

библиотека
СВЕТОВНА
КЛАСИКА

Ана Зегерс

СЕДМИЯТ КРЪСТ

АНА ЗЕГЕРС СЕДМИЯТ КРЪСТ

Превод: Цветана Узунова-Калудиева

chitanka.info

СТАНКА ПЕНЧЕВА

НЕПРИКОСНОВЕНАТА СЪРЦЕВИНА

„Ние всички знаехме колко безмилостно и дълбоко могат да се впият външните сили в човека, чак до най-съкровената му дълбина, но знаехме също така, че вътре в човека има нещо, което въпреки всичко е неприкосновено и ненаруσιμο.“

Това е последното изречение на романа „Седмият кръст“, включен в тази книга заедно с няколко разказа и повести на Ана Зегерс. И то би могло да бъде поставено за епиграф на цялото ѝ творчество: съпротивата на неприкосновено, ненаруσιμο човешкото срещу античовешките „външни сили“, каквото и название да носят те.

„Седмият кръст“ и името на неговата авторка стигнаха до българския читател (а и до мен самата) още през 1946 година — само 4 години след първото му излизане, на английски език, в Мексико („Акселферлаг“, 1942); следват „Мъртвите остават млади“, на български 1949 г., „Решение“ — 1962 г., „Доверие“ — 1970 г., отново „Седмият кръст“ — 1978 г., „Човекът и неговото име“ — 1979 г., а през 1981 г. ни е поднесен сборник с повести и разкази, наречен по един от тях „Нова среща“ — заглавие, което звучи и в смисъла за една нова среща с авторката. Сега издателство „Народна култура“ събира заедно най-известния роман на Ана Зегерс и няколко от тези разкази при решителното художествено доминиране на „Седмият кръст“.

Повторното прочитане на една и съща творба през интервал от, кажи-речи, четиридесет години представлява интересен, но и опасен експеримент. Тогава, през 1946 г., романът на Ана Зегерс ни водеше по още горещи следи, когато раните, нанесени от фашизма, бяха още отворени, когато по плацовете на концлагерите и над развалините на Хитлеровия бункер тревата не бе още избуяла. Народите на Европа бяха вече будни, но довчерашият кошмар, наречен фашизъм, не бе се превърнал още в сън, в история. Мощното въздействие на „Седмият кръст“ върху читателя, върху моето — тогава младо — поколение бе напълно естествен.

Често обичаме да казваме, че истинският критик и истинският оценител на художествените факти е времето. Е, добре: четиридесет години са вече достатъчно сериозен срок, през който една творба или избледнява и се изгубва, или остава непомръкващо ярка. Каква е днешната съдба на „Седмият кръст“ и на неговата авторка?

На времето си, и аз не знам по какви точно асоциативни пътища, свързах в съзнанието си Ана Зегерс с името и графиките на художничката Кете Колвиц: може би защото се запознах с тях по едно и също време, може би защото ми се наложи сходството на творческите им характери, идейната яснота и категоричността на почерка им. Същото чувство за графична контрастност и графична сила на изображението усетих и сега, препрочитайки Ана Зегерс. Но си помислих и още нещо: на 24 години бъдещата писателка получава докторска титла от философския факултет на Хайделбергския университет за дисертацията си върху тема от творчеството на Рембранд (баща ѝ, Изидор Райлинг, е търгувал с произведения на изкуството). Обикновено се говори за влияние на писател върху млад автор, но защо да не допуснем и някакво по-фино, индиректно влияние — върху усета за композиция например, — насочено от художник към писател? Защото ми се стори, че в творбите на Ана Зегерс забелязвам нещо от характерното рембрандовско осветление на изобразяваната сцена: мощна, плътна светлина минава през пространството, за да падне върху главните действащи лица и да извади безжалостно най-вече не само външния детайл, но и скритите мисли, страхове, падения и въздигания на човешкия дух.

Не можем да не споменем и един друг, съвършено очевиден крайъгълен камък в творчеството на Ана Зегерс: това са сериозните ѝ научни изследвания в началото на трийсетте години върху психологията на дребния буржоа, немския бюргер, станал по-късно масова база на националсоциализма. И понеже тръгнах вече по линията на това, как и от какви съставки е била изградена писателската и човешка същност на Ана Зегерс, може би трябва да спра вниманието на читателя, който още не я познава, и върху някои други факти на нейния живот и творчество (защото при нея, както у малцина, те са съвършено неделими).

Родена е през 1900 г., на границата между две твърде различни столетия. Преживява две световни войни и една емиграция, достига

щастливо дълголетие^[1] — вижда с очите си построяването на света, за който са се борили нейните герои и тя самата, пише с вдъхновение за този свят. Какво още се е вместило в годините от началото на века до днес?

В младините ѝ преобладава интересът към философията, историята, история на изкуствата. Но на 28 години Нети Райлинг, единствената дъщеря на търговеца, е вече член на комунистическата партия на Германия. Да припомним тук две нейни по-късни изказвания: „Свързана съм, вярвам в това, с най-важните въпроси, които засягат хората днес, и се опитвам да ги разреши за себе си и за другите.“ И още: „Класовоосъзнатите писатели не пишат, за да описват, а за да променят, описвайки.“

Очевидно науката ѝ се е видяла недостатъчна като действено, бързо оръжие и тя е потърсила нещо, което не само да анализира и изучава, но и да променя обществения порядък: борбата и литературата. Това я отвежда в Съюза на пролетарско-революционните писатели, а по-късно — и в затвора. Още втората ѝ публикувана творба (разказът „Грубеч“, 1927 г.) е подписана с псевдонима Ана Зегерс. „Ана“ — може би заедно с „Мария“, едно от най-разпространените не само в Германия женски имена — навярно желание да бъде една от многото свои съвременнички? А фамилното име е заето от нейния любим бароков художник, нидерландеца Херкулас Зегерс. „Тя желаше да пише като мъж“, споменават някои нейни съвременници и това означава — да пише несантиментално, с „мъжка“ мащабност на замисъла, с научно-хладнокръвен анализ на явленията.

И тъй, вместо Нети Райлинг вече съществува Ана Зегерс. Нейният творчески „апарат“ е включен завинаги в мрежата на историята, на революционните борби на немския пролетариат — оттам той получава електрически импулси, високоволтажно напрежение за своята работа. През 1927 г., два дни след екзекуцията на Сако и Ванцети, Ернст Телман ги нарича „герои на световния пролетариат“; същата година Ана Зегерс посвещава на техния процес и на гибелта им разказа си „По пътя към американското посолство“, включен по-късно в едноименен сборник. А за горчиво правдивата си повест „Въстанието на рибарите от остров Санта Барбара“, публикувана през 1928 г., получава литературната награда „Хайнрих фон Клайст“. Първи май на следващата, 1929 г., е известен като „кървавият май“ в Берлин —

работниците демонстранти са посрещнати с куршуми. Ана Зегерс откликва с интересна (и експериментаторска!) творба — разказа „Какво става в една редица от четирима по време на демонстрация“. Характерни са и заглавията на следващите ѝ книги: романите „Другари“, „Пътят през февруари“ (за февруарското въстание на австрийския пролетариат) и „Спасението“. Паралелно с написването им вървят участия в международни писателски срещи и конгреси (1930 — в СССР, 1935 — Франция, 1937 — Испания).

Но най-важното събитие за нея от това време е попадането ѝ в затвора и след това — бягството в Швейцария, а оттам — във Франция. Нейни съвременници писатели ще си я спомнят, седнала в някое малко парижко кафене, посещавано от работници, обкръжена от шум и гласове, но и отделена от тях, невиждаща и нечуваща, наведена над полуизписаната тетрадка. Сред тези тетрадки вече се намира и ръкописът на „Седмият кръст“.

Върху Ана Зегерс тежат две „присъди“: тя е комунист, тя е еврейка. И нейното скиталчество продължава. След седемгодишен престой в Париж тя бяга с двете си деца в Марсилия, а оттам — през Мартиника, Сан Доминго и САЩ — в Мексико. При изселването от Париж ръкописът на „Седмият кръст“ се затрива някъде из емигрантския багаж и писателката дори го смята за изгубен — едва в Мексико тетрадките излизат на бял свят, за да бъдат отпечатани през 1942 г. Само след две години романът е филмиран в Холивуд (още един неин роман с емигрантска тема — „Транзит“ — ще има подобен „извънкнижен“ живот на Запад — като филм под заглавието „Бягството към Марсилия“, 1977 г., и в сценичен вариант, 1980 г. — и двата осъществени във ФРГ).

Годината 1947 слага началото на втората половина на живота ѝ: завръщане в освободената родина, всеотдайно участие — като писател и като общественик — в изграждането на младата Германска демократична република, получаване на национални и международни награди, пътешествия. И книги, книги — сборниците „Излетът на мъртвите момичета“, „Хляб и сол“, „Силата на слабите“, „Карибски истории“, „Три жени от Хаити“; романите „Мъртвите остават млади“, „Решение“, „Доверие“ и още много новели, литературни студии... Нарочно изброявам заглавията на част от творбите ѝ — те сами

говорят за онова пълно съответствие между битие и творчество, между убеждения и гражданско поведение, за което стана дума по-преди.

И ето го сега пред нас този сборник, приютил между кориците си един роман от 1942 г. и шест новели и разкази, някои от които — публикувани само преди няколко години. Какво говорят те на днешния читател, като го връщат във времето преди четиридесет години (с изключение на „Каменна ера“, чието действие се развива сега)? Не зная какво точно е ръководило подбора на съставителя — дали търсенето на разнообразие при представянето на Ана Зегерс или обратното — ненатрапливото присъствие на вътрешни аналогии и общи мотиви. Аз съм склонна да приема по-скоро второто.

Мотивите на бягството и преследването, на укриването и издръжливостта на духа се срещат в повечето от представените творби. На пръв поглед — какво общо може да има между полското момиченце Юзя („Дъщерята на делегатката“), която седи заключена в къщи цяла седмица, докато майка ѝ отива нелегално на конгрес в чужбина, и красивата хаитянка от Колумбово време Тоалиина („Скривалището“), прекарала целия си живот в една пещера, скрита от завоевателите? Тоалиина — това е природната, физиологичната воля и сила на един народ да оцелее: героинята ражда децата си в същата тази пещера, за да ги изпрати навън — към мините, робството или морския простор. С годините тя забравя името, миналото си — превръща се в легенда, в символ. Тя е Майката на преследвания народ, който няма да загине.

Заклучена в своята съвременна пещера-дом, малката Юзя преминава през всички страхове, детски и човешки, през отчаяното чувство за самота и изоставеност, за да стигне до зрялото усещане за общоработническото братство, до мисълта за издръжливостта, за жертвоготовността — готовност без външна патетика, естествена и скромна. Така двете укривания — на Тоалиина и на Юзя, двете оцелявания — на народа и на класата, физическото и духовното, бележат една градация, бележат развитието на идеята. Към тези два разказа можем да добавим и новелата „Нова среща“ (1977 г.) — за съдбата на семейство емигранти от Испания. Отново — укриване, смъртен риск, скъпа жертва — дългогодишна, едва ли не доживотна раздяла на двама души, които се обичат. А между това — появата на детето, плод на кратко тайно свиждане между Селия и Алфонсо, намек

за една надежда, като момиченцето, което притичва през последната картина на Ренато Гутузо, посветена на най-големия проблем: мир-война, живот-смърт... И Алфонсо, подобно на Тоалиина, се е превърнал в легенда, неговото присъствие отгатват в работническите стачки и революционните акции, станали в различни краища на Испания — той е вече безплътен символ на революционера и в същото време — жив човек, жив в една вярна любов и в едно вярно очакване, жив в детето си.

В по-особен и затова в по-интересен аспект срещаме тези мотиви в написаната през 1975 г. новела „Каменна ера“. На пръв поглед като че ли има сходство на композиционната ѝ схема с тая на „Седмият кръст“: един беглец, преследван от закона, пътува от място на място, търсейки сигурност и свобода, среща се с различни хора. Да, но само на пръв поглед (и то — повърхностен): всъщност „Каменна ера“ обръща наопаки мотива за бягството и преследването, за човешкото съчувствие и солидарност. Като добавим към това и неочакваната художествена сила на новелата (Ана Зегерс я пише на 75 години), ще получим един нов, наистина оригинален вариант на уж старата тема.

Героят на новелата Гери е бивш участник във войната срещу Виетнам, един следвоенен „супермен“, още по пътя за родината усетил „тъга по джунглата и по доброволно проиграния необуздан живот“. Там неговият генерал се е перчил, че Виетнам ще бъде върнат от тях обратно в каменната ера... Сега зад гърба си Гери има едно насилствено отклоняване на самолет, в джоба си — голяма сума откраднати пари и фалшиви документи на чуждо име. И започва неговият „сладък живот“ на богат човек, който не може да се възползува открито от парите си, на „свободен“ човек, който се носи като чумав по чуждите страни, през Колумбия и Бразилия, преследван не толкова от Интерпол, колкото от собствения си страх и недоверие към хората, от своята неизлечима като болест самота. Той си повтаря непрекъснато, като заклинание: „Късметлия съм и спечелих... Който иска да рискува, трябва да бъде сам.“ И неговото непрекъснато бягство, невъзможността му да се спре на едно място, задържан от една любов или приятелство, или каквато и да е друга привързаност — също се превръща в символ на абсолютното отчуждение, в една истинска каменна ера, сред която се скита пещерният човек. Гери загива високо в планините, повече сам от всякога — „в съзнанието му

кръжаха безброй разкривени, обгорени лица, които бързо се стопяваха, като лед в огън...“. Един от неговите случайни спътници, изследователят Хилсъм, зачерква от дневниците си няколкото реда, които му е посветил — „Той искаше да бъде сам — нека си бъде.“ Заличена е последната следа за съществуването на един човек. Защото той не е имал никога голяма цел, водеща идея, които да придават смисъл и на бягството, и на живота му въобще. Така новелата „Каменна ера“, писана повече от тридесет години след „Седмият кръст“, ни помага да доразберем този роман като негова антитеза.

За любителите на развлекателното четиво „Седмият кръст“ навярно ще е фабулно интересна история, която те държи в напрежение чак до края. Но аз мисля, че няма човек, колкото и ограничен да е той, който да остане върху повърхността на сюжета, без да бъде увлечен от силното течение към неговите дълбини. Защото романът е не само сложно „оркестриран“ като композиция, но е и едно едва ли не научно — с помощта на социологията и психологията — изследване на немското общество от 30-те години, от бурното настъпление на нацизма. Пак на пръв поглед композиционната схема е проста: бягството на седмина концлагеристи, като вниманието е съсредоточено върху седмия, единствения, който достига спасението, преминавайки през най-напрегнати, рискови ситуации, срещайки най-различни хора по пътя си. Подобна композиция — виждане на света през очите на пътешественика или търсача на приключения, е била използвана още от древността, така са били построени и т.н. пилигримски романи. Качествено новото е, че главният герой не е „ходеща кинокамера“, която заснема различни места, образи, събития: бягството на комуниста Георг Хайслер е мощен катализатор, неговото докосване до хората предизвиква остри реакции, драми, поляризация на героите — тук или там. Защото междинна, неутрална територия няма. Появата на Георг — това е задължението, дори принудата ДА НАПРАВИШ СВОЯ ИЗБОР, да надмогнеш инстинкта за самосъхранение или да паднеш с пречупен гръбнак под канарата на страха.

Разказът се води просто, непретенциозно, без никакви словесни и писателски „трикове“ (в езика на писателката се долавя само лека връзка с диалекта, на който се говори в областта на Майнц), но скоро започваш да усещаш, че тъканта на романа, която тече като плътна

коприна, е съставена от сложна основа, в нея се втъкават все нови и нови нишки, за да образуват един наистина грандиозен по своята сложност рисунък.

Най-напред улавяме най-очевидните нишки на тая основа: седем беглеца, седем дни на повествованието. Трима са заловени, един се предава сам, двама са мъртви, седмият побеждава — изтръгва се от смъртта, от дългата ръка на нацизма, от деформацията психиката страх и чувството на преследвано животно.

После забелязваме, че героите се делят на три големи групи: нацистите от концлагера и от щурмовите отряди въвн от него, комунистите-бегълци и техните идейни приятели и онази тълпа върху „ничията земя“, която всъщност не е ничия — там тече токът на смъртоносната електролиза, която разпада човешката душа: от едната страна колебание, страх, предателство; от другата — колебание, надмогване на страха, героизъм. Интересно е, че самата авторка насочва погледа ни към тази „класификация“: преди да започне своя разказ, тя е написала, като пред пиеса, „Действащи лица“ — и с абсолютна откровеност подрежда героите си в трите групи.

Групата на нацистите е всъщност най-статичната откъм развитие, най-елементарна откъм разработка, макар че всяко от тези действащи лица е жив човек — от красавеца Бунзен до коменданта на лагера Фаренберг, който със своята истерична, патологична ненавист към комунистите и страх от поражението е едно не дотам далечно напомняне за самия Хитлер.

Седмината бегълци също не са нарисувани с плакатна червена боя — те са тънко нюансирани, разположени в широка тонална гама. В единия ѝ край е Фюлграбе, който няма да издържи на изпитанието и сам ще се запъти към улицата, където се намира гестапо, воден от философията на поражението: „Ако не те пипнат днес, ще те пипнат утре. И никой никога няма да чуе нищо за тебе... Този свят се е променил твърде малко. Никой няма да се сети повече за нас...“ Някъде пред Фюлграбе върви старият селянин Алдингер, попаднал в лагера не заради прогресивни убеждения, а защото е наклеветен от свой съселянин. Загубил почти напълно разума си, той се движи с инстинкта на умиращо животно към родното село, към земята, която е орал и сял. Алдингер умира там, на хълма над селото, обкръжено от дебнещите го щурмоваци. Близките му, цялото село, изведнъж

придобили някаква сила и увереност, го погребват с уважение и любов — „Вече всичко беше наред, защото мъртвецът бе успял да надхитри обкръжението на селото.“ Така и тихата, незабележителна смърт на стария селянин се превръща в един тласък за живите.

Безспорен лидер в групата на бегълците е комунистът Валау — неслучайно през всички перипетии и смъртни опасности по своя път Георг се опира на своя инстинкт и преди всичко на гласа на Валау, който направлява постъпките му. Така, преди да сме стигнали до оная висока сцена с разпита на заловения Валау, когато за пръв път ще го погледнем в очите, ние вече сме го познавали, усещали — като благороден метал с висок карат. А току-що споменатата сцена с разпита е наистина един идеен и художествен връх на романа. Задачата на авторката е била наистина много мъчна, а опасността от схематизъм на образа — съвсем реална. Но от тази опасност и помен не е останал, епизодът е написан бляскаво, образът на Валау дори не е вече рисуван, а направо скулптиран от камък. Лицето му е „грозно, дребно“, с малки очи и нос като камба — но той е онази страна в двубоя, разиграл се пред очите ни, на която историята е възложила да се бори и победи. „По-лесно ще измъкнете някакво показание от един бифтек, отколкото от човека, който сега ви водят“ — предупреждават следователя, чието основно правило е: „няма непревземаеми крепости... Ала първото и единствено изречение на Валау е: Отсега нататък аз няма да отговарям на нито един ваш въпрос.“ Вече нищо не може да го докосне, да го разчувствува или изплаши — защото е мъртъв. „Валау мълчи. Той е казал вече последната си дума. Поставят ли огледало пред мъртвите му устни, никакъв дъх няма да замъгли огледалото... Погледът му е насочен право напред през предметите на този свят, които неочаквано са станали стъклени и прозрачни, през Оверкамп и през дъсчената стена и през постовите, които са се облегли на нея отвън, през всички тях към онази сърцевина, която не е прозрачна и която издържа на погледа на умиращите.“

Случайно или не, тази сцена се намира в аритметичния център на книгата. Още един блестящо надмогнат риск: в средата на романа вече е заловен Валау, най-силната фигура от седмината. Но това събитие изведнъж се превръща от поражение в такава могъща победа, че взривната ѝ вълна продължава да отеква до края на книгата, през цялата ѝ втора половина. „Отвеждат Валау. След него между четирите

стени остава мълчанието, остава и не се разнася. Фишер седи неподвижен на стола си, сякаш затворникът е още тук...“ Да, комунистът Валау е още тук, в книгата, в душата на всеки неин герой, надмогнал животинския страх, докоснал се до непрозрачната сърцевина. Валау е още в живите.

Главното действащо лице, Георг Хайслер, е поставен на първо място в списъка и от самата Ана Зегерс. Той е двигателят на действието, нишката, която завързва един за друг многобройните епизодични или по-подробно разработени характери и съдби. Той е по средата, между селянина Алдингер, от когото взема инстинкта, и Валау — от когото взема силата на осъзната цел, но все пак далеч по-близък до втория. Георг не е светец, не е образец — житейският му път е неравен, пълен с грешки и лъкатушения, но главното му направление е правилно — там като побит жалон стои Валау, стои партията.

Да, главното действащо лице е Георг, ние треперим за него, влачим се полумъртви заедно с него, дори като че ли усещаме в собствената си ръка болката на неговата рана. Но постепенно се извършва едно странно превращение: без да изгуби функцията си на двигател, Георг сякаш започва бавно да избледнява, да се изгубва сред все по-гъстата тълпа от хора, които го обграждат. Той като че ли губи индивидуалните си черти, за да се превърне само в оня катализатор, чийто път през живота се проследява по реакциите, които предизвиква. Той носи принудата на избора за всички, до които се докосне. Да рискуваш и помогнеш — или да се отдръпнеш в уплаха, да предадеш. Трето решение няма за никого.

И тук е истинското идейно ядро на романа: той не е уестърн за седмината бегълци и тяхното преследване, а пластична история на Германия от 30-те години, умно и художествено изследване психологията на тогавашното общество — от пастира до инженера. Можем условно да разделим многобройните нови герои на три: първите са изпълнени с инстинктивно недоверие към всяко съпротивление — ръководи ги слепият инстинкт за самосъхранение (Лени — предишната приятелка на Георг); вторите, преодолявайки естествения си страх, намират сили да помогнат — т.е. да се опълчат срещу нацизма, водени не от политически убеждения, а от човешка съвест (Ели и баща ѝ господин Метернхайм, шивачката на театрални костюми мадам Марели, лекарят евреин Льовенщайн). Това са образи,

които наистина ни подкупват със своята човешка слабост и човешка сила, образи, към които сме неравнодушни. Особено интересно е изграден градинарският чирак Фриц Хелвиг — полумомче, полумъж, когото събитията също принуждават да направи своя избор, да каже своето макар и малко плахо „не“ — но когато тия събития прогърмяват нататък, Фриц като че ли се връща в старата си черупка на инфантилен „неутралитет“, като че ли си е същото момче, като преди една седмица. Ала няколкоминутната среща с Цилих, водач на щурмов отряд от лагера, го изпълва с неясна тревога, „в младежкото му сърце се надигна нещо — някакво предупреждение или съмнение, нещо, за което едни казват, че е вродено у човека, други — че не е вродено, а се придобива с течение на времето, трети — че то въобще не съществува“.

И този ключов цитат ни дава възможност да доразберем хората с вродено чувство за честност и човещина; хората с придобито и възпитано чувство за работническа солидарност, за реална вярност към идеята — тук спадат многобройните хора, които помагат на Георг: Херман, Паул, Рьодер, Фидлер, д-р Крес, Райнхард, архитектът Зауер... Особено засилва драматизма на действието един ход на авторката — тези мъже са освен това съпрузи и бащи, техният избор на действие подлага на риск цяло семейство. И оркестровката на романа става още по-сложна, тъй като всяка семейна двойка разгръща пък своя „партия“ — своя вътрешна драма, която отхвърля двамата в две различни посоки или ги свързва по-силно от всяка любов.

Ана Зегерс не отминава и един по-общ, по-философски проблем: за вината и невинността. Оправдава ли те това, че „не си знаел“? Или не си узнал, защото не си искал? Този безпощаден въпрос е отправен и към хората от селата, в чиято околност се намира концлагерът, и към целия немски народ от онова време. Защото от „незнанието“ има само една крачка до примиренческото „Отдайте Хитлеру Хитлеровото“, а на нас оставете „малко обикновено щастие още сега, вместо тази ужасна безсърдечна борба за окончателно щастие на някакво си човечество“. Нова тарифна ставка за заплащане на работниците, малки привилегии за новобрачни и многодетни, екскурзии с параходи на „Сила чрез радост“, фойерверки и празници на плодородието, маршове, които „бъркат в сърцето ти“... Колко му трябва на средния човек! Все пак това е повече от паница леща...

Има един образ в романа — Ернст овчаря, който дълго време ме озадачаваше: мярка се често, като своеобразен рефрен, но откъснат от действието, мислещ само за яденето, което ще получи днес, и за момичето, което ще го посети през нощта. За какъв дявол, и при това така настойчиво се появява този нищо и никакъв Ернст? Докато изведнъж ми просветна. Видях картината на Питер Бронгел „Падането на Икар“: орач оре нивата си, овчар пасе стадото си, кораби плуват по морето, всичко си е спокойно-равнодушно, никой не забелязва върху далечния хоризонт смътната фигура, вече почти погълната от вълните... Икаровците летят и се сгромолясват в пламъци, овчарят Ернст си подсвирква... „Какъв фойерверк има вечерта! Ернст можеше да го наблюдава от височината. Зад реката светещият град ликуваше. Хиляди малки пречупени кръстчета танцуваха във водата. Как подскачаха пламъчетата над тях! И все пак, когато на сутринта водите на реката изтичаха от града под железопътния мост, те пак си бяха сиво-сини. Колко бойни знамена бяха отнесли те, колко военни щандарти! Ернст подсвирна на кутрето...“ Ернст. Вечен като равнодушната природа...

И все пак коя е главната „партия“ в могъщия оркестър на романа „Седмият кръст“? Спасяването на един човек? Но заради него се рискува животът на десетки други! Не — спасяването на Георг е вече символ, то е малката победа, малката цепнатина в монолита на властта и на насилието. В своята студия „Хитлер според Шпеер“ Елиас Канети пише: „Победи! Победи! Ако има фаталност, която у Хитлер стои над всички други, то това е вярата му в победите... Победилите хора са други хора, дори и когато са същите... Той не искаше да бъде свързан с разрушените немски градове: образът на всепобедителя би пострадал и би се изгубила част от вярата в неговата способност да изкове крайната победа.“ Тези думи се отнасят вече за 40-те години. Но Ана Зегерс — с интуицията си на писател и с познанието си на комунист — е доловила това десет години по-рано. Спасението на седмия беглец накърнява самочувствието на „всепобедителя“ и нахранва самочувствието на временно победения! „Беше малка победа, разбира се пише Ана Зегерс от името на концлагеристите, — защото ние си бяхме все така безсилни и все така в затворнически дрехи, но то все пак беше победа, която ни накара неочаквано да почувствуваме отново собствената си сила... която ние самите бяхме подценявали твърде

дълго, сякаш и тя бе от многото обикновени сили по земята, измервана с мерки и цифри, докато всъщност тя бе единствената сила, която най-неочаквано може да нарасне безмерно и необхватно.“

И това важи и днес, важи за всяко насилие, както и да се нарича то; за всеки потиснат, в която и страна, в която и епоха да живее.

Навярно това е било достатъчно добре разбирано и на Запад: Ана Зегерс, авторът, който пише цял живот на немски език, е издадена за пръв път във ФРГ („Седмият кръст“) през 1962 г. Книгата предизвиква бурна полемика в десния печат. През 1977 г. по предложение на университета „Йоханес Гутенберг“ се прави опит да ѝ се даде титлата „почетен гражданин на Майнц“, но това става едва през 1981, едновременно с художника Марк Шагал.

В своето изследване върху Ана Зегерс западногерманската литературоведка Ерика Хас казва, че въпреки „мъжкия“ ѝ маниер на писане тя създава топли и женствени героини, които пък имат голямо значение за създалата се нова проблематика на женските движения във ФРГ. Пътят на самата Зегерс и на нейните героини според изследователката е път на необходимото демократично развитие и на съвременните жени във ФРГ.

Такъв интерес се събужда там и у младите — те сочат, че всяка критика на десните срещу творчеството на Ана Зегерс е безпредметна, ако няма възможност това творчество да бъде прочетено — особено от родените по-късно, които не са видели фашизма. И тук идва мястото на един последен цитат от книгата: „Когато един човек се бори и пада в борбата... и следващият поеме знамето и ще трябва също да падне — това е естествено развитие на нещата, защото животът ни няма да мине без жертви. Но когато никой вече няма да иска да поеме знамето от падналия, защото няма да знае значението му? Тогава?“

Знамето не е изтървано. И книгите на Ана Зегерс преминават през изпитанието на времето редом с това знаме. Докато има за света потисници и потиснати. Докато човекът носи у себе си „нещо, което е неприкосновено и ненаруσιμο“.

[1] Книгата беше под печат, когато на 1 юни 1983 г. Ана Зегерс почина. ↑

СЕДМИЯТ КРЪСТ

*Посвещавам книгата си на мъртвите и на живите
немски антифашисти*

Ана Зегерс

ДЕЙСТВАЩИ ЛИЦА

Георг Хайслер — избягал от концентрационния лагер „Вестхофен“

Валау, Бойтлер, Пелцер, Белони, Фюлграбе, Алдингер — също избягали от лагера

Фаренберг — комендант на лагера

Бунзен — лейтенант в лагера

Цилих, Фишер, Оверкамп — следователи

Ерист — овчар

Фриц Хелвиг — някогашен приятел на Георг, работник в заводите за бои „Хьохст“

Лени — предишна приятелка на Георг

Ели — жена на Георг

господин Метенхаймер — неин баща

Херман — приятел на Георг, работник в железопътната работилница в Грисхайм

Елзе — негова жена

Фриц Хелвиг — градинарски чирак

д-р Льовенщайн — лекар, евреин

мадам Марели — шивачка на театрални костюми

Лизер Рьодер, Паул Рьодер — приятели от детинството на Георг

Катарина Грабер — леля на Рьодер, собственица на гараж

Фидлер — колега на Рьодер

Грете — негова жена

д-р Крес

г-жа Крес

Райнхард — приятел на Фидлер

келнерка

Холандски моряк, готов да рискува всичко

Навярно никога досега в нашата страна не са изсичани такива необикновени дървета като седемте чинара, които растяха от тясната страна на трета барака. Короните им бяха окастрени още преди това по един повод, за който ще разкажем по-късно. На височина човешки бой на стволовете им бяха заковани напречни дъски, така че отдалеч чинарите приличаха на седем кръста.

Новият комендант на лагера — името му беше Зомерфелд — заповяда веднага да се насекат стволовете на дърва за горене. Зомерфелд беше съвсем различен от своя предшественик Фаренберг — стария боец, „покорителя на Зелигенцат“, където баща му и до ден-днешен държи на пазарния площад работилница за поправка на водопроводи и канали. Преди войната новият комендант на лагера е бил „африканец“ — офицер от колониалните войски, а след войната бе атакувал заедно с предишния си командир майор Летоф-Форбек червения Хамбург, Всичко това ние научихме много по-късно. Докато първият комендант беше един глупак, чиито ужасни пристъпи на жестокост никой никога не можеше да предвиди, то новият беше делови мъж, чиито постъпки винаги можеше да се предвидят. Фаренберг например можеше като нищо да заповяда най-неочаквано да ни избият всичките. Зомерфелд Можеше да ни строи в редици, да ни накара да се преброим по четирима и да заповяда да смажат от бой всеки четвърти. Но и това тогава ние още не знаехме. Пък и да го бяхме знаели! Нима то можеше да повлияе на чувството, което ни овладя, когато видяхме да секат шестте дървета, а след това и седмото! Беше малка победа, разбира се, защото ние си бяхме все така безсилни и все така в затворнически дрехи, но то все пак беше победа, която ни накара неочаквано да почувствуваме отново собствената си сила след кой знае колко дълго време, онази сила, която ние самите бяхме подценявали твърде дълго, сякаш и тя бе от многото обикновени сили на земята, измервани според размерите и цифрите, докато тя всъщност бе единствената сила, която най-неочаквано може да нарасне безмерно и необхватно.

Тази вечер за пръв път заповядаха да запалим печките и в нашите бараки. Времето тъкмо се беше променило. Днес вече не съм сигурен дали няколкото цепеници, които набутаха в малката ни чугунена печка, действително бяха от онези дърва. Тогава обаче ние бяхме убедени в това.

Струпахме се около печката, за да изсушим дрехите си и защото необичайната гледка на открития огън накара сърцата ни да забият лудо. Дежурният пазач, член на Щурмовите отреди, застана с гръб към нас и несъзнателно се загледа през преградения с решетка прозорец. Тънката сива мъглица неочаквано се бе превърнала в силен дъжд, който отделни тласъци на вятъра пращаха към бараката ни. Че какво пък, в края на краищата и един затворнически пазач, та бил той и изпечен боец на Щурмовите отреди, вижда само веднъж в годината настъпването на есента.

Цепениците пращяха. Появиха се две синкави пламъчета — значи, бяха се разпалили и въглищата. Бяха ни отпуснали пет лопати въглища, които можеха да попритоплят само за няколко минути бараката, където ставаше силно течение, но не и да изсушат дрехите ни. Сега обаче ние още не мислехме за това. Мислехме само за дървата, които изгаряха пред очите ни. Ханс погледна с крайчеца на околото си към пазача и без да раздвижва устни, промълви:

— Праци.

Ервин рече:

— Седмият.

Лицата на всички ни се разкривиха от някаква слаба, странна усмивка, смесица от несъвместими чувства — от надежда и насмешка, от безсилие и дързост. Затаихме дъх. Дъждът се блъскаше ту о дъските на стените, ту о ламаринения покрив. Най-младият от нас, Ерих, попита с крайчеца на очите си, с бегъл поглед, в който сякаш се бе съсредоточило всичко най-съкровено и в неговата, и в нашите души:

— Къде ли е той сега?

ПЪРВА ГЛАВА

I

В началото на октомври Франц Марнет излезе с велосипеда от чифлика на роднините си в Шмидхаймската община в Долен Таунус няколко минути по-рано от обикновено. Франц беше средно висок, набит, около тридесетгодишен мъж, със спокоен, почти сънен израз на лицето, когато се движеше между хората. Сега обаче, по любимата му стръмна отсечка между полята до шосето, лицето му сияеше от простодушна жизнерадост.

Може би по-късно читателят няма да може да си обясни как така — в положението, в което се намираше — Франц можеше да бъде доволен. Но той си беше доволен, дори възкликна весело, когато колелото му заподскача по две издатини на пътя.

Утре щяха да изкарат стадото овце, които от вчера торяха съседната нива на Манголдови, на голямата поляна с ябълковите дървета на чичови му. Затова трябваше днес да оберат плодовете. Тридесет и пет възлести корони бяха впили здраво клони в синевата, отрупани богато и пребогато със златни пармени. Плодовете бяха толкова лъскави и зрели, че блестяха при първите зари на утрото като безброй малки кръгли слънца.

Франц не съжаляваше, че няма да участва в беритбата на ябълките. Доста дълго си бе губил времето по къра заедно със селските си роднини само за малко джобни пари. На всичко отгоре трябваше да бъде и благодарен, задето след толкова години безработица бе намерил препитание, пък и стопанството на чичо му — спокоен и свестен човек — беше все пак сто пъти по-добро място, отколкото някой трудов лагер. И ето от първи септември той най-после отново бе постъпил във фабриката. За него това беше радостно по много причини, а и за роднините му — също, тъй като той бе останал да живее у тях като наемател за през цялата зима.

Когато преди съседното село Франц мина с велосипеда си край землището на Манголдови, те тъкмо приготвиха стълбата, прътовете и кошниците, за да берат голямата круша. Софи, най-голямата им дъщеря — набита, почти пълна, но не и отпусната мома, със съвсем

нежни китки и глезени, скочи първа на стълбата, като подвикна нещо на Франц. Той не можа да чуе, но за миг извърна глава и се усмихна. Усети радост, че принадлежи към тези хора. Безчувствени и бездейни хора трудно биха могли да го разберат. Според тях човек може да принадлежи към някое семейство или към някоя община, или на любим човек. А за Франц това означаваше просто да принадлежи на това парче земя, на тези хора и на работната смяна, която сега се стичаше към заводите в Хьохст, и преди всичко — да принадлежи изобщо на живите.

Когато заобиколи стопанството на Манголдови, пред очите му се разкри равната, леко спускаща се надолу земя, обвита в мъгла. Малко по-надолу, под шосето, овчарят тъкмо отваряше кошарата. Стадото бързо се заизмъква отвътре и веднага се прилепи по склона, спокойно и скупчено като малко облаче, което ту се разпадаше на други по-малки облачета, ту се събираше и отново се издуваше. Овчарят, който беше от Шмидхайм, също подвикна нещо на Мартеновия Франц. Франц се усмихна. С яркочервената кърпа на врата Ернст Овчаря беше твърде дързък и съвсем не приличаше на овчар. В студените есенни нощи добросърдечни девойки от съседните села идваха в неговата къщичка на колела. Зад гърба на овчаря земята се спускаше на широки ниски вълни. И макар Рейн още да не се виждаше отгук, тъй като дотам имаше цял час път с влака, все пак беше ясно, че тези широко разстилащи се склонове, покрити с поляни и плодни дървета, а по-надолу — с лозя, и пушекът от фабриката, чийто мирис се изкачваше чак дотук, горе, и железопътната линия и шосетата, които завиваха на югозапад, както и бляскащите недалеч, обвити в мъгла петна, та дори и овчарят с яркочервената кърпа на врата, подпрял ръка на кръста и издал единия си крак напред, сякаш не надзирава овце, а цяла армия — всичко това вече беше поречието на Рейн.

Това тук е земята, за която се казва, че снарядите на всяка последна война изравят от почвата снарядите от предпоследната. Тези възвишения не са никакви планини. Всяко дете от този край може да отиде на гости в неделя на чаша кафе и парче плодов сладкиш при роднините си в отгатышното село и да си бъде у дома, когато камбаните забият за вечерня. Ала тази вълниста верига дълго време е била край на света — оттам нататък е започвала пустош, непознати краища. По продължение на тези хълмове римляните били поставили

своята граница. Толкова много племена били пролели кръвта си тук, след като изгорили обредните олтари на слънцето, построени от келтите по тези баири, толкова много боеве били водени тук, докато най-после римляните решили, че вече са оградили и изкоренили за обработване цялата земя, която може да се притежава. Ала градът, който израснал долу в подножието, не запазил като символи на своето време орела и кръста, а келтското слънчево колело, слънцето, което кара да зреят Марнетовите ябълки. Тук се били разположили най-сетне легионите, а заедно с тях и всички богове на света — на гражданите и на селяните, на евреите и на християните, Астарта и Изида, Митра и Орфей. Оттук е започвала пустошта, тук, където сега Ернст от Шмидхайм стои край своите овце, издал крака си напред, сложил ръка на хълбока, а едното връхче на шала му е щръкнало, сякаш непрекъснато вее вятър. В низината зад гърба му, под меките лъчи на леко обвитото в пара слънце, са втели и кипели народите. Северняци и южняци, жители на изтока и запада са се смесили в едно и все пак страната не е станала ничия, ала в нея е останало по нещо от всички тях. От земите зад гърба на овчаря Ернст като цветни мехури са израствали империи и почти веднага са се пукали. От тях не са останали нито гранични ровове, нито триумфални арки или военни пътища, а само тук-таме някоя скъсана златна гривна от глезените на жените. Ала те са били устойчиви и издръжливи като мечтите. И ето овчарят стои тук толкова горд и така безразличен към всичко, сякаш знае за всичко, което е ставало по тези краища, и именно затова е застанал така, а може би — дори и да не знае нищо за миналото — той пак затуй стои така. Там, където шосето се влива в магистралата, се е събрала армията на франките, търсейки брод през Майн. Оттук се е изкачил със своето магаре монахът между селищата на Манголдови и на Марнетови и поел към истинската пустош, в която никой още не бил навлизал откъм тази страна — един слабичък човечец на магаренце, с гърди, защитени от бронята на вярата, препасан с меча на спасението, донесъл по тези краища заедно с Евангелието и умениято да се ашладисват ябълки.

Ернст Овчаря се извърна подир колоездача. Кърпата вече доста е затоплила врата му, той я дърпа и я хвърля на стърнището, където тя остава да лежи като военно знаме. Ще рече човек, че той я хвърля така, защото знае, че го гледат хиляди чифта очи. А всъщност само

кученцето Нели проследява движението на ръката му. Ернст отново застава със своята неподражаема подигравателно-високомерна стойка, ала сега с гръб към шосето и с лице към равнината, натам, където Майн се влива в Рейн. Там, където двете реки се сливат, е разположен град Майнц. Майнц бе давал на Свещената римска империя нейните ерцканцлери. Равнината между Майнц и Вормс, целият бряг се отрупвал с шатрите на имперските избиратели. Всяка година по тези краища се е случвало нещо ново и всяка година — все същото: зреят ябълките, узряват и лозята, огрени от меките, забулени в мъгла лъчи на слънцето, под грижите на отрудените хора. Защото виното е било необходимо на всички за всичко: на епископите и на земевладелците — за да избират своя кайзер; на монасите и рицарите — за да основават своите ордени; на кръстоносците — за да изгарят евреите, по четиристотин души наведнъж наред площада на Майнц, който и днес още се нарича Площадът на кладата; на духовниците и на светските курфюрсти — когато Свещената империя вече се бе разпаднала, и въпреки това тържествата на големците бяха станали по-весели от всякога; на якобинците — за да танцуват около своите колове на Свободата.

Двадесет години по-късно на понтонния мост при град Майнц стоял на пост стар войник. Когато видял маршируващите край него последни войници на великата армия, окъсани и мрачни, той неочаквано си спомнил как бил стоял тук на пост по време на тяхното нашествие с триколюорите и лозунгите за човешки права и се разридал. После и този часовой бил отменен. И дори по тези краища настъпило спокойствие. А после дошли годините 1833-а и 1848-а, тежки и горчиви години — две вади пролята кръв. Последвала нова империя, която днес наричаме Втора. Бисмарк заповядал да издигнат вътрешни гранични стълбове в империята му, не по границите, а през нея, което успокоило донякъде прусаците. Защото не може да се каже, че местното население е революционно настроено, ала хората тук са прекалено много равнодушни, твърде много са преживели и кой знае още колко има да преживяват.

Дали когато опирали ухо до земята на брега на Цалбахската рекичка, учениците действително са чували тътена на битката за Вердюн, или това е бил незаглъхващият тътен на треперещата под минаващите влакове и маршируващите армии земя? По-късно някои от

тези хлапаци били изправени пред съд. Едни, задето се били побратимили с войниците от окупационната армия, а други, задето пъхали фитили под железопътните им транспорти. Над зданието на съдебната палата се веели знамената на Междусъюзническата комисия.

Няма и десет години, откак тези знамена бяха прибрани и сменени с черно-червено-златните, които тогава все още бяха националното знаме на империята. Дори децата си бяха припомнили наскоро това, когато сто четиридесет и четвърти пехотен полк отново мина за пръв път с музика по моста. Какъв фойерверк има вечерта! Ернст можеше да го наблюдава от височината. Зад реката светещият град ликуваше. Хиляди малки пречупени кръстчета танцуваха във водата! Как подскачаха пламъчетата над тях! И все пак, когато на сутринта водите на реката изтичаха от града под железопътния мост, те пак си бяха сиво-сини. Колко бойни знамена бяха отнесли те, колко военни щандарти! Ернст подсвирна на кутрето и то примъкна шалчето му между зъбите си.

Сега ние сме тук по тези места. Каквото се случва сега тук, се случва с нас.

II

Там, където полският път се влива във Висбаденското шосе, имаше малка будка за газирана вода. Цяло лято роднините на Франц Марнет всяка вечер се ядосваха, защото не бяха взели под наем навреме будката, която се бе превърнала в истинска златна мина благодарение на голямото движение по шосето.

Франц бе излязъл рано от къщи, защото предпочиташе да върти педалите самичък и никак не обичаше да попада сред гъстата тълпа от велосипедисти, която се носеше всяка сутрин от съседните таунуски села към заводите за бои в Хьохст. Затова, когато видя, че един негов познат — Антон Грайнер от Буцбах, го чака край будката за газирана вода, му стана неприятно.

Жизнерадостното сияние веднага изчезна от лицето му. То отново стана източено и замръзнало. Същият този Франц, който навярно би бил готов да пожертвува целия си живот, без да каже нито „гък“, се дразнеше, когато виждаше Антон Грайнер да се спира винаги край будката и да харчи излишни пари само за да зарадва милата си вярна приятелка, която го чакаше в Хьохст и на която той поднасяше ту шоколад, ту пликче „дробс“. Грайнер бе застанал наред пътя, така че да не изпусне Франц.

„Какво му е днес?“ — помисли си Франц, който с течение на времето се бе научил да разчита израза на човешките лица.

Сега той разбра, че Грайнер неслучайно го очаква така нетърпеливо. Грайнер яхна бързо велосипеда си и се изравни с Франц. Двамата избързаха, за да не попаднат в тълпата, която ставаше все по-гъста, колкото по-надолу слизаха по склона.

Грайнер рече:

— Слушай, Марнет, нещо се е случило тази заран.

— Къде? Какво? — отвърна Франц. Всякога, когато събеседникът му очакваше да го вади изненадан, върху лицето на Марнет се изписваше израз на заспало безразличие.

— Марнет — подхвана отново Грайнер. — Тази заран сигурно се е случило нещо.

— Е какво де?

— И аз не знам — отвърна Грайнер, — но съм сигурен, че се е случило нещо.

Франц възрази:

— Ти си въобразяваш. Какво може да се е случило толкова рано сутринта?

— И аз не знам какво. Но като ти казвам, че се е случило, можеш да ми вярваш. Нещо страшно се е случило. Като на 30 юни.

— Ти наистина си въобразяваш!

Франц впери поглед право напред. Колко гъста беше мъглата все още там долу! Равнината скоро се изпречи пред тях със своите фабрики и пътища. Около тях ечаха ругатни и дрънчене. По едно време двама моторизирани есесовци — Хайнрих и Фридрих Месер от Буцбах, братовчеди на Грайнер, които също отиваха на работа — разделиха велосипедистите на два потока.

— Защо не те вземат с тях? — попита Франц, сякаш разказът на Антон вече не го интересуваше.

— Как ще ме вземат, нали отиват по служба. Ти, значи, си мислиш, че аз си въобразявам...

— Какво те кара да мислиш...

— Ами нали ти така каза. Слушай: днес майка ми трябва да замине за Франкфурт при адвоката заради наследството. Затова сама отишла да занесе млякото на Кобиш, понеже няма да си бъде у дома, когато минат по-късно да го събират с колата. А младият Кобиш бил вчера в Майнц, където ходи да купува вино за кръчмата им. Заседнали там на пиене, окъснели и той си тръгнал за дома чак тая заран ранорано, но при Густавсбург не го пуснали да мине.

— Я го остави Антон.

— Защо да го оставя?

— Ами защото при Густавсбург отдавна си има контролен пункт.

— Франц, ти да не мислиш, че Кобиш е толкова загубен! Той твърдял, че сега контролата била съвсем строга, от двете страни на моста имало постови, а пък мъглата... само да се блъсна о някого, разправял Кобиш, веднага ще ми вземат кръвна проба, ще открият алкохол и после — сбогом, разрешително за правоуправление, затова предпочетох да се върна в „Златното агне“ във Вайзенау и да изпия още една халба бира.

Марнет се разсмя.

— Смей се, Франц, смей се. Да не мислиш, че са го пуснали да отиде във Вайзенау? Мостът бил затворен. Казвам ти, Франц, нещо се носи във въздуха.

Наклонът вече беше останал зад тях. Отдясно и отляво равнината беше съвсем гола, чак до цвекловите ниви. Какво толкова може да се носи из въздуха? Нищо друго освен златистият слънчев прах, който посивява над зданията на Хьохст и се превръща в пепел. И все пак на Франц му се стори, не, той изведнъж се убеди, че Антон Грайнер има право. Нещо се носеше във въздуха.

Натискаха звънциите на велосипедите, за да си проправят път между тесните многолюдни улици. Девойките викаха и се караха. По кръстовищата на улиците и на входовете на заводите имаше карбидни лампи, които — дали случайно, дали заради мъглата — изпробваха за първи път именно днес. Рязката им бяла светлина превръщаше лицата на хората в гипсови маски. Франц докосна една девойка, която изръмжа сърдито и извърна глава към него. Тя бе спуснала кичур коса над лявото си, ранено от някаква злополука око, явно съвсем бързешком, защото вместо да скрива раната ѝ, косата сякаш я подчертаваше още повече. Здравото ѝ, почти черно око за миг стрелна лицето на Марнет и се втренчи в него. Стори му се, сякаш този поглед го бе пронизал надълбоко, до определено място, в което той сам се страхуваше да проникне. Пък и тия свирещи клаксони на пожарната команда откъм брега на Майн, тази идиотска ярка светлина на карбидните лампи, сърдитите гласове на хората, които един камион накара да се притиснат към стената — нима той все още не бе свикнал с целия този шум, или днес шумът бе по-различен от друг път? Франц се напрягаше да чуе някоя дума или да срещне някой поглед, които да му обяснят какво става. Беше слязъл от велосипеда си и го тикаше. Отдавна беше загубил от погледа си и двамата в тълпата — и Грайнер, и девойката.

Грайнер още веднъж се натъкна на него.

— Ще се чакаме при Опенхайм — рече му той през рамо; при това трябваше така силно да се наклони настрана, че едва не падна от велосипеда.

Двамата влизаха в завода през съвсем отдалечени един от друг входове. Минеха ли през първия контролен пост, после можеше часове

наред да не се видят.

Марнет дебнеше и се заслушваше, ала не можа да открие нито в съблекалнята, нито на двора, нито пък по стълбите някаква следа или какъвто и да било признак за някаква по-особена възбуда, отколкото обикновената ежедневна суетня, която наставаше между писъка на втората и третата сирена, само дето хората бяха по-бавни, повече дърдореха — както всеки понеделник заран. Самият Франц — търсейки отчаяно какъвто и да било най-малък знак за необичайно безпокойство сред думите и погледите на хората — критикуваше като всички останали и ги питаше как са прекарвали вчерашния неделен ден, подхвърляше същите шегички като тях и правеше същите сърдити и груби резки движения, докато се преобличаше. Ако сега някой друг следеше него със същата упоритост, както той следеше останалите, този друг би бил също така отчаян от него. Франц дори усети, че го пробожда лека омраза към всички тези хора, които изобщо не забелязваха, че нещо се носи из въздуха, или просто не искаха да го забележат. Беше ли се случило действително нещо? Всички приказки на Грайнер обикновено биваха празни брътвежи. Освен ако братовчед му Месер не му беше заръчал да дебне Франц?

„Нима се издадох с нещо пред него? — помисли си Франц. — Че какво всъщност ми разказа той, празни приказки и нищо друго. Че оня Кобиш се бил нафиркал, когато отишъл да купува вино!“

Последният вой на сирената прекъсна мислите му. Тъй като отскоро беше постъпил в предприятието, Франц все още изпитваше голямо напрежение, почти страх преди започване на работа. А бръмченето на въртящите се ремъци го пронизваше до мозъка на костите. Сега то се чуваше ясно и монотонно. Франц отдавна вече беше щанцовал първата, втората, петдесетата пластинка, ризата бе залепнала по тялото му от пот. Той си пое дълбоко въздух. Мислите му отново се занизаха, макар и по-разпокъсани, защото той внимаваше да не изскочи нито на милиметър вън от шаблона. Дори и дяволът да му беше работодател, Франц винаги щеше да работи точно и изрядно.

Тук, горе, работеха двадесет и петима души. И сред колегите си Франц притеснен очакваше да забележи някаква по-особена възбуда и въпреки това, дори и днес щеше да му бъде неприятно, ако някоя от щанцованите от него пластинки се окажеше неравна. И то не заради рекламацията, която щяха да му направят и която щеше да му навреди,

а просто заради самите пластинки, които дори и днес трябваше да бъдат съвсем точни. Същевременно той си мислеше:

„Антон спомена за Опенхайм, а това е селището между Майнц и Вормс. Какво особено може да се случи тъкмо там?“

Франц Грайнер, братовчедът на Антон Грайнер, който същевременно беше негов майстор тук в цеха, пристъпи за миг край него и бързо мина към съседа му. Щом оставеше долу мотоциклета и закачеше униформата си в гардеробната, и той се превръщаше в щанцър като всички останали, И може би единствено Франц чуваше едва доловимата нотка в гласа му, когато той подвикваше нещо на Вайганд. Вайганд беше възрастно брадато старче, когото всички наричаха Дръвничето. Добре, че високото му и ясно гласче се сля с бръмченето на трансмисионната лента, защото, докато изсмукваше сега с прахосмукачката стружките, Дръвничето промълви, без да размърдва устни:

— Чу ли вече за концентрационния лагер? За Вестхофен.

Франц видя отгоре надолу в ясните, почти чисти очи на Дръвничето онези мънички ясни точки, които толкова много бе очаквал да види: сякаш дълбоко някъде в този човек гореше огън и само отблясъкът от него потрепваше в очите му. Франц си помисли: най-сетне. А Дръвничето вече бе отминало към съседа му.

Франц намести внимателно новото парче, точно до определената черта, натисна лоста надолу, после още веднъж, още веднъж и още веднъж, ето най-последно, най-последно и пак най-последно. Да можеше ей сега да побегне и да изтича при своя приятел Херман! Изведнъж мислите му отново се прекъснаха. В тази новина нещо определено го засягаше съвсем отблизо. Нещо, което се съдържаше в тази новина, го разтърси изцяло, беше се вкопчило в него и го гризеше, без той още да може да разбере какво беше то и защо така го измъчва.

„Значи, бунт в лагера — рече си той, — може би е имало масово бягство?“

И тогава му хрумна с какво именно го засягаше така отблизо тази новина: там е Георг...

„Що за глупост“ — мина му почти едновременно през ума, да се сети при подобна новина именно за Георг. Та той може въобще да не е вече там. Или — което беше също така възможно — вече е умрял. Ала в неговия собствен глас се примеси гласът на Георг, далечен и

насмешлив: Не, Франц, ако се случи нещо във Вестхофен, и аз ще съм замесен в него и това ще означава, че съм още жив.

През последните години Франц действително вярваше, че си мисли за Георг така, както за всички останали затворници, като за един от онези хиляди, мисълта за които ни вдъхва ярост и тъга. Той действително вярваше, че отдавна вече с Георг не го свързва нищо друго, освен здравата връзка на общото дело, на прекараната под звездата на една и съща вяра младост. Не мислеше за онази другата, болезнената, връзала се дълбоко в плътта връзка, която и двамата на времето се мъчеха да разкъсат. Беше си въобразил, че тази стара история отдавна вече е забравена. Та Георг беше станал съвсем друг човек, също както и той, Франц, бе станал друг... За миг погледът му стрелна лицето на съседа му. Нима Дръвничето е казало нещо и на него? И нима е възможно в такъв случай колегата му да продължава работата си и да намества парчетата спокойно едно след друго?

„Ако там действително е станало нещо — мислеше си Франц, — тогава сигурно и Георг е замесен. А може изобщо нищо да не се е случило и Дръвничето само да си дрънка.“

Когато през обедната почивка слезе в лавката и си поръча чаша светла бира (той ядеше готвено само вечер заедно с роднините си, които му даваха за обяд хляб, мас и салам, защото гледаше да спести някоя марка, та да си купи костюм след дългата безработица, пък ако му стигнат парите — и едно яке с цип; но колко ли време щяха да го оставят да носи този свой бъдещ костюм?), на тезгяха някой рече:

— Арестували са Дръвничето.

Друг добави:

— Заради вчера. Беше много пиян и какви ли не ги надрънка...

— Не, не е за това — допълни друг, — сигурно има нещо друго...

— Че какво друго?

Франц плати и се облегна на тезгяха. Тъй като неочаквано всички заговориха малко по-тихо, сега се чуваше само някакво странно съскане: Дръвничето, Дръвничето...

— Раздрънкал се хубаво — рече някой на Франц, всъщност съседът му по работа Феликс, приятел на Месер.

Той погледна остро Франц. Върху правилните черти на почти красивото му лице играеше веселост. Строгите му сини очи бяха

твърде студени за такова младежко лице.

— Какво се е раздрънкарал? — попита Франц.

Феликс повдигна рамене, веждите му също отскочиха нагоре, той имаше вид, сякаш едва се сдържа да не се разсмее.

„Да можех ей сега веднага да изтичам при Херман!“ — помисли си отново Франц.

Ала нямаше никаква възможност да си поговори с Херман преди вечерта. Неочаквано той забеляза Антон Грайнер, който се мъчеше да си пробие път към тезгяха. Антон сигурно си беше набавил по някакъв повод разрешително, защото иначе нямаше право да идва в тази сграда и никога не идваше в лавката.

„Защо ли търси именно мене — помисли си Франц, — защо иска все на мен всичко да разправя?“

Антон го хвана за ръката, но веднага го пусна, сякаш се страхуваше, че в този жест има нещо подозрително, и отново се изправи край Феликс, за да изпие наведнъж бирата си. После се върна обратно при Франц.

„Честен поглед има — помисли си Франц. — Може би е малко ограничен, но все пак е честен. А пък аз сигурно го привличам така, както мен ме привлича Херман...“

Антон хвана Франц под ръка и заразказва, докато го прекъснаха краят на обедната почивка и разотиването на хората:

— Във Вестхофен на Рейн неколцина избягали, някаква наказателна група. Нали знаеш, братовчед ми ги научава тия работи. Но казват, че почти всички ги заловили наново. Това е всичко.

III

Колкото и да бе мислил предварително за бягството, сам и заедно с Валау, колкото и да бе преценявал дребните подробности, както и бурното развитие на бъдещото си съществуване, в първите минути след бягството той бе само едно животно, побягнало към дивата джунгла, която бе животът му, а по капана още лепнеха кръвта и косите му.

Откакто бяха разкрили бягството, воят на сирените кънтеше километри навътре в околността и будеше малките селца, обгърнати в плътна есенна мъгла. Мъглата приглушаваше всичко, дори светлината на мощните прожектори, които друг път разкъсваха и най-черната нощ. Сега, към шест часа сутринта, те затъваха в памукообразната мъгла, която оцветяваха едва-едва жълтеникаво.

Георг се приведе още по-ниско надолу, макар че почвата под краката му поддаде. Можеше да затъне преди още да смогне да се измъкне оттук. Сухият храсталак дращеше пръстите му, които бяха станали съвсем безкръвни, плъзгави и леденостудени. Струваше му се, че затъва още по-бързо и още по-надълбоко, и ако вярваше на чувството си, трябваше отдавна вече да е потънал. Макар че бе избягал, за да се спаси от явна смърт — нямаше никакво съмнение, че в следващите няколко дни те щяха да унищожат и него, и шестимата му останали другари, — смъртта в блатото му се стори съвсем обикновена и не събуди у него никакъв страх. Сякаш беше друга смърт, различна от онази, из лапите на която се бе изтръгнал, смърт сред джунглата, на свобода, и то не причинена от човешка ръка.

Два метра над него върху обраслия с върбалак насип тичаха постовите с кучетата. И кучета, и хора сякаш бяха подивели от воя на сирените и от гъстата мокра мъгла. Косите на Георг щръкнаха, настръхна и цялата му кожа. Той чу как някой изпсува толкова близо до него, че можа дори да познае гласа му: Мансфелд. Значи, болката от удара, който Валау му бе нанесъл с бела по главата, е минала, Георг отпусна сухите клони. Плъзна се още по-ниско надолу. Чак сега достигна с двата си крака до леката издатина на почвата, която му

стана опора. Той бе предвидил и това тогава, когато още имаше сили да предвиди всичко заедно с Валау.

Изведнъж настъпи нещо ново. Но миг по-късно той разбра, че не бе започнало нищо ново, а нещо беше секнало: воят от сирената. Това беше новото — тишината, пронизвана от рязко отделящите се едно от друго изсвирвания и командите, които долитаха откъм лагера и откъм бараката на входа. Над него постовите тичаха подир кучетата към края на обраслия с върбалаци насип. Откъм бараката на входа към насипа тичаха кучета, чу се тънък изстрел, после още един, някакво пляскане и яростният лай на кучетата прокъртят над един друг, много по-слаб лай, който съвсем не можеше да ги заглуши и едва ли беше лай на куче, но не беше и човешки глас, защото навярно човекът, когото те сега откъкваха, вече бе престанал да бъде човек.

„Сигурно е Алберт“ — помисли си Георг.

Понякога действителността ни кара да смятаме, че бълнуваме, макар никога преди това да не сме били толкова будни.

„Него сигурно хванаха — мислеше си Георг, както се мисли насън, — него сигурно хванаха.“ Нима можеше да бъде вярно, че сега вече остават само шестима?

Мъглата беше все още така гъста, че можеше да се реже с нож. Далечно от другата страна на шосето блеснаха две светлини — сякаш точно зад изсъхналите тръстики. Тези остри точки пробиваха много по-лесно мъглата, отколкото плоската светлинна струя на прожекторите. После в селските къщи започнаха да светват една по една нови светлини, околните села се събуждаха. Скоро кръгът от светлини се затвори.

„Та такава нещо изобщо не може да съществува — мислеше си Георг, — аз направо сънувам.“

Така много му се искаше сега да подвие колене! Защо да продължава тази гонитба? Ще подвие колене, ще цамбурне във водата и край... Успокой се най-напред — така говореше винаги Валау. А може би Валау се крие някъде съвсем наблизо в същите храсталаци. Всякога, когато Валау кажеше някому: успокой се най-напред — онзи винаги се успокояваше.

Георг се хвана за сухите клонки. Промъкна се бавно настрана. Може би от него до последния пън сега вече оставаха само шест метра. Неочаквано с някаква остра сила, която никак не приличаше на сън,

той усети такъв пристъп на страх, че направо увисна на външния склон с лице към земята. Страхът мина също така бързо, както бе дошъл.

Той изпълзя до пъна. Сирената зави повторно. Положително се чува чак отсреща до десния бряг на Рейн. Георг притисна лице о земята. Спокойно, спокойно, му говореше гласът на Валау над рамото. Георг си пое дълбоко въздух, изви глава встрани. Светлинните вече бяха изгаснали. Мъглата бе станала съвсем лека и прозрачна, същинска златна паяжина. Над шосето префучаха като ракети три мотоциклетни прожектора. Воят на сирената сякаш набъбваше, макар че се усиляше само от време на време, загнездваше се яростно в мозъците далеч наоколо. Георг отново притисна лице към пръстта, защото ония горе се връщаха тичешком обратно по насипа. Погледна нагоре само с ъгълчето на окото си. Светлината на прожекторите вече се беше разсеяла, помътняла от утринния зрак. Само дано мъглата не се вдигне сега изведнъж! Неочаквано трима преследвачи се смъкнаха по външния склон надолу. Вече бяха на десетина метра от него. Георг отново разпозна гласа на Мансфелд. Позна и Ибст, по псувните, не по гласа, защото от гняв той съвсем бе изтънял, като женски. Третият глас, застрашително близък — те можеха всеки миг да стъпят върху главата на Георг, — беше гласът на Майснер, който винаги разкъсваше нощем тишината в бараката, извиквайки ту един, ту друг. Самият него, Георг, той бе извикал за последен път само преди две нощи. И сега след всяка дума Майснер удряше с нещо остро във въздуха. Георг усещаше лекия полъх.

„Тук долу... направо... хайде по-бързо... бързо де!“

Георг усети нов пристъп на страх, сякаш нечий юмрук стисна сърцето му. Да не беше човек в този миг, да можеше начаса да пусне корени, да се превърне във върбов ствол като останалите наоколо, да му израсне кора и ръцете му да се превърнат в клони!... Майснер изтича надолу по склона и зарева като бесен. Неочаквано гласът му секна.

„Ето, той ме вижда“ — помисли си Георг. Из един път го овладя пълно спокойствие, нямаше и помен от страх вече, това е краят, сбогом на всинца ви.

Майснер се смъкна по-надолу към другите. Сега те се клатушкаха по землището между насипа и шосето. Георг бе спасен

само защото беше много по-близо до тях, отколкото те предполагаха. Ако беше станал и бе побягнал, щяха да го пипнат сега на откритото. Наистина колко странно бе, че въпреки всичко с някаква дива и безсмислена упоритост той бе следвал собствения си план! Собствени планове, които човек чертае в безсънните си нощи — каква сила крият те за оня час, когато всички планове изведнъж рухнат; и как може тогава човек да се измами, че друг е запланувал нещо вместо него. А този друг е пак той самият.

Сирената млъкна за втори път. Георг се промъкна малко встрани, плъзна единия си крак напред. Една блатна птица се изплаши и изхвърча така ненадейно, че от ужас Георг изпусна храста. Птицата се вмъкна в тръстиката, разнесе се остро шумолене. Георг се послуша, навярно сега всички се вслушваха. Защо ми трябва да съм човек сега, и след като съм, защо трябва да бъда именно аз, Георг? Тръстиките отново се изправиха, никой не дойде, в края на краищата не се беше случило нищо особено, само една птица бе изхвърчала над блатото. Ала Георг не можеше вече ни назад, ни напред, коленете му се бяха вдървили, не можеше да свие ръцете си. Изведнъж той забеляза сред сухите клонки дребното, бледо, остроносо лице на Валау... Неочаквано целият храсталак се осея с Валауови лица.

После и това мина. Той почти се успокои. Помисли хладнокръвно:

„Валау, Фюлграбе и аз ще се измъкнем. Ние тримата сме най-издръжливите. Бойтлер сигурно са го хванали вече. Може би и Белони ще успее да се измъкне. Алдингер е твърде стар. Пелцер е прекалено мекушав.“

Когато най-после той се извърна по гръб, съвсем се беше разденило. Мъглата се бе вдигнала. Златиста, хладна есенна светлина се разстилаше над земята, която можеше да се нарече мирна и спокойна. Сега Георг разпозна само на двадесетина метра двата големи плоски камъка с бели краища. Преди войната насипът е бил път за някакъв далечен чифлик, който сигурно отдавна вече е разрушен или изгорен. Сигурно още тогава са започнали да пресушават заблатената почва, но междувременно тя бе потънала заедно с пътечките между насипа и шосето. Сигурно тогава са примъкнали и камъните от Рейн. Между тях имаше все още твърди буци пръст, обрасли отдавна с

тръстика. Беше се образувало нещо като тунел, през който човек можеше да се провре по корем.

Няколкото метра до първия сив камък с бели краища бяха най-опасната отсечка, почти неприкрита. Георг се вкопчи здраво в тревите, първо отпусна едната си ръка, после другата. Когато стеблата им отскочиха назад, се чу лек съсък, някаква птица подскочи, навярно пак предишната.

Когато стъпи върху втория камък, закрит от тръстиката, му се стори, сякаш се бе озовал там из един път, необичайно бързо, като понесен на ангелски криле. Само да не зъзнеше така силно.

IV

Че тази непоносима действителност е само някакъв сън, от който той скоро ще се събуди, да, че целият този ужас дори не е и някакъв страшен сън, а само спомен за такъв страшен сън — това чувство бе овладяло Фаренберг, коменданта на лагера, и не го напусна дълго след като му доложиха за случилото се. Външно Фаренберг бе взел съвсем хладнокръвно всички необходими мерки, които налагаше подобно съобщение. Ала всъщност не Фаренберг ги бе измислил, защото дори и най-ужасният сън не налага да се вземат никакви мерки, а някой друг ги бе измислил за подобен случай, който никога не биваше да настъпва.

Когато миг след неговата заповед изрева сирената, той внимателно прекрачи един електрически удължителен шнур — препятствие от съня му — и пристъпи към прозореца. Защо реве тая сирена? Навън пред прозореца няма нищо; гледка, тъкмо подходяща за подобно събитие, което изобщо не бива да бъде истина.

И през ум не му мина, че нищото пред него все пак е нещо: гъста мъгла.

Фаренберг бе изтръгнат от своя ужас, защото Бунзен се спъна в един от многото шнурове, изтеглени от работния кабинет до спалното помещение. Изведнъж той се разкрещя, разбира се, не на Бунзен, а на Цилич, който тъкмо му бе предал рапорта си. Всъщност Фаренберг все още не крещеше в отговор на съобщението, което му бяха направили — бягството на седмина затворници наведнъж, — ревеше, за да се освободи от кошмара. Бунзен, висок метър и осемдесет и пет, с красиво лице и снажна фигура, се извърна още веднъж, каза: „Извинете!“ — и се наведе, за да пхне щепсела в контакта. Фаренберг имаше определена слабост към електрически проводници и телефонни контакти. В двете помещения имаше твърде много шнурове и сменяеми контакти, затова тук често поправяха и монтираха нещо. Случайно миналата седмица бяха освободили един затворник на име Дитрих от Фулда, електротехник по специалност, тъкмо след като бе привършил новата инсталация, която впоследствие се оказа твърде

заплетена и неудобна. Бунзен чакаше Фаренберг да се нареци и само в очите, но в никакъв случай не в израза на лицето му се криеше лека насмешка. После той излезе. Фаренберг и Цилич останаха сами...

На външния праг Бунзен запали цигара, но дръпна само веднъж от нея и я захвърли. Тази нощ той беше в отпуск и всъщност трябваше да постъпи на смяна едва след половин час, но бъдещият му тъст го бе докарал с колата си от Висбаден по-рано.

Между бараката на коменданта — здрава постройка от тухли — и трета барака, по дължината на която бяха засадени няколко чинара, имаше нещо като площад, който те наричаха помежду си „Танцовата площадка“. Навън воят на сирената направо се забиваше в мозъка му.

„Ама че глупава мъгла!“ — помисли си Бунзен.

Хората му вече се бяха строили.

— Брауневел! Забодете картата на онова дърво! И така: пристъпете насам! Слушайте! — Бунзен заби иглата на пергела в червената точка „Лагер Вестхофен“. Описа три концентрични кръга. — Сега е шест часът и пет минути. В пет часа и четиридесет и пет минути е станало бягството. До шест часа и двайсет минути при най-голяма бързина човек може да се придвижи само до тази точка. Следователно сега те се намират между този и този кръг. И така — Брауневел! Да се пресече пътят между селата Боценбах и Оберрайхенбах. Майлинг! Да се пресече пътят между Унтеррайхенбах и Калхайм! Да не се пропуска никой! Ще поддържате връзка помежду си и с мен! Да претърсваме околността сега не можем. Подкрепление ще дойде едва след петнадесет минути... Вилих! Най-външният ни кръг достига на това място десния бряг на Рейн. Следователно: да се прекъсне разстоянието между сала и Либахерау! Да се заеме тази пресечна точка! Да се заеме салът! Да се постави пост пред Либахерау!

Мъглата беше все още толкова гъста, че цифрите на часовника му блестяха. Той чу свирките на есесовските мотори, които бяха излезли вече от лагера. Райхенбахското шосе беше затворено. Той пристъпи съвсем близо до картата. Сега постовият е заел поста си пред Либахерау. Всичко, което можеше да се предприеме в първия миг, е сторено. Междувременно Фаренберг е предал рапорта си до Главното командване. Кой знае какво ли му е сега на стария — на този поробител на Зелигенщат! Да не съм в неговата кожа сега! За сметка на това Бунзен се чувствуваше много удобно в своята кожа — колко добре

му стоеше тя, сякаш шивачът господ бог му я бе ушил съвсем по мярка! И какъв късмет! Цялата тая свинщина се бе случила по време на отпуска му, но той се беше върнал малко по-рано, тъкмо навреме, за да вземе участие в издирването! Ослуша се през рева на сирените по посока на комендантската барака, за да чуе дали старият бе излял вече втората си порция ярост.

Цилих беше сам със своя началник. Докато пъхаше щепселите в контакта на телефона, за да вземе директна връзка с Главното командване, той не изпускаше из поглед шефа си. Би трябвало утре отново да върнат в лагера този проклет Дитрих от Фулда заради мърлявата му работа! Цилих усещаше колко много време губи напразно заради тия идиотски щепсели. Скъпоценни секунди, през които седем точици се отдалечаваха все по-бързо и по-бързо в безкрая, където никой повече не можеше да ги залови.

Най-после той се свърза с Главното командване и доложи за случилото се. Фаренберг чуваше за втори път в продължение на десет минути същото съобщение. Наистина лицето му запази израза си на неподкупна твърдост, който той отдавна си бе наложил, макар че носът и брадата му бяха малко къси, ала долната му устна се отпусна надолу. Неочаквано той си припомни за всевишния и му мина през ума, че не е възможно бог да допусне това съобщение да е истина — седмина затворници да избягат едновременно от неговия лагер! Той втренчи очи в Цилих, който му отвърна с унил и мрачен поглед, изпълнен с разкаяние, мъка и чувство за собствена вина. Защото Фаренберг беше първият човек, който се бе отнесъл към него с пълно доверие. Цилих не се учудваше, че винаги щом му потръгнеше на добре, нещо му се изпречваше на пътя. Та нима още през ноември 1918-а година не му се беше забил този гаден куршум в тялото? Не бяха ли продали на търг имението му само месец преди да влезе в сила новият закон? Ами оная уличница, дето го беше познала и му бе навлякла на главата половин година затвор след оня побой с ножове? И ето тук, в продължение на две години, Фаренберг му бе гласувал пълно доверие при „пресяването“ — както тук наричаха съставянето на наказателните групи от затворници — и при определянето на охраната.

Неочаквано будилникът, който Фаренберг по стар обичай оставаше на стола си до походното легло, иззвъня: шест часът и петнайсет минути. Сега Фаренберг тъкмо щеше да стане, а Бунзен

трябваше да пристигне. Чак сега трябваше да започне обикновеният им ден. Обикновеният ден на Фаренберг — да командува лагера Вестхофен.

Фаренберг трепна. Вдигна нагоре отпуснатата си долна устна. После пооправи с няколко бързи движения униформата си. Прекара влажната четка през косата си, изми си зъбите. Пристъпи към Цилич, погледна отгоре надолу към дебелия му врат и рече:

— Скоро ще ги пипнем!

Цилич отвърна:

— Тъй вярно, господин комендант! — После добави: — Господин комендант...

И той направи няколко предложения — общо взето, същите, които до късно гестапо щеше да изпълни, когато обаче никой повече нямаше да си спомни, че са били предложени от Цилич. Изобщо неговите предложения показваха, че той има бистър и остър ум.

Неочаквано Цилич млъкна и двамата се ослушаха. Някъде отдалеч прозвуча лек, тънък, отначало необясним звук, който обаче заглуши сирената и командите и новото влачение на подковани ботуши по „Танцовата площадка“. Цилич и Фаренберг се погледнаха в очите.

— Прозореца! — рече Фаренберг.

Цилич отвори прозореца, в стаята нахлуха мъглата и същият този звук, Фаренберг се ослуша за миг, после излезе навън, последван от Цилич. Бунзен тъкмо беше заповядал на своите хора да се разпръснат, когато настана някаква суматоха. Влачеха затворника Бойтлер към „Танцовата площадка“ — първия заловен беглец.

Последната част от пътя пред още неразпръсналите се есесовци той се придвижи сам. Не на колене, а настрани, може би защото някой го бе ритнал отстрани, така че лицето му стоеше извърнато нагоре. И когато сега Бойтлер се смъкна в краката му, Бунзен разбра какво ставаше с това лице. Беглецът се смееше. Отпуснал се на земята в кървавата си куртка, с окървавени уши, заловеният отново затворник сякаш бе разкривил лице в тиха усмивка с оголени грамадни бели зъби.

Бунзен отмести погледа си от това ухилено лице към образа на Фаренберг. Фаренберг погледна надолу към Бойтлер. Отдръпна устните от зъбите си, та за миг на околните се стори, че двамата мъже се усмихват един на друг. Бунзен познаваше своя комендант, той бе наясно какво ще последва сега. Младежкото му лице доби онзи израз,

който се изписваше по него винаги когато той знаеше какво ще последва. Лицето на Бунзен, което природата бе надарила с чертите на някогашния убиец на дракона Зигфрид или на някой облечен в броня Архангел, сега се разкриви чудовищно — ноздрите му леко се издуха, ъглите на устните леко започнаха да потрепват.

Този път обаче нищо не се случи.

От входа на лагера доведоха криминалните следователи Оверкамп и Фишер пред бараката на коменданта. Двамата новодошли се спряха пред групата Бунзен-Фаренберг-Цилих, погледнаха какво става там и бързо си размениха няколко думи, После Оверкамп каза, без да се обръща специално към някого, с едва чут глас, който обаче прозвуча приглушен от ярост и от напрежението да сдържи яростта си:

— Така ли докарвате заловените? Поздравявам ви. Най-добре ще бъде веднага да извикате неколцина лекари-специалисти, за да закърпят на този човек бъбреците, тестикулите и ушите, та да можем все пак да го разпитаме! Много умно, много умно, поздравявам ви!

V

Сега мъглата се бе издигнала толкова нависоко, че стоеше над покривите и дърветата като ниско пухесто небе. Слънцето висеше замъглено над неравния селски път във Вестхофен като обвита в марлен абажур лампа.

„Само дано мъглата не се вдигне веднага — мислеха си едни, — та слънцето да изсуши гроздето, преди още да сме го обрали.“

„Дано само мъглата се вдигне по-бързо мислеха други, — че да доузрее докрай зърното.“

Но във Вестхофен малцина имаха такива грижи. Селото не беше лозарско, отглеждаше предимно краставици. Малко встрани от пътя, който водеше от Либакерау към шосето, се издигаше фабриката за оцет на Франк. Зад широкия чисто изкопан ров полята достигаха чак до пътя, който водеше към фабриката. „Винен оцет и горчица“, Матиас Франк — Синове. Валау бе настоял пред Георг добре да запомни тази табела. Щом се измъкнеше от тръстиката, той трябваше да се промъкне неприкрит три метра напред, а после да се спусне в рова, и то в левия му страничен ръкав, по продължение на полята.

Когато измъкна глава от тръстиката, той видя, че мъглата се бе дигнала толкова нависоко, че вече се виждаше групата дървета зад оцетната фабрика, и тъй като слънцето го грееше в гърба, на Георг се стори, сякаш дърветата пламват сами от неочакван странен огън. Колко ли време беше пълзял? Калните му дрехи се сливаха с пръстта. Ако можеше да остане да си лежи, никой няма да го намери. Край него няма да се случи нищо, може да се чуе само лек грач и пърхане на криле. Няколко седмици търпение, а после замръзналата снежна кора сняг спокойно ще покрие онова, което ще остане от него. Виждаш ли, Валау, колко е просто да се срине на пух и прах така добре обмисленият ти план? Та Валау въобще не можеше и да предположи колко много щеше да натежи тялото, което той сега трябваше да мъкне напред, подпрял лакти на неприкритото от нищо парче земя. Сякаш влачеше подире си цялото блато. Нещо свирна откъм Либакерау. Друг отвърна на изсвирването така ужасяващо близо, че Георг заби лице в

земята. Пълзи! — беше го съветвал Валау, който бе преживял и войната, и рурските боеве, и боевете за Средна Германия, и изобщо всичко, което можеше да се преживее. Ти само пълзи, Георг! И никога не си внушавай, че са те открили! Мнозина са били откривани именно тогава, когато са си внушавали, че вече са ги забелязали, и тъкмо тогава извършвали някоя глупост.

Георг погледна между сухите стебла над края на рова. Толкова близо стоеше постовият — там, където пътят навлизаше от бостана с краставици в шосето, — толкова отчайващо близо стоеше, че Георг не се изплаши, а изпадна в ярост. Така близо стоеше — ръка да протегне и ще сграби този разкрачен, облегнал се на тухлената стена есесовец, — че за Георг беше истинско мъчение, дето трябваше да се скрие, вместо да се нахвърли върху него.

Бавно крачеше постовият по своя път край фабриката към Либахерау, с две втречени в гърба му — в сивата и кафява безкрайност — пламтящи очи. Георг си помисли, че постовият непременно ще се обърне назад, като чуе как трака като същинска мелница сърцето му, макар че всъщност, сковано от смъртен страх, то тупаше по-тихо и от птичи криле. Георг се промъкна още по-навътре в рова, почти до онова място на пътя, където току-що бе стоял постовият. Валау беше му обяснил още, че точно там ровът преминава под пътя. Как и накъде продължава оттам обаче, и Валау не знаеше. Дотук спираше и неговото предвиждане. Затова сега Георг изведнъж се почувствува напълно изоставен. Спокойно! — само тази дума кънтеше все още в ушите му, един-единствен звук, муска от човешки глас.

„Ровът сигурно минава под фабриката — мина му през ума — и се превръща в отточен канал.“ Ще трябва да изчака, докато постовият се върне. Ето го, той се спира на брега, свири с уста. Откъм Либахерау някой му отвръща по същия начин. Сега Георг може да разбере колко е голямо разстоянието между двете изсвирвания, изобщо из един път разбира много неща. Всяка клетка в мозъка му е мобилизирана, всеки мускул е напрегнат, всеки миг е изпълнен, ужасно уплътнен е целият му живот, той се задъхва в тази теснотия. И когато се напъхва във вонящия задушлив канал, изведнъж усеща, че му се повдига, защото този ров съвсем не е направен за промъкване, а само за задушаване. Георг усеща същевременно, че го обзема дива ярост, защото той не е плъх и това съвсем не е подходящо място за умирање.

Но ето че пред него непрогледната тъмнота се разкъса и той видя буря от малки водни пръски. За негов късмет дворът на фабриката не беше голям, навярно най-много четиридесет метра широк. Щом се измъкна отстрани на стената, той видя, че полето се изкачва към шосето и един път води право нагоре. В ъгъла между стената и полския път имаше купчина смет. Георг не можеше да направи нито крачка напред, сви се там и започна да повръща.

Откъм нивите се зададе възрастен мъж, който носеше през рамо две превързани с въже кофи, с които вземаше храна за зайците си от пазача на фабриката. Във Вестхофен всички наричаха старчето Гъбката.

Шест пъти вече бяха спирали старчето през късия му път насам. И всеки път той трябваше да се представя: „Готлиб Хайдрих от Вестхофен, наричан Гъбката.“

„Значи, пак се е случило нещо в концентрационния лагер — мислеше си Гъбката, докато вървеше през нивите съвсем бавно, с кофите през рамо, под яростния вой на сирените. — Също както миналото лято, когато един от тия нещастници се беше опитал да избяга и те го бяха застреляли. Дори сирената още не беше спряла, а те го бяха застреляли вече. По-рано тука не можеше да се случи такова безобразие. Как можаха да направят лагер под носа на хората! Вярно е, че сега човек все може да спечели нещичко из тоя край, където преди живеехме бедно като манастирски мишки. Всичко трябваше да караме на пазара. А дали е вярно, че след това ще дадат възможност на местните хора да вземат под аренда земята, която тия нещастници там са длъжни да пресушават, защото все пак може да се очаква, че ще ги изтеглят оттук. Казват също, че арендата щяла да бъде много по-ниска, отколкото отсреща в Либях.“

Така си мислеше Гъбката, но все пак още веднъж се обърна назад, за да разбере защо ли този така невероятно мръсен и окалян човек се е спрял на полския път пред купчината смет. Но щом видя, че нещастникът повръща, Гъбката се успокои, защото това все пак беше уважителна причина.

А Георг съвсем не беше забелязал Гъбката. Той продължи пътя си. Отначало искаше да тръгне към Ерленбах, надалеч от Рейн. Сега обаче не посмя да прекоси шосето. Затова промени решението си, ако изобщо можеше да се нарече решение неотменната крайна принуда на

момента. Повлече се с тежки стъпки през нивата с отпуснати рамене и клюмнала глава, готов всеки миг да чуе, че някой го вика или че стрелят по него. Напъха пръстите на крака си в рохкавата пръст — ей сега, сега, миличка моя. Те ще ме викат — мина му през ума, — после ще гръмне. И той усещаше как нещо го дърпа в коленете надолу и го кара направо да се просне на земята. После му хрумва: „Те непременно ще стрелят ниско в краката ми, за да могат да ме откъснат жив.“ Притвори очи. Усети от хладния лек утринен ветрец някакъв прилив на неимоверна скръб, която никой човек не може да надживее. Продължи да се препъва нататък, после се спря. Пред краката му на полския път лежеше зелена панделка. Втренчи поглед в нея, сякаш тя току-що бе паднала от небето върху пръстта на нивата. Вдигна я.

Тогавя пред очите му израсна едно момиченце, облечено в престилка с ръкави, вчесано на път. Двамата се загледаха учудено. Детето отмести поглед от лицето му към ръката. Той му подръпна плитката и му подаде панделката.

Детето веднага изтича към една възрастна жена — баба му, — която изведнъж също се оказа, че стои на пътя.

— Занапред ще ти връзвам плитката с канап, така да знаеш! — рече старата жена и се разсмя. А на Георг тя каза: — Всеки ден трябва все нова панделка да ѝ връзвам на плитката.

— Ами че отрежете ѝ я! — рече той.

— А, само това не! — отвърна старицата.

После тя се втренчи в него. В този миг откъм оцетната фабрика, която все още беше близо до тях, се разнесе гласът на Гъбката:

— Чекмедженце!

Така именно наричаха старицата всички хора във Вестхофен, задето тя цял живот бе събирала какви ли не нужни и ненужни неща, за каквито може да се сети човек — пластири, канапчета, бонбони против кашлица. Сега тя замаха буйно със сухата си ръка през полския път към Гъбката, с когото на времето си бе танцувала и за когото някога едва не се бе омъжила, и около беззъбата ѝ уста, върху набръчканите ѝ бузки разцъфна онази силна възбуда, с която съвсем стари хора изразяват веселието си.

Ала щом видя непознатия, ужасно изцапан човек, който сигурно работеше в оцетната фабрика, да върви заедно със старицата и с детето, Гъбката съвсем се успокои и престана да мисли за онова

неясно чувство, което го бе обзело преди малко. Дори и самият Георг, вървейки след бабата и детето, се почувствува приет от хората, макар и само за няколко минути. Ала полският път не водеше само към селото, както Георг бе предположил, а се разделяше на два нови — единият водеше към селото, а другият — към шосето. Старицата бе напъхала панделката на внучката в джоба на фустата си при какви ли не други боклуци и сега водеше до себе си за плитката детето, което едва се съдържаше да не заплаче. Бабката бърбореше:

— Чухте ли преди малко какво представление направиха, ох, ох! Какъв вой беше! Сега е спокойно. Хванали са го. Няма да му е весело. Ох, ох! — Тя хихикаше и се вайкаше. На разклонението на пътя се спря. — Мъглата се вдигна! Виж!

Георг се огледа. Наистина мъглата се бе вдигнала, светлосиньото военно небе блестеше чисто и ясно.

— Ох, ох — отново рече старицата, защото два, не, ето вече три самолета се стрелнаха от небесната синева надолу, блеснаха на слънцето и закръжиха току над самите покриви на Вестхофен, над блатото и над нивите.

Георг крачеше непосредствено след старицата, която водеше внучето си към шосето.

Вървяха, без да срещнат никого, цели десет метра по шосето. Старицата беше млъкнала. Изглежда, беше забравила всичко — и Георг, и детето, и слънцето, и самолетите, и сега се беше замислила над нещо свое, случило се някога, когато Георг не е бил още роден. Георг върви по петите ѝ, иска му се дори да се хване за полата ѝ. Та това не е истина, той върви само насън с тази старица, която държи за полата, а тя въобще не го усеща. Той ей сега ще се събуди, Логербер ще се развика в бараката...

Вдясно започваше дълга ограда със стъклени трошки отгоре. Повървяха няколко крачки покрай оградата, непосредствено един след друг, Георг последен. Неочаквано, без да дава никакъв сигнал, зад гърбовете им изникна мотор. Ако сега старицата се обърнеше назад, трябваше да повярва, че земята е погълнала Георг. Моторът прелетя край тях.

— Ох, ох! — изгрухтя старицата, но продължи да се мъкне напред; Георг бе изчезнал не само от пътя, но и от паметта ѝ.

Георг лежеше от другата страна на стената, ръцете му бяха целите окървавени от стъклените трошки, лявата ръка бе разкъсана под палеца, дрехите му също бяха разкъсани чак до месото.

Дали няма ей сега да слязат и да дойдат да го вземат? Откъм ниската червена тухлена постройка с многото прозорци долитаха гласове, ясни и дълбоки, после до него достигна цял хор от бързи момчешки гласчета. Коя дума или може би цяло изречение искат да му набият те в мозъка в един предсмъртен час? Откъм противоположната посока се зададе мотоциклет, ала отмина към лагера Вестхофен. От това на Георг не му стана по-леко, а напротив — чак сега усети болката в ръката си — идеше му да я прегризе над китката.

Пред лявата тясна страна на червеното здание, което се оказа земеделско училище, имаше оранжерия; главният вход и стълбището бяха на тясната страна и гледаха към оранжерията. Между фасадата към улицата и стената имаше склад. Георг наблюдаваше склада, който му препречваше гледката по-нататък. Примъкна се дотам. Вътре беше тихо и тъмно. Миришеше на лико. Очите му скоро различиха дебели връзки лико, които висяха на стената редом с всевъзможни инструменти, кошници и дрехи. Тъй като сега вече нищо не зависеше от съобразителността му, а само от онова, което хората наричат късмет, той се успокои и започна да разглежда хладнокръвно. Откъсна парче плат от някаква дреха. Завърза с него лявата си ръка, като си помагаше със зъбите и с дясната. После се зае да си избере дреха; откри едно дебело кафяво яке от кадифе с цип и го напъха през главата си върху нагизналите в кръв и пот дрехи. Огледа се и за обувки. Бяха все хубави и нови. Само дето не можеше да излезе навън! Надникна през една пролука в дъсчената стена. Зад прозорците и в оранжерията се виждаха хора. Сега някой заслиза по стълбата и мина отсреща в оранжерията. На вратата се спря и се извърна към склада. Някой му подвигна от един прозорец и човекът се върна в училището. После отново стана тихо. Слънцето блестеше върху стъклата и върху металните части на някаква машина, която лежеше до стълбата полуупакована.

Неочаквано Георг скочи до вратата и измъкна ключа. Усмихна се сам на себе си. Седна на пода с гръб към вратата. Загледа новите си обувки. Две-три минути продължи това състояние, последното самовглъбяване на човек, който знае, че за него всичко вече е свършено и му е напълно безразлично. Ако влязат сега, с какво да ги удари — с

мотиката или с греблото? Той сам не знаеше какво го изтръгна от онзи унес, не беше нещо отвън, а може би болката в ръката, или може би някой закъснял отзвук от гласа на Валау в ушите му. Пъхна отново ключа в ключалката. Надникна през пролуката на вратата. Да се върне на шосето през оградата, не можеше. Между набодената със счупени стъкла ограда и небето се проточваше кафява ивица хълм с лозе; въздухът беше толкова прозрачен, че можеше да се преброят връхчетата на лозите на най-горния ред, които се подаваха над светлосинята черта. И докато гледаше притъпено към последния ред лози, изведнъж някой, когото той не познаваше, му даде неочакван съвет — Георг не знаеше дали това беше Валау от Рур или някой кули в Шанхай, или някой член на Щуцбунда във Виена, който се бе спасил от опасността, грабвайки на рамо някакъв странен предмет, и така бе отклонил вниманието от себе си, защото подобен товар оправдава целта и закриля носача. Сега този съветник припомни на Георг, който стоеше в склада пред леко откренатата врата към обезопасената със счупени парчета стъкло стена, че някога някъде друг човек в неговото положение се е измъкнал по този начин от някаква къща във Виена или от някой чифлик в Рурската област или от някоя задънена уличка в Шанхай. Той дори не знаеше дали лицето на неговия съветник носи познатите черти на Валау или беше жълтокожо, или загоряло от слънцето, ала въпреки това разбра съвета: грабни на рамо онази машинна част край стълбището! Нали и без това трябва да излезеш оттук, може нищо да не излезе, ала друг изход нямаш. Положението ти действително е твърде отчаяно, но и моето тогава не беше по-добро...

Без да знае дали изобщо го е забелязал някой, или са го взели за човек от машиностроителната фабрика, или пък за онзи, чието яке беше облякъл, на първо време той се измъкна между оранжерията и стълбището и излезе през външната порта на пътя пред стената на училището, който гледаше към полята. Лявата ръка, с която държеше машинната част, така силно го болеше, че няколко минути той дори не усещаше никакъв страх. Продължи по пътя успоредно на шосето край няколко къщички, обърнати все към полята и от чиито горни прозорци навярно се виждаше чак Рейн. Самолетите продължаваха да бръмчат, небето вече се синееше през мъглата, навярно приближаваше пладне. Езикът на Георг пареше, вкоравилите се дрехи под якето горяха кожата му, измъчваше го непоносима жажда. Машинната част се поклащаше

леко на рамото му, а заедно с нея и металическата марка на машината. Той тъкмо се канеше да остави товара си и да отдъхне, когато го спряха.

Навярно беше единият от патрулиращите мотоциклетисти, който го бе забелязал от шосето в пролуката между две къщи: силует на някакъв неподозрителен, крачещ през полята мъж с товар на рамо, на фона на спокойното обедно небе. Патрулът го спря, защото спираше всекиго, но без особено настървение. Веднага му кимна да си върви, щом Георг му показва марката на машината. Може би Георг трябваше да продължи спокойно пътя си до Опенхайм и по-нататък — така го съветваше невидимият покровител, който му бе помогнал да се измъкне от бараката. Георг сякаш дори чуваше тихия настойчив глас, който му казваше: върви нататък, продължавай! Ала подвикването на патрула го бе пронизало чак до сърцето. Неочаквано той отмъкна машинната част колкото се може по-надалеч от шосето, през полята, към брега на Рейн и към село Бухенау. Колкото по-силно биеше сърцето му от страх, толкова по-тих ставаше гласът, който го съветваше, да не се отклонява по полския път, докато най-после съвсем заглъхна под бесните удари на сърцето му и под камбанния звън, който долиташе откъм Бухенау. Остър, горчив камбанен звън, погребален. Георг влезе в селото под оцъкленото небе. И веднага почувствува: тук го чака капан. Мина край двама стражари на пост, които го изгледаха втренчено: усети погледите им върху гърба си. И, щом излезе на селската улица, зад него се разнесе остра свирка, тихичка, ала го прониза целия.

В селото неочаквано настана раздвижване. Разнесоха се свирки от единия до другия му край. Чу се команда:

— Всички по домовете си!

Изракаха външни порти. Георг остави товара си и се вмъкна през съседната порта зад купчина подредени дърва. Селото беше блокирано. Бе тъкмо по пладне.

В Грисхайм Франц тъкмо влезе в столовата. Вече знаеше, че са арестували Дръвничето. Антон го хвана за лакътя и му каза всичко, каквото бе научил.

По същото това време Ернст Овчаря почука на кухненския прозорец на Манголдови. Софи отвори и се усмихна. Тя беше закръглена и яка, но с нежни глезени и китки на ръцете. Ще може ли Софи да му претопли картофената супа, защото си е счупил термоса? Че да влезе вътре да се нахрани с тях, отвръща му Софи. А пък Нели ще внимава да не цапа.

Неговата Нели, отвръща Ернст, не е куче, а истинско ангелче. Но все пак той има съвест и затова именно му плащат.

— Софи — рече Ернст, — хайде донеси ми затоплена супата на полето; ех, Софи, не ме гледай така! Погледнеш ли ме така с малките си златни оченца, целия ме пробождаш!

Той мина през полето към своята каруца. Избра си слънчево местенце, постла няколко вестника и хвърли отгоре палтото си. Седна и зачака. Гледаше доволен идващата насреща му Софи.

„Същинска ябълчица е — мислеше си, — такава закръгленичка, сочна и с тънки, тънки стебълца.“

Софи му донесе супата и към нея картофени кнедли с парченца круши. Двамата бяха ходили заедно на училище в Шмидхайм. Тя седна до него.

— Смешно — рече девойката.

— Какво е смешно?

— Ами че именно ти стана овчар.

— Наскоро същото ми казаха и там долу — отвърна Ернст и посочи надолу към „Хьохст“. — Вие сте здрав, млад човек, природата ви е предопредила за нещо съвсем друго. — Ернст менеше невероятно бързо лицето и гласа си, така че ставаше ту Майер от Работническото бюро, ту Герстл от Работническия фронт, ту кметът Краус от Шмидхайм, после самият той — Ернст, — макар и твърде рядко. — Защо не оставите някой по-възрастен другар да заеме мястото ви?... Тогава аз пък му рекох — продължи Ернст, след като изгълта набързо няколко лъжици супа, — че в моя род ние наследяваме овчарския занаят от баща на син още от времето на Вилигис.

— Какъв е тоя Вили? — попита Софи.

— И ония долу ме попитаха същото — отвърна Ернст и сдъвка кнедлата с парченцата круши. — Вие на времето явно не сте внимавали в училище. Тогава те ме попитаха защо не съм се оженил,

след като другите мъже на моите години са женени и си имат и наследници, макар че си изкарват хляба много по-трудно от мен.

— И ти какво им отговори? — попита Софи с леко прегракнал гласец.

— Ами — отвърна Ернст невинно — казах им, че вече съм сложил началото.

— Как така? — настръхна Софи.

— Ами защото вече съм сгоден — отвърна Ернст със сведен поглед, макар че не изпусна из очи как Софи побледня и посърна. — Сгоден съм за Марихен Виленц от Боценбах.

— Ха — рече Софи със сведена глава и приглади полата над краката си, — че Марихен Виленц от Боценбах е още ученичка.

— Ами нищо — отвърна Ернст, — много ми е хубаво да гледам годеницата си как израства пред очите ми. И въобще това е стара история, друг път ще ти я разкажа.

Софи мачкаше стръкче трева в ръцете си. После го оправи и го прекара през зъбите си. Промълви подигравателно натъжена:

— Влюбен, сгоден, женен...

А Ернст, който я наблюдаваше с удоволствие и не изпускаше из очи нито промяната на настроението, нито потръпването на ръцете ѝ, постави двете паници една в друга, след като хубавичко ги беше омел, и рече:

— Благодаря ти, Софи. Ако всичко умееш така добре, както умееш да правиш кнедли, всеки мъж ще бъде щастлив с тебе. Ха погледни ме де, не искаш ли да ме погледнеш? Ако ме погледнеш пак така с хубавите си две оченца, може дори завинаги да забравя Марихен.

Той сподори Софи с поглед, когато тя затрака с паниците надолу през полето, после викна:

— Нели!

Кученцето се хвърли на гърдите му, постави предните си лапи върху коленете на Ернст и го погледна в очите — едно черно вързопче безпрекословна преданост. Ернст натика лицето си в муцунката на кученцето, после разтърка главата на Нели с двете си ръце в пристъп на нежност:

— Нели, Нели, знаеш ли ти кого обичам аз най-много, знаеш ли ти, Нели, как се казва онази, която ми харесва най-много от всички

женски същества на света и от всичките ми познати? Нели се казва.

През това време домакинът на селскостопанския техникум „Даре“ удари звънеца за обяд — четвърт час след пладне. Малкият Хелвиг, градинарски чирак, изтича най-напред в склада, за да вземе двадесет пфенига от портмонето си в кадифенето яке. Трябваше да върне пфенигите за два билета от лотарията на Зимната помощ. През цялата година в училището имаше курсове предимно за синовете и дъщерите на селяните от съседните села. Училището имаше и опитно поле, на което работеха не само учениците, а и неколцина градинари и чираци по договор.

Чиракът Хелвиг, русоляв, източил се нависоко момък с будни очи, претърси най-напред учудено, после ядосано, а накрая възбудено целия склад, за да си намери якето. Беше си го купил миналата седмица, скоро след като си бе намерил за пръв път момиче. Нямахше да може още да си купи такова яке, ако не бе спечелил една малка печалба на някакво състезание. Сега той извика другарите си, които вече бяха насядали по масите за обяд. Светлата трапезария с гладко излъсканите дървени маси както винаги бе почти празнично украсена с цветята на сезона и със свежи клонки, завити около портретите на Хитлер, Даре и няколкото пейзажи на стената. Отначало Хелвиг сметна, че приятелите са му погодили номер. Те й без това му се подиграваха, защото якето му беше малко по-голямо и защото му завиждаха заради девойката. Сега момчетата със свежите открити лица, в които еднакво се преливаха момчешки и мъжки черти както и върху лицето на Хелвиг, веднага започнаха да го успокояват и се заеха също да търсят. Скоро някой извика:

— Какви са тези петна?

Друг добави:

— На мен някой ми е скъсал хастара!

— Тук е влизал някой — рекоха всички в един глас, — този някой ти е откраднал якето, Хелвиг.

Момчето едва се сдържаше да не заплаче. В това време дойде и дежурният от трапезарията. Какво са се насъбрали тука тези хлапаци? Хелвиг заразказва, побледнял от гняв, че са му откраднали якето. Повикаха и дежурния учител, и домакина на училището. Разтвориха широко вратата на склада. Сега видяха петната по дрехите и разкъсания хастар на едно старо яке, цялото опръскано с кръв.

О, да бяха откъснали само хастара и на неговото яке! Сега вече по лицето на Хелвиг нямаше никакви мъжки черти. От яд и мъка то бе станало съвсем детинско.

— Само да го намеря тоя, ще го убия! — заяви Хелвиг.

Не се успокои и когато Мюлер видя, че са му откраднали обувките. Мюлер беше единствен син на богати селяни и лесно щеше да си купи нови. А той, Хелвиг, трябваше отново да пести и да пести.

— Най-напред се успокой, Хелвиг — намеси се след малко лично директорът, когото домакинът бе вдигнал направо от домашната трапеза, — успокой се и опиши якето си колкото можеш по-точно. Този господин е от криминалната полиция и само той може да ти намери якето, ако му го опишеш съвсем точно.

— Какво имаше в джобовете? — попита любезният непознат дребен господин, когато Хелвиг завърши описанието си, като преглътна горчиво след думите „и с вътрешни ципове“. Хелвиг се замисли.

— Имах и портмоне — добави той, — в него имаше една марка и двадесет пфенига, една носна кърпа, едно ножче...

Прочетоха му още веднъж съставения протокол и го накараха да го подпише.

— Откъде ще мога да си прибера якето?

— В училището ще ти съобщят, моето момче — отвърна директорът.

Това, разбира се, не беше никакво утешение за момчето, но разсея до известна степен отчаянието му, след като разбра, че онзи, който бе задигнал якето му, все пак не е някакъв обикновен крадец. Още щом огледа склада, домакинът веднага бе разбрал какво се е случило. Затова побърза да попита директора дали да позвъни в полицията.

Когато Хелвиг слезе на двора — веднага след него бяха повикали Мюлер да опише обувката си, — целият двор между училището и стената беше ограден. Вече бяха отбелязали мястото, където Георг беше прескочил стената и бе смачкал засадените в редица плодни дръвчета. Пред стената и пред склада стояха часови. Учители, градинари и ученици се блъскаха пред забранената зона. Наложиха се да продължат обедната почивка; граховата супа със сланина бе хванала кора в големите казани.

На няколко метра от заградената зона един възрастен градинар работеше нещо край пътя, без да обръща внимание на всеобщата възбуда. Той беше от селото на Хелвиг. И може би именно защото старецът нищо не го попита, Хелвиг се спря пред него, а преbledнялото му до преди малко от гняв лице междувременно съвсем се бе зачервило от усърдието и важността, с които момчето отговаряше на всички зададени му въпроси.

— Казаха, че ще си получа обратно якето — рече момчето.

— Аха — отвърна градинарят.

— Накараха ме да го опиша съвсем точно.

— И ти описа ли го? — попита градинарят Гюлчер, без да вдига глава от работата си.

— Ами да, трябваше! — отвърна момчето.

Домакинът удари за втори път звънеца за обяд. В трапезарията отново настана шумотевица. И дотук вече беше стигнала мълвата, че в Либях и в Бухенау разрешили и на членовете на Хитлеровата младеж да търсят избягалите затворници. Всички разпитваха един през друг чирака Хелвиг. Сега обаче той се беше умълчал. Изглежда, че се мъчеше да потисне някакъв нов, по-лек пристъп на мъка. Сети се, че в якето беше и членската му карта от Туристическото дружество в Бухенау. Не трябваше ли да отиде да съобщи и това?

А какво ли можеше да стори крадецът с неговата членска карта? Можеше просто да я подпали с клечка кибрит. Но къде ти клечка кибрит у затворник? Можеше направо да я накъса и да я хвърли в някой клозет. Но нима един беглец може току-така да се вмъкне в общински клозет? Ами може направо да я е стъпкал в калта някъде — помисли си момчето странно успокоено. После Хелвиг се отклони малко от пътя си и мина още веднъж край стария градинар. Досега той не бе обръщал никакво внимание на този човек, който бе от неговото родно село, както младите хора въобще не обръщат внимание на старите, които винаги са някъде край тях и един ден просто изчезват, защото са умрели. Хелвиг и сега се спря без никаква причина зад стария Гюлчер, който разсаждаше лук край шосето. Чиракът Хелвиг се ползваше с добро име сред Хитлеровата младеж и в градинарското училище и навсякъде напредваше добре. Беше яко, открито и схватливо момче. Беше убеден, че на мъжете, които затваряха в лагера

Вестхофен, мястото им е точно там, също както мястото на лудите е в лудницата.

— Ей, Гюлчер — рече той.

— Какво?

— В якето ми остана и членската ми карта от нашето дружество.

— Е, та?

— Дали да ида да съобщя и това?

— Че нали всичко си съобщил, нали така трябвало! — отвърна градинарят.

Сега той за пръв път вдигна лице към момчето и добави:

— Не се безпокой, ще ти върнат якето.

— Мислиш ли? — попита момчето.

— Сигурно. Те непременно ще го хванат, и то навярно още днес дори. Колко струваше якето ти?

— Осемнадесет марки.

— Значи, е било хубава стока — рече Гюлчер, сякаш искаше отново да накара момчето да съжалява, — ще издържи доста. Ще можеш пак да си го обличаш, когато излизаш с момичето си. А пък оня — той махна неопределено с ръка над полето, — него тогава отдавна вече ще са го ликвидирали.

Момчето сбръчка чело.

— Е, че какво от това? — отвърна то неочаквано грубо и сопнато.

— Ами нищо — рече старият Гюлчер, — нищо.

„Защо ли ме погледна така?“ — помисли си чирачето.

VI

В двора, където Георг се беше скрил зад купчината подредени дърва, бяха навързани на всички посоки въжета за простиране. От къщата излязоха две жени, една възрастна и една по-млада носеха панер с пране в ръце. Възрастната изглеждаше стегната и корава, младата вървеше приведена напред с уморено лице.

„Да бяхме останали заедно, Валау — мислеше си Георг, защото сега откъм края на селото по улицата се понесе нов, още по-силен шум, — та да можеше да ме видиш сега!“

Двете жени заопипваха простряното пране. По-старата каза:

— Много е мокро още, рано е за гладене.

По-младата отвърна:

— Тъкмо е за гладене. — И започна да събира прането в панера.

По-възрастната каза:

— Много е мокро още, ти казвам.

Младата отвърна:

— Всеки сам си знае работата. Ти обичаш да гладиш сухо, а аз предпочитам влажно.

С отчаяна припряна бързина всички въжета бяха обрани. А зад оградата селото бе вдигнато в тревога! Младата жена извика:

— Я, послушай се!

Старата рече:

— Чувам, чувам.

Младата възкликна и гласът ѝ прозвуча остър до пръсване:

— Слушай, слушай!

Старата каза:

— Все още чувам добре. Я бутни панера насам.

В този миг от къщата на двора излезе мъж, облечен в униформата на Щурмовите отреди. По-младата жена рече:

— Ти пък откъде изникна с чизми и с шпори? Нима така си бил на лозето?

Мъжът се разкрещя:

— Вие двете да не сте полудели, женски с женски! Прането си събират! Да го е срам човек заради вас! В селото се е скрил някакъв беглец от Вестхофен. Ей сега ще претърсим всичко.

По-младата извика:

— О, вие все си намирате работа! Вчера правихте тържество за приключване на жътвата, онзи ден чествувахте сто четиридесет и четвърти полк, днеска отивате да гоните беглец, утре сигурно ще правите сбор, защото през селото ще префучи гаулайтерът ви. А цвеклото кой ще прибере? Ами гроздето? А прането?

Мъжът отвърна:

— Дръж си устата! — После удари ядосано с крак о земята: — Защо не сте заключили портата?

И той замарширува из двора. Само едното крило на портата беше отворено; за да я затвори, трябваше да дръпне и другото, а после двете да захаят едно в друго. Старата отиде да му помогне.

„Валау, Валау“ — мислеше си Георг.

— Ана — повика старата жена, — ела да сложиш резето. — После добави: — Миналата година по това време сама можех да го слагам.

По-младата промълви:

— Аз нали съм тук! — И се зае да затваря вратата.

Тъкмо напъха резето, сред досегашния шум в селото се откри някакъв нов, по-особен: чу се бърз отсечен тропот на подковани ботуши, после някой заблъска по току-що затворената порта. По-младата жена издърпа резето. Няколко хлапета в униформа на Хитлеровата младеж нахлуха вътре и се развикаха:

— Пуснете ни да влезем, и ние сме под тревога, изпратиха ни да търсим! В селото се е скрил някой. Бързо! Пуснете ни да търсим!

— Стойте, стойте! — извика по-младата жена. — Да не сте си у дома тук! А ти, Фриц, върви в кухнята, супата е готова.

— Пусни ги да влязат, мамо. Длъжна си! Аз ще ги разведа из нашия двор.

— Къде ще ги разведеш? При кого? — извика жената.

По-възрастната я хвана за ръката с учудваща сила. А хлапетата начело с Фриц прескочиха един подир друг панера с прането и ето че свирките им вече се разнесоха откъм кухнята, после откъм обора и откъм стаите. Пинг — счупи се някъде стъкло.

— Ана — подхвана старата жена, — недей взема всичко толкова присърце! Учи се от мен. Има неща на света, които човек може да промени. Има други, които не могат да се променят. Тия неща трябва да се приемат. Чуваш ли, Ана, какво ти говоря? Аз знам много добре, че ти се ожени за най-лошия от всичките ми синове, за Албрехт. И първата му жена заради това си отиде. Домът ми винаги е бил същинска кочина. Ти го превърна в истински дом. Дори и Албрехт, който преди това ходеше да работи на надница по лозята само когато си искаше, а когато не искаше, мързелуваше по цял ден, и той покрай теб се научи да върши много неща. Ти промени съвсем и децата на първата му жена, тая никаквица, все едно, че наново ги роди. Лошото е, че мъчно се примиряваш. Сега времената са такива, че човек трябва да търпи. После всичко това ще мине и ще замине.

Сега младата жена заговори малко по-спокойно; в гласа ѝ прозвуча само мъка по един живот, който въпреки всички усилия от нейна страна не беше щастлив, макар че все пак малко ѝ признаваха.

— Да, но поне това да не ми беше дошло до главата. — Тя посочи към къщата, откъдето долитаха подсвиркванията на дръзките хлапета, и към външната порта, откъдето се чуваше шумът в селото. — Само това ми липсваше, майко. А децата, които с мъка успях да вкарам в правия път, с пот и мъка, отново се превърнаха в същите дръзки келемета, каквито си бяха по начало, а Албрехт пак стана някогашното говедо. Ох!

Тя ритна с крак една издала се напред цепеница в подредените край портата дърва. Ослуша се. После запуши уши с двете си ръце и простена:

— И как е могъл този нещастник да се скрие точно в Бухенау! Само това ни липсваше! Бандит с бандит! Не го е срам понеделнишки да се вмъкне рано-рано в такова порядъчно село! Като му се е подпалила главата, не може ли да се скрие в блатото, ами дошъл да ни вкарва всички в беля! Малко ли са върби край водата, да се скрие в някоя от тях?

— Дръж панера — рече по-старата. — Вир-вода е прането. Не можа ли да го прибереш след обяда?

— Всеки прави всичко, както го е научила майка му. Аз гледа дрехите влажни.

В този миг откъм улицата зад портата се нададе такъв крясък, какъвто човешки гласове не могат да издадат. Ала не бе и животински вой. Навярно някакви същества, за които никой не е подозирал, че съществуват на земята, неочаквано се бяха появили по тези места. При този крясък очите на Георг започнаха да горят, устните оголиха зъбите му. Усети гърлото си стиснато, сякаш сам бе таил нещо, което сега искаше да изреве заедно със себеподобните си. В същото време някъде дълбоко в него се надигна един тих, чист и ясен глас, който не можеше да се заглуши, нито да се надвика, и Георг знаеше, че е готов веднага да умре така, както дори невинаги бе живял, ала винаги бе мечтал да живее — храбро и спокойно.

Двете жени бяха оставили панера на земята. И техните две преbledнели, вътрешно озарени лица се покриха с плетеница от бръчки — по-дълбоки и по-раздалечени при по-младата и по-ситни и по-гъсти върху лицето на старата. Момчетата излетяха от къщата през двора на улицата. После отвън отново се заблъска по портата. Старата жена първа се окопити, хвана здраво голямото резе, което навярно сега за последен път през живота ѝ се удаде да издърпа със собствена сила. Цяла група униформени дечурлига, възрастни жени, селяни и униформени мъже нахлуха в двора и крещяха един през друг:

— Майко! Майко! Госпожа Алвин! Майко, Ана, госпожа Алвин, хванахме го! Гледайте, гледайте, до вас, у Вурмсови, беше се скрил в кучешката конура. А Макс беше излязъл с Карл на нивата. Оня носеше очила, но му се счупиха! Няма да му трябват повече. Ей сега ще го откарат с колата на Алгайерови. Представете си, досами нас, у Вурмсови! Погледни само, мамо, погледни!

По-младата жена първа се съвзе от зашеметяването; тръгна към портата с израза на човек, неотвратимо привлечен към някаква гледка, която му забраняват да види. Надигна се на пръсти. Хвърли един-единствен поглед над скупчилите се хора, които се блъскаха на улицата около колата на Алгайерови. После се извърна назад, прекръсти се и изтича в къщата. Старата я последва, клатейки глава, заприличала изведнъж на прастара баба. Панерът с прането остана сред тревата. Сега в двора бе тихо и пусто.

„С очила! — мислеше си Георг. — Значи, е бил Пелцер. Защо е дошъл чак тук?“

Един час по-късно Фриц откри във врата пред зида все още опакованата машинна част. Майка му, баба му и неколцина съседи притичаха и се зачудиха. От висящата на сандъка фирмена табелка разбраха, че частта е от Опенхаймската фабрика и е била предназначена за земеделското училище „Дарè“. Наложиха се някой от Алвинови да запали сега мотора — с колата щяха да стигнат за няколко минути до училището. Заразпитваха го какво е разказал брат му — който отново се бе върнал на нивата — за откарването на беглеца в лагера.

— Наредили ли са го както трябва? — попита Фриц със светкащи очи, пристъпвайки от крак на крак.

— Да са го наредили ли? — отвърна Алвин. — Теб трябва да те нареди някой както трябва! Аз действително много се учудих, като видях как прилично се отнесоха към човека там.

Помогнали дори на Пелцер да слезе от колата на Алвин. Тялото му, подготвено да понесе удари и ритници, се отпуснало, когато го подхванали под мишниците и го въвели внимателно вътре. Без очила той не можел да разбере от лицата на заобикалящите го какво означавало това внимание. Всичко му се привиждало като обвито в мъгла. Безкрайна умора обзела изведнъж този нещастник, тъй като за него вече всичко било загубено. Не го въвели в бараката на коменданта, а в помещението, където се бил настанил Оверкамп.

— Седнете, Пелцер — рече комисарят Фишер съвсем миролюбиво. Очите и гласът му бяха като на всички хора от неговата професия, които са длъжни да изтръгнат нещо от другите: изповеди, признания, смачкани органи.

Оверкамп седеше настрана, отпуснал се на стола си, и пушеше. Явно бе оставил колегата си да обработи Пелцер.

— Поразходихте се малко — рече Фишер. Той погледна Пелцер, чието тяло леко започна да се олюлява. После погледна към досието на масата. — Пелцер, Ойген, роден 1898 година в Ханау. Така ли?

— Да — отвърна тихо Пелцер; това беше първата дума, която произнасяше, откакто беше избягал.

— Как сте могли да се впуснете в такава рискована работа, Пелцер, именно вие, и да се оставите оня Хайслер да ви забърка в нея?

Виждате ли, Пелцер, от момента, в който Фюлграбе замахнал с лопатата по постовия, са минали точно шест часа и петдесет и пет минути. Човече, човече, откога сте били замислили тази история?

Пелцер мълчеше.

— Нима не разбрахте веднага, Пелцер, че подобна история предварително е обречена на провал? Нима не се опитахте да разубедите останалите?

Пелцер отвърна тихо, защото всяка сричка го бодеше остро:

— Аз нищо не съм знаел.

— Какво, какво? — отвърна Фишер все още сдържано и тихо. — Фюлграбе дал знак и вие сте побягнали. Именно, защо сте побягнали?

Пелцер отвърна:

— Всички побягнаха.

— Точно така. И вие искате да ме убедите, че нищо не сте знаели? Но моля ви се, Пелцер!

Пелцер каза:

— Не съм знаел.

— Хайде, хайде, Пелцер — отвърна Фишер.

Пелцер се чувствуваше като уморен до смърт човек, който чува, че звъни будилникът, ала се мъчи да не му обръща внимание. Фишер каза:

— Когато Фюлграбе ударил първия постови, вторият застанал до вас; в същия миг, както сте се били уговорили, вие сте се нахвърлил върху втория постови.

— Не! — извика Пелцер.

— Моля? — попита Фишер.

— Не съм се нахвърлил.

— Точно така, извинявайте, Пелцер. Край вас, Пелцер, лично до вас е стоял вторият постови. Тогава вие, Хайслер и... как се казваше... да, Валау, в същия миг сте се нахвърлили върху втория постови, който е стоял край вас според уговорката ви.

Пелцер каза:

— Не.

— Какво не?

— Че сме се били уговорили.

— Какво сте се уговорили?

— Че той ще стои край мене. Той дойде, защото, защото... — Пелцер се опита да си припомни, но то беше същото, като да се опита в сегашното си състояние да вдигне някакво тежко желязо.

— Облегнете се спокойно на стола си — каза Фишер. — И така: нищо не е било уговорено. Вие нищо не сте знаели. Просто сте побягнали. Щом Фюлграбе ударил с лопатата, Валау и Хайслер се нахвърлили върху втория постови, който съвсем случайно стоял до вас. До вас лично, Пелцер, така ли е?

— Да — каза бавно Пелцер.

Сега Фишер извика високо:

— Оверкамп!

Оверкамп се изправи, сякаш не той беше началникът, а обратно. Пелцер, който съвсем не беше разбрал, че в стаята има и трети човек, се сепна. Наостри слух.

— Да повикаме веднага Георг Хайслер за очна ставка.

Оверкамп вдигна слушалката на телефона:

— Така — каза той в мембраната. После рече на Фишер: — Още не е напълно годен за разпит.

Фишер каза:

— Или е, или не е. Какво означава това, още не е напълно годен?

Сега Оверкамп пристъпи към Пелцер. Рече по-остро от Фишер, но все пак доста любезно:

— Пелцер, трябва да се съвземете. Защото Хайслер току-що ни описа различно от вас случилото се. Моля, съвземете се, Пелцер. Напрегнете паметта и остатъка от мозъка си!

VII

Георг лежеше под откритото сивосиньо небе в една бразда на нивата. Стотина метра надалеч от него минаваше шосето за Опенхайм. Само да не остане сега да лежи тук! Вечерта трябва да бъде в града. Градът, това беше същинска пещера, с множество скрити ъгълчета, с всевъзможни скрити входи. Такъв беше и някогашният му план. До настъпването на нощта да бъде във Франкфурт и веднага да отиде при Лени. Отиде ли веднъж при Лени, след това всичко му се струваше съвсем просто. Нима нямаше да успее да преодолее този час и половина път с влака между живота и смъртта? Та нали досега всичко бе минало добре? Съвсем добре, точно според плана му? Само дето беше закъснял с три часа. Наистина небето все още се синееше, ала откъм реката над полята вече се надигаше мъгла. Скоро по шосето колите ще запалят фаровете въпреки следобедното слънце.

Измъчваше го непреодолимо желание, по-силно от всички страхове, по-силно от глада и жаждата, и от това ужасно силно туптене в ръката му, на която парцаливата превръзка отдавна бе нагизнала в кръв: да остане да лежи тук, и без това настъпва нощта.

„Ей сега ще те покрие мъглата, над паяжината, която се стеле над лицето ти, слънцето вече бледнее. През нощта никой няма да те търси тук. Най-последно ще имаш мѝра.“

Опита се да си представи какво би го посъветвал Валау. Не можеше да се съмнява в съветите на Валау.

„Щом ти се мре, останни да си лежиш. Откъсни едно парче от якето си. Превържи си отново ръката. Върви в града. Всичко останало е безсмислено.“

Той се извърна по очи. Сълзи потекоха по бузите му, когато се зае да смъкне засъхналата превръзка от ръката си. После отново му прилоша, като погледна палеца си — едно вдървено посиняло-черно парче месо. Извъртя се по гръб, докато придърпваше със зъби новия възел. Утре ще трябва да намери някой, който да му почисти раната. Неочаквано си представи, че новият ден ще му донесе избавление, сякаш времето от само себе си повлича човека в своя ежедневен поток.

Колкото повече се съгъстваше мъглата над полята, толкова по-сини ставаха есенните минзухари край него. Георг ги забеляза чак сега. Ако не успее преди идването на нощта да стигне до Франкфурт, то поне би било добре да уведоми Лени. Дали да даде за това марката, която бе намерил в джоба на якето? Откакто бе избягал, не бе мислил за Лени, освен най-много както човек си припомня за нещо видяно по пътя, да речем за първия сив камък. Колко много сили бяха отишли напразно, колко много полезен сън бе пропуснал заради мечтите си по тази девойка, която щастието бе изпречило на пътя му точно двадесет и един дена преди арестуването му.

„Та аз въобще не мога да си я представя вече — помисли си той. — Валау и всички останали си ги представям.“

Ако все пак виждаше пред очите си най-ясно Валау, то останалите бяха неясни, защото сега ги забулваше мъглата. И ето още един ден си отива, един от постовите се приближава до сами него и му говори:

„Е, Хайслер, докога ще издържим?“ — и го поглежда със странен хитър поглед. Георг мълчи. Съзнанието, че е изгубен, се смесва с първата мисъл за бягството.

По шосето тръгнаха първите светлини. Георг се прехвърли през канавката. Някаква сила го блъсна в главата: никога няма да ме хванат! Същата сила го прехвърли отзад на един камион за бира. После му се зави свят от болка, защото при скачането се бе хванал с болната ръка. Камионът тръгна веднага, поне на него така му се стори, а всъщност едва след четвърт час, и влезе в един двор на една улица в Опенхайм. Шофьорът едва сега забеляза, че е карал пътник. Измърмори:

— Ще слизаш ли най-после!

Скачането на Георг от колата му се стори странно, както и първите му олюляващи се стъпки, и затова той извърна още веднъж глава към него:

— Ако искаш, мога да те откарам до Майнц?

— Добре — рече Георг.

— Тогава почакай — рече шофьорът.

Георг беше пхнал болната си ръка в джоба на якето. Досега беше виждал шофьора само откъм гърба. И сега не успя да види лицето му, защото шофьорът пишеше нещо, опрял кочана с квитанции на стената. После той влезе през портата и прекоси двора.

Георг остана да чака. Пред портата улицата се изкачваше нагоре. Тук мъглата още не се беше спуснала, закъснелият летен ден си отиваше, светлината му се плъзгаше меко по паважа. Отсреща имаше бакалница, до нея пералня, а след това месарница. Звънчетата на вратите на магазините дрънчаха. Излязоха две жени с пакети, едно момченце, което гризеше салам. Силата и блясъкът на обикновения живот — как ги бе презирал той преди! А сега изведнъж си представи колко би било добре да можеше да влезе вътре, вместо да чака тук навън, да бъде прислужник на месаря, разносвач в бакалницата или да влезе на гости в някое от тези жилища. Във Вестхофен той другояче си бе представял улиците. Мислеше си, че върху всяко лице, върху всяко паве на улицата се е изписал позорът, стъпките и гласовете на хората, дори и игрите на децата са приглушени от мъка. А тази улица тук беше съвсем спокойна, хората изглеждаха доволни.

— Ханес! Фридрих! — извика една възрастна жена от прозореца над пералнята на двама млади мъже, облечени в униформата на шурмовите отреди, разхождащи се заедно с годениците си. — Качете се, ще ви сваря по едно кафе.

Дали и Майснер, и Дитерлинг се разхождат така с годениците си, когато ги пуснат в отпуск? И когато четиримата млади хора се посъветваха за миг и след това извикаха нагоре „да“ и влязоха шумно в къщата, а жената затвори прозореца си с добродушна, доволна усмивка, че ще ѝ дойдат на гости приятни млади хора, навярно роднини, Георг изведнъж усети такава мъка, каквато не бе изпитвал никога през живота си. Беше готов да заплаче, ако не бе дочул онзи успокоителен глас, който дори и в най-тъжния сън ни успокоява, че всичко това няма никакво значение. И все пак има значение — помисли си Георг. В това време шофьорът се върна — беше здравеняк, с месесто лице и малки черни птичи очички.

— Качвай се! — каза той кратко.

Когато излязоха от града, вече се беше свечерило.

Шофьорът ругаеше мъглата.

— Какво ще правиш в Майнц? — попита неочаквано.

— В болница отивам — рече Георг.

— В коя?

— Дето бях преди.

— Изглежда, много обичаш да ти вонят на хлороформ — рече шофьорът. — Мен пък и насилна не можеш ме откара в болница. Миналия февруари по време на поледицата...

Насмалко не налетяха върху две коли, които спряха една зад друга. Шофьорът натисна спирачката, изруга. Двете предни коли тъкмо получиха разрешение от есесовския патрул да продължат пътя си. Патрулът се приближи към колата на бирената фабрика. Шофьорът му подаде документите, после отдолу се дочу:

— А вие там?

„Досега всичко мина горе-долу добре — мислеше си Георг, — две неща обаче направих погрешно. За жалост всичко не може да се предвиди.“ — Испита съвсем същото усещане, както тогава при първото му арестуване, когато неочаквано обградиха къщата — чувствата и мислите му из един път се подредиха, той мигновено отхвърли от съзнанието си всичко дребнаво, сякаш се прощаваше с всичко и ето...

Той беше облечен с кафяво яке от кадифе — в това нямаше никакво съмнение. Патрулът сравни данните.

„Учудващо е колко много мъже в кадифени якета могат да се задържат само за три часа между Вормс и Майнц!“ — бе казал комисарят Фишер, когато преди малко Бергер бе отвел при него един с такава яке. Изглежда, по тези краища е на мода тази дреха. С изключение на описанието на дрехите данните в обявата за търсене на избягалите бяха извлечени от дневника за приемане на нови затворници във Вестхофен от декември 1934 година. Освен якето обаче, мислеше си патрулът, този човек по нищо друго не отговаря на данните. Всъщност той би могъл да бъде баща на търсения, защото онзи беше на негова възраст, свеж младеж, с гладко дръзко лице, докато този тук имаше такава плоска жалка мутра, с дебел нос и издути устни. И патрулът им кимна да си вървят:

— Хайл Хитлер!

Продължиха пътуването няколко минути мълчаливо с осемдесет километра в час. Неочаквано шофьорът на бирената фабрика за втори път спря сред пустото открито шосе.

— Слизай! — заповяда той.

Георг понечи да отвърне нещо.

— Слизай! — повтори заплашително шофьорът, дебелото му лице се разкриви, защото Георг още се двоумеше.

Шофьорът сякаш понечи да изхвърли Георг насила от кабината. Тогава Георг изскочи навън. При скачането отново засегна ръката си и леко изстена. Тръгна по пътя, олюлявайки се, докато светлините на бирения камион прелетяха край него и скоро изчезнаха в мъглата, която бе припаднала през последните минути. На кратки интервали край Георг профучаваха коли, ала той не смееше да спре никоя вече. Не знаеше дали му остава да върви още часове, дали бе вървял вече часове. Опита се да си изясни на кое място между Опенхайм и Майнц се намира всъщност. Тъкмо минаваше през едно малко селце със светещи прозорци. Не посмя да попита за името на селото. От време на време някой минаващ край него го стрелваше с поглед, или някой надвесил се над прозореца си така се вглеждаше в лицето му, че той прокарваше ръка по него. Но какви бяха тези обувки, които бе откраднал, та непрекъснато го носеха все напред и напред, докато той самият съвсем бе изгубил желание и воля да продължава да върви? После до ушите му достигна звънтене досами него. Трамвайни релси завършваха на един малък площад, който му заприлича на селски мегдан. Смеси се с група чакащи на последната спирка на някакъв трамвай. Плати тридесет пфенига от марката в джоба на якето. Отначало в колата седяха малко хора, след третата спирка пред изхода на някаква фабрика обаче цялата се напълни. Георг седеше със сведени очи. Докато не поглеждаше към никого, той усещаше само приятната топлина около себе си и наблъсканите един до друг хора и се чувствуваше спокоен и в безопасност. Но побутнеша ли го някой случайно или го погледнеша, той усещаше ледени тръпки.

Слезе на една спирка, която се наричаше „Аугустинерщрасе“, и тръгна по трамвайната линия, навътре към града. Изведнъж се почувствува съвсем бодър. Ако не го болеше ръката, дори щеше да му е съвсем леко. Това чувство явно се дължеше на навалищата по улицата, изобщо на града, където човек никога не се чувствува сам или поне си мисли, че не е сам. Всъщност някоя от тези хиляди врати можеше да се отвори гостоприемно и за него, стига само той да знаеше коя. Влезе в една хлебарница и си купи две кифли. Чу разговора на една възрастна и на една млада жена край него за цената и качеството

на хляба и за децата и за мъжете, за които те го купуваха — нима тези разговори ще се водят, докато свят светува?

„Така си е, Георг — каза си той, — те никога не са прекъсвали и никога няма да прекъснат.“

Изяде кифлите по пътя. Изчисти брашното, което бе попадало от тях върху якето на Хелвиг. През портата на един двор видя вътре чешма, край която момчета пиеха вода от закаченото на верига канче, и той влезе и също се напи. После продължи пътя си и стигна един обширен площад, който въпреки фенерите и минаващите хора изглеждаше мъглив и пуст. Как му се искаше да седне! Ала не смееше. В това време се разнесе камбанен звън, толкова близо и силно, че оградата, на която той се бе облегал от изтощение, се разтърси. Тъй като мъглата на площада се разсея, той си помисли, че навярно Рейн е вече наблизко. Попита някакво момиче, което му отвърна веднага:

— Още днес ли мислите да се давите?

Чак сега забеляза, че девойката не беше вече дете, а само твърде слаба, но с дръзко и жадно лице. Тя позабави крачка, за да разбере дали той не би желал да го придружи надолу към реката. Всъщност нейните думи предизвикаха тъкмо обратния ефект и мислите, които досега непрекъснато се въртяха в главата му, неочаквано се превърнаха в решение. В никакъв случай не биваше да премине на другия бряг през някой от големите мостове, а непременно да остане да пренощува тук, в града. Тъкмо сега от двете страни на всеки мост сигурно има двойна стража.

По-трудният път винаги е по-разумен. Трябва да остане на левия бряг. Да измисли някакъв повод, за да стигне на отсрещния бряг някъде далече надолу по течението на реката. Не бива да влиза в своя град направо, а по най-заобиколни пътища. Изпрати девойката с разсеян поглед. Дали нещо в бързата и неравномерна походка му напомни неговата девойка, или може би всяко момиче сега би му напомнило за неговото? За част от секундата успя да си представи образа ѝ. Припомни си я също как си отиваше и как също като тази девойка и тя навремето бе повдигнала повторно рамене. През това време камбанният звън бе престанал. И неочаквано разлялата се над площада тишина, както и това, че стената, на която се бе облегал, беше престанала да трепери, сякаш отново се бе превърнала в каменна, още веднъж му припомни колко силно и мощно бе прозвучал преди

малко камбанният звън. Той дори отстъпи настрана и вдигна поглед нагоре към върха на църквата. Свят му се зави, докато достигна най-високото кубе, защото над двете по-ниски и кълбести се издигаше самотно нагоре още едно кубе към вечерното есенно небе, с такава спокойна дързост и лекота, че той усети чак болка. После неочаквано през ума му мина, че в такава голяма катедрала не може да няма места за сядане. Потърси с очи входа. Беше обикновена врата, а не голяма порта. Учуди се, когато наистина се намери вътре. Отпусна се на най-близкия край на най-близката пейка.

„Тук ще мога най-после да си отпочина!“ — му мина през ума.

Чак тогава се огледа наоколо. Толкова дребен не се чувствуваше дори под безбрежния свод на небето. И когато забеляза пръснатите тук-там три-четири женски фигури, също така дребни като него, и прецени колко грамадно е разстоянието между него и следващата колона, както и разстоянието между отделните колони и понеже от мястото си, додето му стигаха очите не виждаше никакъв край — нито над себе си, нито пред себе си, — а само някакво безкрайно помещение, той леко се учуди; може би най-учудващото от всичко бе, че за миг забрави собственото си положение.

Клисарят обаче, който вървеше спокойно из мрака, тъй като помещението му беше съвсем познато и защото вършеше работата си, веднага сложи край на учудването му. Той вървеше между колоните към Георг, обявявайки шумно и почти ядосано:

— Затваряме катедралата — а на жените, които не можеха да се отделят от молитвите си, той рече повече наставнически, отколкото утешително, че господ бог ще бъде и утре тук.

От страх Георг скочи на крака. Жените бавно заизлизаха през една близка до тях врата, където стоеше клисарят. Георг се върна назад към вратата, откъдето беше влязъл. Ала тя се оказа заключена и той трябваше да побърза, за да прекоси средния кораб на църквата и да настигне жените. Тогава му хрумна едва мисъл. Вместо да изтича напред, той се приведе зад една голяма каменна купел и чу как клисарят заключи отвън.

Ернст Овчаря прибра стадото. После подсвирна на кутретото си. Тук горе още не беше се свечерило напълно. Над хълмовете и

дърветата небето бе станало жълтеникаво, както ленените чаршафи пожълтяват, когато жените ги държат твърде дълго затворени в скриновете си. Над долината мъглата беше толкова гъста и плоска, че изглеждаше, сякаш равнината се е вдигнала нагоре заедно с всичките си големи и дребни купчини светлини и село Шмидхайм не се е проснало по склона, а на края на долината. Откъм мъглата се разнесоха сирените на заводите на Хьохст и свирките на влаковете. Новата смяна постъпваше на работа. В селата и градовете жените приготвяха масите за вечеря. Долу по шосето вече се разнесе дрънкането на първите велосипедисти. Ернст се изкачи на канавката край шосето. Издаде единия си крак напред, скръсти ръце на гърдите. Погледна надолу, където шосето започваше да се изкачва край кръчмата на Траубе; около устните му отново затрептя насмешливата подигравателна усмивка, отправена сякаш към бога и към целия свят. Радваше се, когато гледаше всяка вечер как велосипедистите трябва да слизат в началото на височинката и да тикат нагоре велосипедите си.

След десет минути първите започнаха да минават край него, запотени, посивели, уморени.

— Ехей, Ханес!

— Здравсти, Ернст. Хайл Хитлер!

— Щом ти казваш!... Здравсти, Паул!

— Здравей, Франц.

— Днес нямам никакво време, Ернст — отвърна Франц.

Той тикаше велосипеда си по неравния път, по който бе подскачал така весело тази сутрин. Ернст се обърна и го проследи с поглед.

„Какво му е тая вечер — помисли си Ернст, — навярно отива при някоя мома.“

Из един път той разбра, че не обича кой знае колко Франц.

„За какво ли му е пък на него девойка — помисля си той. — Ако някой има нужда от момиче, то това съм аз.“

И той похлопа на кухненския прозорец на Манголдови.

Франц веднага влезе в кухнята на Марнетови.

— Здравейте!

— Здравей, Франц — изръмжа леля му.

Супата вече бе разлята в паниците, картофена супа с наденици. По две наденички за всеки мъж, по една за всяка жена и по половинка за всяко дете. Мъжете бяха: старият Марнет, най-големият му син, зетят и Франц; жените бяха: госпожа Марнет и Аугусте. Децата бяха: Хенсхен и Густавхен. За децата имаше мляко, за големите — бира. И също така хляб и салам, защото супата беше малко. Войната бе научила госпожа Марнет сама да си произвежда всичко, от което имаше нужда семейството ѝ — да дои и да коли собствен добитък, заобикаляйки всички разпоредби и забрани. Паниците и чашите, облеклото и лицата, картините по стените и речта им — по всичко личеше, че Марнетови не са нито бедни, нито богати, нито съвсем граждани, нито съвсем селяни, нито вярващи, нито невярващи.

— А това, че малкия не го пуснаха веднага в отпуск, е добре, нека види, че не може винаги да пробива стените с коравата си глава! — рече госпожа Марнет за най-малкия си син, който служеше в Майнц в сто четиридесет и четвърти полк.

Всички около масата, с изключение на Франц, се съгласиха, че е добре да понаучат в близкия град малкия на подчинение, изобщо много е добре, дето им стягат по малко коланите на хлапаците в казармата.

— Но днес е понеделник! — рече госпожа Марнет на Франц, когато той се изправи, още щом изпразни паницата си. Домакините се бяха надявали, че Франц ще им помогне да внесат последните ябълки вътре.

Помърмориха още малко и след като той излезе. Но не можеха много да му се сърдят, защото той бе сръчен и никак не си жалеше труда, за да им помогне, само дето непрекъснато се мъкнеше при Херман в Брайлсхайм да играят шах.

— Като си намери сваятно момиче — обади се Аугусте, — няма да ходи да играе.

Франц яхна велосипеда си и се понесе този път в обратна посока, по полския път надолу към Брайлсхайм, който по-рано бе село, е сега се бе сраснал с Грисхайм чрез новопостроения квартал. Откакто се беше оженил повторно, Херман живееше в новия квартал, на което имаше право като железничар. Изобщо той неочаквано бе получил право на какви ли не неща, всевъзможни привилегии и заеми, когато през тази пролет се ожени повторно за Елзе Марнет, една съвсем млада

братовчедка на Марнетови. Елзе беше от Шлосборнеровите Марнетови, което обясняваше правото ѝ да се числи както към живеещите в Таунус, така и към пръснатите в многобройни села роднински клонове на големия Марнетов род. Когато стана дума сред другарите му за всички нови преимущества, които бе добил поради женитбата си, Херман добави:

— Нашата леля Марнет — от съседния клон на рода — ще ни подари и един сребърен десертен сервиз. Тя е кръстница на Елзе. На всеки рожден ден ѝ подарява по една сребърна лъжичка.

— Твоята Елзе май би предпочела да получава от същите тези Марнетови през цялата година по един тиган мас — отвърнаха другарите му.

— Те са навикнали за всеки празник да си правят подаръци — рече Херман. — Затова пък Елзе трябва да ходи и да им помага по време на жътва и когато имат голямо пране или колят добитък, защото е член на семейството.

А Елзе истински се бе радвала на новия сервиз и изобщо на новия си дом. Тя имаше кръгло личице, беше осемнадесетгодишна и имаше весели зелени очички. Правилно ли бе постъпил, питаше се Херман, като се бе оженил за това дете? Но тя беше толкова мила и млада, а той бе толкова самотен вече години наред и така непоносимо самотен през последните три години...

Сега Елзе пееше в кухнята. Гласът ѝ не беше нито особено силен, нито особено чист, но именно защото тя си пееше от сърце, той подскочаше като поточе — ту весело, ту тъжно, — тъкмо според нейното настроение.

Херман сбърчи чело с леко чувство за виновност. Поставиха шахматната дъска помежду си. Направиха, без да мислят, трите първи хода, с които обикновено започваха играта си. Франц бързо заразказва. През целия ден така нетърпеливо бе очаквал тази минута, че когато сега имаше възможност най-после да разкаже всичко, думите му се застигаха объркани. Херман го прекъсваше от време на време с кратки въпроси. Да, и той самият бе чул вече нещо, ала съвсем неопределено. Във всеки случай ще трябва да бъдат в готовност. Възможно е да има нещо вярно във всичко това и да се яви някой, който се нуждае от помощ. Херман скри дори от Франц онова, което сам бе дочул: че някогашният секретар на районната партийна организация Валау, един

чудесен другар, когото той лично познаваше, бил избягал от лагера Вестхофен. Бе чул дори, че и жената на Валау била замесена в бягството — обстоятелство, което силно го бе обезпокоило. Защото, ако това беше истина, никой не биваше да го узнае. Но що се отнася до този Георг, за когото Франц сега повторно го попита, не, за него той нищо не беше чул.

— Трябва да се има пред вид — добави Херман, — че едно сполучливо бягство означава доста нещо.

VIII

Сигурно не само Франц не можеше да заспи през тази есенна нощ и разсъждаваше буден в леглото: а какво ли, ако и моят близък е сред тях? Сигурно не само той се измъчваше от мисълта, че сред бегълците от лагера можеше да бъде и този, за когото той мислеше. Франц се въртеше насам и натам в леглото в малката стаичка, която си бе издействувал, след като бе започнал да плаща на роднините си, задето живее и се храни у тях. Снощи късно набързо бяха заковали още няколко дъски на стената му, за да подредят на новите полици пребогатата ябълкова реколта.

Франц стана и се наведе през прозореца навън, защото миризмата на ябълките го зашеметяваше. Добре, че щяха да ги отнесат във вторник на пазара. И въпреки че коремът му вече беше пълен и никак не му се ядяха ябълки, той отново взе една, изяде я набързо и хвърли огризката в градината. Стъкленото кълбо на високата стойка, което денем се синееше красиво над астрите и над златния лак, сега блестеше като сребърно, сякаш самият месец се беше отърколил от небето в градината. Тъй като местността се изкачваше насам, небето започваше непосредствено зад високата ограда на Марнетови — осеяно с блестящи звезди, спокойно и близко.

Франц въздъхна. Върна се в леглото.

„Защо пък тъкмо той да бъде сред тях? — помисли си за стотен път. После си рече: — Той или някой друг...“

Този, за когото Франц си мислеше сега, беше Георг, приятелят му от младежките години — всъщност беше ли той действително негов приятел?

„Разбира се, дори най-добрият ми приятел, единственият“ — помисли си неочаквано Франц. Това заключение съвсем го разстрои.

Кога се беше запознал с Георг? През 27-ма година във ваканционния лагер „Фихте“. Ами, много по-рано. Бяха се срещали още на футболното игрище в Ешенхайм, скоро след като бяха завършили училище. Франц беше толкова лош футболист, че никой не се биеше да играе заедно с него в един отбор. Затова той се

присмиваше на младежи като Георг, които не мислеха за нищо друго освен за футбол.

— Знаеш ли, Георг, ти имаш футболна топка на раменете си вместо глава.

Очите на Георг бяха станали мънички и зли. И на другия ден след обяд Георг сигурно запрати топката съвсем неслучайно в корема на Франц. Тогава Франц престана да ходи на игрището, където никак не беше подходящо място да се прояви, макар че доста съжаляваше. Дори по-късно веднъж сънува, че е станал вратар на Ешенхаймския младежки отбор.

Четири години по-късно той срещна отново Георг на курса, който сам ръководеше във ваканционния лагер „Фихте“. Според думите на самия Георг, той бил попаднал в лагера благодарение на евтиния курс по жиу-жицу; а пък в курса дошъл просто от нямане какво друго да прави — така поне твърдеше сам. Той дори и не предполагаше, че преподавателят Франц беше същият онзи някогашен загубен Франц от футболното игрище, който тук неочаквано се бе оказал преподавател. Очите на Георг отново се стесниха и в тях заблестяха дребнички точки омраза, сякаш той имаше за какво да си отмъщава — за някаква обидна дума или претърпян срам. Той сякаш бе решил да провали курса на Франц. Ала когато неговите усилия да смуцава занятията не намериха никакъв отклик у останалите курсисти, а само съпротива, още след втората лекция той се отказа да посещава курса; Франц не го изпускаше из очи. Върху красивото загаряло лице на Георг често се изписваше презрение; той ходеше твърде много изправен, сякаш му беше жал за всички около него, които не можеха да бъдат така красиви и силни като него. И само когато гребяха с лодките или се бореха, той се забравяше и лицето му ставаше добро и весело, сякаш се освобождаваше от злобата си. Подтикван от някакво необяснимо и за него самия любопитство, Франц потърси да види формуляра на Георг; момъкът бе завършил училище по автомонтьорство, ала след завършване на учението не бе успял да си намери работа.

През следващата зима Франц срещна Георг на януарската демонстрация. Върху лицето му отново бе замръзнала почти презрителната усмивка. Едва когато всички запяха, чертите на лицето му се смекчиха. После Франц го зърна сред главната охрана, когато

демонстрантите се разпръснаха. Подметката на едната гуменка на Георг се беше отпрала върху хлъзгавия градски сняг. През ума на Франц като светкавица мина мисълта, че Георг е от тези, които не бяха се отделили от демонстрацията докрай, дори ако трябва да вървят боси. Попита го кой номер обувки носи. Георг отвърна:

— Синът на майка ми сам ще си поправи обувката.

Франц го попита не би ли желал да види няколко снимки от летния им лагер. И него, Георг, го имало на някои. Георг отвърна, че на драго сърце би видял тези снимки, щом като и него го има на състезания по плуване и жиу-жицу.

— Разбира се, че бих ги видял при случай — отвърна той.

— Имаш ли нещо уговорено за тази вечер? — попита го Франц.

— Какво мога да имам уговорено? — отвърна Георг.

От тези думи и двамата се смутиха без видима причина. През всичкото време, докато вървяха по улиците на стария град, не размениха повече ни дума. Франц напразно търсеше някакъв предлог, за да се раздели с Георг. Какво ли му беше хрумнало да го кани на гости? Нали имаше намерение да си чете? И все пак той влезе в един магазин и купи салам, сирене и портокали. Георг остана да го чака пред витрината; сега по лицето му не се виждаше обичайната усмивка, то беше почти мрачно, което Франц съвсем не можеше да си обясни, докато час по час поглеждаше над подредените стоки през витрината към чакащия го Георг.

Тогава Франц живееше на Хиршгасе в една стаичка под един от красивите гърбати, покрити с плочи покриви. Стаичката беше малка, с полегат таван и излизаше направо на стълбището.

— Нима живееш тук съвсем сам? — попита го Георг.

Франц се разсмя:

— Още си нямам семейство.

— Значи, живееш тук само за себе си — рече отново Георг, — е, тогава е ясно. — Сега лицето му бе станало съвсем мрачно.

От това Франц разбра, че Георг живее натъпкан с многобройното си семейство в малко жилище. „Е, тогава е ясно“ — означаваше: „Значи, така си живееш ти. Тогава не е чудно, че напредваш.“

Франц попита:

— Може би искаш да дойдеш да живееш заедно с мен?

Георг втренчи поглед в него. Върху лицето му нямаше нито следа от усмивка, никакво високомерие, сякаш твърде бързо го бяха надвили, за да има време да се въоръжи с обичайния си израз.

— Аз? Да се преселя тук?

— Ами да.

— Сериозно ли говориш? — тихо попита Георг.

Франц отвърна:

— Аз винаги говоря сериозно.

Всъщност съвсем не го бе казал сериозно, думите сами се бяха изплъзнали от устата му. Чак по-късно всичко стана сериозно, дори твърде сериозно. Георг беше пребледнял. Едва сега Франц разбра, че неговото случайно предложение беше от неизмерима важност за Георг, повратна точка в живота му. Франц сграби ръката му.

— Тогава решено!

Георг изтегли ръката си.

„Той веднага ми обърна гръб — мислеше си Франц в пълната с ябълки стаичка, — отиде до прозореца и моето малко прозорче се изпълни от фигурата му. Беше вечер, зима. После аз запалих печката. Георг обяди стола. Красивата му кестенява коса падаше гъста и права от темето надолу, докато той белеше портокали за мен и за себе си. Аз взех каната — продължаваше да си мисли Франц, — за да донеса вода от чешмата на стълбището. Заставах на вратата, а той ме гледаше иззад облегалката на стола си. Сивите му очи бяха съвсем спокойни и злите странни точици, от които винаги се бях страхувал като момче, сега бяха изчезнали. Той каза:

— Знаеш ли, аз смятам да боядисам цялата стаичка. От този сандък ще ти направя полица за книгите, а пък от онзи другия, с ключалката, ще ти пригодя малко шкафче, ще видиш.“

... Скоро след това и Франц трябваше да напусне работата си. Събираха обезщетението, което им плащаха за безработица, както и случайно припечелваните пари.

„Необикновена зима“ — мислеше си Георг и не можеше да я сравни с нищо преживяно преди или по-късно. Стаичката с наклонения таван междувременно бе боядисана в жълто. Върху покривите имаше снежни шапки. Добре бяха погладували и двамата тази зима.

Както всички тогава, които трябваше да мислят за глада и да се борят с него, и те най-малко мислеха за собствения си глад. Работеха и учеха и ходеха заедно по демонстрации и събрания; винаги заедно ги викаха, когато в техния район имаше нужда от двама другари. А когато биваха сами, тогава благодарение на това, че Георг питаше, а Франц отговаряше, се породи „техният взаимен свят“ — който сам се подмладява, колкото по-дълго го живеят двама души, и който става все по-богат, колкото повече черпят те от него.

Така поне изглеждаше всичко за Франц. С течение на времето Георг стана по-мълчалив и започна да пита по-малко.

„Сигурно го обидих с нещо тогава — мислеше си Франц. — Защо исках непременно да го накарам да чете? Навярно съм го измъчил безкрайно. Георг откровено ми бе признал, че не би могъл да запомни всичко това, то не било работа за него. После започна да остава да пренощува при своя някогашен приятел от футбола Паул, комуто не се сърдеше, че му се присмива, задето изведнъж е станал толкова учен и току му държи речи. Сигурно е скучал, когато аз не се прибирах в къщи. После започна да нощува от време на време при семейството си и често довеждаше в нашата стаичка по-малкия си брат — едно слабо, дребно дяволче с весели очички. Всичко започна още тогава. Той несъзнателно се бе разочаровал от мен. Навярно си беше мислил, че след като дели с мен стаята ми, ще ме има изцяло... А стаята скоро започна да го отегчава, защото аз бях различен от него. Изглежда го карах да чувствава известно разстояние помежду ни, макар че всъщност нямаше такова разстояние, защото аз го мерех с друга мярка.“

Към края на зимата Георг започна да става неспокоен. Започна често да излиза. Сменяше твърде бързо момичетата си по най-необясними причини. Раздели се неочаквано с най-красивата девойка от неговата група от ваканционния лагер и тръгна с някакво глуповато сакато същество, модистка при „Тиц“. Ухажваше младата жена на хлебаря, докато предизвика скандал. После една неделя ненадейно тръгна с една слабичка дребна другарка с очила.

— Тя знае повече и от тебе, Франц — му бе казал по-късно.

А друг път му бе заявил:

— Ти не си никакъв приятел, Франц. Никога не ми разказваш нищо за себе си. Аз ти водя всичките си момичета да те запознавам с

тях и ти разказвам всичко. Но ти сигурно таиш нещо, навярно си имаш някоя съвсем екстрена, постоянна.

Франц бе отвърнал:

— Ти просто не можеш да си помислиш, че човек може да живее известно време и сам.

Франц си мислеше:

„Запознах се с Ели Метенхаймер на двадесети март 1928 година към седем часа вечерта, малко преди да затворят пощата. Стояхме на едно и също гише. Тя носеше коралови обици. Когато за втори път се срещнахме в градинката, тя смъкна обичите от ушите си и ги скри в чантичката си по моя молба. Казах ѝ, че само негърките носят такива дрънкулки по ушите и носовете си. Тя се разсмя и всъщност беше жалко — коралите така отиваха на кестенявите ѝ коси.“

Той беше скрил познанството си от Георг. Една вечер случайно го срещнаха по улицата. По-късно Георг му каза:

— Тъй, тъй.

И всякога, когато в неделя вечер Франц се връщаше у дома, Георг го подпитваше със скрита усмивка:

— Е, как беше? — Бодливите точици в погледа му се бяха умножили невъобразимо бързо.

Франц сбърчи чело.

— Тя не е такава — отвърна му.

Веднъж Ели отказа да се видят. Той упрекна за това строгия ѝ баща — тапетаджията Метенхаймер. Причака Ели в понеделник пред службата. Тя избяга, като извика, че бързала, и скочи в минаващия трамвай. През цялата седмица той виждаше, че Георг непрекъснато го наблюдава. Искаше му се да го изхвърли навън. В събота Георг се облече съвсем старателно. На излизане каза на Франц, който подреждаше книгите си пред прозореца, за да подготви в празничния ден следващата си лекция:

— Приятно забавление, Франц.

В неделя вечерта Георг се върна загорял от слънцето и весел. Каза на Франц, който седеше пред прозореца, сякаш не бе ставал оттам двата дни:

— И на това трябва да се учи човек.

Няколко дни по-късно Франц неочаквано срещна Ели по улицата. Сърцето му подскочи буйно. Лицето ѝ беше червено и цялото

пламтеше. Тя каза:

— Мили Франц, предпочитам аз сама да ти кажа всичко. Георг и аз... не ми се сърди. Човек не може да се бори срещу това, разбираш ли, няма лек срещу тая работа.

Той отвърна само „добре, добре“ и избяга. Обикаля часове наред в спусналия се мрак, в който пламтяха само две червени точки — две коралови обици.

Георг седеше на дъската пред прозореца, когато Франц влезе в стаичката. Франц веднага се зае да прибира нещата си. Георг го следеше зорко. Втренченият му поглед дори принуди Франц да извърне лице към него, макар че сега той имаше едно-единствено желание — никога през живота си да не срещне повече погледа на Георг. Георг се усмихна леко. Франц усети парещо желание да го удари по лицето, по възможност в очите. Последвалата секунда навярно беше първата в техния съвместен живот, в която те двамата напълно се разбраха. Франц усети как всички желания, които ръководеха до този миг постъпките му, изгаснаха — с изключение на едно-единствено. А Георг навярно за пръв път истински пожела да излезе от цялата тази каша и тя да бъде единствената друга цел извън объркания му неспокоен живот. Затова каза спокойно:

— Няма защо да се изнасяш оттук заради мене, Франц. Ако ти е неприятно да живееш повече с мен — а то сигурно е така, сега разбирам, че винаги съм ти бил малко неприятен, — аз и без туй няма повече да остана да живея тук. Ние двамата с Ели ще се оженим веднага.

Франц искаше да не каже нищо, ала все пак се изпусна:

— Ти и Ели?

— Ами да, защо не? — отвърна Георг. — Тя е различна от всички други. Това ще бъде за цял живот. Освен туй баща ѝ ще ми намери работа.

Бащата на Ели, тапетаджията, комуто този зет още от пръв поглед не бе направил добро впечатление, настоя двамата веднага да се оженият, тъй като то вече беше наложително. Плати им наема за една стая, защото — според собствените му думи — не искаше да бъде свидетел как любимата му дъщеря сама се погубва.

Излегнал се върху тясното легло в пълната с ябълки стаичка, скръстил ръце под главата си, Франц си припомняше всяка дума, която

си бяха разменили тогава, всяка промяна върху лицето на Георг. Години наред се бе старал да не си спомня за това. И ако все пак нещо му минеше през ума, той цял потреперваше. Сега бавно прекара всичко пред мисления си взор. Не изпитваше нищо друго освен учудване. Мина му през ума:

„Та аз не изпитвам вече никаква болка. Всичко ми е безразлично. Колко страшни неща трябва да съм преживял междувременно, за да не усещам вече никаква болка!“

Три седмици по-късно Франц видя Георг отдалече на една пейка в Бокенхаймската градинка с някаква невъобразимо дебела жена. Бе прехвърлил ръка през гърба ѝ, ала не можеше да я обгърне изцяло. Ели се бе върнала при родителите си, още преди да се роди детето. Но Франц разбра от съседите, че баща ѝ неочаквано принудил Ели да се върне при съпруга си, защото смятал, че щом като тя сама е поискала да се омъжи и ще има дете от него, трябва да живеят заедно. А междувременно Георг отново беше станал безработен, защото бе бунтувал хората — според думите на тъста си. Ели тръгна пак на работа. Малко преди да замине, Франц разбра, че Ели окончателно се е върнала при родителите си.

Съществува детска игра, при която играещите трябва да подреждат разноцветни стъкла върху многоцветна картинка. В зависимост от цвета на стъклото се получава различна фигурка. Тогава Франц виждаше приятеля си само през едно стъкло, което му го представяше в определена светлина. През други стъкла той не поглеждаше. Скоро след това те повече не се видяха. Градът бе опротивял на Франц и той потърси да се пресели някъде. Толкова сериозни последствия имаше за него цялата тази история, която друг навярно би разрешил само с един хубав бой. Ала за хора като Франц всичко оставя последствия. Така той замина при майка си, която не бе виждал от години. Майка му се бе преселила да живее при омъжената си дъщеря в Северна Германия. И Франц остана там. Тази промяна се отрази благоприятно на по-нататъшния му живот. Той дори забрави повода, поради който се бе преселил тук, и се срасна с новата си среда, с новите другари. Външно беше един от многото безработни, прехвърлил се от един град в друг. Все едно студент, сменил института си. Може би щеше дори да се почувствува щастлив, ако сам се беше

убедил, че действително обича спокойната и сериозна девойка, с която живя известно време.

След смъртта на майка си, в края на 1933 година, той се върна да живее близо до града, където бе живял преди. Три повода станаха причина за това завръщане: тук горе, на север, той бе станал твърде известен, почвата бе започнала да гори под краката му. А долу имаха нужда от него — човек, който познаваше хората и условията, а самият него вече са го забравили. Настани се да живее при чичо си Марнет. Всички познати, които срещаше понякога случайно, си казваха: и тоя по-рано друго говореше. Или пък: и този се е отметнал. Един ден Франц отиде при единствения човек от своята среда, който знаеше всичко за него — железопътния работник Херман. Херман му каза спокойно, една степен по-спокойно от обикновено, че през предишната нощ е направен опасен арест. Опасен, първо, защото арестуваният държал всички връзки в ръка, и, второ, защото бил получил този пост съвсем отскоро, и то само тъй като преди това имало други арести. Херман допълни спокойно и тихо, ала все пак ясно възможността арестуваният да се разприказва — било от слабост, било от неопитност. Без да проявява несправедливо недоверие, все пак негов дълг било да действа така, както му диктува съмнението: да преустрои всички връзки, да предупреди хората, за които арестуваният е знаел. Той млъкна неочаквано и попита рязко Франц дали всъщност не познава отпреди този човек, след като е живял по-рано тук — онзи се казвал Георг.

Франц успя да се овладее, ала не съвсем, и Херман веднага видя вълнението, което се изписа по лицето му, защото Франц чуваше това име за пръв път след няколко години. Франц се опита да обрисова с няколко изречения обективно Георг, нещо, което не би могъл да направи и при съвсем спокойни обстоятелства. Херман си обясни смущението му по свой начин. Застанали над шахматната дъска, двамата уговориха всички необходими мерки.

„Взетите от нас мерки се оказаха излишни — мислеше си покъсно Франц. — Нямаше нужда да преустройваме връзките, да предупреждаваме другарите. Не беше необходимо да си отивам с разтуптяно сърце от Херманови.“

Защото само след няколко седмици Херман го свърза с един освободен от Вестхофен затворник. Той разказа за Георг:

— С него те искаха да ни покажат как може да се унищожи на бърза ръка един здрав като канара човек. Но се получи тъкмо обратното. Показаха ни само, че няма сила, която да сломи човек като него. И все още продължават да го измъчват. Защото сега вече целта им е да го уморят. И да знаеш само какво беше лицето му винаги! Все с такава една усмивка, която съвсем ги вбесяваше, а пък очите му какви бяха — с такива едни странни дръзки точки вътре... Сега обаче красивото му лице е смазано. Изобщо той целият се е съсухрил.

Франц се изправи. Издаде глава колкото е възможно навън през малкия прозорец. Наоколо беше съвсем тихо. За първи път Франц не усети покой в безкрайната тишина — светът не бе утихнал, а бе замлъкнал. Той изтегли несъзнателно ръката си изпод лунната светлина, която прониква като никоя друга светлина във всички плоскости и вдлъбнатини.

„Как можех да подозирам тогава — мислеше си Франц, — че той е такъв, какъвто се оказа? Как можех да знам това тогава? Неочаквано нашата чест, и нашата слава, и нашата сигурност се събраха в неговите ръце. Всичко, случило се преди, всички ония женски истории, всички негови магарии — всичко това е било само глупост, а не главното. Но откъде можех да го знам тогава? Ако аз бях на негово място, може би нямаше да издържа, макар че всъщност аз го въведох в движението...“

Изведнъж Франц се почувствува съвсем отпаднал. Върна се в леглото. И продължи да мисли:

„Може пък той въобще да не е сред тези бегълци. Навярно е твърде слаб, за да може да предприеме подобен риск. Но който и да е избягал — Херман е прав: един избягал затворник, това при всички случаи е важно, то разтърсва умовете. И хвърля съмнение върху тяхното всесилие. То е провал за тях.“

ВТОРА ГЛАВА

I

Когато клисарят излезе и заключи главния вход след себе си и последният ек се разби в един свод, Георг разбра, че бе получил отсрочка, такава дълга почивка, че почти я сбърка със спасението. За първи път, откакто бе избягал, дори откакто го бяха хвърлили в лагера, го изпълни горещо чувство на сигурност. Ала колкото силно бе това чувство, толкова бързо се и разпръсна. „В тази дупка — мина му през ума — е адски студено.“

Мракът така се сгъсти, че цветовете на изрисуваните прозорци помръкнаха. Междувременно мракът бе достигнал до онази степен, когато стените се отдръпват, сводовете се извисяват и колоните се подреждат в безкрая, издигащи се в неизвестното, което може би е нищо, а може би безкрайност. Неочаквано Георг почувствува, че някой го гледа. Опитва се да се пребори с това чувство, от което и тялото, и душата му се сковаха. Подаде главата си изпод каменната купел. На пет метра разстояние от него от следващата колона го гледаше мъж с жезъл и митра, облегал се върху надгробната си плоча. Мракът разливаше очертанията на богатите му одежди, които сякаш се отделяха от него, ала не и чертите на лицето му — ясни, обикновени и зли. Очите му проследиха Георг, докато той пропълзя край колоната.

Мракът не хлуеше отвън, както през обикновените вечери. Цялата катедрала сякаш се разпадаше, камъните олекваха. Няколкото лозници, които се виеха около колоните, и разкривените лица, и прободеният бос крак насреща му се превърнаха във видения и дим, камъните край него се разнесоха в мъгла и единствено той, Георг, се бе вкаменил от ужас. Затвори очи. Вдъхна няколко пъти дълбоко, после всичко отмина или може би мракът се бе сгъстил повече и затова вече не можеше да му се привижда нищо. Потърси къде да се скрие. Заподскача от една колона към друга. Шмугваше се приведен, сякаш все още го наблюдава някой. Върху колоната, пред която се бе сгушил сега, стоеше облегал един закръглен здрав мъж, който бе вперил поглед в надгробната плоча някъде над Георг, а върху кръглото му лице бе изписана дръзката усмивка на властващия. Георг не бе забелязал

досега, че с двете корони, които държеше в ръце, той коронясваше две джуджета — противниците-кrale на някакъв междуцарствен период. Георг отново отскочи към следващата колона, сякаш разстоянието от едната до другата се надзираваше. Плъзна поглед нагоре по мъжа зад себе си, чиито дрехи бяха толкова широки, че той можеше да се загърне целият в тях. И потрепера. Срещна го човешко лице, което се привеждаше над него, изпълнено със скръб и загриженост.

„Какво искаш още, сине мой, смири се, та ти още в началото беше на края на силите си. Сърцето ти бие лудо, кръвта тупа в болната ти ръка.“

Георг откри едно удобно местенце, някаква ниша в стената. Плъзна се напърно през страничния кораб, сподирен от погледите на шестима архиепископи — канцлери на Свещената империя, протегнал ръката си напред като куче с премазана лапа. Седна удобно. Започна да търка ставата на болната си ръка, която съвсем бе изтръпнала. После затърка коленете, кокалчетата и пръстите на краката си.

Вече го тресеше. Дано болната ръка не му погоди някой лош номер, преди да стигне до Лени. Там ще го превържат, ще се измие, ще се нахрани, ще го напоят, ще спи, ще се излекува. Изплаши се. Но тогава нощта, която допреди малко му се искаше да продължи вечно, трябваше да се свърши колкото може по-скоро. Опита се отново да си представи Лени. Едно чудо, което понякога му се удаваше, а понякога — не, в зависимост от мястото и часа. Този път успя: едно тънко, деветнадесетгодишно момиче, на тънки, много високи крака, със сини очи, които изглеждаха почти черни под гъстите ресници, и с бледо матово лице. Това беше видението на неговите сънища. В светлината на спомена, с течение на времето след раздялата му с девойката, която всъщност отначало му се бе видяла дори грозничка и малко смешна с дългите си крайници, придаващи на походката ѝ някаква неловка стремителност, тя се бе превърнала по-късно в някакво приказно същество, което и в приказките се явява само от време на време. Така от ден на ден тя се превърна от далечен сън в още по-нежно и още по-въздушно създание. И сега, облегал се на леденостудената стена, за да не заспи, той започна да я обсипва с любовни слова. Тя сигурно ще застане пред мен — така си мислеше той, — и ще се вслуша в мрака в моите думи.

Безброй подобни уверения и най-различни несъществуващи приключения се оформяха в съзнанието му след онзи единствен път, в който те действително бяха останали насаме. Още на следващия ден той трябваше да напусне града. В ушите му още звучаха нейните уверения, повтаряни отчаяно, безспир:

— Ще те чакам тук, докато дойдеш. Ако се наложи да бягаш, ще дойда с теб.

От новото си място той все още можеше да разпознава мъжа върху ъгловата колона. Въпреки мрака отдалече лицето му се виждаше още по-ясно. Върху разкривените му устни сякаш се четеше последният, пълен с отчаяние зов: примирение вместо страх от смъртта, милосърдие вместо справедливост.

Малкото жилище в Нидеррад, където Лени живееше заедно с една от по-възрастните си сестри, която почти винаги беше на работа, бе много подходящо за скривалище или за бягство. Именно подобни съображения го бяха довели на времето пред прага на тази малка стаичка, макар че, влизайки тук, той бе забравил всичко останало — предишните си любовни истории и твърде дълги периоди от отминалия си живот. Дори когато стените на Ленината стая се сраснаха като непроходим жив плет, в главата му продължаваше да мъждука мисълта, че при нужда това местенце може да бъде удобно прикритие. Когато във Вестхофен го извикаха да излезе на входа, защото са му дошли на посещение, за миг той се изплаши да не би да са попаднали на Лени. Отначало въобще не можа да познае жената, която въведоха при него. Сякаш бяха довели някоя девойка от съседното село и я бяха изправили пред него в бараката на лагера — толкова чужда му се видя тази Ели, която бяха накарали да му дойде на свиждане.

Навярно бе задрямал. Изплаши се от ужас. Катедралата кънтеше. Един ярък светлинен лъч прекосяваше цялото помещение. Тъкмо над изпращения му напред крак. Да бяга ли? Имаше ли още време? Къде да върви? Всички врати, с изключение на една, от която хлуеше светлината, бяха заключени. Може би ще успее да се измъкне все пак незабелязано през някой от страничните параклиси. Той се подпря върху болната си ръка, извика и се отпусна на пода. Не смееше вече да се промъкне през струята светлина. В този миг отекна гласът на клисаря:

— Мърли с мърли, всеки ден все нещо ново ще ви се случи!

Думите му прокълтяха като тръбата на Страшния съд. Една старица, майката на клисаря, извика:

— Ето ти я чантата.

После се разнесе гласът на жената на клисаря и се заблъска в стените и колоните като истински тържествен възглас:

— Ами аз нали ви казах, че я бях оставила между пейките, докато чистех.

Двете жени излязоха. Така шумно, сякаш великанки влачеха крака. Вратата отново се заключи. От всичко вътре остана само ехото, разби се и прокълтя още веднъж високо, сякаш не искаше да заглъхне, отекна в най-далечния ъгъл и продължаваше да трепти там, когато Георг вече бе престанал да трепери.

Той се облегна отново на стената. Клепачите му натежаха. Сега вече беше съвсем тъмно. Лекият зрак от единствената лампичка, който трептеше едва видим някъде в тъмнината, беше толкова слаб, че не можеше да освети никаква колона вече и само даваше да се разбере, че мракът е съвсем непрогледен. И Георг, който преди това бе мечтал само за тъмнина, сега задиша тежко и потиснато.

„Сега е времето да свалиш дрехата си — посъветва го Валау, — защото след това няма да имаш сили вече.“ Той се подчини, както винаги се бе подчинявал на Валау, и се учуди, защото от това му стана по-леко.

Валау бе докаран в лагера два месеца след него.

— Значи, ти си Георг?

В тези четири думи, с които по-възрастният от него другар го поздрави, Георг за пръв път почувствува собствената си цена. Един освободен от лагера затворник бе разказал навън за него. И докато във Вестхофен го измъчваха до смърт, в селата и градовете на родината мълвата бе създавала образа на Георг, неговия неразрушим паметник. И дори и тук, край тази леденостудена стена, Георг пак си помисли:

„Ако през целия си живот можех да срещна Валау единствено във Вестхофен, пак бих бил готов да преживея всичко отначало...“ За първи, а може би и за последен път в неговия млад живот бе разцъфнало едно приятелство, в което нямаше нужда нито да се перчи, нито да се унижава, нито да се вкопчи или да се отдаде напълно, а само да се покаже такъв, какъвто е, и да знае, че го обичат именно защото е такъв.

Сега вече мракът не му се струваше така непроницаем. Варосаната стена блестеше леко като току-що навалял сняг. Той усещаше с цялото си тяло, че се очертава като тъмно петно върху тая белота. Дали да промени още веднъж мястото си? Кога ли ще отворят за утринната литургия? До сутринта му оставаха още безброй много минути на безопасност. Толкова много минути му оставаха още, колкото, да речем, седмици оставаха на клисаря. Защото в края на краищата и клисарят не е гарантиран за вечни времена.

Далече пред него, към главния олтар, се очертаваше една-единствена колона, защото светлината се плъзгаше край жлебовете ѝ. Сега изглеждаше, сякаш тази единствена светла колона носи целия свод. Но колко студено беше всичко! Един леден мир, сякаш недокосван никога от човешка ръка, от човешка мисъл. Сякаш той се бе сраснал в някакъв глетчер. Затърка със здравата си ръка краката и всичките си стави. В това убежище можеше направо да замръзне.

— Тройно салто. Това е най-високото постижение, което човешкото тяло може да изтръгне от себе си. — Така му бе обяснявал Белони, един от сълагерниците му. Бяха арестували Белони, артиста на име Антон Майер, направо от трапеца в цирка. Намерили в багажа му няколко писма, изпратени от Съюза на артистите във Франция. Колко пъти го бяха будили от сън, за да им покаже майсторската си игра! Един тъмен, мълчалив човек, добър другар, ала някак си много чужд. — Не, не, съществуват навярно само трима живи артисти, които могат да постигнат такова нещо. Е, може и друг някой да има това щастие, но то никога не може да бъде повтарящо се постижение.

Белони бе отишъл по свой почин при Валау и му бе казал, че е готов при случай да се опита да избяга. И без това никога вече нямало да могат да излязат оттук. Разчитал по време на бягството на сръчността на тялото си и на готовността на приятелите си да му помогнат. Той бе дал на Георг един адрес, където щял да остави за него пари и дрехи за всеки случай. Може би беше свестен момък, но много чужд, та Георг трудно можеше да го разбере. Нямаше да използва дадения му от него адрес. Ще изпрати Лени в четвъртък сутринта при стари другари във Франкфурт. Ако при своя ум Пелцер имаше сухожилията и мускулите на Белони, той непременно щеше да се измъкне. Междувременно сигурно са хванали и Алдингер. Той би могъл да бъде баща на всички тия негодници, които сега навярно му

късат косите, плюят в старото му селско лице, което не бе изгубило достойнството си дори и когато изглеждаше, че той е изгубил разсъдъка си. Кметът на едно съседно село го бе предал заради някаква стара семейна вражда.

Фюлграбе беше единственият от седмината избягали, когото Георг бе познавал преди. Той често бе прибавял към списъка, поднесен му от Георг, по една марка от касата на своя магазин. Дори и в минути на най-голямо отчаяние изразът на ненавист не бе слизал от лицето му. Повтаряше, че го били забъркали в тая каша, придумали го, а той не можел да откаже.

Алберт сигурно не е вече между живите. Седмици наред той търпеше и се унижаваше, уверявайки, че вината му е съвсем нищожна, че бил замесен в някакви валутни машинации: докато един ден се разярил и Цилич го прехвърли в наказателната рота. Колко ли зверски удари е бил принуден да претърпи този Алберт, докато бяха избили искра и от неговото затъпяло сърце!

„Аз тук сигурно ще замръзна — помисли си Георг. — Ще ме намерят и след това ще показват на децата тая стена и ще им разправят, че тук някога са намерили един беглец от лагера, замръзнал през една есенна нощ през ония диви времена. Колко ли е часът? Навярно скоро ще удари полунощ. — Сега вече около него цареше нов, пълен мрак, в който той продължаваше да си мисли: — Дали някой от по-раншните ми близки си спомня все още за мен? Майка ми? Тя вечно се караше. Клатушката се върху болните си крака по малката ни уличка, ниска и дебела, с огромната си, леко полюляваща се гърд. Никога вече няма да я видя, дори и да остана жив. — Когато си я представяше, той винаги виждаше само очите ѝ — младежки кафяви очи, потъмнели от укор и безпомощност. Сега дори усети срам, задето тогава се бе стеснявал пред онази Ели, която бе негова жена в продължение на три месеца, задето майка му има такива големи гърди и е облечена в такава смешна лятна рокля. Припомни си някогашния си малък приятел от училище Паул Рьодер. Цели десет години двамата бяха играли заедно на топчета в същата малка уличка, а след това още десет години футбол. После престанаха да се виждат, защото той самият бе станал друг, а малкият Рьодер си бе останал същият. Георг си припомни сега неговото кръгло, осяяно с лунички лице, като някакъв мил, забранен завинаги за него роден край... Спомни си и за Франц. — Той беше добър към мене,

толкова много се грижеше за мен! Благодаря ти, Франц. А после се скарахме. И за какво ли? Какво ли е станало с него? Добър човек беше. Спокоен, свестен и верен.“

Георг усети, че дъхът му спира. През страничния кораб се спусна отблясъкът от един прозорец от разноцветни стъкла, осветен навярно от лампата на някоя от къщите от другата страна на площада пред катедралата или от светлината на някоя минаваща кола — един огромен, блестящ във всички цветове килим изведнъж се разгъна в мрака, постилан безпричинно нощ след нощ за никого върху каменните плочи на пода на празната катедрала, защото гости като Георг и тук се появяваха само веднъж на хиляда години.

Друга някаква светлина отвън, запалена навярно, за да успокои някъде болно детенце, или за раздяла с отиващ си мъж, оживяваше в мрака, докато светеше, всички картини от живота, изписани от цветните стъкълца на прозорците. Ето, тези двамата навярно са изпъдените от рая — мина през ума на Георг. А това навярно са главите на кравите, надничачи над яслата, където лежи детето, за което не се бе намерило другаде място в целия свят. Това пък навярно е Тайната вечеря, по време на която Той вече е знаел, че са го предали, а този тук навярно е войникът, който го е промушил с копие то си, когато Той вече е висял на кръста... Ала Георг отдавна вече бе забравил всички тези евангелски картини. Много от тях дори и не познаваше въобще, защото в семейството му не се интересуваха от тези неща.

И все пак всичко, което разпръсква самотата, носи утеха. Не само онова, което кара хората да страдат едновременно, може да успокои човека, а и онова, което другите са изстрадали преди.

После светлината отвън изгасна. Вътре стана още по-тъмно отпреди. Георг мислеше за братята си, особено за най-малкия, когото той сам бе възпитавал с нежност, по-подходяща за малко коте, отколкото за дете. Спомни си и за собственото си дете, което бе видял за малко един-единствен път. После престана да мисли за каквото и да било определено. Явяваха му се образи и изчезваха, ту размазани, ту съвсем отчетливи. Някои виждаше на улица, други сред училищен двор или на спортна площадка, трети край река, сред облаци или гори. Всички те връхлитаха отгоре му и той можеше да задържи онова, което му бе приятно. После всичко изгубваше очертанията си и той не можеше да си представи нито лицето на майка си, нито чието и да било

друго. Очите го боляха от умора, сякаш действително бе видял всичко. Някъде надалеч, докъдето той въобще не можеше да си представи, че стига катедралата, просветна нещо пъстро. Вън премина кола. Щом светлините ѝ достигаха до някой от прозорците, отблясъкът им падаше на пода. После наставаше отново мрак, защото светлините срещаха стена.

Георг се послуша. Моторът отмина нататък. Дочу скърцането на колелата и смях на мъже и жени, които навярно се бяха наблъскали в твърде тясна кола. После отминаха. Пъстрите картини на прозорците се плъзгаха бързо една след друга между колоните, отдръпваха се все по-надалече от Георг, после главата му клюмна върху гърдите. И той заспа. Отпусна се върху ранената си ръка. Събуди се от болката. Най-дълбоката нощ вече бе отминала. Пред него белосаната стена започна да проблясва. В обратен ред в сравнение с вечерта сега мракът започна най-напред да се изпарява, после колоните и стените почнаха да се разпадат, сякаш катедралата бе построена от пясък. Докоснати и от най-слабата външна утринна светлина, картините по прозорците пак започнаха да се появяват, ала сега не в ярки багри, а в приглушени тъмни тонове. Същевременно стените престанаха да се разпадат и всичко отново започна да се вкаменява. Огромният свод на главния кораб замръзна според законите, по които бе построен по времето на императорския род на Щауфените, възплъщение на ума на строителите и на неизчерпаемата сила на народа. Сводът, под който Георг се беше скрил, се втвърди отново, същият този свод, с който се бяха отнасяли с такава почит още по времето на Щауфените. Колоните се вкамениха и всички разкривени муцуни и животински глави по капителите на колоните и епископите върху надгробните плочи пред колоните застинаха отново в своето гордо бодърствуване в смъртта заедно с императорите, с чието коронясване те бяха толкова невъобразимо горди.

„Крайно време е вече да се измъквам“ — помисли си Георг.

Изпълзя навън от нишата. Нагъна вързопчето със зъбите и здравата си ръка. Тикна го между една плоча и една колона. С изопнати мускули на цялото тяло, с пламнали очи зачака мига, в който клисарят щеше да отключи вратата.

II

В същото това време Ернст Овчаря поздрави своята Нели с такъв дълбок гърлен глас, който кучето така добре познаваше, че то цялото затрепера от радост.

— Нели — рече Ернст, — ето че глупавата Софи не дойде. Не знае тя къде ѝ е щастието, Нели. Но ние с теб все пак си легнахме да спим. Няма да седнем да плачем я.

У Манголдови къщата беше още тиха, ала у Марнетови някой вече дрънчеше с ведрата в обора. Ернст взе пешкира и мушамената торбичка, в която държеше приборите си за бръснене и миене, и пристъпи към помпата на Марнетови. Потреперващ от студ и от удоволствие, той намаза със сапун и натърка врата и гърдите си, после си изми зъбите. След това окачи джобното си огледалце на оградата и започна да се бръсне.

— Има ли малко топла водица и за мен у вас? — попита той Аугусте, като видя в огледалцето си да се приближава с кофите за мляко.

— Ще се намери, влез! — рече Аугусте.

— Откакто се омъжи, ти си станала такава добричка, Аугусте — подразни я Ернст, — а по-рано все се ежеше.

— Ти май още от сутринта си си пийнал — отвърна Аугусте.

— Дори и кафе не съм пил — рече Ернст, — термосът ми се счупи.

Далече надолу край реката в гъстата мъгла сред мърморене и прозевки започнаха тук-таме да просветват лампи. От външната порта на последната къща на Либак излезе една петнадесетшестнадесетгодишна девойка, завързала главата си с голяма носна кърпа. Кърпата беше толкова бяла, че тънките вежди на момичето се очертаваха съвсем ясно под нея. С изписано по лицето ѝ спокойно очакване, в което нямаше никакво съмнение, че очакваният момък всеки миг може да се появи на пътя иззад тухлената стена както всяка заран, тя дори не поглеждаше натам, а бе втренчила поглед право пред себе си към вратата. И ето, чирачето Хелвиг, същият онзи Фриц

Хелвиг от земеделското училище „Даре“, изскочи иззад зида и застана на портата. Без да възкликне, дори без да се усмихне, девойката вдигна ръце нагоре. Прегърнаха се и се целунаха, докато от кухненския прозорец две жени — бабата на девойката и една възрастна братовчедка — ги гледаха спокойно, без укор и без одобрение, както се гледат обикновени ежедневни случки. Защото въпреки младостта си момъкът и девойката се смятаха вече за сгодени. След целувката Хелвиг хвана лицето на девойката с двете си ръце. Играеха на играта „Кой ще се разсмее пръв“, ала днес и на двамата сякаш не им беше до смях и те само впериха поглед един в друг. Тъй като — както почти всички хора в селото — те двамата бяха далечни роднини, очите им бяха еднакви, еднакво прозрачно-светлокафяви, както на всички местни хора. Сега те се гледаха, без да примигват, с дълбоки и ясни и — както се казва — невинни очи. И правилно се казва така, защото как другояче да се изрази характерното за тези детински очи? Все още никакво чувство за виновност не бе затъмнило техния блясък, те още нямаха понятие, че под натиска на живота сърцето може да приеме различни неща и да се преструва след това, че не е било наясно какво върши — но защо бе удряло тогава толкова страхливо и бързо? Все още в очите им не се четеше никаква мъка, освен тази, че има още много време до деня на сватбата им. Именно в такива ясни очи гледаха сега и единият, и другият, докато най-после се забравиха. Неочаквано миглите на девойката леко потрепнаха.

— Фриц — рече девойката. — Сега вече ще си получиш якето.

— Надявам се — отвърна момъкът.

— Дано само не са ти го повредили много! — допълни момичето.

— Знаеш ли, тоя Алвин, който пипна оня нещастник, е истински грубиян.

Предишната вечер из околните села всички говореха само за беглеца, когото бяха заловили в двора на Алвинови...

Когато преди повече от три години бяха открили наблизко лагера Вестхофен, още когато започнаха да строят бараките и да издигат стените, да изтеглят бодливата тел и да слагат постови и когато малко по-късно първата колона затворници мина под присмеха и ритниците на униформените, към които се бяха присъединили още тогава Алвиновци и подобни на тях момчетии, а през нощта хората чува

виковете и страшния вой и на два-три пъти изстрели, всички се почувствуваха потиснати. Прекръстиха се — дано бог ги избави от подобно съседство! Някои, които трябваше, отивайки на работа, да заобикалят надалеч, скоро след това бяха започнали да виждат пазените под охрана и изкарани на работа на полето затворници. Тогава мнозина си рекоха: нещастници! Ала скоро хората се замислиха какво ли всъщност ровят те из тяхната мера. По това време именно един млад моряк от Либах открито изруга лагера. И веднага го откараха. Затвориха го за няколко седмици, за да му дадат възможност да види какво става там. Когато го пуснаха, той изглеждаше съвсем променен и не отговаряше на никакви въпроси. Намери си работа на един шлеп и както разказваха по-късно другарите му, останал да живее в Холандия — една история, над която съеляните му доста се бяха чудили. Веднъж прекараха двадесетина нови затворници през Либах. Видът им беше такъв, че хората потрепераха от ужас, а една жена от селото открито се разплака. Същата вечер обаче новият млад кмет на селото повика жената, която му беше леля, в кабинета си, и й даде да разбере, че със своя хленч тя е навредила за цял живот не само на себе си, но и на синовете си, които бяха едновременно братовчеди на кмета, а един от тях му беше дори и шурей. Изобщо по-младите в селото — момци и девойки — се бяха заели да изяснят на родителите си защо е построен лагерът тук и за кого. Така е с младите хора, те винаги мислят, че знаят всичко по-добре — само че някога младите искаха да знаят по-добре доброто, а сега знаеха по-добре лошото. И когато хората разбраха, че не могат да направят нищо срещу лагера, и започнаха да получават всевъзможни поръчки за зеленчук и краставици, те влязоха в полезни за себе си взаимоотношения с новите си съседи, защото събирането и изхранването на толкова много хора на едно място изисква какво ли не.

Но когато вчера сутринта сирените зареваха и когато по всички улици сякаш из земята изникнаха постови и навред се разнесе мълвата за бягството и след това по пладне в съседното село бе заловен истински беглец, хората, които отдавна вече бяха свикнали с близостта на лагера, изведнъж започнаха да се питат защо го бяха построили точно край тяхното село. Като че днес отново заиздигаха лагерните стени, изтеглиха нова бодлива тел. Ами онази група затворници, които прекараха под конвой от близката железопътна гара през селската

улица само преди няколко дни — защо, защо, защо е нужно всичко това? И същата онази жена, която племенникът ѝ, кметът, преди около три години бе предупредил да внимава, предишната вечер отново се разплака открито пред всички. Нима беше необходимо, след като вече бяха заловили нещастния беглец, да настъпят с крак пръстите на ръката му, с която той се държеше за ръба на колата? Всички Алвиновци открай време са си били грубияни, но сега те даваха тон. Колко блед беше онзи нещастник сред свежите, здрави лица на селските момци!...

Чиракът Хелвиг бе чул всичко това. Като се позамисли, той си припомни, че откакто той се знаеше, лагерът винаги си е стоял на мястото, и това даваше отговор на всички въпроси защо е трябвало да го построят именно тук. Всичко това беше съвсем естествено за Хелвиг. В края на краищата лагерът беше построен, докато той беше още малко момче. И ето че сега сякаш го построиха за втори път, когато той беше вече момък.

И все пак там сигурно не всички хора са негодници и смахнати — рекоха си хората. Да не би морякът, когото бяха хвърлили на времето там, да беше негодник? Тихата майка на Хелвиг рече:

— Не.

Синът ѝ я погледна. Сърцето му леко се сви. Защо му трябваше да е свободен тази вечер? Щеше да му бъде по-добре да е сред обичайната си среда, сред шума, състезанията и кънтящите маршове. Той бе израсъл сред неистовия рев на трюпети, фанфари, викове „Хайл! Хайл!“ и маршируващи младежи. И ето неочаквано тази вечер всичко това бе прекъснато за две минути — и музиката, и барабаните, — за да прокънтят онези леки високи тонове, които иначе не се чуваха. Защо старият градинар го погледна днес на обяд така? Имаше и такива, които го похвалиха. Благодарение на неговото точно и ясно описание — казаха те, — бил намерен беглецът.

Хелвиг тръгна нагоре по полския път и премина лекото баирче. Забеляза по-стария Алвинов син сред репите и го повика. Алвин, целият зачервен и изпотен от работа, излезе на пътя.

„Колко много нещо му мина днес през главата!“ — помисли си Хелвиг, сякаш искаше да защити Алвин.

Алвин му разказа всичко най-подробно, както се описва лов. До преди малко той бе само един селянин, излязъл по-рано от всички

други на нивата си. А сега, описвайки случилото се, той отново се бе превърнал в щурмфюрера Алвин, човек, който много лесно можеше да заеме мястото на Цилих, стига да му дадяха възможност. Дали и Цилих някога е бил просто един Алвин, селянин като всички останали в отсрещното село Вертхайм на река Майн? И той е ставал рано, лял е потта си по полето, макар и без никаква полза, защото малко по-късно бяха продали мьничкото му стопанство на търг. Хелвиг дори познаваше Цилих, защото той идваше понякога от Вестхофен, когато имаше отпуск, седяше в кръчмата и започваше да разговаря за селски неща. Докато слушаше Алвин да му описва човешкия лов, Хелвиг сведе очи.

— Твоето яке ли — рече Алвин накрая, — де да знам? Не, него сигурно го е откраднал друг беглец, ти ще трябва сам да го заловиш, Фриц. Така или иначе, моят не беше облечен в него.

Хелвиг повдигна рамене: по-скоро с олекнало сърце, отколкото разочарован, той тръгна бодро към училището, чиято ярко боядисана фасада се жълтееше над полята.

III

Този вторник сутринта шестдесет и две годишният майстор тапетаджия Алфонс Метенхаймер, от тридесет години на постоянна работа във фирмата за вътрешна уредба „Хайлбах“ във Франкфурт, получи призовка да се яви в Гестапо.

Когато на човек му дойде до главата нещо непривично, непонятно, той търси да намери в непонятното някаква допирна точка с обикновения си живот. Затова първата мисъл на Метенхаймер беше да предупреди службата си. Помоли да повикат на телефона производствения директор Симсен и му каза, че трябва да си вземе отпуск за днес. Това съобщение на най-добрия му майстор беше доста неприятно за Симсен, защото трябваше да привършат вътрешната уредба на Герхардовия дом на Микелщрасе до края на седмицата — новият наемател Бранд бе поръчал да махнат всичко, което можеше да му напомня за предишните наематели-евреи, и неговото желание бе добре дошла поръчка за фирмата „Хайлбах“. Симсен извика на телефона:

— Но какво се е случило?

— Не мога сега да ви обясня — отвърна Метенхаймер.

— Ще дойдете ли поне след обяд?

— Не знам.

Метенхаймер излезе на многолюдната улица сред бързащите за работа мъже и жени. Почувствува се като отлъчен от всички тези хора, сред които обикновено бе един от многото и всеки от които той можеше да замести като един остарял в обикновеното ежедневие човек, преживял всички техни всекидневни радости и грижи.

Щом усети, че го грози нещастие, всеки човек из един път се сеца да потърси най-напред здрава опора вътре в себе си. За един тази здрава вътрешна опора е идеята, за друго — вярата, трети се сеца за семейството си. А друг въобще няма о какво да се залови. Той няма никаква здрава опора, човек без съдържание. Целият външен живот с всичкия си ужас може да нахлуе в него и да го изпълни до пръсване.

След като се убеди набързо, че „бог“ все още съществува, макар че инак твърде рядко си спомняше за него и предоставяше на жена си да ходи на църква, сега Метенхаймер седна на пейката на спирката, откъдето вземаше през последните няколко дни трамвая, за да стигне до новото си работно място в западната част на града.

Лявата му ръка започна да трепери. Всъщност това беше само отражение на вътрешното му треперене. Първото стресване вече беше отминало. Сега не мислеше за жена си и за децата, а само за себе си. Мислеше си, че е натикан в едно уязвимо тяло, което, кой знае защо, можеха изведнъж да започнат да измъчват.

Изчака да се успокои треперенето на ръката му. После стана и продължи пешком. Имаше достатъчно време. Призовката беше за девет и половина часа. Предпочиташе обаче да отиде там и да чака. Това също означаваше, че е по своему храбър.

Тръгна надолу по улица „Цайл“ към Почетната стража. Вече можеше да мисли спокойно. Всъщност повод за призовката можеше да бъде предишният съпруг Георг на средната му дъщеря Ели, но този човек беше в затвора от няколко години насам. Какво ново можеше да се е случило с него, откакто бяха викали бившия му тъст на разпит по този повод в края на 1933 година? Тогава бе станало ясно, че той се бе противопоставил на този брак и имаше същото мнение за този Георг Хайслер като чиновниците, които го разпитваха. Те го посъветваха да придума дъщеря си Ели да се разведе. Той обаче не го беше сторил.

„Но това беше съвсем друг въпрос — помисли си Метенхаймер, — това беше съвсем друга работа.“

Седна на най-близката пейка.

„Тази къща тук, номер осем, също аз съм я тапицирал. Как се караха тогава мъжът и жената дали да им сложа в предната стая тапети на цветя или на ивици, сини или зелени. Затова ги посъветвах да си сложат жълти. Аз съм ви слагал тапетите, добри хора, ще ви сложа по-нататък други. Затова съм майстор я!“ — бях им рекъл.

Сигурно го викат заради зетя. Метенхаймер не беше от онези бащи, които са готови да воюват заедно със свещеника за правата вяра, и най-малкото му дете щеше да посещава църковното училище само до Великден. Той съвсем не виждаше своята чипоноса Лизбет в ролята на боркиня за правата на църквата. Беше го заявил и на свещеника, когато онзи искаше да го убеди детето да продължи да посещава занятията в

църквата. Нека момичето върши онова, което искат от него в училище, да върви там, където вървят всички момичета. Той няма да й позволи да посещава полузабранени сбирки, а иска тя да върви в крак с всички. С изключение на големите празници. Метенхаймер имаше доверие в себе си и в жена си — въпреки всички щуротии, които се мъчеха да внушават сега на момичетата, той вярваше, че те двамата ще възпитат своята Лизбет като честен човек. Вярваше дори, че ще успее да възпита като честен човек и детето на дъщеря си Ели, това малко сираче.

— Синът Алфонс на втората ви дъщеря Елизабет, която вие наричате в семейството си Ели, е живял от декември тридесет и трета до март тридесет и четвърта изцяло у вас и от март тридесет и четвърта до днес само през деня, така ли е?

— Тъй вярно, господин комисар — отвърна Метенхаймер.

Помисли си:

„Но какво иска този човек от това дете? Нима може затова да ме е повикал тук? И изобщо откъде знае той всички тези неща?“

Младият човек в креслото под портрета на Хитлер навярно нямаше дори и тридесет години. Кабинетът сякаш беше разделен на две зони и градусът на географската ширина преминаваше точно през бюрото — докато Метенхаймер се къпеше в пот и се задъхваше, младият човек срещу него изглеждаше съвсем свеж и въздухът, който той дишаше, сигурно беше хладен и приятен.

— Вие имате петима внуци. Защо се грижите тъкмо за това дете?

— Дъщеря ми по цял ден е на работа.

„Но какво иска той от мене — мислеше си Метенхаймер, — нима ще се оставя да ме стресне такъв хлапак? Стая като всяка стая. Младеж като младеж...“ — Той избърса лицето с кърпата си.

Младият комисар го следеше внимателно с младежките си сиви очи. Тапетаджията стисна смачканата носна кърпа в ръката си.

— Има достатъчно детски домове. Дъщеря ви печели. Получава сто двадесет и пет марки от първи април тази година. Може сама да се справя с детето.

Метенхаймер прехвърли носната кърпа в другата си ръка.

— Защо има нужда да подпомагате именно тази си дъщеря, която спокойно може сама да се издържа?

— Ами че тя е сама! — отвърна Метенхаймер. — Мъжът й...

Младият човек го погледна бързо. После рече:

— Седнете, господин Метенхаймер!

Метенхаймер седна. Изведнъж почувствува, че ако не беше седнал, в следващия миг щеше да падне. Пъхна кърпата в джоба на самото си.

— Мъжът на вашата дъщеря Ели е откаран през януари тридесет и четвърта във Вестхофен.

— Господин комисар — възкликна Метенхаймер. Той се изправи леко на стола си. После се отпусна назад. Обясни спокойно: — Аз никога не съм искал да знам нищо за този човек. Бях му забранил да прекрачва прага на дома ми. Напоследък дъщеря ми въобще не живееше с него.

— През пролетта на тридесет и втора дъщеря ви е живяла при вас. През юни и юли същата година тя отново се е върнала при мъжа си. След това пак си е дошла при вас. Вашата дъщеря не е разведена.

— Не е.

— Защо не е?

— Господин комисар — рече Метенхаймер. Той затърси носната кърпа в джобовете на панталона си. — Тя действително се омъжи против нашата воля за този човек...

— Въпреки това обаче, като баща, вие не я посъветвахте да се разведе.

И все пак тази стая не беше обикновена. Именно това беше ужасното тук, че помещението е така спокойно и светло, изпъстрено с леките сенки на листата на отсрещното дърво, една съвсем обикновена стая с прозорец към градина. Именно това е ужасното, че този млад човек е най-обикновен мъж, със сиви очи и светли разделени на път коси и въпреки това е всезнаещ и всевластен.

— Вие католик ли сте?

— Да.

— Затова ли сте против развода?

— Не, но бракът...

— Е свят за вас? Така ли? За вас бракът с един негодник е свят?

— Човек никога не знае предварително дали негодникът вечно ще си остане такъв — отвърна Метенхаймер тихо.

Младият човек го погледна за известно време, после рече:

— Вие пъгнахте преди малко кърпата в левия джоб на самото си. — И неочаквано удари с юмрук върху масата. Почти извика: — Как сте могли да възпитате дъщеря си така, че да се омъжи за такъв непрокопсаник?

— Господин комисар, аз съм отгледал пет деца. Те винаги са ми правили чест. Мъжът на най-голямата ми дъщеря е щурмбанфюрер. Най-големият ми син...

— Не съм ви питал за другите ви деца. Сега ви питам за дъщеря ви Елизабет. Вие сте допуснали дъщеря ви да се омъжи за този Хайслер. На края на миналата година вие сте придружили лично дъщеря си до лагера Вестхофен.

В този миг Метенхаймер знаеше, че все пак притежава нещо, един последен запас за в краен случай — собствената си душевна опора. Затова отвърна съвсем спокойно:

— Това беше тежко пътуване за една млада жена. — И си помисли: „Този млад човек е на годините на най-малкия ми син. Как си позволява да говори с мен така? Какво си въобразява? Сигурно не е имал късмет с родители, пък и не е попаднал на добри учители...“ — Ръката върху лявото му коляно отново затрепера. Ала въпреки това той отговори все така спокойно: — То беше мой бащински дълг.

За миг настана тишина. Смръщил вежди, Метенхаймер гледаше как ръката му продължава да трепери.

— Сигурно няма да имате повече възможност да изпълнявате този свой дълг, господин Метенхаймер.

При тези думи Метенхаймер скочи. Извика:

— Нима е мъртъв?

Ако разпитът бе насочен именно към този миг, то комисарят сигурно се бе разочаровал. В гласа на тапетаджията съвсем ясно бе прозвучало истинско облекчение. Действително, смъртта на този момък щеше из един път да уреди много неща. Щеше да освободи Метенхаймер от ония странни задължения, с които той сам се бе нагърбвал през малкото решаващи мигове на своя живот, и от опитите му — ту разумни, ту мъчителни — да се измъкне от тях.

— Защо смятате, че той е мъртъв, господин Метенхаймер?

Метенхаймер заекна:

— Вие ме попитахте, аз нищо не смятам.

Комисарят скочи. Наведе се дълбоко напред над масата. Сега гласът му съвсем омекна:

— Защо предполагате, че зет ви е умрял, господин Метенхаймер?

Тапетаджията стисна треперещата си лява ръка е дясната. Отвърна:

— Аз нищо не предполагам.

Свършено беше със спокойствието му. Други мисли разбиха всяка негова надежда, че най-после са го освободили от този момък, от зет му Георг. После му хрумна, че ако онова, което разказваха, беше истина, там измъчвали такива упорити млади хора като него безжалостно и навярно неговата смърт е била невъобразимо тежка. В сравнение с тези гласове приглушеният глас на комисаря беше обикновен глас на също така обикновен човек, който се мъчи да си придаде важност.

— Вие все пак трябва да сте имали някакво основание, за да предположите, че този Георг Хайслер е умрял? — И той неочаквано изкрещя: — Не се преструвайте на наивен, господин Метенхаймер!

Тапетаджията потрепера. Сега той стисна зъби и погледна комисаря мълчаливо.

— Вашият зет е бил як млад човек, без никаква особена болест. Следователно вие трябва да сте имали някакво оправдание, за да твърдите подобно нещо?

— Но аз нищо не съм твърдял. — Метенхаймер отново бе намерил спокойствието си. Дори беше пуснал лявата си ръка.

А какво би станало, ако из един път удари младия човек в лицето с дясната си ръка, а? Оня ще го застреля веднага. А лицето му ще пламне червено и само там, където го е била ударила ръката на тапетаджията, ще има едно белезникаво петно. За първи път от младостта му насам в старата му натежала глава се породи такъв безумно смел, неосъществим на земята план. Той си помисли:

„Да, но ако нямах семейство...“ и за да потисне усмивката си, той облиза мустаците си с език.

Комисарят го гледаше втренчено.

— Изслушайте ме сега добре, господин Метенхаймер! Въз основа на собствените ви показания, с които вие потвърдихте нашите собствени наблюдения, дори ги допълнихте в някои главни пунктове, ние искаме да ви предупредим. Предупреждаваме ви във ваш интерес,

господин Метенхаймер, в интерес на цялото ви семейство, чийто глава сте вие. Въздържайте се да предприемате каквато и да е крачка и изказване, което може да бъде в каквато и да било връзка с някогашния мъж на вашата дъщеря Елизабет Хайслер. И ако някога ви обземе каквото и да било съмнение и почувствувате нужда от каквото и да било съвет, не се обръщайте за помощ към жена си или към който и да било член от семейството си, или пък към някой свещеник, а веднага потърсете нашето Главно управление и искайте да ви свържат със стая номер осемнадесет. Разбрахте ли ме, господин Метенхаймер?

— Тъй вярно, господин комисар — отвърна Метенхаймер. Не бе разбрал нито дума. За какво го предупреждаваха? Какво беше потвърдил той? За какви съмнения ставаше дума? Младежкото лице, което той бе искал да зашлеви преди малко, сега изведнъж бе застинало като изсечено от гранит, непроницаемо олицетворение на властта.

— Сега можете да си вървите, господин Метенхаймер. Живеете на Ханзащрасе единадесет, нали? Работите при фирмата „Хайлбах“? Хайл Хитлер!

Само миг по-късно той стоеше на улицата. Лека топла есенна светлина заливаше града и придаваше на множеството по улицата онази обща празнична веселост, която бе присъща на пролетта. Тълпата го повлече със себе си.

„Какво искаха те от мен? — мислеше си той. — Защо всъщност ме извикаха да дойда? Навярно все пак заради детето на Ели? Та те могат дори да отнемат на човека... как се казва... правото на попечителство.“ Неочаквано му стана по-леко. Започна сам да се уверява, че някаква служба го бе повикала, за да му зададе някакъв служебен въпрос. И как можа това да го разстрои толкова много? Нямаше никакво желание повече да мисли за случилото се. Искаше му се да усети миризмата на лепилото, да се пъхне в работната си престилка, да се влее в ежедневния си живот, да навлезе в него толкова навътре, че никой да не може да го открие. В същия миг край него мина трамвай номер 29. Той разбута хората и скочи в колата. Друг някой го блъсна да влезе навътре — един мъж, който бе скочил след него — кръгло лице, с нова филцова шапка, която по-скоро стърчеше върху главата му, вместо да е нахлупена. Някакъв мъж на неговите години. И двамата се задъхваха.

— На вашата възраст — рече Метенхаймер, — това е доста рисковано.

Другият отвърна ядосано:

— Ами именно.

Когато Метенхаймер пристигна на работа, Симсен го посрещна доволен.

— Ако бях знаел, Метенхаймер, че ще се върнете веднага! Помислих си, че нещо гори у вас или че може би жена ви е паднала в реката.

— Викаха ме за някаква служебна справка — отвърна Метенхаймер. — Колко е часът?

— Десет и половина.

Метенхаймер навлече престилката си. И веднага започна да се кара:

— Пак сте лепили най-напред бордюра! На какво прилича това? Няма да се отлепят, не бойте се. Само това си знаете, дано да не се замажат отгоре тапетите. Ами трябва да внимавате, за да не се замажат. Тия тук ще ги отлепите, няма друг изход. — После промълви: — Добре, че дойдох все пак навреме. — И заподскача като катеричка от една стълба на друга.

IV

Щастието се усмихна на Георг. Щом отключиха вратите на катедралата, той се превърна в ранен богомолец. Беше един от малцината мъже сред многото жени. Клисарят го позна.

„И тоя се е осъзнал три минути преди края си...“ помисли си той доволен.

Георг се надигна с мъка от мястото ся. Измъкна се бавно от църквата навън.

„Тоя няма да издържи и два дни още — помисли си Дорнбергер, — щом излезе на улицата, сигурно ще се сгромоляса.“ Сивото лице на Георг му се видя белязано от смъртна болест.

Как можа да му се случи тази неприятност с ръката! Как някаква нищо и никаква дреболия може из един път да унищожи всичко!

„Къде и кога всъщност ми пострада ръката? А, да, на тази осеяна с натрошени стъкла ограда преди около двацет и четири часа...“

Хората го изтикаха пред портата на катедралата в една малка уличка. Тя се провираше между ниски къщи, чиито магазини вече бяха осветени, и излизаше на голям площад, който поради мъглата изглеждаше безкраен. Въпреки мъглата обаче площадът и излизащите от него улички гъмжаха от хора. Магазинчетата по пазара започнаха да разтварят вратите си. Още на входа на катедралата вече миришеше силно на кафе и на пресни сладкиши, защото непосредствено до църквата имаше сладкарница. И ако не влизаха вътре, то хората, които излизаха от църква, минаваха край витрината на сладкарницата да погледат поне изложените ябълкови и поръсени със стъргано тесто сладкиши.

Когато свежият влажен въздух го блъсна в лицето, Георг усети, че силите го напускат. Краката отказаха да му се подчиняват и той клекна на паважа. От катедралата излязоха две възрастни госпожици, неомъжени сестри. Едната му натика насила пет пфенига в ръката, докато другата я смъмри:

— Нали знаеш, че е забранено!

По-младата прехапа устни. Цели петдесет години току ѝ се караха.

Георг все пак се усмихна. Колко много бе обичал винаги живота! Всичко бе обичал — и парченцата стъргано тесто върху сладкишите, и плявата дори, която не отсяваха от хляба, откакто бе започнала войната. Обичаше градовете и реките, и цялата страна, и всички нейни хора, и Ели — жена си, и Лоте, и Лени, и Катеринхен, и майка си, и малкото си братче. И лозунгите, които зоват хората на борба; и малките песнички, съпроводжани от звън на лютня; и фразите, които Франц му четеше и които съдържаха такива велики мисли и преобърнаха целия му живот; дори и брътвежите на старите жени обичаше. Колко хубав е бил животът за него досега, само отделни негови периоди бяха лоши. Той и днес все още го обичаше. Изправи се с мъка и като се облегна на стената, загледа изгладнял и жалък към пазара, където тъкмо подреждаха стоките под светлината на фенерите сред мъглата; някаква топла вълна заля сърцето му, сякаш въпреки всичко и него го обичаха, и всички тези живи същества наоколо отвърщаха може би за последен път на неговата любов с някаква болезнена, безпомощна обич. Направи няколко крачки и влезе в сладкарницата. Трябваше да си запази петдесет пфенига като неприкосновен запас. Остави другите пфениги върху тезгяха. Продавачката изсипа върху парче хартия една чиния, пълна с парченца разкривени сухарчета и изгорени краища от торта. Тя хвърли бегъл поглед върху якето му, което ѝ се стори твърде скъпо за подобна закуска.

Нейният поглед накара Георг да се опомни. Той напъха всички трохи в устата си чак когато излезе навън. Дъвчейки съвсем бавно, повлече крака по края на площада. Макар още да светеха, фенерите вече бяха ненужни. През маранята на есенното утро се очертаваше отсрещната редица къщи. Георг вървеше все напред и напред, през лабиринт от улички, които се бяха намотали като парче прежда около пазара и накрая отново го изведоха там. Видя на един вход табелка: „Доктор Херберт Льовенщайн“.

„Именно той ще трябва да ми помогне“ — мина му през ума.

Изкачи се по стълбите. Първото обикновено стълбище от толкова месеци насам. Когато дъските на стълбите заскърцаха, той се стресна, сякаш бе тръгнал да краде. И тук миришеше на кафе. Зад вратите на

домовете започваше обикновеният ден с прозевки и събуждане на деца и стържещи мелници за кафе.

Когато той влезе в чакалнята, вътре за миг настана тишина. Всички вдигнаха погледи към него. Имаше две групи пациенти. На канапето край прозореца седяха една жена, едно дете и един млад мъж, облечен в мушама, а около масата — един възрастен селянин и един по-възрастен гражданин с едно момченце. Георг се присъедини към тях. Селянинът продължи:

— Идвам вече за пети път, той също не ми помогна, но поне известно подобрене имам, имам известно подобрене. Дано се задържа поне така, докато нашият Мартин се върне от казармата и се ожени.

В еднообразния му глас се прокрадваха болезнени стонове от болките, които му причиняваше говоренето. Ала той ги търпеше заради удоволствието да сподели мъката си. Добави:

— Ами вие?

— Аз не съм дошъл за себе си — отвърна другият сухо, — а заради момчето. То е единствен син на единствената ми сестра. Бащата на детето й забранил да го води при Льовенщайн. Затова аз го доведох.

Старецът каза, като се държеше за корема с две ръце, защото сигурно там му беше болката:

— Сякаш няма други лекари!

Другият отвърна равнодушно:

— Но и вие тук сте дошли.

— Аз ли? Да, но аз вече съм ходил при много други, при доктор Шмид, при доктор Вагензайл, при доктор Райзингер, при доктор Хартлауб. — После той съвсем неочаквано се извърна към Георг: — А вие защо сте дошли тук?

— Заради ръката си.

— Че това не е лекар за ръце, той е по вътрешни болести.

— Аз и вътрешно не съм добре.

— Автомобилна катастрофа ли?

В това време вратата на приемната се отвори. Зашеметен от болката, старият се подпря на масата и върху рамото на Георг. Не страх, а някаква непреодолима уплаха на малко дете изпълни Георг, каквато той бе усещал като дете по чакалните на лекарите, когато сам бе на годините на жълтоликото момченце отсреща. Като едно време

той и сега непрекъснато подръпваше ресните на облегалката на креслото.

Навън някой позвъни. Георг потрепера. Но влезе само още един пациент, малко мургаво момиченце, което мина край масата.

Най-после той застана пред лекаря. Попитаха го за името, адреса, занятието. Даде някакви отговори. Пред очите му стените политнаха и той се плъзна в някаква бездна от бяло, стъкло и никел, една съвсем чиста пропаст. Докато се плъзгаше надолу, чу гласа на лекаря, който му обърна внимание върху своята расова принадлежност. Миризмата в лекарския кабинет му напомни епилога на всички разпити, когато го почистваха с йод и го превързваха.

— Седнете — каза лекарят.

Още когато го видя на вратата, Льовенщайн си помисли, че този пациент прави съвсем неблагоприятно впечатление. Знаеше какви ще са признаците му: никакви отворени рани, никакви отоци, съвсем леко посиняване над и под очите, което при този човек вече се бе превърнало в гъсти черни сенки. Какво ли ще да му е? Лекарят вече бе свикнал с тия пациенти, които бързаха при него съвсем рано сутрин, за да не ги забележат съседите им, идвайки в най-последния миг, както на времето хората са тичали при знахарките. Започна да развива парцаливата превръзка. Някакъв нещастен случай? Да. Повлечен от силното чувство на дълг, което го обземаше, щом видеше рана или някаква болест, защото бе истински лекар, той отново усети някакво смущение от вида на този човек, по-силно от преди, защото наистина — що за превръзка е това? Откъсната от хастар на палто. Той отви бавно края. Що за човек е този? Стар ли е? Млад ли? Смущението му растеше, стисна го за гърлото, сякаш през целите тези деветнадесет години, откакто лекуваше болни, никога досега не се беше сблъсквал така отблизо със смъртта.

Погледна ръката, която сега лежеше открита пред него. Тя явно беше запусната, но все пак положението не беше толкова страшно, за да оправдае белезите по челото и около очите — от какво е така силно изтощен този човек? Дошъл е заради ръката си. Но сигурно има и някаква друга, може би неизвестна нему болест. Ще трябва най-напред да извади стъклата. Налага се да му удари инжекция, иначе пациентът сигурно ще припадне. Беше казал, че е автомонтър.

— След четиринадесет дни — рече лекарят — ще можете отново да работите.

Човекът не отвърна нищо. Ще понесе ли инжекцията? Всъщност и сърцето на този непознат човек, макар и да не е напълно в ред, не е чак дотам зле. Какво му е тогава? И защо Льовенщайн не се поддаде на вътрешния си подтик да открие болестта му?

Защо веднага след нещастиято той не е отишъл в най-близката болница? Мръсотията сигурно е попаднала в ръката му още предишния ден. Льовенщайн искаше да попита всичко това, също и за да отвлече вниманието на пациента от ръката му, когато пригответи пинцетите. Погледът на пациента обаче го накара да се въздържа. И той преглътна думите си. Разгледа още веднъж внимателно ръката, после плъзна бегъл поглед по лицето на мъжа, по якето, по цялата му фигура. Пациентът разкриви леко устни и го погледна изкосо, но твърдо.

Лекарят извърна бавно поглед и сам усети, че побледнява чак до устните. А когато се видя в огледалото над умивалника, лицето му съвсем беше почерняло. Затвори очи. Намаза ръцете си със сапун и ги ми безкрайно бавно, оставяйки водата да тече.

„Аз имам жена и деца, защо този човек е дошъл при мене? Да ме кара да треперя при всяко звънене на вратата! Какви ли мъки не ми причиняват всеки ден!...“

Георг гледаше белия гръб на лекаря. Мислеше си:

„Не само на вас.“

Лекарят остави ръцете си под струята вода, която запръска встрани.

„Не мога да издържам вече на всички тези посегателства! Само това ми липсваше сега! Нима човек може да издържи на толкова изпитания!“

А Георг си мислеше със сбърчени вежди, докато водата шуртеше като поток:

„Не се случва само на вас!“

Най-после лекарят завъртя крана, избърса ръцете си в нова кърпа и за първи път вдъхна миризмата на хлороформа така, както я вдъхваха пациентите му — защо този човек е дошъл тъкмо при мен? Именно при мен? Защо?

Отново пусна крана. Започна да се мие втори път.

„Всичко това въобще не те засяга. При теб е дошла за помощ само една ръка, една наранена ръка. Дали тя виси от ръкава на някой хлапак, или се подава изпод расото на някой архангел, за теб това няма никакво значение. — Той завъртя отново крана и избърса ръцете си. После пригответи спринцовката. Когато вдигна нагоре ръкава на Георг, видя, че пациентът няма риза под якето си. — Всичко това не ме засяга — мина му през ума, — мен ме засяга само тази болна ръка.“

Георг пъкна бинтованата си ръка в джоба на якето и каза:

— Много ви благодаря.

Лекарят понечи да му каже цената на визитата, ала пациентът бе благодарил с такъв тон, сякаш му бяха помогнали безплатно. И макар че на излизане той отново се олюля, лекарят пак си каза, че главната му болка е ръката.

Когато Георг слезе по стълбите до най-долната площадка, пред него изникна някакво дребно човече по жилетка и попита:

— От втория етаж ли идвате?

Георг излъга бързо, защото нямаше време да се замисли дали е по-разумно да излъже, или да каже истината:

— От третия.

— Аха — отвърна човечето, което се оказа портиерът, — аз пък мислех, че идвате от Льовенщайн.

Щом излезе на улицата, Георг забеляза през две къщи стария селянин от лекарската чакалня застанал на стълбата пред една врата. Той гледаше втренчено към пазара. Мъглата се бе вдигнала. Есенната светлина осветяваше чадърите, които бяха накацали като гъби над търговските бараки. Изобилието от вкусни плодове и зеленчуци бе подредено като в обикновени правоъгълни лехи, сякаш селянките бяха докарали цели парчета от собствените си бостани и градини на пазара. А къде е катедралата? Зад три- и четириетажните сгради, зад множеството чадъри по пазара и зад конете, каруците и струпалите се жени църквата съвсем беше изчезнала.

Едва когато отметна назад глава, Георг забеляза най-високата камбанария — същински златен перчем, с който сякаш можеше да се изтегли градът нагоре. Когато направи още няколко крачки и мина край селянина, който проследи и него с втренчения си поглед, Георг видя високо горе над покривите свети Мартин на коня, разсичащ мантията си. Георг се пъкна в най-гъстата тълпа. Купищата ябълки, грозде и

цветно зеле заподскачаха пред очите му. Отначало усети такъв глад, че му се прииска да пъхне лицето си в това изобилие и да почне да хапе наляво и надясно. После започна да му се повдига. Изпадна отново в състояние, което бе най-опасно за него сега. Отмалял от виене на свят, твърде слаб, за да може да мисли, той тръгна между бараките с олюляваща се крачка. Стигна до рибния пазар. Опрян на една колона за афиши, видя как един от продавачите чисти огромен шаран и после го изкорми. Зави го в парче вестник и го подаде на една госпожица. После извади с голяма дупчена лъжица живи рибки от една стъклена ваничка, рязна бързо всяка с ножа си и хвърли цяла шепа върху кантара. Георг усети, че му става лошо, ала не можеше да отмести поглед оттам.

Старият селянин от приемната на доктора бе проследил от стълбата Георг с тъп поглед, докато го изгуби сред тълпата. Той погледа още малко хората, които сновяха нагоре-надолу, огрени от есенното слънце. От болката, която изпитваше, целият пазар се бе замъглил пред погледа му. Той поклащаше тялото си напред и назад.

„И заради един преглед тоя негодник ми поиска десет марки — мислеше си селянинът, — нито пфениг по-малко от Райзингер. С Райзингер пазарлъци не могат да се правят.“ Ала на евреина той спокойно може да изпрати сина си да му иска сметка. Опирайки се на бастуна, селянинът се изправи. Замъкна се с разкривена крачка през площада до една закусвалня с автомати. Когато погледна през прозореца, видя отново Георг, облегат на стълба за обяви, с чисто бинтована ръка. Гледа го дълго, докато Георг извърна глава към прозореца. Обзе го неприятно чувство. От мястото си той не можеше да види нищо зад витрината на закусвалнята, но въпреки това реши да се махне и като отмина рибния пазар, тръгна надолу към Рейн.

По същото това време Франц вече бе щанцовал стотина пластинки. На мястото на арестуваното Дръвниче бе дошъл един хлапак да почиства стружките. Отначало всички се сепнаха, защото бяха свикнали с Дръвничето. Ала момъкът беше толкова хапливо и весело хлапе, че веднага му измислиха и прякор: Орехчето. Сега вместо „Дръвниче, Дръвниче“, отвред се чуваше „Хей, Орехче, Орехче“.

Предишната вечер и тази заран в гардеробната мнозина разговаряха по-малко възбудено за арестуването на Дръвничето, отколкото за неочакваното и все още необяснимо за мнозина повишаване на нормата на щанцованите алуминиеви пластинки. Мнозина бяха разбрали това едва след започване на работния ден. Някой обясни в коя част на машината били сменили нещо, за да може работникът да натиска лоста четири пъти в минута вместо три, тъй като, веднъж наместени, сега пластинките сами се извъртаха след всяко натискане на лоста, вместо да става нужда всеки път да ги извъртат в новото положение. Някой подхвърли, че важното в края на краищата било повишената заплата на първи, докато втори по-възрастен, възрази, че никога не се е прибирал в къщи така преуморен, както снощи, докато трети добави, че в понеделник вечер всички се чувствували като пребити.

Подобни разговори, както и поводът за тях, и тонът на разговорите обикновено караха Франц да размишлява дълго след това: за първоначалния факт, който пораждаше цяла редица други, всеки по-важен от първия, за разкриването на човешката природа, за истинската същност на заобикалящите го. Този път Франц бе разочарован, дори разстроен, задето новината, която и него бе измъчвала през целия ден и през нощта, изобщо не искаше да попие в сухата почва на ежедневието.

„Да можех да отида при Ели и да я попитам — мислеше си Франц. — Дали отново е отишла да живее при родителите си? Но не, не мога да рискувам. Най-много, ако ми се случи да я срещна случайно...“

Реши да отиде и да разузнае внимателно от съседите дали Ели се е върнала отново при родителите си. А може тя въобще да се е прехвърлила да живее другаде. Нима все още сърцето го теглеше към нея? Нима все още е жива раната, която тогава му бяха нанесли — било от глупост или ей тъй на шега? Ала ударът бе улучил право в целта — за цял живот.

„Всичко това са глупости — мислеше си Франц. — Ели навярно вече е станала някоя дебела и тлъста тетка. Ако я видя пак, сигурно направо ще съм благодарен на Георг, задето ме отклони на времето от нея. И изобщо — какво ме интересува тя!“

Реши след свършване на смяната да отиде с колелото до Франкфурт. Ще влезе да купи нещо в някой магазин на Ханзагасе и ще поразпита там за семейство Метенхаймер... Орехчето пристъпи към него и се навря чак под лакътя му; Франц повдигна леко лакти, от което повреди пластинката, която щанцоваше в момента, стресна се и повреди и следващата, пък и третата не излезе както трябва. Лицето му пламна от яд, беше готов да се нахвърли върху момъка. А Орехчето направи някаква гримаса — под блясъка на ярката светлина кръглото му лице бе станало брашнянобяло, а около дръзките му искрящи очи се бяха очертали сини кръгове от умора.

Из един път Франц видя и чу шумовете на работилницата така, както я бе видял в първия миг преди пет седмици, когато тъкмо бе постъпил в завода. Чу бръмченето на ремъците, което се врязва дълбоко в мозъка през всички мисли, ала без да заглуши лекия шум, с който металният лист се търка о шините. Видя лицата, които изглеждаха съвсем бледи от равномерната светлина и потрепваха всяка трета секунда, когато работникът натискаше лоста. Само тогава потрепват — мина му през ума. Забрави, че само преди миг и той бе готов да се нахвърли върху Орехчето, задето го бе подвело да развали една пластинка.

Недалеч от Франц, навярно на половин час път с колелото, на една оживена улица край Франкфуртската главна гара, се бе струпало огромно множество хора. Всички опъваха вратове, за да видят нещо. В един гъсто застроен квартал, където бе и големият хотел „Савоя“, гонеха крадец, измъкнал се по фасадата на зданието. Никой не се учудваше на това, че в преследването не участваха само полицаи, а и една есесовска част. Сред възбудената тълпа разказваха, че този опитен крадец успявал вече на няколко пъти да избяга, но сега го заварили в една стая на хотела, когато се канел да открадне няколко пръстена и перлени огърлици.

— Също като на кино — говореха хората. — Само Грета Гарбо липсва.

По много лица се бе изписала изненада, но и лека усмивка. Някаква девойка извика. Сторило ѝ се, че видяла горе на ръба на покрива на хотела някакъв човек. Тълпата все повече се съгъстваше,

напрежението растеше. Хората очакваха всеки миг някакво странно зрелище, очакваха да видят някакво необичайно същество — полупризрак, полуптица. В това време пристигна и пожарната команда със своите стълби и мрежи. Същевременно в задния двор на хотела настана суматоха. Един момък бе изскочил от една врата, водеща към мазето, и се бе опитал да си проправи път с лакти през множеството. Ала хората, изпаднали от дългото чакане и всевъзможните разкази за опасния крадец в състояние на възбуда и ловджийска страст, се бяха струпали около момъка и след като добре го бяха подредили, го отмъкнаха към близкия постови, който установи, че това е един от помощник-келнерите на хотела, бързащ да вземе заминаващия влак.

Защото истинският крадец отдавна вече седеше горе на покрива на „Савоя“ зад един комин. И този истински крадец бе Белони, в обикновения живот Антон Майер, но всъщност — къде беше неговият обикновен живот? Този Белони, цирковият артист, който до последния момент си бе останал чужд за Георг и за другарите му, макар че сигурно беше свестен момък, Белони също усещаше, че не е успял да спечели доверието на Георг. За да се доверят изцяло един на друг, те трябваше да имат време да общуват по-дълго. От мястото си Белони не можеше да види нищо наоколо, не можеше да види изпълнителите улиците хора, които следяха настървено преследването и горяха от желание да вземат сами участие в него. Над ниската желязна преградна решетка на спускащия се надолу покрив той виждаше само най-далечния край на равнината, а на запад над себе си — сияещото, спокойно, бледосиньо небе, без птици и без облаци. Докато долу чакаше тълпата, горе на покрива той чакаше с онова храбро спокойствие, на което се бе научил още от детските си години, спокойствие, с което неведнъж бе пленявал зрителите на своето изкуство, без сам да може да си обясни какво всъщност така ги пленяваше в неговите несложни фокуси. Белони имаше чувството, че чака тук горе доста дълго, толкова дълго, че ако преследвачите му бяха попаднали на следа, трябваше досега непременно да го открият.

Само преди три часа насмалко не го заловиха в жилището на майката на негов някогашен другар. Този негов другар се бе присъединил по-рано към тяхната акробатска трупа, ала после ги бе напуснал поради някаква злополука. Междувременно полицията бе открила и участниците във всички трупи, с които той бе работил

преди. Много лесно беше да се изпратят агенти при всички тези хора, както и да се блокират няколко жилищни квартала. Белони бе скочил през прозореца на квартирата и бе избягал през няколко улички до главната гара и след като успя на два пъти на косъм да се измъкне от преследвачите си, се вмъкна през въртящата се врата в хотела. Облечен в нов костюм, който си бе набавил предишния ден, въпреки положението, в което се намираше, той се държеше съвсем спокойно, така че го оставиха несмуцавано да прекоси фоайето. Белони имаше малко пари в себе си и хранеше беглата надежда, че ще успее да се измъкне с влака. Всичко това се бе случило едва преди половин час. Сега вече той нямаше никаква надежда, ала беше решен да защитава свободата си и на тази последна отсечка от пътя си, макар и без никаква надежда. Затова трябваше да се смъкне на покрива на съседната къща. Слезе внимателно и спокойно няколко метра надолу по полегатия покрив, докато стигна до един зидан комин съвсем близо до решетката на края. Все още си мислеше, че не са го открили. Когато надникна през решетката, видя долу черната тълпа, която ограждаше зданието на хотела. Разбра, че е загубен. Още по-страшно от загубен. Тълпата долу се е струпала и е запълнила уличките, помисли си той, за да направи невъзможно бягството на който и да е беглец. Сега той можеше да види отгоре целия град, погледът му стигаше до отсрещния бряг на Майн, плъзгаше се над фабричните постройки на „Хьохст“ и стигаше до склоновете на Таунус. В плетеницата от големи и малки улици на града човешкото обкръжение около хотела бе само едно малко черно кръгче. Трептящото пространство около него сякаш го подканваше да прояви своето изкуство, ала сега вече това беше невъзможно. Дали да се опита да се смъкне долу? Или да остане да изчака? Еднакво безсмислено беше и да се поддаде на страха, и да се опита да прояви мъжество. Ала той нямаше да бъде Белони, ако не избере от двете безсмислени постъпки втората. Спусна свитите си крака надолу, докато се опряха о решетката.

Всъщност те го бяха открили още откакто се бе сгушил зад втория комин.

— В краката стреляй — рече единият от двамата типове, свили се зад голямата реклама на края на съседната къща.

Другият се прицели и стреля, както му бе заповядал първият — преодолявайки лекото чувство на гадене или може би само възбуда.

После двамата се закатериха смело и ловко по покрива на хотела зад Белони. Защото въпреки болката Белони не се беше пуснал, а се бе вкопчил здраво в решетката. Между двата комина, напреко към единия ъгъл на покрива се проточи кървава следа. После Белони се отърколи към преградата. Събра още веднъж всичките си сили. Успя да е прехвърли през ниската решетка, преди да го заловят.

Сгромоляса се в единия от дворовете на хотела, така че зяпачите трябваше да се оттеглят, без да бяха преживели каквото и да е. Часове наред по-късно в предположенията на разхождащите се и във възбудените разкази на жените над покривите на близките къщи продължаваше да се носи някакво същество — полупризрак, полуптица. И когато към пладне той издъхна в болницата — защото не бе умрял при падането, — и там се намериха двама души, които влязоха в спор заради него:

— От вас се иска да издадете смъртен акт — рече по-младият лекар на по-възрастния, — какво значение имат тогава краката му? Той не е умрял от тези рани.

И като преодоля лекото гадене, по-възрастният лекар изпълни онова, което му бе заповядал по-младият.

V

И така, часът беше десет и половина. Жената на клисаря командуваше цял отред чистачки, които работеха по строго определен от домакинството на катедралата в Майнц план. Според този план катедралата трябваше основно да се почиства един път в годината. Впрочем всяка обикновена чистачка си имаше определена задача: една чистеше плочите на пода, друга — стените, трета — стълбите, четвърта — пейките. Клисарските жени — майката и съпругата — се грижеха сами със своите меки четки и сложни прахосмукачки да поддържат чистотата на националните светини на немския народ.

Затова именно жената на клисаря намери малкото вързопче зад надгробната плоча на един архиепископ. По-добре щеше да бъде за Георг, ако бе пхнал вързопчето под някоя пейка.

— Я гледай какво намерих — рече жената на клисаря Дорнбергер, който идваше насреща ѝ от сакристията.

Клисарят погледна намерения вързоп, направи си извод и сряза жена си:

— Хайде върви, върви!

После мина с вързопчето в ръка през двора и влезе в епархиалния музей.

— Отец Зайц — рече той, — я вижте какво намерихме.

Отец Зайц, шестдесетгодишен като клисаря, разви вързопчето върху стъклената витрина, под която бяха изложени върху подложка от кадифе една сбирка кръстове за кръщение, всеки с номер и дата. Вързопчето представляваше мръсен парцал от раиран затворнически плат. Отец Зайц вдигна глава. Двамата мъже се изгледаха.

— Защо всъщност ми носите този парцал, драги ми Дорнбергер?

— Жена ми — започна клисарят нарочно бавно, за да остави време на отец Зайц да размисли — го намери току-що зад статуята на епископ Зигфрид фон Епщайн.

Свещеникът го погледна изненадан.

— Я ми кажете, Дорнбергер — рече той, — ние бюро за изгубени вещи ли сме или епархиален музей?

Клисарят пристъпи досами свещеника. Рече тихо:

— Не трябва ли да го занеса в полицията?

— В полицията? — попита отец Зайц силно учуден. — Че вие нима носите всяка намерена под някоя пейка вълнена ръкавица в полицията?

Клисарят промълви:

— Ами тази заран хората разправяха...

— Разправяха, разправяха! Нима не се разправя вече достатъчно? Да не искате да почнат да разправят, че хората се събличат и преобличат при нас в катедралата? У, каква смрад! Знаете ли, Дорнбергер, човек може и да се зарази от този парцал. Аз на ваше място бих го изгорил. Но не бих искал да го хвърля в печката у дома си; каква противна миризма! Знаете ли, по-добре да го пъкнем тук в печката.

От първи октомври палеха чугунената печица. Дорнбергер натъпка плата вътре. И си излезе. Размириса се на изгорял парцал. Отец Зайц разтвори леко прозореца. Веселостта изчезна от лицето му, то стана сериозно, дори мрачно. Още веднъж до главата му бе дошло нещо, което еднакво бързо можеше да се разнесе през откряхнатия прозорец, както и да се сгъсти в ужасна смрад, от която по-късно той можеше и да се задуши.

Докато куртката му, пропита с кръв и пот, се превърна в тънка ивица дим, който се изтегли според отец Зайц твърде бавно и с ужасна миризма през откряхнатия му прозорец, Георг бе тръгнал надолу към брега на Рейн и сега крачеше по песъчливия път за пешеходци край шосето. Някога, като хлапак, той бе идвал по тези краища на разходка с велосипед. От селата и малките градчета на запад от Майнц имаше безброй много възможности да се стигне дотук с лодка и сал. Когато си бе мислил за тази възможност през последните нощи, всичко това му се бе виждало някаква празна безсмислена надежда, зависеща от хиляди случайности. А сега, докато крачеше между всичките тези случайности и лавираше сред безчислените възможности, иззад всяка от които го дебнеше някаква опасност, всичко му се стори не чак дотам безнадеждно. Реката с буксирните параходи по нея, които смъкваша комините си, за да могат да се проврат под мостовете, оттатъшният бряг със светлите ивици пясък и редицата ниски къщи зад тях, с

далечните склонове на Таунус — всичко това се бе разкрило пред Георг с някаква необичайна яснота, както местността в район на бойни действия се разкрива в мигове на голяма опасност и всичките ѝ очертания стават съвсем отчетливи и ясни, та накрая сякаш започват да трептят пред погледа. Докато беше на пазара, той се страхуваше, че силите му няма да издържат и няма да успее да стигне до брега на реката. Сега обаче, когато реши, че за да излезе от града, ще трябва да върви с бърза крачка най-малко три часа надолу по течението, умората му сякаш понамаля и земята, върху която стъпваше, сякаш стана поустойчива. Замисли се над преживяното през последните няколко часа. Кой ме видя през това време? Кой би могъл да ме опише? Навлязъл в този кръг от мисли, той беше почти изгубен. Страхът се поражда, когато една определена мисъл започне да задушаваше всички останали. И точно по този спокоен път, където никой не го следеше, страхът го обзе съвсем неочаквано! Някакъв нов страх, сякаш треска, която прииждаше на все по-дълги интервали. Той се опря на перилата. Небето и водата притъмняха за миг. После треската отмина от само себе си, така поне се стори на Георг; и за награда, задето всичко бе отминало, той видя света не притъмнял и не с такива прекалено ясни очертания, а в обикновения му ежедневен блясък — тиха вода и чайки, чиито крясъци не нарушаваха тишината, а ѝ придаваха особена плътност.

„Ами да, вече е есен — помисли си Георг, — чайките са дошли.“

Някой се облегна до него на перилата. Той огледа съседа си. Беше някакъв моряк в тъмносин пуловер. Наведе ли се тук човек над перилата, веднага ще се намери някой да застане до него, после стават цяла редица — моряци в отпуск, рибари, на които е омръзнало да държат въдицата, стари хора. Защото отгук и течащата надолу вода, и чайките, и товаренето, и разтоварването на корабите — всичко представлява интересно зрелище за стоящите неподвижно горе зрители. Скоро до моряка вече стояха петима, шестима.

— Колко струва тъдява такова едно яке? — попита морякът.

— Двадесет марки — отвърна Георг. Искаше му се да си отиде, ала въпросът на моряка породил някаква мисъл в главата му.

Откъм платното на улицата под перилата се зададе един пълен, почти оплешивял моряк.

— Ехей! Здравсти! — извикаха отгоре към голото му теме.

Той вдигна глава и се разсмя. Хвана се за краката на стоящия над главата му моряк, който застана неподвижно. Раз-два и дебелинката се изтегли нагоре въпреки дебелината си и провря голямата си гола глава между краката на стоящия над него моряк. Веднага го отрупаха с въпроси:

— Как си? Бива ли те?

— Всичко е наред — отвърна новият и от думите му пролича, че е холандец.

В това време откъм града се зададе дребно човече с рибарски принадлежности и малка кофичка в ръка, с каквито децата си играят в пясъка:

— Я гледайте, Щуката иде — рече дебелинката. И той се разсмя гръмко, защото за него този Щука със своята въдица и детската си кофичка беше неразделна част от пристана на града също както колелото в градския герб.

— Да живее Хитлер! Хайл! — извика Щуката.

— Да живее Щуката! Хайл! — извика холандецът.

— Хванахме те най-после, че си купуваш рибата от пазара! — подвижна един момък, чийто нос беше изкривен от юмручен удар, но сякаш всеки миг щеше отново да се върне на мястото си. После момъкът се обърна към холандеца: — Какво ново има по широкия свят?

— Ами все се намира по нещо ново — отвърна холандецът, — но и при вас са станали доста нови неща.

— Да, при нас всичко върви по разписание — поде пак момъкът с извития настрана нос, — като по вода. Сега вече направо нямаме нужда повече от фюрер^[1].

Всички го зяпнаха втренчено.

— Ами да, цял свят ни завижда заради този, който си имаме.

Всички се разсмяха, с изключение на него самия, който натисна носа си с палеца.

— Даваш ли го за осемнадесет марки? — обърна се морякът към Георг.

— Казах двадесет — рече Георг. Той бе свел поглед, защото си помисли, че дори блясъкът на очите му може да го издаде.

Морякът опипа плата.

— Удобно ли е за носене? — попита той.

— Да — отвърна Георг, — само че не топли много. Пуловер като твоя топли повече.

— На мене годеницата ми плете такива всеки сезон.

— Ами, значи, те обича — рече Георг.

— Искаш ли да ги сменим?

Георг присви очи, сякаш размисля.

— Да ги премерим.

— Ела там до нужника — рече Георг. Нека присмехулиците си хихикат — главното беше да не видят, че той няма риза под якето.

Щом направиха размяната, Георг почти забърза надолу по реката. Изпъчил се в новото си яке, морякът се върна от нужника при перилата. Върху лицето му се четеше гордото съзнание, че отново е преметнал някого чрез разумна размяна — вървеше с едната ръка на хълбока, а другата бе вдигнал за поздрав.

„Да останех с якето, беше опасно — мислеше си Георг, — размяната също е опасна. Но било, каквото било.“

Неочаквано някой подвикна до него:

— Ей! — С кофичката и с такъмите в ръка зад него подтичваше Щуката с лека крачка като младеж.

— Накъде отивате? — попита той.

Георг посочи напред:

— По брега надолу.

— Не сте ли тукашен?

— Не съм — отвърна Георг. — Бях тук в болница. Сега отивам при роднини.

Щуката рече:

— Ако не ви е неприятна компанията ми, да вървим заедно. Аз съм много общителен човек.

Георг мълчеше. Погледна спътника си бегло отстрани. От малък Георг винаги трябваше да се бори със силното чувство на неудобство, което го обземаше, когато видеше човек с някакъв недостатък — било на разума или на душата, или някакъв физически недъг. Едва Валау го бе излекувал от това чувство в лагера.

— Ето тук имаш жив пример колко лесно човек може да получи някой физически недостатък.

Мислите на Георг отново се отклониха към Валау. Обзе го непреодолима тъга.

„Целия си настоящ живот дължа нему — мислеше си той, — да, дори и да се наложи още днес да умра.“

А Щуката все не млъкваше:

— Бяхте ли тук по време на големия празник? Странни работи стават. А по време на окупацията бяхте ли по тези краища? Видяхте ли колко бяха важни на белите си коне ония мароканци, същински индианци с тия червени облекла! Ами колко смешни бяха французите, те пък придаваха съвсем друга нотка на картината на града, такава някаква сивосинкава мъглица. Но вие защо тичате така, ако мога да ви попитам, да не би да смятате да стигнете още днес в Холандия?

— Нима този път води дотам?

— Е, първо ще минете през Момбах, дето растат едни аспержи и толкоз. Там ли живеят вашите роднини?

— Още по-нататък.

— В Буденхайм? Или в Хайдесхайм? Те селяни ли са?

— Отчасти.

— Отчасти — повтори Щуката.

„Трябва да се отърва от него — мина през ума на Георг, — но как, дявол да го вземе? А всъщност е по-добре, когато човек върви с някого или в група. Тогава по-лесно го приемат за местен човек.“

Минаха през един малък подвижен мост над пристана за салове.

— Господи, колко леко върви времето в компания! — заяви Щуката, сякаш бе упълномощен от някого да кара времето да минава по-бързо.

Георг погледна под реката. Съвсем близо отсреща на малък остров имаше три ниски бели къщички, скупчени една до друга, оглеждащи се във водата. Нещо в тези къщички, от които средната приличаше на мелница, му се стори познато и близко, сякаш там вътре живееше близък нему човек. Над острова до далечния отсрещен бряг се издигаше железопътен мост. Двамата тръгнаха по моста, в началото на който стоеше постови.

— Хубав мост — похвали Щуката.

Георг последва дребното човече, което сви по пътя към спускащата се надолу ливада. Веднъж рибарят се спря и подуши.

— Охо, орехче! — Той се наведе и вдигна от земята две-три орехчета, които пусна в кофичката.

Георг затърси припряно и започна да чупи орехите един след друг върху един камък с тока на обувката си, Щуката се разсмя.

— Сигурно много обичате орехи!

Георг се овладя. Беше потънал в пот и се чувствуваше съвсем изнурен. Все пак тая дяволска Щука нямаше вечно да се мъкне подире му. Нямаше ли най-после да се спре някъде и да хвърли въдицата си?

— Трай си ти, и това ще стане! — отвърна човечето, когато Георг го попита.

Стигнаха до един върбалак, който напомни на Георг Вестхофен. Тревогата му нарасна.

— Така — рече Щуката.

Георг втренчи поглед напред. Стояха на края на някакъв полуостров. Пред тях беше реката, отляво и отдясно — също. Оттук нямаше повече „нататък“. Като видя стреснатото лице на Георг, Щуката се разсмя.

— Хе, хе, погодих ли ви номер, хе, хе, добре ви наредих. Беше ме яд, дето толкова бързахте. Не очаквахте такова нещо, нали? — Той вече бе поставил въдица и кофичката до себе си и сега търкаше бедрата си доволен. — Аз поне си имах компания — добави той. Дори и не подозираше, че само преди секунда бе на косъм от смъртта.

Георг бе извил глава встрани и бе скрил лицето си със здравата ръка. Направи усилие, за да се овладее:

— Е, тогава, довиждане.

— Хайл Хитлер! — отвърна Щуката.

В същия миг обаче клоните на върбалака се разтвориха и един полицай с мустачки и перчем над челото рече доволен:

— Хайл Хитлер, Щуко! Я дай да ти видя сега разрешителното!

Щуката отвърна:

— Че аз не ловя.

— А тая въдица?

— Ами че аз си я нося, както войникът си носи оръжието.

— А кофичката?

— Че погледнете какво има вътре. Три орехчета.

— Ех, Щуко, Щуко! — закани се полицаят. — Ами вие, вие документи имате ли?

— Той е мой приятел — намеси се Щуката.

— Тъкмо затова — отвърна полицаят или по-точно, понечи да отвърне, защото Георг направи отначало няколко бавни крачки, сякаш случайно, после се шмугна във върбалака, ускори крачка и като разтваряше клоните, побягна с все сили.

— Стой! — извика полицаят вече съвсем не добродушно, нито пък шеговито, а съвсем по полицейски. — Стой! Стой!

Из един път и двамата — и полицаят, и Щуката — се втурнаха подире му. Георг ги остави да минат край него. Как страшно му напомни всичко това Вестхофен — и лъскавите ловки, и върбалакът, и сега свирките, и сърцето му, което биеше така силно, че щеше да го издаде. На отсрещния близък бряг имаше къпалня, водата заливаше гредите, между които беше спрял сал.

— Ей го там! — извика Щуката.

Сега свирките пропищяха откъм брега, липсваше само вой на сирена. И най-лошото бе тази ужасна слабост, чувството, че коленете му са като от мукава и че всичко това е някаква нереалност, защото то не може да се случи на един и същи човек, защото е някакъв страшен сън, а човекът все бяга и бяга. Усети, че се просва по дължината си напреко върху някакви релси, както забеляза впоследствие. Бягайки от брега, бе навлязъл в района на някаква фабрика. Зад стената отекваше равномерно бръмчене, ала вече не се чуваха нито свирки, нито човешки гласове.

— Свърши се — промълви той, без сам да знаеше какво иска да каже с тази дума — дали силите му се бяха свършили, или слабостта му бе отминала. Без да мисли за нищо, почака известно време да му дойде някаква помощ отвън или просто да се разсъни, или да се случи чудо. Но нито чудо се случи, нито някой му дойде на помощ. Стана и тръгна нататък. Стигна до някаква широка улица с двойни линии, които бяха съвсем самотни, тъй като от двете им страни не се издигаха редици къщи, а отделни фабрични сгради. И тъй като през ума му мина, че сега брегът сигурно вече гъмжи от охрана, той отново тръгна към града. Колко изгубени часове!

„Колко дълго ще трябва да ме чака тя!“ — мина му през ума, после изведнъж осъзна заблудението си и че Лени не можеше да го чака, тъй като въобще нищо не знаеше за него. Никой не му помага, никой не го чака. Нима никъде никой не го очаква, никой няма да му

помогне? Усети болка в ръката, върху която отново бе паднал; жалко за бялата превръзка!

Стигна до някакъв малък площад с бараки — навярно начало на голям пазар. Пред една гостилница стояха редица камиони. Той влезе в гостилницата. Развали монетата си от петдесет пфенига и седна пред чаша бира. Сърцето му подскачаше силно, сякаш там вътре имаше кой знае колко празно пространство, ала при всяко отскачане то се блъскаше о твърдо.

„Няма да издържа вече дълго — помисли си Георг, — може би няколко часа, но не и дни.“

От съседната маса някой го гледаше втренчено.

„Не срещам ли вече този тип днес? Пак ще трябва да побягна като бясно куче, няма спасение, няма! Ставай, Георг!“

И вътре, и вън имаше много хора — посетители и търговци. Той се огледа внимателно. Отсреща млад човек помагаше на възрастна жена да товари нещо. Георг тръгна към него, когато момъкът се оттегли от колата и застана до кошовете.

— Хей, вие! Как се казва жената в камиона?

— Тая гърдестата ли? Госпожа Биндер.

— Да — рече Георг, — значи, на нея трябва да предам нещо.

Той изчака край кошовете, докато запалиха мотора. После пристъпи до камиона. Попита нагоре:

— Нали вие сте госпожа Биндер?

— Какво има? Какво има? — попита жената недоверчиво и с изненада.

Георг я погледна втренчено.

— Оставете ме да се кача за минутка при вас — рече той, — по пътя ще ви разкажа, и аз отивам в същата посока.

В това време камионът тръгна. Георг се хвана здраво. Занарежда нещо съвсем бавно, с много уговорки, за някаква болница, за някакъв далечен роднина.

През това време онзи от съседната маса се приближи до момъка край кошовете, с когото Георг бе приказвал.

— Какво ви попита оня преди малко? — попита мъжът.

— Дали това е госпожа Биндер — отвърна учудено момъкът.

[1] На немски „фюрер“ означава „водач, предводител“. — Б.пр. ↑

VI

Когато работеше недалеч от къщи, тапетаджията Метенхаймер се връщаше за обяд у дома. Днес влезе в една гостилница и си поръча свински гърди и халба бира. Почерпи малкото си чираче с грахова супа. После поръча бира и на момчето и започна да го разпитва със сигурността на човек, който е отгледал вече няколко сина. Някой влезе, седна на близката маса и си поръча чаша светло пиво. Метенхаймер позна новодошлия по новата му филцова шапка — бяха пътували заедно с трамвай номер 29 сутринта. За миг усети някакво леко, неосъзнато и за него самия неприятно чувство. Престана да разговаря с чирачето и изгълта на бърза ръка последните си хапки. Побърза да се върне в жилището, за да си навакса онова, което според него работниците не бяха свършили добре сутринта поради неговото закъснение. Не беше казал нищо на жена си за призовката. Сега реши и след обед да не ѝ казва. Изобщо му се искаше да забрави за този разпит, за тая глупава призовка. Все още не можеше да си обясни за какво го бяха викали. Може би и те не знаеха за какво. Навярно си избираха някого от време на време. Може би сред всички тези хора в целия град имаше мнозина като него, извикани ей така на, без причина. Само дете никой никому не казваше за това. Метенхаймер започна да се кара от високата си стълба на стоящите долу работници, задето отново са залепили накриво едно руло. Тъкмо се канеше да слезе по стълбата, за да провери как върви работата на партера, когато изведнъж така му се зави свят, че остана горе. Смехът на гипсаджиите, които дразнеха чирачето, и ясното гласче на момчето, което не им оставаше дължно, кънтяха през празната просторна къща много по-ясно, отколкото гласовете на някогашните и на бъдещите ѝ обитатели, приглушавани от покъщнината и меките килими и многото мебели. Тапетаджията се олюля върху стълбата. Тогава откъм стълбището долетя нечий глас:

— Край на работното време!

Тапетаджията извика в отговор:

— Края на работното време все още обявявам аз!

На спирката на номер 29 той отново се натъкна на оня дребен мъж с филцовата шапка, който бе дошъл дотук рано сутринта заедно с него и после си бе пил бирата в същата гостилница.

„Сигурно и той работи някъде насам“ — помисли си Метенхаймер, когато и онзи се качи с него в трамвай номер 29.

Метенхаймер му кимна. После изведнъж се сети, че и днес бе забравил при портиера пакета с прежда за жена си. Вчера тя му се беше скарала по този повод. Затова той слезе от трамвая и тръгна обратно. Бързаше, за да може, щом вземе пакета, да се качи на следващия номер 29. Вече много се беше уморил. Стана му приятно, като си помисли, че най-после ще седне у дома да вечеря и че изобщо ще се върне най-после у дома. И неочаквано сърцето му се сви от някаква странна вледеняваща тревога. Мъжът с новата филцова шапка, когото той бе оставил в последния трамвай номер 29, неочаквано се оказа в неговия трамвай, на предната платформа. Тапетаджията смени мястото си, защото сам не вярваше на очите си. Ала не се беше излъгал. Той добре познаваше шапката, бръснатия тил, късите крайници. Метенхаймер не смяташе да сменява трамвая, а да стигне до улица „Цайл“ и оттам да продължи до дома пеша. Сега слезе при Почетната стража, за да се прекачи на номер 17. Пое си дълбоко дъх, защото никой не го следеше. Ала едва влязъл на платформата на номер 17, чу зад гърба си припрени стъпки и задъхано дишане на някой, който скочи в трамвая. Мъжът с филцовата шапка го погледна бегло, с равнодушен, ала втренчен поглед. После му извърна гръб, тъй като, за да слезе, Метенхаймер трябваше непременно да мине край него. Чак сега Метенхаймер разбра, че човекът ще слезе подир него и няма отървяване от преследването. Сърцето му заби лудо от страх. Ризата, която отдавна бе изсъхнала на тялото му, сега отново стана вир-вода.

„Но какво иска тоя от мен? — разсъждаваше Метенхаймер. — Какво съм сторил? И какво още мога да сторя?“

Не можеше да удържи на изкушението да се обърне още веднъж назад. Сред множеството шапки на вечерната тълпа — закъснели летни и подранили филцови шапки — преследвачът му вървеше с умерена бързина, сякаш предварително беше сигурен, че тази вечер тапетаджията няма да предприеме повече никакви ненадейни скокове. Метенхаймер прекоси улицата. Преди да влезе във входа на дома си, той се извърна още веднъж бързо назад в прилив на внезапна храброст,

която понякога напират у хора, решили изведнъж да се отбраняват. Лицето на преследвача му беше съвсем близко зад него — дебело, отпуснато лице, с лоши зъби. Дрехите му бяха доста износени, с изключение на новата шапка. А може би и шапката му не беше нова, само по-малко износена от дрехите. В целия вид на човека всъщност нямаше нищо страшно. Страшното за Метенхаймер се криеше в необяснимото противоречие между упоритото преследване и пълното безразличие от страна на този човек.

Когато влезе във входа на къщата, Метенхаймер остави пакета на стълбището и се зае да затвори външната врата, която през деня заканваха с кука на стената на входа.

— Защо я откачваш, татко? — попита го ненадейно за него дъщеря му Ели, която тъкмо слизаше по стълбището.

— Течение става — отвърна Метенхаймер.

— Че ти нима го усещаш отгук чак горе в къщи? — отвърна Ели. — В осем часа и без това ще затворят.

Тапетаджията я погледна втренчено. Усети с кожата на цялото си тяло, че отсреща на тясната уличка онзи мъж стърчи неотстъпно и наблюдава и него, и дъщеря му.

От всичките си деца той тайно най-много обичаше Ели. Може би онзи, който стоеше на пост отсреща, знаеше това? Какво негово скрито движение искаше да издебне? Някакво негово открито прегрешение? Нямаше ли някаква приказка, в която бащата обещава на дявола да му даде първото живо същество, което ще го посрещне у дома му? Досега той беше крил пред цялото си семейство, дори и пред самия себе си, че това е най-любимото му дете. Защо го криеше, сам не беше наясно. Може би по две противоположни причини. Защото тя беше хубава, а същевременно защото непрекъснато му бе причинявала мъка. Радваше се, когато го посещаваха големите му деца. Когато дойдеше Ели обаче, сърцето му трепваше на онова местенце, където се радваше и страдаше с най-голяма сила. Колко много чудесни жилища бе облепвал с тапети мислено за дъщеря си — виждаше я как изтичва през стаите, не по-малко грациозно от онези надути капризни жени, които идваха заедно с мъжете си, за да им покажат те бъдещия им дом.

Ели докосна ръката на баща си. Върху лицето ѝ, което приличаше на детско, изпод ореола от гъсти, навити на буклички на слепоочията и на тила ѝ коси, се изписа тъга и нежност. Тя си

припомни деня, в който баща ѝ притисна главата ѝ до гърдите си на пейката в гостилницата на Вестхофен и ѝ каза с прегракнал глас да се наплаче на воля. След това те никога вече не бяха заговорили за този ден. Ала и двамата си спомняха за това пътуване, щом се видеха.

— Най-добре веднага да взема пакета с вълната — рече Ели, — мога да започна да плета още тази вечер.

Тапетаджията, който усещаше как оня на отсрещния ъгъл на улицата впива поглед в пакета, сам имаше чувството, сякаш дъщеря му пъха в пазарската си чанта нещо забранено, макар много добре да знаеше, че вътре има само няколко пъстри кълбета вълна. Лицето на Ели отново се беше прояснило. От очите ѝ — златнокафяви като косите — струеше топъл блясък по цялото ѝ лице.

„Нима този тип Георг не е имал очи на главата — мислеше си бащата, — за да я изостави така?“

Веселостта на младата жена го прободеше в сърцето. Опита се да застане пред нея, за да не може ничий поглед да я улучи. Ако търсят да поставят някакъв капан нему, помисли си отново той, каква вина има това дете? Но Ели беше голяма и силна, а той беше дребният, съсухреният. Не можеше да я скрие. Погледна напрегнато към улицата, когато тя излизаше от входа, лека и изправена, размахвайки пазарската чанта в ръка. Метенхаймер си пое дълбоко дъх. В същия миг преследвачът му се беше извърнал към витрината на парфюмерийния магазин отсреща. Ели мина незабелязано покрай него. Метенхаймер не разбра обаче, че от гостилницата до парфюмерийния магазин веднага изскочи един млад, подвижен мъж с мустачки, който побутна леко с лакът оня с филцовата шапка, минавайки край него. Погледите им се срещнаха в стъклото на витрината. Като рибари, вперили поглед в същата вода и в едни и същи риби, и двамата съзряха в стъклото отсрещната страна на улицата, външната врата на къщата, където живееше тапетаджията, и него самия.

„Ти искаш аз да въведа семейството си в нещастие — помисли си Метенхаймер, — ала това няма да ти се удаде.“ И като се успокои неочаквано самичък, той тръгна по стълбите нагоре.

Онзи с филцовата шапка влезе в гостилницата, откъдето бе изскочил момъкът с мустачките. Седна край прозореца. Другият настигна бързо Ели с дълги, леко пружиниращи крачки, като си

мислеше същевременно, че краката и бедрата на тази млада жена напълно облекчават отегчителната му задача.

Във всекидневната Метенхаймер се препъна о детето на Ели, което строеше нещо на пода. Ели бе оставила детето да пренощува тук. Защо? Жена му повдигна рамене. По израза на лицето ѝ се виждаше, че тя таи нещо в сърцето си, ала мъжът ѝ не я попита какво. Всяка друга вечер детето би го развеселило, сега обаче той попита:

— За какво ѝ дадоха всъщност квартира?

Детето сграби показалеца на дядо си и се разсмя. Ала на него не му беше до смях. Отмести детето от себе си. В главата му отново прокънтяха една подир друга всички думи, изречени тази сутрин по време на разпита. Вече никак нямаше чувството, че само е сънувал. Сърцето му тежеше като олово. Пристъпи към прозореца. Парфюмерийният магазин отсреща вече беше спуснал ролетката си. Ала това не можеше да заблуди Метенхаймер. Той знаеше, че някоя от смътните сенки зад витрината на гостилницата не изпуска из очи неговото жилище. Жена му го повика да вечерят. На масата тя каза както винаги:

— Питам се кога най-после ще сложиш и у нас нови тапети?

През това време, връщайки се от работа, Франц бе слязъл от велосипеда си малко преди да стигне до Ханзагасе. Сега тикаше велосипеда, размишлявайки дали действително да влезе в някой магазин да попита за Метенхаймарови. И ето че се случи онова, на което се бе надявал и от което може би се бе страхувал леко. Той случайно срещна Ели. Стисна здраво ръчките на велосипеда. Потънала в мислите си, Ели не го забеляза. Тя никак не се беше променила. Спокойните ѝ движения леко се смекчаваха от някаква тъга — така беше и някога, когато тя изобщо нямаше повод да бъде тъжна. Все още носеше тогавашните си обици. Това беше добре. Те му харесваха много в нейните гъсти кестеняви коси. Ако Франц умееше да облича в думи чувствата си, сигурно щеше да си каже сега, че тазвечерната Ели много повече прилича на себе си, отколкото онази Ели, която живееше в спомена му. Как го заболя, когато тя мина край него, без да го

забележи, макар че тя въобще не можеше да го види, пък и не биваше. Както когато я видя за първи път в пощата, той и сега изпита желание да я грабне в прегръдките си и да я целуне по устата.

„И защо не бива да ми принадлежи онова, което ми е предопределено?“ — мина му през ума, забравил, че е съвсем невзрачен, с най-обикновено лице без никаква изразителност — един беден и тромав млад човек.

Той остави Ели да мине край него — а също и младия господин с мустачките, за когото въобще не предположи, че има нещо общо с Ели.

После обърна велосипеда си. Въртя педалите подир нея десетина минути, докато тя влезе в къщата, където живееше под наем заедно с детето си.

Франц огледа къщата, която погълна Ели. После огледа околните здания. Срещу входната врата на Елини имаше сладкарница. Влезе вътре и седна.

В сладкарницата имаше само един посетител, един източен, доста спретнат човек, с мустачки. Той седеше до витрината и гледаше навън. Франц не му обърна внимание. Толкова мозък все пак имаше в главата си, за да не изтича подир Ели в дома ѝ. Ала денят все още не беше свършил. Ели можеше да излезе отново. Така или иначе, той реши да остане дълго тук и да чака.

Междувременно горе в стаята си Ели се беше преоблякла, вчесала и пригладила косите си с четката, изобщо бе направила всичко, което трябваше да направи, ако гостът, когото очакваше тази вечер, действително щеше да дойде и да остане за вечеря, а може би — Ели не изключваше напълно тази възможност — и до утре сутринта. Накрая тя сложи една престилка върху новата си рокля. После влезе в кухнята на хазайката, очука и осоли два шницела и приготви тигана с мазнина и лук, за да го сложи върху огъня веднага щом навън се позвъни.

Хазайката ѝ, умерена, петдесетгодишна жена, която обичаше младите и бе убедена, че животът си иска своето, я наблюдаваше усмихната.

— Вие сте напълно права, госпожо Хайслер — каза тя, — човек веднъж само е млад.

— В какво съм права? — попита Ели. Лицето ѝ из един път се беше променило.

— Че ще останете веднъж да вечеряте с гости, а не с роднините си.

На езика на Ели бе да каже: „Предпочитам сама да вечерям“ — ала не каза нищо. Сама усещаше, че очаква да чуе как долу външната врата се затваря и по стълбището тръгват твърди стъпки. Да, наистина, тя очакваше. Ала същевременно се надяваше, че може да се случи нещо и гостът да не дойде.

„Най-добре да направя и пудинг“ — помисли си тя.

Сложи млякото да се вари, изсипа бавно сместа за крем и започна да бърка.

„Ако дойде — добре — помисли си неочаквано тя, — ако не дойде — пак добре.“

Тя действително чакаше; ала колко жалко бе това очакване в сравнение с някогашното...

Когато на времето бе чакала седмица след седмица, нощ след нощ да чуе стъпките на Георг, тя все още бе имала сили да противопостави младостта си на пустотата на ноцта. Днес чувствуваше, че някогашното ѝ чакане не е било нито безсмислено, нито смешно, а много по-добро и по-гордо, отколкото днешният ѝ живот от ден за ден, когато тя вече бе изгубила сили да чака.

„Сега и аз съм като всички други — помисли си тъжно Ели, — нищо вече не ми се струва особено важно.“ Не, тя сигурно няма да прекара идващата нощ в очакване, ако гостенинът ѝ не дойде. Ще се прозине няколко пъти и ще заспи.

Когато Георг ѝ бе заявил за първи път, че няма нужда да го чака повече, тя не му бе повярвала. Наистина, беше се върнала при родителите си, ала по този начин бе сменила само мястото на чакането. Ако чакането на единия има силата да върне другия, тогава Георг сигурно щеше да се върне при нея. Ала очакването няма никаква магическа сила, то няма власт над другите и се отнася само до чакащия и затова именно изисква от него душевна сила. За Ели то също не бе от полза — само бе породило спокойната, безмълвна тъга, която понякога най-неочаквано разкрасяваше хубавичкото ѝ младежко лице. Точно това си помисли сега и хазайката, докато наблюдаваше Ели край печката.

— Докато изядете шницелите — рече успокоително тя, — пудингът ви ще се изстуди напълно.

Когато Георг ѝ бе обяснил за последен път, че няма защо да го чака повече — съвсем не грубо, ала твърдо и уверено, защото чакането му било противно, — когато Георг ѝ обясни със спокойни и разумни думи, че бракът не е нищо свято и че дори и очакваното дете не е някаква неизбежна съдба, Ели най-после бе напуснала общата им стая, наема за която сама бе плащала тайно през всичкото време.

Ала тя продължи да чака; чакаше и през нощта, когато се роди детето ѝ. Та нима можеше да има друга по-подходяща нощ от тази за внезапното му завръщане? След няколкодневно търсене баща ѝ успя да домъкне този ужасен човек — зет си. По-късно, когато гледаше дъщеря си след раздялата им, той съжеляваше за това. Макар да бе уговарял отначало Ели да не се омъжва, а след това — да не се развежда, сега вече той беше убеден, че дъщеря му не бива да изчаква повече. Затова на края на втората година сам отиде да търси зет си чрез властите. Дори и собствените му родители не знаеха къде се намира... Ала тази втора година от брака на дъщеря му, която вече изтичаше, беше 1932. Наложиха се през нощта Ели да успокоява детето, разбудено в съня си от изстрелите и надравиците по случай настъпването на Новата 1933 година. Георг беше неоткриваем. Дали от страх да не би действително да го открият, търсейки много настоятелно, или Ели се успокои, защото детето ѝ носеше радост — така или иначе, семейството изостави намерението си.

Ели още си спомняше утрото, когато престана да чака. Призори я бе събудила автомобилна свирка. Тя бе доловила по улицата шума от стъпки, които може би бяха на Георг. Стъпките отминаха външната порта на техния дом. Заедно с отекването на стъпките отекна и желанието на Ели да чака повече. С последното ехо откъм улицата се изчерпа и чакането ѝ. Тя не си бе направила никакъв извод, не бе взела никакво решение. Просто си каза, че и майка ѝ, и всички по-възрастни хора имат право. Времето лекува всичко, дори и нажеженото желязо изстива. Тогава тя заспа бързо. На другия ден беше неделя. Ели спа до обяд. За неделния обед във всекидневната на Метенхаймерови влезе една зачервена и свежа, съвсем нова и здрава Ели.

В началото на 1934 година Ели получи призовка. Съобщаваха ѝ, че мъжът ѝ бил арестуван и откаран във Вестхофен. Сега, каза тя на баща си, той най-после си е намерил мястото и те могат да подадат заявление за развод. Баща ѝ я погледна изненадано, както човек

поглежда красива скъпа вещ, върху която неочаквано е открил някакъв дефект.

— Сега ли? — каза той само.

— А защо не сега?

— Там това сигурно ще бъде тежък удар за него.

— И аз преживях много тежки удари — отвърна Ели.

— В края на краищата той още е твой съпруг.

— Това е свършено веднъж завинаги — отвърна Ели.

— Няма смисъл да чакате в кухнята — рече хазяйката, — щом се позвъни, аз ще сложа шницелите върху огъня.

Ели влезе в стаята си. На края до леглото ѝ беше детското креватче, което днес беше празно. Всъщност гостенинът ѝ вече трябваше да дойде, ала Ели не седна да го чака. Отвори пакета, опипа преждата и после започна първия ред на плетката.

С човека, когото сега очакваше, макар и без голямо нетърпение, и чието име беше Хайнрих Кюблер, тя се бе запознала случайно. Когато не пречим на случая и го оставим да действа на воля, той съвсем не е сляп, както обичаме да казваме обикновено, а направо е хитър и изобретателен. Важното е човек да му се довери. Рече ли човек да му се меси в работата и да му пречи, се получават неудачи, за които после отново неправилно виним случая. Оставим ли го спокойно да действа и му се подчиняваме напълно, той обикновено достига до целта, и то бързо и устремно, без заобикалки.

Една колежка на Ели я бе поканила да отидат да потанцуват. Отначало Ели съжали, че се е съгласила. Малко по-късно един келнер изпусна зад гърба ѝ една чаша. Ели се извърна; в същото време се извърна и същият този Кюблер, който тъкмо прекосяваше салона. Той беше висок, тъмнокос, със здрави зъби — някаква слаба прилика в държането и в усмивката му с Георг накараха лицето на Ели да разцъфне за миг, така че Кюблер веднага го забеляза, спря се насред път и после се приближи. Танцуваха чак до сутринта. Отблизо, разбира се, той въобще не приличаше на Георг. Беше порядъчен млад човек. Идваше често да взема Ели да отидат да потанцуват или да излязат в неделя до близката планина. Целуваха се и бяха доволни.

Веднъж Ели му бе разказала за първия си мъж.

— Не ми провървя там — така говореше тя сега за брака си.

Хайнрих увещаваше Ели да се освободи напълно от този Георг. Така тя реши сама да уреди въпроса.

Един ден Ели получи разрешение за посещение в лагера Вестхофен. Изтича при баща си. Отдавна вече не му беше искала съвет за нищо.

— Трябва да отидеш — каза Метенхаймер, — аз ще те придружа.

Ели не бе правила никакви постъпки за това разрешително, то дори съвсем не ѝ беше приятно. Пък и тези, които ѝ го бяха изпратили, преследваха определена цел.

Тъй като не бяха успели да постигнат при този затворник нищо нито с удари, нито с ритници, нито пък чрез глад или мрак, в лагера бяха решили да повикат жена му. Жена и деца, обикновено това имаше силно въздействие върху повечето затворници.

Така Ели съобщи в своята канцелария, че ще отсъства, а Метенхаймер — в своята фирма. Бяха премълчали пред семейството, че ще предприемат това пътуване. Във влака Ели мечтаеше да се намира сега със своя Хайнрих сред някоя поляна на Таунус. Метенхаймер мечтаеше за своите тапети. Когато слязоха от влака и тръгнаха един до друг по шосето, отминавайки няколко лозарски села, Ели хвана ръката на баща си, сякаш се бе превърнала отново в малко момиченце. Ръката ѝ беше суха и отпусната. И двамата бяха потиснати.

Когато тръгнаха между първите къщи на Вестхофен, хората ги сподиряха с обичайния и смътен израз на съчувствие, сякаш отиваха в болница или на гробища. Сърцата на баща и дъщеря се свиваха болезнено, като гледаха деловитата шетня и радостната възбуда от труда на лозарските села, през които вървяха... Защо и те не бяха на мястото на тези хора? Защо не можеше и те да тикат това буре през улицата към тенекеджията? Защо тя да не е жената, която сега изтърсва ситото си на прозореца? Защо да не са те на мястото на тези, които мият плочите в оня двор, преди да поставят пресата за изстискване на гроздето? А вместо това те трябва да вървят сега сред тази трудова суетня по този странен път, неудържимо потиснати. Един момък с широк, обръснат още като през лятото череп — приличащ повече на моряк, отколкото на селянин — се приближи към тях и каза сериозно и спокойно:

— Трябва да заобиколите отгоре зад нивата, за да стигнете до онзи зид.

Една стара жена, която навярно беше майка на момчето, погледна през прозореца и им кимна.

„Успокоява ли ме тя? — помисли си Ели. — Та мен нищо вече не ме свързва с Георг.“

Тръгнаха нагоре по полето. Вървяха край една стена със зазидани отгоре парчета счупено стъкло. Отляво имаше малка фабрика: „Матиас Франк, синове“. Оттук те видяха портата с постовия. Портата гледаше към шосето и стоеше точно на края на остър ъгъл, образуван от бедрата на двете стени на така наречения вътрешен лагер. Вътрешният лагер опираше само с външната си порта на шосето. Предполагаше се, че Рейн се намира някъде в ниското, но не се виждаше. Тук-таме сред кафявата и вдигаща пара пръст проблясваше застояла вода.

Метенхаймер реши да изчака Ели в градината на гостилницата в селото. Оттук тя трябваше да продължи сама. Ели се страхуваше. Каза обаче, че всъщност тя няма повече нищо общо с Георг. Нямахше да се остави да я затрогнат нито тежкото му положение, нито познатото лице, нито погледът или усмивката му.

Тогава Георг беше вече отдавна във Вестхофен. Бе издържал мъченията на десетки разпити — страдания и мъчения, които инак биха били достатъчни за цяло поколение, над което е преминала война или някакво друго бедствие. И тези мъчения щяха да продължават — било утре, било още в следващата минута. Тогава Георг вече знаеше, че само смъртта може да го освободи от тук. Той вече знаеше каква ужасна сила бе връхлетяла върху неговия млад живот, ала бе узнал също така и собствената си сила и вече знаеше какво представлява самият той.

В първия миг Ели си помисли, че са довели по погрешка някой друг затворник. Вдигна ръце към ушите си — обичайното движение, с което по-рано винаги проверяваше дали обиците ѝ са на мястото си. После ръцете ѝ паднаха надолу. Тя втренчи поглед в непознатия човек между двамата постови от щурмовите отреди. Та Георг беше висок, а този тук беше нисък като баща ѝ, с подвити колене. После го позна по

усмивката. Това беше някогашната му характерна усмивка, полурадостна, полупрезрителна, с която той я бе измерил с поглед при първата им среща. Разбира се, сега не му предстоеше да премери с поглед една млада жена, която ще иска да отнеме на толкова обичния си приятел. Георг се опита да оформи някаква мисъл в измъчения си мозък. За какво са довели тук тази жена? Какво целят с това? Страхуваше се, че е толкова изнурен и бе претърпял толкова много телесни болки, че няма да успее да долови нещо важно, някакъв капан.

Той втренчи поглед в Ели. За него тя бе също така странно същество, както и той за нея: филцовата ѝ шапчица със заметната нагоре периферия, къдравите ѝ коси, обиците. Той я наблюдаваше. Започна да си припомня каква връзка бе имал на времето с нея, макар и твърде краткотрайна. Същевременно пет-шест чифта очи следяха всяко потрепване на лицето му, обезобразено все още от последния побой.

„Трябва да кажа нещо на този човек!“ — мина през ума на Ели.

И тя каза гласно:

— Детето е добре.

Той наостри слух. Погледът му се напрегна. Какво ли искаше да му каже тя с това? То сигурно има някакво определено значение, тя навярно му носи някаква вест? Георг се страхуваше, че е твърде много слаб и не може да разбере смисъла на думите ѝ. Затова попита:

— Така ли?

В този миг тя не можеше да не го познае по погледа. Той се бе втренчил все така неотстъпно и пламенно, както първия път, върху полуотворените ѝ устни. Каква ли новина се крие в нейните думи, която ще трябва да придаде още веднъж сила и напрежение на живота му! След дълга мъчителна пауза, по време на която тя навярно бе търсила какво точно да каже, Ели рече:

— Скоро ще постъпи в детска градина.

— Да — рече Георг.

Какво мъчение беше да кара изнурения си мозък да съобразява така бързо и остро! Какво иска да каже тя с това, че детето ще постъпи в детска градина? То е добре и ще постъпи в детска градина... Навярно това има нещо общо с преустройството на работата, за което бе говорил Хагенауер, когато постъпи в лагера преди четири месеца, след арестуването на последното партийно ръководство. Усмивката му се разшири. Ели попита:

— Искаш ли да видиш снимката му?

И тя затърси в малката си чантичка, към която сега освен очите на Георг се насочиха и погледите на присъстващите полицаи. Тя извади отвътре една малка, залепена върху картон снимка на дете, което си играе с дрънкалка. Георг се наведе над снимката и челото му се сбърчи от напрежение да не би да не успее да долови нещо важно. Той вдигна поглед, втренчи го в Ели, после отново в снимката. Повдигна недоумяващо рамене. Гледаше Ели така мрачно, сякаш тя се бе подиграла с него. Надзирателят извика:

— Свиждането свърши.

И двамата потрепераха. Георг попита бързо:

— Как е майка ми?

Ели извика:

— Добре е. — Тя не бе виждала вече година и половина жената, която си бе останала чужда за нея и дори ѝ беше противна.

Георг извика:

— А как е малкият ми брат? — Той сякаш неочаквано се бе разсънил, цялото му тяло трепереше.

На Ели се стори още по-страшно това, че той неочаквано бе започнал от миг на миг да си възвръща все повече човешкия облик. Георг извика:

— Как е...

Сграбиха го отляво и отдясно, извиха ръцете му назад и го отведоха.

Ели не можеше да си спомни как се бе върнала при баща си. Спомняше си само как той бе притиснал главата ѝ до гърдите си и че гостилничарят и жена му и още други две жени стояха край тях, ала това ѝ беше безразлично. Едната жена я бе потупала леко по рамото, а другата бе докоснала косата ѝ с ръка. Накрая гостилничарката вдигна шапката на Ели от земята и издуха праха от нея. Никой не бе отронил нито дума. Зидът беше твърде наблизко. И страданието, и утешението бяха еднакво безмълвни.

Когато се върнаха у дома, Ели седна и написа писмо на Хайнрих. Нека не идва повече да я взима от службата ѝ, изобщо никога да не идва повече.

Въпреки това Хайнрих я изчака на излизане от работа. Заразпитва я дали този Георг отново ѝ е направил впечатление, дали из

един път отново е започнала да го обича, или може би изпитва само съчувствие към него, или пък иска пак да се събере с него, когато го пуснат от лагера. Ели бе изслушала въпросите му изненадана — все неясни и безсмислени догадки за нещо, което само тя си знаеше. Отвърна му съвсем спокойно. Не, тя не обича вече Георг. Никога вече няма да се върне при него, няма да се върне и когато го освободят, всичко това е свършено завинаги. Ала из един път тя нямала вече желание да бъде заедно с Хайнрих, откакто е видяла Георг — просто няма вече желание, това е всичко.

Хайнрих застана на пътя ѝ, също както бе постъпил и Франц на времето, преди няколко години, когато Георг неочаквано му я бе отнел. Тъй като обаче той самият не бе чак дотам сериозен, Хайнрих не можеше да повярва, че и нейният отказ е напълно сериозен. Та какъв смисъл имаше всичко това? Виж, ако тя все още обича Георг... Но само така! Какво ще спечели той от това, че тя ще остане сама? Той дори няма и да го научи, сигурно няма и да го повярва, дори и да има възможност по-късно тя да му разкаже всичко. Защо е необходимо да си усложняват така живота?

Оттогава бе минала вече близо година. Тази вечер тя беше поканила Хайнрих. Беше приготвила за него шницел и беше сварила пудинг. Беше се направила хубава заради него.

„Как ли започнах всичко отново? — мислеше си Ели. — Защо пак искам да бъда заедно с него?...“

Не се бе наложило нито да ликвидира нещо, нито да вземе някакво сериозно решение. Не се беше случило нищо особено, само дето една година е много време. Скучно е да се стои всяка вечер сама. А Ели просто не е създадена да чака. Тя беше млада жена като всички останали. Хайнрих бе излязъл прав. Защо да търпи толкова лишения заради един мъж, който ѝ е вече съвсем чужд? Пък и през изтеклата година ужасното, обезобразено от побоищата лице на Георг бе избледняло от съзнанието ѝ. И майка ѝ, и всички по-възрастни хора имаха право: времето лекува всичко, дори и нажеженото желязо изстива.

И все пак в дъното на сърцето си Ели хранеше слабата надежда, че някаква случайност може да попречи на Хайнрих да дойде. Тя сама не можеше да си обясни с какво това щеше да промени нещата, след като тя сама го бе поканила.

Долу, в сладкарницата, Франц гледаше към улицата. Запалиха уличните лампи. Колкото и да беше топло през деня, сега никой не можеше да се залъгва, че лятото не е отминало вече. Малката сладкарничка беше осветена съвсем слабо. Жената на тезгяха тракаше шумно с чиниите. Сигурно ѝ се искаше двамата ѝ упорити посетители да си вървят вече. Неочаквано Франц стисна с две ръце ръбовете на масичката. Не можеше да повярва на очите си. Между уличните фенери към портата на Елината къща вървеше Георг с цветя в ръка. Франц усети как всичко у него се преобърна и се завъртя в шеметен вихър. Всичко имаше в този вихър: и уплаха, и радост, и ярост, и страх, и щастие, и ревност. После всичко отмина, защото мъжът се приближи. Франц се успокои и сам се изруга. Приближаващият мъж само отдалеч имаше съвсем слаба прилика с Георг и тази прилика се дължеше само на това, че той тъкмо бе мислил за Георг.

В този миг сладкарката успя да се освободи поне от единия си посетител.

Младият човек бе хвърлил парите на масата и бе изскочил навън. Франц си поръча още едно кафе и още едно парче сладкиш.

Когато някой позвъни отвън, лицето на Ели все пак засия. Миг по-късно Хайнрих стоеше в стаята ѝ. В ръката си той държеше букет карамфили. Погледна смутен младата жена, която седеше на края на леглото си, без да го бе очаквала особено, и сега не можеше да скочи, защото ѝ пречеа пъстрите вълнени кълбета в скута. Ели вдигна лице. После придърпа чантата и натъпка — прекалено бавно от обзелото я смущение — плетивото си в нея. После тя се изправи и пое карамфилите от ръката на Хайнрих. Откъм кухнята вече идваше миризма на печено месо. Милата госпожа Меркер! Ели се усмихна, без да иска. Ала лицето на Хайнрих беше толкова сериозно, че усмивката ѝ изчезна. Тя отмести лице, за да избегне напрегнатия поглед на Хайнрих. Той я хвана за раменете, стисна я и тя отново вдигна глава и го погледна. Забравяйки всичко наоколо си, сега Ели вече си мислеше, че все пак е щастие, дете Хайнрих бе дошъл. В този миг по стълбището и във входното антре се чуа гласове и стъпки.

Дали наистина някой извика или само си го бе помислил: „Гестапо!“ Ръцете на Хайнрих се отпуснаха, лицето му замръзна, а и

веселото до преди малко, пламнало лице на Ели също замръзна, сякаш никога не се беше усмихвало и никога вече няма да може да се усмихне.

Макар че мислеше по-бавно и не умееше да свързва събитията бързо, Франц все пак успя донякъде да си обясни онова, което видя през следващите няколко минути от мястото си пред витрината на сладкарницата.

За кратко време на малката тиха уличка изведнъж настъпи голямо оживление, макар и без да привлече вниманието на околните. Голяма тъмносиня лека кола спря на следващия ъгъл на улицата. В същото време едно такси спря пред вратата на къщата, където живееше Ели. Миг след това пристигна второ такси, което не задмина първото, а спря непосредствено зад него.

От първото такси вече бяха изскочили трима млади мъже в обикновено ежедневно облекло и след като се забавиха съвсем за кратко време в къщата, отново се пъкнаха в таксито, водейки със себе си още едно лице. Франц не можеше да се закълне, че четвъртият мъж беше същият, когото той бе сбъркал за миг с Георг, защото придружителите му застанаха много хитро — пък може би случайно — между вратичката на колата и външната врата на къщата, за да не се вижда кого водят. Ала Франц все пак успя да забележи, че четвъртият не вървеше спокойно, а приличаше на пиан или на болен сред придружителите си с бързи и резки движения. И когато колата отмина веднага, тъй като шофьорът въобще не бе изключвал междуременно мотора, второто такси бавно се приближи до външната врата на Елиния дом — също за кратко време. Двама мъже влязоха бързо в дома и се върнаха с една жена помежду си.

Неколцина минаващи по улицата се спряха за малко. Навярно от няколко прозореца също се бяха надвесили да видят какво става. Ала тротоарът пред вратата на къщата беше чист и непокътнат под светлината на уличните фенери, там явно не се бе случила катастрофа, нямаше пръски кръв. И ако някой си направи някакъв извод от видяното, то той бе предпочел да го сподели само с членовете на семейството си.

Франц очакваше всеки миг да дойдат да арестуват и него. Успя обаче да се отдели от мястото с велосипеда си, без никой да го спре.

„Значи, Георг също е избягал — мислеше си Франц, — дебнат роднините му, предполагаемата му жена, навярно и майка му. Мислят, че той се крие тук в града. И може би това наистина е така. Но как смята да се измъкне той?“

Въпреки разказа на онзи бивш сълагерник на Георг, Франц никога не бе успял да си представи днешния Георг такъв, какъвто го бе видяла Ели. Ала споменът за някогашния Георг сега го облада внезапно съвсем ясно. Той го видя така отчетливо пред себе си, че едва не извика. Така са викали преди столетия, в също такива мрачни времена хората, когато неочаквано са мислели, че виждат сред тълпата на улицата или сред опиянението на някакъв празник единствения човек, когото са си представяли в запретените си спомени, а тези спомени всъщност са били съвестта им. Той видя младежкото лице на Георг, дръзкия и тъжен поглед, тъмните му гъсти и хубави коси. Видя Георг, подпрял главата си с ръце, видя главата върху раменете му като вещ, за която е определена цена. Франц завъртя още по-силно педалите, сякаш него преследваха.

Пристигна у Херманови съвсем разстроен и объркан, което за щастие не се бе изписало върху малко грубоватите черти на лицето му. Но и тук не можа да излее сърцето си, Херман не се беше върнал още от работа.

— Имал някакво събрание — каза Елзе, вперила в разстроения Франц кръглите си очи, едновременно любопитни и невинни.

Усещайки, че трябва да го успокои за нещо, тя му поднесе кутия с бонбони. Херман често ѝ купуваше лакомства, защото просветналото ѝ личице, когато ѝ бе направил първия подарък, силно го бе трогнало. Франц, който също я приемаше като дете, я погали по главата, ала веднага съжали, защото тя се стресна и се изчерви.

— Значи, го няма — рече Франц почти отчаян и толкова погълнат от мислите си, че не можа да потисне една въздишка.

Тя го проследи с поглед, докато той буташе велосипеда си нагоре по улицата, и изпита съчувствие към него, по детски, заради болката, която го гнетеше и чиято причина тя не знаеше.

Марнетови почакаха малко Франц, после започнаха вечерята без него. Ернст Овчаря бе заел мястото му. Сега Ернст излезе пред къщата, за да подхвърли на своята Нели един кокал. Като излезе от топлата задимена кухня на полето, лицето му изведнъж се промени и той си пое дълбоко въздух. Днес мъглата не беше вече толкова гъста. Във всички посоки надалеч се виждаха светлините на множеството селца и градове наоколо, на железопътните линии и фабриките, на заводите за бои „Хьохст“, на „Опел Рюселсхайм“. Подпрял ръка на хълбока си, стиснал с другата кокала, Ернст се оглежда спокойно. Лицето му отново придобива веселия си надменен израз, сякаш той е пристигнал тук днес, начело на своите легиони, като посланик от дълбоката древност, и сега стои и се възхищава на окончателно победената земя, на нейните реки и милиони светлинки. Той застива на мястото си като завоевател, наслаждаващ се на завоюваното. Но нима той действително не бе пристигнал тук начело на своите легиони като посланик на дълбоката древност и действително не бе покорил земята, горите и реките?

Ернст проточи напред глава, защото чу нещо да съска иззад нивата. Това е съскането от велосипеда, който Франц тика нагоре. Лицето на овчаря, което току-що беше все още ясно и почти величествено, сега се оживява от хитро любопитство. Защо Франц се връща толкова късно, и то от тази страна?

— Всичко изядохме вече — казва Ернст.

Със своя дързък остър поглед той веднага разбира, че Франц е недоволен от нещо. Това не предизвиква у него съжаление, а само любопитство, и изразът на лицето му сякаш говори: горкички ми, мъничък Франц, колко ли мъничка трябва да е пък бълхата, която те е ухапала?

Без да са си разменили нито дума, Франц изпитва неприятно чувство към този момък, към неговата студена насмешливост, която друг път го развеселява. Противно му е неговото равнодушие, защото по начало му е противно равнодушието на хората, сред които трябва да влезе сега, да изкуса супата си, както му е противно и равнодушието на звездите, които тъкмо изгряват над главата му.

VII

Георг вървя, докато над него се спусна вечерта, която беше така мъглива и спокойна, че му се струваше, че никой няма да го открие. При всяка крачка си казваше, че следващата сигурно ще бъде последната. Ала всяка негова нова крачка беше само предпоследната. Той бе слязъл от камиона малко преди да навлязат в Момбах. Тук вече нямаше мостове, но в началото на всяко село имаше пристан. Георг ги задминаваше един след друг. Още не бе дошъл подходящият момент да се прехвърли от другата страна на реката. Когато всички сили на човека са насочени към една определена точка, всичко го предупреждава — и инстинктът, и разумът.

Той отново изгуби чувство за времето както предишната вечер. По реката се чуваха параходните сирени, които не млъкваха при мъгливо време. По шосето, което минаваше по един нисък насип по брега на Рейн, профучаваха светлинки, но на все по-големи интервали. Един съвсем близък остров, обрасъл целият с дървета, му скри гледката към водата. Зад тръстиките просветнаха светлинните на някакъв чифлик, ала те не навяха на Георг нито страх, нито сигурност. Сякаш бяха някакви блуждаещи пламъчета — толкова безлюдна беше околността. Островът, който му препречваше гледката, навярно се проточваше надълго или това беше краят му. А може би светлините идваха от някой параход или чак от отсрещния бряг и не горист остров му закриваше гледката, а просто мъглата. Тук човек можеше да загине и по най-обикновен начин, и от най-обикновено изтощение. Сега да можеше да остане насаме с Валау само за две минути, та ако ще би и в ада дори!...

Ако Валау успее да стигне до уговорения град по поречието на Рейн, има надежда оттам да му помогнат да напусне страната. Там има хора, които го очакват и вече са подготвили следващия етап на бягството му.

Когато арестуваха Валау за втори път, жена му беше сигурна, че няма да може да види повече мъжа си. А когато отхвърлиха грубо, дори заплашително молбата ѝ да го посети — тя бе заминала от

Манхайм, където живееше сега, сама за Вестхофен, — госпожа Валау реши, че ще спаси мъжа си на всяка цена. Преследваше осъществяването на своето решение с упоритостта, с която жените се заемат да осъществят някой невъзможен план, като почти престават да се вслушват в разума си, който им внушава кое е възможно и кое — не. Жената на Валау не разчиташе на опита на други, нито на сведенията, които ѝ даваха, а само на разказите за две или три легендарни бягства, като например на Баймлер от Дахау или на Зегер от Оранменбург. А и в легендарните бягства се съдържат известни сведения и опит. Госпожа Валау беше сигурна, че нейният мъж гори от желание да живее, да продължи да живее, и със своя бистър ум веднага ще успее да разбере и най-лекия намек. Нежеланието ѝ да преценява кое е възможно и кое невъможно не ѝ пречеше обаче да обмисля ловко различни подробности. За да установява връзки или да предава съобщенията си, тя използваше двете си момчета — и главно по-голямото, което бащата бе обучил основно в това отношение още преди, а сега майката го бе посветила в своя план и то бе съвсем очаровано — едно тъмнооко, жилаво момче, в униформа на Хитлеровата младеж, по-скоро изгоряло, отколкото озарено от пламъка, прекалено много силен за неговото сърце.

Сега, вечерта на втория ден, госпожа Валау вече знаеше, че бягството от лагера е извършено успешно. Не можеше да знае обаче кога ще пристигне той в малката виличка във Вормс, където бяха оставени за него дрехи и пари, и дали не е успял да се промъкне дотам още миналата нощ. Виличката беше собственост на семейство Бахман. Мъжът Бахман беше трамваен кондуктор. Двете жени бяха ходили преди тридесет години заедно на училище, още бащите им бяха приятели, а по-късно — и мъжете им. Двете жени се бяха научили едновременно да носят на плещите си бремето на обикновения живот, а през последните три години — и бремето на необикновения живот. Наистина Бахман бе арестуван само за кратко време в началото на 1933 година. Оттогава той живееше само с работата си и никой не го закачаше за нищо.

И ето сега госпожа Бахман очакваше своя мъж, трамвайния кондуктор, а госпожа Валау — своя. Непокойна, което личеше от незначителните, треперещи, сякаш разпокъсани движения на ръцете ѝ, очакваше госпожа Бахман своя съпруг, комуто бяха необходими само

десет минути, за да се върне от трамвайното депо до жилището им в града. Може пък да му се е наложило да замести някой колега, тогава сигурно ще се върне към единадесет. Госпожа Бахман се зае да подреди децата и това я успокои малко.

„Всъщност на нас нищо не може да ни се случи — казваше си за хиляден път тя, — никой нищо не може да узнае. Дори да го открият, никой не може да докаже нищо за нас. Той спокойно може да е откраднал парите и дрехите. Ние си живеем тук в града, от седмици никой от нас не е ходил във виличката. Да можех поне да ида да надникна — продължаваше мислите си тя, — да видя дали дрехите са още там. Направо не мога да издържам повече. Как можа Хилде да организира всичко!“

На времето тя, жената на Бахман, бе казала на приятелката си:

— Знаеш ли, Хилде, това време много промени мъжете, и нашите също.

Госпожа Валау бе отвърнала:

— Нищо не е променило Валау.

А госпожа Бахман бе възразила:

— След като човек погледне веднъж смъртта дълбоко в очите...

Хилде Валау каза:

— Глупости. Ами ние? Ами аз? Когато раждах първия си син, едва не загинах. И на следната година — още един.

Но госпожа Бахман настоя:

— Ония в Гестапо знаят всичко за всекиго.

Хилде Валау отвърна:

— Това са само приказки. Знаят онова, което им се казва.

И ето сега, докато седеше тихо сама, госпожа Бахман усети, че крайниците ѝ отново започват да потрепват. Тя стана и взе да зашие нещо. Това я успокои.

„Никой не може да докаже нищо срещу нас — уверяваше се тя. — Все едно, че някой е разбил вилата.“

По стълбите се чуха стъпките на мъжа ѝ. Значи, все пак си идва. Тя стана и му приготви вечерята. Той влезе в кухнята, без да каже нито дума. Преди още жена му да се обърне към него, тя усети не само със сърцето, но и с цялата си снага, че заедно с неговото влизане температурата в стаята спадна с няколко градуса.

— Случило ли ти се е нещо? — попита тя, като видя лицето му.

Мъжът не отговори. Тя сложи пълната паница пред него между лактите му. Парата от супата го удари в яйцето.

— Ото — каза тя, — да не би да си болен?

Той отново не отвърна нищо.

Жената усети, че я обзема неописуем страх.

„И все пак — мина ѝ през ума — не може да е нещо във връзка с вилата, защото си дойде. Но все пак тази история сигурно го потиска; да се свърши най-после всичко!“

— Нима нищо не искаш да хапнеш? — попита тя.

Мъжът пак не отговори.

— Не бива да мислиш все за това — рече жената, — като мисли човек все за него, може да полудее.

От полузатворените очи на мъжа струеше безкрайна мъка. Ала жената бе започнала отново да шие. Когато вдигна поглед, видя, че мъжът ѝ е затворил очи.

— Случило ли ти се е нещо все пак? — попита тя отново. — Какво ти е?

— Нищо — отвърна мъжът.

А как го каза! Тъй, сякаш жената го бе попитала дали за него не съществува вече нищо на този свят и сякаш той ѝ бе отговорил истината: „Нищо.“

— Ото — каза тя, като продължаваше да шие, — все пак нещо ти се е случило?

Ала мъжът отвърна спокойно и глухо:

— Нищо, съвсем нищо.

И когато тя вдигна лице от шиенето си и го погледна в очите, разбра, че той действително не притежава повече нищо. Всичко, каквото беше имал, бе изгубено.

Жената усети леден мраз. Сви рамене и седна накриво, сякаш не мъжът ѝ седеше на края на масата, а... И тя продължи да шие и да шие, не мислеше нищо и не питаше нищо, защото можеше да чуе отговор, който да разбие живота ѝ.

Та какъв ли беше този неин живот! Най-обикновен, с обикновената ежедневна борба за хляб и детски чорапи. И все пак бурен и смел живот същевременно, изпълнен с жив интерес към всичко достойно. И като се прибавеше и онова, което те двете — жените на Бахман и на Валау — бяха научили от бащите си, докато

бяха още две малки момиченца с плитки, живеещи на една и съща улица... Всичко бе откликвало тогава сред четирите стени на техните домове — всички борби за десет, девет и осемчасов работен ден. И онези речи, които мъжете четяха дори и на жените си, докато те кърпеха дяволските дупки в чорапите на близките си, речи на водачите от Бебел до Либкнехт и от Либкнехт до Димитров. Още дедите ви — разказваха гордо бащите на децата си — бяха затваряни, задето участваха в стачки и демонстрации. Наистина тогава още не изтребваха и не разстрелваха за това. Но какъв живот бе то! И ето сега целият този живот щеше да пропадне, да загине от отговора на един-единствен въпрос, от една мисъл дори... Ала мисълта вече се е породила. Какво му е на мъжа й? Госпожа Бахман е обикновена жена, тя обича мъжа си. Някога между тях имаше любов, после — ето вече толкова години — те живеят като мъж и жена. Само че тя не е госпожа Валау, която толкова много бе научила по време на брака си. Но и мъжът, седнал на края на масата, съвсем не е нейният мъж. Този тук е някакъв неканен гостенин, чужд и нежелан.

Откъде идва той? Защо си дойде толкова късно? Явно е разстроен. Толкова отдавна вече съвсем се е променил. Откакто на времето неочаквано го освободиха от затвора, той стана друг човек. Колко радостна беше тогава тя! Как бе крещяла от щастие, макар че неговото лице беше пусто и уморено. Та нима тя можеше да иска да се случи с него същото като с Валау? Не, разбира се — мислеше си госпожа Бахман. Ала някакъв глас, много, много по-стар от жената и същевременно много по-млад от нея, даде отговор на въпроса й: да, много по-добре щеше да бъде да е така.

„Не мога да гледам повече лицето му!“ — мисли си жената.

И сякаш доловил мислите й, мъжът стана и се приближи до прозореца с гръб към стаята, макар че капакът на прозореца е затворен.

Георг сигурно бе отминал вече няколко плевни като тази, в която най-после влезе сега, препъвайки се. Вътре имаше само купища плетени от върбови клони кошници, които миришеха на гнило и явно никой не ги ползваше.

„Да заспя само — мислеше си Георг, — нищо друго не ми трябва. Да заспя и да не се събудя повече.“ Той пропълзя в единия

ъгъл, при което бутна натрупаните една върху друга кошници и те се разпиляха на пода. От страх той съвсем се разсъни. Мъглата вече се беше разнесла. През зеещата рамка на вратата лунната светлина падаше върху утъпканата пръст спокойно като сняг. Съвсем ясно се виждаха старите следи по пода и новите от краката на Георг.

Той действително не можа да спи. Може би само завлече очи за минута-две. Присъни му се дори, че пристигна най-последно. Пъхна пръсти в косите на Лени, които бяха гъсти и шумоляха. После зарови в тях цялото си лице и докато вдъхваше дъха им, знаеше, че всичко това най-последно вече не е сън, а живата действителност. Нави косите й около китката на ръката си, за да не може тя да му избяга. Кракът му се бутна в нещо; дрънна счупено стъкло. Той отново се разсъни от страх.

„Да, действително — мислеше си той възбудено, защото в будно състояние никога вече не си беше спомнял за това, — аз тогава наистина счупих нещо — една лампа. Тя се разсмя малко дрезгаво, прегракнало прозвуча и гласът й, който ме уверяваше с настойчивостта на пиан човек: но това ще ни донесе щастие, Георг, то ще ни донесе щастие!“

Толкова остра и определена болка го стрелна в главата, че той несъзнателно попипа с ръка мястото, за да види дали няма кръв. За сън не можеше и дума да става повече.

„Аз наистина вярвах, че можех да бъда по това време при нея“ — мина му през ума. Накъдето и да се насочеха, мислите му неотстъпно се връщаха все към Лени. Празнотата в главата му скоро се превърна в истинско отчаяние.

Някъде надалеч нещо минаваше по полето, човек или животно. Постепенно шумът започна да се приближава по меката пръст, без да се усилива много — леки къси стъпки. Георг издърпа нещо пред себе си — някакви чували, кошници. Но вече беше твърде късно. Рамката на вратата се изпълни и вътре стана съвсем тъмно. Беше сянка на жена — той разбра това по края на полата й.

Тя попита тихо:

— Георг?

Георг едва не извика. Дори дъхът му спря.

— Георг! — повтори девойката леко разочарована.

После тя седна върху пода на плевнята пред вратата. Георг виждаше обувките й, дебели чорапи и ръцете, които тя бе поставила

между откритите си колене върху полата от грубо платно. Сърцето му биеше така силно, че той се страхуваше да не би девойката да се сепне. Ала тя се заслушваше да чуе нещо друго. Откъм полето се разнесоха тежки стъпки. Тя попита весело:

— Георг, ти ли си?

Присви колене към тялото си и дръпна полата отгоре им, и сега Георг можа да види и лицето ѝ. То му се стори безкрайно красиво. Та кое ли лице не би изглеждало красиво на тази светлина, в очакване на любовна среща?

Другият Георг се наведе през вратата и веднага седна до девойката:

— Аха, ти си вече тук! — рече той. И добави доволен: — И аз съм тук.

Тя го прегърна спокойно. Допря лицето си до неговото, без да го целуне, може би дори и без желание да го целуне. Заговориха си нещо така тихо, че истинският Георг не можеше да чуе нищо. Накрая другият Георг се разсмя. После отново настана такава тишина, че истинският Георг можеше да чува дали другият Георг гали девойката по главата или по дрехата. Другият мълвеше:

— Съкровище мое! — После добави: — Ти си ми всичко на света!

Девойката възрази:

— Това въобще не е вярно.

Той я целуна страстно. Кошниците изпопадаха с изключение на тези, които Георг държеше пред себе си. Девойката заговори с променен, по-ясен глас:

— Ако знаеш колко много те обичам!

— Така ли? — отвърна другият Георг.

— Да, ти си ми по-мил от всичко... Не! — извика тя неочаквано.

Другият Георг се разсмя. Девойката каза сърдито:

— Недей, Георг, върви си сега.

— Отивам си — каза другият Георг, — скоро съвсем ще се отървеш от мен.

Девойката попита разстроена:

— Как така?

— Ами че другия месец отивам войник.

— Ах, боже!

— Че какво лошо има в това? Най-после ще престанат да ме обучават всяка вечер и да нямам нито минутка свободно време.

— Но нали там ще ти бъде още по-трудно?

— Там е друга работа — отвърна другият Георг, — там човек поне знае, че е истински войник, защото това сега е само игра на войници. И Алгайер казва същото. Слушай, ти миналата година не си ли ходила с Алгайер в Хайдесхайм на танци?

— Че защо не? — отвърна девойката. — Тогава аз теб въобще не те познавах. Пък и тогава не беше като сега.

Другият Георг се разсмя.

— Не беше ли същото? — рече той.

Той я стисна здраво и сега девойката не възрази. Чак по-късно тя каза с тъжен глас, сякаш бе изгубила любимия си сред буря и мрак:

— Георг!

Той отвърна съвсем доволен:

— Да?

После двамата отново седнаха както преди, девойката с притеглени към тялото колене, стиснала ръката на момъка между своите ръце. Двамата гледаха спокойно навън в пълно съзвучие с полята и тихата нощ.

— Ей там отсреща, виждаш ли, чак там ходихме — рече другият Георг. — А сега трябва да си вървя.

Девойката каза:

— Ще ме е страх, като си отидеш.

— Че аз не съм тръгнал на война я — отвърна мъжът, — отивам само войник.

— Не искам да кажа това — рече девойката, — искам да кажа, че ще ме е страх, ако си отидеш сега веднага оттук.

Другият Георг се разсмя.

— Ти си ми една глупава малка душица. Че аз мога да дойда утре пак. Само да не се разревеш сега! — рече той.

Девойката каза:

— При мене и смехът, и плачът са в една торбичка.

И когато малко по-късно другият Георг се отдалечаваше по полето, а девойката гледаше подире му в бледата светлина, която вече не сребрееше, а беше станала брашнена, истинският Георг видя, че девойката съвсем не беше хубава — лицето ѝ беше кръгло и плоско, —

и той изведнъж се изплаши заради девойката, защото другият Георг сигурно няма да дойде отново утре. Ех, да бяха пуснали него! Той, истинският Георг, щеше да се върне отново. Върху лицето на девойката също се бе изписал лек страх. Тя присви очи, сякаш искаше да открие някъде далеч пред себе си определена точица. Въздъхна и се изправи. Георг се раздвижи леко. Сега на мястото пред вратата се виждаше само съвсем избледнелият лунен светлик, после и той изчезна, защото започна да се развиделява.

ΤΡΕΤΑ ΓΛΑΒΑ

I

Хайнрих Кюблер бе откаран още същата нощ на очна ставка във Вестхофен. Отначало той целият се беше вцепенил и се бе оставил мълчаливо да го изведат от къщата на Ели. По пътя неочаквано се беше разярил, бе започнал да удря около себе си, както би реагирал всеки нормален човек, нападнат от разбойници.

И по-късно, полуприпаднал от ужасните удари, с които веднага го бяха укротили, с белезници на ръцете, с притъпено съзнание, неспособен да намери каквото и да било обяснение за състоянието, в което се намираше, той се бе клатушкал по време на пътуването като чувал над коленете и ръцете на придружителите си. Когато пристигнаха в лагера и щурмоваците излязоха да ги посрещнат и видяха, че затворникът вече е претрепан от бой, те разбраха, че заповедта на комисарите да не се обработват заловените преди разпит не може да се отнася за този, а само за онези, които докарваха невредими. За миг се възцари пълна тишина, после се разнесе отново глухо бръмчене като от насекомо, което винаги се чува първо, след това прокътят острият вик на мъжа, последван от няколкоминутен тропот и блъсканица, а след това навярно отново настъпи тишина — навярно защото никой не е присъствувал и никой не би могъл да опише подобен случай, без да се съобразява с непрекъснатия яростен грохот от блъскането на собственото си сърце.

Пребит до неузнаваемост, Хайнрих Кюблер бе отведен в последния миг, вече в безсъзнание. На Фаренберг съобщиха: докаран е четвъртият беглец — Георг Хайслер.

Откакто нещастieto — ето вече два дни оттогава — бе връхлетяло върху живота му, комендантът Фаренберг не бе спал повече от който и да е от бегълците. И неговите коси започнаха да сивеят. И неговото лице започна да хлътва. Щом си помислеше само до каква степен най-неочаквано всичко за него бе поставено на карта, щом се опиташе да си обясни какво бе загубил, той цял се сгърчваше и започваше да стене и да се мята сред обърканата мрежа от преплетени

шнурове, омотани кабели и станали вече ненужни телефонни разклонители.

Между двата прозореца висеше портретът на фюрера, от когото Фаренберг лично — както сам си бе въобразил — бе определен да упражнява властта си. Своята почти пълна, макар и не съвсем безгранична власт да господствува над хората, над телата и душите им. Да имаш власт над живота и смъртта — та не е ли това истинско всевластие? Да имаш право да заповядаш да застанат пред теб мирно възрастни здрави мъже и да можеш да ги унищожиш — бавно или бързо, да гледаш как изправените им досега тела се превръщат в четириноги, как до преди малко смели и непреклонни, те изведнъж посивяват и започват да заекват от смъртен страх! Някои от тях неговите хора унищожаваха напълно, други ставаха предатели, някои пък пускаха на свобода с пречупени вратове и с прекършена воля. В повечето случаи насладата от всевластието му беше пълна; при някои разпити обаче понякога се промъкваше нещо, което му отравяше удоволствието, както при този Георг Хайслер например. Именно това неуловимо, изплъзващо се нещо, което в последния миг унищожаваше цялото му удоволствие, защото го караше да усеща как всичко се изплъзва изпод пръстите му, неуловимо и недостигаемо, неунищожимо и ненакърнимо, също като малко зверче, гъвкаво като гущерче. Така беше по време на разпитите на този Хайслер: погледът и усмивката му все оставаха и този блясък върху гадната му мутра, колкото и да го удряха по нея... И докато слушаше сега рапорта за залавянето му, Фаренберг си представи с яснотата, присъща на виденията на луд човек, как усмивката върху лицето на Георг бавно загасва, затрупана с няколко лопати пръст.

Влезе Цилих.

— Господин комендант! — Той дишаше тежко, толкова възбуден беше.

— Какво има?

— Домъкнали са друг човек! — И той замръзна на мястото си, защото Фаренберг понечи да се нахвърли върху него.

Цилих не би се помръднал от мястото си, дори ако Фаренберг го беше ударил. До този час Фаренберг никога не му бе отправял никакъв упрек по никакъв повод. Ала дори и без упрек някакво приглушено

всеобхватно чувство на вина и отчаяние изпълваше набитото мощно тяло на Цилич чак до гърлото. Той с мъка си поемаше дъх.

— Онзи, когото са заловили снощи във Франкфурт в жилището на жената на Хайслер, не е нашият Хайслер, станала е някаква грешка.

— Грешка? — повтори Фаренберг.

— Да, грешка, грешка! — повтори и Цилич, сякаш и двамата намираха някакво утешение в тази дума. — Някакъв тип, с когото оная уличница се е утешавала. Лично го видях. Макар че той вече си е сменил мутрата за цял живот, аз никога не мога да сбъркам оня моя...

— Грешка! — рече отново Фаренберг.

Той сякаш неочаквано се бе замислил за нещо. Цилич го наблюдаваше неподвижен под натезжалите си клепки. После Фаренберг избухна в ярост. Изрева:

— Що за осветление е това тук? Носовете ви ли искате да натикам в крушката? Нима не може да се намери човек, който да смени тая лампа? Няма тук такъв, няма, нали? Ами навън? Колко часът е вече? Що за мъгла е това! По дяволите, всяка заран все същото!

— Есен е, господин комендант.

— Есен? Тия келяви дървета навън трябва да се подстрижат! Да ги окастрият целите, хайде, веднага, веднага!

Пет минути по-късно вън и вътре в комендантската барака започна същинска занаятчийска суетня. Неколцина затворници, надзиравани от щурмоваци, кастреха чинарите по дългата страна на барака номер 3. През същото време един затворник, по професия електротехник, сменяваше — също под надзор — няколко лампи. Докато отвън в стаята нахлуваше пращането на отсечените клони и квиченето на трионите, той лежеше по корем върху пода на бараката и бърникаше контактите. Веднъж вдигна очи и в същия миг срещна погледа на Фаренберг.

— Такъв поглед — разказваше той две години по-късно — не съм виждал никога през живота си. Помислих си, че той тип ще скочи в същия миг отгоре ми и ще ми начупи всички прешлени. Но той само ме подритна по задника и рече: по-живо, по-живо, по-живо. Накрая изпробваха всички лампи, за щастие те горяха, след това ги угасиха, защото вече беше светло — чинарите бяха окастриени и изобщо навън вече беше ден.

Междувременно бяха откарали все още припадналия Хайнрих Кюблер за помощ при лагерния лекар. Комисарите Фишер и Оверкамп се бяха убедили, че твърдението на Цилик е вярно и че този човек в никакъв случай не е Георг Хайслер, ала все пак неколцина бяха отговорили със съмнение и с повдигане на рамене, когато ги доведоха да видят пребития до неузнаваемост млад човек. Комисарят Оверкамп не преставаше да си подсвирква тихо, което всъщност не беше истинско свиркане, а само съскане, което му помагаше, когато не му стигаха ругатните. Стиснал телефонната слушалка между главата и рамото си, Фишер чакаше Оверкамп да се насъска. Оверкамп нямаше нужда от светлина. В тяхната канцелария все още беше нощ, капациите на прозорците бяха затворени, една обикновена настолна лампа им стигаше, а подвижната лампа с крушка от сто свещи те използваша само от време на време при особени разпити. Фишер потисна желанието си да блесне сега с тази лампа в лицето на своя началник, за да го принуди да престане най-после да съска. В този миг ги повикаха от Вормс и това от само себе си сложи край на съскането. Фишер извика:

— Хванали са Валау!

Оверкамп пое слушалката, започна бързо да записва.

— Да, и четиримата — каза той. После добави: — Да се запечати къщата! — После: — Да се докара тук!

После прочете на Фишер:

— И така: когато завчера са претърсили в съответните градове съответните места, освен семейството на Валау, е трябвало да прибегнат още до голям брой лица в различни градове. Вчера всички тези лица са били разпитани още веднъж. Сред петимата други, които сега вече се изключват и които са били подбрани след повторния разпит от последната група, съмнението паднало върху някой си Бахман, трамваен кондуктор, който тридесет и трета година бил два месеца на лагер, а после освободен, за да го проследят с кого ще се среща — проследявайки тези негови връзки, миналата година, спомняте ли си, ние се натъкнахме при случая Виланд на следата на конспиративния адрес в Арлсберг, — след това онзи не се занимавал повече с политическа дейност и сега при първия и при втория разпит всичко отказвал. Но когато го заплашили, вчера омекнал. Жената на Валау отнесла дрехи в неговата лятна къщичка край Вормс, но той уж

не знаел за кого и за какво ги е оставила. Пак го пуснали да си върви под надзор, за да го проследят с кого ще се срещне. В двадесет и три часа и двадесет минути Валау бил арестуван във вилното място на Бахман, ала и досега отказвал да даде каквито и да било показания. До този момент Бахман не е излизал от дома си. Не е постъпил на работа в шест сутринта, има съмнение за опит за самоубийство, семейството му не е съобщило още нищо. Край! — рече Оверкамп.

Той нареди на Фишер да предаде новините за пресата и радиото — тъкмо щяха да успеят за утринните съобщения. Досега Оверкамп беше на противно мнение по въпроса: подобно своевременно обявяване на случилото се с пълно описание на бегълците можело да предизвика съучастничеството на народа, но би било полезно само ако се касае за двама, най-много за трима бегълци — едно все пак допустимо число; и ако условията на бягството се обяснят с подходящи думи, може да се разчита на помощ от страна на хората. Но да се разгласи опитът за бягство на толкова много лагерници наведнъж, не би било от полза, тъй като числото седем, шест или дори петима души можело да подведе хората да си помислят, че броят на бегълците може да е и по-голям, и изобщо да им даде повод за разни предположения, настроения, съмнения и слухове. Сега обаче със залавянето на Валау броят на бегълците бе достигнал допустимата цифра.

— Чу ли какво съобщиха току-що, Фриц? — попита девойката, без дори да поздрави, щом момчето влезе през портата им. Тя сякаш бе избелила под особено слънце върху особена трева кърпата, която току-що бе завързала на главата си.

— Какво да съм чул? — отвърна момъкът.

— Ами преди малко — рече девойката — по радиото.

— По радиото. Аз имам вече толкова много работа заран! Щом Паул отиде с тате на лозето, мама отива да предава млякото. А аз трябва да я заместя в обора. И всичко това преди седем и половина сутринта! Та само до това кречетало ми е.

— Да, но днес — подхвана девойката — съобщиха новини за Вестхофен. За ония тримата бегълци от лагера — че пребили

щурмовака Дитерлинг с лопатата, после ограбили някаква къща във Вормс и се разбягали в различни посоки.

Момъкът каза спокойно:

— Така ли? Виж ти! Вчера разправяха в кръчмата — Ломайер от лагера и Матес, — че оня, дето го цапардосали с лопатата, имал късмет, останала му само рана над окото и всичко се разминало с една лепенка. Та, значи, казваш, трима?...

— Жалко — каза девойката, — че все още не са успели да хванат твоя!

— Остави го, той отдавна вече се е разделил с моето яке — рече Фриц Хелвиг, — моят не може да е чак дотам глупав. Той, моят, няма да тръгне да бяга със същите дрехи я. Той не може, моят де, да не си помисли, че облеклото му е описано. Сигурно е разменил някъде моето яке и сега то виси в някой чужд шкаф на чужда закачалка в някой непознат магазин. Пък може и да го е захвърлил в Рейн с натъпкани с камъни джобове...

Девойката го погледна изненадано. Той ѝ обясни:

— Отначало ми беше криво... — После добави: — А сега вече пет пари не давам...

Чак сега той пристъпи близо до нея. Навакса си онова, което не бе направил днес: хвана я за раменете, разтърси я леко и я целуна леко. Подържа я така за миг, преди да си тръгне. Мислеше си:

„Той много добре знае, че никога вече няма да излезе жив от ръцете им, ако го хванат отново.“ При това измежду всички бегълци Фриц си мислеше само за онзи, с когото сам се чувствуваше свързан. През нощта му се беше присънило, че минава край градината на Алгайерови. Зад оградата, между плодните дръвчета, имаше плашило за птици — една стара черна шапка, а под нея две пръчки, облечени с неговото кадифено яке. Сега сънят му се стори съвсем весел, ала през нощта го беше изплашил до смърт. Той усети как ръцете му леко се отпускат. От кърпата, завързана на главата на девойката, която се бе облегнала тихо на гърдите му, към носа му се изкачваше лека, нежна миризма на скоро избелван плат. Той за пръв път вдъхна тази миризма и му се стори, че у него нахлу нещо ново, което правеше по-осезаема снагата на девойката — и нежна, и твърда.

А когато десет минути по-късно в училището той се натъкна отново на стария градинар, дядката го подхвана:

— Още нищо ново ли няма?

— За какво?

— Ами за якето. Вече и по радиото говорят за него.

— За якето? — попита Фриц Хелвиг изплашен, защото приятелката му не бе споменала за това.

— За последен път са го видели облечен в следните дрехи... — заразказва градинарят. — То сигурно вече съвсем се е лекедисало под мишниците от пот.

— Я ме остави на мира! — извика момчето.

Когато Франц влезе в кухнята на Марнетови, за да изсърба набързо кафето си, преди да яхне велосипеда, Ернст Овчаря вече седеше на зиданата кухненска печка на Марнетови и си мажеше филия с мармалад. Ернст каза:

— Чу ли вече, Франц?

— Какво?

— За онзи тукашния, който също е избягал...

— За кого говориш? Откъде избягал? — попита Франц.

— Ами като не слушаш радио — отвърна Ернст, — разбира се, че не можеш да бъдеш в течение на събитията.

И Ернст се обърна към семейството, което бе насядало около голямата кухненска маса за втора закуска — вече бяха работили няколко часа, бяха сортирали ябълки, защото за утре заран двама търговци на едро се бяха уговорили да ги чакат в халите във Франкфурт:

— А вие какво бихте направили, ако неочаквано откриете този приятел във вашия обор на края на двора?

— Ще заключа веднага обора — отвърна зетят — и ще избързам с велосипеда до телефонната будка, за да повикам полицията.

— Няма нужда да викаш полиция — намеси се шурейт, — ние да не сме малко, ще го овържем за миг и ще го откараме в Хьохст. Ти какво ще кажеш, Ернст?

През това време Ернст Овчаря мажеше филията си с толкова много мармалад, сякаш ядеше мармалад с хляб, а не хляб с мармалад.

— Мен и без това утре няма да ме има вече тук — отвърна той, — ще бъда у Месерови.

— Но той може да се е скрил и в обора на Месерови — рече зетят.

Франц слушаше, застанал като закован и със затаен дъх.

— Че той може да се е скрил навсякъде — каза Ернст, — във всяко кухо дърво, във всеки стар обор, но сигурно няма да се е скрил там, където аз ще надникна.

— Защо?

— Ами защото въобще няма да погледна натам — отвърна Ернст, — нямам какво да търся там.

Мълчание. Всички гледат към Ернст, около чиито устни голямата нахапана филия с мармалад е оставила кръгла следа.

— Лесно ти е на тебе да говориш така, Ернст — намеси се госпожа Марнет, — защото нямаш нито собствен чифлик, нито каквото и да било. Но когато утре заран пипнат тоя нещастник и той признае къде е бил предишната нощ, могат за такова нещо да хвърлят човека в затвора.

— В затвора ли? — обади се старият Марнет, дребно мълчаливо старче, което при същата храна и същия начин на живот бе съвсем слабо, докато жена му беше като наpomпана. — Ще те хвърлят в концентрационния лагер и никога няма да излезеш оттам. И какво ще стане с имота ти? Ще погубиш цялото си семейство.

— Аз не мога да кажа такова нещо — рече Ернст. Той облиза уста с невероятно дългия си гъвкав език, децата го гледаха учудено. — Аз имам само малко мебели в Оберурсел, останали от мама, и спестовната си книжчица. Нямам още семейство, имам само овцете. В това отношение аз съм като фюрера, нямам ни жена, ни дете. Имам само моята Нели. Виж, фюрерът си имаше по-рано икономка; четох някъде, че лично отишъл на погребението ѝ.

Неочаквано в разговора се намеси и Аугусте:

— Едно обаче ще ти кажа, Ернст, да си го знаеш — разказах на Марнетовата Софи всичко за тебе. Как можеш да мамиш така момичето, че си бил сгоден за Марихен от Боценбах? Та нали поминалата неделя направи предложение на Ели.

Ернст отвърна:

— Само че това мое предложение няма нищо общо с чувството ми към Марихен.

— Та това е истинско многоженство! — възрази Аугусте.

— Това не е никакво многоженство — отвърна Ернст, — просто едно предразположение.

— То му е наследство от баща му — заяви госпожа Марнет; — когато баща му падна убит през войната, всичките му някогашни приятелки плакаха за него заедно с майката на Ернст.

Ернст попита:

— И вие ли плакахте за него, госпожа Марнет?

Госпожа Марнет хвърли поглед към слабото си старче. После отвърна:

— Една сълзица и аз преглътнах.

Франц бе следил разговора със затаен дъх, сякаш очакваше, че мислите и думите на закусващите в Марнетовата кухня хора от само себе си ще стигнат до онази точка, която така го вълнуваше. Но нищо подобно — мислите и думите на хората се разпръснаха весело над тази точка във всички възможни посоки.

Франц извади велосипеда си от обора. Този път въобще не забеляза как се смъкна по нанадолницето до Хьохст — нито съскането на велосипедите край него, нито хорската глъч в тесните улички стигаха до слуха му.

— Ти не го ли познаваш? — попита го някой в съблекалнята на завода. — Нали си живял тук и по-рано?

— Че отде да го познавам? — отвърна Франц. — Името му не ми говори нищо.

— Я го погледни — рече друг и му поднесе вестника под носа.

Франц погледна надолу към снимките на трима мъже. Сякаш гръм го удари, като видя отново Георг — защото това все пак беше една среща с него, макар този Георг от снимката в обявата само наполовина да приличаше на живия Георг и на онзи Георг от неговите спомени; същевременно другите две непознати лица отдясно и отляво на обявата също го развълнуваха силно и го накараха да се засрами, задето мислеше само за Георг.

— Не — каза той, — снимката не ми говори нищо. Боже мой, та колко хора среща човек през живота си!

Вестникът премина през десетина чифта ръце.

— Не го познаваме — казваха те и още:

— Боже мой, трима наведнъж, а може би са повече...

— А защо са избягали?

— Тоз пък какво пита!

— И убили пазача си с лопатата!

— Никакви шансове нямат...

— Че защо пък? Нали са избягали вече...

— Да, но докога?...

— Не бих искал да съм на тяхно място...

— Я го вижте този, той е съвсем стар...

— Той ми се струва познат...

— С тях и без това е било свършено там, нямало е какво да губят повече.

После нечий глас заяви спокойно, може би малко приглушено, защото този, който го каза, сигурно се бе навел над шкафчето си или се бе заел да си връзва обувката:

— А ако избухне война, какво ще стане тогава с лагерите?

Студени тръпки побиха мъжете, които забързаха трескаво, блъскайки се един друг, да се преобличат. А същият глас добави все така беззвучно:

— Какво ли ще ни посъветва тогава Вътрешната сигурност?

Кой всъщност каза това? Не бяха видели лицето му, защото онзи тъкмо се беше навел. Но гласът му е познат на всички. Че какво толкова каза човекът? Нищо забранено. Настана кратко мълчание и когато втората сирена зави, всички потрепераха. Тичайки заедно с колегите си през двора, Франц чу как някой зад него попита:

— Всъщност Алберт все още ли е в лагера?

А някой друг отвърна:

— Мисля, че да.

Биндер, възрастният селянин от чакалнята на доктор Льовенщайн, тъкмо се канеше да се скара на жена си да спре радиото. Откакто се беше върнал от Майнц, той се превиваше от болки върху мушамения диван и както му се струваше — още по-болен от преди. Сега из един път се заслуша с отворена уста. Забрави за живота и смъртта, които се бореха в него. Изкрещя на жена си да му помогне бързо да облече сакото и обувките си. Нареди веднага син му да запали колата. Дали искаше да си отмъсти на лекаря, който все пак не бе съумял да му помогне, или на пациента, който вчера спокойно си бе

отишъл по пътя с превързана ръка, макар че — както сега стана ясно — и на него му се полагало смърт? Или той просто се надяваше чрез подобна постъпка да се смеси по-отблизо с живите?

II

Междувременно Георг се бе измъкнал от обора, за да не даде възможност някому да го открие и да си навлече беда на главата. Чувствуваше се толкова жалък, че му се стори направо безсмислено да продължи да мести крак пред крак. Ала устремът на новия ден, много по-силен, отколкото ужасите на нощта, съумява да въввлече всекиго, който дотогава се е колебал. Мократа зайча трева се удряше о краката му. Излезе вятър, толкова лек, че само успя да разпръсне мъглата. Макар да не виждаше нищо от нея, Георг усещаше новия ден, който полъхваше над него и над всичко наоколо. Скоро връхчетата на високите треви около него заблестяха, огрени от ниските лъчи на слънцето. Отначало Георг си помисли, че и насреща зад замъгления бряг грее слънце, ала когато се приближи, видя, че на издадения във водата тесен нос гори огън. Бавно, ала видимо мъглата започна да се вдига и той забеляза пред себе си няколко ниски сгради върху сушата и голия, без никакви дървета нос със завързани край него за колове лодки, а зад тях — откритата вода. Пред него, на сред поляната, до пътя, който се отклоняваше от шосето към брега, беше къщата, от която през нощта сигурно бе дошла любовната двойка в отдалечения обор. Ненадейно откъм полуострова се чу ситен барабанен звън, та чак зъбите му затракаха. И тъй като вече беше късно да се скрие, той продължи вдървено напред, готов на всичко. Ала наоколо продължаваше да цари спокойствие. В чифлика нищо не се раздвижи, само откъм носа се чуха момчешки гласчета, които — само защото не бяха мъжки гласове — му се сториха прекрасни и ангелски чисти, и ето че в същия миг край него се чу плясък на гребла, който се приближаваше към брега, и огънят на вдадената във водата суша изгасна.

Не можеш ли да избегнеш срещата с приближаващи се хора — го бе учил Валау, — трябва нарочно да продължиш да вървиш насреща им и да се смесиш с тях.

Хората, които той не можеше сега да избегне, бяха двадесетина момчета, които наскочаха от лодките с див рев, като индианци, нахлули

в ловните райони на враждуващото с тях племе, и повлякоха към брега раници, кухненски съдове и баки, палатки и знамена. Безредата скоро се уталожи и момчетата се разделиха на две малки групи, и то — както Георг забеляза — под командата на един слаб, светлокос момък, който бързо даде с приглушен, ала все още доста детски глас, цял куп разумни нареждания. Две момчета надянаха за дръжките кухненските съдове и ведрата на един прът и потеглиха към селската къща, съпроводжани от четирима тежко натоварени свои другари и от двамата барабанчици, предвождани от един седми хлапак, който носеше знамето. Георг бе приседнал върху пясъка и наблюдаваше децата не като човек, който вече е минал детските си години, а като някой, комуто те току-що са били ограбени!

— Свободно! — заповяда слабият дангалак на другарите си, които междувременно се бяха строили и преброили.

Дангалакът чак сега забеляза Георг. Част от момчетата се спуснаха да търсят плоски камъчета и вече се чуваше как брояха отскачането на камъчетата над водата. Останалите насядаха на половин метър от Георг върху тревата около едно дребно мургаво рошаво момче, което дялкаше нещо в скута си. Георг слушаше съветите и одобренията на момчетата и сякаш забрави собственото си положение. Неколцина хлапаци се заперчиха, говорейки престорено като деца, които усещат, че някой възрастен ги наблюдава и същевременно ги привлича, без те да съзнават това.

Мургавият хлапак скочи, изтича край Георг, изнесе ръката си далече назад със сериозно и напрегнато лице и захвърли предмета, който току-що бе дялкар, със сила право нагоре. Дъсчицата падна пред краката му като всеки предмет, подчиняващ се на закона за земното притегляне — ала това, изглежда, безкрайно разочарова момчетата. Мургавият вдигна дъсчицата, огледа я със сбръчкано чело, после седна отново и продължи да дялка, докато любопитството на другарите му премина в подигравки. Георг, който бе наблюдавал внимателно сцената, каза усмихнато:

— Бумеранг ли искаш да си направиш?

Момчето го погледна открито с твърд и спокоен поглед, който много се хареса на Георг.

— Не мога да ти помогна, защото ръката ми е ранена — продължи Георг, — но мога да ти обясня...

Лицето му изведнъж помръкна. Та нима вчера също такива момчета не бяха проследили Пелцер в Бухенау? Дали този хлапак с хубавия спокоен поглед не беше удрял барабана пред портата? Момчето сведе очи. Останалите се скупчиха по-скоро около Георг, отколкото около дялкащия си другар. Без особено усилие от негова страна Георг вече бе заобиколен напълно от групата деца. Не се бе наложило дори да надуе флейтата си като ловеца на плъхове от приказките. Децата вече бяха усетили с безпогрешното си чувство, че в този човек има нещо особено, че той е преживял някакво приключение или странно нещастие, или има необичайна съдба. Разбира се, всичко това беше съвсем неясно за тях. Те само сгъстиха кръга си около него и като бърбеха непрекъснато, хвърляха поглед към бинтованата му ръка.

По това време във Вестхофен Оверкамп вече бе получил съобщението, че не самият Георг Хайслер, но поне последната му телесна обвивка — кафявото кадифено яке с цип — е попаднало в ръцете на властта. Още предишната вечер след размяната онзи моряк бе отишъл с якето при един търговец на стари вещи, за да продаде новата си придобивка и да я изпие. И без това годеницата му плетеше достатъчно пуловери и размяната бе за него добре дошла сума за гуляй. Ала търговецът на стари дрехи бе предупреден най-остро да внимава, тъй като често бе купувал забранени вещи, дори вече му бяха правили проверка в бараката — и понеже бе прочел описанието на търсеното яке, беше нащрек. Морякът замънка отначало, като разбра, че ще трябва да предаде на полицията прекрасната дреха; но щом му обещаха обезщетение, веднага се успокои. Оправдание за себе си той имаше, тъй като можеше да посочи половин дузина свидетели на размяната. Свидетелите му бяха останали с впечатление, че онзи, който бе разменил своето яке, бе тръгнал заедно с още един спътник към Петерсау. По време на разпита много бързо излезе наяве името на неговия спътник: Щуката.

А да се намери Щуката, съвсем не беше трудно. Оверкамп веднага даде разпорежданията си, щом изслуша показанията на моряка. Той дори имаше впечатлението, че в този доскоро съвсем безнадежден случай се бе появило ново успокояващо обстоятелство. Сред пристигналите по-късно съобщения се открояваше показанието

на някой си Биндер от Вайзенау. Биндер бил забелязал предишната заран в чакалнята на доктор Льовенщайн някакъв подозрителен тип, който напълно отговарял на данните в обявлението във вестника, а след това през същата сутрин срещнал човека с чисто бинтована ръка край Рейн. Всички тези свидетели трябваше веднага да се призоват. Въз основа на техните показания се бе изяснил пътят на избягалия Хайслер до предишния ден на обяд, от което можеше да се съди накъде е продължил след това.

Незабелязано всички момчета бяха наставали от тревата край пясъка и се бяха насъбрали около Георг, така че сега малкият хлапак, който дялкаше бумеранга, дори остана малко настрани, когато неочаквано всички извърнаха глави назад, защото една самотна лодка идваше откъм острова. Отвътре скочиха мъж с раница на гърба и един висок момък, чиито правилни черти — както се видя по-късно — придаваха на продълговатото му светло лице дързък вид.

— Дай на мен — каза този момък веднага щом се приближи до дялкащото момче, после мина напред и захвърли дъсчицата във въздуха със спокойно и своеобразно движение, от което дъсчицата се завъртя около себе си.

Междувременно от селската къща се бяха върнали момчетата от втората група. Учителят похвали кратко високия слаб младеж, който бе изпълнил задачата бързо и правилно. После отново всички се строиха и се преброиха. Колоната тръгна. Георг също се изправи.

— Добри са момчетата ви, господин учителю — каза той.

— Хайл Хитлер — отвърна със закъснение учителят. Той имаше смугло, съвсем младежко лице, което обаче изглеждаше малко неподвижно поради неговия стремеж да прикрива младостта си. — Да, класът ми е добър. — И макар че Георг не каза нищо повече, той сам добави: — Основното им ядро беше добро. Избрах си, които можах. За моя радост ми оставиха класа до Великден.

„Всичко това, изглежда, има голямо значение за този човек — мислеше си Георг, — щом е толкова щастлив, че е могъл да запази класа си.“

Той дори нямаше нужда да се напруга, за да разговаря спокойно с учителя. Струваше му се, сякаш нощта бе минала много отдавна.

Обикновеният живот се движи така спокойно напред, че увлича веднага всекиго, който само стъпне с единия крак в него.

— Далече ли е още до пристана?

— Няма и двацет минути — отвърна учителят, — ние всички отиваме натам.

„Той трябва да ме вземе до другия бряг — мислеше си Георг, — сигурно ще ме вземе!“

— Вървете, вървете — каза учителят на момчетата и сам не забелязваше привлекателната сила, която се излъчваше от непознатия, защото и той вече й се беше поддал.

Високият момък, който бе дошъл заедно с учителя с лодката, продължаваше да върви край него. Учителят сложи ръка върху рамото му. А Георг си помисли, че ако трябваше да си избере един другар от всички тези малки момчета, за да си бъдат дружина по път, в никакъв случай не би избрал красивия момък, който сега крачеше до учителя, нито онзи слабия, с умното чело, а малкия Бумеранг. Бистрият поглед на момченцето често срещаше неговия, сякаш то виждаше повече от другарчетата си.

— Нима прекарахте нощта на открито?

— Да — отвърна учителят, — ние си имаме хижа на поляната край брега. Но с учебна цел останахме да нощуваме край къщата. Снощи и тази сутрин си приготвихме яденето на открито. Вчера разучихме по картата по какъв начин ще можем днес да завземем отсрещната височина, а след това се върнахме назад в историята, нали ме разбирате, и обмислихме с какви средства би си послужила рицарската войска, а след това и римските легиони...

— Като ви слуша човек, веднага може да съжали, че не е ученик днес — каза Георг. — Вие сте добър учител.

— Човек върши добре онова, което му е по сърце — отвърна учителят.

Вече бяха стигнали по брега до края на полуострова. Край тях течеше откритата река. Сега се видя, че сушата, която досега бе закривала реката с храстите си и няколкото групи дървета, всъщност беше само един тесен триъгълник земя сред безброй многото издатини и заливчета на реката. Георг си помисли:

„Ако стигна на отсрещния бряг, мога още днес да бъда при Лени.“

— Вие на война били ли сте? — попита учителят.

Георг разбра, че този човек, който навярно беше на неговите години, го смята за много по-възрастен. Отговори:

— Не съм.

— Жалко, можехте да разкажете много нещо на моите момчета. Аз използвам всеки удобен случай.

— Аз бих ви разочаровал — каза Георг, — защото съм лош разказвач.

— Точно като баща ми, той никога не ми е разказвал за войната.

— Дано поне вашите момчета не стане нужда да жертвуват живота си.

Учителят каза:

— Надявам се, че те няма да го пожертвуват. — Той наблегна на последната дума. — Искам да кажа, че ще съумеят да запазят живота си не защото няма да отидат на война.

Сърцето на Георг заби лудо, защото той видя вече коловете и стълбичките на пристана. И въпреки това нуждата, навикът да въздействува върху съзнанието на хората у него беше толкова силен, че той отвърна и сега:

— Та вие се включвате в живота с душа и със сърце. Това също се равнява на участие във война!

— Аз не говоря за подобно участие — отвърна учителят. Думите му бяха насочени и към момъка, който сега вървеше с изпънато тяло до него. — Говоря за решителното включване на живот и на смърт. Тогава човек трябва да вложи всичко, за да се справи — всъщност как стигнахме до този разговор?

И той погледна още веднъж непознатия си спътник. Ако пътят им беше по-дълъг, той с удоволствие би споделил мислите си с този човек. Колко много признания може да чуе по пътя един мълчалив спътник!

— Ето че стигнахме. Кажете, моля, ще ви бъде ли удобно да вземете с вас неколцина момчета до отсрещния бряг?

— Но да, разбира се! — отвърна Георг и усети как сърцето му бие чак в гърлото.

— Колегата ми обеща, че ще вземе моите момчета със своя клас, защото аз ще отида с останалите да попълним колекциите си покрай брега; ще остана да изчакам пристигането на лодката.

„Може би малкият Бумеранг ще дойде заедно с мене“ — помисли си Георг.

Ала когато децата се строиха и преброиха за трети път, малкият Бумеранг за съжаление бе причислен към групата, която щеше да остане с учителя.

Щуката бе отведен във Вестхофен да даде показания. Оказа се, че той много добре умее да разказва, точно и остроумно. Разхождащи се без работа хора като него обикновено умеят много добре да наблюдават. И тъй като никога не се налага да действуват, наблюденията остават в главите им като неоползотворено богатство. Затова пък те много често стават несравними помощници на полицията. Ето и сега Щуката заразказва най-подробно пред комисарите как вчерашният му спътник се изплашил до смърт, когато стигнали до края на Петерсау.

— Ръката му беше чисто превързана — каза той. — Превръзката му блестеше като сняг. Прекрасна реклама за прах за пране „Персил“. Най-малко пет зъба нямаше този човек, навярно три горе и два долу, защото горе дупката на челюстта му беше още по-голяма отколкото долу. А от едната страна — Щуката бръкна с прегънатия си показалец в собствената си уста — имаше хлътнина, или не знам как да го нарека, сякаш някой се бе опитвал да удължи устата му чак до лявото ухо.

Освободиха Щуката да си върви по живо, по здраво. Сега оставаше само да се припознае и якето. Тогава можеха да разпратят по всички гари и постови, по мостовете, до всички полицейски участъци и пунктове, до всички пристани и хижи — по цялата страна съобщение по радиото с отличителните белези на беглеца.

— Фриц, Фриц — извика някой в земеделското училище „Дарè“, — якето ти се е намерило!

Като чу това, Фриц усети как светът се завъртя пред очите му. Изтича навън. Зад складовата барака вече бяха привършили регулирането на пътя. Фриц надникна в оранжерията. Стариият градинар Полчер тъкмо събираше сам семената от прецъфтяващите бетонни, за да ги сортира веднага.

— Намерили са ми якето.

Без да се обръща към него, старецът каза:

— Е, тогава вече са съвсем по петите му. За сметка на това ти можеш да бъдеш доволен.

— Доволен? Заради едно нагизнало от пот, изпоцапано, навярно и опръскано от някого си с кръв яке?!

— Ти го огледай добре, може пък въобще да не е твоето.

— Идва! — завикаха момчетата.

Вече се чуваше пухтенето на моторницата в тишината. Следата зад лодката, която прекосяваше реката, малко по-светла от останалата вода, остана почти докато лодката се приближи до брега. Утринното слънце сякаш огряваше само кърпата на врата на лодкаря, една птица, която летеше отгоре, бялата стена на края на брега и върха на една църковна камбанария далеко навътре сред хълмовете; сякаш именно тези няколко неща трябваше да се запечатат в съзнанието на присъстващите дълбоко и завинаги. И когато всички слязоха няколкото каменни стъпала до пристана, макар че беше още рано, тъй като лодката още не се беше приближила, всеки почувствува как нещо у него се раздели на две — едната част, която искаше непрекъснато да върви все напред и напред, да се движи и никога да не се застоява на място, и другата част, която непрекъснато се стремеше да остане на същото място и никога да не се промени; едната част вече се носеше по течението на голямата река, а другата се притискаше към брега и се вкопчваше с всичките си фибри към тези селца и към стените край брега и лозята.

Момчетата съвсем бяха притихнали. Защото когато тишината проникне някъде, тя се загнездва по-дълбоко, отколкото звън или вой на свирки.

Георг видя постовия на отсрещния пристан. Винаги ли стои той там? Или е дошъл сега заради него? Момчетата го заобиколиха, повлякоха го надолу по стълбите, блъскаха се около него, за да влязат в лодката. Погледът на Георг обаче не се откъсваше от постовия на отсрещния бряг.

— Направете малко място, момчета! Толкова, колкото да мога да скоча помежду ви. И няма да е кой знае колко страшно, ако не успея.

Той вдигна лице. Погледна далеко към Таунус, където често бе ходил преди, дори бе участвувал с някого в прибирането на ябълковата реколта — с кого всъщност? Ах, да, с Франц. Сигурно и сега ябълките пак са родили, я виж, есен е. Има ли нещо по-хубаво на света от ябълковата реколта? А и небето вече не е мъгливо, а се разстила сивосиньо, без никакво облаче.

Децата млъкнаха за миг и погледнаха натам, накъдето така странно гледаше мъжът, ала не забелязаха нищо — навярно птицата вече бе отлетяла. Жената на лодкаря започна да прибира парите... Вече бяха стигнали средата на течението.

Постовият гледаше неподвижно приближаващата се моторница. Георг потопи здравата си ръка във водата, без да отмества поглед от постовия. Веднага всички момчета пуснаха ръце във водата.

„Но не, всичко това е само някакво видение, и все пак, ако те хванат и те откарат, и те отведат отново в лагера, и започнат да те измъчват, ще има да съжаляваш, задето всичко можеше да ти се размине толкова лесно!“

С кола нямаше и пет минути път от училище „Даре“ до Вестхофен. Фриц си беше представял Вестхофен като някакъв ад. Ала сега видя само чисти бараки, един голям добре изметен площад, неколцина постови, няколко окастрени чинара и спокойно есенно утринно слънце.

— Вие сте Фриц Хелвиг?

— Хайл Хитлер!

— Якето ви е намерено. Ето го.

Фриц хвърли косо поглед към масата. Якето му лежеше там — кафяво и чисто, никакви петна, нито кръв, както той си го бе представял. Само върху ръба на единия ръкав имаше тъмно петно. Той хвърли въпросителен поглед към комисаря. Онзи му кимна усмихнато. Фриц се приближи към масата, попипа ръкава. Дръпна ръката си назад.

— Е, какво, това е вашето яке — каза Фишер. — Нали така? Можете да го облечете! — добави той усмихнато, защото видя, че Фриц се колебае. — Хайде — рече той високо, — или може би това не е вашето яке?

Фриц сведе поглед. Каза тихо:

— Не е.

— Не е? — рече Фишер.

Фриц разтърси решително глава сред всеобщия смут, който думите му предизвикаха.

— Огледай го добре — рече Фишер, — защо това да не е твоето яке? Намираш ли някаква разлика?

Свел поглед, Фриц започна да обяснява, отначало заеквайки, а след това надълго и нашироко, защо това не е неговото яке. Неговото имало цип и на горното джобче, а това тука е с копче. Освен това ей на туй място неговото имало дупчица от молив, а тука хастарът бил здрав. На този джоб имало ширит с името на фирмата за закачалка, а неговото яке, понеже закачалката непрекъснато се късала, имало две закачалки, които майка му му пришила на ръкавите. И колкото повече приказваше, толкова повече различия му идваха на ума, защото колкото по-обстойно ги описваше, толкова повече се успокояваше. Най-после го прекъснаха грубо и го отпратиха да си върви.

Когато пристигна в училище, той заяви:

— Въобще не беше моето яке.

Всички се учудиха и се разсмяха.

Междувременно Георг отдавна вече беше слязъл от моторницата, заобиколен от своите момчета, и бе минал край постовия. След като се сбогува с всички, той продължи по шосето, което водеше от Елтвил за Висбаден.

Оверкамп продължаваше да подсвирква тъничко, докато ръцете на седящия насреща му Фишер трепеха. Хлапакът с радост щеше да грабне якето си, след като толкова беше вдигал шум за него. Все пак добре е, че беше честно момче и че отхвърли чуждото яке. Щом като това тук не е откраднатото, следователно и човекът, който е разменил якето, съвсем не е онзи, когото търсят. Тогава ненужно са задържали и доктор Льовенщайн. Макар да е вярно, че човекът, чиято ръка той е превързал вчера, е бил този, който е разменил якето си след това.

Оверкамп можеше да продължи да си свирука още часове наред, ако неочаквано една новина не бе разтърсила целия лагер. Някой

връхлетя в кабинета:

— Водят Валау.

По-късно един от затворниците разказваше за тази сутрин:

— На нас, затворниците, залавянето на Валау ни подеждствува приблизително като падането на Барселона или като нахлуването на Франко в Мадрид, или като някакво подобно събитие, от което можеше да се съди, че цялата власт на земята е в ръцете на врага. Бягството на седмината от лагера бе имало за всички затворници най-ужасни последствия. Въпреки това ние понасяхме лишаването от храна и от завивки, увеличаването на принудителната работа, продължаващите часове разпити с побоища и заплахи — със спокойствие, дори с подигравка. Нашите чувства, които ние не съумявахме да прикриваме, дразнеха мъчителите ни още повече. Почти всички приемахме бегълците като част от нас самите, та имахме чувството, сякаш ние сами ги бяхме изпратили. И макар че нищо не бяхме знаели за техния план, на нас ни се струваше, сякаш бяхме успели да извършим нещо особено. Мнозина от нас си бяхме представяли врага като всемогъщ. Докато силните все пак могат да сбъркат някога, без да изгубят нещо от това, защото и най-силните хора все пак са хора, дори грешките им ги правят още по-човечни — онзи, който се представя за всемогъщ, никога не бива да греши, защото или е всемогъщ, или не е нищо. И след като една такава дреболия все пак бе успяла да подрони всемогъществото на врага, това беше за нас пълен успех. Това наше чувство обаче премина в ужас, а скоро след това и в отчаяние. Когато започнаха да докарват един след друг бегълците сравнително бързо и — както ни се стори — с някаква подигравателна лекота. През първите два дни и ноци ние се питахме дали ще им се удаде да пипнат и Валау. Ние едва го познавахме. След като го бяха довели в лагера, той бе останал само няколко часа сред нас, защото веднага го бяха извикали отново на разпит. Бяхме го виждали два или три пъти след такива разпити — леко олюляващ се, притиснал едната ръка към стомаха си, с другата той правеше някакво едва забележимо движение към нас, сякаш искаше да ни каже, че всичко, което се е случило с него, не е окончателно и ние да не се безпокоим. И когато сега заловиха и този Валау и го върнаха обратно, неколцина от нашите заплакаха като деца. Сега вече всички сме загубени — мислехме си ние, — сега ще убият и Валау, както убиха всички останали. Още през първия месец на

Хитлеровата власт бяха избии стотици от нашите водачи по всички краища на родината ни, всеки месец избиваха неколцина. Една част осъждаха открито, другите умираха от мъченията по лагерите. Цялото ни поколение бяха изстребили. Така си мислехме ние през това ужасно утро и го споделихме помежду си, споделихме за първи път, че — до такава степен избити, дотолкова пометени от лицето на земята, ние направо ще загинем без следваща смяна. Нещо, което почти никога не се е случвало в историята, но вече бе сполетяло веднъж нашия народ, най-ужасната съдба, която изобщо може да бъде отредена на един народ, щеше да бъде сега наша: между нашето и следващото поколение щеше да има мъртва земя, за да не може да проникне до нея натрупаният в миналото опит. Когато един човек се бори и пада в борбата и друг поеме знамето и се бори и пада, и следващият го поеме и ще трябва също да падне — това е естествено развитие на нещата, защото животът ни няма да мине без жертви. Но когато никой няма да иска вече да поеме знамето от падналия, защото няма да знае значението му? Тогава? Колко ни беше мъчно за младежите, които стояха строени в шпалир, когато докараха Валау, и го гледаха с тъпи погледи и плюеха по него! Хитлеристите бяха унищожили най-доброто у бъдещите поколения на нашата страна, защото бяха научили децата, че ние сме плевели. Всички момчета и момичета, които ще минат през редовете на Хитлеровата младеж и след това през задължителните трудови отреди и през войската, ще заприличат на децата от старинната сага, които били отгледани от диви зверове и после разкъсали собствената си майка.

III

И тази сутрин Метенхаймер бе дошъл на работа рано като друг път. В себе си той бе решил каквото и да се случи, да не се интересува повече от нищо друго освен от работата, която му бе поверена. Нито вчерашният разпит, нито дъщеря му Ели, нито сянката с твърдата шапка, която не се отделяше от петите му, ето и днес дори, не биваше да му попречат ни най-малко да упражнява своя хубав занаят. Когато се почувствува така неочаквано застрашен — дебнен от всички страни, под постоянната заплаха да го откъснат от неговите тапети, — той изведнъж видя своя занаят в нова светлина, почти възвишен, възложен му в този объркан свят от онзи, който определя занаятите на хората.

Тъй като в старанието си да дойде съвсем навреме след вчерашното си закъснение, тази заран той нито бе чул радиото, нито бе погледнал вестника и сега не забеляза погледите, които гипсаджиите си размениха, щом го видяха да идва. Сред мълчанието, с което той работеше и което нарушаваше само за да измърмори кратките си нареждания днес всички му помагаха много по-старателно от всеки друг път, без той изобщо да забележи това. Естествено работниците около него съвсем не си обясняваха мрачното му усърдие с въздействието на неговите възвишени мисли за голямото значение на техния занаят, а го приемаха като проява на вроденото достойнство на възрастен мъж, преживял нещастие в семейството си. Най-добрият му работник — Шулц, — който тъкмо се ръкува с него, рече неочаквано, като погледна отстрани строгото дребно лице на стария мъж:

— То може да се случи всекиму, Метенхаймер.

— Какво? — попита Метенхаймер.

С малко надут, но честен тон, с какъвто хората изговарят съболезнованията си, защото още не могат да облекат в думи обзелите ги чувства и си служат с първите хрумнали им думи, Шулц добави:

— Такова нещо днес може да се случи на всяко немско семейство.

— Какво може да се случи на всяко немско семейство? — попита пак Метенхаймер.

Това вече се стори прекалено на Шулц и го раздразни. В момента десетина мъже работеха по вътрешното оформление на зданието. Шулц се числеше към половината, които работеха дълги години все за същата фирма. С течение на времето в подобен колектив семейното положение на всеки престава да бъде тайна. Всички знаеха, че Метенхаймер има няколко хубави дъщери и че най-хубавата от тях бе сключила несполучлив брак, против волята на баща си. По онова време не беше лесно да се работи заедно със стария Метенхаймер. Хората знаеха също така, че разведеният зет беше изпратен в концентрационен лагер. А тази сутрин новините по радиото и във вестника бяха припомнили на мнозина неща, които мрачното лице на стареца сякаш само потвърждаваше. Пред Шулц именно Метенхаймер нямаше за какво да се преструва. А Шулц не можеше и да си представи, че Метенхаймер знае най-малко от всички за случилото се.

Когато дойде време за обяд, неколцина слязоха долу при портиерката да си подгреят яденето. Поканиха Метенхаймер прекалено настойчиво да обядва заедно с всички. Метенхаймер въобще не обърна внимание на тона им и прие, тъй като в бързината си бе забравил да си вземе сандвичите, а пък не му се ходеше в гостилница. Тук, в нишата на стълбището, където колегите му бяха решили да се подслонят за обед, той беше на сигурно място, никаква сянка не го заплашваше. Работниците пък дразнеха малкото чираче, пращаха го нагоре-надолу — ту при портиерката за сол, ту до отсрещната кръчма за бира.

— А сега оставете момчето да седне с нас да обядва! — намеси се Метенхаймер.

Сред десетината млади и стари тапетаджии и гипсаджии имаше неколцина, за които държавата не беше нищо друго, освен една фирма — също като фирмата „Хайлбах“, където те работеха. Тях нищо друго не ги интересуваше, освен да знаят, че честният им труд е правилно оценен и че — според собственото им мнение — получават подходяща заплата. Недоволството на тези хора не се предизвикваше от обикновения факт, че и сега те бяха длъжни да разкрасяват богаташките жилища срещу все така ниски заплати, тях ги дразнеха и занимаваха странични, понякога дори отвлечени въпроси — например религиозните. Докато, напротив, Шулц, който се бе постарал да успокои тази сутрин Метенхаймер, още отначало се бе обявил против властта на Хитлер и не бе променил отношението си и сега. Онези от

колегите му, които усещаха, че Шулц не се бе изменил вътрешно, държаха за него. Впрочем не можеше да се каже, че той си бе останал същият. Важното в случая беше голямата разлика дали човек дава израз и чрез действия на най-главното, което го вълнува, или се затваря дълбоко в себе си. Сред групата на тапетаджиите имаше и един отявлен нацист — Щимберт. Всички го смятаха за шпионин и предател. Ала това почти не ги потискаше. Те се пазеха от него и го избягваха, дори и тези, които всъщност по възгледи можеха да се смятат повече или по-малко единомислещи с него. Всички се отнасяха към него така, както се отнасят хората във всяка общност — като се започне от най-първия клас на училището — към еднака, към някой особняк, каквито винаги има във всеки колектив — болезнени доносчици или просто някакви особено тромави дебеланковци.

Ала всички тези хора, които сега обядваха в стълбищната ниша, сигурно щяха да се нахвърлят върху този Щимберт и да му дръпнат един хубав пердах, ако в този миг бяха забелязали нахалното зло лице, с което той наблюдаваше Метенхаймер. Но те всички гледаха само Метенхаймер, когато изведнъж престанаха да ядат и да пият. Метенхаймер бе поел случайно един оставен наблизост вестник. Беше вперил поглед на едно определено място и целият беше пребледнял. Всички разбраха, че той чак сега разбра онова, което те знаеха. Всички затаиха дъх. Метенхаймер вдигна бавно лицето си, което съвсем се беше разстроило зад листа печатана хартия. В очите му се четеше израз на човек, захвърлен в пъкъла. Когато вдигна поглед, той видя около себе си бояджиите и тапетаджиите. Дребното чираче също седеше там, успяло най-после и то да седне да обядва, но и то бе престанало да дъвче. Гадният Щимберт се хилеше нахално над главата на момчето. Върху лицата на всички останали се бяха изписали мъка и почит. Метенхаймер си пое дъх. Той не беше запокитен в пъкъла — все още беше човек сред хора.

Същия ден пред обедната почивка Франц седеше в стола на завода и слушаше разговорите наоколо си.

— Аз отивам тази вечер във Франкфурт на кино в „Олимпия“ — каза някой.

— Какво дават?

— „Кралица Кристине“.

— Аз предпочитам моето гадже пред вашата Грета — намеси се трети.

Първият каза:

— Това са две съвсем различни неща — сам да галиш някого или да гледаш.

— Как ли ви се ходи на кино — намеси се и друг, — аз пък: дай ми да си седя у дома.

— Ами при толкова много работа можем да си позволим най-много да отидем на едно кино.

Франц слушаше външно безразлично, но вътрешно целият трепереше. Струваше му се, че всичко отново бе пропаднало. Тази сутрин поне за миг бе пробляснала малка надежда. Изведнъж Франц трепна. Отиването на кино в „Олимпия“ неочаквано го наведе на някаква мисъл, която цяла заран се мъчеше да се оформи в главата му. Може да се добере до Ели само чрез дома на родителите ѝ. Сам ли да отиде? На вратата сигурно дебне полицията. Навярно проверяват и писмата им?

„Най-добре ще е да отида с колелото дотам след работа — каза си той, — ще купя два билета за кино, може да имам късмет и да успея да осъществя плана си. Пък ако не успея, няма да навредя никому.“

Георг вървеше по Висбаденското шосе. Реши: ще върви така до следващия виадукт. Оттам нататък не можеше да очаква нищо особено. Но все пак трябваше да си поставя някаква цел за всеки десет минути. Оглеждаше многобройните коли, които минаваха край него. Камиони със стоки, коли с войска, някакъв демонтиран самолет, частни коли от Бон, от Кьолн, от Висбаден, някакъв опел — съвсем нов модел, който той не познаваше. Кого ли да спре? Ето тази кола сега? Или въобще никоя? И той все вървеше, между зъбите му скърцаше прах. Ето някаква чуждестранна кола с един-единствен пътник, доста млад човек, зад волана. Георг вдигна ръка. Собственикът на колата спря веднага. В продължение на няколко секунди преди това той бе видял Георг да се мъкне по шосето. Сред смесицата от отегчение и самотност, която понякога кара човека да се заблуждава, че някой непознат го е привлякъл с нещо, той сякаш дори бе очаквал Георг да го

спре. Освободи мястото на седалката до себе си от натрупаните там одеяла, мушамы и всевъзможни дреболии. Попита само:

— Накъде?

Двамата се погледнаха остро и кратко. Непознатият беше висок, слаб, бледолик и косата му беше безцветна. Зад спокойните му сини очи, скрити зад безцветни клепки, нямаше никакъв определен израз — нито мъка, нито веселост. Георг отвърна:

— Към Хьохст. — Когато думите се изплъзнаха от устата му, той се стресна.

— Ах — възкликна непознатият, — аз Висбаден. Но все едно, все едно. Студено ли ви е?

Той спря отново колата. Прехвърли едно от карираните си одеяла върху раменете на Георг. Георг се загърна целия. Размениха си по една усмивка. После непознатият подкара отново. Георг отмести поглед от извърнатата към него половина на лицето на шофьора, издута от дъвка, към ръцете на волана. Тези меки, безцветни ръце бяха по-изразителни от лицето. Върху лявата ръка имаше два пръстена, той сметна единия за халка, но при едно движение забеляза, че пръстенът само беше обърнат надолу и в шепата на непознатия блесна жълтеникав плосък камък. Георг се измъчваше от това подробно наблюдение, ала не можеше да отмести поглед.

— Тук нагоре по-дълго — рече непознатият, — ала по-красиво.

— Моля?

— Горе гора, тук по-близо — но прах.

— Нагоре, нагоре — отвърна Георг.

Свърнаха от шосето и отначало съвсем незабележимо слязоха надолу между нивите. Скоро обаче Георг видя с някакъв необясним страх приближаващото се възвишение. Вече миришеше на гора.

— Денят ще бъде хубав — каза чужденецът. — Как се наричат на немски тези дървета? Не, там, цялата гора. Съвсем червени?

Георг отвърна:

— Буки.

— Буки, добре, буки. Вие познавате ли манастира Ебербах, Рюдесхайм, Бинген, Лорелай? Много красиво.

Георг каза:

— На нас тази част тука ни харесва повече.

— Аха, добре. Искате да пиете?

И той спря за втори път, затърси нещо в багажа си, отвори едно шише. Георг отпи една глътка и разкриви лице. Чужденецът се разсмя. Зъбите му бяха толкова бели и големи, че човек можеше да ги вземе за изкуствени, ако венците му не се бяха оголили вече.

В продължение на десет минути караха все нагоре. Георг притвори очи, упоен от горския дъх. Горе, на края на гората, колата навлезе в една просека. Чужденецът се извъръщаше назад, викаше „а-а-а“ и „о-о-о“, подканяше Георг да погледне пейзажа. Георг извърна глава, ала остана със затворени очи. Не можеше сега да понесе разстилащата се гледка над голямата вода, над полята и горите. Пътуваха известно време навътре в просеката, после завиха. През буковата гора утринната светлина падаше на големи златни парцали. Понякога парцалосаната светлина прошумоляваше, защото беше тъкмо времето на есенния листопад. Георг се мъчеше да се овладее. Едва се съдържаше да не се разплаче. Силите му бяха вече съвсем накрая. Пътуваха към вътрешността на страната, отначало покрай гората. Чужденецът каза:

— Вашата страна много красива.

— Да, страната — каза Георг.

— Моля?... Много гора, хубави пътища. Народ също. Много чист, много ред.

Георг мълчеше. Чужденецът го поглеждаше от време на време, защото обикновено чужденците отъждествяват отделния човек с целия му народ. Георг не го поглеждаше вече, виждаше само ръцете му; тези силни, но безцветни ръце будеха у него слабо чувство на враждебност.

После гората остана зад тях и те навлязоха в една окосена ливада, а оттам в пътя между лозята. Поради пълната тишина и привидната безлюдност пейзажът приличаше на дива местност, колкото и гъсто да бе засаден. Чужденецът погледна Георг отстрани. Забеляза втренчения поглед на Георг върху ръцете си. Георг се стресна. Ала чужденецът, този чудака, този път спря колата само за да извърне пръстена си с камъка нагоре. Показа го на Георг.

— На вас много харесва?

— Да — отвърна Георг нерешително.

— Вземете, щом харесва — рече чужденецът спокойно със своята усмивка, която се изразяваше само в разтегляне на устните.

Георг каза съвсем решително: „Не“ — и тъй като чужденецът не отдръпна веднага ръката си, той добави твърдо, сякаш някой искаше да го принуди за нещо:

— Не, не.

„А можеше да го заложиш някъде — помисли си след това, — никой не познава тук тоя пръстен.“ — Но сега вече беше късно.

Сърцето му биеше все по-лудо. От няколко минути насам, откакто бяха излезли от пътя край гората над долината и пътуваха сред пълна тишина, в главата му бе започнала да назрява някаква мисъл, зародиш за някаква мисъл, която той сам още не бе осъзнал напълно. Ала сърцето му, сякаш изпреварило мозъка, биеше все по-лудо и по-лудо.

— Хубаво слънце — рече чужденецът. Той пътуваше приблизително с петдесет километра.

„Ако го направя — мислеше си Георг, — с какво ли ще бъде най-добре? Каквото и да е, той все пак не е от картон. Ръцете му в никакъв случай не са от картон, ще почне да се брани. — И той смъкна съвсем бавно, бавно раменете си надолу. Пръстите му вече докоснаха манivelата до дясната му обувка. Ще го цапардоса по главата и после ще го изхвърли. — Тук може да остане да лежи дълго. Кой му е крив, да не съм го викал да ме срещне! Такива са сега времената. Живот за живот. Докато го намерят, аз отдавна ще съм се измъкнал от тази страна в тая чудесна количка.“

Той издърпа ръката си нагоре, ритна с дясната си обувка железото встрани.

— Как казвате виното тук? — попита чужденецът.

Георг отвърна прегракнало:

— Хоххаймско.

„Успокой се най-послед де! — уговаряше Георг сърцето си, както Ернст Овчаря — кученцето си. — Че аз няма да го направя! Хайде, успокой се най-послед; е, добре, щом като толкова искаш, ей тук още ще сляза.“

Там, където пътят от лозята излизаше на шосето, имаше километражен камък: Хьохст, два километра.

Хайнрих Кюблер все още не бе годен за разпит, но след като го бяха бинтовали и изправили на крака, можеха поне да го покажат. Всички свидетели, които бяха задържали за това, минаха край него и го гледаха с втрещен поглед. Той също не отместваше поглед от всички тези хора, които не би познал дори и да беше в пълно съзнание: Гъбката, селянина Биндер, доктор Льовенщайн, моряка, Щуката — все хора, които никога не биха кръстосали пътя му, ако събитията си бяха вървели нормално. Гъбката рече доволен:

— Може и да е, може и да не е.

Същото каза и Щуката, макар да знаеше много добре, че не е той. Ала незаинтересованите винаги съжеляват, когато нещата не могат да стигнат до драматичен завършек. Биндер заяви почти мрачно:

— Не е той, само прилича на него.

Показанието на Льовенщайн беше решаващо:

— Ами на този ръката е съвсем здрава.

И действително ръката бе единствената част от тялото на освидетелствувания, която бе останала здрава.

След това откараха всички свидетели с изключение на Льовенщайн с държавна кола до мястото, откъдето ги бяха довели. Гъбката каза да го оставят край оцетената фабрика. Биндер пътуваше през един замъглен от болки свят обратно към Вайзенау, към мушамената кушетка, без какъвто и да е резултат, тъй като той пак щеше да си умре както и преди пътуването. Щуката и морякът помолиха да ги свалят на пристана в Майнц, където вчера морякът бе разменил пуловера си срещу якето.

Малко след това бе дадено нареждане да се пусне Ели на свобода, като продължат да следят и нея, и дома ѝ. Може би истинският Хайслер щеше да се опита да се свърже с нея. Поради състоянието, в което се намираше сега, Кюблер не можеше да бъде пуснат на свобода.

Отначало Ели бе останала като вкаменена в килията. Когато се свечери и ѝ разрешиха да се изтегне върху нара, тя се освободи от вцепенението си и се опита да си изясни случилото се. Тя знаеше, че Хайнрих е добро момче, син на почтени родители и никога не се бе опитвал да я залъгва с нищо. Нима е възможно той да се е забъркал в някаква история като Георг? Наистина, и той бе ругал понякога против високите данъци, против събирането на пари за всевъзможни помощи,

против веещите се навред знамена, против готвенето на казан, но беше ругал толкова, колкото и всички останали хора. Та нали и баща ѝ ругаеше, когато нещо не му се харесваше или трябваше да бъде премахнато, а и зет ѝ от СС ругаеше по същия повод, защото то уж му харесвало много, но все пак не било проведено точно както трябва. А може Хайнрих да е слушал при някого забранена радиостанция или пък някой да му е дал да прочете забранена книга? Но Хайнрих нито беше запален радиослушател, нито четеше кой знае колко много книги. Той винаги бе казвал, че човек трябва да бъде двойно по-внимателен, когато заема някакво положение в обществото, а за него лично това означаваше кожухарската работилница на баща му, в която работеше и той.

Преди няколко години Георг бе изоставил Ели не само с детето на ръце, което досега се развиваше нормално и добре, не само с няколкото спомени, част от които още я пареха, а другата част вече бяха забравени, но също и с няколко неизяснени представи за всичко онова, което тогава бе представлявало за него живота.

За разлика от повечето хора, попаднали за пръв път в затвора, Ели заспа бързо. Беше изморена като дете, преживяло повече, отколкото може да понесе. И на другия ден ѝ стана страшно само когато си припомни за баща си. Все още не бе успяла да си изясни случилото се, защото всичко беше съвсем неразбираемо, и се намираше в някакво неестествено състояние на полуочакване, полуспомени. Страх не изпитваше никакъв. Детето ѝ беше в сигурни ръце при родителите ѝ — без сама да го съзнава, това съображение ѝ даваше възможност да очаква спокойно всичко. И когато сега рано следобед я изведоха от килията, тя беше готова да понесе каквото и да било с някаква смелост, която може би всъщност представляваше само прикрита безнадеждност.

От показанията на баща ѝ преди това, както и на хазайката ѝ сега, постепенно обстоятелствата по нейното дело съвсем се бяха изяснили. Вече бе издадено нареждане тя да бъде освободена, тъй като, в случай че беглецът се опиташе да се свърже с нея, тя щеше да бъде много по-полезна, ако е на свобода. И сигурно нямаше да защити мъжа, от когото явно искаше да се освободи заради друг. Нататък бе насочен и краткотрайният ѝ разпит. Ели отговаряше на всички въпроси за миналото и за някогашните си отношения с предишния си мъж

съвсем кратко и нерешително — не от мъдрост, а защото си беше такава по природа и защото имаше твърде малко спомени от тази част на съвместния им живот. Отначало действително у тях идвали приятели, но те всички се запознавали само със собственото си име. Скоро тези посещения, на които тя никак не държала, прекъснали; Хайслер започнал да прекарва вечерите си вън от дома. На въпроса къде се е запознала с Георг Хайслер, тя отвърна:

— На улицата.

За Франц изобщо не ѝ мина през ума...

Обясниха ѝ, че сега тя може да си върви у дома, ала съществувала опасност, ако я арестуват за втори път, да не може повече никога да види нито детето, нито родителите си, ако прояви глупостта да предприеме каквото и да било по отношение на избягалия Хайслер без знанието на властите или без да ги уведоми.

При тези думи Ели отвори уста; вдигна ръце нагоре към ушите си. И когато скоро след това стоеше навън под слънцето, имаше чувството, сякаш години наред бе отсъществувала от родния си град.

Хазяйката ѝ, госпожа Мерклер, я посрещна мълчаливо. В стаята ѝ цареше невъобразим безпорядък. По пода бяха разхвърляни кълбета вълна, детски вещи и възглавници; към всичко това се прибавяше острият мирис на букета от карамфили от Хайнрих, все още свежи в стъклената ваза. Ели седна на кревата си. Влезе хазяйката. Със сърдито лице, без никакъв увод, тя я предупреди да напусне квартирата на първи ноември. Ели не отвърна нищо. Погледна само открито в лицето жената, която винаги се бе отнасяла добре с нея. Съобщението, което тя ѝ бе направила, явно беше резултат от дълго размишление, от остри заплахи и горчиви самоупрекувания, мъчителен страх за съдбата на единствения ѝ син, за когото тя сама се грижеше, и накрая — на стремежа ѝ да се справи със създалото се положение.

Междувременно следобедът вече бе напреднал. Пристигнал в Хьохст, Георг изчака отчаяно края на работната смяна в завода, когато излизащите работници изпълниха улиците и кръчмите. Сега той стоеше притиснат от всички страни в един от първите претъпкани трамваи, които минаваха край Хьохст.

Хазяйката госпожа Мерклер стоеше нерешителна в стаята на Ели, сякаш чакаше от само себе си да ѝ хрумнат думи, достатъчно добри и успокоителни за младата жена, която винаги ѝ бе допадала, но и същевременно не чак дотам добри, които да предупредят Ели, че трябва да се съобразява със законите за доброто на нацията.

— Мила госпожо Ели — каза най-после тя, — не ми се сърдете много, такъв е животът. Да знаете какво ми е на мен в сърцето сега!

Ели пак не отвърна нищо.

На вратата някой позвъни. Двете жени се стреснаха толкова силно, че се загледаха втренчено ужасени. И двете очакваха да чуят крясъци, шум, чупене на вратата. Ала вместо това се звънна още веднъж, внимателно и спокойно. Госпожа Мерклер се овладя. Веднага след това тя извика облекчено откъм коридора:

— Баща ви е, успокойте се, госпожо Ели.

Метенхаймер никога не беше посещавал Ели в това жилище, което — макар че неговото собствено не беше кой знае колко богато или широко — все пак не му се струваше подходяща квартира за неговата дъщеря. Тъй като междувременно до ушите му бяха стигнали какви ли не слухове за арестуването на Ели, той пребледня от радост, като я видя жива и здрава. Хвана ръката ѝ с двете си ръце, стискаше я и я галеше, както никога не бе правил дотогава.

— Какво ще правим сега — рече той, — какво ще правим сега?

— Нищо — отвърна дъщерята, — какво можем да направим?

— Но ако той дойде?

— Кой?

— Ами че този човек, бившият ти съпруг.

— Той сигурно няма да дойде при нас — каза Ели тъжно и спокойно, — няма да опре до нас.

Радостта от идването на баща ѝ, от това, че не е съвсем сама на света, бързо се разсея, тъй като баща ѝ беше още по-безпомощен и от нея дори.

— О, не е така — възрази Метенхаймер, — при нужда човек прибягва до какво ля не!

Ели поклати глава.

— И ако все пак той дойде, Ели, ако се качи при мене в моето жилище, защото тогава ти живееше у нас? Та нали жилището ми е под

наблюдение, твоето също. И ако след малко застана на прозореца на стаята и го видя да идва, какво да направя тогава, Ели? Нима мога да го оставя да се качи, да го оставя да падне в клопката им? Или трябва да му дам някакъв знак?

Ели погледна баща си, който ѝ се струваше съвсем обезумял.

— Не, аз знам, той никога вече няма да дойде — каза тъжно тя.

Тапетаджията мълчеше; върху лицето му се четеше открито и ясно цялата му душевна мъка. Ели го наблюдаваше учудено и разнежено.

— Господи в небесата — тапетаджията изрече тези три думи, сякаш произнасяше някаква молитва, — дано само да не дойде! Дойде ли, ние и тъй, и тъй сме изгубени.

— Но защо да сме и тъй, и тъй изгубени?

— Нима не можеш да разбереш? Представи си, че дойде, аз му правя знак, предупреждавам го. Какво ще стане тогава с мен, с всички нас?... Или пък представи си, че дойде. Аз го виждам, че идва, но не му правя никакъв знак. Та той не ми е никакъв син, един чужд човек, по-лошо дори от чужд. Следователно, не му правя никакъв знак. И веднага го пипват. Може ли човек да направи такова нещо?

Ели отвърна:

— Можеш да бъдеш съвсем спокоен, мили татко, той въобще няма да дойде.

— Ами ако дойде при теб, Ели? Ако е успял по някакъв начин да научи сегашния ти адрес?

Ели беше готова да отговори онова, което осъзна едва сега, когато той ѝ постави ребром въпроса — в такъв случай ще трябва да му помогне, каквото и да се случи след това, ала от съчувствие към баща си само повтори:

— Той няма да дойде.

Тапетаджията седеше замислен. Дано нещастieto, дано този човек отmine неговия дом? Дано успее колкото може по-скоро да се скрие! Или по-скоро — дано го заловят! Не, такова нещо той не можеше да пожелае дори на врага си. Но защо тъкмо на него трябваше да му дойде всичко това до главата, след като той не бе дорасъл за такова нещо? Всъщност всичко това го бе сполетяло само заради едно глупаво младежко влюбване. Той стана и каза вече е променен тон:

— Ами този, който е бил снощи в стаята ти, той пък кой е?

И когато беше вече в коридора, се извърна още един път към нея:
— Нося ти някакво писмо.

Малко преди да тръгне към нея, някой пхнал писмото под кухненската им врата.

Ели погледна надписа: „За Ели“. Отвори плика, когато баща ѝ си излезе. Вътре имаше само един билет за кино в чист лист хартия. Навярно е от Елзе. Приятелката ѝ понякога ѝ купуваше евтини билети. Зеленото парче хартия сякаш ѝ бе изпратено от небето. Иначе тя сигурно би останала до късно през нощта на края на леглото си, с ръце в скута.

„Нима е редно — помисли си тя, — когато човек така е затънал в нещастие, да тръгне на кино? Сигурно не е редно. Глупости, та нали точно за това има кина. Тъкмо сега би трябвало да отида!“

— От снощи ви останаха двата студени шницела — рече хазайката.

„Тъкмо навреме — каза си Ели, — шницелите сигурно са станали твърди като подметки, но не са отровни я!“

Госпожа Мерклер гледаше слисана как младата крехка, натъжена жена, седнала мълчаливо на края на кухненската маса, изяде наведнъж двата студени шницела.

„Тъкмо сега би трябвало да отида“ — мислеше си Ели.

Върна се в стаята си, съблече всичко, освежи се и се изми отгоре додолу, после облече най-хубавото си бельо и дрехи, изчетка косата си, докато тя лъсна и бухна. За хубавата ефирна Ели, която сега я погледна с кафявите си тъжни очи от огледалото, животът вече не беше така трудно поносим.

„Ако наистина ме следят, както твърди татко — помисли си тя, — по-добре — от вида ми нищо не могат да разберат.“

— Всичко е било само празни приказки — каза Метенхаймер на разстроената си жена у дома, — Ели си седи в стаята жива и здрава.

— А защо не я доведе?

После малката част от семейство Метенхаймер, която все още живееше под покрива на старите, седна край масата за вечеря. Бащата и майката, най-малката сестра на Ели — именно онази същата чипоноса Лизбет, която Метенхаймер бе сметнал, че не е подходяща за

бъдеща боркиня за тържеството на вярата, та благодарение на това девойчето седеше сега стъкмено за семейната вечеря, нежно и хубаво както всичките си сестри, — след това детето на Ели — внукът, с привързана мушамена престилка над коремчето, леко потиснат от мълчанието на масата, поради което размахваше голямата си лъжица над димящата в чинията му гозба.

Метенхаймер ядеше бавно, навел поглед над чинията си, за да не даде възможност на жена си да го разпитва. Той беше благодарен на бога, задето жена му не беше чак дотам умна, та да разбере какво голямо нещастие бе надвиснало над главите им.

А в това време Георг действително беше само на половин час път пеша от дома на Метенхаймерови. Той слезе от трамвая. После се отправи към Нидеррад. Колкото повече се приближаваше до целта си, толкова по-силно го овладяваше чувството, че го очакват, че тъкмо сега му приготвят леглото и яденето; ето сега неговата девойка се ослушва да чуе стъпките му по стълбището. И когато слезе от трамвая, обзе го някакво напрежение, подобно на отчаяние — сърцето му сякаш се противеше и не искаше да тръгне по пътя, който той бе извървял безброй пъти насън.

Премина през няколкото тихи улички с градинки пред къщите като през спомен. Чувството за настоящето съвсем го бе напуснало и заедно с него — и чувството за грозящата го опасност. Нима тогава окапалата шума не шумолеше така по края на платното на улицата? — питаше се той, без да усеща, че в момента рови с обувките си сухата шума. Как се противеше сърцето му и не искаше да влезе в къщата! То не биеше, а направо се тресеше яростно. Георг се облегна над стълбищния прозорец, видя сблъсканите градинки и дворове навън; покривите на зидовете, площадките пред къщите бяха обсипани с непрекъснато падащите листа на едно грамадно кестеново дърво. Отделни прозорци вече бяха осветени. Тази гледка подеждаше толкова успокояващо на сърцето му, че той можа да продължи да се изкачва по стълбите. На вратата все още бе закована някогашната табелка с името на Ленината сестра, а под нея — нова табелка с издълбани букви — някакво непознато име. Да почука или да позвъни?

Не си ли играеха така като деца? Да звънне или да почука? Той почука тихо.

— Моля? — каза младата жена с раирана престилка с ръкави. Тя бе откrexнала само вратата.

— Госпожица Лени в къщи ли е? — попита Георг не толкова тихо, колкото искаше, защото гласът му беше съвсем прегракнал.

Жената го изгледа втречено; здравето ѝ лице, кръглите ѝ сини мънистени очи изразяваха истинско отчаяние. Тя понечи да затвори вратата, ала той си пъхна вътре крака.

— Госпожица Лени в къщи ли е?

— Няма тук такава — отвърна прегракнало жената, — и побързайте да си вървите, веднага!

— Лени — каза той спокойно и решително, сякаш искаше да внуши на своята собствена някогашна Лени да се откаже да бъде тази стегната, облечена в престилка домакиня, в каквата се бе превърнала тя, ала внушението му не успя.

Жената го гледаше с безсрамния страх, с който омагьосаните гледат онези, които са си останали все същите. Той бързо избута вратата, тикна жената да влезе навътре в коридора и затвори вратата зад себе си. Жената отстъпи назад през отворената кухненска врата. Тя държеше четка за обувки в ръка.

— Но, Лени, изслушай ме, аз съм. Нима не ме познаваш?

— Не — отвърна жената.

— Защо тогава се изплаши?

— Ако не напуснете веднага жилището ми — рече жената изведнъж съвсем дръзко и нахално, — може да ви се случи нещо. Мъжът ми ще си дойде всеки миг.

— Това неговите ли са? — попита Георг.

Върху ниско столче стояха изправени чифт високи ботуши от черен лак. До тях — чифт дамски обувки. Встрани — отворена кутия боя и няколко парцала. Тя отвърна:

— Точно така. — Беше застанала зад кухненската маса. Извика: — А сега ще броя до три. На три трябва да изчезнете или...

Той се разсмя.

— Или какво?

И той смъкна от ръката си парцала — черен, сплъстен, — който бе намерил някъде по пътя и го бе нахлузил на ръката си като

ръкавица, за да прикрие превръзката. Тя го гледаше с отворена уста. Той заобиколи масата. Тя вдигна ръка пред лицето си. Той я хвана с едната ръка за косата, а с другата смъкна ръката ѝ от лицето. Рече с тон, с който човек навярно би се обърнал към жаба, за която знае, че преди е била човек:

— Престани, Лени, погледни ме, аз съм Георг.

Очите на жената бяха станали съвсем кръгли. Въпреки болката, която усещаше в ранената си ръка, той я държеше здраво и се опита да извие ръката ѝ, за да изпусне тя четката за обувки. Тя рече умолително:

— Но аз въобще не те познавам.

Той я пусна. Отстъпи крачка назад. Каза:

— Добре. Тогава дай ми пари и дрехи.

Тя помълча за миг, после рече отново съвсем дръзко и съвсем безцеремонно:

— На непознати ние не даваме нищо. Даваме само за Зимната помощ.

Той я погледна втренчено, но по-различно от преди. Болката в ръката му заглъхна малко и заедно с болката — и съзнанието, че всичко това се случва с него самия. Усещаше само смътно, че ръката му отново започна да кърви. Върху кухненската маса, постлана с покривка на сини карета, бяха сложени два прибора. Върху дървените пръстени за салфетките бяха издълбани несръчно малки пречупени кръстове — детска играчка. Парчета салам, репички и сирене бяха украсени с магданоз; на масата имаше няколко отворени кутии с бисквити и сухари. Той плъзна здравата си ръка по масата и напъха всичко, което успя да сграби, в джоба си. Мънистените очи следяха всяко негово движение.

Вече бе сложил ръка на бравата на вратата, когато се извърна още веднъж назад.

— Не искаш ли да ми превържеш ръката?

Тя разклати два пъти съвсем решително глава.

На слизане той се подпря още веднъж на същия прозорец на стълбището. Подпря се с лакътя и надяна парцала върху ръката си.

„Тя нищо няма да каже на мъжа си, защото се страхува. Не ѝ е разрешено да каже, че ме е познавала някога.“

Сега всички прозорци вече бяха осветени.

„И всичките тези листа само от едно кестеново дърво! — мислеше си той. — Сякаш самата есен се е вселила в това дърво, достатъчно голямо, за да покрие целия град с шумата си!“

Повлече бавно крака нататък по улицата. Искаше да си представи, че неговата Лени идва от другия край на улицата с дългите си пружиниращи крачки. Чак сега осъзна, че никога вече няма да може да отиде при Лени, не, още по-лошо, че никога вече няма да може да си мечтае да отиде при Лени. Тази негова мечта бе изтръгната из корен от душата му. Седна на една пейка и задъвка парче сухар, без да мисли за нищо. Но тъй като вече беше хладно и се смрачаваше, и непременно би направил впечатление, като седи тук, той се изправи отново и тръгна по трамвайната линия, защото вече нямаше пари за билет. Накъде сега в тази късна вечер?

IV

Оверкамп заключи вратата, за да може да остане сам няколко минути преди разпита на Валау. Подреди бележките си, прегледа данните, групира ги, подчерта нужното, свърза бележките си по някаква определена система от черти и линии. Неговите разпити бяха известни. Фишер казваше, че Оверкамп можел да извлече полезни показания дори и от труп. Неговите схеми за разпитите можели да се сравнят само с музикална партитура.

Оверкамп чу зад вратата отривистото тракане на токове — часовете навън отдаваха някому чест. Влезе Фишер и затвори вратата. По лицето му личеше, че се е ядосал и същевременно нещо го е развеселило. Той седна веднага близо до Оверкамп. Оверкамп го предупреди само с вежди, че пред вратата и пред откряхнатия прозорец стоят постови.

— Пак ли се е случило нещо?

Фишер заразказва тихо:

— Тая история с бягството явно съвсем е подлудила Фаренберг. Той сигурно съвсем ще откачи. Направо е откачил вече. Че ще го изхвърлят оттук — това е сигурно. Ще трябва и ние да помогнем малко. Чуйте сега какво се случи преди малко. Естествено ние не можем да построим специална стоманена килия, за да напъхаме вътре тримата заловени бегълци. Вече сме се разбрали с него, че няма да докосне нито един от тях, докато не доведат и останалите. След това, ако ще — да ги направи на салами. Той обаче заповядал отново да му доведат тримата. Пред неговата барака растат дървета. Искам да кажа, има едни колове, които някога са били дървета. Той накарал още тази заран съвсем да ги окастрят. Сега заповядал да изправят тримата бегълци пред дърветата, ей така — Фишер разпери ръцете си встрани, — и заповядал да наковат пирони с острието нагоре, та да не могат хората да се облягат. После заповядал да доведат всички затворници и им държа реч, да можехте само да я чуете, Оверкамп. Закле им се, че седемте дървета щели да се заемат, преди още да изтече тази седмица.

А знаете ли какво ми каза на мен? „Нали виждате, държа си на думата, никой никого не е ударил.“

— И докога иска да ги държи така?

— Ами затова именно стана свадата. Защото след като стоят там час, час и половина, ще бъдат ли те годни за разпит? А той ми разправя, че всеки ден щял да ги строява пред целия лагер. Явно това ще бъде последното му забавление във Вестхофен. Струва ми се, той си е въобразил, че щом заловят и седмината, няма да го изхвърлят оттук.

Оверкамп каза:

— Струва ми се, че дори и да го сгромолясат, този Фаренберг така силно ще се плюсне, че от него непременно ще изхвърчат няколко издънки, които ще поникнат отново.

— Заповядах веднага да махнат оня Валау от третото дърво. — Фишер неочаквано се изправи в разтвори прозореца. — Ето те тъкмо го водят, този Валау. Простете, Оверкамп, ако си позволя да ви дам сега един съвет.

— А именно?

— Заповядайте да ви донесат от стола един суров бифтек.

— Че защо?

— Защото по-лесно ще измъкнете някакво показание от бифтека, отколкото от човека, когото сега ви водят.

Фишер беше прав. Оверкамп веднага разбра това, щом беглецът застана пред него. Оверкамп спокойно можеше да скъса бележките, подредени върху масата му. Тази крепост тук беше непревземаема. Един дребен, изнурен човек, едно грозно дребно лице, триъгълно израснала над челото тъмна коса, дебели вежди и между тях — една черта, разделяща челото на две. Две възпалени и от това станали още по-малки очи, широк нос, като камба, а долната устна — цялата напукана.

Оверкамп втренчва поглед в това лице — арена на предстоящото сражение. В тази крепост ще трябва да нахлуе той сега. Ако тя, както твърдят, е еднакво недостъпна и за страха, и за всяка заплаха, то съществуват и други средства, за да се овладее една крепост — да се подложи на глад и изтощение. Оверкамп добре познава всички тези средства. Умее да си служи с тях. Валау от своя страна също знае, че мъжът пред него познава всички средства. Сега той ще започне да го

разпитва. Отначало ще почне да опипва слабите места на крепостта — ще започне с най-обикновените въпроси. Ще те пита кога си роден и ти веднага ще му съобщиш под кои звезди си видял белия свят. Оверкамп разглежда лицето на човека, както офицерът разглежда бъдещото полесражение. Още при влизането на Валау той бе забравил първото си чувство. Бе се върнал отново към своето основно правило: няма непревземаеми крепости. Отмества погледа си от човека към своите бележки. После забожда молива си в една точка зад една дума и отново поглежда към Валау. Пита го любезно:

— Наричате се Ернст Валау?

Валау отвръща:

— Отсега нататък аз няма да отговоря на нито един ваш въпрос.

Оверкамп настоява:

— Значи, наричате се Валау? Обръщам вниманието ви върху това, че ще приемам всяко ваше мълчание като потвърждение. Роден сте в Манхайм на осми октомври, хиляда осемстотин деветдесет и четвърта.

Валау мълчи. Той е казал вече последната си дума. Поставят ли огледало пред мъртвите му устни, никакъв дъх няма да замъгли огледалото.

Оверкамп не изпуска Валау из очи. Той стои почти така неподвижен като затворника. Сега лицето на този Валау само преbledнява малко повече, а чертата, която разделя челото му, става малко по-черна. Погледът му е насочен право напред през предметите на този свят, които неочаквано са станали стъклени и прозрачни, през Оверкамп и през дъсчената стена и през постовите, които са се облегли на нея отвън, през всички тях към онази сърцевина, която не е прозрачна и която издържа на погледа на умиращите. Фишер, който също присъствува неподвижно на разпита, извърща глава по посоката, в която Валау е втренчил поглед. Ала той не вижда нищо освен сочния, пращящ от плътност свят, който е непрозрачен и няма никаква сърцевина.

— Баща ви се е наричал Франц Валау, а майка ви — Елизабет Валау, по баща Ендерс.

Вместо отговор между прехапаните устни излиза само мълчание.

„Имаше едно време един човек, който се наричаше Ернст Валау. Този човек е мъртъв. Вие току-що бяхте свидетели на неговата

последна дума. Той имаше родители, които се наричаха така. Сега биха могли да поставят до надгробната плоча на бащата една за сина. Ако е истина, че вие умеете да изстисквате показания от трупове, то аз съм по-мъртъв от всички ваши мъртъвци.“

— Майка ви живее в Манхайм, Мариенгесхен 8, при дъщеря си Маргарете Волф, родена Валау. Не, чакайте, живееше... Тази сутрин тя е била откарана в старчески дом. След арестуването на дъщеря ѝ и на зет ви, заподозрени, че са помогнали за вашето бягство, жилището на Мариенгесхен 8 е запечатано.

„Когато аз бях още жив, имах майка и сестра. По-късно имах един приятел, който се ожени за сестра ми. Докато е жив, човек има всевъзможни връзки, всякакви близки. Ала човекът, когото разпитват тук, е вече мъртъв. И каквито и странни неща да се случат след смъртта ми с всички тези хора в този странен свят, те не могат вече да ме вълнуват.“

— Вие имате жена, Хилде Валау, по баща Бергер. От този ви брак са се родили две деца: Карл и Ханс. Обръщам ви още веднъж внимание, че при всички случаи приемам мълчанието ви като утвърдителен отговор.

Фишер протяга ръка и бутва абажура на лампата от сто свещи, която блясва в лицето на Валау. Лицето си остава същото, каквото бе и във вечерния сумрак. Дори и светлината от сто свещи не може да разкрие никакви следи от мъчение или страх или надежда върху неподвижното, окончателно замръзнало лице на един мъртвец. Фишер намества отново абажура надолу.

„Когато бях още жив, аз имах и жена. На времето имахме деца с нея. Възпитахме ги така, както и двамата разбирахме живота. И за мен, и за жена ми беше голяма радост, когато виждахме как поуките ни покълват. Каква радост беше, когато малките краченца се мъчеха да направят първите широки крачки! И каква гордост и страх се таяха в малките личица, че може да изпуснат тежките знамена от ръцете си! Когато аз бях още жив през първите години на завземането на властта от Хитлер и когато вършех все още всичко онова, заради което живеех, аз не се страхувах, че момчетата ми ще знаят къде са скривалищата ми, и то през едно време, през което чужди синове предаваха бащите на учителите си. Сега аз съм мъртъв. Майка им ще трябва да види как ще се оправя сама със сираците си.“

— Вчера жена ви е била арестувана едновременно със сестра ви, задето е помогнала за вашето бягство — синовете ви са били предадени във възпитателния младежки лагер Оберндорф, за да бъдат възпитани там в националсоциалистически дух.

„Когато човекът, за чийто синове става дума тук, беше още жив, той се стараеше по свой начин да се грижи за близките си. Сега много скоро ще се разбере колко е струвала бащината ми грижа. Колцина други се поддадоха, та камо ли две малки момчета! А лъжите са така привлекателни, докато истината винаги е суха. Дори силни мъже се отрекоха от живота. Бахман ме предаде. Ала случвало се е две момчета да не отстъпят нито крачка дори. Така или иначе, с моето бащинство вече е приключено, какъвто и да е резултатът.“

— Участвували сте в Световната война като войник на фронта.

„Когато бях още жив, отидох на война. Три пъти ме раняваха, на река Сома, в Румъния и в Карпатите. Раните ми се излекуваха и накрая се върнах жив и здрав от бойното поле. И макар че сега съм мъртъв, все пак не паднах през Световната война.“

— Влезли сте в съюза „Спартак“ още през първия месец на създаването му.

„През октомври 1918-а година човекът беше още жив и влезе в съюза «Спартак». Но какво искат сега от мен? Със същия успех биха могли сега да доведат самия Карл Либкнехт на разпит, и той ще им отговори точно като мен, точно толкова високо. Оставете мъртъвците да погребат своите мъртъвци.“

— А сега ми кажете, Валау, и днес ли все още изповядвате старите си идеи?

„Вчера трябваше да ме попитат това. Днес вече не мога да отговарям. Вчера щях да извикам с все сила «да», днес обаче трябва да мълча. Днес други ще отговарят вместо мен; песните на моя народ, присъдата на онези, които ще останат живи след нас...“

В стаята става хладно. Фишер потреперва. Иска му се да даде знак на Оверкамп да прекрати ненужния разпит.

— И така, Валау, вие сте започнали да кроите планове за бягство още когато са ви изпратили в специалната наказателна рота?

„Често ми се е налагало през живота да бягам от враговете си. Понякога бягството ми е успявало, понякога не съвсем. Веднъж например зле си изпатих. Исках да избягам от Вестхофен. Сега обаче

успях. Сега вече избягах. Напразно кучетата душат следите ми, които изчезнаха в безкрая.“

— А след това сте споделили своя план най-напред с приятеля си Георг Хайслер?

„Когато бях още жив човек, срещнах към края на живота си един момък, който се наричаше Георг. Привързах се към него. Делихме заедно мъки и радости. Той беше много по-млад от мен. Всичко в този млад Георг ми беше скъпо. Всичко, което преди ми е било скъпо в живота, аз го открих в този момък. Сега вече той може да има с мен само онази връзка, която живият може да има с един мъртвец.

Дано си спомня понякога за мен, когато има време. Знаем, животът ни беше много претрупан.“

— Вие сте се запознали с Хайслер едва в лагера?

Никакъв водопад от думи, само едни леден поток от мълчание излиза от устните на този мъж. Дори постовите, които се ослушват отвън пред вратата, повдигат потиснатото рамене. Та това разпит ли е? Трима ли са още вътре?... Лицето на мъжа вече не е бледо, а озарено. Оверкамп неочаквано извързва глава, прави една точка с молива си, от което подостреният графит се счупва.

— За последствията благодарете сам на себе си, Валау.

Та какви последствия може да има за един мъртвец, когато изваждат от един гроб, за да го хвърлят в друг? Дори и високият колкото цяла къща паметник над окончателния гроб на мъртвеца не може да има за него никакви последствия.

Отвеждат Валау. След него между четирите стени остава мълчанието, остава и не се разнася. Фишер седи неподвижен на стола си, сякаш затворникът е още тук, и продължава да гледа към мястото, където бе стоял той. Оверкамп започва да остри молива си.

Междувременно Георг бе стигнал до конския пазар. Продължаваше да върви все напред, макар че петите му горяха. Не биваше да се отделя от хората, не биваше да сяде никъде. И той прокле града.

Така преди още да прецени докрай всички „за“ и „против“, той се оказа на една пряка на Шилерщрасе. Никога по-рано не бе минавал оттук. Реши почти ненадейно да се възползува от предложението на

Белони. Гласът на Валау също го посъветва да го стори. Сега вече дребничкият цирков артист със сериозното лице не му се стори така непроницаем. Непроницаеми бяха хората, които минаваха край него. Колко по-близък му беше пъкълът в сравнение с този град!

Когато стоеше вече в жилището, което Белони му бе описал, отново го обзе предишното му недоверие — каква непозната миризма! Никога през живота си не бе усещал такава миризма. Старата, жълта като пергамент жена, с черни като катран, разделени на прав път коси, го изгледа съсредоточено и мълчаливо.

„Дали тя не е баба на Белони?“ — помисли си Георг.

Но всъщност приликата не се дължеше на роднинска връзка, а на общата им професия.

— Изпраца ме Белони — каза Георг.

Госпожа Марели кимна с глава. Явно не намираше нищо особено в това.

— Почакайте тук за миг — каза тя.

Цялата стая беше осеяна с дрехи с най-разнообразна кройка и цветове, миризмата, по-силна тук, отколкото в коридора, почти го упои. Госпожа Марели му освободи един стол да седне. Тя самата влезе в съседната стая. Георг се огледа. Погледът му премина от една рокля, осеяна цялата с блестящи черни пайети, върху един венец от изкуствени цветя, от една бяла пелерина с качулка със заешки уши, към някакъв ешарф от лилава коприна. Беше твърде много изморен, за да може да си направи извод от заобикалящия го безпорядък. Сведе поглед надолу към облечената си в чорап ръка. В съседната стая някой зашепна. Георг потреперя. Ей сега ще го сграбчат, ще щракнат белезници. Той скочи. Госпожа Марели се върна, като носеше върху двете си ръце костюм и бельо. Каза:

— Преоблечете се.

Той отвърна колебливо:

— Аз нямам риза.

— Ето ви тук и риза — отвърна жената. — А какво се е случило с ръката ви? — попита неочаквано тя. — Ах, да, сигурно затова не играете вече.

Георг каза:

— Тя все кърви и цапа превръзката. Не, по-добре да не я отвързвам. Дайте ми някакъв парцал.

Госпожа Марели донесе една голяма носна кърпа. Изглежда го от главата до петите.

— Да, Белони ми даде мерките ви. Той има око на шивач. Вие имате истински приятел в негово лице. Добър човек е той.

— Да.

— В една трупа ли бяхте?

— Да.

— Дано Белони издържи. Този път не ми направи добро впечатление. Ами и вие, на какво сте заприличали и вие?

Тя разглеждаше измършавялото му тяло, клатейки глава, ала без някакво друго любопитство, освен с любопитството на майка, родила и отгледала цяла купчина синове, та може да прави сравнение за всичко, което се случва в живота, независимо от това дали се отнася за физиката или за съзнанието на човека. Само такъв род жени са в състояние да успокоят дори и дявола. Тя помогна на Георг да се преоблече. Колкото и непроницаеми да останаха за него черните ѝ, блестящи като пайети очички, недоверието му все пак се разсея.

— Небето не ме сподоби с деца — рече госпожа Марели, — затова пък аз непрекъснато мисля за всички ви, когато ви шия дрехите. И на вас ще ви кажа. Трябва да внимавате, за да издържите. Вие сте двама добри другари. Искате ли да се огледате? — И тя го отведе в съседната стая, където бяха леглото и шевната ѝ машина.

И тук навред имаше разстлани странни дрехи. Тя разтвори крилата на голямото трикрило, почти разкошно огледало. Георг се видя отстрани, отпред и отзад — с бомбе и жълтеникаво палто. При тази гледка сърцето му, което часове наред се бе държало съвсем разумно, изведнъж заби лудешки.

— Така вече сте за пред хора. Когато човек не изглежда добре, никой няма да го ангажира. Хората се посрещат по дрехите. Ей сега ще ви направя едно вързопче със старите ви дрехи.

Той мина подир нея отново в първата стая.

— Пригответе ви и сметката — рече госпожа Марели, — макар че Белони смяташе, че не е необходимо. Аз не обичам да правя такива сметки. Ето вижте например това наметало, почти три часа работа. Но кажете сам, мога ли да взема на човек, който има нужда за една-единствена вечер от заешки костюм, една четвърт от целия му хонорар само за шев? Ето вижте, Белони ми остави двадесет марки. Аз въобще

не исках да се заема с тази работа, дрехи за улицата поправям само като изключение. Мисля, че дванадесет марки няма да е много. Така че ето ви осем марки. Поздравете Белони, когато се срещнете с него.

— Благодаря ви — рече Георг.

По стълбите отново го обзе подозрението, че може някой да следи долу външната врата. Вече беше слязъл, когато отгоре жената извика подире му, че е забравил вързопчето със старите си дрехи.

— Господине, господине — викаше тя.

Той не се върна, а изскочи бързо на улицата, която беше безлюдна и спокойна.

— Днес, изглежда, Франц изобщо няма да се прибере — рече някой у Марнетови, — по-добре раздели неговата палачинка на децата.

— Франц въобще не е вече онова, което беше — намеси се Аугусте, — откакто работи долу в Хьохст. И пръста не ще да си помръдне вече за нас.

— Уморява се човекът — рече госпожа Марнет, която винаги се бе отнасяла добре към Франц.

— Уморява се — рече мъжът ѝ, спаруженото старче, — и аз се уморявам. Ако някой брои по колко часа на ден работя, ще излезе, че моят работен ден е осемнадесет часа.

— Хайде, хайде, я си припомни — рече госпожа Марнет, — когато ти преди войната ходеше на работа в тухларницата, едва се държеше на краката си вечер.

— Само че Франц не си идва не защото не може да се държи на краката си — намеси се отново Аугусте, — а напротив, изглежда, че във Франкфурт или в Хьохст има нещо, което го привлича.

Всички погледи се насочиха към Аугусте, която тъкмо ръсеше със захар последните палачинки, а ноздрите ѝ се бяха издули от желание да поклюкарства за малко.

Майка ѝ попита:

— Защо, намекнал ли е нещо?

— Пред мене не е.

— Аз пък винаги съм си мислел — обади се братът, — че Софи се заплесва по Франц. Там той наистина ще трябва само да си събуе обувките и да влезе.

— Софи по Франц? — рече Аугусте. — Тогава тя дълго има да се пече на собствения си огън.

— Огън ли?

Всички останали Марнетови бяха изненадани. Двадесет и две години, откак в съседната на тяхната градина по въжетата бяха съхнали пелените на Софи Макголд, която сега горяла на силен огън, както твърдеше приятелката ѝ Аугусте.

— Щом се пече на огън — рече дребничкият селянин с блестящи очички, — значи има нужда от съчки.

„Да, сигурно има нужда от някоя съчка като тебе“ — помисли си госпожа Марнет, която никога не бе одобрявала кой знае колко мъжа си. За сметка на това тя нито за миг не се бе чувствувала нещастна през целия си брачен живот. Нещастна — така бе поучавала тя дъщеря си, преди да се ожени — една жена може да бъде само когато обича някого.

Докато братовчедка му Аугусте раздели полагащите му се палачинки на две съвсем еднакви половинки, Франц влезе в кино „Олимпия“, след като в салона вече бяха загасили светлините. Зрителите изръмжаха недоволено, тъй като докато си проправяше несръчно път между редовете, той им затъмни част от седмичния преглед.

Франц бе видял още с идването си, че мястото до неговото е заето. После зърна и лицето на Ели — бяло и неподвижно, с широко отворени очи. И докато сега сам следеше седмичната хроника, той притисна лакти към себе си, тъй като върху общата облегалка между неговия и Елиния стол бе облеганата ръката на Ели.

Защо не може да се зачеркнат годините и той да стисне с ръка нейния лакът? Плъзна поглед по ръката ѝ, по рамото, по шията. Защо да не може да погали гъстите ѝ тъмни коси, след като и косата ѝ има вид, сякаш се нуждае от ласка? На ухото ѝ пламенеє червена точица. Нима през това време никой не ѝ е подарил други обици? Той смръщи чело. Не бива да казва нито дума повече, нито да си помисля нещо непозволено. А в това, че през почивката ще заговори хубавицата, която седи случайно до него, няма да има нищо необичайно дори ако и тук в киносалона Ели е под наблюдение. Неочаквано той се засрами

заради безпорядъка, който цареше в главата и сърцето му. Този откъс от седмичната кинохроника, която за секунди разкриваше пред зрителите картини от света, подобно на рязко разтворена и отново затръшната врата, би бил достатъчен всяка друга вечер, за да погълне цялото му внимание. Но както човек може с ръката си да закрие дори слънцето, така сега последното събитие — бягството на Георг — закриваше тази вечер всичко останало. Дори това всичко останало да бе разтърсваният от войни свят, които разтърсваха и него самия. А може би тези двама убити, които лежат един върху друг на селската улица, са самият Франц и той, Георг?

„Ще отида да купя печени бадеми“ — помисли си той, когато лампите светнаха.

Мина покрай Ели и излезе от реда. Тя го погледна съвсем отблизо, но не го позна.

„Значи, Елзе все пак не е дошла — мина през ума на Ели, — дали тя ми е изпратила билета? А може би възрастната жена до мен е майка й? Така или иначе, истинско щастие е, че съм сега тук в киното. Само да се свърши по-скоро паузата и да почне филмът!“

Когато Франц се връщаше, тя отново го погледна. Лицето й се промени, сякаш осенено от някакъв спомен. Неопределени спомени, за които тя самата вече не знаеше дали са весели или тъжни.

— Ели — каза Франц.

Тя го погледна изумена. И преди още да си припомни, че това е Франц, усети, че вече се е успокоила.

— Как си? — попита Франц.

Лицето й помръкна. Тя забрави дори да му отговори. Той каза:

— Знам, знам. Знам всичко. Не ме гледай, Ели, и слушай внимателно какво ще ти кажа. Вземай си непрекъснато бадеми от пликчето и яж. Вчера бях пред твоя дом — погледни ме и се усмихни...

Тя умело влезе веднага в ролята си.

— Яж, яж — добави той.

Той говореше бързо и тихо. Тя трябваше да му отговаря само с „да“ и „не“.

— Припомни си неговите приятели, сигурно познаваш някои, които аз не познавам. Припомни си кого познаваше той тук. Може би той все пак ще дойде в нашия град. Погледни ме сега и се усмихни.

След филма не бива да оставаме заедно. Ела утре съвсем рано сутринта в големите хали, аз помагам там на леля си. Заръчай при нея ябълки, а пък аз ще дойда да ти доставя пратката и ще можем да поговорим. Разбра ли всичко?

— Да.

— Погледни ме сега.

В младежките ѝ очи имаше твърде много доверие, само спокойствие.

„Можеше все пак да има и нещо друго в тях“ — помисли си Франц.

Ели се усмихна принудено. Когато се стъмни, тя го погледна още веднъж бързо, с истинското си сериозно лице. Може би сега и на нея самата ѝ се прииска да стисне ръката му, макар и само защото ѝ беше страшно.

Франц смачка празното пликче в ръката си. После му хрумна, че между него и Ели не може да съществува нищо, докато Георг е в Германия. Би трябвало да се радва, че е имал възможност да я види набързо, без никакъв риск за нея и за себе си.

Сега обаче тя седеше до него. И тя, и той бяха живи. Обзелото го леко чувство на щастие, колкото слабо и неустойчиво да бе, все пак бе много по-силно от всичко, което го гнетеше. Той се питаше дали тя действително вижда филма, който силно разтворените ѝ очи следяха втренчено. Ако можеше да разбере, че Ели, забравила и себе си, и всичко наоколо, с цялото си сърце следеше дивата езда, която се носеше над заснежената равнина пред очите ѝ, той щеше да се разочарова. Франц не гледаше екрана. Гледаше само надолу към ръката на Ели и понякога плъзваше бързо поглед по лицето ѝ. Стресна се, когато филмът свърши и лампите светнаха. Преди да се разделят в тълпата, ръцете им се докоснаха бегло като ръцете на деца, на които са забранили да си играят заедно.

V

В жълтеникавото палто Георг се чувстваше по-леко и някак си чужд сам на себе си.

„Трябва да те помоля за прошка, Белони...“

А сега какво? Улиците скоро щяха да опустеят, от кафенетата и кината хората щяха да се приберат по домовете си. Нощта беше пред него, истинска бездна, докато той се бе надявал на подслон. Вървеше като автомат от силната умора — една наперена кукла, придвижвана от пружина. Беше решил, че на другия ден ще изпрати Лени при един от старите си приятели — Боланд. Сега ще трябва сам да отиде. Не му остава нищо друго. Истинско щастие е, че поне бе облякъл тези дрехи. Обмисляше най-краткия път, по който можеше да стигне. Да си проправи път през тесните пътища в главата си, която сега не мислеше за нищо друго, освен за сън, беше също така мъчително, както и да върви по истинската улица. Пристигна там малко преди десет и половина. Външната врата на къщата беше отворена, тъй като две съседки се сбогуваха надълго и нашироко. Осветеният прозорец на третия етаж е на Боландови. Дотук всичко е наред. Къщата е още отворена, хората са още будни. Той не се съмняваше, че може да отиде при Боланд. Боланд е най-добрият от всички възможни. Далеч най-добрият — така че няма нужда отново да се замисля над това.

„Той е човекът, който ми трябва“ — повтаряше си Георг вече по стълбите.

Сърцето му биеше спокойно, може би, защото не мислеше вече за никакви ненужни предупреждения, може би защото този път действително нямаше нужда въобще да предупреждава.

Позна жената на Боланд. Тя не беше нито стара, нито млада, нито хубава, нито грозна. Веднъж — спомни си сега Георг, тя бе прибрала у дома си едно чуждо дете по време на стачка. Някой довел вечерта в кръчмата на мъжа й останалото без родители дете — навярно бяха пратили баща му в затвора. Боланд го хванал за ръка и го отвел горе в жилището си, за да попита жена си, и се върнал без детето. После вечерта се проточила, имали някакво заседание за уреждане на

бъдеща демонстрация. Междувременно детето си намерило вече родители, братче и сестриче и топла вечеря.

— Мъжът ми го няма — рече жената, — но можете да отидете при него отсреща в кръчмата. — Тя беше малко изненадана, но не прояви никаква подозрителност.

— Мога ли да го почакам?

— За жалост, няма никаква възможност — рече жената, не сърдито, но решително, — вече е късно, а аз имам болно дете.

„Ще трябва да го издебна — помисли си Георг. Слезе малко по-надолу и седна на едно стъпало. — Ами ако затворят сега долу вратата? Може да дойде някой преди Боланд и да ме намери тук, ще почне да ме разпитва. А и Боланд може да се върне заедно с някой друг. Навярно ще бъде по-добре да го изчакам на улицата, или пък да вляза вътре? Жена му не ме позна, учителят тази заран ме сметна за стар колкото баща си.“ — И той се измъкна между двете все още сбогуващи се съседки и излезе на улицата.

Може би това беше същата кръчма, в която бяха довели на времето чуждото дете. Леко пийнали, посетителите вече се канеха да си отиват и се смееха така високо, че от съседните прозорци им зашъткаха. Бяха все щурмоваци, само двамина бяха в цивилни дрехи и единият от тях беше Боланд. Той също се смееше, макар и както винаги беззвучно и добродушно. Външно той не се беше изменил. Отдели се от останалите и продължи заедно с двамата щурмоваци. Бяха престанали вече да се смеят, само се усмихваха. И тримата живееха в същата къща, защото единият отключи долната врата — току-що я бяха заключили — и останалите двама го последваха.

Георг знаеше, че компанията на Боланд можеше да не означава нищо. Знаеше също така, че униформените ризи на Щурмовите отреди на неговите спътници също така можеха да не означават нищо. В лагера той бе чул и бе научил много неща. Знаеше, че животът на хората се бе променил — както външността, така и кръгът на приятелите и формите на борбата им. Знаеше това, както го знае и Боланд, ако действително си е останал същият. Георг знаеше всичко това, ала не го почувствува сега.

Георг чувстваше всичко така, както бе чувствувал през последните години, така, както бе чувствувал във Вестхофен. Сега нямаше време да разсъждава защо тези ризи може да са необходими на

спътниците на Боланд и защо тези спътници са необходими на Боланд. Само щом ги видя, той бе обзет от същите чувства както във Вестхофен. А и върху челото на Боланд нямаше никакъв знак, който да му даде да разбере, че все още може да му има доверие. Георг не го почувствува. Може Боланд да си бе останал същият, но може и да не бе.

„Какво да правя сега?“ — мислеше си Георг.

И в същия миг вече бе направил нещо — бе изчезнал от улицата, на която живееше Боланд. Градът се оживи още веднъж, беше последната улична гълчава преди падането на нощта.

— Наложило се е да арестуват жената на Бахман във Вормс.

— Защо? — попита грубо Оверкамп.

Той се бе обявил против това арестуване, защото смяташе, че с него щяха само да предизвикат любопитството и безпокойството на населението, докато откритото вземане под своя защита на семейство Бахман от страна на полицията щеше най-добре да го изолира.

— Когато свалили примката от шията на Бахман горе в мансардата, жена му се разкрещяла, че той трябвало да направи това вчера, преди разпита, и че било жалко за въжето ѝ. Не се успокоила и след като откарали мъжа ѝ. Подлудила всичките съседи наоколо, крещейки, че тя е невинна, и тъй нататък, и тъй нататък.

— А съседите как реагирали?

— И така, и така. Да изискам ли рапортите?

— Ами, ами! — отвърна Оверкамп. — Ние нямаме повече нищо общо с това, там вече е ресор на колегите от Вормс. Ние и без това си имаме достатъчно работа тук.

И все пак Георг не можеше да се разнесе като въздух. Помисли си: „Ще отида с първата срещната.“

И когато тя се появи иззад един навес, наред Форбахщрасе зад сточната гара, тази първа срещната все пак беше много по-страшна, отколкото той можеше да си я представи. Помисли си, че не би могъл да я докосне дори и с пръст. Кожата съвсем бе увиснала върху продълговатото ѝ лице. В слабата светлина на фенера той не можеше

да каже дали безцветният кичур коса е нараснал от тила ѝ, или е пришит за украшение на шапката ѝ. Без да иска, Георг се разсмя.

— Това да не би да е косата ти?

— Ами че косата ми е, я! — Тя го погледна несигурно, от което мъртвешкото ѝ лице доби човешки израз.

— Всъщност на мен ми е все едно — реши на глас той.

Тя го погледна още веднъж отстрани. После се спря на ъгъла на Торманщрасе, колебаейки се несъзнателно, след това се зае да оправи лицето и бюста си. Но то не ѝ се удаде и не можеше да ѝ се удаде. Жената дори въздъхна на глас. Георг си помисли:

„Все пак тя ще ме отведе нанякъде. Ще бъдем поне сред четири стени. Ще заключим вратата.“

И той я хвана сърдечно под ръка. Отдалечиха се бързо. Малко по-късно тя първа забеляза полицая на ъгъла на Далманщрасе. Изтегли Георг в един вход.

— Много са се наострили напоследък — рече жената.

Продължиха пътя си, хванати ръка за ръка, избягвайки старателно патрулите по улиците. Най-после стигнаха. Беше малък площад, нито ъгловат, нито кръгъл, сякаш дете се бе опитвало да нарисува кръг. И площадът, и слепените един за друг покрити с плочи покриви се сториха на Георг подозрително познати.

„Дали не съм живял някога тук някъде заедно с Франц?“

По стълбището трябваше да минат през една малка група от двама младежи и две девойки. Едната от девойките завърза на единия момък, който бе почти две глави по-нисък от нея, една кърпа на врата и дръпна краищата ѝ нагоре. Нисичкият веднага ги дръпна надолу, после девойката отново нагоре. Другият момък бе с гладко обръснато лице, леко кривоглед и много добре облечен. Второто момиче, облечено в дълга черна рокля, бе удивително красиво — едно бледо личице сред облак от блестящо бледо злато. Но за Георг сега беше невъзможно да подмени дамата си, изобщо всичко беше съвсем объркващо. Пък и нима това имаше някакво значение? Може той само да си е въобразил, че девойката е толкова красива. Георг се извърна още веднъж назад. И четиримата млади го гледаха напрегнато. Действително девойката неочаквано бе престанала да бъде толкова красива, носът ѝ беше твърде заострен. Едното от момчетата извика:

— Лека нощ, малката.

А Георговата дама отвърна:

— Лека нощ, кривогледо конте.

Когато тя отключи вратата, малкият извика отдолу:

— Ха наслука!

Тя извика:

— Затваряй си муцуната, Гъобелсче.

— Нима това е легло? — попита Георг.

Сега вече жената започна да се кара сърдито:

— Като не ти харесва, върви в Английския хотел на Кайзерщрасе...

— Хайде, хайде, успокой се — рече Георг — и чуй какво ще ти кажа. Аз преживях нещо и за теб няма никакво значение какво. За мен обаче то беше голяма мъка. Оттогава не съм затворил нито за миг очи. Ако успееш да направиш сега така, че да мога да заспя, ще получиш от мен след това всичко, каквото поискаш, ще ти платя добре, имам пари.

Тя го погледна учудено. В очите ѝ блесна светлинна, сякаш бяха пъхнали свещ в мъртвешки череп. После тя заяви с най-решителен тон:

— Дадено.

В това време някой издумка на вратата. Малкият пъхна главата си в стаята. Огледа се, сякаш си бе забравил нещо вътре. Тя изтича към вратата и започна да се кара, но изведнъж млъкна, защото той ѝ направи знак с вежди да излезе навън.

Георг чу петимата да си шепнат нещо в надпревара зад вратата, напрягащи се да говорят тихо, от което гласовете им звучаха рязко. Въпреки това той не можа да разбере нито дума: някакво съскане, което прекъсна из един път. Георг се хвана за гърлото. Нима стаята се бе стеснила и четирите стени, таванът и подът се бяха слели? Помисли си:

„Да се махна оттук!“

Ала ето че тя се върна. Каза му:

— Какво ме гледаш така сърдито? — И го потупа по брадичката.

Той отблъсна ръката ѝ.

След това обаче — виж ти чудо! — действително бе заспал. Часове ли, мигове ли? Нима Льовенщайн бе отвъртял за трети път крана на чешмата, за да надвие отчаяната си нерешителност? Георг бавно си възвръщаше паметта. Заедно с паметта сега ще се върнат и

ужасните болки, на пет, на шест места по тялото му. Ала той продължаваше да се чувства удивително свеж и здрав. Значи, действително беше спал. Всичко, каквото имам — мина му през ума — ще ѝ го подаря. Но какво всъщност го беше събудило? Светлината беше изгасена. Само откъм двора през малкия прозорец на горния край на леглото хлуеше слабата светлина на уличния фенер. Щом той седна, и сянката му седна — сякаш исполинска — на отсрещната стена. Той беше сам. Ослуша се и зачака. После му се стори, сякаш чува шум по стълбището; леко скърцане от боси крака или от някоя котка. Чувствуваше се безкрайно потиснат от сянката си, която се бе очертала огромна на тавана. Неочаквано сянката потрепера, сякаш искаше да се нахвърли върху него. Светкавица премина през мозъка му: четирите чифта насочени към гърба му очи, когато се изкачваше преди малко нагоре; главата на малкия в пролуката на вратата; това викане с вежди; шепотът на стълбището. Той скочи от леглото и се прехвърли през прозореца на двора. Падна върху купчина зелки. Тръгна, олюлявайки се, счупи някакъв прозорец, макар и съвсем ненужно, защото куката щеше веднага да поддаде. Събори на земята нещо, което се изпречи на пътя му, и чак след няколко секунди усети: беше някаква жена. Сблъска се с нечие лице, две очи, които се бяха вперили в неговите, една уста, която крещеше нещо в неговата. Двамата се отъркаляха на паважа, сякаш вкопчени от ужас един в друг. Той побягна на зиг-заг през площада и влезе в една от страничните улици, която из един път се оказа улицата, където бе живял щастливо преди години. Като насън позна паветата, дори птичия кафез над обушарничката и ето портата на двора, през която се минаваше в други дворове, а оттам — на Балдуингесхен.

„Ако вратата е заключена — мина му през ума, — всичко е свършено!“

Вратата беше заключена. Но какво означаваше една затворена врата за човек с такова бреме на раменете като неговото? Това е преграда за обикновени обстоятелства. Георг бързаше през дворовете, спря се да си отдъхне пред една външна порта и се послуша — тук все още всичко беше тихо. Издърпа резето. Излезе на Балдуингесхен. Чу свирките, ала чак когато беше вече на Антонсплац. Отново забърза през лабиринт от малки улички. И сякаш пак се понесе като насън, някои места си бяха останали същите, други бяха съвсем променени.

Ето над онази порта все още висеше божията майка, но до нея улицата се прекъсваше и се разкриваше някакъв непознат площад, който той въобще не беше виждал по-рано. Прекоси новия площад и навлезе в нови преки и пресечки — бе попаднал в друг район на града. Тук миришеше на пръст и на градини. Покатери се през една ниска ограда в някакъв кът, ограден с ниски храсти. Седна там и си пое дъх, после пропъзля още малко напред и се отпусна по гръб, защото силите му из един път го изоставиха.

А всъщност никога не бе мислил толкова ясно. Чак сега бе дошъл на себе си. Не само след бягството през прозореца, а откакто бе избягал от лагера. Колко ужасно голо бе сега всичко наоколо му и колко студено, и колко очевидна беше невъзможността да се спаси! Досега той бе вървял като по някаква принуда, която сам не можеше да си обясни, като сомнамбул. Сега се бе пробудил окончателно и видя къде се намира. Започна да му се вие свят и той се вкопчи в клоните. Досега се бе измъквал невредим, воден от онези сили, които водят само сомнамбулите и ги напускат веднага, щом се събудят. По този начин той дори може би щеше да успее да изведе бягството си до добър край. За жалост обаче сега вече бе съвсем буден, а само с напрежение на волята не можеше да върне предишното си състояние. Усети, че зъзне от страх, ала отново успя да се овладее, макар че нямаше помощ отникъде.

„И сега, и занапред, винаги ще се владее — втълпяваше си той, — и до последния си миг ще се държа достойно.“

Клонките се изплъзнаха през пръстите му и в ръката му остана нещо лепкаво. Той го погледна: беше някакво голямо цвете и той не можа да си спомни да е виждал друго такова. Така силно му се виеше свят и земята, сякаш се клатушкаше под него, че той отново се вкопчи в клоните.

Колко ужасно буден беше! Колко страшно беше това състояние! При това разбуждане сякаш всички добри духове го бяха изоставили най-жестоко.

Пътят на бягството му сигурно вече е установен, разгласили са го нашироко. Навярно и радиото, и вестниците вече набиват без прекъсване отличителните му белези в мозъците на всички хора. В никой друг град той не е по-заstrasен, отколкото тук; та нали вчера само едва не загина по най-глупав повод, най-обикновения — защото

бе възложил надеждите си на една жена. Сега той видя Лени такава, каквато си бе в действителност още навремето — нито окриляща, нито еснафка, а готова заради който и да е любим да мине през огъня, или да си остане в къщи да му готви, или да разпространява каквито и да е листовки. И ако тогава той ѝ се бе явил като турчин, тя би се съгласила заради него да забие барабана за свещената война в Нидеррад.

По пътя край оградата се приближиха стъпки. Мина някакъв човек с бастун. Реката сигурно е съвсем наблизно, това тук не е градска градина, а навярно малката градинка на пристанището. И Георг видя зад дърветата гладките бели сгради на кея на горното пристанище на Майн. Чу грохота на влаковете и макар че беше още доста тъмно — и дрънченето на първите трамваи.

Трябва да се махне оттук. Майка му сигурно е под наблюдение. Жена му, Ели, която носи неговото име, сигурно също е под наблюдение. Навярно всеки в този град, който някога въобще е влизал в допир с него, сега е под наблюдение. Следят сигурно неколцината му приятели, може би и учителите му, братята му, любимите му. Целият град е превърнат в мрежа, с която трябва да го заловят. И той вече е влязъл в нея. Трябва да се измъкне оттук. Макар че този път действително вече няма никакви сили. Те няма да му стигнат навярно дори да се прехвърли през оградата. А как да излезе от града, да премине отново пътя, който бе извървял вчера, и още двадесет пъти по толкова, за да се измъкне през границата? По-добре да си остане тук, на земята, докато го открият. Възпротиви се рязко на тази мисъл, сякаш някой му бе направил подобно предложение. Дори силите му да стигнат само за едно-единствено съвсем малко движение по пътя към свободата, колкото и безсмислено и ненужно да е това движение, той все пак ще го направи.

Съвсем наблизно, край следващия мост, започна да работи багер.

„Сега и майка ми сигурно чува този шум — помисли си той. — И малкото ми братче също го чува.“

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

I

Преди още да свърши нощта, през която той не бе мигнал въобще, някогашният кмет на Обербухенбах Петер Вурц, сега кмет на обединените села Обер– и Унтербухенбах, стана от измъчилото го легло, промъкна се през двора, влезе в обора и седна там, в най-тъмния ъгъл на столчето за доене. Избърса потта от челото си. Откакто вчера радиото бе съобщило имената на бегълците, мъже, жени и деца от селото току се тикаха да го видят. Нима лицето му действително е позеленяло? Действително ли го е хванала треска? Наистина ли се е съсухрил из един път?

Село Бухенбах е разположено по горното течение на река Майн, на няколко часа път от Вертхайм, но е еднакво отдалечено както от шосето, така и от реката, сякаш се крие от шумното движение. По-рано то се състоеше от две села — от Обер– и Унтербухенбах, разположени по продължение на едно и също шосе, което точно по средата се пресича от един път, разклоняващ се в две противоположни посоки към полето... Миналата година бяха превърнали това кръстовище в общ селски площад, където посадиха в присъствието на властта с всевъзможни празнични ритуали и речи Хитлеровия дъб. Така двете села Обер– и Унтербухенбах се сляха в резултат на административните реформи и на сиването на междите.

Когато някое земетресение разруши благоденстващ град, винаги падат гнилите стени, които и така, и така биха рухнали. Тъй като дръзкият юмрук, които бе задушил закона и правото, бе потъпкал заедно с тях и някои отживели вече времето си обичаи, сега синовете на стария Вурц и техните другари от Щурмовите отреди се чувствуваха в силата си и тормозеха всички селяни, които се бяха противопоставили на сливането на двете села.

Свил се върху малкото столче в обора, Вурц чупеше ръце, та чак ставите му пукаха. А кравите стояха неподвижни, тъй като времето за доене още не беше дошло и виметата им още не се бяха издули. Вурц ту се свиваше целият, ту се изправяше на мястото си, за да рухне отново. И същевременно си мислеше:

„Той и тук може да се вмъкне, и тук може да ме издебне...“

Мъжът, от когото той така се страхуваше, беше Алдингер, онзи стар селянин, за когото Георг и неговите другари в лагера Вестхофен мислеха, че вече не е съвсем с всичкия си.

На времето най-големият син на Вурц беше почти сгоден с най-малката дъщеря на Алдингер — бяха решили само да изчакат още някоя и друга година с женитбата. Нивите им бяха една до друга, както и двете им малки лозя от другата страна на реката, които можеха покъсно да засеят с някаква нова култура, когато лозите престанеха да дават достатъчно грозде. По онова време Алдингер беше кмет на Унтербухенбах. А през трийста година дъщеря му се влюби в един момък, който работеше на строежа на Вертхаймското шосе. Алдингер не се противопостави, дори сметна, че това е много добре, момъкът си получаваше редовно заплатата и младата двойка се засели в града. През февруари трийсет и трета зетят дойде за известно време в селото, ала никой не обърна особено внимание на това. Като всички работници в малките градчета, чиито идеи бяха добре известни, той бе предпочел да се скрие през първия период на арести и преследвания на село при роднините си. Изчезна, когато Вурц, по съвета на синовете си, съобщи на полицията за пребиваването на Алдингеровия зет в селото. Междувременно, тъй като сливането на двете селски общини вече беше решено, Алдингер бе събрал около себе си група селяни, които смятаха, че след като Алдингер не може да остане кмет, тогава няма нужда и Вурц да остане на същата длъжност, а да назначат трети човек за кмет на новата обединена община. Тази група от недоволни бе подсилена и от подкрепата на свещеника, който живееше и служеше в Унтербухенбах, по простата причина, че църквата и жилището за свещеника се намираха именно там.

Оказа се, че полицията действително търсела зетя, тъй като в продължение на няколко години той събирал членския внос за своя профсъюз, както и помощи за някакъв малък работнически вестник. При това, колкото и предубедено да се отнасяха бухенбахци към всеки чужденец, на никого от тях не се бе зловидяло нищо у този спокоен човек, когато той идваше по време на прибиране на реколтата у тъст си да помага срещу хляб и салам за станалото си междувременно петчленно семейство. Само веднъж той се бе скарал в кръчмата със синовете на Вурц, които още тогава клоняха вече към Щурмовите

отреди. Именно това по-късно бе навело Вурцовите момчета на мисълта да дадат онзи съвет на баща си.

Вурц дори се бе изплашил, когато видя колко разумен е бил този съвет. Защото полицията действително отведе Алдингер. Вурц искаше Алдингер да не се мотае в селото само докато той получи властта. Дори щеше да му бъде много приятно да се наслади на поражението на Алдингер. Ала това не му се удаде — поради необясними причини Алдингер не се върна в селото. През първите месеци на Вурц не му беше лесно. Унтербухенбахци го избягваха, търсеха начин да осуетят всяка негова служебна стъпка, да му създадат неприятности дори и когато отидеше на църква. Ала синовете му и приятелите на синовете му го успокоиха: мъжете на новата власт — фюрерът там, а тук той, Вурц, трябваше да изпълняват твърдо задачите си въпреки всички трудности в началото и враждебността на хората.

Когато човек погледне от самолет надолу към Бухенбах, окото му ще се зарадва на чистото и така добре подредено селце с църковната камбанария и малките нивици и горички. Мине ли човек през него с кола, ще се окаже, че не е съвсем така, но това може да се забележи само ако пътникът има желание и време да се взре по-настойчиво. Вярно е, всички улици са съвсем чисти, сградата на училището е прясно боядисала, но защо там стелна крава тегли колата? Защо това дете, напълнило със скубана трева престилката си, се оглежда така плахо на вси страни? Нито от самолет, нито минавайки през селото с кола, външните хора могат да видят селянина Вурц, седнал на малкото столче в обора си. Не могат да видят, че в никой обор няма повече от четири крави и че в двете съединени села има всичко на всичко само два коня. Нито прелитайки, нито преминавайки през селото, може да се види, че от тези два коня единият е на сина на Вурц, а собственикът на другия се сдоби с него преди около пет години по не кой знае колко реден път — благодарение на изплатената му застраховка за пожар. (Тъкмо тези дни отново ще се гледа неговото дело.) Това тихо, чисто селце е бедно, съвсем бедно, като някое вонящо от беднота селище. Хитлер никога няма да може да промени земята ни — говореха селяните отначало. Може ли той да ни изтика по-близо до лозята? Алоис Вурц никога няма да ни даде на заем коня си да ни тегли плуговете. Ще получим комбайн за селото на изплащане? Че това си беше запланувано отпреди.

Празник в чест на прибиране на реколтата ли? Нима всяка есен на сбора не бяха докарвали люлки и не бяха разпъвали шатри за развлечение? Ала когато младите се върнаха в понеделник от Вертхайм, разказваха, че все пак такова нещо досега не е имало. Та кога са виждали те през живота си три хиляди селяни, събрани наедно? Или такъв фойерверк като вчерашния? Или такава музика? А кой бе поднесъл накрая букета на главния гост — представителя на министерството? Представете си, не Агате на Алоис Вурц, а малката Хана Шулц III от Унтербухенбах, под ноктите на която никога не е имало черно от работа.

Да изтикат селото по-близо до града — не можеше, и селото си остана без постоянен пазар. Но градът идва всяка седмица при тях. Пристига колата с прожекционния апарат. На бялото платно в училището хората гледат фюрера в Берлин, виждат целия свят, Китай и Япония, Италия и Испания.

Свил се върху малкото столче, Вурц си мисли:

„Тоя Алдингер и без това си беше изпял вече песента. Но къде ли се изгуби през последно време? Никой не се сецаше вече за него.“

Онова, което най-много бе слисало хората в Бухенбах, беше новата наредба за държавното землище. То винаги си е било държавно землище. А сега създадоха там нещо като село за образец. Заселиха на държавната мера трийсет семейства от всички села от околността. Бяха главно селяни, които знаеха и някакъв занаят и имаха по много деца. От Берблинген бяха докарали ковача, от Вайлербах — обуцаря, от много села бяха докарали различни семейства, а догодина щели да заселят нови. Във всички села хората се надяваха. Това беше нещо като голямата печалба. Всеки познаваше някое семейство, което я бе изтеглило, ако не от тяхното село, то от някое съседно. Постепенно хората, които преди това упрекваха Вурц заради Алдингер, разбраха, че тоя Вурц бе заложил на вярна карта, когато бе разрешил на времето на синовете си да постъпят в Щурмовите отреди. Който искаше да има право да го заселят в новото село, който искаше да се топли през цялата година поне с малко надеждица, че ще може да го преселят там, трябваше да не показва твърде открито неприязънта си към Вурц, в чиито ръце бяха документите на всичките му съселяни. Не само това, човек не биваше дори много-много да се меша с Алдингерови; така около тези хора постепенно се образува кръг на отчуждение. Хората

престанаха да питат за Алдингер — може пък той действително да е умрял вече. Жената на Алдингер открай време си ходеше в черно, устните ѝ си бяха все така стиснати, тя много ходеше на църква, защото открай време си бе клонила натам. Синовете на Алдингер никога не стъпваха в кръчмата.

Едва вчера сутринта, когато съобщиха по радиото за бягството, отново всичко се промени. Сега вече никой не искаше да бъде на мястото на Вурц. Та нали всеки знаеше какъв здрав мъж беше по-рано Алдингер, той все ще си намери отнякъде една пушка, ако действително реши да се върне в селото. Та това, което Вурц му беше сторил, беше наистина голяма несправедливост: да дадеш лъжливо показание за ближния си! Заради него сега цялото село е обградено. Охраняват го ония от Щурмовите отреди, към които се числят и Вурцовите синове. Но всичко това няма да запази кмета. Та Алдингер добре познава всяко кътче тук, ще се появи из един път, из един път ще пусне куршума във Вурц и това няма да учуди никого. Няма да му помогне охраната. Нали ще му се наложи да иде до другия бряг на реката? Нали ще отскочи все някога до гората?...

Вурц целият потрепера. Някой се приближаваше с влачещи се стъпки. Той позна най-старата си снаха, жената на Алоис, по дрънкането на кофите за млякото.

— Ти пък какво правиш тук? — учуди се жената. — Майка те търси.

Тя го проследи през отвора на оборската врата, докато се промъкваше крадешком през двора, сякаш той беше беглецът. Устните ѝ се разтеглиха в гримаса. Откакто се бе оженила в този дом, Вурц непрекъснато я бе командувал какво да върши: хак му е сега!

II

Макар че — що се отнася до лагера Вестхофен — досието на Белони бе приключено чрез смъртта му, все пак бяха останали открити още няколко преписки, отнасящи се до други инстанции. Те именно съвсем не бяха оставени — както обикновено се говори за подобни досиета — да събират прах и да гният. Щеше да събира прах и да гние само Белони, докато преписките, свързани с него, бяха останали открити. Кой се е грижил за него? С кого е разговарял той? Кои са тези хора, които все пак съществуват в този град? Ослушвайки се и разпитвайки посетителите на нощните заведения, в които се събираха артистите, полицията се бе натъкнала още в сряда през нощта на името на госпожа Марели, която почти всички артисти познаваха повече или по-малко. И преди още нощта да изтече — Вурц, кметът на Бухенбах, седеше все още на столчето в обора си, — те вече се изкачваха по стълбите на дома, в който живееше госпожа Марели. Не я завариха в леглото, а седнала под лампата, тя шиеше лъскави пайети върху късата рокличка на една артистка, която в сряда вечер бе играла в театър „Шуман“ и веднага тази заран трябваше да замине с ранния влак, за да изпълни ангажимента си за четвъртък вечер в друг град. Когато полицията пристигна и ѝ заяви, че трябва веднага да я отведат на разпит по някакъв важен случай, тя силно се разтревожи, но само защото бе обещала на танцьорката да ѝ предаде в седем часа сутринта роклята готова. Съобщението за разпита тя посрещна съвсем равнодушно, защото и друг път я бяха викали за подобни случаи. Освен това униформите на щурмоваците и на есесовците ѝ правеха толкова малко впечатление, колкото и лъскавите значки под реверите на тайните полицаи — било защото тя бе от онези неколцина, които нямаха никакво чувство за виновност, било защото благодарение на своя занаят бе натрупала достатъчно опит колко много допринасят външните украшения и промяната на облеклото, за да се предизвика различно въздействие върху хората. Тя направи едно вързопче, в което пхна пликчето с пайетите, полуготовата рокля и една бележчица, която написа сега, и закачи вързопчето на бравата на вратата си отвън,

после спокойно последва двамата тайни полицаи, без да ги попита нещо, тъй като мислите ѝ бяха още при рокличката, закачена на външната брава, и се изненада едва когато я въведеха в една болница.

— Познавате ли този мъж? — попита единият от двамата следователи.

Тя отхвърли леко чаршафа. Правилното, почти красиво лице на Белони беше съвсем леко обезобразено, сякаш бе обвито в мъгла. Следователите очакваха обичайното избухване на престорена или истинска реакция, каквито живите обикновено мислят, че са длъжни да засвидетелствуват при подобни случаи на мъртвите. Ала жената извика само едно кратко „О!“, което сякаш означаваше „Колко жалко!“

— Значи, познахте го? — попита следователят.

— Разбира се — отвърна жената. — Малкият Белони!

— Кога говорихте за последен път с този човек?

— Вчера — не, завчера сутринта — отвърна жената. — Бях дори изненадана, че бе дошъл толкова рано. Трябваше да му приشيا нещо на дрехата. Той само минаваше през нашия град...

И тя несъзнателно се огледа да види дрехата му. Следователите я наблюдаваха и си кимнаха взаимно, че жената може би действително не се преструва, макар че все пак не можеха да го твърдят с пълна сигурност. Изчакаха спокойно, докато тя отрони и последната си приказка. Но отломките продължаваха да падат:

— По време на репетиция ли се е случило? Нима са репетирали тук? Пак ли е играл тук? Щяха да заминават с обедния влак за Кьолн.

Следователите мълчаха.

— Той ми разказа — продължи жената, — че бил ангажиран да играе в Кьолн. А аз го попитах: „Миличък мой мъничък, нима вече си напълно във форма?“ И как се е случило това?

— Госпожо Марели! — изкрещя следователят.

Жената го погледна изненадано, но без страх.

— Госпожо Марели — рече следователят с груба неестествена сериозност, с каквато криминалните чиновници правят подобни съобщения, защото за тях е важно въздействието, а не съдържанието на думите им. — Белони не е умрял при изпълнение на професията си, а при нещастие по време на бягството си.

— На бягството си? Но на какво бягство?

— На бягството си от лагера Вестхофен, госпожо Марели.

— Но как, кога?... Нали беше в лагер преди две години? Аз мисля, че отдавна са го освободили?

— Той е бил все още в лагера и е избягал оттам. Искате да кажете, че не сте знаели това ли?

— Не! — отвърна жената само, но с такъв тон, че следователите окончателно се увериха, че тя нищо не е знаела за случилото се.

— Точно така, по време на бягството си... Вчера той ви е излъгал...

— О, бедният! — рече жената.

— Беден ли?

— Защо, той богат ли беше? — отвърна госпожа Марели.

— Стига празни приказки! — изкрещя комисарят.

Жената смръщи чело.

— Я седнете спокойно! Чакайте, ще кажем да ви донесат кафе, вие още нищо не сте яли.

— Това няма значение за мен — заяви жената с израза на спокойно достойнство. — Мога да изчакам, докато се върна у дома.

Следователят каза:

— Моля ви, разкажете ни сега съвсем точно как протече посещението на Белони у вас. Кога дойде той и какво искаше от вас? Повторете всяка дума, която той ви е казал. Чакайте, още нещо! Белони е мъртъв, ала това съвсем не ви спасява от нашето сериозно, дори най-сериозно подозрение. Всичко зависи сега от вас.

— Синко — рече жената, — вие навярно бъркате възрастта ми. Косите ми са боядисани. Аз съм на шестдесет и пет години. Цял живот съм работила къртовски, макар че мнозина, които не познават нашия занаят, си представят погрешно трудността на нашата работа. Дори и сега аз съм принудена да работя все така изнурително. С какво ме заплашвате всъщност?

— Със затвор — отвърна сухо мъжът.

Очите на госпожа Марели се ококориха като на бухал.

— Защото на вашето приятелче, комуто вие сте помогнали в бягството, му тежат доста грехове на съвестта. Ако той сам не си беше счупил гръбнака, тогава може би... — и той прекара бързо дланта си през въздуха.

Госпожа Марели потрепера. Миг след това обаче се оказа, че бе потреперала, защото се бе сетила за нещо. Отправи се към леглото на

Белони с такъв израз на лицето, сякаш от всички тези приказки бе забравила най-важното, и закри отново с чаршафа лицето на мъртвеца. Личеше, че не прави такава услуга за първи път.

След това обаче коленете ѝ изведнъж се подкосиха. Тя седна и каза спокойно:

— Все пак добре ще бъде да поръчате кафе.

Сега вече следователите бяха нетърпеливи, защото всяка секунда имаше значение. Застанаха отляво и отдясно на стола ѝ и я подложиха на съгласуван кръстосан разпит.

— Кога точно дойде той? Как беше облечен? Защо дойде? Какво искаше от вас? Какво ви каза? С какво ви плати? Пазите ли още разписката, с която сте му броили парите?

Да, тя дори беше в чантата ѝ. Описаха разписката, сравниха изплатената сума с парите, които бяха намерили у мъртвеца. Доста липсваха. Нима преди да тръгне да се разхожда по покривите, Белони бе купил още нещо?

— Не — каза жената, — той остави част от тях у мене, защото ги дължеше някому.

— Вие върнахте ли ги вече?

— А вие да не мислите, че ще седна да крада парите на един мъртвец? — попита госпожа Марели.

— Дойдоха да ги вземат ли?

— Да ги вземат? — попита жената и гласът ѝ вече не беше съвсем сигурен, защото тя разбра, че бе казала няколко думи повече, отколкото биваше.

Следователите спряха разпита.

— Мерси, госпожо Марели. Сега ние ще ви върнем веднага с кола у вас. Това ще ни даде възможност да поогледаме дома ви.

Оверкамп не знаеше дали да почне да си подсвирква, или само да духа с уста, когато във Вестхофен пристигна съобщението, че в жилището на госпожа Марели е бил намерен пуловерът, с който беглецът Георг Хайслер се е снабдил от моряка, разменяйки срещу него кадифеното яке. Хайслер навярно отдавна вече щеше да бъде върнат там, където му е мястото, ако не бяха повярвали на думите на градинарския чирак, този глупав хлапак! Да не може да познае

собственото си яке! Нима е възможно? Или може би тук има нещо гнило? Какво? Значи Хайслер все пак се бе върнал в родния си град. Оставаше открит въпросът дали все още търси възможност да се крие тук, докато намери сигурен път да се измъкне от страната, или снабден с нови дрехи, а навярно и с нови средства, изобщо е избягал вече. Засилиха навсякъде охраната. Всички пътища, които водеха вън от града, кръстопътища, гари, мостове, пристанища на реката се охраняваха толкова строго, сякаш бе избухнала война. В разпространените отново листовки за търсене на бегълците бе обявена сумата от пет хиляди марки за всяка глава.

Както Георг си бе представил през нощта, сега родният му град, заедно с всички хора, които бяха имали когато и да било някаква връзка с него, и с цялата онази общност, която огражда и споделя съществуването на отделния човек, състояща се от роднини, любими, учители, майстори и приятели — се бе превърнал в цялостна система от живи капани и клопки. И с всеки нов час полицията все повече усъвършенствуваше и притягаше обръча на тази система.

„Това дръвче тук е израснало за Хайслер — бе казал Фаренберг. — Зачукайте напречната дъска малко по-ниско. Той ще трябва да се посвие малко.“ Някакъв вътрешен глас уж казвал на Фаренберг, че на края на тази седмица той най-после ще може да си отпочине от струпалите се на главата му неприятности.

— Вътрешен глас! — рече Оверкамп. И той изгледа Фаренберг по следователски — тоя приятел скоро съвсем ще свърши.

Фаренберг се бе оженил съвсем млад по време на войната. Доста по-възрастната му жена и двете му почти отраснали вече дъщери живееха заедно със собствените му родители в онази къща на пазарния площад, на чийто партер се намираще водопроводната работилница на баща му. Старият разчиташе да му дойдат зетьове на къща. По-големият му брат, майсторът-водопроводчик, бе паднал във войната. Той пък, Фаренберг, трябваше да следва право. Ала войната, както и неспокойните времена тогава му бяха попречили да навакса чрез усърдие онова, за което мозъкът му не създаваше достатъчно предпоставки. Вместо да помага на стария си баща в Зелингенщат да поправят водопроводни тръби, той бе предпочел да се заеме с

обновяването на Германия, да завоюва заедно със своите колеги от Щурмовите отреди малки градчета и преди всичко родното си градче, където по-рано съгражданите му го бяха смятали за нехранимайко. Да стреляш по хората в работническите квартали, да нанасяш побоища над евреите и след това накрая да опровергаеш мрачните предвиждания на баща си и на съседите, завръщайки се в отпуск у дома с акселбанти, с пари в джоба, с охрана и с власт — малко ли беше това?

От всички призраци, които бяха измъчвали Фаренберг през последните три нощи, един беше най-ужасен: двойникът му в синя престилка на водопроводчик, продухващ една запушена водопроводна тръба. Очите му горяха от безсъние. Последното съобщение за намирането на пуловера му се стори като отговор на нощните му молитви да върнат бегълците в лагера и да не го сполети най-страшното от всички наказания — да го лишат от власт.

„Преди всичко трябва да се нахраня до насита — си каза Георг, — защото иначе не мога да направя и сто крачки повече. На няколко минути път отгук имаше някакъв автомат за сандвичи, там някъде беше и спирката.“

При тази мисъл той усети бодване в сърцето. Стори му се, сякаш действително го прободоха с нещо и насмалко не падна напред. Пред очите му съвсем притъмня. Това му се беше случвало вече няколко пъти и в лагера, след най-мъчителните разпити. След това той винаги съжаляваше, задето всичко се е разминало, сякаш острието, с което го бяха проболи, не бе останало в тялото му, а си бе излязло от другата страна. Сега пак се ядоса. Другояче си бе представял своята гибел — че ще се брани, ще събере хората с виковете си.

„И за какво?“ — попита се сам. И отново стъпи здраво на краката си. Разтърси палтото си, което беше влажно и изпомачкано. Прекоси горното течение на реката. Ама че весело щеше да бъде да умре зад оградата и да си остане там, докато ония претърсват града заради него!

Колко млад му се стори изведнъж градът, спокоен и чист! Той сякаш изскочи из мъглата, напръскан с нежни светлинки, и не само дърветата и тревните площи, мостовете и къщите, но дори и паважът

по улицата беше утринно чист и свеж. Помисли си трезво и ясно, че все пак си струваше, дето бе избягал от лагера, какъвто и да бъде краят на бягството му.

„Валау навярно вече е избягал зад пределите на страната — мина му през ума, — Белони също. Той, изглежда, е имал доста приятели тук. А аз къде сбърках, та не мога още да изляза от града?“

Улиците по покрайнините бяха все още пуси. Зад театъра животът вече започваше, сякаш денят се раждаше във вътрешната част на града. Когато влезе в бюфета и усети дъха на кафе и супа и видя зад витрината хляба и пълните с ядене чинии, от глад и жажда Георг забрави страха и надеждите си. Развали при касиерката една марка от парите на Белони. С мъчителна бавност се придвижваше сандвичът към изхода на автомата. Нека онези, които имат време, останат да чакат, докато чашата се напълни с кафе от съвсем тънката струйка.

Бюфетът беше почти пълен с хора. Двама младежи с каскети на Газовата компания отнесоха чашите и чиниите си на една маса, о която бяха облегли чантите си с инструментите. Те закусуваха и си говореха, когато единият неочаквано млъкна. Не забеляза, че другарят му впери в него учуден поглед и после се огледа, за да види какво бе привлякло толкова вниманието му.

Междувременно Георг се нахрани. Излезе от бюфета, без да се оглежда встрани, като мина досами момъка, който потрепера, забелязвайки го.

— Познаваш ли го? — попита другият.

— Фриц — рече първият, — че и ти го познаваш. По-рано го познаваше.

Другият го погледна недоумяващо.

— Сигурен съм, че това беше Георг — продължи първият съвсем открито, извън себе си от изненада. — Да, да, Хайслер, беглецът от лагера.

Другият му отвърна полуусмихнат, измервайки го с поглед:

— Братле! Та ти можеш да спечелиш доста пари от това.

— Мога? А ти можеш ли?

Неочаквано двамата се втренчиха ужасени един в друг с погледа на глухонемите или на най-умните животни, на всички онези същества, чийто разсъдък няма възможност да се изяви, докато са

живи, и затова е съвсем непосредствен. После в погледа на единия блесна нещо и езикът му се развърза.

— Не — отвърна той, — и аз не бих могъл да го направя.

Двамата взеха чантите си — по-рано те бяха съвсем близки приятели, после дойдоха годините, в които не смееха да заговорят за нищо сериозно, от страх, че могат да се издадат един пред друг, в случай че другият основно се е променил. И ето сега се оказа, че и двамата си бяха останали предишните. Излязоха от бюфета като другари.

III

Откакто я бяха освободили, Ели бе поставена под денонощно наблюдение с цел да се превърне в злата орис на предишния си съпруг, в случай че той още е в града и ще потърси да се свърже с някогашното си семейство. Предишната вечер охраната не я бе изпуснала нито за миг из очи. Наблюдаваха цялата нощ и външната врата на дома ѝ. Възможната най-гъста мрежа на дебнене бе хвърлена над нейната красива главичка. Но дори и най-гъстата мрежа — гласи поговорката — се състои предимно от дупки. Действително не бе убягнало от окоето на охраната, че през почивката в киното тя бе повела разговор със съседа си по място, но на връщане, пък и в киното тя бе срещнала петшестима познати, един дори я бе изчакал на края на изхода, за да я съпроводи до дома. Накрая се оказа, че той е само един най-невинен кръчмарски син.

Марнетови много се учудиха, когато рано сутринта Франц предложи да откара кошовите с ябълки, братовчедка си и леля си до закритите хали, преди да отиде на работа. Сякаш отново се бе върнал към някогашния си обичай — да им бъде от полза.

Той дори бе започнал да товари кошовите, когато другите слязоха долу.

— Имаш време да изпиеш кафето си — рече Ана придобрително.

И когато тракащата каруца се спускаше по надолницето, по небето още се виждаха луната и звездите.

В своята стаичка, където миризмата на ябълки си бе останала, макар че бяха опаковали още от вечерта ябълките, Франц през цялата нощ си бе блъскал главата:

„Ако аз бях на мястото на Георг, ако той действително е тук, към кого щях да се обърна за помощ?“

И също както полицията, подбирайки всички досиета и картотеки, протоколи и сведения за предишния живот на бегълците, разпростираше своята мрежа над града с все по-гъсти и по-гъсти бримки, точно така и Франц сега започна да плете своята мрежа, която от час на час все повече се съгъстяваше, защото от съзнанието му

изплуваха всички онези хора, за които той знаеше, че Георг бе свързан преди с тях. Измежду тях имаше и такива, чиито имена никога не се бяха мяркали в никакви формуляри или актове. Необходими бяха друг вид сведения, за да се изнамерят те. Измежду тях сигурно имаше и някои, които вече се бяха явявали в полицията по някакъв повод.

„Дано само да не отиде при Бранд — мислеше си Франц, — знам за него, че е работил тук преди четири години. И при Шумахер не бива да отива. Той дори може да го издаде...“ А при кого ли? При дебелата касиерка, заедно с която Франц го бе видял да седи на една пейка, след като всичко между него и Ели беше свършено? Или при учителя Щеграйф, когото той бе посещавал понякога? Или при малкия Рьодер, към когото беше така привързан, защото са били приятели от училище и от футболното игрище? Или при някого от собствените му братя? Несигурни момчета, а освен това и тях ги дебнат.

Марнетови продаваха обикновено, но не съвсем редовно на един уличен пазар в Хьохст. Само през пролетта, когато имаше парникова стока, те откарваха първите си зеленчуци, а наесен — най-хубавите си ябълкови сортове, в големите покрити хали във Франкфурт. Те бяха достатъчно заможни и нямаше нужда да карат всичко, което прибираха наесен, за продан. Техен девиз беше да задоволят нуждите най-напред на собственото си семейство. Пък ако някоя година не стигнеха парите за покриване на обикновените нужди, някое от децата можеше да отиде да поприпечели във фабриката.

Набитата Аугусте помагаше на Франц при разтоварването. Госпожа Марнет подреди стоката си. С малко ножче в едната ръка, с парче ябълка за проба в другата, тя чакаше търговеца на едро, който щеше да купи стоката им.

„Ако смята наистина да дойде — помисли си Франц, — Ели трябва да дойде сега.“

На няколко пъти вече му се беше струвало, че вижда ту тук, ту там я нечие рамо, я шапка, я част от фигура, която можеше да се оформи като Ели, ако се решише да тръгне към него. Но ето че той действително забеляза нейното личице — дребно и бледо от умора или може би му се стори, че го забелязва. Защото то веднага изчезна зад една пирамида от кошници. Той се изплаши, че е сбъркал, но в този миг познатото личице изведнъж се оказа съвсем близо, сякаш някой бе изпълнил сърдечното му желание след известно двоумение.

Тя го поздрави само с вежди. Той се учуди колко добре бе разбрала тя бързата му инструкция и колко умело се престори, че е дошла, за да си купи ябълки. Сякаш въобще не знаеше, че и Франц е от Марнетови, тя упорито му обръщаше гръб. Схруска бавно едно резенче ябълка. Спазари се за ябълките, които щяха да останат на госпожа Марнет след като изпълни уговорената предварително заявка. Както всички сполучливи измами, Ели успя да инсценира добре покупката, защото наистина искаше да купи ябълките. Ябълката, която бе вкусила, ѝ бе харесала много, защото все пак тя не искаше да бъде ощетен дори и при тази покупка. Нямахше да може да се престори победително дори и да бе предполагала колко неотстъпно я следят.

На мястото на мустакатия млад човек, когото Ели може би вече бе забелязала, дежурството бе застъпила една дебела жена, която приличаше на болногледачка или на учителка по ръкоделие. Това не означаваше, че мустакатият е приключил работата си по нейното следене — той все още се числеше към групата. Дебнеше в сладкарницата. По пътя Ели се бе огледала, за да види дали я следят, както предполагаша баща ѝ и Франц. Беше сигурна, че преследвачът ѝ трябва да върви подире ѝ и трябва непременно да бъде мъж. Ала не бе забелязала никого друго, освен дебалата скромна жена, а след малко и нея не видя вече, тъй като на определеното място дебаланата бе предала Ели на един дошъл насреща ѝ агент. Засега всичко вървеше добре, все още никой не бе насочил вниманието си към Франц. Защото Ели се пазареше съвсем спокойно и едва ли можеше да цели с това да прикрие нещо. Към Франц тя изобщо не се обърна. Единствените думи, които той произнесе, бяха насочени към госпожа Марнет:

— Можем да оставим кошовите при Берендови, а пък аз ще ги отнеса след работа, и без това ще трябва да се връщам насам.

Аугусте си направи свой извод от тази негова точност, но че купувачката именно е девойката, заради която Франц за втори път щеше да дойде до Франкфурт — два пъти в един и същи ден, — това въобще не ѝ мина през ума. Разбира се, тя веднага си беше съставила мнение за Ели: тънка като стрък аспержа, с шапка като гъбка — аспержа с къдрици по главата. След като в работен ден е тръгнала от шест часа сутринта с такава блуза, каква ли ще облече в неделя?... Когато Ели си отиде, Аугусте каза на Франц:

— Тая няма нужда от много плат за полите си, това ѝ е предимството.

Франц скри чувствата си и отвърна:

— Не всеки може да има задник като Софи Манголд.

Георг бе изчакал трамвай номер 23 пред театъра. Да се махне побързо от този град! Беше му вече съвсем тясно около врата. Палтото на Белони, в което се бе чувствувал толкова сигурен вчера, тази заран сякаш гореше тялото му. Дали да го съблече? Да го пхне под някоя пейка?

„Има едно село, на два часа път зад Ешерсхайм, тогава пътувахме до последната спирка нагоре по Ешерсхаймското шосе. Как се казваше само селото? Там живееха онези стари хора, при които бях живял през ваканцията по време на войната и после им ходех на гости. Но как се казваха? Боже мой, а как се казваше селото? Боже мой, и хората как се казваха? Всичко съм забравил! Как се казваше селото? Ще трябва там да отида. Там ще мога да си отдъхна. Такива стари хора не знаят нищо от това, което става по света. Мили мои хора, как се казвахте? Ще трябва да дойда при вас да си отдъхна. Боже мой, всички имена ми се губят...“

Скочи в номер 23.

„На всяка дена трябва да изляза от града. Но не бива да пътувам до последната спирка. Там сигурно има агенти.“

Взе един оставен на седалката вестник. Разтвори го, за да скрие лицето си. Заглавията наскочаха върху него и оттук-оттам някое изречение и някоя снимка.

Заредената с електричество бодлива тел, сгъстените патрули, картечниците никога не бяха успели да попречат на събитията от външния свят да нахлуят във Вестхофен. Съставът на затворените във Вестхофен бе такъв, че там за много далечни събития хората знаеха, ако не повече, то пане можеха да си обяснят всичко по-добре, отколкото жителите на разпръснатите наоколо села, по разните домове. Сякаш по някакъв природен закон, благодарение на някакъв таен кръговрат, групичката оковани, изтерзани мъже в лагера бяха свързани с горящите фокуси по света. Затова, когато сега Георг погледна вестника — четвъртата сутрин от неговото бягство съвпадаше с онази

октомврийска седмица, когато в Испания се водеха боевете за Теруел, а японските части нахлуха в Китай, — той си помисли бягло, но без особена изненада: така е значи. Това бяха заглавията за отминали събития, които бяха разтърсвали сърцето му. Защото сега за него съществуваше само настоящият миг. Когато обърна страницата, погледът му падна върху три четвъртити снимки. Те му бяха мъчително познати. Отмести бързо поглед. Ала снимките останаха пред очите му: Фюлграбе, Алдингер и той самият. Бързо сгъна вестника и го сви няколко пъти. Пъхна го в джоба си. Огледа се за миг наляво и надясно. Един възрастен мъж, който стоеше до него, го погледна — както му се стори — съвсем остро. Неочаквано Георг скочи от трамвая.

„По-добре да не се качвам повече — каза си той, — вътре човек е като затворен. Ще изляза от града пешком.“ Мина покрай комендантството и се хвана за сърнето — то сякаш подскочи, — но после отново заби нормално. Той също продължи равномерно пътя си, без страх, без надежда.

„Не мога да разбера какво става с главата ми? Направо съм изгубен, ако не мога да се сетя името на селото, а ако се сетя, тогава може би съвсем ще се проваля. Може би те там вече знаят всичко и няма да искат да рискуват.“

Мина покрай музея и прекоси един малък уличен пазар. Продължи по Ешенхаймергасе, после покрай редакцията на „Франкфуртер Цайтунг“. Вървя до Ешенхаймската кула, прекоси улицата, сега вече вървеше по-бързо, защото чувството, че нещо го заплашва и пълзи по цялото му тяло, от няколко минути още повече се бе усилило. В съзнанието му се оформи една-единствена мисъл: наблюдават ме. Вече не усещаше никакъв страх, беше по-скоро успокоен, облекчен, защото врагът вече бе видим. Сетивата му така се бяха изострили, че той усещаше в тила си чифт очи, които непрекъснато го следяха от малкото островче на трамвайната линия под кулата. Вместо да продължи по линията, той навлезе в малката квартална градинка. Неочаквано се спря. Нещо го принуди да се обърне. От групата хора на трамвайната спирка под кулата се отдели един мъж и тръгна към него. Усмихнаха се, разтърсиха си ръцете. Мъжът беше Фюлграбе — петият от седмината бегълци. Той беше издокаран като манекен от витрина. Какво представляваше жълтото

палто на Белони в сравнение с неговото? Но какво става? Фюлграбе се кълнеше, че никога няма да се върне в града, дявол го знае защо е променил решението си. Той винаги си бе оставял някаква задна вратичка. Те все още стояха един пред друг, сякаш не можеха да свършат със здрависването, лице срещу лице, със сгънати лакти. Най-после Георг каза:

— Да влезем в градинката.

Седнаха в градинката на една слънчева пейка. Фюлграбе потърка пясъка с върха на обувката си. Обувките му бяха също така елегантни като костюма.

„Колко бързо е успял да си набави всичко“ — мина през ума на Георг.

Фюлграбе каза:

— Знаеш ли къде отивах?

— Къде?

— На Майнцер Ландщрасе!

— Защо? — попита Георг. Той дръпна палтото си, за да не докосне палтото на Фюлграбе.

— „Нима това изобщо е Фюлграбе?“ — прониза го мисъл.

Фюлграбе също придърпа своето палто. После каза:

— Нима забрави какво се намира на Майнцер Ландщрасе?

Георг отвърна уморено:

— Че какво може да се намира там?

— Гестапо — рече Фюлграбе.

Георг мълчеше. Очакваше да се разсее това странно видение.

Фюлграбе заговори отново:

— Георг, ти изобщо наясно ли си какво става във Вестхофен? Знаеш ли, че са заловили вече всички, с изключение на тебе, мене и Алдингер.

Пред тях, върху пясъка, сенките им се сляха под ярките слънчеви лъчи. Георг отвърна:

— Ти откъде знаеш всичко това? — Й се отдръпна още малко встрани, за да се отделят сенките им съвсем.

Фюлграбе отвърна:

— Нима не си поглеждал вестник?

— Поглеждах, ето...

— Ами че я виж — рече Фюлграбе.

— Кого търсят?

— Тебе, мене и Дядото. А той сигурно е получил вече удар и лежи някъде в някоя канавка. Няма да може да издържи дълго. Така че оставаме ние двамата. — И той бързо потърка глава о рамото на Георг.

Георг притвори очи.

— Ако търсеха още някого, щяха да опишат и него. Но не, те са заловили всички останали. Хванали са и Валау, и Пелцер, и — как се казваше той — онзи Белони. Бойтлер аз сам го чух как крещеше.

Георг понечи да каже: „И аз го чух“ — устата му се отвори, ала никакъв звук не излезе отвътре. Онова, което Фюлграбе говореше, беше вярно, налудничаво и вярно. Той извика:

— Не!

— Шт — рече Фюлграбе.

— Това не е вярно! — каза Георг. — Това не е възможно, те не могат да заловят Валау, той не е човек, който ще се остави да го хванат!

Фюлграбе се засмя.

— А защо тогава беше във Вестхофен? Мой мили, мили Георг! Ние всички бяхме умопобъркани, а Валау беше най-умопобъркан от всички ни. — И добави: — А сега вече стига.

Георг попита:

— Какво стига?

— Стига тази наша лудост — аз за себе си вече се излекувах. Отивам да се предам.

— Къде да се предадеш?

— Ще се предам! — повтори упорито Фюлграбе.

— На Майнцер Ландщрасе! Отказвам се вече, това е най-разумното, което мога да сторя. Искам да запазя живота си, не мога да издържам нито пет минути повече на този лудешки танц, след като знам, че накрая все пак ще ни хванат. И ти не можеш нищо да направиш. — Той говореше съвсем спокойно, все по-спокойно. Редеше думичките една след друга спокойно и монотонно: — Това е единственият изход, да минеш границата е невъзможно, целият свят е срещу нас. Истинско чудо е, че и двамата сме още на свобода. Нека доброволно сложим край на чудото, преди да са ни заловили, защото тогава чудото ще ни излезе през носа. Тогава: край! Можеш да си представиш какво прави Фаренберг със заловените, нали? Спомняш ли

си Циких, спомняш ли си Бунзен? Спомняш ли си „танцовата площадка“?

Георг усети как го овладява ужас, срещу който не можеше да се бори, защото предварително беше като парализиран. Фюлграбе беше съвсем гладко избръснат. Тънката му коса беше вчесана и миришеше на бръснарница. Нима това действително беше Фюлграбе? А той продължи:

— Значи, все пак си спомняш още всичко. Спомняш ли си какво направиха с Кьорбер, за когото се бе разнесло слух, че искал да избяга? А той въобще не бе имал такова намерение. Докато ние избягахме.

Георг започна да трепери. Фюлграбе го погледна един миг как трепери, после продължи.

— Повярвай ми, Георг, аз веднага отивам там. Сигурен съм, че така ще бъде най-добре. И ти ще дойдеш с мен. Аз тъкмо се бях запътил натам. Сам бог ни срещна. Така е! — Гласът му се бе изчерпал вече. Той кимна два пъти с глава. — Така е! — повтори още веднъж. И пак кимна с глава.

Георг из един път се сепна.

— Ти си луд! — каза той.

— Ще видим кой от двамата ни е луд, да, кой е луд! — рече Фюлграбе с онова замислено спокойствие, което в лагера му бе създадо име на съвсем уравновесен и разумен другар, защото никога не бе повишавал глас. — Събери малкото мозък, който ти е останал, момчето ми, огледай се встрани — съвсем бързо, съвсем неприятно ще загинеш, ако не дойдеш с мен, приятелю. Така е! Да вървим!

— Но ти съвсем си полудял! — рече Георг. — Та те ще се разтресат целите от смях, като идеш да им се предадеш, ти какво си въобразяваш?

— От смях? Нека се смеят! Но да ме оставят да живея. Огледай се, приятелю мой, нищо друго не ти остава. Ако не те пипнат днес, ще те пипнат утре. И никой никога няма да чуе повече нищо за тебе. Момче, момче! Този свят се е попроменил малко. Никой няма да се сети повече за нас. Ела — да вървим. Това е най-най-най-разумното нещо, което можем да сторим. Единственото, което ще ни спаси. Ела, Георг.

— Ти съвсем си полудял!

Досега те бяха седели сами на пейката. Една жена със сестринска касинка на главата се приближи и седна на свободния край. Тя полюляваше с леко привично движение на едната си ръка бебешката количка. Огромна количка, пълна цялата с възглавници, дантели, светлосини панделки и едно мъничко спящо дете, което явно още не бе заспало достатъчно дълбоко. Тя намести количката срещу слънцето и извади нещо за шиене. Хвърли бърз поглед към двамата мъже. Можеше да се каже, че е сърцата жена, нито стара, нито млада, нито хубава, нито грозна. Фюлграбе отвърна на погледа ѝ не само с очи, но дори и с някаква несполучлива усмивка; с някакво ужасно болезнено свиване на всички черти на лицето си. Георг видя всичко и му стана съвсем неприятно.

— Да вървим! — каза Фюлграбе. И стана.

Георг го сграби за ръката. Фюлграбе се откъсна с движение, което бе по-силно от движението, с което се бе опитал да го задържи Георг, така че ръката му блъска Георг в лицето. Фюлграбе се наведе над него и каза:

— Онзи, който не приема съвети, Георг, никой не може да му помогне. Сбогом, Георг.

— Не, почакай! — каза Георг.

И Фюлграбе действително седна още веднъж, Георг каза:

— Недей да вършиш такова нещо, това е лудост! Сам да им се натикаш в капана! Та те веднага ще те ликвидират. Те никога нямат милост към никого! Нищо не може да ги трогне. Ех, Фюлграбе, Фюлграбе!

Като се приближи съвсем до Георг, Фюлграбе каза с напълно променен, тъжен глас:

— Мой мили, мили Георг, ела с мен! Ти винаги си бил свестен и разумен човек. Ела с мен! Та то е страшно, да върви човек сам-самичък!

Георг го гледаше в устата, от която думите излизаха една след друга между раздалечените му зъби, които изглеждаха големи поради дупките помежду им, като зъби на череп. Дните на Фюлграбе вече бяха преброени. Може би дори и часовете му.

„Та той съвсем е полудял“ — помисли си Георг.

Поиска с цялото си сърце Фюлграбе да си върви колкото може по-бързо и да го остави сам, докато и той още не се е умопобъркал.

Може би в същия миг и Фюлграбе си помисли същото за Георг. Той го погледна потресен, сякаш чак сега му стана ясно с кого всъщност разговаря. Стана и се отдалечи с бързи крачки. Така неочаквано изчезна зад храстите, че на Георг се стори, че тази среща му се е присънила.

После изненадващо го връхлетя пристъп на страх, толкова внезапен и силен, както през първия час, когато висеше на края на лагера върху насипа между върбовите храсти. Една студена треска, която разтърси с няколко бързи тласъци тялото и мозъка му. Един пристъп, който трая три минути, но от който косите на човека могат да побелеят. Тогава той бе облечен в затворнически дрехи, над главата му сирените ревяха, а сега беше още по-лошо. Смъртта беше все така близо, но не откъм гърба му, а отвсякъде. Не можеше да се скрие от нея, усещаше я физически — сякаш смъртта беше живо същество, като по старите картини, едно същество, скрило се зад лехата с астри или зад детската количка, и можеше да излезе оттам и да го докосне.

Пристъпът мина също така неочаквано. Той обърса и потта от челото си, сякаш се бе борил и беше победил. То си беше и така, макар той самият да смяташе, че само бе страдал.

„Какво беше това нещо? Какво ми говориха до преди малко? Нима това е вярно, Валау? Нима може да е вярно, че са те заловили? Какво правят сега с теб?

Успокой се, Георг. Нима мислиш, че някъде другаде ще те пощадят?

Би ли отишъл в Испания, ако можеше? Мислиш ли, че там ни щадят? Нима мислиш, че да висиш на някоя бодлива тел или да получиш куршум в корема, е по-добре? Ами този град, който се страхува днес да те приеме — когато от небето завалят бомби, тогава колко ще го е страх?

Но, Валау, аз съм сам, в Испания няма да съм толкова сам, дори и във Вестхофен не. Толкова сам, колкото съм аз сега, човек не е никъде...

Успокой се, Георг. Ти имаш толкова много другари. За момента са малко разпръснати, но това няма значение. Толкова много другари — мъртви и живи.“

Зад голямата леха с астри, зад тревната площ, зад кафявите и зелените храсти, на някаква площадка за игра навярно или в някаква

градина неясно се люлееше нагоре и надолу люлка. Георг си помисли:

„Сега ще трябва да започна всичко отначало, да обмисля всичко отново. Най-напред: трябва ли действително да напускам града, каква полза ще имам от това? Онова село — ах, да, Боценбах — така се казваше. Онези хора — ах, да, Шмитхамер се казваха. Сигурни ли са те? Сигурни — в никакъв случай. Пък и дори да са сигурни, какво по-нататък? Какво ще правя по-нататък? Да се прехвърля през границата без ничия помощ — там могат да ме заловят хиляди пъти. Парите ми скоро ще се свършат. Да се промъквам без пари както досега от случайност на случайност, вече нямам никакви сили за това. Тук в града все пак познавам хора. Е, добре, една девойка не ме прие. Та какво значение има това? Нали има и други? Семейството, майка ми, братята ми. Но не, невъзможно е, тях всички ги следят. Ели, която тогава ми дойде на посещение? Невъзможно — и нея сигурно я следят. Вернер, който беше заедно с мен в лагера? И него ще го следят. Свещеника Зайц, за когото казваха, че е помогнал на Вернер, когато излезе от лагера — невъзможно, много вероятно е и него да го следят. Кой от приятелите ми може да е още тук?“

По времето преди да го арестуват, когато беше жив, а не мъртъв, имаше хора, на които можеше да се опре като на канара. Между тях беше и Франц, но Франц сигурно е далеч отгук сега, предполагаше Георг. Все пак спря мисълта си за миг на него. Истинско разхищение на време при минутите, които му оставаха за размисъл. Беше все пак утешение да може да си каже, че съществува един човек, който можеше да му услуги сега. А щом имаше един, то, значи, самотата му сега бе само случайност. Да, Франц щеше да бъде подходящият. А останалите? Той ги пресяваше един след друг. И колко просто беше това пресяване! Удивително бързо мина първото отсяване, сякаш опасността, която го грозеше сега, беше някакво химическо средство, което безпогрешно разкриваше скритите съставни части на материята, от която е съставен човекът. Няколко десетки хора минаха през главата му и всички те навярно сега вършеха ежедневната си работа или седяха пред яденето си, без да подозират на какви ужасни везни са поставени в този миг. Един страшен съд без тръбния глас сред това светло есенно утро. Най-после Георг отбра четирима.

Беше убеден, че може да намери подслон при всеки един от тях. Но как да се добере дотам? Неочаквано си представи как в същия този

миг пред четирите врати поставят постови.

„Не бива сам да отида там — каза си той. — Друг някой трябва да отиде вместо мене. Друг някой, в когото никой няма да се усъмни, който няма нищо общо с мен и въпреки това ще направи всичко за мен.“

И той отново започна да преценява всеки поотделно. И пак му се стори, че е съвсем сам, сякаш не са го родили родители, сякаш не е израснал сред братя, сякаш никога не е играл с други момчета и не се е борил рамо до рамо с другарите. Цели рояци лица, стари и млади, преминаха през главата му. Той се взираше изнурен в тези призвани от него самия призрци — полусъпътстващи го другари, полудебнеща го глутница. Неочаквано откри едно лице, цялото напръскано с лунички — нито старо, нито младо; защото действително на училищната скамейка Паулхен Рьодер бе приличал на малко мъжле, а на сватбената си церемония приличаше на момче, получаващо първото си причастие. Още дванадесетгодишни хлапаци, те заедно си бяха набавили първата футболна топка — наполовина с шмекерия, наполовина с припечелени пари. Бяха неразделни, докато... докато други мисли, друг вид приятелства бяха определили жизнения път на Георг. През цялата година, докато бе живял заедно с Франц, той не се бе освободил от чувството си за виновност пред малкия Рьодер. Никога не бе съумял да обясни на Франц защо се срамуваше от това, че той самият разбираше мисли и идеи, които Рьодер никога нямаше да разбере. Понякога дори му се бе искало да изтика от съзнанието си и да забрави всичко научено, за да може да си остане същият като своя някогашен малък приятел от ученическата скамейка. Едно объркано кълбо от спомени, от което скоро се размота една отделна гладка нишка.

„В четири часа ще отида в Бокенхайм. Ще навестя Рьодерови.“

IV

Сега е обед. На новото пасбище от другата страна на шосето Ернст Овчаря има по-малко работа, но и по-малък кръгзор. Тук овцете не се разпръсват много надалече. От долната страна полята на Месерови граничат с шосето. Зад шосето стопанствата на Манголдови и на Марнетови закриват гледката на Ернст. От горната страна полята опират о една дълга вклинена сред поляните букова гора. Тя също е на Месерови. Отделена е от останалата голяма гора чрез телена ограда. Зад горския клин пак продължава мерата на Месерови. Сега от тяхната кухня се носи миризма на печено говеждо месо. Ойгени лично се приближава на поляната с малка тенджерка в ръка. Ернст повдига капака и двамата поглеждат вътре — Ернст и Нели.

— Странна работа — говори овчарят на своята кучка, — грахова супа, пък мирише на говеждо печено.

Ойгени се извъръща още веднъж към него. Тя е нещо средно между братовчедка на Месерови и икономка на дома им.

— У нас се дояжда и останалото от предишния ден, приятелче.

— Че ние двамата да не сме помийни кофи — продължава Ернст, — моята Нели и аз.

Жената го поглежда за миг и се размива.

— Има ли смисъл да се карате с мен, Ернст — казва тя. — У нас има по две блюда; като си изядете супата, донесете паницата си на кухненския прозорец.

И тя бързо си отива — почти пълна, вече позастаряваща жена, ала с хубави меки стъпки. Ернст беше чувал да казват за нея, че порано косите ѝ били черни и блестящи като крилата на косовете. Тя е от добро семейство; може би дори е трябвало да се ожени за стария Месер; но сама провалила всичко, когато през двайста година на генерал Манжен от Междусъюзническата комисия му хрумнало да разквартирува тук два полка. Един сивосинкав облак, който се изкачва нагоре по шосето, разпръсва се в долините и селата, сред хълмовете — ту тук, ту там, и някаква звучна непозната музика, увличаща умовете. После чужд войнишки шинел на закачалката във входното антре,

непознат мирис по стълбището, чуждо вино, което чужда ръка ти налива, чужди любовни думи, докато най-последно чуждото ти става близко и започваш да усещаш родното като чуждо. И когато почти осем години по-късно сивосиният облак се оттегли надолу по шосето и онази чужда увличаща маршова музика се разнесе за последен път не дори във въздуха, а само в ушите на хората, Ойгени се надвеси дълбоко над Месеровото таванско прозорче. Тук се бе подслонила тя, след като домакинята бе умряла при раждане на петото си дете. Родителите на Ойгени бяха умрели, но преди това я бяха изпъдили от дома, французойчето ѝ — момченцето на окупатора, ходи в Кронберг на училище. Бащата на момченцето отдавна вече си пие аперитива на парижкия булевард „Севастопол“. Никой не говори вече за това. Хората навикнаха. Ойгени също навикна. Лицето ѝ избледня, макар че все още си е хубаво. От дълбочината на гърдите ѝ бе излязъл само един сух стон, когато тя разбра, че сивосиньото петно, което тя не изпускаше из очи, отдавна вече бе престанало да бъде окупационната армия, а бе само истинска мъгла. Но колко години минаха оттогава...

„За дебелия Месер, тоя дърт чешит — мисли си Ернст, — Ойгени е направо незаслужено щастие. Бих искал да знам само дали това за двете блюда тя си го беше решила предварително, или след това го измисли.“

Сега Франц беше толкова уморен, че му се струваше, сякаш трансмисионният ремък свисти вътре в главата му. Въпреки това не даваше брак може би защото за първи път не се страхуваше, че това може да му се случи. Мислеше единствено дали ще успее да поговори след това с Ели насаме, когато предава ябълките.

Като си помисли, че само след няколко часа отново ще застане пред Ели, именно пред Ели, за която винаги бе мечтал, през главата му проблесна мисъл, че всъщност всичко това можеше да бъде наистина и действително. Те можеха да се срещнат не за да помогнат на Георг, а заради себе си самите. Той, Франц, не отива, за да ѝ отнесе ябълки и за да прескочи плътната мрежа от ченгета и преследвачи, нищо не го застрашава, изобщо никого не грози опасност. Франц се опита да си представи, че просто е набавил два коша ябълки за първата зима на техния съвместен живот, както нравят стотици други мъже. Нима за

тях беше невъзможно да се включат в обикновения живот? Нима навред и всякога сянка щеше да тегне над тях?

За миг Франц се попита — за един-единствен миг — дали не си струва да зареже всичко заради това обикновено щастие. Малко обикновено щастие още сега, вместо тази ужасна безсърдечна борба за окончателно щастие на някакво човечество, към което той, Франц, може би изобщо нямаше да принадлежи вече. Така, сега ще можем да си печем ябълки в нашата фурна, би казал той. След това ще отпразнуват сватбата си през ноември с истински пир — така хубаво ще си подредят двете стаички в Грисхаймското селище. И когато след това тръгне на работа заран, той ще знае през целия ден, че вечерта ще завари Ели у дома. Неприятности? Удръжки? Пренапрежение на работа? Вечерта в спретнатата им стаичка всички тези грижи ще паднат от плещите му. И когато ще стои като сега пред своя тезгях и ще щанцова пластинка след пластинка, той все пак ще си мисли — довечера ще бъда с Ели. Навред окачени знамена? Значки по реверите? Отдайте Хитлеру — Хитлеровото. Нека, а Ели и той ще се радват на всичко, което ще предприемат заедно — и на любовта си, и на коледното дръвче, и на печеното в неделя, и на сандвичите за работа сутрин, и на малките привилегии за новобрачни, и на своята малка градинка, и на устройваните за работниците излети. Ще им се роди син и те ще се радват. Сега, разбира се, трябва да започнат да пестят и да отложат пътешествието с парахода с групата на „Сила чрез радост“ за следващата година. С новата тарифна ставка може да се живее. А какво ли не измислят началствата, за да увеличат все пак нормите! С течение на времето пренапрежението на работа все пак ще почне да му омръзва. „Не критикувай само на глас — ще му каже Ели. — Само без скандали, Франц — особено пък сега.“ Защото сега те вече очакват второто си дете. За щастие обаче Франц вече е назначен за заместник-ръководител и те ще могат да изплатят малкия заем, който бяха принудени да вземат от бащата на Ели. Само Ели да не се страхуваше, че пак ще имат дете! Франц каза: Ако трябва да гледаме военновременни деца, мерси. Този път Ели се разплака. Започнаха да пресмятат, изчисляваха всички разходи, съпоставяйки ги с привилегиите за многодетни. При тези сметки обаче Франц почувствува тежест в областта на сърцето си. Не знаеше защо. Но сякаш мрачно осъзнаваше, че подобни пресмятания са нередни. После

Ели прие един разумен съвет и този път детето им се размина. Да, ще могат да се запишат за екскурзията с параход, тъй като майка ѝ ще вземе през това време по-голямото дете, а сестрата на Ели — помалкото. Тази сестра ще научи и малкото детенце да вдига ръка за Хитлеровия поздрав. Ели все още си е така хубава и свежа. Целия ден Франц си мисли — дано тази вечер ми предложи за вечеря нещо по-хубаво, а не нещо, стъкмено набързо.

После една сутрин Франц ще отиде във фабриката и вместо Дръвничето някакво непознато момченце ще почиства стружките. Франц ще попита: Че къде е Дръвничето? — А друг ще отвърне: Дръвничето е арестуван. — Арестували са Дръвничето? — ще попита Франц. — Че защо? — Задето разпространявал слухове — отвърща някой от неговите щанцьори. — Че какви слухове? — пита Франц. — За Вестхофен, в понеделник неколцина избягали оттам. — Какво, от Вестхофен ли? — учудва се Франц. — Та няма там още живеят някой? — Тогава отвърща един щанцьор, един съвсем спокоен, сух човечец, с почти заспали черти на лицето, комуто Франц никога не е обръщал много внимание: — А ти няма си мислил, че там всички ще измрат? — Франц се стряска и започва да мънка: Не, не, учудвам се само, че там все още има затворници. — Щанцьорът се усмихва неопределено и отвърща глава встрани. — Ако можеше тази вечер да не се връщам в къщи — мисли си Франц, — да мога да се поразговоря с някой, като с този тук например. — И Франц неочаквано разбира, че познава този щанцьор от преди. Някога в предишния си живот той е бил заедно с този щанцьор, познава го отдавна, познавал го е, преди още да познава Ели, преди още...

... Неочаквано Франц потреперва и в този миг дава брак. Какво му е виновно момчето, Орехчето, когото всички хвалят, че само за три дни вече се е научило така умело да чисти праха между ръцете им, както Дръвничето, който бе вършил тази работа през цялата година, преди да го арестуват.

На платформата на трамвай номер 3 Георг си мисли: не беше ли по-разумно да вървя пеша? Да заобиколя през крайния квартал? Не правя ли повече впечатление така?...

„Няма смисъл да разсъждаваш за онова, което не си направил — съветва го Валау, — това е ненужно разхищение на сили. Не бива да скачаш изведнъж от трамвая — да опитваш ту едно, ту друго. Дръж се спокойно и сигурно.“

„Каква полза от твоите съвети, когато те не можах да помогнат на тебе самия?“

Изведнъж гласът на Валау се изгуби. Досега той всяка минута можеше да върне в ушите си този глас, а сега из един път го изгуби. Шумът на цял един град не можеше да заглуши този замлъкнал глас.

Сега трамваят направи голям завой и навлезе в покрайнината на града. Неочаквано на Георг се стори невероятно това, че пътува тук, жив, посред бял ден. Това противоречеше на всяка действителност, на всяко предположение. Или може би това не бе самият той, или пък... Усети по слепоочията си ледения и пронизващ въздух, сякаш тройката пътуваше в някаква друга зона. Навярно отдавна вече го наблюдаваха. Та как така именно той се случи да срещне Фюлграбе? Те навярно отдавна вече водеха Фюлграбе за верижка. Погледът на Фюлграбе, движенията, привидното му намерение да се предаде — така се държи само умопобъркан или човек, комуто предварително са определили как да действа. Но защо тогава не ме заловиха веднага? Много просто — защото искат да изчакат къде ще отида. Искат да видят кой ще ме подслони.

И той започна да търси кой може да е преследвачът му. Мъжът с брадичка и очила, който прилича на учител? Или момъкът със синия монтьорски комбинезон? Или може би старчето, което навярно кара това цяло дръвче, грижливо опаковано, в градинката си извън града?

През последните секунди от общия градски шум се бе отделила маршова музика. Тя бързо се приближаваше и усилваше и налагаше над всички шумове и движения отривистия си ритъм. Прозорците на къщите се разтвориха, от вратите наизлизаха дечурлига, из един път цялата улица бе оградена от хора — ватманът спря.

Паважът вече трепереше. Откъм края на улицата се чуваха приветствени възгласи. От няколко седмици насам 66-и пехотен полк бе настанен в новите казарми. Когато войниците тръгнаха с маршова стъпка из града, винаги ги посрещаха буйно. Ето ги, задават се вече: тромпетисти, барабанчици, тамбурмажорът размахва жезъла си, кончето му танцува. Ето ги! Най-последно — хората вдигат ръка за

поздрав. Старецът също отхвърля ръката си нагоре и подпира дръвчето между коленете си. Веждите му потръпват в такт с маршовата мелодия. Очите му блесват. Дали има син между тях? Маршът бърка в сърцата на хората, та чак тръпки ги полазват по гърбовете и очите им блясват. Що за магическа сила е тази — състояща се от равни части прастар спомен и пълна забрава? Човек би могъл да си помисли, че последната война, в която бяха въвели този народ, бе най-щастливото предприятие и бе донесла на всички само радости и благополучия. Жени и девойки се усмихват, сякаш синовете и любимите им куршум не ги лови.

Как са изучили вече маршовата стъпка младоците за тези няколко седмици! А майките, които за всеки пфениг досега страхливо и с право са питали „за какво ти е?“, сега, щом чуват маршовата мелодия, са готови веднага да дадат синовете или части от синовете си. За какво? За какво? — ще питат тихо после те, когато музиката заглъхне. После ватманът отново ще потегли, старецът ще забележи, че едно клонче на дръвчето му е пречупено, и ще започне да мърмори. Тайният агент, ако действително седи в трамвая, ще подскочи ужасен.

Защото Георг вече бе слязъл от платформата. Навлезе в Бокенхайм пеша. Паул живееше на Брунengасе 12. Нито ударите, нито ритниците бяха избили от главата му този адрес — нито дори името на жената на Паул: Лизел, родена Ендерс.

Последните няколко минути той бе вървял много бързо и сигурно, без да се обръща настрана. Спря се на една уличка, която излизаше на Брунengасе, за да си поеме дъх пред една витрина. И когато се видя в стъклото на витрината, трябваше да се хване за металното перило пред нея. Колко бяло беше лицето на този мъж, който тъкмо се хващаше с едната ръка за перилото — и това жълтеникаво чуждо палто, което сякаш само го влачеше напред — него и главата му с твърдото бомбе!

„Имам ли право да отида у Рьодерови? — попита се той. — Какво ми дава право да мисля, че съм се освободил от сянката, ако тя наистина ме е следвала? Пък и Паул Рьодер — защо тъкмо той трябва да рискува всичко заради мен? А как така преди малко аз седях на онази пейка заедно с Фюлграбе?“

V

На третия етаж вляво името на Рьодер бе изрисувано тъничко и точно върху парченце картон, кръгло като герб. Георг се облегна на стената, впери поглед в името, сякаш картончето имаше светлосини очички и лунички, къси крачета и ръчички, сърце и душа. И докато поглъщаше табелката с поглед, той разбра, че оглушителният разнороден шум, който бе дочул отдолу, идваше именно от това жилище. Чу отиването и връщането на някаква детска играчка, детско гласче извикваше имената на спирките, друго крещеше: „Качвайте се!“ Бръмчеше шевна машина и над целия този шум кънтеше песента на жена: „Любовта е немирна птица.“ Толкова звучен и мощен беше гласът, че Георг си помисли, че е пуснато радио, докато неочаквано на височината гласът секна. Шумът отвътре по-скоро се подсилваше, отколкото да се заглушава от звуците на същия марш, който бяха свирили преди малко на улицата, така че Георг си помисли, че той отново се чува отвън, докато разбра, че в същия коридор някой си бе пуснал радиото, за да заглуши песента на Лизел Рьодер. Георг си припомни, че като девойка Лизел бе замествала от време на време някои хористки. Паул бе водил и него понякога горе на галерията, за да се възхищават на Лизел, облечена в окъсана рокля на циганка-контрабандистка или в тесните панталонки на паж. Лизел Рьодер всякога беше изключително весела. Онази бездна, която неочаквано го бе разделила с Рьодер, когато той се бе преместил да живее у Франц, онази непредвидена, но съдбоносна бездна, той осъзна за първи път по повод жената на Рьодер и Рьодеровия дом. Да се преместя да живее при Франц — това не означаваше за него само да учи и да усвои определени идеи, да се включи в борбата, а означаваше също така да започне да се държи по новому, да се облича по новому, да окачва други картини по стените и да намира други вещи за красиви. Нима Паул можеше да търпи вечно тази глуповата Лизбет, защо им трябва да трупат непрекъснато всички тези вещи? За какво трябваше да пестят цели две години, за да си купят една кушетка? Георг се отегчаваше у Рьодерови и ги напусна. Докато по-късно започна да го отегчава Франц

и стаята им започна да му се струва гола. Сред такава бъркотия от неукрепнали чувства и неосъзнати мисли Георг, който тогава беше още момче, често се бе откъсвал из един път от предишните си приятели. Това му бе създало име на момък, на когото не може да се разчита. А той самият смяташе, че чрез едно свое действие човек може да заличи друго, с едно чувство може да задуши съвсем противоположно.

Докато се заслушваше, Георг вече бе поставил палеца си върху копчето на звънеца. Дори във Вестхофен не бе усещал такава горчива болка по дома. Дръпна ръката си назад. Нима можеше да влезе в този дом, където навярно щяха да го приемат съвсем безгрижно? Можеше ли да си позволи с едно натискане на звънеца да разпръсне това семейство във всички посоки на свети? Затвори, смърт, нацистки възпитателни лагери за децата?...

Сега мозъкът му разсъждаваше с убийствена лекота. Преумората му бе виновна — каза си той, — заедно се бе изкушил от тази мисъл. Нима само до преди половин час не беше смятал, че отдавна вече го следят? Нима действително си мислеше, че човек като него би могъл така лесно да се отърве от преследвача си?

Повдигна рамене. Слезе няколко стъпала надолу. В този миг от външния вход някой тръгна нагоре. Георг се извърна с лице към стената, остави изкачващия се — беше Паул Рьодер — да мине край него. Домъкна се до следващия стълбищен прозорец, облегна се и се послуша. Ала Рьодер все още не влизаше у дома си; беше се спрял и също се заслушваше. Неочаквано Рьодер се обърна назад и заслиза надолу. Георг слезе още няколко стъпала. Рьодер се наведе над перилото и извика:

— Георг!

Георг не отвърна нищо и заслиза още надолу. Ала само с два скока Рьодер вече беше зад гърба му, извика: „Георг! — Грабна го за ръката: — Ти ли си, или не си ти?“

Той се смееше и клатеше глава.

— Беше ли вече горе у нас? Нима не ме позна току-що? Аз пък си помислих: нима това не е Георг? Но ти толкова си се променил... — После той неочаквано продължи с обиден глас: — Цели три години трябваше да минат, докато се сетиш отново за приятеля си Паул. Но както и да е — върви сега да се качим.

Георг не бе проронил нито дума още и го последва мълчаливо. Сега двамата стояха пред големия прозорец на стълбището. Рьодер погледна Георг от долу на горе. Какъвто и извод да си направи, дребното му личице беше така напръскано с лунички, че то не можеше да добие мрачен израз. Паул каза:

— Не изглеждаш кой знае колко добре. Ти изобщо Георг ли си?

Георг раздвижи изсъхналите си устни.

— Ти си, нали? — попита Рьодер съвсем сериозно.

Георг се разсмя.

— Да вървим, да вървим — каза Рьодер. — Сега наистина се учудвам как можах да те позная преди малко.

— Дълго време бях болен — рече спокойно Георг. — Дори ръката ми още не е оздравяла...

— Какво, пръсти ли ти отрязаха?

— Не, имах късмет.

— Но къде ти се случи то? През цялото това време тук ли беше?

— Бях шофьор в Касел — отвърна Георг. И той започна да описва съвсем спокойно с няколко изречения мястото и работата, както ги бе запомнил от разказа на един свой сълагерник.

— А сега гледай как ще се ококори Лизел! — рече Рьодер.

Той натисна копчето на звънеца. Георг чу острия тънък звук, после се разрази буря от блъскане на врати, детски викове и гласа на Лизел:

— Е това се вика изненада!

Пред очите му се завъртяха шумни облаци от дрехи на цветя и пъстри тапети със закачени по тях картинки и лица, с хиляди лунички и изплашени очички — после стана тъмно и тихо. Първото нещо, което Георг чу отново, бе гласът на Рьодер, който нареждаше сърдито:

— Кафе, кафе ти казвам, не вода!

Георг се изпъна, седнал на канапето. С голямо напрежение се възвърна от безсъзнанието, в което се бе чувствувал така сигурен, обратно в кухнята на Рьодерови. То му се случвало понякога все още, обясня той, но не било страшно. Лизел нямало защо да се бави да мели кафе.

Той пъкна краката си под кухненската маса. Постави бинтованата си ръка между чиниите върху мушамата. Лизел Рьодер бе станала дебеланка, която нямаше да може да се побере вече в тесните

панталонки на пажа. Топлият, малко тежък поглед на кафявите ѝ очи се спря за миг върху лицето на Георг. Тя заяви:

— Добре, най-умното, което можеш да направиш сега, е да се нахраниш, пък после ще прием кафе.

Тя подреди масата за вечеря. Рьодер настани трите си по-големи деца около масата.

— Чакай, Георг, ще ти нарежа месото на дребно. Или можеш сам да си го ядеш с вилицата? Ние всеки ден ядем празнично ядене. Искаш ли горчица или сол? Хапни си добре, пийни си добре, тогава и тялото, и духът ти ще са добре.

Георг каза:

— Какъв ден сме днеска?

Рьодерови се разсмяха:

— Четвъртък.

— Но ти ми даде своите наденички, Лизбет — рече Георг, който се мъчеше с всичките сили на волята си да свикне с тази обикновена вечер, както човек свиква с най-голямата опасност. И докато сега се хранеше със здравата си ръка и всички останали също се хранеха, той хвърляше кратък поглед ту към Лизел, ту към Паул и усещаше, че те са му мили и скъпи и че и той на тях им е все така близък.

Неочаквано той чу някой да се изкачва по стълбите, все по-нагоре, заслуша се.

— Какво се ослушваш така? — попита Паул.

Стъпките отвън продължиха да се изкачват. Върху мушамата до болната ръка на Георг имаше един кръг, където някога са били оставили гореща чаша. Георг взе бирената чаша пред себе си и я натисна като печат върху избледнялото кръгче на мушамата.

— Каквото ще става, да става.

Паул, който изгълкува това движение на госта по свой начин, отвори бирената бутилка и наля чашите. Ядоха и пиха бавно. Паул каза:

— Отново ли живееш при родителите си?

— Временно.

— С жена ти съвсем ли се разделихте?

— С коя жена?

Рьодерови се разсмяха. Георг повдигна рамене.

— Ами че с Ели!

Георг отново повдигна рамене:

— Съвсем сме се разделили.

После той се окопоти. Огледа се. Колко учудени очички го гледаха отвсякъде! Той каза:

— Доста сте се потрудили междуременно.

— Че ти не знаеш ли, че германският народ трябва да се увеличи четирикратно? — отвърна Паул със смеещи се очи. — Явно не слушаш, като говори фюрерът.

— Напротив, слушам го — каза Георг. — Но той никога не е казал, че Паулхен Рьодер от Бокенхайм трябва сам да се справи с тази задача.

— Сега вече действително не е толкова трудно да се раждат деца — намеси се и Лизел Рьодер.

— Че то никога не е било трудно.

— Ех, Георг — възкликна Лизел, — ти пак си ставаш предишният.

— Впрочем наистина, ние бяхме петима у дома. А вие?

— Фриц, Ернст, аз и Хайни — четирима.

— И никой никога не ни е обръщал внимание — рече Лизел. — Докато сега се правят толкова много неща...

Паул каза със смеещи се очи:

— Лизел получи чрез Дирекцията специално поздравление от правителството.

— Получих го я, адресирано лично до мен!

— Нима трябва и аз да те поздравя за големите ти постижения?

— Шегата настрана, Георг, но все пак всички тези привилегии и надбавките, по седем пфенига на час, това се усеща. Отмениха ми удръжките и ми изпратиха такава камара най-хубави пелени!

— Сякаш Хитлеровата благотворителност знаеше — обади се и Паул, — че старите ни пелени съвсем бяха се протрили от задничетата на тримата предшественици.

— Не го слушай него — обади се Лизел, — на Паул очичките светеха от радост, беше станал весел като по време на младоженството ни, този август по време на лятното ни пътешествие...

— Къде бяхте?

— В Тюрингия, посетихме Вартбург, музея на Мартин Лутер, състезанията по надпяване, Венериния хълм. И това беше нещо като

награда. Не, не, никога досега не е имало такова нещо на света.

— Никога — отвърна Георг. И си помисли: „Никога не е имало досега такава измама.“ После добави: — А ти, Паул, ти как си? Доволен ли си?

— Не мога да се оплача — отвърна Паул. — Получавам двеста и десет на месец, това са все пак петнадесет марки повече, отколкото получавах през най-добрата година след войната — през двадесет и девета, макар и само два месеца, но този път ще ги дават докрай.

— То и по улицата се вижда — рече Георг, — че хората имат работа.

Нещо все по-силно го стискаше за гърлото, сърцето му гореше.

Паул каза:

— Ами така е, какво искаш — това е войната.

Георг каза:

— Не е ли това някакво странно чувство?

— Кое?

— Ами това, което ти казваш: фабрикувате неща, с които след това ще избиват хора!

Паул отвърна:

— Ами да, един гледа сватба — друг брадва. Ако рече човек да мисли за всичко... Браво, Лизел, това се казва кафе днес. Георг ще трябва по-честичко да се отбива при нас.

Георг ги увери:

— Това е най-хубавото кафе, което пия от три години насам — и той потупа ръката на Лизел. Помисли си: „Да се махам отгук — но къде да вървя?“

Рьодер каза:

— Ти винаги си бил склонен да разсъждаваш, мили ми Шорш, и какво от това? Май си се поизчерпал вече, станал си по-тих. По-рано веднага щеше да почнеш да ми обясняваш какви грехове ми тежат на съвестта. — Той се разсмя. — Спомняш ли си, Шорш, как дойде веднъж при мен с пламнали бузи? Аз тъкмо бях останал без работа: този път ще трябва непременно да купиш нещо — нещо за китайците. Точно аз да ти го купя! И то да ти купя книжка! И точно за китайците! Дано сега не почнеш да ми говориш пък за испанците! — добави той сърдито, макар че Георг мълчеше. — Само не почвай да ми говориш за тях! Вече се справиха с тях и без участието на Паул Рьодер. Виждаш

ли ги? Те се бранеха, но въпреки това ги ликвидираха! И за това никак не са допринесли капсулките, които аз произвеждам.

Георг мълчеше.

— Ти винаги си ме увещавал все за такива объркани неща, които са ми толкова далечни.

Георг каза:

— Щом като произвеждаш своите капсулки за тях, значи, че тези неща не са чак толкова далечни за теб.

Междувременно Лизел беше прибрала масата, бе нахранила децата и ги подкани:

— Кажете сега на татко лека нощ, кажете лека нощ и на чичо Шорш... Аз ще вървя да сложа децата да спят — добави тя. — Няма да имате нужда от светлина, за да си побъбрите.

Георг си помисли:

„Нищо друго не ми остава, нима изобщо имам възможност да избирам?“ И каза, сякаш между другото:

— Слушай, Паул, ще ви затрудня ли, ако остана да спя тази нощ у вас?

Рьодер каза малко изненадан:

— Не, разбира се, какво ще ме затрудниш?

— Знаеш, имах една караница у дома, трябва да мине малко време...

— Можеш, ако искаш, дори и да се задомиш у нас! — рече Рьодер.

Георг подпря главата си с ръка. Погледна между пръстите си към Рьодер. Рьодер може би щеше да изглежда сериозен, ако лицето му не беше така весело напръскано с лунички. Той каза:

— Все още ли имаш скандали по разни поводи? Ти и тогава се палеше за какво ли не! Още тогава ти казвах, мен ме остави въвн от играта, Шорш. Аз не мога да се занимавам с ненужни неща, предпочитам да мисля за насъщния. Тия испанци са също такива като тебе. Искам да кажа — какъвто ти беше по-рано, Шорш. Изглежда, сега си се поумирил малко. На твоите руснаци също не им провървя. Отначало, изглежда, на добре вървеше работата, та понякога дори си мислех: „Пък може да успеят, де да ги знаеш? Но сега...“

— Какво сега? — рече Георг. И той бързо скри очите си.

Въпреки това обаче Паул бе улучен от един-единствен остър поглед между двата му пръста. Той се сепна.

— Ами сега, нали сам знаеш.

— Какво?

— Ами че там всичко е наопаки с главата.

— Кое?

— Знам ли, аз не мога да им запомням имената...

Лизел се върна от кухнята.

— Сега ще трябва да си лягаш, Паул. Не се сърди, Шорш, но...

— Шорш ще остане да спи у нас тази нощ, Лизел, скарал се е нещо с домашните си.

— И ти си ми един! — рече Лизел. — И за какво?

— Дълга история — отвърна Георг. — Утре ще ти я разкажа...

— Да, за днес достатъчно приказки изприказвахте, защото иначе Паул никак не е разговорлив, връща се от работа като пребит.

— Представям си — рече Георг, — че нищо не му идва даром.

— Предпочитам да поработя малко повече, но и да получа някоя и друга марка повече — отвърна Паул. — По-добре да поработя няколко часа извънредно, отколкото да ме пращат на курсове по гражданска отбрана.

Георг каза:

— И да остаряваме малко по-бързо.

— Ако има нова война, и без това ще остареем по-бързо. В края на краищата целият ни живот не е кой знае колко прекрасен, Шорш, та да има желание човек да му се радва дълго... Сега идвам, Лизел. — Той се огледа и каза: — Само че, Шорш, с какво ли да те завия?

— Подай ми моето палто, Рьодер.

— Какво странно палто имаш, Шорш, сложи там възглавницата под краката си и внимавай да не смачкаш розите на Лизел. — После неочаквано той попита: — Между нас казано, защо сте имали караница у вас — заради някоя девойка?

— Ами — отвърна Георг, — заради... заради малкия, за Хайни. Нали го знаеш колко е бил винаги привързан към мен!

— Да, привързан към теб! Срегнах го наскоро, вашия Хайни, той сигурно скоро ще навърши шестнайсет-седемнайсет, а вие, Хайслеровите момчета, сте все хубавци, но Хайнц е направо красавец. Хубава муха са му пуснали, ще става есесовец, като порасне!

— Какво, Хайни ли?

— Че ти го знаеш по-добре от мен — рече Рьодер.

Той отново беше седнал на края на масата. И докато гледаше лицето на Георг право пред себе си, през ума му отново мина глупавата мисъл, както преди малко на стълбището: та това действително ли е Георг? В последния миг лицето на Георг отново съвсем се беше променило. Рьодер не можеше да каже в какво се състоеше промяната, тъй като лицето пред него беше съвсем спокойно. Но тъкмо в това беше промяната — като часовник, който внезапно спира.

— По-рано у вас си имахте ядове, задето Хайни беше много привързан към тебе, сега пък...

— Нима това, което казваш за Хайни, е вярно? — попита Георг.

— А как е възможно ти да не го знаеш? — отвърна Рьодер. — Нима не идваш от дома си?

Неочаквано сърцето на дребничкия Рьодер заби лудо. Той започна да се кара:

— Само това липсваше! Ти ме мамиш. Три години не си идвал у дома, после се явяваш и започваш да ме лъжеш. Такъв си бил винаги, такъв си и остана. Да мамиш приятеля си Паул! Нима не те е срам? Каква каша си забъркал пак? Виждам, че си забъркал нещо, не ме прави на глупак. Ясно е, че въобще не идваш от дома си. Къде си бил през всичкото това време? Изглежда, добре са те скепцали. Избягал ли си от някъде? Какво става всъщност с тебе?

— Не би ли могъл да ми дадеш няколко марки? — попита Георг. — Трябва веднага да се махна оттук. Недей казва нищо на Лизел.

— Какво става с тебе?

— Вие радио нямате ли?

— Нямаме — отвърна Паул. — Каквато е гласовита Лизел, и при тоя постоянен шум у нас...

— За мен съобщават по радиото — каза Георг. — Аз избягах. — И той погледна Рьодер право в очите.

Неочаквано Рьодер пребледня, така силно пребледня, че луничките по лицето му заблестяха.

— Откъде си избягал, Шорш?

— Избягах от Вестхофен, аз... аз...

— Ти от Вестхофен? Нима през всичкото време си бил там? Ама че си и ти! Ами че те ще те убият, щом те хванат!

— Да — отвърна Георг.

— И искаш сега да си вървиш, без да знаеш къде отиваш? Ти наистина не си с всички си.

Георг погледна още веднаж лицето на Рьодер, което му се стори самото небе, обсипано със звезди. Каза спокойно:

— Мой мили, мили Паул, не мога, разбираш ли, ти, с цялото твое семейство... Вие всички си живеете съвсем добре и ето сега аз... Нима не разбираш какво говориш? Ами ако сега те се качат тук? Може да са били по следите ми.

Рьодер каза:

— Тогава и без това е вече късно. Ако дойдат, ще трябва да кажем, че аз не съм знаел нищо. Ние просто не сме си разменили с теб последните няколко изречения. Разбра ли ме — въобще не сме си ги казали. Един стар приятел винаги може да ме навести. Откъде да знам аз къде си бил през всичкото това време?

Георг каза:

— Кога се видяхме с теб за последен път?

— За последен път идва у дома през декември трийсет и втора, на втория ден на Коледа, и ни изяде тогава всичките курабии.

Георг каза:

— Те ще почнат да те питат, да те разпитват. Ти не знаеш какви средства са измислили те. — В очите му изведнъж пламнаха всички онези малки пламъчета с остри езичета, от които Франц толкова се бе страхувал, когато бяха деца.

— Няма какво да викаме вълка в кошарата. Защо пък ще дойдат точно в нашето жилище? Не са те видели да влизаш, иначе отдавна вече щяха да дойдат. Мисли по-добре сега какво ще правиш по-нататък. Как ще се измъкнеш от моите четири стени... Не ми се сърди, Шорш, но ще ми бъде по-приятно да те знам, че си някъде навън, отколкото у дома.

Георг отвърна:

— Трябва да изляза вън от града, да напусна страната! Трябва да намеря своите хора!

Паул се изсмя:

— Твоите хора? Намери първо дупките, в които те са се изпокрили.

Георг каза:

— По-късно, когато имаме време, ще ти покажа няколко дупки, в които те са се изпокрили. Там при нас, във Вестхофен, също има няколко десетки дупки, които никой не познава. Ако дотогава и ние двамата с теб не се скрием в някоя такава дупка.

— Знаеш ли, Шорш — прекъсна го Паул. — Сетих се за един сигурен — за Карл Хан от Ешерсхайм, който на времето...

Георг каза:

— Остави го! — Той също си мислеше за един определен човек.

Нима Валау е вече мъртъв? В този свят, който продължава още по-бясно своя бяг, колкото по-неподвижно лежи той? И Георг отново чу това „Шорш“, една-единствена сричка, която прекоси не само помещението, а и изминалото време.

— Шорш! — викаше го дребничкият Рьодер.

Георг потрепера. Паул го наблюдаваше боязливо. За миг лицето на Георг отново бе станало съвсем чуждо. Той и попита със също така чужд глас:

— Какво има, Паул?

Паул каза:

— Бих могъл още утре да отида при тези хора, за да се освободя от твоето присъствие.

Георг отвърна:

— Ще трябва да си помисля, да си припомня кои живеят още в този град. Минаха повече от две години...

— Въобще нямаше да се забъркаш в цялата тая мешавина — рече Паул, — ако тогава не се беше захласнал така по тоя твой Франц! Спомняш ли си още? Именно той те натика в тая каша, защото преди това... Всички ходехме по събрания, всички сме участвували в демонстрации. Всички сме се възмущавали от нередностите. И всички сме хранили надежди. Но твоят Франц — той именно те обърка съвсем.

— Не беше Франц — отвърна Георг. — Това беше по-силно от всичко останало...

— Какво означава това, по-силно от какво? — отвърна Паул и смъкна надолу страничната облегалка на кухненския диван, за да приготви леглото на Георг да пренощува у дома му.

VI

Тази вечер децата на Елината сестра се бяха навесили по прозорците, за да не изпуснат докарването на ябълките. Те бяха децата именно на онзи есесфюрер, с когото се бе похвалил тъст му, старият Метенхаймер, по време на разпита в гестапо. Ели знаеше, че Франц ще дойде едва когато всички членове на семейството се отдадат на различните си мероприятия — зетят ще отиде в своя отред, децата — по клубовете за забавление, а сестра ѝ, което не бе съвсем сигурно, на някоя организирана женска вечер.

Тази сестра беше няколко години по-голяма от Ели, с по-едър бюст и малко по-груби черти на лицето, които обаче не бяха осенени като при Ели от тъга, а от жизнерадост. Мъжът ѝ, Ото Райнерс, денем работеше като банков чиновник, а вечер се превръщаше в есесовец; нощем, доколкото оставаше у дома си — той бе смесица от двете. В тъмния коридор на идване Ели не бе забелязала, че лицето на госпожа Райнерс, приличащо толкова много на нейното, е разтревожено и смутено.

Когато децата се отдръпнаха от прозореца и изтичаха към Ели, която много обичаха, госпожа Райнерс махна с ръка, сякаш искаше да каже, че е вече късно да предпази децата от някаква опасност. Тя само промълви:

— Защо си дошла, Ели?

Ели ѝ бе обадила по телефона за ябълките. След това Райнерс ѝ бе заповядал да върне обратно ябълките или да ги плати. Изобщо занапред Ели не бивало да идва повече у тях. Когато жена му го попита дали е с всичкия си, той я хвана за ръката и ѝ обясни защо не ѝ остава друг изход, освен да избира между Ели и собственото си семейство.

От всички Метенхаймерови дъщери госпожа Райнерс бе сключила най-сполучлив брак. Тя винаги е била и си остана разумна. Че Райнерс се бе превърнал от член на „Стоманения шлем“ в страстен привърженик на новата власт на Хитлер, гонител на евреите и враг на църквата на думи, тя бе приела като някаква особеност в характера на мъжа си, която ще не ще трябва да преглътне. Посещаваше женските

вечери и курсовете по противовъздушна отбрана, макар че скучаеше там. Смяташе, че дължи това свое усърдие на семейството си, под което разбираше съвместния си живот с Райнерс и с децата — живот, който можеше напълно да се регулира чрез уравнивост и компромиси. Тя бе достатъчно благоразумна също така, за да се усмихва само вътрешно, когато Райнерс не я упрекваше, задето децата им ще получат първото си причастие в църквата и участвуват в църковните обреди на големите празници. Той приемаше всичко това като доста опасно за него, но и същевременно като лека презастраховка за всеки случай.

И когато сега тя видя Ели сред децата си, които смъкнаха шапката от главата ѝ, опипваха обиците ѝ, дърпаха ръцете ѝ, тя си даде сметка какво се бе случило през последните дни и какви последствия се криеха в забраната на мъжа ѝ.

„Да избирам между Ели и децата си — що за глупост! Какво има изобщо да избирам? Може ли да съществува такъв избор?“ И тя смъмра децата да оставят Ели на мира и да вървят в другата стая.

Когато децата излязоха, тя попита Ели за цената на ябълките. Преброи и остави парите на масата. И понеже Ели отказа да ги вземе, тя ги напъха в ръцете ѝ и задържа по-дълго стиснатата шепка на Ели между ръцете си. После заговори внимателно:

— Нали ме разбираш! — каза тя. — Ние можем да се виждаме при родителите ни. И днес съобщиха името му по радиото. Мила моя Ели, как не се ожени на времето за по-малкия ми девер? Той съвсем си беше изгубил ума по тебе. Но ти не си виновна за нищо. Нали го знаеш Райнерс какъв е. Наясно ли си какво те очаква още?

При тези думи сърцето на Ели щеше да замре, но сега тя си помисли: дано само не ме отпрати, преди да е дошъл Франц с ябълките. Затова каза спокойно:

— Че какво толкова ме очаква още?

— Райнерс казва, че е възможно да те затворят още веднъж, мислила ли си за това?

— Да! — отвърна Ели.

— И си така спокойна, разхождаш се нагоре-надолу, купуваш ябълки за зимнина?

— А ти нима мислиш, че няма да ме затворят, ако не купувам ябълки?

„Тя винаги си е била такава, полуунесена — помисли си сестра й, — с тия сведени надолу очи, с дългите мигли — същински завеси пред очите й.“ На глас каза:

— Няма нужда да оставаш да чакаш ябълките.

Ала Ели отвърна бързо и решително:

— Не, аз съм поръчала ябълките и няма да се оставим да ни измамат. Не се поддавай на щуротиите на твоя Райнерс! Няма да ви отровя къщата за тези няколко минути. Или и без това вече съм я отровила.

— Знаеш ли какво — каза сестра й, след като поразмисли малко, — ето ти ключа от тавана. Качи се горе, избърши прахта от полиците, премести бурканите със зимнина на шкафа. После ще пъхнеш ключа под бърсалката.

Тя вече се бе развеселила, задето все пак беше успяла да намери начин да отпрати Ели, без да я пъди от дома си. Притегли сестра си към себе си, за да я целуне, което обикновено правеше само на имен ден. Ели отдръпна лицето си така, че целувката отиде върху косата й.

Когато вратата се затвори зад нея, сестра й пристъпи към прозореца. Те живееха вече петнадесет години на тази тиха малка уличка. Но дори и за нейния трезв поглед тази вечер привичните обикновени къщи й се сториха непознати, сякаш ги виждаше от пътуващ влак. В студеното й сърце се породило съмнение, макар и под обичайната форма на домакинско пресмятане: струва ли си всичко това?...

А горе на тавана Ели отвори прозореца, за да излезе спареният въздух. Върху етикетчетата на бурканите със зимнина сестра й бе написала старателно видовете плодове и годината. Горката й сестричка! Ели почувствува някакво странно необяснимо съчувствие към по-голямата си сестра, макар тя да бе облагодетелствувана от съдбата. Седна на един куфар и зачака с ръце в скута, със сведени клепачи, с наведена глава, както бе чакала вчера на койката и както може би щеше да чака утре кой знае къде.

Франц изтрополи нагоре по стълбите с кошовите с ябълки.

„Това все пак е истински приятел — каза си Ели — и не всичко е загубено.“

Изпразниха бързо кошовите, ръцете им се срещнаха на няколко пъти. Ели хвърли бегъл поглед отстрани към Франц. Той беше

мълчалив, слушваше се. Най-после бяха успели да намерят повод и да дойдат тук, горе. Херман сигурно няма да остане кой знае колко доволен, като чуе за тази наша среща, дори всичко да мине благополучно. На глас той каза:

— Измисли ли нещо? Смяташ ли, че той е тук в града?

— Да — отвърна Ели, — смятам.

— Защо смяташ така? В края на краищата градът е доста отдалечен от лагера. Пък и всеки го познава тук.

— Да, но и той познава мнозина. Може да си има тук някоя девойка, на която разчита... — Чертите на лицето й леко се изопнаха. — Преди три години, малко преди да го арестуват, веднъж го зърнах отдалеч в Нидеррад. Той не ме видя. Вървеше с една девойка. Не само че се бяха хванали под ръка, но и си държаха ръцете, може би такава някоя девойка...

— Може би, но все пак откъде си толкова сигурна?

— Да, сигурна съм. Защото той непременно си има някого тук, или някоя девойка, или приятел. И защото гестапо смята така, тъй като все още продължават да ме следят и най-главното...

— Най-главното?

— Защото го чувствавам — отвърна Ели. — Чувствава и го тук и тук...

Франц поклати глава.

— Мила Ели, това не е доказателство дори и за гестапо.

Седнаха върху куфара. Франц едва сега обгърна Ели с поглед. Измери я за миг от горе на долу, един миг, който откъсна от малкото време, което им бе отделено, от ужасно малкото време, от което бе откъснат животът им. Ели сведе поглед. Макар да беше забравила напълно Франц досега, макар да имаше чувството, сякаш стъпва по въже, а долу под нея има само въздух, макар онова, което ги бе събрало тук, в таванската стаичка, да бе въпрос на живот и смърт, виновна ли беше Ели, че сърцето й подскочи на няколко пъти нависоко в очакване на любовна ласка? Франц пое ръката й и каза:

— Мила ЕЛИ, как ми се иска сега да те пхна в единия от празните кошове, да те сваля по стълбите надолу, да те кача на каруцата и да те откарам оттук. Бог ми е свидетел колко силно е това мое желание, ала сега то е невъзможно. Повярвай ми, Ели, през

всичките тези години съм мечтал да те видя отново, но засега ние не бива да се виждаме.

Ели си помисли:

„Всички хора ми казват колко много ме желаят, но не биха могли да се виждат с мен.“

Франц продължи:

— Минавало ли ти е през ума, че те отново могат да те задържат, както често постъпват с жените на бегълците?

— Да — отвърна тя.

— Страхуваш ли се?

— Не, защо? — отвърна Ели.

„А защо тя не се страхува?“ — помисли си Франц. И усети как го овладява леко подозрение. Изглежда, все още ѝ е приятно да бъде свързана по какъвто и да било начин с Георг. И той попита без видим преход:

— А кой беше всъщност човекът, когото те арестуваха вечерта при тебе?

— О, това беше един мой познат — отвърна Ели.

За свой срам тя трябваше да признае пред себе си сега, че почти бе забравила вече за Хайнрих. Дано нещастникът вече се е върнал при родителите си! Доколкото тя го познаваше, след това печално произшествие той никога вече не би се върнал при нея. Не бе създаден от такава материя, че да се върне.

Хванати все още ръка за ръка, двамата гледаха пред себе си. Някаква тъга, срещу която нямаше никакъв лек, ги стискаше за гърлото.

Франц каза със съвсем променен, сух глас:

— И така, Ели, припомни ли си кой от по-раншните му познати, когато той беше още тук в града, би могъл сега да го приеме?

Тя започна да изброява няколко имена — измежду тях имаше двама-трима приятели, които Франц познаваше от по-рано. Невероятно беше, че ако Георг е все още с ясно съзнание, няма да отиде при някого от тях. После тя спомена две-три съвсем непознати имена, които го обезпокоиха, после негов съученик — дребничкия Рьодер, — за когото Франц сам се бе сетил вече, един възрастен учител, който отдавна се беше пенсионирал и бе напуснал града.

Франц си мислеше, че всъщност съществуват две положения — или Георг е вече напълно смазан и не може повече да съобразява, в такъв случай всички наши предположения са съвсем ненужни, защото нищо не може да се предвиди, или той може да разсъждава — тогава трябва да разсъждава така, както разсъждава той, Франц. Освен това Херман сигурно знае с кого е бил Георг в последните дни, преди да го арестуват. Но аз не бива от Ели да отида направо при Херман. Ето че отново ще загубя часове. И той забрави за жената до себе си. Скочи, при което ръката ѝ падна от коляното му. Той напъха бързо празния кош, в който преди малко бе искал да скрие Ели, в другия. Ели плати ябълките, той ѝ върна рестото. При това му хрумна:

— Ако почнат да ни разпитват, ще кажеш, че си ми дала петдесет пфенига бакшиш.

Той почти беше сигурен, че ще го арестуват на излизане от дома.

Когато преодоля силното напрежение, когато вече бе излязъл от къщата и бе изкарал трополящата празна каруца от уличката, чак тогава Франц се сети, че дори не се бе сбогувал с Ели. Сети се, че дори не бе уговорил с нея никаква възможност да се видят по-късно отново.

У Марнетови той направи сметката, като не забрави да спомене за дадения му бакшиш.

— Те са си за тебе — каза госпожа Марнет, която днес прояви голямо великодушие.

Франц хапна набързо няколко хапки и се качи горе в стаичката си. Аугусте каза:

— По всичко личи, че днес са му дали ритника в града.

Мъжът ѝ отвърна:

— Тъкмо ще се върне отново при Софи.

Когато Бунзен влезеше някъде, хората имаха чувството, сякаш трябва да го помолят за извинение, задето помещението е толкова тясно и таванът толкова нисък. Тогава върху неговото красиво дръзко лице се изписваше израз на снизхождение — да не се безпокоят, той няма да остане дълго.

— Видях светлина при вас — каза той, — днес всички изкарахме един много хубав ден.

— Да, седнете — рече Оверкамп. Той съвсем не бе очарован от този посетител.

Фишер освободи стола, на който седеше по време на разпитите, и седна върху пейката край стената. И двамата мъже бяха безкрайно уморени. Но Бунзен каза:

— Знаете ли какво? Аз имам в стаята си ракия. — И той скочи, разтвори вратата и извика в нощта: — Ехей...

Чу се удряне на токове; и сякаш светът навън бе изгаснал, над прага се вдигна мъгла като пара.

Бунзен каза:

— Много се зарадвах, че още свети при вас. Откровено казано, не мога да издържам повече.

Оверкамп си помисли:

„Боже мой, само това ни липсваше! Излияния поради угризения на съвестта траят най-малко час и половина.“ А на глас каза:

— Драги приятелю, този свят — както е създаден — ни дава твърде малко възможности: или ние трябва да държим затворени зад мрежа от бодлива тел определен вид хора и да внимаваме добре, и много по-добре от преди, за да не избяга никой от тях — или ние самите ще бъдем зад мрежите, а другите ще пазят нас да не избягаме. И тъй като първото положение е за предпочитане, за да се запази то, ние сме принудени да изпълняваме различни, понякога и доста неприятни предписания.

— Вие сякаш изразявате собствената ми мисъл — отвърна Бунзен. — Но онова, на което не мога вече да издържам, са именно празните брътвежи на нашия старец — на Фаренберг...

— Драги Бунзен — каза Оверкамп, — това вече са си ваши грижи.

— Сега той е абсолютно убеден, че ще залови всички, откакто този Фюлграбе сам се домъкна днес след обяд. Вие какво ще кажете, Оверкамп?

— Моето име е Оверкамп, а не пророк Авакум. Аз не съм нито велик, нито малък пророк, а само човек, натоварен да върши тук тежка работа. — И той си помисли: „Тоя хлапак си въобразява все още какво ли не, задето в понеделник сутринта е издал сам няколко съвсем естествени разпореждания, които и без това напълно съответствуват на служебните му задължения!“

Внесоха таблата с шишето с ракия и чашки. Бунзен наля, обърна една, после втора, после трета чашка. Оверкамп го наблюдаваше с професионално око. Ракията оказа необичайно въздействие върху този човек. Той сигурно никога не се напиваше истински, ала още след третата чашка в държането и говора му настъпи лека промяна. Дори кожата по лицето му увисна едва забележимо. Той каза:

— При това аз съвсем не мисля, че тия четиримата изобщо чувствуват нещо, а третият — този Белони, — той пък изобщо нищо не чувствуваше, тъй като там висят само шапката и старият му фрак. Виж, останалите, когато ги докарат там, те чувствуват — не им е леко, като ги строят на „танцовата площадка“, не искат да гледат към другарите си, а са длъжни да ги гледат. Що се отнася до четиримата обаче, тъй като те знаят какво ги очаква накрая... чувал съм да казват, че когато човек знае това, всичко му е все едно и той въобще не усеща нищо. Освен това те само стоят неудобно, нищо не ги боде и единствен Фюлграбе хленчеше от разочарование. Впрочем ще го разпитвате ли пак тази нощ? Нека и аз да присъствувам!

— Не може, драги мой.

— Защо да не може?

— Защото това е служба, неприятна и строга работа, приятелю.

— Да, при вас... — рече Бунзен и очите му светнаха. — Оставете ми тоя Фюлграбе за пет минутки и аз после ще ви кажа дали е била случайна срещата му с Хайслер.

— Възможно е той да ви каже, че се е уговорил да се срещне с Хайслер, ако го ритнете в корема. Но аз и след това пак ще ви кажа, че срещата им е била случайна. Защо ли? Защото е достатъчно само да разтърсиш Фюлграбе и показанията му падат като узрели сливи от дървото. Защото аз съм си създал пълна преценка за Фюлграбе и защото имам пълна преценка за Хайслер. Защото моят Хайслер никога не би се уговорил да се срещне с Фюлграбе посред бял ден, и то в град.

— Но щом като той е останал да седи на пейката, както ви разказва Фюлграбе, то, значи, той е очаквал някого там. Раздали ли са портрета му на всички портиери на домове и блокове?

— Драги Бунзен — рече Оверкамп, — бъдете благодарен, задето други хора вместо вас са длъжни да се грижат за толкова много неща. Наздраве!

Чукнаха се.

— Нима не можете да поразтърсите главицата на Валау малко, там сигурно се знае кого е очаквал приятелят му. Впримчете Фюлграбе.

— Драги Бунзен, вашата идея прилича на Мария Стюарт — красива, но нещастна. Но ако това ви интересува, ние разпитахме най-подробно Валау, ето ви протокола от неговия разпит!

Той пое един бял лист от масата си, Бунзен впери поглед в листа. Усмихна се. Зъбите му бяха малко дребни за красивото му и дръзко лице. Миши зъбки.

— Оставете ми го тоя вашия Валау до утре заранта!

— Можете спокойно да вземете това парченце хартия — рече Оверкамп. — И му дайте възможност да плюе кръв отгоре му. — И Оверкамп напълни сам чашката на Бунзен.

Подобно на всички полупияни, Бунзен се бе вкопчил в едно-единствено лице. Той въобще не обръщаше внимание на Фишер. А Фишер, седнал на малката пейка, държеше пълната чаша в ръката си внимателно, за да не изцапа панталона си, защото той никога не пиеше. Сега Оверкамп му направи знак с едната си вежда. Фишер стана, заобиколи бавно около Бунзен, приближи се до масата и вдигна една слушалка.

— Моля да ме извините — каза Оверкамп. — Службата си е служба.

— Прилича на въоръжен Архангел, същински свети Михаил — каза Фишер, щом Бунзен напусна стаята.

Оверкамп вдигна малката палка край стола, огледа я за малко между двата си пръста, както разглеждаше стотици подобни вещи, внимателно, за да не заличи нечий отпечатък на пръсти. Каза:

— Вашият свети Михаил си забрави меча. — После извика към постовия пред вратата: — Да се почисти тук! Край на работния ден! Постовите да останат по местата си!

Тази вечер Херман питаше вече за трети път своята Елзе не бе ли заръчал Франц да му предаде нещо. Елзе обясняваше за трети път, че Франц се е отбил онзи ден и е питал за него и повече не е идвал.

„Как е възможно? — мислеше си Херман. — Отначало той съвсем си бе изгубил ума от това бягство, не говореше за нищо друго, а

сега никакъв не се явява. Дано само не е решил да предприеме нещо на свой риск. Или пък да не би да му се е случило нещо?“

С дълбокия си, малко хрипкав глас, който понякога звучеше, сякаш пчеличка жужи, Елзе си тананикаше в кухнята песента за горската розичка. Това жужене успокояваше всяка вечер упреците, които Херман си отправяше, задето се е оженил за това дете, което не знаеше нищо за него и изобщо за света. Тази вечер Херман си каза дори, че без Елзе, при това доброволно отшелничество и напрежение, той трудно би понасял живота. Херман бе научил вече за залавянето на Валау. С мъка се откъсна от представата за едно проснато на пода окървавено тяло, което унищожават с удари и ритници, защото в него обитава нещо неунищожимо. Откъсна се от неволната представа за собственото си унищожимо тяло, в което — както се надяваше — също така живееше нещо неразруσιμο. Насочи мисълта си към незаловените бегълци. Преди всичко към този Георг Хайслер, защото той бе родом от този край и защото все пак беше възможно да се е скрил тук някъде. Онова, което Франц му бе разказал за Георг, се бе сторило на Херман твърде силно, примесено с неясни чувства. От всичко, което той изобщо знаеше за Хайслер, когато никога не бе виждал лично, Херман си бе създал собствен образ за него: един човек, който не се щади и е готов да пожертвува много, за да спечели.

„А онова, което не му е достигало, той сигурно си е добавил от общуването с Валау — мина през ума на Херман. Той познаваше бегло Валау, но знаеше, че никой не биваше да се съмнява във Валау. — Ще трябва в най-скоро време да набавя пари и документи — помисли си Херман. После мислите му за втори път секнаха и се откъснаха от видението на някакъв гонен мъж, който можеше да се появи на едно или друго място. Помъчи се да прецени би ли могъл още утре да се добере до онова единствено сигурно място, където можеше да набави подобни документи за съвсем краен случай. — Това е всичко, което мога да направя засега, и аз ще го направя“ — каза си той и се успокои.

В кухнята „пчеличката“ жужеше „Воденицата“.

„Без Елзе — каза си Херман — сигурно нямаше да съм така спокоен. Колко е хубаво, че тя е тук.“

Франц се хвърли в леглото си. Беше така уморен, че заспа с дрехите. И ето той отново се оказа в таванската стаичка с Ели — бе дошъл да се сбогува. Неочаквано Ели изгуби едната си обица, тя падна между ябълките. Дватамата започнаха да я търсят. Той се изплаши, защото времето минаваше, но трябваше да намерят обицата, а ябълките бяха толкова много — всичките ябълки на света.

„Ето я“ — извика Ели, ала обицата пропълзя още по-надолу като божа кравичка и те продължиха да се ровят в ябълките.

Сега вече не търсеха само двамата, а всички им помагаха. Госпожа Марнет ровеше купа с ябълките, а също и Аугусте, и децата ѝ, и старият учител, който вече се бе пенсионира, и дребничкият Рьодер с луничките. Търсеше и Ернст Овчаря с червената кърпа на врата и със своята Нели. Търсеха и Антон Грайнер, и неговият братовчед есесовец Месер, дори Херман ровеше ябълките, а също и секретарят на районната партийна организация от двадесет и девета година. Какво бе станало с него всъщност? Търсеха и Софи Манголд, и Дръвничето. Дори и дебелата касиерка, с която Франц бе видял Георг веднага след като той се бе разделил с Ели, се ровеше задъхана в ябълките. После една мисъл го прониза: „Та той може да е при нея!“ Тя беше ужасно дебела, но съвсем почтена. После ябълките изведнъж се свършиха и той се оказа върху велосипеда си и въртеше педалите надолу по шосето към Хьохст. Както и бе очаквал, касиерката седеше в будката за газирана вода, на ушите ѝ светеха Елините обици, но за Георг не можеше и дума да става. Франц се понесе отново на велосипеда си с все по-нарастващ страх — повече търсен, отколкото търсец, докато изведнъж му хрумна, че Георг сигурно си е у тях, че къде другаде? Разбира се, че той седи в тяхната обща стая. Колко му е трудно да се изкачи отново там! Ала Франц се овладя, изкачи се по стълбите и влезе вътре. Георг бе яхнал стола си, скрил лицето си в ръце. Франц започна да събира вещите си, техният съвместен живот не можеше да продължава повече след всичко, което се бе случило между тях — какъв горестен спомен! Георг го следеше с поглед, всяко движение му причиняваше болка, ала Франц трябваше да събере вещите си. Най-после той се обърна. Тогава Георг смъкна ръцете си от лицето. Лицето му беше съвсем обезформено, от ноздрите му шуртеше кръв, от устата — също, дори и от ушите. Франц понечи да извика, ала викът заседна

в гърлото му, а Георг каза тихо: „Заради мен, Франц, няма нужда да се изнасяш оттук.“

ΠΕΤΑ ΓΛΑΒΑ

I

Законът, според който чувствата на хората се разгарят и угасват, не се отнасяше до петдесет и четири годишната жена, която седеше край прозореца в една стая на Шимелгесхен, изпънала болните си крака на друг стол. Защото тази жена беше майката на Георг.

Откакто бе умрял мъжът ѝ, госпожа Хайслер делеше жилището си със семейството на втория си син. Бе напълняла още повече. В хлътналите ѝ кафяви очи се четеше израз на страх и укор, както в очите на удавник. Тъй като бяха свикнали с този израз, както и с кратките въздишки, които излизаха от отворената ѝ уста като пара от мислите ѝ, сега синовете ѝ имаха чувството, че майка им не разбира много добре онова, което те се мъчеха да ѝ внушат, или поне не разбираше истинския му смисъл.

— Ако дойде, той няма да се изкачи по стълбите — рече вторият ѝ син, — ще дойде през дворовете. Ще се покатери като някога през балкона. Той изобщо не знае, че ти не спиш вече в предишната стая. Най-добре е да си останеш там, където си. Лягай си.

Жената повдигна раменете и краката си — беше твърде тежка, за да може да се изправи сама. Малкият ѝ син рече припряно:

— Сега ще си легнеш, ще си изпиеш валериана и ще затвориш добре вратата, разбра ли ме, мамо?

Вторият каза:

— Това ще бъде най-умното.

Той беше недодялан и тромав и изглеждаше много по-възрастен от годините си. Едрата му глава бе обръсната, а съвсем наскоро един поялник бе опалил веждите и клепките му, от което лицето му бе придобило съвсем тъп израз. Преди той беше хубавец като всички Хайслерови момчета. Сега бе станал истински щурмовак, всичко у него бе загрубяло, напълняло. Най-малкият обаче, Хайни, той беше точно такъв, какъвто го бе описал Рьодер. И ръстът, и очертанията на черепа, и косите, и зъбите му — сякаш родителите му го бяха създали по рецептата на расистката теория. Сега по-големият се наведе, сякаш се готвеше с принудена усмивка на лицето да отмъкне майка си заедно

с двата стола до леглото. Замръзна обаче на мястото си, прострелян от един поглед от очите на майка му, който явно й струваше огромно напрежение. Той остави столовете и наведе глава. Хайни рече:

— Нали ме разбра? Какво казваш, мамо?

Тя не каза нищо, само гледаше ту малкия си син, ту по-големия, после отново малкия. Колко яко бе бронирано това момче, за да може да издържи на подобен поглед! По-големият пристъпи към прозореца. Погледна навън към нощната улица. А малкият нямаше нужда да прави никакво усилие да издържи на майчиния поглед, защото въобще не го забеляза.

— Хайде, легни си най-после — каза той, — сложи чашата до леглото си. Дали той ще дойде, или няма да дойде, това теб въобще не те засяга. Въобще не бива и да мислиш, че той съществува. Нали имаш нас тримата.

По-големият слушаше с извърнато към улицата лице. Странно — с какъв език си служеше този Хайни — златното братче на Георг! Участвува в гонитбата на брат си и хич не го е еня. Иска да докаже на членовете на младежката организация на тяхната улица, пък и на големите, че за него Георг не представлява нищо, въпреки че по-рано бе сраснал за Георг като репей. Те съвсем бяха преобразили най-малкия, много повече, отколкото големият мислеше, че сам се е преобразил. Той бе влязъл в Щурмовите отреди преди година и половина, защото не можеше да се освободи от ужасната мисъл за петте безработни години. Да, този ужас бе една от малките реакции на неговия притъпен и доста непредприемчив мозък. Той бе най-неразвитият, най-глупавият от всички Хайслерови синове. Още утре ще си загубиш мястото, му бяха внушили, ако не влезеш днес в Щурмовите отреди. В неговия тронав, притъпен мозък все още тегнеше сянката на представата, че последната дума все още не е казана. Решителното все още го очакваше. И всичко това бе само някакъв ужасен призрак, който непременно щеше да отmine. От какво? От кого? Кога? Това той сам не можеше да каже. Но когато сега слушаше с какъв тон говореше Хайни пред майка си, толкова дързък и студен, същият този Хайни, когото Георг бе влачил на раменете си, изпълнявайки всичките си задачи, и комуто сега бръмчаха в главата какви ли не идеи за училище, за водачи, за СС и за моторизирани

есесовски групи, той усети, че всичко в него се бунтува. Отвърна се от прозореца и се втренчи в малкия. А момчето каза:

— Аз слизам у Брайтбахови, а ти ще си легнеш, мамо. Нали разбра какво ти казах?

И за изненада и на двамата сега майката отвърна:

— Добре.

А тя действително бе обмислила вече всичко. Каза съвсем бодро:

— Донеси ми валериана.

„Ще го изпия — помисли си жената, — та сърцето да не ми прави ядове. И ще си легна, за да излязат. После ще седна край вратата и когато чуя Георг да идва откъм дворовете, ще зарева с целия си глас: «Гестапо!»“

От три дни насам ѝ обясняваха, особено жената на втория ѝ син и нейният Хайни, колко голямо било семейството им, без да смятат Георг — трима синове и шестима внуци, колко много хора тя можеше да унищожи с безразсъдството си. Майката бе слушала и мълчала. Порано за нея Георг бе един от четиримата ѝ синове. Беше ѝ създавал доста грижи. Учителите и съседите често се оплакваха от него. Все се караше с баща си и с двамата си по-големи братя. Караше се с втория, комуто беше все едно всичко, което вълнуваше Георг; беше се карал и с най-големия, защото той се вълнуваше от същите неща като Георг, ала мнението му за същите неща бе по-различно от неговото.

Този именно най-голям брат живееше сега със семейството си на другия край на града. Беше узнал за бягството на брат си от вестниците и от радиото. Ако откакто бяха затворили Георг, не минаваше нито ден, без той да мисли за него, то сега изобщо не можеше да мисли за нищо друго. Ако знаеше някакъв начин да му помогне, той нямаше да пощади нито себе си, нито семейството си. Десет пъти го бяха питали в предприятието му дали този Хайслер не му е роднина. И десет пъти той бе отвърщал с все същия глас, предизвиквайки всеобщо мълчание:

— Той ми е брат!

На времето майката бе предпочитала по-големия брат, после известно време — най-малкия. Беше силно привързана към втория, който се държеше добре с нея, може би дори най-добре от всички, макар и по-глупав, и по-ограничен от останалите.

Сега всичко това вече нямаше значение за нея. Защото, обратно на онова, което се случва в живота, колкото повече време минаваше, откакто бяха арестували Георг, колкото по-малко чуваше за него, колкото по-малко питаше за него, толкова по-ясно се очертаваха сега пред нея чертите на лицето му, толкова повече се избистряха спомените ѝ. Сърцето ѝ не искаше и да знае за различните близки планове и осезаеми надежди на тримата ѝ синове, които живееха свободно край нея. Малко по малко то се бе изпълнило с плановете и надеждите на отсъстващия, на почти загубения. Тя седеше нощем в леглото си, извикваше отново в спомените си всички подробности, които отдавна бе забравила: раждането на Георг, дребните тревоги, които ѝ бе създавал през първите години, тежката болест, когато тя едва не го изгуби, военното време, когато тя бе работила във военната фабрика и трябваше сама да се грижи за синовете си и когато Георг бе наклеветен веднъж заради някаква кражба на плодове, малките му успехи, които все пак я утешаваха, дребната награда, когато един учител го бе похвалил или майсторът му бе отчел, че той е работлив и способен, или когато бе победил на едно спортно състезание. Спомняше си първото му момиче донякъде с гордост, донякъде ядосана и всички останали девойки, с които той бе дружил по-късно. Спомни си и онази Ели, която ѝ бе останала чужда докрай. Тя не ѝ бе донесла да види дори детето. И после — резкият обрат в живота му! Никой не можеше да каже, че той се отличаваше много от семейството си. Само че онова, което за бащата и за братята му бе отделен епизод или някаква подхвърлена дума, или спонтанно участие в стачка, или разнасяне на позиви — за него то бе станало главното, основа на съществуването му.

И сякаш някой се мъчеше да ѝ докаже, че има само трима синове и че по-добре въобще да не е раждала този четвърти, и по-добре той никога да не е живял въобще, тя намираще хиляди контрадоводи... Колко дълги часове ѝ бе обяснявал нейният Хайни, че цялата улица е оградена, че жилището им се наблюдава, че долу следят гестаповци! Тя трябвало да мисли само за останалите си синове.

Сега тя се отрече от тези свои трима синове. Нека те сами се оправят. Само от Георг тя няма да се отрече. Вторият ѝ син наблюдаваше как устните на майка му непрекъснато се движат. А тя си мислеше:

„Боже мой, ти трябва да му помогнеш! Ако съществуващ, помогни му! А ако не съществуващ...“ И тя се отвърна от този несигурен защитник. И отправи молитвата си към всички, към целия живот, доколкото го познаваше, и дори към ония най-незайни тъмни селения, за които нищо не знаеше, но където може би все пак имаше хора, които можеха да помогнат на сина ѝ. Може би все пак тук или там съществуваше някой, когото молитвите ѝ можеха да смекчат.

Вторият ѝ син отново се приближи до стола ѝ. Каза:

— Не исках да ти кажа, докато Хайни беше тук: човек никога не знае какво може да направи той. Говорих с тенекеджията Цвайлайн...

Жената го погледна с оживен поглед. Бързо смъкна краката си без никакво напрежение на пода.

— Цвайлайн живее на удобно място, вижда едновременно и двете улици. Георг сигурно ще дойде откъм Майн, ако въобще дойде. Разбира се, аз не говорих с Цвайлайн направо, обясних му само с палеца и с едното си око. — И той показва на майка си с палеца и с окото как е разговарял с Цвайлайн. — И той направи същото с окото и с палеца си. Цвайлайн няма да си ляга, ще издебне Георг, за да не го остави да влезе в нашата улица.

При тези думи очите ѝ блеснаха. Чертите на лицето ѝ, които до преди малко бяха отпуснати като превтасало тесто, сега отново се стегнаха, сякаш плътта ѝ отново се оживи. Тя хвана ръката на сина си, за да се изправи на крака. После каза:

— А ако все пак дойде откъм града?

Синът повдигна рамене. Майката продължи, повече на себе си:

— Ами ако се качи горе при Лорхен, а тя е близка с Алфред, сигурно ще го издадат.

Синът отвърна:

— Не мога да кажа със сигурност, че те ще го издадат. Но той сигурно ще дойде откъм реката. Цвайлайн ще го издебне.

Майката каза:

— Той е загубен, ако дойде тук.

Синът каза:

— И тогава пак не е напълно загубен.

II

Денят настъпи, макар че в селата по долината на Майн мъглата беше още толкова гъста, та светлината не можеше да я пробие. В кухнята на най-крайната къща в Либях все още светеше, когато дъщерята излезе с кофите в ръце на двора. Потрепервайки от студ, тя излезе на външната порта и остави кофите. Върху чертите на лицето ѝ се четеше онзи спокоен, без никакво напрежение израз, с който тя очакваше момъка, когото всички приемаха за неин годеник.

Студът я пронизваше. Мъглата навлизаше през дрехите, всичко посивя — дори кърпата на главата ѝ. Стори ѝ се, че чува стъпките на момъка, тъй като беше време вече той да дойде, и тя дори вдигна ръцете си да го прегърне. Ала портата си остана празна. Лицето ѝ не изразяваше нито страх, нито учудване и тя продължи да чака. За да се постопли, скръсти ръце на гърдите си. Излезе пред портата и погледна надолу. Една мъгла — с нож да я режеш! Ще се вдигне ли, или ще падне още по-ниско? По пътя се зададоха две сенки — едната трябваше да бъде Фриц. Трябваше да бъде, ала не беше. Двете сенки влязоха в една забулена в мъглата къща. Девојката извърна глава. Сега лицето ѝ за първи път изрази разочарование от напразното чакане, макар и само за миг. Тя веднага реши, че той ще дойде след обяд. Вдигна кофите, отнесе ги в обора и се върна с празни кофи в къщи. Жените в кухнята се бяха опитали вече на три пъти да останат без лампа. И все се виждаха принудени да я запалят отново. Защото бабата не можеше да чисти лещата дори и с очилата си. По-възрастната братовчедка мелеше моркови, по-младата тъкмо измиташе боклука пред вратата. Майката напълни бързо двете кофи, които девојката изтика пред нея. Нито една от четирите жени не бе забелязала, че Фриц въобще не беше дошъл. Девојката си помисли:

„Тия пък нищо не забелязват!“

— Внимавай де! — смърра я майка ѝ, защото гребалката изля малко каша от храната за добитъка на пода.

Когато девојката мина за втори път през двора с кофите в ръце, някъде отдалеч се чу дрънченето на звънчето на някаква врата. То

издрънча, защото Гюлчер влезе да си купи тютюн от малкото магазинче. Фриц остана да го чака пред вратата. Вчера той бе получил нова призовка. Пак ще го разпитват нещо за якето. Но нали не беше твоето яке — го бе попитала майка му. И той твърдо бе отговорил и на нея, че не е неговото.

През цялата нощ Фриц бе мислил какво ли ще го питат пак. Сутринта дълго въртя колчето на радиото. Чу описанието на бегълците — от седмина бяха останали само още двама — и го бе обляла гореща пот. Може би вече бяха заловили онзи, когото той в ума си наричаше „своя“. Може неговият да е казал: „Да, това беше якето!“

Защо из един път се почувствува така сам сред целия свят? Не можеше да допита нито майка си и баща си, нито другарите си, макар че ги обичаше. Не можеше да се посъветва дори и с отрядния си ръководител, с Мартин, комуто сляпо се доверяваше. Миналата седмица всичко си беше наред, на душата му беше спокойно и ведро, целият свят си беше нормален. Ако миналата седмица неговият отряден ръководител Мартин му бе заповядал да стреля по беглеца, той нямаше да се замисли и щеше да стреля. Ако неговият отряден му бе заповядал само да залегне в склада и да дебне кога ще се вмъкне беглецът, за да му открадне якето, той щеше да го наръга, преди да открадне.

Той видя приближаващия се градинар Гюлчер и почти изтича подире му — един възрастен човек, който можеше баща да му бъде, един мрачен чичко, с лула в устата. На него спокойно можеше да се довери:

— Пак ме викат да ме разпитват.

Гюлчер погледна бързо към момчето. Мълчеше. Вървяха мълчаливо до магазина. Фриц изчака, Гюлчер излезе, натъпка лулата си и двамата продължиха заедно. Фриц бе забравил момичето си, сякаш никога не бе имал момиче. Каза:

— За какво ли могат да ме викат пак?

— Ами ако действително не е било твойто яке...

— Нали ви обясних какво беше различното от моето яке. Но ако сега са заловили човека с якето! Казват, че търсели още само двама!

Гюлчер мълчеше. Който малко пита, получава най-точен отговор.

— Ако той каже, че това е моето яке...

Сега Гюлчер каза:

— Възможно е. Може да са го принудили да го каже. — Той бе присвил очи и наблюдаваше остро момчето. Наблюдаваше го вече два дни.

Фриц сви вежди.

— Да... Така ли мислиш? Ами аз?

— Хайде, хайде, Фриц, има стотици такива якета.

Вървяха нагоре към училището, сигурни в посоката въпреки мъглата. Не някаква отделна мисъл, а цял рояк от мисли прелетя през главата на възрастния човек. Не би могъл да каже по какво момчето край него се различаваше от другарите си. Не би могъл дори да твърди, че това е така. И все пак тук имаше нещо нередно. Той почти не се съмняваше като Оверкамп, че имаше нещо неясно в историята с якето. Помисли за собствените си синове. Те бяха наполовина негови, наполовина — на новата държава. У дома бяха негови. У дома те се съгласяваха с него, че и при Хитлер големците си бяха останали големци, а бедните — бедни. Когато излезеха навън обаче, и двамата обличаха ризите, които им налагаше младежката организация, и викаха „хайл Хитлер“, щом това се наложеше. Беше ли направил той всичко, което бе по силите му, за да разпали тяхната съпротива? И дума да не става! Та нали то би означавало да се разпадне семейството му... затвор... да пожертвува синовете си... Тогава ще трябва да избира — и това щеше да бъде разривът. И не само за него, Гюлчер, за много семейства в това се състоеше разривът. Но как можеше човек да доведе докрай подобно решение да прескочи подобна опасност? И въпреки това — имаше хора, които успяваха, тук, в страната — и, разбира се, още повече в чужбина. Както например всички в Испания, за които се казваше, че били победени, а те явно все още не бяха. Те всички бяха направили вече този скок. Стотици хиляди! Някогашни Гюлчеровци. И ако сега откраднеха палтото на някой от собствените му синове, какъв съвет щеше той да му даде? Имаше ли право да съветва този Фриц, детето на чужди хора? Какво решение трябваше да вземе! Какъв ужасен свят! Гюлчер каза:

— Сигурно всички тези якета са излезли от фабриката все еднакви. Гестапо само да телефонира и ще го разбере. Всички ципове са еднакви до сантиметър. На всички джобовете са еднакви. Но когато моливът или някой ключ ти е пробил дупка в хастара, тогава гестапо как ще докаже, че това не е било вярно? Ето на това ще държиш!

III

Тази нощ във Вестхофен бяха будили пет пъти Фюлграбе, за да го отведат на разпит, и то все тогава, когато той тъкмо заспиваше от изнемога. Тъй като чрез завръщането си той бе доказал какъв е бил подтикът за постъпката му — само страх, това бе указание за средството да го излекуват, ако решише да мълчи. Най-после Оверкамп се бе добрал до жива следа от Хайслер, след като досега се бе натъквал на несигурни данни и предполагаеми части от облеклото му. Вярно е, дори и по време на петия разпит Фюлграбе все още упорствуваше, щом станеше дума за срещата му с Хайслер, макар че той сам я бе издал, когато го принудиха с осезаеми заплахи да им опише час по час бягството си. Той се въртеше и потреперваше на стола си. Неочаквано нещо сякаш бе спънало машинарията на разпита, която досега бе работила така безупречно. Сякаш някаква ненужна материя се бе примесила неочаквано към страха, който досега беше смазвал всички части на мозъка му. Ала достатъчно беше Фишер да вдигне телефонната слушалка и да повика Цилих — и само неговото име подействува като сепаратор. Чувството на страх се отдели от всички вторични чувства. От голия живот се отдели представата за мъчителната смърт. Отдели се настоящият Фюлграбе — посивял и треперещ, от онзи отдавна забравен Фюлграбе, който все още бе имал пристъпи на смелост и проблясъци на надежда. Заобикалките бързо се отделиха от чистия протокол.

— В четвъртък по обяд, малко преди дванайсет часа, срещнах Георг Хайслер на Ешенхаймската кула. Той ме отведе на една пейка в малката градинка, по първата пътека вляво пред голямата кръгла леха с астри. Аз започнах да го убеждавам да дойде да се предаде заедно с мен. Но той не искаше и да чуе за подобно нещо. Беше облечен в жълто палто, с бомбе на главата, с половинки обувки с връзки — нито нови, нито скъсани. Не знам дали е имал пари. Не знам защо беше в Ешенхаймската градинка. Не знам дали чакаше някого там. Остана да седи на пейката. Сега вече вярвам, че сигурно е чакал някого там,

защото сам ме отведе до пейката и защото остана след това да седи там. Да, аз се обърнах още веднъж и той си седеше.

Въз основа на това показание вече бяха изпратени нареждания до всички градски инстанции, когато рано сутринта Паул Рьодер излезе от дома си. Отчасти нареждането вече бе стигнало до кварталните отговорници, ала още не бе стигнало до жилищните отговорници и до портиерите. Защото, щом излязат от радиоапаратите и от телефонните кабели, събитията отново попадат в ръцете на хората.

Портиерката в къщата на Рьодерови се учуди, когато видя техния обитател да излиза много по-рано, отколкото излизаше обикновено за работа. Когато мъжът ѝ дойде с кофата със сапунена вода в коридора, за да ѝ отсипе малко от лугата в легена, тя веднага изказа пред него учудването си от Рьодеровото ранно излизане. Портиерите нямаха нито добри, нито лоши чувства към Рьодерови, само дето понякога останалите обитатели на дома се оплакваха от песните на госпожа Рьодер в неподходящо време; иначе, общо взето, Рьодерови бяха търпими хора и те нямаха неприятности с тях.

Рьодер забърза през мъгливите улици към спирката на трамвая. Подсвиркваше си тихо с уста. Петнадесет минути из града, петнадесет минути обратно, оставаше му тъкмо половин час за двете посещения, ако не успееше да свърши работа с първото. Той бе обяснил на своята Лизел, че трябва да стане рано, за да успее да завари у дома приятеля си Мелцер, вратаря на Бокенхаймския отбор. На излизане той ѝ бе казал:

— Хем да се погрижиш за Георг, докато се върна.

Цяла нощ той бе лежал буден, неподвижен до Лизел, докато накрая все пак заспа за малко.

Сега той престана да си свирка. Беше излязъл, без да пие кафе. Устата му съвсем бе изсъхнала. Едва-що започналият ден, жаждата, дори паважът по улицата му се струваха все още обгърнати от нощта, наситени с някаква постоянна заплаха: страхувай се де, представи си с каква работа си се заел!... Ала Рьодер си мислеше: Шенк, Мозелгасе 12, Зауер, Таунусщрасе 24. Тези двама души той трябваше да намери сега преди работа. Георг смяташе, че и на двамата може да се разчита, че те са си останали такива, каквито ги е знаел от преди. И двамата трябваше и щяха да му помогнат, със съвет и с подслон, с документи и пари. Шенк бе работил в циментовия завод, поне докато Георг беше

навън. Той бе спокоен човек, с ясен поглед, и нито във външността, нито пък вътрешно притежаваше нещо, което да го отделя особено от другите. Не се бе проявявал нито като особено смел, нито особено остроумен, защото умът му бе разпределен наравно във всички негови мисли, а смелостта — в целия му живот. Ала Шенк бе притежавал всичко онова, което за Георг представляваше движението, съдържанието на живота му. И ако това движение бе пропаднало поради някакво ужасно нещастие или бе осъдено да заглъхне, Шенк би намерил сили сам в себе си, за да го продължи. И ако от движението бе останало само една сянка, ръката на Шенк щеше да бъде в обсега на тази сянка. Ако все още съществуваше някакво ръководство на това движение, то Шенк сигурно знаеше къде се намира то. Така поне си бе представил всичко това Георг през тази нощ. Рьодер би разбрал твърде малко от тези неща; може би по-късно някога, когато Георг щеше да има достатъчно време, той щеше да му обясни всичко. Но дали имаше време, или нямаше, дали щеше да разбере, или нямаше да разбере, Рьодер тръгна да помогне. Да, от тази сутрин нататък те и тримата бяха в ръцете на Рьодер. Не само Георг, а и Шенк, и Зауер.

Тъкмо един месец преди арестуването на Георг Зауер се бе настанил на работа в градското бюро за пътни строежи след пет години безработица. Тогава той беше още съвсем млад човек, надарен в работата си и затова — съвсем отчаян от безделието. Накрая разумът му го бе довел с помощта на няколкостотин книги, на няколкостотин събрания, на няколкостотин пароли, лекции, речи, с помощта на няколкостотин разговора дотам, където той се бе събрал с Георг. За него Георг смяташе, че е еднакво сигурен като Шенк. Зауер във всичко се уповаваше на разума си, а разумът му никога не отстъпваше от истината, в която той бе убеден. Той бе неподкупен и непоколебим, макар понякога сърцето му да го съветваше все пак да поотстъпи малко от идеите си и да се отклони натам, където беше по-лесно да се живее, за да може после, след като си отпочине, да намери оправдание за отстъпничеството.

„Зауер, Таунусцрасе двајсет и четири — мислеше си Паул, — Шенк, Мозелгасе дванайсет.“

В този миг иззад ъгъла като по поръчка се появи Мелцер. Същият този Мелцер, за когото той бе говорил на жена си.

— Хей, Мелцер, тъкмо навреме те виждам, можеш ли да ни намериш за неделя две гратисни карти?

— Ами може да се уреди нещо — отвърна Мелцер.

„А ти нима си убеден, Паул — надигна се у Рьодер едно тъничко и хитро вътрешно гласче, — че действително ще имаш нужда от билети за неделя, убеден ли си, че те ще ти бъдат нужни?“

— Да — отвърна Паул на глас, — нужни ми са.

Мелцер заговори надълго и широко за предполагаемия изход на мача „Нидеррад-Вестенд“. И неочаквано потрепера.

— Трябва да си вървя, веднага трябва да си вървя — заяви той, — преди майка ми да се е събудила! — Защото той тъкмо идваше от дома на годеницата си, работничка при Касела, а майка му, собственица на малка книжарничка, не искаше и да чуе за тази снаха. Паул знаеше книжарничката, знаеше и девойката, и майката, и те му бяха близки и скъпи. Погледна усмихнато Мелцер. После гласчето в душата му — тъничко и хитро — отново се обади: може би виждаш този Мелцер за последен път... Рьодер си помисли вбесен:

„Глупости, хиляди пъти има да го виждам още, ще ме покани на сватбата си...“

Четвърт час по-късно Паул вървеше надолу по Мозелгасе и си подсвиркуваше. Престана да подсвирква пред номер дванайсет. За негово щастие външната врата вече беше отворена. Изкачи се бързо на четвъртия етаж. На табелката на вратата пишеше съвсем непознато име — Рьодер смръщи лице. Една възрастна жена със спален халат отвори отсрещната врата и го попита кого търси.

— Шенкови не живеят ли вече тук?

— Шенкови? — попита старата жена. После се обърна навътре към жилището си и каза със странен глас: — Питат за Шенкови.

Една по-млада жена се наведе над перилата на горния етаж, а възрастната извика и към нея:

— Този човек пита за Шенкови!

Умореното подпухнало лице на жената изрази смущение. Тя беше облечена в нощен халат на цветя и имаше едър отпуснат бюст.

„Като Лизбет“ — помисли си Паул.

Изобщо стълбището тук доста приличаше на тяхното у дома. И неговият съсед по врата Щюмбер беше такъв възрастен, с полуголо теме, член на Щурмовите отреди, както този в униформата, който

обаче бе с разкопчана риза и по чорапи, защото сигурно се бе прибрал от нощно учение и се бе хвърлил с дрехите в леглото.

— Кого търсите? — попита той Рьодер, сякаш не вярваше на ушите си.

Паул отвърна:

— Шенкови дължат на сестра ми пари за някакъв плат за рокля. Дойдох да взема парите от името на сестра си. Избрах този ранен час, за да мога да сваря хората в къщи.

— Госпожа Шенк от три месеца вече не живее тук — каза старата жена.

А мъжът добави:

— Ще трябва май да заминете до Вестхофен, щом искате да приберете парите на сестра си — и той сякаш изведнъж съвсем се разсъни.

Колко много напрежение му бе коствало, за да издебне най-после Шенкови, когато слушаха забранения предавател. Но най-после това му се бе удало след всевъзможни хитрости. След това Шенкови бяха станали по-ниски от тревата. Викаха „Хайл Хитлер“ на всяка дума. Кой ще седне да ме учи мене как да издебна хората, с които живея врата във врата!

— Боже мой! — възкликна Рьодер. — Е, тогава хайл Хитлер!

— Хайл Хитлер! — отвърна оня по чорапи и едва вдигна ръка, а очите му блестяха от приятния спомен.

Рьодер го чу да се смее зад гърба му. Избърса челото си с ръка и се изненада, че то беше мокро. За пръв път, откакто бе видял Георг отново, може би дори за пръв път от детинство, той усети някаква студенина в сърцето си, която и сега не пожела да назове страх. По-скоро си помисли, че може би го е хванала някаква заразна болест — той, който цял живот е бил здрав! Мисълта за болест му беше извънредно досадна и той се помъчи да я прогони. Заслиза с тежки стъпки надолу, за да се освободи от неприятното чувство, че му се подкосяват коленете. На най-долната площадка го чакаше портиерката.

— Кого търсихте горе?

— Шенкови — отвърна Рьодер, — трябваше да взема едни пари, които те дължат на сестра ми, за плат за някаква рокля.

Сега се приближи и жената от последния етаж с кофа за боклук в ръка. Тя каза на портиерката:

— Той е дошъл да пита за Шенкови.

Портиерката изгледа Рьодер отгоре додолу. Когато вече излизаше, той я чу да вика навътре към жилището си:

— Един дошъл да търси Шенкови!

Рьодер излезе на улицата. Избърса лицето си с ръкава. Никога досега никой не го бе гледал така странно. Кой дявол накара Георг да го изпрати при Шенк? И как е възможно Георг да не знае, че Шенк е във Вестхофен?

„Прати по дяволите твоя Георг — съветваше го тънкото вътрешно гласче — и това ще те облекчи. Прати го по дяволите, иначе той ще те унищожи!“

„Та той не е виновен — отвърна Рьодер, — да не би негова да е вината!“ И той продължи нататък, подсвирквайки си. Стигна Мецергасе. Лицето му се просветли. Влезе през една отворена порта за коли. Сред големия двор между високите сгради имаше гараж, който бе притежание на автомобилното предприятие на леля му Катерина. Лелята вече стоеше на сред двора и се надвигваше с шофьорите. Някога, така се говореше в семейството им, тя се свързала със собственика на гараж Грабер, някакъв пияница, научила се и тя да пие и станала груба и мрачна. После в семейството заразказваха още една история за някакво дете, което леля му Катерина бе родила най-неочаквано през войната, единадесет месеца след последната отпуска на собственика на гаража. Цялата фамилия злословеше какви ли очи щял да ококори оня, като се върнел най-после във втора отпуска! Ала той така и не получи друга отпуска, защото беше паднал на фронта. Детето също не бе успяло да порасне, поне Паул никога не го бе чул и видял.

Паул винаги бе изпитвал някакво влечение към тази жена — полулюбопитно, полунеприятно. Тъй като обичаше живота, на него му беше приятно да види нейното едро, сърдито лице, върху което животът бе оставил своя отпечатък, макар и жесток. И сега Паул забрави поне за минута и Георг, и себе си, докато слушаше усмихнат ругатните на жената, които дори той не знаеше.

„Бих желал да поработя някоя и друга година при нея“ — мина му през ума.

При това той бе дошъл, за да разговаря с нея за един от братята на Лизбет да го настави на работа при нея. Момъкът беше без късмет и

напоследък след някаква авария му бяха отнели документа за правоуправление.

„Мога да уговоря това и довечера с нея“ — помисли си сега Паул.

Толкова силна жажда го мъчеше, че той влезе през задната врата в кръчмата, която опираше до двора, и кимна само на леля си, без да беше сигурен дали сред виковете си тя бе забелязала поздрава му. Някакво старче с червен нос, което продължаваше или може би вече бе започнало да пие в задната стаичка на кръчмата, принесе чашката си към Паул:

— Наздраве, Паулхен.

„И довечера ще пийна една — мина през ума на Паул, — щом уредя всичко останало.“

Изпитата чашка ракия легна в празния му стомах като горещо олово. Улиците започнаха да оживяват. Бе му останало съвсем малко време още: и неочаквано някъде вътре в Паул отново изписука хитрото и тънко мише гласче:

„Да, когато! Когато уредиш всичко останало! Виж го ти какъв е глупчо! А по същото това време вчера беше щастлив човек!“

По същото това време той бе изтичал вчера до хлебаря, за да купи и да отнесе един килограм брашно на жена си.

„Та тя изобщо не вари кнедлите — помисли си Паул. — Дано да ги вари днес.“

Той вече стоеше пред дома с номер 24. Огледа се изненадан в стълбището, което бе много добре поддържано, покрито с пътеки, захванати за стълбите с месингови летвички. Усети как в душата му се прокрадна недоверие дали той и приятелят му можеха да очакват помощ от такъв дом.

По-нагоре той си отдъхна, когато този път забеляза името още от стълбите, написано с готически букви върху метална табелка, която той учудено опипа, преди да позвъни. „Зауер, архитект“. Ръодер с досада усети как сърцето му заби силно. Отвори му хубава жена с бяла престилка, тя дори не бе съпругата, а само прислужницата. Веднага след това се показа и домакинята, също така млада и хубава, но без престилка и толкова кестенява, колкото първата бе руса.

— Какво? По това време търсите мъжа ми?

— Служебно, само за две минути. — Сърцебиенето му бе престанало. Той си помисли: „Добре си живее този Зауер.“

— Влезте — каза жената.

— Тук влезте! — чу се гласът на мъжа.

Рьодер хвърли няколко погледа наляво и надясно. Той по природа си беше любопитен. Дори сега стъклената тръба на стената, през която струеше осветлението, привлече вниманието му, по-нататък — никелираните съоръжения на креватите. Мисълта, че всичко в живота заслужава да бъде опипано, огледано и опитано, не го остави да задържи погледа си само на някоя отделна подробност. Воден от мъжкия глас, той прекрачи през прага на втората врата. Колкото и тежко да му бе на сърцето, все пак не можа да не се учуди на издълбаната в пода зидана вана, в която човек не влизаше, а направо се потопяваше, както и на трикрилото огледало над умивалника.

— Хайл Хитлер! — рече мъжът, без да се извъръща назад.

Рьодер го видя в огледалото над прехвърления на врата му пешкир. Непознатото лице бе покрито със сапунена пяна като с маска. Само очите го премериха в огледалото с изпитателен остър поглед, от който искреше ум. Рьодер си помисли как да започне.

— Моля — рече мъжът и се зае с най-голямо старание да остри самобръсначката си.

Сърцето на Рьодер биеше лудо, но и Зауеровото не бе поспокойно. Той никога през живота си не бе виждал този човек. Той никога не се бе мяркал в градското бюро за пътни строежи. Един непознат посетител в такова необичайно време можеше да означава какво ли не. Само да се престори, че нищо не знае. Че никого не познава. Да не се остави да го подведат!

— Е? — попита той още веднъж. Гласът му прозвуча прегракнало, ала Рьодер и без това не познаваше обикновения му глас.

— Трябва да ви предам поздрав от един наш общ приятел — каза Паул. — Той не е сигурен дали си спомняте още за него. Направили сте заедно една хубава разходка с лодка по Нида.

„Проверява ме с това — помисли си другият, — да види ще се порежа ли.“ И той започна да се бръсне с отпуснати китки на ръцете. Нито се поряза, нито ръката му трепереше.

„Всичко това са преструвки — помисли си Паул, — защо не си измие сега лицето и не започне да разговаря с мен по човешки? Едва ли друг път се бръсне толкова дълго. Личи му, че го прави на раз-два.“

Зауер каза:

— Въобще ни ви разбирам. Какво искате от мен? От кого ми носите поздрав?

— От човека, с когото сте се возили заедно в лодката — повтори Рьодер. — С лодката „Анемари“. — Той срещна косия поглед на мъжа в ъгъла на огледалото.

В това време в окото на Зауер влезе малко пяна и той я избърса с крайчето на пешкира. После продължи да се бръсне. Без да отваря изцяло устата си, той каза:

— Все още не разбирам нито дума. Извинете ме, моля. Освен това много бързам. Сигурно сте попаднали на погрешен адрес.

Рьодер бе пристъпил крачка напред, беше много по-дребен от Зауер, Сега той видя лявата половина на лицето на Зауер в страничното крило на огледалото. Взря се под маската от пяна, но видя само слаб врат и издадена напред брадичка. Зауер си помисли:

„Как ме дебне! Но няма да види лицето ми. Може да ме дебне още колкото си иска. Но как са попаднали на мен? Значи, все пак ме подозират. Все пак съм под наблюдение... Как ме души от всички страни тоя! Същински дребен плъх!“ На глас каза:

— Тогава приятелят ви неправилно ви е ориентирал. Но сега вече много бързам. Моля, не ми пречете повече... Хайде!

Рьодер потрепера. Не бе забелязал досега, че са трима в банята. Зад вратата стоеше едно дете, което прекарваше верижката на врата си между зъбите и явно го бе наблюдавало през всичкото това време мълчаливо.

— Покажи му откъде да мине!

Докато следваше детето по коридора, Рьодер си помисли:

„Мерзавец! Много добре разбра всичко. Но не иска да рискува, може би заради това келеме тук. Че аз нима нямам деца?“

Когато вратата се затвори зад гърба на Рьодер, Зауер наплиска бързо лицето си с вода, точно както си го бе представил Рьодер. Изтича до прозореца на спалнята и вдигна бързо щората, задъхан, побеснял. Видя още веднъж Рьодер, който тъкмо прекосяваше улицата.

„Добре ли се държах? Какво ли ще отиде да докладва тоя? Спокойно, сигурно не съм единственият. Те на всяка цена ще проверят днес няколко десетки хора, които подозират в нещо. Ама че предлог намерили! Точно по повод на това бягство! Всъщност не е глупав предлогът! Все нещо трябва да ги е навело на мисълта, че по-рано съм имал вземане-даване с Хайслер. Или те направо разпитват всички за едно и също?“

Неочаквано по гърба му преминаха тръпки. Ами ако всичко това беше истина, ако не беше никаква уловка от страна на гестапо? Ако действително Георг е изпратил този човек?! Ако този не беше никакъв агент... Хайде де! Ако действително не е само мътва, че Георг Хайслер се крие някъде в родния си град, той все пак ще успее да намери друг начин, за да се свърже с него. Тоя смешен, дребен човечец сигурно е изпратен да ме следи. Ама че грубо и неумело! Той си пое дълбоко дъх. Върна се отново пред огледалото, за да направи пътя на косата си. Лицето му беше пребледняло, както пребледняват мургавите лица — сякаш кожата им изведнъж повяхва. От огледалото се бяха втренчили в него две светлосиви очи, по-дълбоко, отколкото можеха да се впият в него очите на другото. Какъв задушен въздух! И тоя дяволски прозорец все е затворен! Той бързо се насапуниса още веднъж.

„И все пак те трябва да имат някакво основание, за да ми изпращат тая примамка. Дали не трябва да бягам? Но мога ли изобщо да питам бива ли да бягам, няма ли при това да застраша други хора? — И той отново започна да се бръсне, ала този път ръцете му трепераха. Веднага се поряза, изруга. — Няма нищо, имам време да отида на бръснар... Ще ме дадат под съд и край — само два дни след арестуването. Не се преструвай, драги. Представи си, че все едно си паднал със самолет — и готово.“

Завърза си връзката — един здрав, слаб, внушаващ доверие човек на около четиридесет години. Озъби се сам на себе си. Още миналата седмица говорех на Херман: тия приятели ще загубят собствените си служби по-скоро, отколкото ние нашите, и аз ще ви построя при новата република не едно и две хубави шосета.

Върна се отново край прозореца на спалнята. Хвърли поглед към пустата улица, през която се бе отдалечил преди малко дребният непознат. Студено му стана. Та този човек въобще не приличаше на

агент! И маниерите му не бяха такива. Гласът му беше съвсем искрен. Та и какъв ли друг начин можеше да намери Георг да ми се обади? Сигурно той е изпратил този човек при мен.

Сега вече той беше почти убеден. Ала какво можеше да стори? Нямаше никакви доказателства. И при най-малкото съмнение трябваше да отпрати непознатия. Каза си: и все пак нямам никаква вина.

Беше готов да направи за Георг всичко, което беше във възможностите на един човек. Не само имаше желание, както често се случва, да стори всичко възможно, но действително беше готов — ала къде ли, сред кои ли четири стени Георг очакваше отговора му?

„Разбери ме добре, Георг, нямах право да извърша каквато и да е рискована постъпка.“

После той отново си помисли:

„И все пак може да е бил шпионин. Това, че знаеше името на лодката? Че какво пък, не е толкова трудно да се узнае то. Може дори и да не са знаели моето име. А Георг никога не би ме издал...“

На вратата някой почука.

— Господин Зауер, кафето е готово.

— Какво?

— Кафето е готово!

Той повдигна рамене. Нахлузи бързо сакото си, върху ревера на което имаше значка с пречупения кръст и значката на железния кръст първа степен. Огледа се, сякаш търсеше нещо. Има моменти, в които и най-познатото помещение, и най-елегантната домашна обстановка се превръщат в някакъв склад за ненужни вещи, където има разхвърляни какви ли не неща, които човек никога няма да използва. С отвращение измъкна отнякъде чантата си.

Когато външната врата се хлопна за втори път, жена му, която седеше заедно с детето пред масата за закуска, каза:

— Това пък какво беше?

— Ами че господин Зауер — отвърна момичето, разливайки кафето.

— Невъзможно! — рече жената.

— Той е все пак!

„Невъзможно — мислеше си жената. — Нито кафето си изпи, нито се сбогува.“

Тя направи усилие да се овладее. Детето я погледна и не каза нищо. То веднага бе усетило ледения полъх, който хлуеше от дребния луничав непознат.

Рьодер успя да скочи в трамвая така, че се промъкна навреме през контролния пункт. Не бе престанал нито за миг да ругае по адрес на Зауер. Тихите му и безмълвни ругатни по адрес на Зауер преминаха към други едва когато той си изгори ръката към края на първия работен час. Такова нещо не му се бе случвало никога досега.

— Върви бързо при санитаря! — посъветва го Фидлер. — Иначе няма да ти платят, ако работата се усложни. Аз ще те заместя през това време.

Рьодер отвърна:

— Гледай си работата!

Фидлер го погледна изненадан изпод защитните си очила. Мьолер се извърна към тях:

— Ей вие там!

Паул продължи да работи, стиснал зъби от болка.

„Тоя пък какво се е развикал! И откъде накъде него направиха майстор! Десет години е по-млад от мене!“

— За да остарееш малко по-бързо — бе казал Георг.

„А той ме очаква сега у дома, чака и чака. Дано само Лизел да свари кнедли! Поне да хапне още някоя и друга кнедла!“ — помисли си Паул, докато, вперил внимателен поглед върху показалеца, пропусна със стиснати устни метала да потече в тръбите.

Щом Фидлер му дадеше знак, че клапанът е притиснат, той отваряше тръбите, при което бързо вдигаше левия си крак нагоре. Движение, което съвсем не беше наложително, но което той бе свикнал да прави открай време. Сред полуголите мускулести едри мъже Паул приличаше на някакъв дребен сръчен гном без определена възраст. Всичките му колеги винаги се бяха отнасяли добре с него, защото той умееше да се шегува и да понася шеги.

„Двайсет години вие всички ме обичахте — мислеше си сега Рьодер мрачно — и занапред също можете да ме обичате. Само че ще трябва вече да си намерите друг да ви размива... Ще се умопобъркам,

ако не пийна нещо в най-скоро време. Нима е възможно да е едва десет?“

Неочаквано Бойтлер пристъпи към него и намаза ръката му невероятно бързо с някаква паста и лепна отгоре парче марля.

— Благодаря ти, благодаря ти, Бойтлер.

— Няма нищо!

„Сигурно Фидлер го е изпратил — помисли си Рьодер. — Всички са свестни момчета. И аз не искам да се махам оттук. Искам и утре да стоя на работното си място. Дали този проклет Мьолер знае нещо за мен? Ами Бойтлер?... Ако той знаеше сега кой е у дома ми?... Не, Бойтлер е порядъчен човек. Порядъчен ли? Само до известна степен. Превързва ме сега, но ако той сам трябваше да си обгори пръстите заради мен? А Фидлер? — И той хвърли светкавичен поглед към колегата си. — Не, той е друг“ — мина му през ума, сякаш сега неочаквано откри при този поглед нещо у Фидлер, макар че той цяла година стоеше край него.

„Още цял час — помисли си той по-късно. — Ако на Георг не му хрумне междувременно нещо по-разумно, ще трябва и тази нощ да остане у дома. А се кълнеше в тоя Зауер! Добре, че има мене поне!“

— След като друго не можеш да вършиш, поне можеш да въртиш тестото с едната ръка — рече Лизел на Георг. — Запъни лицата между коленете си!

— А какво ще става от това? Аз винаги трябва да знам предварително какво върша.

— Ще станат кнедли с ванилов сироп.

Георг каза:

— Тогава ще бъркам до други ден.

Но едва бе започнал да бърка и челото му се покри с пот. Толкова слаб беше все още. Дори и последната нощ, колкото и спокойна да бе, бе преминала пак в някакъв болезнен полусън.

„Един от двамата, Шенк или Зауер — мислеше непрекъснато Георг, — той непременно трябва да е намерил. Шенк или Зауер — бъркаше тестото той, — Шенк или Зауер...“

Откъм улицата се дочу грохот от търкаляне на някаква бъчва и прастарата песничка, с която детски гласчета се преброяваха: калинке-

малинке, отлети — баща ми е на война — майка ми в Померания — а Померания е в пламъци... Кога беше това, когато той така болезнено мечтаеше да бъде чакан гост зад някой такъв обикновен прозорец? Да, стоеше в един мрачен вход за коли в Опенхайм на Рейн и чакаше шофьора, който след това го изхвърли от камиона си... Край него Лизел оправяше завивките на леглата, смъмри едно от момчетата си, учеше другото да брой до десет, мина някакъв шев на машината, запя, напълни една кана с вода, успокои едно от децата да не плаче, в продължение на десет минути десет пъти излезе из търпение и десет пъти непрекъснато черпеше отново сили от някакъв неизчерпаем източник... Който вярва, има търпение. Но в какво вярва Лизел! Ами зависи... Вярва, че онова, което върши, има смисъл.

— Ела, Лизел, насам. Седни да закърпиш някой чорап, поседи малко край мен...

— Сега? Да седна да кърпя чорапи? Нали трябва най-напред да изчистя тая кочина, иначе ще загинем от мръсотия.

— Стига ли му вече на тестото?

— Стига му, когато почнат да му излизат мехури.

„Ако знаеше в какво положение се намирам, би ли ме изгонила тя? Може би, а може би и не. Такива измъчени Лизели, привикнали на какво ли не, обикновено са смели“.

Лизел смъкна казанчето от печката върху стойката за пране, запъна дъската за пране пред гърдите си и така силно започна да търка, че жилите на ръцете ѝ се подуха.

— Но защо бързаш толкова много, Лизел?

— Че това бързане ли е? Да не искаш след всяка втора пелена да се завъртам на петата си?

„Поне видях всичко това още веднъж отвътре. Все така ли ще продължава? Винаги ли е все така?“

През това време Лизел започна да простира през цялата кухня пеленки.

— Така, а сега ми подай паницата, виждаш ли, на това се вика мехури! — Върху простодушното ѝ грубовато лице се изписа детинска радост. Тя поставя паницата с тестото върху печката и я покри с кърпа.

— Защо правиш това?

— Ами за да не стига студеният въздух до него, не знаеш ли, че се прави така?

— Забравил съм вече, Лизел, отдавна не съм гледал как се меси тестото.

— Дръжте го тоя звяр за сиджимката! — извика Ернст Овчаря.
— Нели, Нели!

Нели цялата трепери от ярост, щом само подуши миризмата на Месеровото куче. Месеровият пес е едно червено ловджийско куче. То се спира на края на гората, удря опашка и извъръща дългнестата си глава с клепнали уши към своя господар, господни Месер.

Месер няма никаква сиджимка, пък и тя не му е необходима, защото кучето въобще не обръща внимание на възбудата на Нели. То се е набягало вече на воля и сега се радва, че се връща у дома. Месер внимателно прекрачва с дебелия си корем синджира, който отделя собствената му гора от голямата Шмидхаймска гора. Шмидхаймската гора е букова и само накрая има една ивица ели. Тесният клин, който е на Месер, е обрасъл само с ели. Те са се проточили на отделни редки групи чак до къщата и върховете им стърчат над покрива.

— Стопанчице, стопанчице — каканиже тихичко господин Месер.

Ловната пушка стърчи над рамото му. Месер е ходил да посети брата на покойната си жена, който е лесничей в Боценбах.

„Стопанчицата, това сигурно е Ойгени — мисли си Ернст. — Ама че стопанчица!“

Нели продължава да трепери от ярост, докато над полето все още се носи полъхът от миризмата на Месеровото куче.

— Ернст, бъди така добър! — вика Ойгени. — Ще ти сложа яденето на прозоречната дъска.

Ернст сядя напъряко, за да не изпусне нито една овца из очи. Обедът му е два чифта наденички, картофена салатата с кисели краставици и една чаша хоххаймско вино от предишната вечер.

— Искаш ли горчица към салатата?

— Аз всичко обичам люто.

Ойгени бърка салатата на прозоречната дъска. Какви меки бели ръце, пък без нито един пръстен!

— Не мисли ли Месер да сложи някое пръстенче на тази ръка?

Ойгени отвъръща спокойно:

— Драги ми Ернст, време е да се ожениш вече. Тогава няма непрекъснато да те занимават чуждите истории.

— Мила ми Ойгени, за кого ли да се оженя? Та тя трябва да има сърце като на Марихен, да умее да танцува като Елзе, да има нослето на Селма и задничето на Софи, а и спестовната книжчица на Аугусте.

Ойгени тихичко се размива. Какъв смях! Ернст слуша с благоговение. Гласът на Ойгени кънти все още като на младини — нежен и тихичък, съвсем естествен. Искане му се да каже нещо, та тя да продължи да се смее. Но и той самият вече е станал сериозен.

— Да, и главното — добавя той, — главното е тя да прилича и на вас.

— Аз отдавна вече съм надхвърлила тази възраст — казва Ойгени. — И в какво главно тя трябва да прилича на мен?

— Ами ей тъй на — да има свободно държане, да бъде ей такава една волна като вас, а когато някой стане нахален, тя изведнъж да стане непристъпна. И това именно, че никой няма да може да пристъпи към нея, а това никой не може да го опише именно защото не може да пристъпи, това именно е главното.

— Ти си въобразяваш, Ернст — казва Ойгени. Ала в същото време тя пъха ново шише хоххаймско вино между коленете си, измъква тапата и налива на Ернст.

— У вас угощението е като на сватбата в Кана Галилейска. Най-напред киселото, а после сладкото. Няма ли да ви се скара Месер?

— За такива неща моят Месер не се кара — казва Ойгени, — виждаш ли, затуй си го обичам аз.

В стола на Грисхаймската железопътна работилница, седнал пред чаша бира, Херман разви сандвичите, които Елзе му бе приготвила. Сардела и лебервурст, все същото. Покойната му първа жена му приготвяше обедите с много по-богато въображение. Тя бе тиха, може да се каже дори грозноватичка, с изключение на ясните очи, но умна и решителна жена, която можеше да се изправи и на събрание и да изкаже мнението си. Как ли би преживяла тя с него днешните времена?

Херман дъвчеше хляба с четирите обелени парчета салам, който след подобни мисли винаги му се услаждаше. При това слушаше какво

говорят отляво и отдясно.

— Сега са вече само двама, докато вчера съобщаваха все още за трима.

— Един нападнал някаква жена.

— Че защо?

— Крал бельото от въжето. И тя се показала.

— Кой е крал бельо от въжето? — попита Херман, макар че бе разбрал всичко.

— Един от бегълците.

— Какви бегълци? — попита Херман.

— Ами че ония от Вестхофен, кои други? Ритнал я в корема.

— И къде станало това? — попита Херман.

— Не се казва.

— Че откъде пък знаят — обади се някой, — че това е бил някой от бегълците, може да е бил някой пладнешки крадец?

Херман погледна онзи, който бе казал последното: беше един по-възрастен заварчик, един от онези, които през последната година така бяха замлъкнали, че хората дори бяха забравили за тях, макар да ги виждаха всеки ден.

— Е, и какво, ако е бил той! — рече един по-млад работник. — Вие да не искате той да върви да си купи риза от Пфюлер! След като жената е излязла насреща му, той да не би да ѝ каже: моля ви се, бъдете така любезна да ми изгладите тая риза!

Херман изгледа работника, който бе постъпил на работа съвсем отскоро и само вчера му бе казал: „За мен главното е най-последно да хвана поялника в ръка, пък всичко друго ще се оправи.“

— Ами че той навярно е заприличал на див звяр — рече трети, — след като знае, че само да го хванат и — хоп...

Херман погледна към третия си колега, който в същия миг разсече въздуха с дланта си. Всички вдигнаха очи за миг към него. Мълчание, след което щеше да последва най-главното или може би нищо. Ала младият, който бе назначен отскоро, бе решил да изговори всичко, което му беше на сърцето:

— В неделя ще бъде голяма работа.

— Казват, че колегите от Майнц нямало да се оставят да ги победят.

— Ще стигнем поне до Бингер Лох.

— И детска учителка щяло да има на корабчето, представяте ли си!

Херман задава въпроса си също както се забива пиронче в нещо плъзгаво, което не се поддава:

— А кои двама са останали?

— Останали от какво?

— Ами от бегълците.

— Един стар и един млад.

— А за младия казват, че бил от този край.

— Изглежда, ония си въобразяват всичко това — отново се намесва заварчикът, който се държи така, сякаш отново се е върнал сред близките си след дълго пътуване. — Защо му трябва да избяга в родния си град, след като там го познават стотици хора?

— Това крие и преимущества за беглеца, защото много по-лесно е да издадеш някой непознат. Представете си например вие да ме издадете мене! — Това го казва един, който прилича на впрегатен кон. Херман го е виждал по-рано като охрана на събрания, друг път на демонстрация и все с издадени напред гърди, сякаш морето му е до колене. През последните три години той на няколко пъти бе опитвал почвата при този работник, но той се правеше, че нищо не разбира. Сега из един път на Херман се стори, че той разбира много повече, отколкото даваше да се разбере.

— Ще те издам като нищо, защо да не те издам? Щом като по някаква причина престанеш да ми бъдеш другар, значи, че отдавна си престанал да ми бъдеш другар, преди още аз да съм престанал да бъда твой другар, когато ще те издам. — Това го казва Лерш, нацистският организатор в завода, казва го с необикновено ясен глас, както говорят хората, когато решат да разграничат гледището си с някого.

Дребният Ото го дебне в устата с напрегнатото си младежко лице — Лерш сам обучава момъка — и как да си служи с поялника, и как да шпионира колегите си. Херман хвърля бегъл поглед към момъка, първия отряден ръководител на организацията на Хитлеровата младеж, който обаче никак не е нахален, а е едно тихо, рядко усмихващо се, винаги с напрегнати движения момче. Херман често си мислеше за този момък, който бе — както се казва — сляпо предан на Лерш.

Възрастният работник отново се намеси със спокойния си глас:

— Така е, но онзи, който ще иска да ме издаде, ще трябва преди това добре да си помисли дали аз изобщо не съм извършил нещо, поради което ще престана да бъда негов другар.

Мнозина от обядващите в стола се отдръпнаха на групички. Херман не се обади повече. Сгъна смачканата хартия, в която бяха увити сандвичите му, и я прибра в джоба си, за да може Елзе да я използва и за утре. Беше почти сигурен, че Лерш го наблюдава, че дебне да долови онова неуловимо, което все някога щеше да се оформи в някоя дума или в някой негов жест.

Този път всички скочиха облекчени, когато извън звънецът за края на почивката, защото това сложи отвън край на нещо, което вътрешно хората никога нямаше да могат да приключат.

През същото това време, по пладне, група деца, които се връщаха към дома по една от малките вертхаймски улички, неочаквано се скараха за нещо или по-скоро подхванаха някаква нова игра, разделиха се на две групи и започнаха да се бият. Повечето захвърлиха училищните си чанти настрана.

Неочаквано едно от борещите се деца се сепна и сложи край на играта. В дъното на улицата стоеше един възрастен окъсан човек и бъркаше в чантите на децата. Той тъкмо измъкна един останал от сутринта комат хляб.

— Хей, вие! — извика едно от момчетата.

Старият човек изхихика и продължи пътя си. Момчетата го оставиха да си върви. Инак те бяха огън и пламък за всякакви лудории, а сега набързо грабнаха нещата си и си тръгнаха. Възрастният човек ги бе смутил неприятно със своето хихикане и с обраслото си подивяло лице. Като по общо съгласие никой не спомена ни дума за него.

А старецът продължи с провлечена стъпка в обратна посока към края на града. Минавайки край една кръчма, той се сети за нещо, изсмя се и влезе вътре. Кръчмарката тъкмо обслужваше неколцина шофьори; между другото тя подаде една ракийка на стареца, която той ѝ поиска. Малко след това той стана и си излезе, все така хихикайки, без да плати, с трепереща глава и рамене. Кръчмарката извика подире му:

— Тоз пък къде избяга?

Шофьорите понечиха да се втурнат подире му. Ала кръчмарят, който трябваше веднага да отиде при търговеца на риба, защото утре беше петък, и не искаше да се създава неразбория в кръчмата, спря жена си и посетителите:

— Пуснете го да си върви.

Старецът се затътри по-нататък! Премина през градчето, не по главната улица, а през малкия пазар. Доста сигурен, малко по-изправен от преди, с малко поуспокоено лице, той тръгна нагоре по хълма, оставяйки зад себе си градините в покрайнините на града.

Между къщите пътят беше павиран, по най-високите места имаше стъпала, а по хълма той продължи като обикновен полски път, който водеше от реката и от главното шосе дълбоко навътре в долината. Непосредствено от края на града се отделяше друг подобен път, който излизаше на главното шосе; а главната улица на градчето с многото фенери и магазинчета всъщност беше само онзи отрязък от главното шосе, който минаваше през града. Пътят със стъпалата, по който бе минал старецът, беше за селяните, които не идваха от селата по течението на реката през главното шосе, а от страничните селца, и бе най-късата връзка с малкия пазар.

Старецът беше Алдингер, шестият от седмината бегълци, откакто Фюлграбе се бе предал доброволно. Никой във Вестхофен не би повярвал сериозно, че Алдингер би могъл след бягството си от лагера да стигне дори и до Либак. Не го ли заловяха един час след бягството, то сигурно щеше да стане два часа по-късно. А междувременно вече бе станало петък и Алдингер бе стигнал до Вертхайм. Бе прекарал нощта на полето, веднъж един камион за мебели го бе возил в продължение на четири часа. Беше избягвал всички постови, не чрез хитрости, защото главата му не беше вече в състояние да ги измисля. Още в лагера се бяха съмнявали в здравия му разсъдък. Дни наред той бе мълчал, после неочаквано започваше да хихика при някоя заповед. Най-малко сто случайности можеха всеки миг да доведат до задържането му. Откраднатата куртка едва-едва прикриваше затворническото му облекло. Ала от стоте случайности нито една не се бе случила.

Алдингер не можеше повече да разсъждава, нито да пресмята. Знаеше единствено посоката. Така стоеше слънцето над неговото родно село заран, така — по пладне. Ако гестапо, вместо да пусне в

движение сложния и мощен апарат на преследването, бе теглил една права от Вестхофен до Бухенбах, то скоро щеше да го настигне на някоя точка от тази права.

Над града Алдингер се спря и се огледа. Лицето му престана да потрепва, погледът му се изостри, надушването на посоката — онова почти нечовешко чувство — сега се успокои, тъй като не му беше нужно вече. Тук Алдингер познаваше всичко. На това място той бе спирал веднъж в месеца каруцата си. Оттук синовете му отнасяха кошовите към малкия пазарен площад. А той оставаше да гледа заобикалящата го мера. Макар че селото му не беше далече оттук — все пак за какво бяха всички тези полузалесени, полуобработени хълмчета, които се отразяваха във водата, пък и самата река, която повличаше със себе си всичко, за да го изхвърли някъде по бреговете си, та дори и облаците, и лодките, които хората избутваха с колове напред?... В неговите очи всичко това по-рано бе нещо далечно, което не го засягаше. По-рано, това бе животът, в който той сега искаше да се върне отново, заради който именно бе избягал. По-рано, така се наричаше земята, която започваше от края на града нататък. По-рано, това означаваше родното му село.

През първите дни във Вестхофен, когато върху старческата му глава бяха започнали да се сипят първите ругатни и удари с юмруци, той бе усещал още омраза и ярост, и желание за мъст. Ала после ударите бяха зачестили и бяха започнали да стават все по-силни, а неговата глава беше стара. Малко по малко те избиха всичките му желаниа да си отмъсти за причинения му позор, избиха дори спомените за позора. Ала и онова, което му бе останало въпреки ударите, все още беше мощно и яко.

Алдингер извърна гръб на Майн и се затътри навътре по черния път между браздите от каруците. Огледа се, ала не с блуждаещ поглед, а сега вече за да си определя от време на време някоя точка като следваща цел. Сега вече лицето му не изглеждаше така подивяло. Смъкна се по едно хълмче и се изкачи по друго. Мина през една борова горичка и през една малка падинка. Местността изглеждаше съвсем безлюдна. Алдингер мина през една гола нива, после през един бостан с репи. Все още беше доста топло. Не само денят, сякаш цялата година се беше спряла. Алдингер още отсега усещаше вече във всичките си стави прежното, към което се стремеше.

Този ден кметът на Бухенбах Вурц не излезе на полето, както бе възнамерявал или както се бе хвалил, а се бе затворил в канцеларията си, която всъщност бе собствената му стая за живеене — една миришеща на мухъл, натъпкана догоре стаичка, която му служеше и за канцелария, и за жилище. Синовете му го бяха уверявали, че може спокойно да върви на полето, защото много им се искаше баща им да бъде герой. Ала Вурц все пак бе приел съвета на жена си, която не преставаше да хленчи.

Селото все още беше обградено от постови, освен това около двора на жилището му също така непрекъснато имаше постови. Хората му се смееха. Ала Алдингер едва ли щеше да влезе направо в селото. Щеше да потърси и да намери друга възможност да си разчисти сметките с Вурц. Докога ли смяташе Вурц да има лична охрана? Наистина скъпо удоволствие! В края на краищата всички тези момчета от Щурмовите отреди, командировани да го пазят, бяха селски синове, от които стопанствата на бащите им имаха нужда.

Бакалката Щулц бе видяла, че Вурц е в канцеларията си. Тя съобщи това на годеника на своята племенница, която ѝ помагаше в магазина, където селяните можеха да си купят всичко необходимо. Годеникът беше от Цигелхаузен и бе пристигнал няколко часа по-рано, отколкото го очакваха, с колата на ветеринарния лекар, натоварена със сандъци с най-различна стока. Той смяташе още тази вечер да помоли Вурц да ги бракосъчетае. И когато сега лелята каза: „Той е в канцеларията си“ — той върза връзката си, а Герда — годеницата му — отиде да се преоблече. Момъкът се приготви по-бързо и прекоси улицата. Пред вратата на кметството стоеше постовият щурмовак, който много добре познаваше годеника.

— Хайл Хитлер!

Годеникът беше в същия отред като него не защото не можеше да живее без кафявата униформена риза на щурмоваците, а защото искаше да работи, да се ожени и да наследи спокойно земята на родителите си, което в противен случай сигурно щеше да бъде невъзможно. Постовият веднага разбра, че той идва заради сватбената церемония, и се засмя, когато почука на прозореца на кметската стая. Ала Вурц не отговори.

Той тъкмо седеше на бюрото си под портрета на Хитлер. Когато сянката отвън премина край прозореца, той се смъкна от стола си.

Когато отвън почукаха, се измъкна изпод бюрото и се скри зад вратата.

— Влизайте и двамата! — рече отвън постовият, тъй като и Герда се приближи, пременена в нова пола и блуза. Сега годеникът почука на вратата и тъй като никой отвътре не му каза: „Влез!“, той натисна бравата, но резето беше сложено. Постовият пристъпи зад него, почука с юмрук на вратата и извика:

— За сключване на брак идват!

Чак сега Вурц дръпна резето, пое си тежко въздух и се ококори в годеника, който разгъна документите си на бюрото. Вурц така се окопоти, че дори успя да издекламира речта си за селячеството, което е основа на народния дух, и за значението на семейството в националсоциалистическата държава, и за светостта на расата. Герда слушаше всичко сериозна, годеникът ѝ кимаше с глава. Навън той каза на постовия:

— Ама че некадърник са те изпратили да пазиш, другарю! — Откъсна една латинка и я пъкна в горния илик на сакото си. После хвана годеницата си под ръка и двамата тръгнаха надолу по селската улица, заобиколиха селския площад покрай Хитлеровото дъбче, което не можеше да запази под сянката си все още нито децата, нито децата на децата им, а най-много няколко охлюви и врабчета, заобиколиха къщата на свещеника и влязоха вътре, за да получат божията благословия.

А Алдингер вече бе преодолял предпоследното хълмче. То се заричаше Буксберг. Сега той се тътреше съвсем бавно като човек, изморен до смърт, който обаче знае, че няма почивка за него. Вече не се оглеждаше встрани, тук той познаваше всяка педя земя. Между последните поля на Цигелхаузен се смесваха и отделни ниви на бухенбахци. И макар че на времето доста шум бяха вдигнали около премахването на синорите, тук, от високото, земята все още изглеждаше накъсана на парчета като закърпените престилчици на селските дечица. Алдингер изкачи и това хълмче безкрайно бавно. Погледът му беше неопределен, но не мътен или отсъстващ. А в него сякаш се отразяваше някаква неочаквана неопределена далечна цел.

По това време долу в Бухенбах дойде както винаги новата смяна на постовите. Смени се и постовият пред дома на Вурц. Той влезе в кръчмата, където към него се присъединиха още двама негови сменени другари. И тримата се надяваха, че на връщане от свещеника другарят

им жених ще намине в кръчмата и ще почерпи по една. Вурц беше съвсем уморен от обеда и от ужаса, който бе преживял. Положи глава върху бюрото си, върху документите на младата брачна двойка — върху техните родословни и медицински свидетелства.

Жената на Алдингер бе отнесла храна на децата си на полето. Всички се бяха нахранили заедно навън. По-рано у Алдингерови имаше понякога караници като във всяко семейство. Откакто бяха арестували стария обаче, цялото семейство се бе сплотило. Не само пред хората, но и когато бяха сами, те вече почти не разговаряха помежду си на глас, още по-малко пък за отсъстващия.

Според заповедта един постови както винаги бе проследил жената, без да я изпуска из очи. Сега госпожа Алдингер — една облечена отгоре додолу в черно селянка, слаба като пръчка, мина край двамата постови на края на селото. Тя не гледаше нито наляво, нито надясно, сякаш те не дебнеха нея. Не обръщаше внимание като че ли и на постовите пред дома си. По същия начин можеха да заповядат и на голото черешово дърво в съседската градина да я дебне.

А през това време Алдингер вече бе стигнал до горе. Това горе не беше чак толкова високо за повечето обикновени млади хора. Все пак оттам селото се виждаше отвисоко. В продължение на няколко метра пътят бе обрасъл от двете страни с лешникови храсти. Алдингер седна между храстите. Поседя малко съвсем спокойно, под сянка, само тук-таме между клонките се провиждаха петна от покривите на къщите и от полята. Той вече беше готов да заспи, когато леко потрепера. Стана или само се опита да се изправи. Хвърли поглед към долината. Ала долината не се разгърна пред него с обичайния си обеден блясък, потънала в приятната всекидневна светлина. Над селото бе припаднала някаква студена, строга светлина, сякаш блясъкът и вятърът се бяха слели в едно, та из един път всичко се очерта съвсем ясно и от това му се стори чуждо. После над земята се спусна дълбока сянка.

Късно след обяд насам дойдоха две малки селянчета да берат лешници. Те извикаха и побягнаха към родителите си на полето. Бащата дойде и видя човека. Изпрати едно от децата си в съседното село да повика селянина Волберт. Волберт каза:

— Ай, та това е Алдингер!

Тогава и първият селянин го позна. И старо, и младо стоеше сред храстите и гледаше мъртвеца. Най-после двамата мъже направиха

носилка от няколко пръта.

Отнесоха го в селото, като минаха край постовете.

— Кого носите там?

— Алдингер носим. Намерихме го.

Отнесоха го — та къде ли другаде — в собствения му дом. Казаха и на постовия пред портата на Алдингерови:

— Ние го намерихме.

А постовият така се смая, че дори не ги спря.

Когато изведнъж донесоха мъжа ѝ, жената усети, че коленете ѝ се подкосиха. Ала тя се овладя, както щеше да се овладее, ако го бяха донесли мъртъв от нивата. Пред портата вече се бяха насъбрали съседите, също и постовият, който бе пазил къщата, и двамата нови постови, които бяха дошли от изхода на селската улица, и тримата щурмоваци, които седяха в кръчмата, и брачната двойка, идваща откъм дома на свещеника. Само на другия край на селската улица бяха останали постовете, тъй като още не знаеха за случилото се, а и онези, които стояха край селото, където ги бяха насадили, за да издебнат промъкването на Алдингер в селото. И пред вратата на Вурц все още стоеше постовият, за да го предпази от отмъщението.

Жената на Алдингер откри леглото, което през цялото това време бе чакало чисто застлано. Но когато внесоха мъжа ѝ вътре и тя го видя колко е подивял и мръсен, каза да го положат върху нейното легло. Веднага тури вода на печката. После изпратиха най-голямото внуче да повика членовете на семейството от полето.

На вратата хората се отдръпнаха да сторят място на детето, което вече бе стиснало устни и свело поглед надолу, както правят хората, в чийто дом има мъртвец. Скоро след това детето се върна заедно с родителите, чичовците и лелите си. Лицата на синовете изразяваха презрението им към насъбралите се любопитни, ала щом влязоха в сред четирите стени на дома си, чертите им веднага изразиха мрачна тъга. Скоро обаче, тъй като мъртвият си беше мъртвец като всички останали, тъгата им се превърна в обикновената безмерна тъга на добрите синове по добрия им баща.

Изобщо сега всичко си тръгна по реда. Всеки, който влезеше в къщата, не викаше веднага „хайл Хитлер“ и не бързаше да вдигне ръка, а смъкваше шапката от главата си и подаваше ръка на домакините. Щурмоваците-постови, които бяха готови да подгонят и да пребият

един стар човек, сега се върнаха с невинни ръце и неопетнена съвест отново по нивите си. Всеки, който минаваше край прозореца на Вурц, изкривяваше лице в гримаса. Никой не криеше вече презрението си, защото никой не се страхуваше, че ще лиши себе си или близките си от някаква привилегия. По-скоро хората започнаха да се питат откъде накъде именно Вурц бе заграбил властта в ръцете си. И сега вече те не го виждаха под ореола на властта, а така, като го бяха видели преди четири дни — треперещ и с подмокрени гащи. Сега, щом си помислеха за селото на държавната мера, всички, които по-рано се стараеха да заслужат да ги заселят там, изведнъж променяха мнението си. По-добре да намалят данъците, вместо да ги заселват там. И заради това да превиват гръб пред Вурц?!

Двете снахи помогнаха на госпожа Алдингер да изкъпе мъжа си, да подреже косите му, да го облече в нови дрехи. Затворническите парцали напъхаха в огъня. Това помогна да заври по-бързо водата — два чебъра, — с която най-после успяха да окъпят мъртвеца, а останалата вода използваша да се измият самите те, преди да облекат празничните си дрехи.

Онези прежни дни, в които Алдингер така бе мечтал да се върне, разтвориша широко портите си. Сега го поставиха върху собственото му легло. Надойдоха гости да изкажат съболезнованията си и всеки бе почерпен с курабия. Лелята на Герда побърза да отвори сандъците, в които годеникът на племенницата й бе докарал стока с колата на ветеринарния лекар: защото сега Алдингерови сигурно щяха да имат нужда от сапун, от черни панделки и свещи.

Вече всичко беше наред, защото мъртвецът бе успял да надхитри обкръжението на селото.

Рапортуваха на Фаренберг: шестият беглец е намерен. Беше намерен умрял. Как? Това вече не беше важно за Вестхофен. То беше работа на господ бог и на вертхаймските инстанции, на тамошната селска управа и на кмета на областния град.

След като му докладваха новината, Фаренберг излезе на площада, който всички наричаха „танцовата площадка.“ Есесовците и щурмоваците, получили заповед да участвуват в тази церемония, вече се бяха строили. Раздадоха се команди. Изморени до смърт, натежали

от мръсотия и отчаяние, затворниците все пак се подредиха бързо и тихо, според заповедта. Два останали здрави чинара вдясно от вратата на бараката на коменданта се червенееха в есенната си одежда под блясъка на последните слънчеви лъчи, защото денят вече преваляше и откъм блатата мъглата се изкачваше към проклетото място. Бунзен стоеше пред своите есесовци с лице на херувимче, което очаква заповед от Твореца. От десетте или дванадесет чинара, които по-рано растяха вляво от вратата, вчера всички бяха отсечени с изключение на седем, които им бяха необходими. Застанал пред щурмоваците, Цилих заповяда да завържат четиримата живи бегълци. Всяка вечер, когато прокълтяваше тази заповед, едно вътрешно слабо потреперване преминаваше през телата на затворниците като последно трепване преди вечния сън. Защото бдителността на есесовците не допускаше никой да раздвижи дори крайник.

Четиримата завързани за дърветата мъже обаче не трепваха. Дори Фюлграбе не трепереше. Той гледаше втренчено право пред себе си, с леко отворена уста, сякаш смъртта му се бе скарала да се държи най-последно както подобава. И неговото лице бе озарено от някаква мощна светлина, в сравнение с която полицейската лампа на Оверкамп представляваше само жалка догаряща свещичка. Пелцер бе затворил очи, лицето му не изразяваше вече никаква нежност, нерешителност и слабост, и бе станало дръзко и изострено. Мислите му се бяха съсредоточили не за съмнение и за увъртания, а за да разберат неотвратимото, Той усещаше, че до него стои Валау. От другата страна на Валау бе завързан същият онзи Алберт, когото бяха пречукали веднага след бягството. По заповед на Оверкамп бяха скърпили тялото му, макар и само временно. Той също не трепереше. И той отдавна бе престанал да трепери. Още преди осем месеца, когато, преминавайки държавната граница с натъпкано с валута сако, треперенето му го бе издало. Сега той по-скоро висеше, а не стоеше върху необичайното почетно място, за което никога не би могъл и да мечтае дори — вдясно от Валау, и върху влажното му лице падаха петна светлина. Само очите на Валау бяха живи. Когато го извеждаха пред кръстовете, почти вкамененото му сърце подскочи силно. Дали и Георг ще е там? Сега Валау се взираше не в смъртта, а в колоната на затворниците. Той дори успя да открие сред познатите лица едно ново. То бе на един

затворник, който досега бе лежал в лазарета. Беше Шенк, при когото Рьодер бе ходил същата тази заран, за да търси подслон за Георг.

Фаренберг излезе пред строените мъже. Заповяда на Цилич да измъкне пироните от две дървета. Голи и празни стояха двете дървета като два истински надгробни кръста. Бе останало само още едно дърво с пирони, незаето, съвсем вляво до Фюлграбе.

— Шестият беглец е намерен! — обяви Фаренберг. — Аугуст Алдингер. Мъртъв, както виждате! Сам си е виновен за смъртта. И седмия няма да чакаме още дълго, защото вече го карат насам. Националсоциалистическата държава преследва безмилостно всеки, който се е провинил спрямо благополучието на нацията, защитава всеки, който заслужава да бъде защитен, наказва всеки, който е заслужил да бъде наказан, и преследва всеки, заслужил да бъде преследван. В нашата страна няма подслон за избягали престъпници. Нашият народ е здрав, той отърсва от плещите си болните, избива обезумелите. Не са изминали още пет дни от бягството и ето — отворете си добре очите и запомнете добре онова, което виждате.

След тези думи Фаренберг се върна в бараката си. Бунзен заповяда на колоната на затворниците да направи две крачки напред. Сега между дърветата и предната редица имаше съвсем тясно пространство... Докато Фаренберг говореше и се издаваха командите след това, денят съвсем помръкна. Отдясно и отляво колоната на затворниците беше вквещена между строените есесовци и щурмоваците. Над площадката и зад нея имаше само мъгла. Беше часът, в който всички изпадаха в пълно униние. Онези от затворниците, които вярваха в бога, мислеха, че той ги е забравил. Онези от затворниците, които не вярваха в нищо, изгасваха вътрешно, както и живото тяло може да започне да загнива. Онези от затворниците, които вярваха единствено в силите, които са вътре в човека, си мислеха, че тази сила вече живее само у тях и че тяхната жертва е отишла напразно, а народът им ги е забравил.

Фаренберг беше седнал пред бюрото си. От мястото си той виждаше през прозореца кръстовете откъм гърба, есесовците и щурмоваците отстрани, а колоната затворници — в лице. Сега той започна да съставя рапорта си. Ала и той самият бе твърде много възбуден за подобно занимание. Пое слушалката, натисна едно копче и отново остави слушалката на място.

Какъв ден беше днес? Денят действително вече преваляше, но все пак оставаха още три дни до края на срока, който той сам си бе определил. Щом като за четири дни бяха намерили шестима, ще трябва на всяка цена за три дни да успеят да хванат единия. Освен това този един вече бе заобиколен от всички страни. Той сигурно нямаше вече нито минутка сън. За жалост обаче и Фаренберг също нямаше.

В бараката беше вече почти тъмно. Той запали лампата. Светлината от прозореца на Фаренберг хвърляше сенките на дърветата чак до първата редица на затворниците. Колко време стояха те вече така? Нощ ли беше вече? Все още не даваха заповед и жилите на завързаните за дърветата мъже пламтяха. Неочаквано един от третия ред на колоната на затворниците изкрещя така, че четиримата привързани потрепераха и се набиха на пироните, а той падна напред върху стоящия пред него, повали го с тялото си и се овъргаля на земята, като крещеше, ала сега вече от посипалите се върху него ритници и удари — щурмоваците бяха притичали веднага.

В този миг от вътрешната страна на лагера дойдоха с шапки на глава и мушамы следователите Фишер и Оверкамп с чанти под ръка, съпроводени от един ординарец, който носеше куфарчетата им... Оверкамп си беше свършил вече работата тук. Търсенето на Хайслер нямаше повече никакво отношение към неговото оставане във Вестхофен.

Разнесоха се две команди и всички застанаха на местата си като преди. Изпадналият в истерия затворник и стоящият пред него вече бяха отмъкнати. Без да поглеждат наляво и надясно, двамата следователи влязоха в бараката на коменданта, минавайки между кръстовете и предната затворническа колона, преструвайки се, че не виждат колко странни фасади има от двете страни на пътя им. Носещият куфарите ординарец се спря пред вратата и не можеше да откъсне очи от гледката пред себе си. Малко след това двамата следователи излязоха от бараката и отново преминаха обратно. Този път Оверкамп плъзна поглед по дърветата. Погледът му срещна погледа на Валау. Оверкамп се сепна едва забележимо. Върху лицето му се изписа някаква смесица от „познах те“, „съжалявам“ и „сам си си виновен за всичко“. Може би в тази смесица от чувства имаше и едно зрънце уважение.

Оверкамп знаеше, че щом той напусне лагера, тези четиримата мъже са загубени. Можеше да ги оставят живи най-много докато докарат и седмия. Ако преди това някой не проявеше несръчност или не загубеше окончателно търпение.

Строените на „танцовата площадка“ чуха запалването на мотора. Тогава в сърцата на всички нещо се пречупи. От четиримата завързани мъже само Валау беше още в състояние да си даде сметка, че от този миг те са загубени. Но Георг, нима него също са го намерили вече, вярно ли е, че го карат насам?

— Този Валау пръв ще си изпати — каза Фишер.

Оверкамп кимна. Той познаваше Фишер отдавна. И двамата бяха истински националисти с много военни отличия. И двамата бяха работили вече от време на време заедно, откакто бяха установили новия режим. Оверкамп бе навикнал да използва в професията си обичайните полицейски методи. Подобни разпити — най-тежки от тежките — бяха за него работа като всяка друга. Те не му доставяха никакво забавление, нито удоволствие. Той винаги бе смятал всички тези хора, които трябваше да разследва и да търси, за врагове на обществения ред, както той именно си представяше този ред. И днес още той смяташе хората, които трябваше да преследва, за врагове на реда, както той си го представяше. Дотук всичко беше все още ясно. Неясни ставаха нещата едва когато той се замислеше за кого всъщност работи.

Ала сега Оверкамп откъсна мислите си от Вестхофен. Оставаше все още залавянето на Хайслер. Той погледна часовника си. След седемдесет минути ги очакват да пристигнат във Франкфурт. Поради мъглата сега колата им пътуваше с четиридесет километра в час. Оверкамп избърса стъклото. Съзря на изхода на селото светлинката на някакъв фенер.

— Хей, спри! — извика неочаквано той. — Излизайте, Фишер! Пили ли сте тази година от новия резняк?

Когато излязоха от колата и застанаха под мъглата сред смълчаната свежа равнина, те се отърсиха от напрежението и притеснението от работата, за която не искаха да мислят вече. Влязоха в същата онази кръчмичка, където Метенхаймер бе останал да чака дъщеря си Ели, когато тя бе получила съвсем ненадейно разрешение да отиде на посещение във Вестхофен, макар че не го беше искала.

Когато Паул Рьодер след работа се върна в къщи, Георг нямаше нужда да го пита за нищо. По лицето на Паул веднага можеше да се разбере какъв бе резултатът от търсенето на подслон.

Лизел очакваше да види резултата от своите кнедли, да чуе — охо и хмм! Ала мъжете дъвчеха мълчаливо и замислено, сякаш ядяха шницели от ряпа.

— Болен ли си нещо? — попита Лизел своя Паул.

— Защо да съм болен? А, да, днес нямах късмет. — И той показа обгорената си ръка.

Лизел почти се зарадва, че неочаквано се бе намерило оправдание за неблагодарното мълчаливо дъвчене на мъжете. Погледна внимателно изгореното място. От малка тя бе навикнала в семейството си на всякакви наранявания по време на работа. Донесе бурканче с някаква мас. Неочаквано Георг каза:

— Аз нямам нужда вече от тази превръзка. Щом като се захвана да лекуваш, Лизел, дай и на мене една лепенка.

Паул гледаше мълчаливо как жена му разви, без много да се учудва, бинта. По-големите му деца също гледаха над облегалката на стола на Георг. Георг срещна погледа на Рьодер — малките му ясносини очички гледаха строго и студено.

— Имал си късмет, Георг — каза Лизел, — че стъклата не са ти се набили в очите.

— Какъв ти късмет! — отвърна Георг. Той гледаше дланта си.

Лизел я бе залепила с лепенка и бе бинтовала само палеца му. Ако държеше ръката си правилно, тя изглеждаше като здрава. Лизел извика:

— Чакай! Не биваше така! — и добави: — Трябваше най-напред да измием раната.

А Георг вече беше станал и натъпка бързо старата превръзка в печката, където все още бе останала малко жарава от варенето на кнедлите. Рьодер проследи движенията му неподвижно.

— Ама че смрад! — рече Лизел.

Тя отвори широко прозореца и струя миризлив дим излезе във въздуха на града, въздух при въздух, дим при дим... Сега вече докторът може да спи спокойно. Каква смелост беше да отиде при него! Колко сръчни ръце имаше той! И сърце, и ум, съчетани в ръцете!

— Слушай, Паул — рече Георг съвсем весел, — спомняш ли си още нашия „Стари дрехи купувам“?

— Да — каза Паул.

— Спомняш ли си как ядосвахме стария човек до бяс, докато веднъж той не изтрая и се оплака на баща ти, а баща ти ти дръпна такъв бой, че старецът, който стоеше край вас, се развика: „Само не по главата, господин Ръодер, защото ще оглупее. По задника само, по задника!“ Всъщност това беше хубаво от негова страна. Нали?

— Да, много хубаво. Само че тебе баща ти явно те е бил обратно — рече Паул, — иначе сега щеше да си по-умен.

Цели три минути и на двамата им беше леко на душата. Сега действителността отново потисна сърцата им с неотвратимата си непоносима тежест.

— Паул... — рече Лизел боязливо. Защо ли мъжът ѝ е втренчил така поглед пред себе си? На Георг тя въобще не обръщаше внимание. Докато почистваше масата, непрекъснато поглеждаше към Паул; дори и когато влезе в съседната стая да сложи децата да си лягат, пак надникна през вратата към него.

— Шорш — каза Паул, щом вратата се затвори след Лизел, — нещата стоят така, и толкоз. Трябва да измислим нещо по-умно. Налага се тази вечер да преспиш пак у нас.

Георг каза:

— Ти наясно ли си, че междувременно моята снимка е раздадена във всички полицейски участъци? Че вече са я показали на всички квартални отговорници? А кварталните отговорници — на портиерите на домовете? Малко по малко заповедта е стигнала до всички.

— Видя ли те вчера някой, като идваше тук?

— Не мога да се закълна, но коридорът беше празен.

— Лизел — рече Паул, — знаеш ли, такава жажда ме мъчи, просто не мога да си обясня защо съм толкова жаден. Иди, моля ти се, и купи бира.

Лизел събра празните бутилки. Тръгна търпеливо. Боже мой, какво потиска така мъжа ѝ?

— Нищо ли няма да кажем на Лизел? — попита Паул.

— На Лизел? Не бива. Мислиш ли, че тя ще ме остави у вас?

Паул мълчеше. Той познаваше своята Лизел още от съвсем малка, смяташе, че я знае до кости, а ето че изведнъж се оказа, че

съществува някакво непроницаемо и съвсем непрозрачно местенце и у нея. И двамата мислеха.

— Твоята Ели — подхвана след малко Паул, — първата ти жена...

— Какво общо има тя тук?

— Ами нейното семейство е добре поставено, такива хора имат много познати — дали да не отида у тях?

— В никакъв случай! Тя е под наблюдение! Освен това ти не знаеш какво мисли тя.

И пак се замислиха. Зад отсрещните покриви слънцето вече залязваше. Долу в уличката светнаха фенерите. В стаята все още падаха сноп коси вечерни лъчи, сякаш преди да загасне, слънцето целеше най-отдалечените ъгли. Двамата мъже разбраха едновременно, че всичко, до което се докосваха мислите им, рухваше. И двамата се послушаха към шума на стълбището.

Лизел се върна с бутилките, този път силно възбудена.

— Странна работа — каза тя, — някой разпитвал за нас в кръчмата.

— Какво? Разпитвал за нас?...

— Разпитвал госпожа Мених къде живеем. Значи, изобщо не ни познава, щом като не знае къде живеем.

Георг се изправи.

— Аз трябва да вървя вече, Лизел. Благодаря ти от сърце за всичко.

— Да изпием по една бира, Георг.

— Съжалявам, Лизел, закъснях вече. И така...

Лизел запали лампата.

— Пък сега да не се сетиш за приятелите си пак след няколко години!

— Няма, Лизел.

— А ти къде тръгваш? — обърна се Лизел към Паул. — Изпрати ме за бира, пък сега...

— Ще придружа Георг само до ъгъла, веднага се връщам.

— Недей, остани! — възкликна Георг.

Паул каза спокойно:

— Ще те изпратя до ъгъла. Това е моя работа.

От вратата той още веднъж се обърна към жена си. Каза:

— Лизел, чуй ме добре. Не бива никому да казваш, че Георг е бил у нас.

Лизел се изчерви от яд:

— Значи, все пак е забъркал някоя каша! Защо не ми казахте веднага?

— Като се върна, ще ти кажа всичко. А сега си дръж устата. Иначе ще стане лошо и за мене, и за децата.

Когато вратата се затвори, тя остана като втрещена. Ще стане лошо за децата? Лошо за Паул? Обля я топла, а после студена пот. Тя се приближи до прозореца и видя двамата мъже — единият висок, другият дребен, — като прекосяваха улицата между два фенера. Беше я страх. Седна пред масата и зачака, докато навън съвсем се стъмни, чакаше да се върне мъжът ѝ.

— Ако не си вървиш веднага — каза Георг тихо и дрезгаво, с разкривено от гняв лице, — ще унищожиш и себе си, а и на мен няма да помогнеш.

— Стига си дрънкал! Знам какво правя. Ти ще вървиш сега там, където аз ще те заведа. Когато Лизел се върна току-що и краката ни се подкосиха от страх, изведнъж се сетих. Хрумна ми нещо. Ако Лизел не издрънка нищо, което положително няма да стори, защото я е страх за нас, за тази нощ си осигурен.

Георг не отвърна нищо. Главата му беше празна, почти без мисли. Той последва Паул навътре в града. За какво да мисли, след като няма вече никакъв изход? Само сърцето му биеше, сякаш искаше да го пуснат да излезе от негостоприемното си жилище. Също както преди две вечери, когато се канеше да отиде при Лени. Опита се да успокои сърцето си:

„Това сега не е същото, все пак тук е замесен и Паул. Не забравяй това. Това не е някаква любовна история, а другарство. Не се доверяваш никому ли? Ами необходима е смелост, за да може човек да се довери и на приятел. Успокой се най-после! Не може вечно да биеш така. Притесняваш ме!“

— Няма да вземаме трамвай — рече Паул, — дали ще стигнем десет минути по-късно, или десет минути по-рано — все едно. Сега да ти обясня къде те водя. Тази заран, когато отивах към твоя проклет Зауер, наминах там. Имам тук една леля Катарина. Тя държи кантора за пренос-превоз, голямо предприятие — три-четири коли. Бяхме я

помолили да вземе на работа един от братята на жена ми от Офенбах — лежа в затвора и му взели книжката за правоуправление, защото при проверката се оказало, че има алкохол в кръвта. А той ни писа, че щял да дойде по-късно, та да гледам да отложам някак работата. Леля ми не знае за всичко това, пък и въобще не го познава. Ще те представя. Аз ще приказвам, а ти ще викаш само „да“ или направо ще си мълчиш.

— Ами документи? А утре?

— Научи се най-после да броиш едно, две, три, вместо две, едно, три. Трябва да се махнеш отгук. Трябва да се подслониш някъде за тая нощ. Или може би ти предпочиташ тази нощ да умреш, пък за утре да си набавиш редовни документи? Аз утре ще намина там. Приятелят ти Паул все ще успее да измисли нещо.

Георг докосна ръката му. Паул хвърли поглед към него и изкриви лице в бърза гримаса, като на дете, което човек иска да успокои да не плаче. Челото му беше по-светло от останалата част на лицето, защото не бе така осеяно с лунички. Самото му присъствие действуваше успокоително на Георг. Само дано не реши да го изостави! Георг каза:

— Всеки миг могат да ни хванат.

— Защо да мислим за това?

Градът беше осветен и многолюден. От време на време Паул срещаше някой познат, поздравяваше и приемаше чуждите поздравявания. В такъв случай Георг извърещаше глава настрана.

— Не бива винаги да се извърещаш встрани — каза Паул, — никой няма да те познае.

— Но ти нали веднага ме позна, Паул!

Навлязоха в Мецергасе. Там имаше две ремонтни работилници, една колонка за бензин, няколко кръчми. Тъй като Паул често минаваше отгук, често го и поздравяваха: „Хайл Хитлер!“ наляво, „Хайл Хитлер!“ надясно, „Здрасти, Паулхен“, „Как си, Паулхен?“. Пред портата към големия двор имаше група хора: един щурмовак, две жени, дребното старче от кръчмата. Тази вечер носът му грееше като морков.

— Излязохме малко на въздух, влез с нас вътре, Паулхен.

— Най-напред ще ида да кажа „лека нощ“ на леля си Катарина.

— Малеее! — извика старчето, което потрепера от страх, като чу името на жената.

— Да вървим, Морковче — рекоха двете жени, хванаха старчето от двете страни и се отдалечиха.

После от двора излезе един камион и ги притисна вляво и вдясно към стената. Когато Георг и Паул влязоха в двора, госпожа Грабер, леля Катарина, стоеше на прага, тъй като току-що бе отпратила камиона. За дълги разстояния камионите тръгваха вечер.

— Ето го! — каза Паул.

— Този ли е? — отвърна жената.

Тя хвърли бърз поглед към Георг. Беше едра и яка, но повече кокалеста, отколкото месеста. Бялата щръкнала коса над сърдито изпъкналото ѝ чело, също така белите вежди над злите и втрещени очи не ѝ придаваха вид на старица, а на някакво същество, което по природа е белогривесто. Тя отново хвърли бърз поглед към Георг.

— Ще почваш ли най-после? — изчака един миг и току го перна по твърдото бомбе. — Махай го! Няма ли фуражка за него?

— Ами нещата му са у дома — рече Паул, — щеше да спи тази нощ у дома, но малкият Паулхен нещо се гърчи, мрънка, Лизел мисли, че е хванал шарка.

— Много весело — рече жената. — А какво стърчите на портата, или влизайте, или излизайте.

— Сбогом, Ото, желая ти приятна работа — каза Паул, който държеше съборената от главата на Георг шапка. — Сбогом, лельо Катарина, хайл Хитлер.

Междувременно Георг бе успял да разгледа по-обстойно лицето на жената — обекта, с който той трябваше да се справи през следващите няколко часа. Сега и тя го погледна, за трети път, този път твърдо и обстойно. Той не отклони погледа си от нейния — и двамата нямаха основание да бъдат снизходителни един към друг.

— Колко сте годишен?

— На четиридесет и три.

— Добре ме насади Паул, моето предприятие да не е приют за слаботелесни?

— Вижте най-напред какво мога.

Нейните ноздри се издуха.

— Знам ви аз вече какво можете, хайде по-живо, преобличайте се.

— Дайте ми някаква работна дреха, госпожо Грабер, моите неща са още у Паулови.

— Аха.

— Можех ли да знам, че нощем тук се работи?

Жената започна да се кара, вдигаше олелия до небето — няколко минути. Георг нямаше да се учуди, ако тя бе посегнала и да го удари. Слушаше я мълчаливо, с едва загатната усмивка, която тя не забеляза, а може би и забеляза под светлината на уличните фенери. Когато тя се успокои, той каза:

— Щом нямате да ми дадете работни дрехи, ще работя по долни гащи. Откъде можех да знам какви са условията тук, след като идвам за пръв път?

— По-добре веднага си го вземи тоя обратно! — извика жената на Паул, който неочаквано се върна, хванал шапката на Георг в ръка.

Бързайки надолу по уличката, докато от кръчмите го поздравяваха с „хайл Хитлер“ и той вдигаше ръка, Паул отново се сети за бомбето. Изплаши се. Лицето му се разкриви в неприятна гримаса.

— Изпробвай го до утре, тогава ще намина пак и ще ми кажеш какво е положението — и се отдалечи като подгонен.

— Без помощта на Паул — рече жената сега вече по-спокойно — такъв като вас може да иде по дяволите. Моето предприятие не е приют за некадърници, вървете сега с мен!

Той я последва през двора, който беше твърде светъл и твърде оживен за него. От вратата на кръчмата към двора и от портите на жилищата влизаха и излизаха хора. Някои го поглеждаха. В отворения гараж един полицай стоеше пред една празна кола.

„Все пак той не може да е дошъл за мене тук, преди още аз да дойда“ — помисли си Георг, когато по челото му изби пот.

Полицаят въобще не му обърна внимание, искаше да му издадат някакъв документ.

— Изберете си оттук някой парцал — рече жената на Георг.

Към гаража гледаше прозорецът на една стаичка, която сигурно използваша за канцелария. Полицаят гледаше с тъп поглед, докато Георг мереше омазнените престилки, разхвърляни по земята. После вдигна глава към осветения прозорец, към голямата бяла глава на жената. Измърмори:

— Ама че женска, а!

Когато той излезе, жената пъкна глава през прозореца; подпря се на лакти в поза, от която ясно пролича, че това прозорче беше командният ѝ пункт. Тя се разкрещя сърдито:

— Излизай, излизай в двора, мързеливец такъв! Само след час и половина тая заминава за Ашафенбург, хайде, хайде!

Георг пристъпи под прозореца. Каза нагоре:

— Не мислите ли все пак да ми обясните съвсем спокойно и точно какво изобщо ще работя при вас?

Жената присви очи. Зениците ѝ се впиха в лицето на този мъжага, за когото тя бе чула, че е твърде разпуснат и направо разорява семейството си. Колкото и да се задълбочаваше в това лице обаче, което според нея бе обезобразено от някаква катастрофа, нищо не можеше да открие. Макар нейният поглед да вледеняваше всеки, когото тя поглеждаше, за първи път сега тя самата усети, че от това лице я облъхва студ. Започна да му обяснява спокойно какво трябва да извърши по колата. Не го изпускаше из поглед. След малко излезе навън, застана до него и току го подканяше да работи по-бързо. Полузаздравялата рана на Георг бързо се разтвори отново. Докато той завързваше ръката си с един парцал, помагайки си със зъби и с дясната ръка, жената рече:

— Или сте здрав, тогава — не се помайвайте, или не сте, тогава — сбогом!

Той не отвърна повече нищо, не поглеждаше към жената, а само си мислеше, че тя е такава и толкова, значи, трябва да я приеме каквато е, нали всичко ще свърши скоро. Подчиняваше се и работеше бързо и упорито и скоро вече така се умори, че нито го беше страх от нещо, нито можеше да мисли за каквото и да било.

Междувременно Лизел чакаше в тъмната кухня. Когато след десет минути Паул не се върна, тя вече знаеше, че той е тръгнал да изпрати по-надалече Георг. Какво се беше случило? Какво мислеха да правят двамата? Защо Паул не ѝ бе обяснил нищо?

Вечерта беше мъртвешки тиха. Чуването на четвъртия етаж, караницата на втория, маршовата музика от нечие радио, смехът по улицата, който нахлуваше през прозореца, не можеха да заглушат

тишината и още по-малко леките стъпки, които се заизкачваха по стълбата.

През живота си Лизел бе имала само веднъж работа с полицията. Тогава тя беше дете на десет-единадесет години. Един от братята ѝ бе забъркал някаква каша, навярно онзи, който падна по-късно на бойното поле, защото след това никой в семейството не заговори повече за тази история. Тя бе погребана заедно с него във Фландрия. Ала страхът, който бе задушил тогава всички, и днес още се таеше в кръвта на Лизел — този страх, който няма нищо общо с разсъдъка, страхът на бедните, страхът на кокошката от орела, страхът на гражданина, преследван от държавата. Този дърен страх, който по-добре дава да се разбере чия е държавата, отколкото всички конституции и исторически книги. В същото това време обаче Лизел реши да се брани, да запази себе си и своето племе със зъби и нокти, с хитрост и коварство.

Когато стъпките по последната площадка на стълбицето съвсем сигурно се насочиха към нейната врата, тя скочи, запали лампата и запя със задъхан, пресъхнал от страх глас. Защото тя си каза, че песента и осветеният дом са най-доброто доказателство за чиста съвест. Човекът пред вратата ѝ действително се поколеба, преди да позвъни.

Не беше униформен. Лампата от коридора на Лизел освети едно неизразително, притъпено лице, което ѝ беше непознато и ѝ се стори неискрено.

„Сигурно някой таен“ — помисли си Лизел.

Наум тя си служеше с подобни изрази, които бе научила кой знае откъде, тъй като Паул почти никога не разговаряше за такива неща с нея. Тоя сигурно има от вътрешната страна на ревера си оная кучешка значка.

— Вие ли сте госпожа Рьодер? — попита мъжът.

— Както виждате.

— Мъжът ви у дома ли е?

— Не — отвърна Лизел, — няма го.

— Знаете ли горе-долу кога ще се върне?

— Действително не знам.

— Но все пак ще се върне, нали?

— Нямам представа.

— Да не би да е заминал?

— Да, да, замина, чичо му умря. — Полускрита от вратата, наполовина в сянка, тя видя как непознатото лице потрепна, явно разочаровано, „Още ли ще ме бавите?“ — помисли си тя.

Ала мъжът още веднъж се извърна към нея:

— Отдавна ли замина?

— Да.

— Е, тогава хайл Хитлер! — И гърбът му изглеждаше разочарован, когато той повдигна рамене.

Лизел за втори път потрепера от страх. Ами ако той попита долу портиерката?

Измъкна се тихо по чорапи на площадката и задебна, ала той не попита нищо. Когато се върна обратно до кухненския прозорец, тя го видя да се отдалечава надолу по тихата уличка.

Чувството, което бе накарало Франц да отиде тази вечер у Рьодерови, беше неясна надежда, някакъв верен инстинкт за възможното. Той бе разочарован и унил, докато вървеше през тихите улици към трамвайната спирка. Отправи се с трамвая към противоположния край на града, където бе оставил велосипеда си в една кръчма. Чак оттам най-после пое пътя към Херманови.

Херман беше толкова сигурен, че Франц ще дойде, че ставаше след всеки четвърт час все по-неспокоен. Франц много рядко не го бе навестявал толкова вечери поред. Тази вечер той разбра, че и той самият, при когото Франц идваше за съвет, имаше много по-голяма нужда от Франц, отколкото сам предполагаше. Този съвет, който Франц обикновено искаше от него със спокойни думи и спокоен поглед, готов веднага да го изпълни, се нуждаеше именно от Франц, за да се оформи в съзнанието на Херман и да излезе оттам. И когато сега велосипедът издрънча долу под прозореца, Елзе забърса с престилката си мушамата на кухненската маса. Херман извади кутията за шах от чекмеджето на масата, прикривайки радостта си.

Ала тъкмо тази вечер радостта на Херман трая само докато Франц се разположи на другия край на масата. Франц бе различен от друг път. Дълго мълча.

Херман го остави на спокойствие. Най-после Франц заразказва, може би мислите му сами напираха. Отначало Херман го слушаше

само внимателно, после изненадан и накрая загрижен. Франц разказваше какво му се беше случило, как се бе срещал на три пъти с Ели — в киното, в халите и в таванската стаичка на сестра ѝ. Как бяха се ровили двамата в живота на Георг, как се бяха мъчили да се сетят за някои хора, как той бе тръгнал сам по следите, овладян от мисълта, че ще може сам да открие Георг. И как всичко бе завършило с неуспех и изобщо...

— Какво изобщо?

Ала Франц отново беше млъкнал и Херман изчакваше. Че Франц чак сега му разказваше всичко това и че бе предприел толкова много неща самичък, без да се посъветва с него, беше неправилно и безполезно. Херман наблюдаваше учуден малко безизразното, малко сънно лице на приятеля си, което така добре прикриваше упоритостта му.

Сега Франц заговори отново, ала по-различно, отколкото очакваше Херман:

— Виждаш ли, Херман, аз съм един съвсем обикновен човек. Всичко, което бих желал да имам в живота си, са най-обикновени неща. Да си остана тук, където съм и където ми е добре. Онзи стремеж, който мнозина имат да заминат колкото се може по-далеч, за мен не съществува. Ако зависи от мен, бих останал вечно тук. Под това небе, не много ярко, не много сиво. Тук, където хората нито са съвсем селяни, нито съвсем граждани, където има всичко накуп — и градски дим, и изобилие от плодове. Колко бих бил щастлив, ако можеше Ели да стане моя. Други се стремят към всевъзможни жени, към какви ли не приключения, мен обаче не ме влекат такива неща. Аз бих бил вечно верен на Ели, макар да знам, че тя не представлява нищо особено. Просто е мила. А аз бих бил доволен и бих живял заедно с нея, докато остареея и посивея. А ето че сега не мога вече дори да я виждам...

— В никакъв случай — каза Херман, — изобщо прекалено е било и това, дето въобще си отишъл при нея...

— Изобщо желанието ми е съвсем скромно — да мога да излизам неделен ден заедно с Ели, ала и това не ми е разрешено. Да, така е. Не ме гледай така изненадано, Херман. Е, добре, Ели не може да бъде моя. Сега въпросът е дали ще мога да остана за дълго тук. Може би ще се окаже още утре, че трябва да се махна.

Цял живот съм мечтал за най-обикновени неща — да се разхождам сред някоя поляна или в лодка, или да имам хубава книга, приятели, момиче, спокойствие наоколо ми... После обаче в живота ми дойде другото. Дойде, когато бях още съвсем млад — това друго бе стремежът ми към справедливост. И така животът ми постепенно се промени и сега вече само наглед е спокоен...

Когато някои от нашите приятели си представят как ще изглежда другата Германия — боже мой, за какво бъдеще мечтаят те!

А с мен не е така. Аз и след това ще искам пак да си живея там, където съм, само че другояче. Да работя в същото предприятие, ала не на същото място. Да работя тук за нас. И когато работното ми време свърши и се прибера от работа, да имам сили да уча и да чета. И тревата да е съвсем топла от слънчевите лъчи. Но да си бъде същата трева тук, край оградата на Марнетовия чифлик. Изобщо всичко да си бъде тук. Искам и тогава да живея в селището ни или там, у Марнетови, или у Манголдови...

— Всичко това е много добре да си го знаеш отнапред — каза Херман, — но сега ми кажи по-добре как изглежда този Рьодер, приятелят на Георг.

— Дребничък — отвърна Франц, — отдалеч прилича на момче. Защо питаш?

— Ако Рьодерови действително крият у дома си някого, те би трябвало да се държат именно така, както ти ми го разказа. Но те сигурно никого не крият.

— Когато аз отидох, жената беше сама с децата — каза Франц, — аз се ослушах и преди това, и след това.

Херман си помисли:

„Сега Франц трябва непременно да остане във вилата. — Трите думи «прилича на момче» почти го бяха изплашили: днес той ги чуваше за втори път. — Да имаше само достатъчно време. Бекер ще пристигне в Майнц още в началото на седмицата! Единственото, от което се нуждаем сега, е времето да не лети. Ще успеем да прехвърлим човека през граница, но ни трябва време... време.“

— Къде е работил този Рьодер?

— При Покорни. Защо пак питаш за него?

— Само така...

Ала Франц почувствува или си помисли, че почувствува, че Херман крие нещо от него.

Тази нощ Паул и Лизел седяха върху кухненската си кушетка и той галеше главата и закръгленото ѝ рамо, сякаш се опитваше несръчно като през първите дни на любовта им да я погали и дори я целуна по лицето, цялото мокро от сълзи. При това Паул ѝ бе разказал само част от истината: че гестапо търси Георг заради старите истории. А според новия закон за това се полагали големи наказания. Нима можел той да отпрати Георг?

— А той защо не ми каза истината? И седи, и яде, и пие на моята трапеза!

Отначало Лизел бе започнала да се кара, после да се възмуцава, бе тупала с крак в кухнята, почервеняла цялата от яд. После се разхленчи, заплака, а след това се успокои. Вече бе минало полунощ. Лизел се бе наплакала. И само току питаше всеки десет минути, сякаш всичко се свеждаше само до това:

— Защо не ми казахте истината?

Тогава Паул отвърна с променен сух глас:

— Защото не знаех как ще понесеш истината.

Лизел издърпа ръката си от неговите длани, мълчеше. Паул продължи:

— Ако ти бяхме казали всичко, ако те бяхме попитали предварително бива ли той да остане у нас, „да“ ли щеше да кажеш, или „не“?

Лизел отвърна буйно:

— Сигурно щях да кажа „не“. Че какво пък? Та той е сам! А ние сме четирима, петима. Дори шестима с онова, което очакваме. И за което въобще не споменахме пред Георг, защото той се разсмя дори като видя тези, които имаме вече. И затова и ти трябваше да му кажеш: драги ми Георг, ти си един, а ние сме шестима.

— Лизел, тук става въпрос за живота му...

— Да, но и за нашия.

Паул млъкна. Почувствува се съвсем нещастен. За първи път беше съвсем сам на света. Никога вече животът му няма да бъде такъв,

каквото беше сега. За какво са му тези четири стени? Тия премятащи се едно през друго дечурлига — за какво са му те? Той каза:

— И ти искаш да ти разказваме всичко! На теб да ти кажем цялата истина! Ако му беше затръшнала вратата под носа, а два дни по-късно аз ти донеса вестника и да прочетеш там, че той — Георг Хайслер — се мъдри в рубриката „съдебни“ сред имената на „изпълнени присъди“, нямаше ли да имаш след това угризения на съвестта? Щеше ли тогава да му затвориш вратата под носа, ако можеше предварително да знаеш, че ще се случи така?

Той се бе отдръпнал малко от нея. Тя плачеше отново тихичко, скрила лице в ръцете си. После каза, хлипайки:

— Сега ти си мислиш с лошо чувство за мен. С лошо, съвсем лошо. Никога не си мислил така лошо за мен. И искаш да се освободиш от това лошо — от своята Лизел! Да, така си мислиш и си мислиш още, че сега си съвсем сам, и хич не те е грижа за нас. Сега вече теб те боли само за Георг. Разбира се, че ако бях знаела предварително, че ще му се случи всичко това след туй, че ще го пишат в „изпълнени присъди“, разбира се, че щях да го приема. Пък може би и без да го знаех, пак щях да го приема. Не мога да съм сигурна сега. Тия неща се решават веднага. Да, сега изведнъж си мисля, че сигурно щях да го приема.

Паул каза по-спокойно:

— Ето виждаш ли, Лизел, именно заради това аз не ти казах нищо, защото може би най-напред ти нямаше да го приемеш, а след това, като ти обясних всичко, щеше да съжаляваш.

— Но то и сега не е късно да се случи нещо лошо. И тогава ти ще трябва да отговаряш.

— Да — каза Паул, — тогава аз ще отговарям. Но аз ще решавам, а не ти. Защото аз съм глава на семейството и мъжът в къщата. Защото аз мога веднага да кажа „да“ на нещо, на което ти най-напред би казала „не“, пък после „може би“ и накрая все пак „да“. Но тогава би било вече късно. А аз мога да реша веднага.

— А какво ще кажеш утре на леля Катарина?

— По-късно ще решим. Сега най-напред свари кафе от онова, което свари вчера, когато на Георг му прилоша.

— Тоя Георг съвсем ни обърка! Посред нощ — кафе!

— Ако утре портиерът те попита кой е идвал днес у нас, ще кажеш, че е бил Алфред от Заксенхаузен.

— Че защо мен ще ме пита?

— Защото тях ги пита полицията, затова може и нас да ни разпита полицията.

При тези думи Лизел отново избухна:

— Нас да ни пита полицията? Мили Паул, но ти знаеш, че аз не мога да лъжа. То веднага ми проличава. Още от дете не мога. Дори щом другите край мене почнеха да лъжат, на мен ми се изписваше на лицето.

Паул възрази:

— Какво, не можеш ли? А няма преди малко не излъга? Ако не можеш да излъжеш полицията, тогава от дома ни няма да остане нищичко. И мен никога вече няма да ме видиш. Но ако излъжеш точно така, както аз ти казвам, тогава ти обещавам, че ще гледаме в неделя мача Вестенд-Нидеррад с гратисни билети.

— Нима ще ни дадат?

— Ще ни дадат.

Малко преди полунощ Георг легна в гаража, но веднага отново го извикаха, защото шофьорът, който бе дошъл за колата, бе намерил някакви неизправности. Госпожа Грабер започна да му се кара, но този път тихо и заядливо. Когато той легна отново, пристигна втората кола за Ашафенбург. Този път фрау Грабер застана направо зад него и следеше пръстите му, отчиташе всяко неумело движение и всичките му стари грехове и пропуски. Този Ото, на чието място той бе дошъл тук, сигурно беше водил съвсем непорядъчен и доста разпуснат живот. Нищо чудно, че сега се представяше за болен, страхувайки се от суровия режим, на който Паул смяташе да го подложи тук. Георг отново се нареди да легне, но тя му нареди да прибере инструментите и да почисти гаража.

Скоро щеше да се развидели. Чак сега Георг вдигна глава. Жената се сепна.

Нима на този човек му бе чак дотам все едно под какви колела ще попадне? Нима дори колелата, под които бе попаднал тук, при нея, му се струаха по-леки в сравнение с онези, изпод които се бе измъкнал? Тя така се изненада от тези мисли, че се успокои и остави и Георг на мира. Тя се прибра в стаичката си.

Оттам отново се наведе през прозореца. Той вече се бе свил на пейката.

Тя си помисли:

„Де да знаеш, може пък да карам с него.“

А Георг лежеше изнурен под палтото на Белони.

Макар и да не можеше да става дума за сън, мислите му се редяха с онази безбрежна и безкрайна последователност, както са гъвкави мислите, които преминават през сънищата ни. Ами ако изобщо не дойдат да ме вземат вече оттук? Ако Паул просто ме зареше в този гараж? Да си остана да замествам този Ото?

Той си представи как би протекъл животът му, ако се наложеше да остане завинаги тук, ако не намереше сили да отиде другаде. Никога вече да не излезе от този двор, да си остане тук, забравен от всички. По-добре в такъв случай да се постарее да се измъкне със собствени сили, и то колкото може по-скоро... Ами ако след това дойде помощта? Той ще бъде някъде по пътищата и само няколко часа по-късно ще го заловят!

„Ако ще ме хванат и ще ме върнат обратно в лагера — мина му през ума, — то поне да ме заловят по-бързо, докато Валау е още жив. Ако изобщо е неизбежно, то предпочитам да стане веднага, за да мога да умра заедно с Валау! Ако той все още е жив!“

В този миг краят му се стори неизбежен. Всичко онова, което обикновено се разпределя над целия живот, за дълги години, онова напрежение на всички сили до скъсване, и отпускането след това, и упадъкът, и новото болезнено напрягане — всичко премина през ума му в разстояние на един час, мислите му се меняха от минута на минута. После всичко изтлея. Той гледеше равнодушно развиделяващата се зора.

ШЕСТА ГЛАВА

I

Фаренберг лежеше по гръб, облечен, а краката му висяха от леглото надолу, обути в ботушите. Очите му бяха отворени. Той се ослушваше в нощта.

Загърна главата си в одеялото. Сега поне чуваше някакъв шум — бученето, което биенето на кръвта предизвикваше в ушите му. Само да не трябва да се ослушва повече! Той жадуваше за някакъв звук, за някаква тревога, за която предварително не може да се знае откъде идва, та да се оправдае това разяждащо го ослушване: бученето на мотор по шосето, звъненето на телефона в управлението, дори нечии стъпки от управлението към бараката на коменданта можеха да сложат край на това очакване. Ала лагерът тънеше в тишина, дори в мъртвешка тишина, откакто щурмоваците бяха отпразнували по свой начин отпътуването на двамата следователи. Пиха до единадесет и половина, между единадесет и половина и дванадесет и половина правиха „обход“ из бараките на затворниците заради следобедния инцидент. Към един часа, когато и щурмоваците бяха вече не по-малко уморени от самите затворници, „танцът“ неочаквано замря.

А лежащият в нощта Фаренберг се сепна няколко пъти след това. Веднъж автомобил прелетя по посока на Майнц, два пъти към Вормс, по „танцовата площадка“ преминаха стъпки, ала се отправиха към бараката на Бунзен, после малко след два часа телефонът в управлението извънтя и Фаренберг очакваше да дойдат да му рапортуват, ала не беше онова съобщение, заради което можеха да дойдат при него по всяко време на денонощието: залавянето на седмия.

Фаренберг отхвърли одеялото от главата си, защото вече се задушаваше. Колко тиха беше нощта! Вместо да кънти от сирени, от револверни изстрели и моторен шум, от суматохата на едно усилено търсене, в което участвуват всички, това беше най-спокойната нощ, една обикновена нощ между два обикновени работни дни. Никакви прожектори не кръстосваха небето. За селата наоколо есенните звезди се криеха в мъгла и само меката, но всепроникваща светлина на намаляващия вече месец можеше да намери онзи, който мечтаеше да

бъде намерен. След тежкия работен ден всичко тънеше в спокоен сън. Можеше дори да се помисли, че цари мир, ако не бяха откъслечните викове от Вестхофенския лагер; събуждаха от време на време някой жител, който скачаше в леглото и се заслушваше. Шумът от една оттегляща се от този край бойна орда сякаш за последен път се засили, преди да изгасне съвсем. Така че, който сега беше все още буден, сигурно нямаше повече да бъде смущаван от външни гласове.

„Искам да заспя най-после — каза си сега Фаренберг. — Оверкамп отдавна вече е далеч оттук. Защо ми трябваше изобщо да определям срок и защо на всичко отгоре обявих този срок? Ако сега не могат да заловят този Хайслер, вината за това не може да бъде моя. Трябва на всяка цена да заспя.“

И той отново загърна главата си с одеялото.

„Ами ако той вече е напуснал пределите на страната? Ако затова не го намират, защото въобще не могат повече да го намерят? Ако тъкмо в този миг той прекосява границата? Но нали всички граници се пазят като при военно положение?“

Той скочи. Беше пет часът. Отвън се чу объркан шум. Е, най-после! Откъм шосето, откъм входа на лагера прокълтяха мотори, разнесоха се отсечени заповеди, с които посрещаха новодокарани затворници. След това до ушите му долетя някакъв тъмен неравномерно нарастващ шум, който обаче все още нямаше оня характерен стипчиво-сладък вкус. Още не бе пролята кръв.

Фаренберг запали две от своите ламбички. Ала светлината сякаш му пречеше да чува и той отново ги изгаси. Готов всеки миг да отиде, щом го повикат, той се заслушваше към входа на лагера, измъчван от надеждата, която всеки миг вече можеше да се осъществи.

През последните секунди шумът, съпровождащ приемането на нови затворници, нарасна. Сега вече той сякаш не идваше от отделни хора, дори не от цяла орда, подчинена на нечия външна, макар и съмнителна заповедна сила. Някаква глутница сякаш разкъса оковите си — ала всеки за себе си в безбрежната пустош. Сега прозвуча и онзи тон, ала бързо загасна, мигът бе прескочен. Вкусът на кръв бе опитан, ала както всичко на земята, и този вкус не успява да достави цялото очаквано удоволствие. Лаят вече долиташе пресипнал.

Фаренберг направи съвсем човешко движение — сложи ръката си върху сърцето. Долната му устна бе увиснала леко. Кожата на

лицето му се отпусна от разочарование. За слуха му всичко това беше една смислена, точно определена последователност от тонове.

Отвън проехтяха нови заповеди. Фаренберг се окопоти. Запали няколко лампички наведнъж. Започна да натиска разни копчета и щепсели.

Когато няколко минути по-късно Бунзен прекоси „танцовата площадка“, той чу Фаренберг да беснее зад затворената врата. Цилих току-що му бе рапортувал: осем нови затворници, все хора от „Опел-Рюселсхайм“, които протестирали срещу нещо. Изпратени за кратко лечение тук, което след това ще ги накара да започнат да харесват новите си норми.

Цилих очакваше и изтърпя новия водопад от ругатни с мрачно затворено лице. Бурята, чрез която шефът му обикновено си търсеше отдушник, не му правеше силно впечатление. Този път обаче тя не съдържаше нито една-единствена думичка, нито скрит намек дори за някогашните времена, за взаимната им преданост. Цилих чакаше отчаян, притиснал огромната си глава върху гърдите. Цилих, който следеше реакциите на шефа си с изострено чувство — това негово чувство му служеше само да следи реакциите на шефа, — усещаше много добре, че през последната седмица Фаренберг бе променил отношението си към него: защото в понеделника след бягството тях все още ги свързваше общото нещастие. През следващите дни обаче Фаренберг, изглежда, го бе изключил от тази общност. Нима той щеше съвсем да го забрави? Завинаги? Ако онова, което разправяха — че комендантът ще бъде преместен, — беше вярно, какво щеше да стане след това с него, Цилих? Ще го вземе ли Фаренберг при себе си там, където ще го изпратят? Или той ще трябва да остане сам тук, във Вестхофен?

Близко лежащите очи на Фаренберг, които съвсем не внушаваха страх, не бяха предопределени от природата да гледат в бездни, а само в задръстени канали и тръби, следяха студено Цилих, дори с омраза. Сега Фаренберг действително си мислеше, че този кютюк носи главната вина. През последната седмица тази мисъл често бе прорязвала мозъка му, ала сега се загнезди там.

Цилих използва кратката пауза, за да направи опит да провери дали шефът все още му се доверява.

— Господин комендант... моля ви да разрешите да направя следващата промяна... в състава на отряда, който охранява наказателната колона...

Отвън Бунзен чу сега избухването на втората буря. Нямахте вече да им се удава възможност още дълго за подобно удоволствие. Комисията, която разследваше събитията по време на бягството и след това, наистина още не бе оповестила решението си. Сред есесовските среди обаче определено се говореше вече, че няма да мине и седмица, и старият ще бъде преместен.

Настъпи втора пауза. Бунзен влезе и само очите му се усмихваха. Цилич козирува и излезе. Той приличаше на бик, комуто са изпилили рогата. Фаренберг каза с гласа на човек, сигурен, че властта му е безпределна и непоклатима.

— За новодошлите ще важат същите наказателни мерки, наложени на всички затворници след деня на бягството. — И той ги изброи със същия тон и всяка следваща беше все по-сурова.

„От това някои от тия типове, чиито сили вече не издържат, ще цъфнат съвсем — мина през ума на Бунзен. — А нашият ще се набесува накрая по душа.“

Цилич отиде в стола. Вече разливаха кафето. Той седна разсеяно на обичайното си място откъм тясната страна на масата. Откакто Фаренберг се бе нахвърлил върху него и му бе заявил, че няма да носи повече отговорността за наказателната колона и че това става задължение на Уленхаут, пред очите съвсем му бе причерняло. В стола около него седяха млади изгладнели яки мъжаги, които забиваха здравите си зъби в хубавия селски хляб, намазан с мармалад от сливи. Храната си набавяха богато и пребогато от околните села. Сега тя бе подсилена и от това, че през последната седмица наказанието за затворниците предвиждаше и намаляване на дажбите. През масата наляво и надясно се предаваха големите тенекиени кани, пълни с мляко с кафе. Охраната, която съпровождаше транспорта с новите затворници, гостуваше на вестхофенските щурмоваци. Момчетата се смееха и дъвчеха.

— Имаше сред тях един чешит — разказваше един, — който през цялото време не затвори уста, веднага го бухнаха в карцера и като му отворят вратата и той поглежда вътре, вика: „Работна площадка за чудо и приказ.“

Цилих бе втренчил поглед пред себе си и тъпчеше машинално устата си с хляб.

II

Част от мъглата се бе разнесла, само тук-таме още между Марнетовите и Манголдовите ябълки стояха фъндъци от нея. Велосипедът на Франц прелетя над две издатини на почвата, ала днес подскачането не го развесели, а го блъсна в натежалата от безсънната нощ глава. Като влетя в ивица мъгла, в умореното лице го лъхна влага.

Когато заобиколи чифлика на Манголдови, слънчевите лъчи едва-едва пробиваха мъглата. Ала в обраните ябълкови дървета вече нищо не проблясваше. Зад чифлика на Манголдови шумата падаше сред безкрайната самота. Човек забравя, че фабричните здания на Хьохст са долу в мъглата, че съвсем наблизо са най-големите градове на страната и че след малко по шосето цели глутници от колоездачи ще започнат да позвънкват, задминавайки се. Наоколо лежи пустиня, прикрита под житните ниви. Една вековна тишина само на триста метра пред градските порти. Щом Ернст премине със своето стадо, земята опустява. Тази пустиня е все още непокорена и кой ли се е стремил да я покори? Всеки трябва оттук да мине, всеки иска оттук да мине. Довечера по домовете хората ще се зарадват, като запалят печките. Ернст никога не е бил кой знае колко приятен на Франц, ала тази заран той му липсва, сякаш заедно с него и стадото му и животът се е преместил другаде.

Щом се задмине чифликът на Манголдови, спускащата се надолу на вълни земя се превръща в безкрайна златносива мъгла, така тиха и спокойна, сякаш никой не се е заселил още там. Човек може да си помисли, че тук още няма никакви хора. Никога легиони не може да са лагерували тук със знамената и божествата си. Никога тук не може народи да са водили битки. Никога тук не може да се е изкачил онзи самотен мъж, сам със своето магаренце, брониран само с вярата си, дошъл да разоре пустинята. Никога тук не са стигали пълководци, предвождаци свитите си, за да устройват избори и пирове и да се отправят на кръстоносни походи и войни. Тази златносива далечина там долу не може да е била място, където хора са се хвърляли безброй пъти в бой, загубвали са всичко и после дръзко са започвали всичко

отначало. Трябва да е минала цяла вечност, откакто тук е ставало нещо или изобщо нищо не е започвало.

Франц си мисли:

„Да можеш вечно да продължа да летя с велосипеда си и това шосе да не водеше в Хьохст! — Но ето че край него някой натиска звънеца и пред лавката за газирана вода стои Антон Грайнер. — Ще се случи ли някога — мисли си Франц — да мине Антон оттук, без да похарчи кой кой пфениг?“

На лицето му, върху което досега се бе отразявала само тишината и безбрежната голота на есента, се изписва лека досада. После тя отминава. Лицето му се натъжава. Мисълта за годеницата на Антон го отвежда мислено към Ели.

От прозорчето на лавката за газирана вода се носи топъл лъх. Продавачката си е запалила печката. Има още нещо ново — котлон с кана за кафе за работниците от далечните села.

— Как можеш да пиеш веднага пак кафе? — попита Франц. — Нали сега идваш от дома си?

— На спестовност ли искаш да ме учиш? — отвърна Антон.

Подкараха велосипедите намръщени надолу. Сега вече и те се смесиха с общия поток. Ненадейно се разнесе клаксон — едно, две-две, и всички се разбягаха наляво и надясно — зад гърбовете им летяха моторизираните есесовци и с тях братовчедът на Антон Грайнер.

— Тоя вчера какви ли не ги надрънка — рече Антон, — и за тебе ме разпитва.

Франц се стресна.

— Пита ме подобрило ли ти се е настроението и дали се подхилкваш доволен.

— Защо пък да се подхилквам?

— Ами и аз това го попитах. Беше на номер. Полупиян човек, като се лепне за тебе, е по-страшен от пиян. Мотоциклетът му вече си е негов, изплатил го е целия. Всички били мобилизирани заедно с моторите си, ми разказваше снощи, за да претърсват града. Оградили са цели улици.

— И защо?

— Ами все заради бегълците.

— При такава силна охрана — рече Франц — не виждам как може да е трудно да се залови един-единствен човек.

— Ами и аз това попитах братовчед си, но той казва, че силната охрана си имала и силни недостатъци.

— Какви?

— Ами и аз това го попитах. А той вика: силната охрана трудно можела да се контролира. Впрочем той скоро ще се жени, можеш ли да се сетиш за кого?

— Антон, как можеш да ме питаш такива неща — отвърна Франц, — откъде мога аз да знам за кого ще се жени братовчед ти? — Той се опита да прикрие възбудата си. Нима този есесовец наистина е питал за неговото настроение?

— Искане да се жени за малката Марихен от Боценбах.

— Че тя не е ли годеница на Ернст?

— На кой Ернст?

— Ами на Овчаря!

При тези думи Антон Грайнер избухна в смях.

— Ама че си и ти, та какво представлява тоя Ернст. Кой ще седне да ревнува от него!

Това пак беше нещо, което Франц не можеше да разбере. Но нямаше време да пита Антон да му го обясни. Точно на влизане в града ги разделиха. Франц влезе в една уличка, задръстена от две големи цистерни за бензин. Всички слязоха от велосипедите си и започнаха бавно да ги бутат. Лицата им бяха сиви като въздуха, само по металните части, по рамките на велосипедите или по подаващите се от някой сак бутилки, или по издатините на цистерните блестяха леко утринните зари. Непосредствено пред Франц вървяха редица момичета в сиви и сини престилки, хванати под ръка, зъзнеци, допрели рамене едно о друго. Франц се промуши с велосипеда между тях и момичетата изръмжаха недоволено. Не каза ли някой от тях „Франц“? Той се обърна. От едно черно око го стрелна остър поглед. Та той познава това момиче с разтеглена зла уста, със спуснат кичур коси над обезобразеното лице. Той се бе натъкнал вече на нея в началото на седмицата. Тя му кимна подигравателно.

В съблекалнята в завода всички шушукаха: Дръвничето, Дръвничето.

— Какво става с Дръвничето?

— Върнал се е.

— Как — тука?

— Не, не! Може в понеделник да дойде и тука.

— Че вие откъде знаете?

— Снощи бях в „Пристана“ и дойде дъщерята на Дръвничето, онази куцичката. Той се върна, рече тя, и аз побързах да ида да го видя. Дръвничето седеше в леглото си, а жена му му правеше компреси. И на главата му беше сложила компрес. „Боже мой, Дръвниче — рекох му аз, — хайл Хитлер!“ — „Ами да, хайл Хитлер — отвърна ми той, — хубаво е от твоя страна, че веднага идваш при Дръвничето.“ — „Че какво му е толкова хубавото — викам му аз, — ха разказвай сега де. Какво ти правиха там, разказвай.“ А той ми вика: „Карлхен, ти можеш ли да мълчиш?“ — „Разбира се, че мога!“ — „Е, и аз мога“ — отвърна ми той. И не каза повече нищо.

III

Ели не отдръпваше кафявите си очи от човека, който след няколкочасовия нощен разпит вече не ѝ се струваше непознат — Оверкамп.

— Напрегнете се да си припомните, госпожо Хайслер. Разбирате ли ме? Може би ще си припомните по-добре, ако ви оставим на спокойствие, отколкото когато сте навън. Много лесно можем да проверим това.

Ярката светлина сякаш беше изсушила мислите ѝ и тя можеше да мисли само за онова, което виждаше пред очите си. Каза си: тези три зъба отгоре сигурно са изкуствени.

Оверкамп застана съвсем близо пред нея, така че ярката светлина на лампата падна върху собствения му избръснат тил и лицето на Ели най-после остана в сянка.

— Разбрахте ли ме, госпожо Хайслер?

Ели отвърна тихо:

— Не.

— Щом като не можете да си спомните нищо навън, за което впрочем можете да благодарите само на обстоятелствата, че сте се разделили в лоши отношения с Хайслер, то възможно е задържането ви, а при нужда и затварянето ви в карцера да повлияе по-добре да си припомните. Сега разбрахте ли ме, госпожо Хайслер?

Тя отвърна:

— Да.

Когато челото ѝ беше в сянка, тя все пак можеше да мисли.

„Че какво ще загубя, ако ме затвори? Службата си? По двайсетина писма на ден до различни фабриканти на чорапи? Ще ме затвори на тъмно? По-добре, отколкото тази светлина да ми разсича мозъка.“

Мислите ѝ, които досега бяха полуосъзнати и унесени, за миг обгърнаха ясно и плътно всичко, което можеше да ѝ се случи сега, дори възможността да умре. Вечен покой след отминаващите мъки и удари, както я бяха учили някога — нито учителят, нито малката

ученичка с кестенявите плитки можеха да си представят все пак, че това неясно поучение може някога да ѝ се окаже полезно за ежедневиия живот.

Оверкамп отстъпи настрана. Ели затвори бързо очи пред ярката светлина, от която дъхът ѝ секваше. Оверкамп отново я заразглежда с неуморима настойчивост. Дори и влюбен не би я разглеждал така. Тази заран той бе призовал десетина души, между които и Ели Хайслер, още от ранни зори. Младата жена бе отвръщала на всичките му въпроси само с едно леко „да“ или „не“. Под убийствената светлина дребното ѝ лице сякаш се разтопяваше. Оверкамп започна отначало:

— И така, мила госпожо Хайслер, да се върнем пак към началото на нашия разговор. През първите дни на вашия брак — припомнете си добре, — докато този човек е бил истински влюбен във вас — впрочем в това няма нищо чудно, а после голямата любов малко по малко започнала да изстива, после отново сте се придобрили и всичко започнало още по-сладко; нали така е било, госпожо Хайслер? И така — когато огънчето на любовта бавно, бавно не искало вече да пламне както преди и мъжът ви започнал съвсем да охладнява, тогава, когато вие все още не сте успявали да надживеете любовта си, когато сърцето ви все още се е свивало от болка, задето великата любов е трябвало да се потъпква — спомняте ли си все още всичко това?

Ели промълви:

— Да.

— Да, спомняте си. Спомняте си как ту една, ту друга приятелка е започнала да ви подхвърля това и онова, спомняте си и първата вечер, когато той не се е прибрал в къщи, а след това отсъствувал без никакво притеснение три-четири дни, и то все с тази жена. Спомняте си, нали?

Ели отвърна:

— Не.

— Какво не?

Ели се опита да извърне глава, ала ярката светлина я държеше във властта си. Тя каза тихо:

— Той просто не се прибираще — това беше всичко.

— И вие дори не желаете да си спомните с кого е отсъствувал?

Ели отвърна:

— Не.

Когато въпросите насочиха разпита до това място, точно според предвижданията на Оверкамп, в главата на Ели нахлуха гъсти ята неприятни спомени. Под блясъка на ярката полицейска лампа те летяха като молци: дебелата касиерка, две-три свежи момичета със сини ризи и с червения знак „FU“, една източена слаба съседка от Нидеррад и още една, от която тя най-напред започна да ревнува, но това чувство не я напусна дълго време може би защото изобщо нямаше никакъв повод за това — Лизел Рьодер. Впрочем тогава тя съвсем не беше днешната дебела Лизел, а само леко закръгленичка, червенокоса и весела. Когато стигна по време на разпита до този спомен, Ели веднага продължи да си спомня цялото семейство Рьодер — и Франц, и всичко, свързано с него.

И така Оверкамп и този път бе построил правилно разпита си. Въпросите му бяха извадили на повърхността от съзнанието на Ели всичко, което можеше да се извади оттам. Само че възпоминанията останаха да вълнуват вътрешно седящата мирно и тихо пред него млада жена. Оверкамп имаше чувството, че — както те казваха помежду си — разпитът изведнъж се бе закучил. Това беше онзи дяволски пункт и в най-добре построените разпити, о който можеше да се препъне и най-добрият полицай: вместо най-послед да се отпусне изцяло, за да се разпадне под настойчивия водопад от удари на хилядите въпроси, човешкото „аз“ неочаквано се споява в последния миг и отново се затвърдява. Да, вместо да омаломощи, водопадът от въпроси неочаквано дава възможност на следствия да се окопити. Изобщо ако искаше да сломи силите на тази млада жена, Оверкамп трябваше да й даде възможност най-напред изцяло да събере силите и мислите си. Той извърна лампата настрана. Мека светлина от тавана заля почти празното помещение. Ели си пое леко дъх. Под прозореца, чиито капаци бяха затворени, се провираше странна златна ивица — утринните зари.

— Засега можете да си вървите. Трябва да бъдете на разположение. Днес или утре отново ще имаме нужда от вас. Хайл Хитлер!

Ели тръгна към града. Олюляваше се от умора. Купи си в най-близката пекарна една топла кифла. Не знаеше къде да върви и затова пое ежедневния си път към службата. Надеждата й, че ще намери там само чистачката и ще може да остане свита до девет часа сама в някой

ъгъл, пропадна. Началникът на отдела — упорит ранобудник — също бе дошъл вече.

— Златни утринни часове, така казвам аз винаги, а вие, Ели, сте именно златото на този час. Ако не бяхте вие, госпожо Ели, можех да се закълна, че сте били цяла нощ на среща. Няма защо да се изчервявате, госпожо Ели. Впрочем, ако знаехте колко ви отива това!... Това нежно, затрогващо вълнение на върха на нослето ви и тия сини кръгчета под очите ви...

„Да можех поне веднъж през живота си да имам истински любим! — помисли си Ели. — Георг — дори и да беше тук — не би могъл вече да ме обича. За Хайнрих пък не искам и да мисля повече. За Франц и дума не може да става. Щом свърша работа днес, ще отида при татко. Той поне ще ми се зарадва. Той винаги е бил толкова добър към мен. И винаги ще бъде добър.“

IV

„Забравиха ме тук в този двор — помисли си Георг, — колко ли време съм вече тук? Часове ли, дни ли? Тая вещица няма да ме пусне да изляза вече оттук. Паул никога няма да се върне.“

От външните врати на къщите излизаха хора и бързаха към града.

— На добър час, Марийхен. Много рано си станала? Хайл Хитлер!

— Не бързайте толкова, господин Майер, работата не е заек да избяга.

— Добро утро, съкровище мое.

— Довиждане, Алма, до довечера.

„Защо всички са толкова весели? На какво се радват толкова? Задето е настъпил нов ден? Задето слънцето отново е изгряло? Нима през всичкото това време те са си били все така весели?“

— Какво става? — стресна го госпожа Грабер, когато той се забави да удари отново с чука.

Тя стоеше вече от няколко минути зад гърба му. Георг си помисли:

„Ами ако Паул ме забрави тук и се наложи да остана вместо шурей му на работа тук? Нощем — на пейката в гаража, денем — тук на двора; добра съдба са били отредили на оня приятел.“

Госпожа Грабер каза:

— Слушайте, Ото. Аз приказвах с вашия зет Паул за заплатата ви, ако изобщо реша да задържа на работа човек като вас, което засега все още не е окончателно; ще ви плащам сто и двадесет марки. Е, какво — повтори тя, тъй като Георг сякаш се колебаеше, — продължавайте. А пък аз ще държа връзка с Рьодер, и без това той ви доведе.

Георг не отвърна нищо. Ударите на сърцето му бяха толкова силни и отчетливи, че му се струваше, че цялата улица наоколо ги чува. Помисли си:

„Дали Паул изобщо ще дойде преди неделя? Ами ако и тогава не дойде? Докога ли ще трябва въобще да го чакам? Може би е по-добре сам да си вървя, сам да се оправям... Не бива да мисля все за това, да се въртя в този омагьосан кръг! Имам ли доверие в Паул, или не? Да, тогава трябва да го чакам.“

Госпожа Грабер бе останала зад него да го наблюдава. Той съвсем бе забравил за нея. Неочаквано тя го попита:

— Как се случи всъщност, че ви взеха книжката за правоуправление?

— Това е дълга история, госпожо Грабер, довечера ще ви я разкажа. При положение, разбира се, че двамата с вас решим изобщо да остана при вас на работа.

V

А Паул стоеше на работното си място със стиснати устни, ту разкрячен, когато шаблонът се наместваше, ту на един крак като щъркел, когато завърташе лоста, и мислеше кой ли би могъл да му помогне тази заран.

Шестнадесет мъже бяха в цеха, без бригадира, за когото и дума не можеше да става. Върху голите им запотени тела — изпънати и закръглени, стари и млади — се виждаха всички онези белези от рани, които човек е трябвало да понесе — някой при раждането си; друг по време на някой бой, един във Фландрия или в Карпатите, друг във Вестхофен или в Дахау, а трети — на работното си място. Паул беше виждал хиляди пъти раната под плешката на Хайдрих — истинско чудо бе, че той, прострелян откъм гърба, все пак бе останал жив, за да стане по-късно заварчик при Покорни.

Паул си спомни как през ноември 1918-а Хайдрих се появи в Ешерсхайм, току-що излязъл от военния лазарет: с хлътнали очи, на патерици, готов да преобрази цялата страна. По това време той, Паул, беше вече чирак. Онова, което най-силно го бе поразило у Хайдрих, беше големият белег от куршума. Хайдрих скоро бе захвърлил патериците си. Канеше се да замине ту в Рурската област, ту в Средна Германия. Искаше да бъде навред, където се водеха борби. Нали и без това го бе прострелвал куршум. Ала по-късно всички ония Носке и Ватер, и Летоф-Форбек бяха съумели много по-лесно да потушат с гърмежи мечтаните от него бунтове, отколкото той бе успял да се измъкне от Ешерсхайм. Никакви куршуми нямаше да успеят да обезкрвят Хайдрих по-добре, отколкото последвалите мирни години: безработица, глад, семейство, постепенно отнемане на всички права, разцепление на работническата класа, загуба на ценно време в спорове кой е прав, вместо организирано настъпление за правото дело, и най-накрая през януари 33-а — най-страшният удар. Угаснал бе свещеният пламък на вярата, на вярата в собствените сили... Паул се учуди, че въобще не бе забелязал промяната у този човек. Такъв, какъвто Паул го виждаше днес, той сигурно нямаше да се съгласи да рискува и косъм

да падне от главата му, за да може веднъж завинаги да запази работата си. Независимо от това, кой му я даваше и на каква цена.

„А може би Емрих“ — мислеше си Паул. Емрих беше най-възрастният в цеха. Побелели дебели вежди над строгите очи и бяло снопче коси на върха на главата. На времето той е бил редовно организиран: всеки път окачваше червеното първомайско знаме още от вечерта на 30 април, за да се развее то на къщата му още рано сутринта на другия ден. Паул изведнъж си спомни това сега. По-рано той не бе обръщал внимание на подобни неща. Приемаше ги като човешки особености и занесии. А Емрих сигурно не бе изпратен в концентрационен лагер само защото се числеше към незаменимия висококвалифициран кадър на завода и беше доста възрастен. Но сега и неговите зъби вече бяха притъпени. И той не би се замесил в такава история... Но после Паул изведнъж си припомни, че бе видял на два пъти Емрих на една маса в кръчмата заедно с младия Кнауер и неговите приятели в Ерпенбек, докато на работа те въобще не си приказваха, да, да, той дори бе виждал Кнауер често да излиза вечер от дома на Емрих... Неочаквано Паул започна да разбира шепота на хората като онзи герой от приказките, който започнал да разбира гласовете на птиците, след като хапнал от някакво ястие — да, тези тримата са група, и Бергер също, а може би и Абст.

„Емрих може да си е прибрал знамето, ала в старите му строги очи непрекъснато гори бдителност. Той и неговите другари поне биха могли да ми посочат някое тайно място за моя Георг — помисли си Паул, — но смея ли да ги попитам? Те се държат здраво един за друг, никого не допускат до себе си, не ме познават, няма да ми повярват. Пък и нима не са прави? За какво да ми имат доверие? Какво представлявам всъщност аз за тях? Просто Паулхен.“

Заговореше ли му някой по тези въпроси, той винаги бе казвал: „Мен не ме забърквайте в тези неща. За мене е важно Лизел да ми е сготвила супата, пък дори и да не е кой знае колко гъста и мазна.“

А сега? А утре? Той чу припрения прегракнал глас на Георг, пожив и по-реален от самия него дори, който лежеше с посивяло лице и с превързана ръка върху кушетката в тяхната кухня.

„Но, Паул, защо си мислиш, че те ти оставят супата, хляба и пелените, и осемте работни часа вместо дванайсет, и отпуската, и билетите за пътуването с парахода — от добро чувство ли? От

човеколюбие? Дават ти ги от страх. И ти нямаше да получиш и тях, ако ние не ти ги бяхме осигурили, ние, а не те. С много години борба, със собствената ни кръв и затвори, такива като мен и теб.“

А Паул беше отговорил:

„Пак започвам и сега дори.“

Георг бе втренчил поглед в него, почти както предишната вечер, когато той го бе оставил в двора на госпожа Грабер. Косите на Георг бяха посивели над слепоочията, долната му устна беше подпухнала, напукана.

„Той е загубен, ако не успее още тази вечер да намеря сигурен човек. Не бива да мисля за нищо друго. Но откъде изобщо да намеря такъв човек? Лошите ще ме предадат, а добрите се крият. И се крият твърде умело.“

Ето по-нататък стоеше на двата си здрави крака, като закотвен, Фриц Волтерман. Синя змия с девическа главичка обгръща нежно грамадния му кръгъл гръден кош. И на ръцете му са татуирани подобни змийчета. По-рано той е бил заварчик на военен кораб, беше смел мъж, обичаше смелите постъпки и познаваше и други такива смелчаци. Него хич не го беше еня, че може да умре, мисълта за това дори го примамваше.

Паул си помисли:

„Да, да, Волтерман!“ Дори му олекна.

Ала само за миг. После сърцето му отново се сви. Из един път му се стори несигурно да остави най-ценното, което притежаваше на земята, в тези смели, обвити в сини змийчета ръце. Може Волтерман да не го е грижа, че ще умре. Но него, Паул, не можеше да не го е еня. Няма да я бъде с Волтерман.

Скоро щеше да стане пладне. Друг ден той въздъхваше с облекчение, щом слънцето се вдигнеше над дървения покрив. Неговият часовник беше просветването на месинговата капсулка на указателя на стана му — значи, звънецът скоро ще удари за обед. Мина му през ума:

„Ще трябва да говоря с него още през обедната почивка, с този, когото изобщо не мога да откроя.“

А може би Вернер? Той беше най-свестният и най-спокойният от всички. Скарат ли се някъде двама, той веднага се притичва и ги

помирява. Закъса ли някой в работата, той отива и му помага. Ето и вчера например бе превързал ръката на Паул като майка.

Може би той е именно необходимият човек! Полусветец! И все такъв един тих.

„Да, с него ще говоря — помисли си Паул, — ей сега, веднага.“

Островърхата метална капсулка побляскваше от обедните лъчи. Зад него Фидлер извика тихо:

— Хей, Паул!

Паул бе пропуснал да завърти ръчката навреме.

„Не, не — продължи мисълта си Паул. Нещо вътре в него го предупреди, макар че, общо взето, той не беше нито прозорлив, нито много остроумен. — Той изведнъж ще започне да си придава важност, нашият Вернер. Ще рече някоя голяма дума, щом го помоля. Ще изтърси някое свято извинение. А после пак ще продължи да лепи на колегите пластири по раните, да изглажда спорове, да успокоява всевъзможни грижи.“

Зад гърба му Фидлер за втори път го предупреди:

— Паул!

И Фидлер не беше подходящ. Още миналата седмица беше заявил открито, когато Бранд го подхвана: „Ами ти бе, Фидлер, и ти по-рано участвуваше във всички стачки, във всички демонстрации!“ А Фидлер бе отговорил: „Времената се менят, а заедно с времената и ние.“

Без да извърща глава, Паул погледна само с крайчеца на окото си към Фидлер.

„Този Паул и вчера ме погледна така странно и най-неочаквано — помисли си Фидлер. — Гнети ли го нещо?“

Фидлер беше четиридесетгодишен як мъж. Ходеше редовно да гребе и да плува. Лицето му беше широко и спокойно, очите му също гледаха спокойно.

„Всъщност — мислеше си Паул — отговорът, който той даде на Бранд, съвсем не го излага. Думите са като въздуха. Хвани го, ако можеш.“ Но през всичките тези последни години Фидлер на всичко и на всекиго отговаряше с все същото спокойно, почти любезно мълчание. И никой не може да го упрекне, че се е държал лошо или нечестно с някого. Държал — помисли си Георг^[1], — сякаш Фидлер бе стигнал до границата на досегашния си живот и стоеше сега на прага

на новия, очаквайки да го пуснат да влезе, а той, Паул, е вратарят. Да, Фидлер винаги се е държал порядъчно. Ето например онази история с подемния кран на строежа отсреща. Работата беше стигнала чак до Трудовия арбитраж, лошо се беше получило. Същия този ден бяха поискали двама души от техния цех да отидат отсреща, подемният кран тъкмо беше монтиран, те бяха от първите, които трябваше да се качат и слязат с него, но едно въже отскочи, сигурно по вина на Швертфегер, и четиримата мъже, които в момента бяха в кабината, здравата пострадаха, на самия Фидлер беше счупена ключицата. И четиримата имаха право да предявят искания за трудово обезщетение пред съда, можеха да обвинят Швертфегер, който, така или иначе, беше виновен за случилото се. Но ето че Фидлер бе уговорил тримата си колеги да представят всичко като дреболия, също и неговата пострадала ключица, за да не вкарат Швертфегер в такава беля. И това никак не беше лесна работа, като се има пред вид, че зад всеки от пострадалите другари плачеха жена и деца и настояваха да получат обезщетението за нанесените вреди и загуби на главите на семействата им.

„Достатъчно ли е това, за да се доверя на Фидлер? — се питаше Паул. — Може би и Бранд би постъпил така — от обществено чувство или кой ги знае нацистите как го наричат сега това чувство! Но може той да бе казал, че всеки е длъжен да носи отговорност. И че немарливостта е именно доказателство за липса на обществено чувство и затова Швертфегер трябва да си понесе наказанието.“

На всички производствени събрания Фидлер винаги поставяше кратки спокойни въпроси. Винаги искаше да му кажат ясно дали им плащат всичко както им се полага. Но и Бранд постъпваше точно така.

Месинговата капсулка на тезгяха му блесна. Скоро ще бъде обяд. Ей сега ще издрънчи звънецът за обедната почивка.

Неочаквано в мисълта му изплува едно обстоятелство — нито определено действие, нито някакво изказване на Фидлер, — нещо съвсем бегло, за което той никога не би си спомнил. Веднъж през пролетта им бяха съобщили, че след работа ще се съберат в големия салон да слушат заедно речта на фюрера, когато някой каза:

— Дявол да го вземе, аз пък трябва да отида на гарата.

Друг рече:

— Че върви, никой няма да разбере.

Обади се и трети:

— Всъщност то не е задължително.

Дори и той, Паул, бе казал:

— Щом не е задължително, аз пък отивам при моята Лизел. И без това винаги се знае предварително какво ще каже той.

Оказа се, че тези, които трябваше да си отидат, са твърде много, тоест те искаха да си отидат, но не можеха, защото и трите изхода бяха заключени. Тогава някому хрумна, че до портиерската къщичка има една малка вратичка. Вратичката действително беше много малка, а смяната им бе хиляда и двеста души. А излезе, че всички наведнъж искаха да се измъкнат през малката вратичка, та дори и той, Паул.

— Но, момчета, вие полудели ли сте? — беше им казал портиерът.

А от тълпата се обади някой:

— Това ми прилича на иглените уши, през които по-лесно камила ще излезе, отколкото...

Паул се бе извърнал и срещна спокойните очи на Фидлер, в които сред сериозното затворено лице на колегата неочаквано бе просветнал ликуващ блясък.

Върху капачето на капсулата слънчевият лъч изгасна. Сега слънцето се отразяваше върху стената между прозорците, гледащи към двора. Звънецът удари за обедна почивка.

— Трябва да поговоря малко с теб — издебна той Фидлер в двора.

Фидлер си помисли:

„Значи, действително го гнети нещо. Какво ли може да разстрои толкова нашия Паул?“

Паул се колебаеше. Фидлер остана учуден, че отблизо Рьодер изглежда много по-различен, отколкото той си го бе представял, особено очите му бяха съвсем други. Съвсем не бяха закачливи и детински, а студени и строги.

— Имам нужда от твоя съвет — започна Паул.

— Е, казвай де! — отвърна Фидлер.

Паул отново се поколеба, но после занарежда съвсем спокойно и ясно:

— Въпросът е за хората от Вестхофен, нали ме разбираш, Фидлер, става дума за бегълците. И по-точно за един от тях...

При това признание той преbledня също както преди два дни, когато Георг му бе съобщил същото. Фидлер също преbledня чак до устните още при първата дума. Дори притвори очи. Как шумеше дворът! Сред какъв грохот бяха попаднали той и Рьодер! Фидлер каза:

— А какво те накара да се обърнеш точно към мен?

— Не мога да си обясня. Просто ти имам доверие.

Фидлер се окопоти. Започна да поставя въпроси през зъби, кратки и сурови въпроси, и Рьодер му отговаряше също така кратко и сурово, че отстрани всеки можеше да помисли, че те се карат. И по смръщените им чела и преbledнелите лица можеше да се предположи, че те се карат с омраза. Докато накрая Фидлер тупна леко Паул по рамото и рече:

— Иди четиридесет и пет минути след свършване на работа във „Финкенхьофхен“ и ме чакай там. Трябва най-напред да обмисля всичко добре. Засега не мога още нищо да ти обещавам.

Следобедните часове на този работен ден бяха най-необикновените за двамата мъже. Паул можеше от време на време да се извърне назад към Фидлер. Правилно ли се беше спрял на него? Действително ли той е най-подходящият? Ако не е, ще трябва да стане.

„Откъде накъде той се насочи към мен? — мислеше си Фидлер. — Та нима изобщо все още ми личи нещо?... Е! Фидлер, Фидлер, твърде дълго и твърде добре внимаваше ти никой да не забележи нищо в държането ти, докато неочаквано вече нямаше и какво да се забелязва. Всичко бе замряло. И вече нямаше опасност никой да забележи каквото и да е в държането ти. И все пак нещо е останало в мен — каза си той сам — въпреки старанието ми да се прикривам. Останало е, и Рьодер го е почувствувал. Можех да му кажа: Рьодер, и аз не мога да ти помогна, ти си се излъгал в мен. Та аз нямам вече никаква връзка с никакво ръководство, с никакви другари, отдавна вече съм изгубил връзката с най-близките от тях. Може би не беше чак толкова трудно да ги открия наново и да се свържа с тях. Но аз не направих нищо и се откъснах. Сега вече съвсем съм се изолирал и не мога да ти помогна... Може би трябваше така да кажа на Рьодер, след като той ми се довери?

А как се случи така, че аз изведнъж се оказах сам и откъснат от всички? След многото арести не можах да намеря вече никаква връзка и малко по малко се самоизолирах. А може би не търсех достатъчно да

се свързва отново с другарите, както човек би търсил на живот и смърт?

И все пак положението ми не може да е чак дотам лошо, не е възможно. Не съм загрубял и затъпял чак дотам, и аз все още съм в движението, защото ето че Паул се насочи към мен. И аз ще намеря отново връзка с нашите другари. Ще се свържа непременно с тях. Но дори и да не успея, пак съм длъжен да му помогна сега. Човек не може вечно да стои и да чака и само да пита.

Истината е, че не намерих сили в себе си, когато работите ни тръгнаха зле. Тогава ние знаехме: ако стане провал, в най-добрия случай те чакат шест до осем години затвор, а в най-лошия случай ще те ликвидират. И тогава много лесно всеки можеше да ми отговори: това, което искаш от мен, Фидлер, означава да рискувам живота си! Не мога! И един ден се оказва, че и ти самият си отговорил така. Не можах да издържа, когато стана провал в ръководството. Но сега всичко ще се уреди. Да, когато арестуваха ръководството, аз се оттеглих и точно по това време арестуваха и Георг Хайслер.“

[1] На хартията пише „Георг“, но вероятно е Паул. Бел. zelenkroki. ↑

VI

— Това все едно, че е прощалният ми обед при вас — каза Ернст, — ако вашият господар Месер не бе продал през пролетта мерата зад горичката на Проказки, сега нямаше да става нужда да вървя с овците му на чужди пасища.

— Е, то не е много далеч дотам — отвърна Ойгени, — мога дори да ти махам за поздрав от прозореца на спалнята си.

— Раздялата си е раздяла — рече Ернст. — Че поседнете още малко с мен да ми правите компания, докато изям последната си палачинка.

— Че откъде това време? — отвърна Ойгени. Но тя въпреки всичко седна напреко върху прозоречната дъска с глава навън и с увиснали крака към кухнята. — Трябва да пека и да приготвя ястията за утре, защото ще пристигнат нашите три момчета — Макс ще получи първата си отпусका от шестдесет и шести полк, където служи, Ханзел има ваканция в училище, а и онзи калпазанин Йозеф също ще си дойде. Сигурно пари ще иска.

— Ами вашето синче идва ли понякога тук, Ойгени?

— Какво синче? — отвърна хладно Ойгени. — Не, не, той никога не е свободен в неделя, моят Робер учи хотелиерство във Висбаден.

— Не е занаят за мене това — рече Ернст.

— Ами детето си върви по своя път — рече нежно Ойгени. — Умее да посреща и изпраща гости, това си му е в кръвта.

— Той тук идва ли?

— Робер ли, че за какво? Може би Месер няма да има нищо против. Ханзел винаги отсъства, Макс се държи добре, но Йозеф... ако неочаквано се раздрънка, ще трябва да му цапна една през устата, ще стане скандал, а пък аз не искам такива работи.

— Че за какво да се раздрънка? — поде отново Ернст, защото искаше да задържи още Ойгени, която вече бе прибрала празните му чинии, чашата и приборите. — Нали бащата на момчето не е бил евреин?

— Не, за щастие беше само французин — отвърна Ойгени и стана. — И така, довиждане, Ернст, я свирни на твоята Нели да дойде да се сбогуваме. Сбогом, Нели. Какво добро кученце си! Сбогом, Ернст!

И все пак тя седна отново на предпрозоречната дъска, за да погледа, докато стадото се отдалечи. Ернст вече стои с гръб към къщата. Прехвърлил е свободно кърпата през врата си. Издал е единия си крак напред и е сложил ръка на хълбока си. С остър поглед под сведените клепачи, също като пълководец, който прегрупира полковете си и навярно и целия свят, той издава кратки полугласни заповеди, които карат кученцето му да се понесе като стрела ту насам, ту нататък, докато най-последно стадото се превръща в плътно продълговато облаче, което се вмъква в смърчовата горичка.

Как осиротя изведнъж поляната! Сърцето на Ойгени се свива. Не че ѝ е мъчно за Ернст. И без това през тези три дена, докато пасеше стадото тук, той само ѝ създаваше излишна работа и я заглавляваше с глупави брътвежи. Но когато сега горичката поглъща стадото и то след малко ще излезе от другата ѝ страна, полето ще остане голо чак до следващата година! Това кара човек да си припомни какво ли не, различни неща, които са му минали през главата, и когато отминат, животът му се променя и настъпва тишина и празнота, та да заплачеш.

Когато прекосяваше двора след обедната почивка, Херман се натъкна на Лерш, който подвикваше нагоре кратки заповеди с някакъв израз на лицето, който не се хареса на Херман. Херман вдигна очи нагоре. Малкият Ото висеше на въжетата между колелетата на един вагон и въртеше несръчно тежкото бутало. Дворът беше под нивото на улицата. Чрез подемния кран вагонът можеше да се вдигне нагоре или да бъде избутан така, че да застане над двора. Момчето се олюля леко и се вкопчи вдървено във въжетата. Поглеждаше ту към двора, който от високото му се струваше прекалено дълбок, ту нагоре към вагона, който сякаш всеки миг можеше да се стовари върху главата му. Един млад работник, който отговаряше за крана, му подвикна нещо, но съвсем не рязко и подигравателно, а с усмивка и насърчително. Ото сигурно бе получил пристъп на страх и скованост, както често се случва по време на чиракуването.

По време на работа в цеха Лерш имаше вид на уравновесен възрастен майстор. Сега обаче тонът на гласа му, презрителната му усмивка, както и блясъкът в очите съвсем не подхождаха за такъв обикновен случай — обучаването на един чирак. Херман мина край него и си каза, че това, което става тук, не го засяга. Ала само след три метра се спря, защото си помисли, че всъщност всичко тук го засяга.

Херман изчака на желязната стълбичка, докато отпратиха момчето. То стоеше почти мирно пред Лерш, вдигнало нагоре пребледнялото си лице, с немигащи очи, с полуотворени детски устни. Когато Ото склони и тръгна заедно с него по стълбичката, Херман рече:

— Такова нещо с всекиго се случва в началото. Не бива да стоиш така напрегнат, а напротив, да се държиш съвсем свободно. Изобщо не бива да мислиш, че висиш във въздуха. Крановете, които поддържат и вагона, и тебе, са изпробвани стотици пъти. През десетте години, откакто съм тук, никога не се е случвало нещо там. Трябва да си повтаряш непрекъснато това, щом те хване кризата на страха. Но няма човек, който отначало да не е преживявал подобен страх. И аз също! — И той положи ръка върху рамото на момчето.

Ала Ото сви незабелязано раменете си, така че ръката на Херман се плъзна надолу. Той погледна студено възрастния мъж. Навярно си мислеше:

„Това си е наша работа с Лерш и ти и без това нищо не разбираш от тези неща!“

Докато вървеше напред, Херман чу зад гърба си смеха на чирачето. Лерш подвикна отново една от своите къси заповеди нагоре с тон, сякаш не стои във фабричен, а в казармен двор. Херман извърна бързо още веднъж глава назад и видя лицето на момчето, пребледняло от страх, че може да се изложи, макар че поводът беше твърде незначителен, за да има нужда от подобни заповеди и от толкова много честолюбие.

„Какво ли ще стане от него — помисли си Херман, — след като сега още този хлапак взема добрината за бърбировост, а работническата солидарност за глупава отживелица? Навярно някой втори Лерш, а може би и по-лош от него, защото така го обучават.“

Херман прекоси два двора на нивото на улицата. Влезе в оглушителния шум на цеха, сред непрекъснатите бели и жълти

светкавици на поялниците. Тук и там го посрещаха с усмивка, която върху почернелите лица приличаше на гримаса, погледи от крайчеца на окото, където бялата очна ябълка сякаш се въртеше застрашително като в очите на негър, няколко подвиквания, които заглъхнаха сред общия грохот.

„Аз не съм сам — каза си Херман. — Всички тези мисли, които ми минаха през главата по повод случилото се с момчето, са чиста глупост. Момче като всички други. Но аз ще поема шефство над него, нещо като скрито шефство. Ще измъкна този момък от лапите на Лерш. Ще го направя непременно. Ще видим кой от двама ни е по-силен.“ Да, но за това ще е нужно време. А може би няма да му оставят такова време. От дългосрочната задача, която той сам си постави така неочаквано — толкова неочаквано, че дори на него самия му се стори, че му я бяха поставили отгоре, — мислите му се върнаха обратно към най-парливата задача, която можеше да провали целия му живот. Вчера Зауер, архитектът, го беше изчакал веднага след свършване на работния ден на една явка, която бе определена само за крайни случаи. Зауер се измъчваше от съмнения имал ли е право да отпрати посетителя си и описанието, което му даде — дребен, синеок, с лунички по лицето, — съвпаднаше напълно с описанието на Франц Марнет за Рьодер.

Ако този Рьодер все още работи при Покорни, там има един свестен човек, който може да го разпита, един възрастен работник, здрав и затворен в себе си другар, който се бе спасил от преследване само защото бе стоял малко настрана през последните две години преди идването на Хитлер на власт и го смятаха за откъснал се от предишните си другари. В понеделник той може да поразпита Рьодер. Херман познаваше този човек отдавна, на него можеха да доверят и парите, и документите за Хайслер, ако всъщност Хайслер все още е жив. И докато неусетно потъна изцяло в шума и пламъците на обикновената работна утрин, Херман непрекъснато се питаше дали всъщност е правилно да рискуват толкова много заради един отделен човек. Старият другар, който трябваше да разпита Рьодер, беше почти единствената сигурна опора в предприятието на Покорни. Нима имаха право да поставят на карта живота на един свой другар, за да спасят друг? При какви обстоятелства могат да си позволят подобен риск?

Херман прецени още веднъж всички „за“ и „против“: да, имаха право. Не само имаха право, а бяха длъжни.

VII

В четири часа следобед дежурството на Цилич свърши. И в обикновени дни той също така не знаеше как да използва свободното си време. Не го привличаха излетите на другарите му до близките градове, не го привличаха техните удоволствия. В това отношение той си беше останал истински селянин.

Пред входа на лагера стоеше една разтракана кола, пълна с щурмоваци, които се готвеха за излет по Рейн. Подвикнаха на Цилич да се качи. Но сигурно много щяха да се учудят, ако той го бе сторил, може би дори това щеше да ги смути. По погледите, с които те го сподиреха, по заглъхването на следработните им смехове можеше да се види, че той все пак се държеше на разстояние от тях.

Цилич крачеше по полската пътека към Либак през изсъхналата земя, която не можеше да затъмни блясъка на огромните му ботуши. Прекоси пътя, който свързваше шосето с реката. Пред оцетната фабрика и днес още стоеше постови — най-предният пост на Вестхофен. Постовият козирува, Цилич отвърна на поздрава. Зави няколко метра зад фабриката. Огледа канала, през който Хайслер навярно се бе промушил. Огледа мястото, където избягалият бе повръщал според показанията на Гъбката. Гестапо бе възстановило твърде точно пътя на бягството на Хайслер чак до земеделското училище. Цилич няколко пъти вече бе минал по него. Откъм оцетната фабрика излязоха петдесетина души: беше малката група на местните сезонни работници от близките села. Всички до един бяха разпитвани вече от край до край. Сега те се спряха зад Цилич и за стотен път погледнаха към канала. За стотен път казаха: невероятно! Не му е било лесно! И най-важното, че още не са го хванали! Но всички останали са заловени вече!

Едно чираче, чието детинско личице се подаваше над увисналите като на закачалка работни дрехи на баща му, попита Цилич направо:

— Хванахте ли го най-после?

Цилич вдигна глава и се огледа. Из един път всички се забързаха, мълчаливи и бледи. Онези, върху чиито лица до преди миг се четеше

злорадство, побързаха да го прикрият като забранено знаме. Някой рече на чирачето:

— Ти не знаеш ли кой е този? Че това е Цилик!

Цилик тръгна отново по полската пътека, огрян от слабите лъчи на следобедното есенно слънце. Земята тук приличаше досущ на неговия роден край, тъй като реката не се виждаше оттук. Цилик беше близък земляк на Алдингер. Бе израсъл в едно от отдалечените села зад Вертхайм.

Тук-таме се белееха и синееха забрадките на навелите се над нивите жени. Какъв ли месец сме сега, какво има да берат? Може би ще вадят картофи или ряпа? В последното си писмо жена му го питаше няма ли да се върне най-после, та да си оправят сметките с арендатора. Ще могат да оползотворят спестените пари, защото като многодетно семейство, и то на стар боец, те имаха много привилегии и можеха най-после да постегнат стопанството си; двамата най-големи синове вече са здрави като баща си, но все пак те не могат да го заменят и ако той си дойде, ще могат да изорат наполовина земята, която бяха взели под аренда, а другата половина да оставят за люцерна за кравите, които смятат да купят тази година.

Цилик стъпи с едната си подметка там, където Георг бе намерил панделката на момиченцето. След няколко минути стигна до разклонението, където бабата — Чекмедженцето — бе свила от пътя. Не се отправи към земеделското училище, а тръгна направо надолу към Бухенау. Беше жаден. Не пиеше редовно, а на интервали, но здравата.

Вървеше през спокойните поля, под купола на сивосиньото небе; тук-таме проблясваше лопата; когато чуваха стъпките му на края на пътя, селянките вдигаха лица, избърсвайки с юмрук потта от очите си, и го съпровождаха с поглед, а дълбоко някъде в него сърцето му се свиваше при мисълта, че ще трябва завинаги да се върне дома. Ако Фаренберг го уволни или самият той се провали така жестоко, че да не може да задържи повече никого от своите хора, къде другаде можеше да върви той, Цилик? Особено го измъчваше един спомен: когато се върна след войната през ноември 1918-а година в запустялото си стопанство, завари само мухи, плесен и много деца, след всяка отпуската по едно, природени към предишните две, и една изсъхнала и загрубяла като баят хляб жена. Тя го бе попитала стеснително, с мек поглед, няма

ли да запуши дупките, особено на прозорците, и най-напред в обора, защото там най-много духало вятър. Вече бе измъкнала ръждясалите инструменти. И чак тогава той разбра, че това вече не беше отпуската, през която — от него да мине — ще зачука някой и друг пирон и после ще се върне обратно там, където няма пролуки и няма нужда да зачука пириони; разбра, че вече веднъж завинаги се бе върнал у дома и никой повече не можеше да го спаси и да го извади оттук. Още същата вечер отиде в кръчмата, наистина тя съвсем приличаше на тази кръчмичка тук, чиито червени тухли, покрити с бръшлян, пробляснаха зад полята на входа на Бухенау. А какво жалко вино му бе поднесъл оня кръчмар тогава; отначало той бе седял замислен, после се беше разкрещял:

— Е, това е, ето ме отново у дома, в тая дупка, така е, ето ме пак тук? А гадовете провалиха нашата война, да, нашата. Нима ще тръгна сега отново подир говедата? Те сигурно така си мислят. Цилих ще трябва сигурно да стърже плесента с нокти от стените? Че я ми погледнете ръцете! Вижте ми палеца! Какво гърленце имаше той, нежно като на славей. „Цилих — ми вика лейтенант фон Кутвиц, — ако не беше ти, вече да съм се възнесъл на небето.“ А ония бандити на Ахенската гара искаха да смъкнат Железния кръст от гърдите на лейтенант Кутвиц. Когато откараха моя лейтенант Фаренберг в лазарета с рана от куршум и лейтенант Кутвиц го смени, моят лейтенант ми подаде ръка от носилката!

— Да се чуди наистина човек — подхвърли някой от съседна маса, облечен все още във войнишки дрехи, но без пагони, — как така ние изобщо изгубихме войната, след като ти участвувахе в нея, Цилих?

Цилих се нахвърли срещу съседянина си и едва не го удуши. Още тогава хората искаха да повикат полицията, но не го сториха заради жена му. И през следващите години в селото го търпяха само заради плачовете на жена му. Защото я виждаха как се трепе от труд; на първо време те идваха да му предлагат това и онова, ту да използват безплатно нечия вършачка, ту някакъв инструмент. Цилих обаче отвърщаше на всички:

— По-добре да пукна, отколкото да приема нещо от тая паплач!

Жена му отвърщаше:

— Че защо пък паплач?

А Цилих се сопваше:

— Всичките бързаха да се върнат колкото може по-скоро у дома си да не им останат картофите неизровени!

И въпреки всички грижи и трудности в страха на госпожа Цилих от мъжа ѝ се примесваше и възхищение от него. Ала стопанството им загиваше, кризата беше еднакво безпощадна и за виновни, и за невинни. Цилих ругаеше заедно с онези, от които не искаше да получава услуги. Видя се принуден да напусне собственото си стопанство и да се премести заедно със семейството си в малката къщичка на тъстовете си... Това беше най-ужасната година, когато трябваше да живеят наблъскани като в конски вагон. Как трепереха децата, когато той се прибираще вечер!

Веднъж бе отишъл на пазара във Вертхайм, когато неочаквано чу някой да го вика:

— Цилих!

Беше негов другар от фронта, който веднага го заговори:

— Ела с нас, Цилих, ела с нас! Това е най-правилният път за тебе. Ти си другар, ти си бойка натура, човек с национално чувство, ти си противник на тая шайка, противник на правителството, ти си против евреите.

— Да, да, да — отвърна Цилих, — против съм!

От този ден нататък Цилих можеше да си позволи всичко. Край на жалкото мирновремено съществуване, поне за Цилих то вече беше свършено.

Пред изумените погледи на съселяните му всяка вечер идваха да вземат Цилих с мотоциклет, понякога дори и с кола. Но къде се случи една вечер ония сополанковци от тухларната фабрика да се намъкнат в пивницата, където отсядаха членовете на Щурмовите отреди! Един поглед накриво предизвика някаква приказка, приказката предизвика удар с нож.

Така или иначе, в затвора съвсем не беше по-зле, отколкото в оная тясна миша дупка у дома; по-скоро беше далеч по-чисто и по-приятно. Жена му умираше от срам и оплакваше срама си, ала трябваше да избърше сълзите си и да се ококори здравата, когато в селото им пристигна под строй цял отряд щурмоваци, за да отпразнуват завръщането на мъжа ѝ. Що речи бяха, що приветствия, що пианство! И кръчмарят, и съседите им не можеха да се начудят.

Два месеца по-късно по време на големия тържествен поход на Щурмовите отреди той позна на трибуната Фаренберг, някогашния си командир, неговия лейтенант. Вечерта успя да се промъкне до него.

— Помните ли ме все още, господин лейтенант?

— Я виж ти — Цилич! И ние двамата с теб носим същата униформа!

„И ето сега аз, да, аз, ще трябва да вървя да паса кравите! — мислеше си Цилич. Като гледаше широката селска улица, която му напомняше тяхното село, той усети как цялата му вътрешност се изпълва с притъпен страх. — Точно такава раздрънкана е бравата и на нашата селска кръчма!“ — мина му през ума.

— Хайл Хитлер! — извика кръчмарят прекалено високо. После добави с обикновената си кръчмарска любезност: — В градината има едно слънчево местенце, може би господин щурмовакът ще благоволи да седне в градината?

Цилич хвърли бегъл поглед към отворената градинска врата. През кестеновите дървета есенната светлина падаше на петна върху празните маси, подредени с нови карирани покривки за неделния ден. Цилич извърна глава. Дори гледката само му напомни обикновените празнични дни, изминалия му живот, жалкото мирно съществуване. И той остана край тезгяха. Поръча си чаша резняк. Неколцината посетители, които вече стояха пред тезгяха, дошли да пробват тазгодишния резняк като Цилич, отстъпиха малко встрани. Наблюдаваха Цилич със смръщени чела. Настъпилото около него мълчание не направи впечатление на Цилич. Той скоро надигна третата чаша. Кръвта вече шумеше в ушите му. И този път обаче алкохолът не му донесе облекчение. Напротив, онзи приглушен страх, който го бе изпълнил преди малко до пръсване, сега нарасна още повече. Искаше му се да закрепси. Познаваше този страх от малък. Той го бе подтиквавал към най-ужасни и най-отчаяни постъпки. Това беше най-обикновеният човешки страх, колкото и животински да се проявяваше. Вроденият му разум, огромната му сила още от детски години бяха потиснати, ненужни, ненасочени, неоползотворени.

По време на войната той откри нещо, което му даваше облекчение. Не побесняваше, като видеше кръв, както обикновено става с убийците. Това би било един вид опиянение, което може да се лекува единствено чрез други опиянения. Него обаче видът на кръвта

го успокояваше. Караше го да притихва, сякаш неговата собствена кръв изтича от смъртоносната рана, сякаш му правеха кръвопускане. Той гледаше, успокояваше се и си отиваше, и след това спеше спокойно.

На една маса в кръчмата седяха няколко момчета, членове на Хитлеровата младеж; между тях бяха Фриц и неговият групов ръководител Алберт, същият този Алберт, комуто Фриц още предишната седмица бе готов да се подчинява сляпо във всичко. Кръчмарят му беше чичо. Момчетата пиеха сладка шира; пред тях на масата имаше паница с орехи, които те чупеха два по два и хвърляха ядките в ширата, за да се напоят със захарност, докато те изпият съдържанието. Обсъждаха един неделен излет. Алберт — обгоряло от слънцето чевръсто момче, с хитри очи — вече умееше да поставя в разговорите незабелязано разстояние между себе си и своите връстници. Откакто Цилич бе влязъл в кръчмата, Фриц бе престанал да разговаря и да чупи орехи. Погледът му остана закован върху гърба на Цилич. И той познаваше Цилич отдалеч. И той беше чувал какво се шушука за него. Но не се беше замислял над това.

Фриц беше получил призовка да се яви тази заран във Вестхофен и бе тръгнал натам с разтуптяно сърце, след прекарана безсънна нощ. Там обаче го очакваше изненада. Казаха му да си върви, защото следователите си били заминали и те нямали нужда от призованите. Фриц почувствува безкрайно облекчение и се върна в училище — всичко беше наред, само дето якето му го нямаше, но той беше готов вече да се откаже от него. С какво настървение се бе отдал днес на работата си, на тренировките, на другарството! Гледаше само да не се натъкне на градинаря Гюлчер. Как можа да се изпусне да се разприказва пред стареца, пред този дърт пушач на лула! През целия ден Фриц бе същият момък от миналата седмица. И за какво ли всъщност се беше стреснал? Че какво толкова е направил! Изрекъл няколко празни приказки! Едно тихичко „не“! Но от това не можеше да има никакви последствия. А нещо, от което няма последствия, все едно, че не се е случило, нали? До преди пет минути Фриц беше най-веселият сред тяхната момчешка компания.

— Накъде си се заяпал така, Фриц? — подвикна някой.

Фриц потрепера.

„Кой всъщност е този Цилих? Какво общо има той с мен? Какво общо мога да имам аз с един Цилих? Какво общо може да има той с нас! И дали това, което се говори за него, е вярно?

Може пък онова яке въобще да не е било моето? То хора си приличат като две капки вода, та какво остава за якетата — а междуременно може действително да са заловили всички бегълци... Навярно и моя. Той може да не е признал, че якето е било негово. Нима този Цилих е свързан с нас както нашият Алберт, нима всичко онова, което се говори за него, е вярно? Каква нужда имаме ние от него? И защо да са заловили и моя? А защо изобщо му е трябвало да бяга? Или пък защо въобще са го хвърлили в лагера?“

Той не отместваше поглед от огромния гръб, облечена кафява риза, който можеше да даде отговор на всички негови въпроси. Цилих пиеше вече петата си чаша.

Неочаквано пред кръчмата спря мотоциклет. Един щурмовак извика навътре към помещението, без да слиза от седалката:

— Хей, Цилих.

Цилих се извърна бавно. Имаше вид на човек, който е на границата между обикновеното си състояние и пианството и сам не е наясно пиан ли е вече, или е още трезвен. Фриц следеше внимателно с поглед държането на двамата мъже, без да може да разбере защо толкова се вълнува. Приятелите му бяха хвърлили само по един поглед натам и тъй като нямаше нищо за гледане, бяха продължили да обсъждат бъдещия излет.

— Сядай зад мен — рече новодошлият щурмовак, — търсим те навред. Аз бас дадох, че ще те намеря тук.

Цилих излезе от кръчмата с натезали, но твърди стъпки и изправено тяло. Страхът му бе изчезнал; чувствуваше се удовлетворен, че и него го търсят и е необходим. Яхна втората седалка. Мотоциклетът изхвърча.

Цялата случка не бе траяла повече от три минути. Фриц се извърна на стола си, за да проследи заминаването им. Лицето на Цилих, както и погледите, които двамата мъже си размениха, го изплашиха. Усети хлад. В младежкото му сърце се надигна нещо — някакво предупреждение или съмнение, нещо, за което едни казват, че е вродено у човека, други — че не е вродено, а се придобива с течение

на времето, трети — че то въобще не съществува. Но момъкът го усети, то го караше да трепере, докато шумът от мотора заглъхна.

— За какво ме викат?

— Заради Валау. Бунзен се зае лично да го разпитва.

Влязоха в бараката, където Фишер и Оверкамп се бяха настанили в началото на седмицата. Пред вратата стояха група разпръснати щурмоваци и есесовци. Бунзен, който явно бе заел мястото на Оверкамп, извикваше по име някого отвън, прекъсвайки разпита. Когато вратата се отвореше, всички поглеждаха напрегнато, за да разберат кого ще повика.

Когато го отведоха в бараката, у Валау отново проблясна слаба надежда, че Оверкамп още не е заминал и че ненужният разпит ще започне отначало. Оказа се обаче, че в бараката беше само Бунзен и онзи Уленхаут, който щеше да стане наследник на Цилич в наказателната група. Върху лицето на Бунзен Валау прочете, че е дошъл краят.

Сега всички чувства на Валау се вляха в едно: жажда. Каква ужасна жажда! Той никога вече няма да може да я утоли. Всичката пот бе изтекла от тялото му. Той изсъхва. Какъв огън го гори! От всичките му пори сякаш излиза пара. Всичко се изпарява, сякаш целият свят загива, а не само той, Валау.

— На Оверкамп ти не си казал нищо. Двамата с теб по-добре ще се разберем. Хайслер ти беше съвсем близък приятел. Той ти е разказвал всичко. На ти! Как се казва годеницата му?

„Значи, все още не са го хванали“ — помисли си Валау, забравяйки за последен път себе си, собствената си неминуема гибел.

Бунзен видя блясъка, преминал през очите на Валау. Юмрукът му се стовари. Валау се блъсна в стената.

Бунзен заговори ту тихо, ту високо:

— Уленхаут! Внимание!... И така, как се казва тя? Името й!... Забравил си го? Ей сега ще си спомниш!

Докато Цилич летеше през полята към Вестхофен, Валау вече лежеше на пода на бараката. Но той имаше чувството, сякаш не се пръска собствената му глава, а неустойчивият чуплив свят.

— Името ѝ! Как се казва тя?... На̀ ти! Елзе?... На̀ ти! Ерна?... На̀ ти! Марта?... На̀ ти! Фрида?... На̀ ти! Амалия?... На̀ ти още! Лени?

„Лени, Лени от Нидеррад, защо му трябваше на Шорш да ми казва името ѝ? И как можах да си го спомня сега? Защо престанаха да ме удрят? Да не би да съм казал нещо? Да не би името само да се е изплъзнало от устата ми?“

— На̀ ти! Катарина?... На̀ ти! Алма?... На̀ ти!... Почини си малко и го изправи!

Бунзен надникна през вратата и искрите в очите му подпалиха подобни искри във всички очи, които го гледаха очаквателно. Той съзря Цилич и му махна с ръка да влезе.

Валау седеше облегнат на стената, целият в кръв. От вратата Цилич го изгледа спокойно. Малко парче светлина над рамото на Цилич, това малко синьо тгълче есен напомни на Валау за последен път, че законите на вселената са всевечни и ще пребъдат, каквито и битки да се водят. Цилич постоя за миг неподвижно. Никога досега никой не бе посрещал погледа му така спокойно и с такова чувство за собствено достойнство.

„Това е тя смъртта“ — помисли си Валау.

Цилич придърпа бавно вратата зад себе си.

Беше шест часът след обяд. Никой друг не присъствуваше. Ала още в понеделник сутринта в заводите на Опел край Манхайм, където Валау бе член на заводския комитет преди време, един лист се предаваше от ръка на ръка:

„Някогашният член на нашия заводски комитет, депутатът Ернст Валау, е бил пребит в събота, шест часа вечерта, във Вестхофен. Палачите скъпо ще ни платят за това в деня на разплатата.“

Строените в колона лагерници видимо потрепераха, когато забелязаха в събота вечер, че дървото на Валау е празно. Оловнотежкият гнет над всички в лагера, неочакваното завръщане на Цилич, приглушеният шум, събирането на щурмоваците — всичко това бе подготвило вече хората за истината. Сега вече затворниците не можеха да се подчиняват, дори и това да им костваше живота... Неколцина припаднаха в строя, други не можаха веднага да си намерят местата — незначителни нередности, които обаче, взети заедно,

нарушиха строгия ред. Непрекъснатите заплахи, все по-строгите наказания, вилнеенето на щурмоваците, които сега всяка вечер нахлуваха в бараките на затворниците, вече не можеха да стреснат никого, защото всеки смяташе, че краят му е дошъл.

Смъртта на Валау отприщи и у есесовците, и у щурмоваците нещо, което дни наред ги бе спирало да не стигнат до крайност. Тази крайност беше убийството на Валау. Едва сега последва невероятното, неподозираното, което настъпва след края. Пелцер, Алберт и Фюлграбе не бяха ликвидирани със същата бързина като Валау, а постепенно. Уленхаут, комуто сега бе поверена наказателната група, искаше да докаже, че е втори Цилих. Цилих искаше да покаже, че е все още Цилих, Фаренберг искаше да покаже, че е все още комендант на лагера.

Ала сред командирите във Вестхофен се надигнаха вече и други гласове. Те заявиха, че положението там е станало нетърпимо. Фаренберг трябва да бъде свален колкото се може по-бързо и заедно с него трябва да изчезне и неговата шайка, която той бе довел със себе си или насъбрал впоследствие. Онези, които говореха така, не искаха да се сложи край на ада и да се въдвори справедливост, но искаха да се сложи ред и в ада.

А Фаренберг, колкото и да беснееше, по-скоро бе допуснал, отколкото заповядал убийството на Валау и всичко, което последва по-късно. Неговите мисли отдавна се бяха насочили към един-единствен човек и не можеха да се отвлекат оттам, докато той е жив. Фаренберг бе престанал да спи и да яде, сякаш той самият бе преследваният. Единственото разпореждане, което той издаде съвършено самостоятелно, до най-малките подробности, бе как да се постъпи с Хайслер, щом го върнат жив в лагера.

VIII

— Свършихме за днес, господин Метенхаймер — извика първият майстор тапетаджия Фриц Шулц непринудено и весело. Ала той от половин час се подготвяше за това възклицание.

И Метенхаймер не се забави да даде очаквания отговор:

— Обявяването на края на работния ден е моя работа, Шулц.

— Драги ми Метенхаймер — рече Шулц, прикривайки усмивката си, защото той обичаше стария майстор, кацнал горе на стълбата със строго лице и тъжно отпуснати мустаци. — Господин щандартенфюрерът Бранд трябва да ви даде орден. Но сега наистина можете да слезете, всичко е окончателно готово.

Метенхаймер отвърна:

— Всичко е готово — такова нещо въобще не съществува. Готово е дотолкова, доколкото Бранд не бива да забележи, че не е готово.

— Ами това се иска.

— Моята работа трябва да бъде безукорна независимо от това, дали е за Бранд или за Зондхаймер.

Шулц погледна развеселен нагоре към Метенхаймер, който стърчеше върху своята стълба като катеричка на клонче, ръководен единствено от съзнанието, че трябва да изпълни дълга си пред погледа на някакъв строг невидим клиент.

Когато той тръгна през празните, вече блеснали в разноцветни тонове стаи и мина на стълбището, работниците замърмориха, а нацистът Щимберт издрънка нещо за превишаване на права, за работно време и за искане на сметка. Шулц се обади съвсем спокойно със смеещи се очи:

— Нима вие не сте готов да поработите половин час извънредно заради вашия щандартенфюрер?

Всички се ухилиха.

Лицето на Щимберт се разкриви. Колегите му стояха доволни и смутени. На прага на първата стая, отворена към стълбището, стоеше Ели, която се бе изкачила тихо и мълчаливо. Чирачето, което бе останало да помете стаите, стоеше зад гърба ѝ ухилено. Тя попита:

— Баща ми тук ли е още?

Шулц извика:

— Господин Метенхаймер, дъщеря ви!

Метенхаймер извика от стълбата:

— Коя?

Шулц отвърна все така високо:

— Ели!

„Откъде ли ми знае името този човек?“ — помисли си Ели.

Метенхаймер слезе пъргаво като момче от стълбата. Години вече Ели не бе идвала да го вземе от работа и сега той сякаш се бе подмладил от гордост и от радост, като видя любимата си дъщеря сред голямата празна, готова за нанасяне къща — една от многото, които той бе подновявал в мечтите си за нея. Веднага забеляза тъгата в очите ѝ и умората, която правеше лицето ѝ още по-нежно. Разведе я из къщата, за да ѝ покаже всичко.

Чирачето се опомни първо и примлясна с език. Шулц го плесна леко. Другарите му казаха:

— Чиста работа! Да му се ненадява човек на стария сърдит мърморко, че е могъл да направи такава дъщеря.

Шулц побърза да се преоблече. Тръгна подир бащата и дъщерята на известно разстояние, когато те заслизаха надолу по Микелщрасе, хванати под ръка.

Ели тъкмо казваше:

— Та така беше тази нощ и сигурно пак ще дойдат да ме вземат, навярно още тази нощ. Чуя ли стъпки, цялата потрепервам. Така съм уморена!

Метенхаймер отвърна:

— Успокой се, детето ми. Ти нищо не знаеш и толкова. Мисли си винаги за мен. Аз никога няма да те изоставя. А сега престани да мислиш поне половин час за всичко това. Ела, ще влезем в тази сладкарница. Какъв сладолед искаш? Смесен?

Ели предпочиташе да изпие една чаша топло кафе, но не искаше да помрачи радостта на баща си. Още докато тя беше малко момиченце, той винаги я беше водил да я черпи сладолед.

Той каза:

— И сложете допълнително още една вафла.

В това време в сладкарницата влезе Шулц, първият му помощник. Той се приближи към масата им.

— Утре заран нали ще дойдете на работа, Метенхаймер?

Метенхаймер отвърна изненадан:

— Ами да.

— Е, тогава ще се видим — отвърна Шулц. Той почака един миг дали Метенхаймер ще го покани да седне. Подаде ръка на Ели и я погледна право в очите.

Ели не би имала нищо против този здрав, приятен млад мъж с открито и честно лице да седне при тях. Оставането насаме с баща ѝ все пак започна по малко да я притеснява. Ала Метенхаймер погледна Шулц така мрачно, че той побърза да се сбогува.

IX

— Да не би и вие да сте се скарали у дома с жена си, господин Рьодер, та ви е по-добре тук при нас? — попита кръчмарят на „Финкенхьофхен“.

— Моята Лизбет и аз никога не се караме... Но тя няма да ме пусне да вляза у дома днес, ако не ѝ занеса гратиси за мача. Утре е решителният мач на Вестенд срещу Нидеррад. По този случай съм ви толкова ранен посетител този ден, господин Финк.

Паул чакаше вече втори час Фидлер във „Финкенхьофхен“; кръчмата носеше името на собственика — стария Финк. Гледаше през прозореца към улицата. Ето вече и уличните фенери запалиха! Фидлер беше казал, че ще дойде в шест. Ала беше заръчал Паул да го чака във всички случаи.

На витрината на кръчмата имаше две шишета от корк, изрязани във формата на джуджетата с шапчици. Джуджетата бяха стояли на същата витрина още когато Паул бе идвал във „Финкенхьофхен“ като дете заедно с баща си.

„Какви ли не глупости майсторят хората — помисли си Паул за тези шишета, сякаш той самият не принадлежеше вече към тези хора, които майсторят разни джунджурии. Помисли си: — Виж, баща ми беше друг човек!“ Бащата на Паул, дребен като сина си, бе умрял едва четиридесет и шест годишен вследствие на маларията, която го бе хванала по време на войната. „Едно още искам да направя през живота си — казваше баща му, — да замина за Холандия в Амеронген и да се изходя пред вратата на Вилхелм.“

„Сега най-добре ще бъде — помисли си Паул — да си поръчам една порция свински ребърца със зеле. Но не мога да нанеса такова огорчение на Лизбет, да взема да изхарча парите за неделя.“

Поръча си още една халба светло пиво. Някой го попита, минавайки край масата му:

— Отдавна ли си тук, или сега идваш?

„Ето го Фидлер, идва — потрепера Паул — и явно не е намерил никого.“

Лицето на Фидлер беше строго и напрегнато. Той сякаш не забеляза веднага Паул. Но докато стоеше пред тезгяха, непрекъснато усещаше упорито насочения към него поглед на Паул. Едва когато си тръгна, той потупа приятеля си по рамото и седна уж между другото на края на един стол на неговата маса:

— В осем и петнайсет, преди започване на филма, край кино „Олимпия“, там, където паркират колите, ще чака един малък син „Опел“. Ето ти номера. Да се качи веднага, ще го чакат... А сега внимавай, аз трябва да разбера дали всичко е минало добре. Каква причина можем да измислим, за да пратя жена си при твоята Лизбет?

Паул чак сега отмести погледа си от Фидлер. Втренчи се пред себе си. После каза:

— Да ѝ поиска рецептата за бухтите.

— Кажи на жена си, че си ми дал да опитам от бухтите. Когато жена ми дойде да вземе рецептата, ако с Хайслер всичко е минало добре, ѝ кажи, че ни пожелаваш „добър апетит“, а ако се е случило пешо непредвидено, кажи да ни съобщи да гледаме да не ни се разстроят стомасите.

Паул каза:

— Аз отивам веднага при Георг. Изпрати жена си чак след два часа.

Фидлер стана веднага и си отиде. Ръката му се бе притиснала преди тръгване още веднъж леко върху рамото на Рьодер. Паул поседя още малко мълчалив и неподвижен. Усещаше върху рамото си лекия натиск на Фидлеровата ръка — този безмълвен знак на уважение, на братско доверие, едно докосване, което прониква в човека по-дълбоко, отколкото каквато и да е нежност. Той чак сега осъзна важността на новината, която Фидлер му бе съобщил... На съседната маса някой си свиваше цигара.

— Дай и на мене една, другарю.

По време на безработицата той беше пушил някакъв лош тютюн, за да приспива глада си, а после се беше подчинил на Лизбет и беше престанал да пуши, за да пести парите. Сега неумело завитата цигара се раздробя между пръстите му.

Той скочи. Нямаше търпение да чака трамвая на спирката и тръгна пешком към града. Улиците и хората от лявата и от дясната му страна му създаваха чувството, че и той участва в събитията на деня.

Изчака в тъмния вход зад колите да се поуспокои. Притисна се досами стената, за да пусне да мине край него една компания посетители на кръчмата. Откъм улицата се носеше шумът на съботната вечер. И той винаги се бе опитвал да се измъкна в предпразничната вечер в кръчмата, тъй като му стигаше да прекара цялата неделя заедно с Лизел. Дворът беше по-многолюден от вчера. Паул забеляза Георг, който беше клекнал на пода и очукваше под светлината на фенера някаква ламарина. Беше по същото време като снощи, когато той го доведе. Прозорчето на стаичката в гаража светеше, значи, леля му е вътре.

Георг се наведе още по-ниско надолу, както винаги, когато чуваше стъпки зад гърба си. Очукваше някакво парче ламарина — щом го оправеше, отново го изкривяваше и пак започваше да го очуква. Усети, че някой се спря зад гърба му.

— Хей, Георг!

Георг вдигна бързо поглед. После пак така бързо го сведе и удари два пъти леко с чука. Лицето на Паул изразяваше нещо, което можеше да го подлуди. Изтекоха две мъчителни секунди. Той не можеше да разбере израза върху лицето на Паул — тържествена сериозност, примесена със закачливост. Паул коленичи до него и опипа тенекията. Рече му:

— Всичко е наред, Георг. В осем часа и петнайсет минути край задния вход на кино „Олимпия“ ще чака малък син „Опел“. Ето ти номера. Влез веднага в колата.

Георг изкриви отново очукания ръб.

— Кой ще ме чака?

— И аз не знам.

— Не знам дали трябва да отида.

— Трябва. Бъди спокоен. Познавам човека, който уреди въпроса.

— Как се казва той?

Паул се поколеба и каза:

— Фидлер.

Георг затърси бързо в паметта си сред хаоса от лица и имена през годините назад. Ала никакъв спомен не изплува оттам. Само Паул повтори:

— Сигурен съм, че е свестен човек.

Георг отвърна:

— Ще отида.

— Аз ще вляза сега при леля — рече Паул, — за да уредя да дойдеш веднага с мен да си прибереш нещата.

Паул почувствува голямо облекчение, когато госпожа Грабер не му възрази. Тя се дръпна зад бюрото си, което изпълваше почти цялата стаичка. Изтеглената доста ниско висяща от тавана лампа осветяваше твърдата ѝ коса — като обвита в бели пламъци грива. Върху бюрото беше търговската ѝ книга, имаше таблици, календар, няколко писма под преспание от малахит. В една малка скала от малахит беше пъхнат часовник и имаше малко басейнче за мастило, както и отворстие за писалки и моливи. Като шестнадесетгодишна булка тя доста се беше радвала на това украшение. Едно най-обикновено бюро, бюро в кантора. Тук нямаше нищо необикновено освен самата нея. Тя бе извлякла от малкото предприятие, където я бе довел случаят, всичко, което можеше да се извлече от него. Целият двор беше свидетел, когато мъжът ѝ я биеше. Целият двор бе свидетел и когато тя започна да му отвърща. После дойде войната и тя загуби там и двамата: и мъжа си, и любимия. Детето ѝ — умряло, задушено от коклюш — също лежеше вече двадесет години в гробищата на урсублинките в Кьонигщайн. И когато тя се върна в кантората, по учудените физиономии и опулените погледи на съседите разбра, че всички знаят малките ѝ тайни. Шофьорите ѝ си помислиха: „И на нея дори ѝ е дошло много.“ А тя удари с крак в земята и изкрещя:

— Да не ви плащам да ме зяпате? Хайде, хайде, работете!

От този миг нататък никой край нея не бе видял вече мира, а най-малко тя самата.

А може пък сега да отдъхне малко, например тази вечер. Да откаже ли на този човек да отиде да си прибере дрехите от Рьодерови? Защо Паул сам не ги е донесъл? Но нека върви, щом са рекли, да си прибере вехториите. А що се отнася до заплатата, щом той се настани окончателно при нея, ще я уговорят. Той ѝ харесва. Тя ще съумее да го направи по-разговорлив. У него има нещо, което ѝ напомня родния край. Той е от ония места, където първо вее леден вятър, та след това хората приемат всеки повей като свеж полъх. Може да се каже, че те двамата са земляци. Но нека той най-напред се пренесе тук. Ще спи в преградената стаичка в гаража. Може да разтвори леглото на нейния покоен Грабер — и без това стои така неизползвано.

Паул се върна при Георг. Каза му:

— Е, Георг...

Георг отвърна:

— Да, Паул?

Паул се бавеше, не се решаваше да тръгне, но Георг му каза:

— Върви, върви!

И той си тръгна, без да се сбогува, без да го погледне, и излезе бързо на уличката. И двамата веднага и едновременно усетиха в сърцата си онова леко неугасимо горене, което се усеща само тогава, когато хората предугадят, че никога вече няма да се видят.

Георг застана така, че да може да вижда часовника в помещението на кръчмата. След малко госпожа Грабер излезе при него.

— Хайде приключвай — рече тя — и върви да си вземеш нещата.

Георг отвърна:

— Предпочитам преди това да свърша тук всичко сам, защото ще остана да преспя у Рьодерови.

— Че у тях има шарка.

— Аз отдавна вече съм изкарал моята шарка, не се безпокойте за мене.

Тя остана права зад гърба му, ала нямаше повод да го нахока да бърза.

— Я ела — рече неочаквано тя — да идем да изпием по чаша за назначаването ти.

Георг се стресна. Само на двора пред гаража, наведен над работата си, той се чувствуваше сравнително сигурен. Страхуваше се да не се случи нещо в последния миг. Каза:

— Откакто ми се случи онази неприятност, реших да не пия вече.

Госпожа Грабер се разсмя:

— И докога мислиш да държиш на обещанието си?

Той сякаш се замисли сериозно за миг, после рече:

— Още три минути.

В кръчмата ги посрещнаха шумно. Беше пълно с хора. Жената явно беше постоянен гост тук. След като ги обсипаха с приветствия, повече никой не им обърна внимание. Двамата останаха край тезгяха.

Тогава погледът на Георг падна върху двама възрастни хора: мъж и жена. Двамата седяха като вклучени между другите посетители зад

шишета с бира — и двамата дебелички, доволни.

„Боже мой, та това са те, да, двамата Клапродови, Клапродови от боклукчийската служба. Каква ли беше оная поръчка на времето, която жената настояваше да приемат, а мъжът се противеше, докато едва не се хванаха за косите, а после разярени видяха, че всички около тях им се смеем от сърце. Ала сега вие двамата не бива да се обръщате, мило семейство Клапрод, как се случи да ви видя още веднъж! Само не бива да се обръщате към мен!“

— Наздраве! — рече му госпожа Грабер.

Чукнаха се.

„Сега вече няма да ме напусне — помисли ся жената, — вече е решено.“

— Така, а сега отивам у Рьодерови. Благодаря ви, госпожо Грабер. Хайл Хитлер! Довиждане!

И той се върна в гаража и се преоблече. Нагъна старателно чуждия работен комбинезон. През ума му мина:

„Скоро ще ти върна палтото и всички твои неща. Ще те търся и ще те намеря, където и да си. Ще отида вечерта на твоето представление. Ще погледам фокусите ти. И твоето двойно — не, не, обикновеното ти салто. А след края на представлението ще те изчакам и двамата ще има да си разправяме как сме се измъкнали от този живот. Искам всичко да науча за тебе, не бива вече да има никакво отчуждение помежду ни. А пък Фюлграбе ми каза, че си бил умрял. Кой ще седне да слуша един Фюлграбе?“

Поколеба се за миг на изхода за колите и не смееше да излезе на улицата. Струваше му се, че е забравил нещо в двора, нещо важно, неизбежно. Помисли си:

„Нищо не съм забравил. Та вече съм на улицата. Дори вече преминах три улици. Значи, че съм излязъл от двора. За всичко друго вече е късно.“

Видя току пред себе си сляпата, облепена с цветни плакати стена на края на Шефергасе, уличните светлини вече падаха пред краката му на паважа, изпочупени букви — червени и сини, без никаква връзка помежду си. Той бе преживял вече през миналия ся живот една такава нощ, изпъстрена със сини и червени светлини. Леденостудено беше вътре в катедралата и той бе обзет от детски страх. Продължи надолу

по Шефергасе, край паркираните коли, видя синия „Опел“, провери номера. Беше същият. Дано само не се случи нещо!

„Ами ако Паул се е оставил да го натопят? И въпреки всичко аз няма да ти се разсърдя, Паул. Колко различни от теб хора са се оставяли да ги измамат! Само ще бъде жалко, че всичко ще се провали в последния миг.“

Когато Георг се приближи, вратичката на колата се отвори отвътре. Той влезе и колата тръгна веднага. Каква странна миризма се носи в този сандък — сладникава и тежка! Минаха през няколко улички и излязоха на улица Цайл. Георг хвърли поглед към шофьора. Той не му обръщаше никакво внимание, сякаш въобще не бе влязъл в колата, седеше мълчалив и вдървен. Очила върху дълъг тънък нос, движещи се от вълнение скули — кого, по дяволите, му напомня всичко това?

Сега колата се понесе към Източната гара. Когато отвън нахлу някаква светлина, Георг разбра откъде идва тежката миризма, която го бе обезпокоила кой знае защо: един-единствен бял карамфил стърчеше от тясна стъклена вазичка до страничния прозорец. Вече задминаха Източната гара. Стрелката отскочи на шейсет километра и мъжът на волана беше все така безмълвен, сякаш въобще не се интересуваше от госта си.

„А може пък аз действително да съм от въздух — помисли си Георг. — Кого ли ми напомня той, но да — Пелцер! Я виж ти! Ние двамата не сме могли и да мечтаем за това пътуване. Само че очилата на Пелцер се счупиха край село Бухенау, а твоите са чисти и здрави. Защо не продумваш нито дума? Къде отиваме всъщност?“

Ала той не постави на глас въпроса си, сякаш се подчиняваше на желанието на този човек и въобще не се беше качил в колата. Шофьорът не го поглеждаше; седеше неудобно встрани, сякаш присъствието на Георг щеше да стане действителност само ако го докоснеше.

Задминаха и Източния парк. Георг си помисли:

„Ей сега може да се затвори капанът. — После добави: — Не, човек, който готви някому капан, не се държи така, той ще приказва, ще се подмазва, ще гледа да те заблуди. Като този човек би се държал и Палцер в подобно положение. — После му мина друга мисъл през главата: — Ако пък все пак съм попаднал в капан, тогава...“

Колата навлезе в Ридервалдския квартал. Спряха на една тиха уличка пред малка жълта къща. Мъжът слезе. Не го погледна и сега. Кимна му само с рамо да излезе и после да влезе във входното антре, а оттам — в стаята.

Първото нещо, което Георг почувствува в новото помещение, беше силният мирис на карамфили. Върху масата имаше грамаден бял букет, който блестеше в полумрака. Стаята беше ниска, но доста обширна, така че лампата в единия ъгъл осветяваше само малка част от нея. От този ъгъл излезе една фигура, облечена в бяла престилка, полумомче-полудевойка, полужена — стопанката на дома. Тя не посрещна кой знае колко любезно новодошлите, сякаш преждевременно я бяха откъснали от книгата, която тя сега хвърли на стола зад себе си.

— Това е мой съученик, който минава през нашия град, и аз го доведох направо у дома. Ще може да пренощува у нас, нали?

Жената отвърна съвсем равнодушно:

— Че защо не.

Георг ѝ подаде ръка. Погледнаха се бегло. Мъжът стоеше вдървен край тях и гледаше дали гостът му ще започне да се превръща от призрак в някакво реално същество. Жената каза:

— Може би искате най-напред да се качите в стаята си?

Георг погледна бързо към мъжа, който му кимна незабележимо. Може би дори той сега именно го погледна за пръв път иззад стъклата на очилата си. Жената тръгна напред.

Щом се почувствува донякъде в безопасност — това не беше сигурност, но поне надежда за безопасност, — той се зарадва на цветните постилки по стълбището, на бяло лакираната дървения, на дългите крака на жената, на късо остриганата ѝ права коса.

Истинско чудо беше, че може да остане сам в тази стая и да се отдаде на мислите си.

Когато тя излезе, той заключи вратата. Отвъртя крановете на чешмата, помириса сапуна, пийна малко вода. Видя в огледалото образа си така променен, че се стараеше да не поглежда повече натам.

По същото това време Фидлер влезе в жилището на своя тъст, където той и жена му държаха една стая. Ако живееше сам, той сигурно би прибрал Хайслер у дома си. Но понеже това беше невъзможно, се сети за доктор Крес. Крес беше работил по-рано при

Покорни, а след това при Касела. Фидлер го познаваше от едно работническо вечерно училище. Крес преподаваше там химия. Те се срещаха често, докато накрая Крес започна да се учи от ученика си. По природа Крес беше много страхлив, ала през 33-а година отстоя храбро онова, което смяташе за правилно. А ето че по-късно Крес каза веднъж на Фидлер:

„Драги ми Фидлер, не идвай вече да събираш пари за помощи, не ми носи повече забранени вестници, не искам да рискувам живота си заради някаква брошурка. Ела обаче, ако ти се случи нещо действително сериозно.“

И ето само преди три часа Фидлер му бе напомнил тези негови думи.

„Най-последно“ — помисли си госпожа Фидлер, когато чу стъпките на мъжа си по стълбите; макар че най-много я измъчваше чакането, тя беше твърде горда и не отиде в кухнята при другите. Преди вечеряха цялото семейство заедно. Ала след няколко недоразумения решиха да оставят двете момчета вечер сами. Впрочем двамата ѝ братя вече не бяха момчета, а женени повече от шест години. Ала със семейство Фидлер се случи същото, както с повечето хора след обявяването на Третия райх. Не само жизнените условия, но и връзките им бяха станали неопределени и непълноценни, притъпило се бе чувството им за време. Те сякаш живееха от ден за ден и безкрайно се учудваха, когато отминеше още една година.

Отначало Фидлерови не искаха да имат деца, защото бяха безработни и освен това смятаха, че са предопределени да изпълняват друг вид задачи, а не да отглеждат деца. Сега — така си мислеха те тогава — трябва да бъдат свободни и необвързани, за да могат да вървят на демонстрации, да се борят за свободата, щом ги призоват. Сега за сега — така си мислеха те тогава — сме все още твърде млади, съвсем млади, и си мислеха, че ще си останат вечно млади; защото това „сега“ им се струваше като „утре“ и онова „по-късно“ — като „довечера“. А двете заедно образуваха многообещаващия утрешен ден... Те не искаха да имат деца по време на Третия райх, защото се страхуваха, че по-късно ще ги заставят да облекат кафявите ризи и да станат войници.

Така малко по малко госпожа Фидлер насочи цялото си внимание към мъжа си. Пазеше го и се грижеше за него точно като за дете, което

на всяка цена трябва да се отгледа, докато възрастните могат да се подлагат от време на време на всякакви изпитания. Тъкмо през последната година двамата съпрузи сякаш се бяха сраснали в едно, което беше и добро, и лошо. Защото през първата година от идването на Хитлер на власт те бяха живели заедно като двама млади хора, застрашени от същата опасност, обвивани от същия студен вятър. Любовта им не бе засегната от взаимното им старание да се пазят един друг. По-късно, когато старите им приятели бяха арестувани един подир друг или се оттеглиха, госпожа Фидлер често се питаше дали мъжът ѝ обмисля нови възможности, или просто изчаква момента. Запиташе ли го, той обикновено ѝ отговаряше неопределено, както отговаряше и сам на себе си. И когато тази вечер Фидлер не се прибра, тя сама си допълни неговите полуизречени отговори и колкото по-дълго го чакаше — напоследък той бе станал олицетворение на точността, — толкова повече се уверяваше сама, че го е задържало нещо, което е свързано с техния предишен живот. А този техния предишен живот беше такъв, че само един полъх, един спомен за него бе достатъчен, за да подмлади съвсем човека.

Още в коридора тя видя, че лицето на мъжа и е оживено и очите му блестят.

— Чуй ме добре, Грете — започна той, — ще трябва да отидеш сега у Рьодерови. Нали си спомняш жена му, една такава дебеличка, с голям бюст, ще поискаш да ти даде рецептата за бухтите, която тя ще ти запише, и ще ти каже едно определено изречение, което трябва да запомниш много добре. Ще ти каже или „добър апетит!“, или „не яжте много от тях!“. Ще трябва да запомниш добре какво ще ти каже. И върви по заобиколни пътища и натам, и насам. Иди веднага!

Жената кимна с глава и излезе. Значи животът им отново добиваше смисъл. Старите връзки отново бяха възстановени или никога не са били скъсвани. Щом се запъти със заобикалки към жилището на Рьодерови, изведнъж ѝ се стори, че и други бяха тръгнали на път заедно с нея след дълго прекъсване, ала вече без страх.

Жената на Рьодер не позна веднага Фидлеровица, защото лицето ѝ бе подпухнало от плач. Разочарована и отчаяна, Лизел гледаше непознатата посетителка, сякаш очакваше всеки миг тя да приеме образа на нейния Паул.

Фидлеровица разбра, че тук нещо не беше наред. Не искаше обаче да си върви без новини. Затова каза:

— Хайл Хитлер! Извинете ме, госпожо Рьодер, че пристигам ни в клин, ни в ръкав, и то вечер. Пък и, изглежда, не съм дошла в подходящо време. Искан само да ви попитам за рецептата за бухтите. Вашият мъж дал на моя да ги опита. Те са приятели, нали ме познахте? Аз съм госпожа Фидлер. Нима мъжът ви нищо не ви е казал за рецептата и че ще дойда да ви я искам?

А сега успокойте се, госпожо Рьодер, и седнете малко, и тъй като вече съм дошла, а мъжете ни са приятели, може би бих могла да ви помогна с нещо. Не се стеснявайте, госпожо Рьодер, няма какво да се стесняваме една от друга. Още повече пък в такива времена. Но хайде, престанете да плачете. Седнете най-последно. Кажете, какво се е случило?

Междувременно двете жени бяха седнали на кушетката в кухнята. Вместо да престане, Лизел се заля в още по-обилни сълзи.

— Госпожо Рьодер, госпожо Рьодер — поде отново Фидлеровица, — каквото ви се е случило, сигурно не е чак дотам страшно. А пък ако действително е нещо сериозно, ще му намерим и на него лек. Значи, мъжът ви нищо не ви е казал? Нима не се е прибирал този следобед?

Лизел отвърна през сълзи:

— Само за малко.

Госпожа Фидлер каза:

— Някой дойде да го вземе ли?

— Сам трябваше да отиде.

— Сам?

— Трябваше, да — отвърна Лизел уморена. Тя избърса надясно и наляво лицето си с голите ръце. — Когато той дойде, аз вече бях получила призовката, а пък и той се прибра доста късно.

— Ами, значи, не може да се върне толкова скоро — отвърна госпожа Фидлер. — Успокойте се най-последно.

Лизел повдигна рамене. Отвърна със съвсем отпаднал, унил глас:

— Може той, може. Или ще се върне, или ще го задържат там, сигурно ще го задържат там.

— Но откъде можете да знаете това, госпожо Рьодер, може да се е наложило да чака. Там непрекъснато викат разни хора, и денем, и нощем, без прекъсване.

Лизел седеше замислена. За известно време поне сълзите ѝ бяха пресъхнали. Неочаквано тя се извърна към посетителката си:

— Та каква рецепта ми искахте, за бухтите? Не, не, Паул нищо не ми каза. Така се изплаши от призовката, че веднага побягна.

Тя се изправи и забърка непохватно с подути от плач очи в чекмеджето на кухненската маса. Госпожа Фидлер искаше да я разпита още, надяваше се, че ще може да изкопчи всичко от Лизел. Страхуваше се обаче да разпитва за неща, в които мъжът ѝ не искаше да я посвети.

Междувременно Лизел бе успяла да намери малкото парченце молив. Откъсна един лист от бележника си за разходите.

— Аз цялата треперя — каза тя. — Искате ли сама да си запишете?

— Какво да си запиша? — попита госпожа Фидлер.

— За пет стотинки мая — заговори Лизел през сълзи, — един килограм брашно, мляко, колкото да стане твърдо тесто, малко сол. Трябва добре да се омеси...

На връщане към дома през нощните улици госпожа Фидлер можеше да си каже, че сега безбройните неопределени случайности, всички онези полуреални, полувъображаеми заплахи изведнъж станаха действителност и получиха образ и форма. Ала тя нямаше време за подобни мисли. Внимаваше само да върви по заобиколни пътища и никой да не я следи. Пое си дълбоко дъх. Това беше отново някогашният въздух, който гали слепоочията като студен полъх. Някогашният мрак, под закрилата на който бяха разлепвали плакати, рисували лозунги по дъсчените стени, пъхали позиви под вратите. Ако само днес по обяд някой я беше попитал за делото, за изгледите от борбата, тя би отговорила само с неясно повдигаме на рамене като мъжа си. А ето че сега не ѝ се беше случило нищо особено, освен тази ненужна разходка до една разплакана жена, ала тя отново бе заела мястото си в своя предишен живот и неочаквано всичко отново беше станало възможно, всичко можеше да се ускори, защото ненадейно се бе оказало зависимо от нея. Всичко бе станало възможно през това отново започнало време: ще се променят отношенията им, и техните собствени, много по-бързо, отколкото бяха предполагали, защото те бяха все още млади и все още можеха да се радват на щастието си след толкова мъки. Разбира се, възможно е Фидлер да загине много по-бързо и по-страшно, и по-ужасно, отколкото тя се бе страхувала, в тази

борба, в която отново бе навлязъл. Само през времена, когато нищо не е възможно, животът минава като през сянка. Ала във времена, когато всичко е възможно, и животът, и смъртта са свързани.

— Сигурна ли си, че никой не те е проследил?

— Съвсем съм сигурна.

— А сега ме чуй добре, Грете. Аз ще прибера най-необходимите си вещи. Ако някой попита къде съм, ще кажеш в Таунус. А ти самата ще направиш следното: ще заминеш в Ридервалдското предградие; на улица Гьотеблик, номер осемнайсет, живее доктор Крес в една хубава жълта къща.

— Това Крес от вечерните курсове ли е? Един с очила? Дето все се караше с Балцер заради християнството и класовата борба.

— Да, той е, но ако някой те попита — ти не си виждала никога през живота си този Крес. А на него ще кажеш, че съм ти заръчал да му съобщиш: Паул е в гестапо. Остави го малко да преглътне съобщението ти. После го попитай къде можем да го намерим по-нататък. Мила моя Грете, внимавай добре, през целия си живот не си участвувала в толкова опасна акция. Не ме питай нищо повече.

И така, аз си отивам. Но няма да замина веднага за Таунус. Утре заран ела на мястото ни в бараката. Ако полицията дойде нощес у дома, ще си облечеш зимното яке. Ако не дойде, ще си облечеш новото тънко костюмче. Не дойдеш ли, ще знам, че са те откарали.

Ако си облечена в новото костюмче, значи, аз мога спокойно да вляза в бараката. Значи, разминало ни се е. Имаш ли още от парите, отделени за храна?

Грете му пхна в ръката няколкото марки, които ѝ бяха останали. Направи мълчаливо малък вързоп с най-необходимото. Не се целунаха на раздяла, а се хванаха здраво за двете ръце. Щом мъжът ѝ излезе, жената облече веднага винтягата, защото по природа беше практична жена; рече си, че едва ли ще ѝ остане време да се преоблича, ако се случи нещо лошо. А ако нощта мине спокойно, утре и без това ще може спокойно да си облече новото костюмче.

Крес стоеше все още на същото място в тъмната част на стаята. Жената седна, без да го погледне, на старото си място. Отвори книгата на мястото, докъдето бе стигнала при влизането на двамата мъже.

Гладките ѝ прави коси, които денем бяха по-скоро тъмноруси, сега блестяха по-силно от светлината, която ги позлатяваше. Тя приличаше на слабо момче, което на смях си е наложило на главата шлем. Тя каза, наведена над книгата:

— Когато ме гледаш, не мога да чета.

— Цял ден си имала време да четеш. Нека се разговорим.

Без да вдига очи от четивото, жената рече:

— Защо да говорим?

— Защото гласът ти ме успокоява.

— Че защо ти е необходимо да те успокояват? У дома спокойствие не липсва.

Мъжът продължи да я гледа втренчено. Тя превърна две-три страници. Той каза неочаквано с променен глас:

— Герда!

Жената смръщи чело. Овладя се обаче, явно по навик, и защото си рече, че Крес е неин съпруг и е уморен от работа и те ще трябва и тази вечер да прекарат заедно. Сложи отворената книга върху коляното си и запуши. После каза:

— Кого всъщност си довел? Странен човек.

Мъжът мълчеше. Тя сви несъзнателно вежди и го погледна по-остро. В сумрака не можеше да различи чертите на лицето му. От какво блести то така? Нима е толкова пребледнял?

Най-после той каза:

— Фрида няма да идва до утре, нали?

— До вдругиден сутринта.

— Чуй ме, Герда, ти не бива никому да казваш, че сме имали гост. Попита ли те някой, ще кажеш, че е бил мой съученик.

Тя отвърна без изненада:

— Добре.

Мъжът пристъпи към нея. Сега вече тя почти различаваше лицето му.

— Слуша ли по радиото за бягството от Вестхофен?

— Какво? По радиото? Не.

— Избягали неколцина — рече Крес.

— Виж ти!

— И ги заловили всичките.

— Жалко.

— С изключение на един.

Очите на жената блеснаха. Тя вдигна лице. Така грейнало той го бе видял само веднъж — в началото на съвместния им живот. Но и тогава то отново бе станало студено като сега. Тя го изглежда внимателно отгоре надолу и каза:

— Виж ти!

Той чакаше.

— Наистина не съм очаквала от тебе такова нещо. Виж ти!

Той отстъпи назад. Рече:

— Какво? Какво не си очаквала?

— Това. Всичко това. Да, наистина — прощавай!

Крес каза:

— За какво говориш всъщност?

— За нас двамата.

Горе в стаята Георг мислеше:

„Ще слеза долу. На какво ли се надявах, като реших да се кача горе? Защо да стоя сам?“

Защо трябваше да се измъчва в този заключен отвътре бункер в синьо и жълто, покрит с ръчно тъкани постилки, с вода, течаща от никелирани кранове, с огледало на стената, което безмилостно му натрапваше същото, както и мракът — него самия.

От бялото ниско легло се носеше мирис на свежо прано бельо. А той, изморен до краен предел, крачеше напред и назад, от вратата до прозореца, сякаш му бе запретено да се допре до постелята... „Нима това ще бъде последната ми квартира? Последната, разбира се, но какво ме очаква след това? Ще трябва да слеза долу при хората...“ И той отключи вратата.

Още по стълбището чу гласовете на мъжа и жената, приглушени, но пронизващи. Учуди се. И двамата му се бяха сторили едва ли не неми или поне безкрайно мълчаливи. Поколеба се пред вратата. Крес тъкмо казваше:

— Защо ме измъчваш всъщност?

Георг чу малко ниския глас на жената:

— Нима това те измъчва?

Крес отвърна по-спокойно:

— Тогава и аз ще ти кажа нещо, Герда, на теб ти е все едно защо човек се намира в опасност, все едно ти е кой е той дори — за теб то няма никакво значение. Ти се вълнуваш само от опасността. Дали става дума за бягство или за автомобилно състезание, важното е нещо да те възбуди. Такава си беше, такава си и остана.

— Ти хем имаш право, хем нямаш. Може би по-рано някога съм била такава, може би отново съм станала такава. А искаш ли да знаеш защо? — Тя изчака един миг. И все едно дали мъжът ѝ искаше да знае всичко, или предпочиташе да не знае нищо, тя продължи с решителен глас: — През всичкото това време ти казваше, че в случая нищо не може да се помогне, че сме безсилни и че трябва да чакаме. Да чакаме, си мислех аз, той иска да чака, докато всичко, което му е било скъпо, се унищожи. Помъчи се да ме разбереш. Когато аз се магнах от дома и дойдох при теб на времето, няхах още двацет години, но напуснах дома си, защото всичко у дома ме отблъскваше — и баща ми, и братята ми, и тишината всяка вечер в нашата семейна всекидневна. Но тук, у дома, напоследък също стана тихо както в бащиния ми дом.

Крес слушаше навярно още по-изненадан от стоящия пред вратата Георг. Хиляди вечери поред той се бе опитвал с мъка да издърпва думите между зъбите ѝ.

— И после, още нещо: в бащиния ми дом нищо не биваше никога да се променя. Това именно им беше гордостта — че всичко трябва да си остане както си е било... А после дойде ти! И най-неочаквано ми обясни, че дори и в камъка и за секунда нищо не остава неизменно ѝ каменно, та камо ли в човека... Разбира се, аз не влизам в сметката! Това ли искаш да кажеш? Защото току-що твърдеше, че аз съм такава, каквато съм била.

Крес изчака за миг, за да види дали е свършила. После сложи ръка върху главата ѝ. Тя пак го погледна равнодушно, дори леко заинатено. Той сграби косата ѝ, вместо да я погали. Косата ѝ беше нежна и неподатлива — създадена навярно да я гаят, да я поучават, а може би и да я променят. Той леко я разтърси.

Георг влезе в стаята. Мъжът и жената бързо се разделиха. Защо, по дяволите, му е трябвало да разкаже на жена си всичко?... Върху лицето ѝ не бе изписано вече предишното равнодушие, а хладно любопитство. Георг каза:

— Не мога да спя. Разрешавате ли да остана за малко тук при вас?

Крес втренчи поглед в него, застанал опрян на стената: няма съмнение, гостът му беше тук, връщане назад нямаше. И той каза с глас на домакин:

— Какво искате да пиете, чаша чай? Или ракия? Или някакъв сок? Или бира?

Жената каза:

— Той е гладен.

— Чай и ракия — отвърна Георг, — а за ядене, каквото има.

При тези думи мъжът и жената се засуетиха в продължение на няколко минути. Подредиха бързо масата за вечеря. Наслагаха чинии й чинийчици. Отваряха бутилки. О, да яде като в приказката от седем малки чинийчици, да пие от седем малки чашчици, при това и тримата не са кой знае колко спокойни, домакините ядат само за компания. Георг пхна бялата салфетка в джоба си — чудесна превръзка за разрязаната му ръка. После я измъкна отвътре и я оглади на масата. Засити се и почувствува умора до припадък. Само да не остане отново сам! Разбута приборите и чиниите пред себе си и положи глава върху масата.

Когато той отново вдигна глава, вече беше късна вечер. Масата пред него отдавна беше прибрана, стаята — опушена. Георг не можа да се опомни веднага. Усети, че зъзне. Крес стоеше отново облегал на стената. Георг се опита, кой знае защо, да му се усмихне: отражението на усмивката му върху лицето на домакина беше също така разкривено и измъчено. Крес предложи:

— А сега да пийнем.

И той върна бутилките обратно. Започна да налива, при което ръката му леко трепереше и няколко капки намокриха покривката. Именно това треперещо наливане успокои Георг напълно.

„Порядъчен човек е той. Един човек, който е знаел, че рискува всичко, ако ме приеме. И все пак ме прие.“

Жената се върна, седна край масата и запуши мълчаливо, тъй като и мъжете мълчаха.

Отвън пясъкът по тротоара заскърца — приближаваха се бързи леки стъпки. Те се спряха пред външната врата. Тримата чуха скърцането на обувките по площадката отвън, сякаш някой търси

звънеца. И двамата мъже потрепераха, когато звънецът иззвъня, макар че го очакваха.

— Ще кажете, че сте ме срещнали случайно пред киното — каза Георг тихо и твърдо. — Познавате ме от курса по химия.

Крес кимна. Както става със страхливите хора, и той се успокояваше, щом усетеше опасността. Жената стана и отиде до прозореца. Лицето ѝ изразяваше надменност и лека подигравка, които го озаряваха винаги в минути на опасност. Вдигна щората, погледна навън и каза:

— Някаква жена.

— Идете да ѝ отворите — каза Георг, — но я оставете навън.

— Тя иска да говори с теб, с мъжа ми. Изглежда съвсем порядъчна.

— А откъде знае, че аз съм си у дома?

— Знае. Ти си разговарял в шест часа с мъжа ѝ.

Крес излезе навън. Жена му седна отново на масата до Георг. Пушеше и от време на време поглеждаше косо към него, сякаш и двамата бяха увиснали на някакъв завой или на някакъв замръзнал, ужасно отвесен, недостъпен склон.

Крес се върна. По лицето му Георг разбра, че се бе случило най-страшното.

— Поръчаха ми да ви кажа, Георг, че вашият Паул е в ръцете на гестапо. Мъжът на тази жена за всеки случаи напуснал дома си. Тя иска ние да ѝ кажем къде ще вървим сега — или може би вие къде ще отидете, Георг, за да могат да ви намерят там. — И той си наля една чаша.

„Сега не изцапа покривката“ — помисли си Георг.

Главата му беше съвсем празна, сякаш из един път всичко се бе измело отвътре, вместо да влезе нещо.

— Бихме могли да ви откараме някъде с колата или може би смятате, че трябва всички да се махнем оттук? Тримата заедно с колата? Просто нанякъде? Или направо на Източната гара? Или някъде във вътрешността на страната? Към Касел? Или може би е най-добре веднага да се разделим?

— Моля ви, замълчете за миг...

Мислите отново нахлуха в опразнената му глава.

Значи, Паул се е провалил. Но чакай, как така провалил? Дошли са да го вземат ли? Или са го извикали на разпит? Това не му казаха. Така или иначе, той е загазил. А как се държи Паул? Ако могат да докажат, че той го е прибрал у дома си, ако действително могат да докажат това — Паул никога няма да изкаже новото му убежище. Изобщо той знаеше ли го? Убежището сигурно не знае. Ако посредникът е бил здрав човек, действително от нашите хора, той няма да му е казал никакво име. Но Паул знае номера на колата, а това е достатъчно; Георг си припомни други, далеч по-силни от Паул мъже, с огромни сили, опитни и изобретателни, устояли на всякакви борби още от младежки години. Но и тях ги бяха сломили и когато ги обземаше ужасът пред смъртта, съобщенията бяха изтичали от порите им. Но Паул няма да го издаде. В главата на Георг се оформи смелото решение, за което му бе необходимо цялото му безстрашие и бърза решителност. Той вярва на Паул, той ще остане там, където други преди него са стояли със здраво стиснати зъби и упоритото им мълчание постепенно се е превръщало в облекчение и окончателно решение.

Може пък само да го разпитат. Той ще стои пред тях глуповатичък, дребничък и ще ги залива предпазливо хитро с безобидни отговори...

Георг каза:

— Ще останем тук.

— Няма ли да бъде по-добре да избягаме за всеки случай?

— Не. Всичко друго ще усложни работата. Другарите ще ни изпратят тук съобщение. Ще ми изпратят пари и документи. Ако трябва да се махна оттук, отново съм загубен.

Крес мълчеше. Георг долови мислите му.

— Ако искате да ме отпратите, защото ви е страх...

Крес отвърна:

— Дори и да се страхувам, никога не бих ви отпратил. Само вие познавате този Паул. Вие трябва да решите какво да правим по-нататък.

— Да, добре — отвърна Георг, — кажете тогава на жената навън, че оставаме, където сме.

Крес излезе веднага. Постепенно той бе започнал да се харесва на Георг все повече с готовността, която караше по-слабата част на

съществуването му да се подчинява на по-силната, макар и след кратка вътрешна съпротива, дори с честността на този страх, който нито за секунда не се превръщаше в хвалби или гръмки думи. Той допаднаше на Георг повече от жена си, която вече бе изпушила цяла кутия цигари и току разпръскваше дима из стаята. Жена му явно никога досега не бе притежавала нищо, което се страхуваше да не изгуби.

Крес се върна и се облегна отново на стената. Заслушаха се в отдалечаващите се към предградието стъпки. Когато всичко утихна, жената каза:

— Да се качим за разнообразие горе.

— Добре — каза Крес, — и без това няма да спим.

Крес се беше настанил под покрива в малка стаичка сред стотици томове книги. От прозореца тук се виждаше, че къщата се намира на края на една нова улица, малко встрани от Ридервалдското предградие. Небето беше безоблачно. Колко отдавна не бе виждал Георг свободно звездно небе, защото над Рейн вечно имаше мъгли. Вдигна очи нагоре като всички, изпаднали в най-тежка беда, които се надяват небесният покров да ги скрие. Жената придърпа капаците на прозорците и завъртя крана на отоплението — неща, за които Крес сам имаше грижата, щом се върнеше рано след обяд у дома. Тя освободи няколко стола и края на масата от натрупаните книги.

„Сега Паул го измъчват — помисли си Георг, — а Лизел седи у дома и го чака.“

Сърцето му се сви от страх и съмнение. Правилно ли бе постъпил, като се свърза с Паул? Имаше ли Паул достатъчно сили? Но сега вече бе късно да мисли за това. Не можеше да промени вече нищо. Съпрузите Крес стояха мълчаливо, смятаха, че той заспива. А той, скрил лицето си с ръце, търсеше съвет от Валау. Успокой се — му казваше другарят, — целият този случай само случайно ще бъде свързан в продължение на една седмица с името Георг.

Неочаквано Георг се извърна весело към домакина и го попита колко е годишен и каква е специалността му. Крес отвърна, че е трийсет и четири годишен. Специалността му е физикохимията. Георг попита какво значи това. Крес се опита, донякъде също поуспокоен, да обясни. Отначало Георг слушаше внимателно, после отново се замисли за Паул, за това, че сега той навярно целият е облян в кръв, и за Лизел, която го очаква. Крес изтълкува по своему мълчанието на Георг.

— Сега е време да предприемем каквото и да е — каза тихо той.

— Време за какво?

— За да се махнем оттук.

— Нали решихме вече, че ще останем? Не мислете повече за това.

Ала сам Георг не можеше да мисли за нищо друго. Изправи се и започна да рови из книгите. Две-три му бяха познати още от времето, когато живееше при Франц. Това време бе най-веселото през целия му живот. Ала спокойните и обикновени дни се криеха под настойчивите спомени на следващите бурни години.

„Защо човек забравя най-главното? — мислеше си Георг. — Защото то не се уталожва и не напуска човека, а се впива в него безшумно.“

Без никакъв преход Георг се обърна към жената и я попита за нейното семейство и за детството ѝ. Тя трепна леко — Крес се учуди, защото никога не бе забелязвал такова нещо у жена си. Тя заразказва веднага:

— Баща ми постъпил съвсем млад във войската. Нямахме никакви особени способности, така че още четиридесет и четири годишен влезе в запаса като съвсем млад майор. В къщи бяхме четирима братя и аз. Така че той спокойно можеше да ни командува, докато пораснахме.

— А майка ви?

Ала Георг не успя да чуе нищо за майка ѝ, защото навън една кола спря толкова наблизко, че и тримата затаиха дъх. Колата тръгна отново, ала вече не им се говореше. Георг мислеше отново за Паул, молеше го да му прости, задето току-що се беше изплашил, сякаш и той като Крес очакваше всякакви опасности. И въпреки всичко, когато мина нова кола, той пак потрепера. Вече не разговаряха, нощта се влачеше безкрайна в пълната с цигарен дим таванска стая.

СЕДМА ГЛАВА

I

Беше още почти нощ; тъкмо бе започнало да се провижда, че полята и покривите са бели и без лунна светлина, защото бяха покрити със слана, когато откъм Кронберг към шосето се зададе дребна женица с чувал на гърба. С чувала на гърба и с чепатата тояга тя приличаше на вещица, появила се неочаквано преди развиделяване сред полята, мърмореща и оглеждаща се на всички страни. Отблизо обаче бабата не приличаше на вещица, защото чувалът на гърба ѝ бе обикновена раница, а облеклото ѝ — обикновен лоден с якичка от заешка кожа, а на главата си бабката бе наложила гарнирана с кожички празнична шапчица над всекидневната забрадка.

Преди да стигне до стопанството на Манголдови, бабката прескочи канавката, наведе се над полето, сякаш душеше, измърмори нещо ядосано, отскочи обратно и тръгна по пътя нагоре към Месеровия дом. Приземният кухненски прозорец на Месерови вече светеше — първата светлинка наоколо. Приготовляваха топъл сладкиш за неделното кафе на добрите синове на дома. А за лошите? За тях пък непременно, казваше Ойгени, нека хубавият сладкиш ги направи по-добри.

Старицата прескочи канавката, ала не към кухненския прозорец, а навътре към мерата на Месерови. За миг тя се наведе, после тръгна без колебание към горичката по същия път, по който се бе изтеглило вчера стадото. Това беше майката на Ернст Овчаря, която идваше да смени за няколко часа в празник сина си край стадото, и сега додронките по поляната на Месерови ѝ дадоха да разбере къде бе пасло вчера стадото. Тя познаваше пътя му. Днес стадото ще пасе на ливадата на Проказки в Мамолсбергската община.

Когато излезе от горичката на поляната, която Месер бе продал през пролетта на Проказки, за да не надмине земята му границата на закона за недвижими имоти, тя видя ниския жълт хотел вляво долу край Кронбергското шосе, до самотна група заскрежени ели. Оттук полята се спускат леко надолу, но само до шосето, откъдето отново започват леко да се изкачват и погледът не може да ги обгърне докрай,

а се спира пред буковата гора на най-високата хълмиста верига на близо два часа път оттук. Когато слънцето изгрее, голямата кръгла долина заблестява във всички цветове на есента. Сега, преди разсъмване, всичко наоколо представлява една бледа, заскрежена околност. Месецът така е избледнял, че за да го види, човек трябва да го търси по небето. Когато слиза по сивобелия склон, майката на Ернст почти не хвърля сянка.

Неочаквано старицата се спира. На двеста крачки пред нея една девойка тича през полето между отделните рехави групи ели и горичката. За миг майката на Ернст забравя, че отива на гости на сина си, а не на бащата; подобни бягащи девойки открай време са я ориентирали по-добре от овчите додронки. Бабката извиква в бледнеещата мрачина с кресливото си гласче:

— Хей, госпожице.

Девойката се спира, изплашена до смърт. Оглежда се веднъж, два пъти; наоколо всичко е тихо и сиво. Майката на Ернст се спуска зад нея по склона.

— Хей, госпожице.

Девойката се стряска за втори път.

— Госпожице, забравихте си нещо!

— Къде? Какво?

— Ами едно малко русо косъмче.

Ала девойката вече се е окопитила — тя е закръглена и набита и не е чак дотам страхлива.

— Щом сте го намерили, скрийте си го в молитвеника.

Старицата се размива и се закашля. Девойката изплезва големия си розов език и побягва.

Отсреща месецът сякаш повторно се подава, очертанията му стават по-ясни, защото небето вече синее. Чак сега девойката се досеща коя може да е старицата и я хваща яд. Откъм селата вече се чува камбанен звън. Как можа да отиде при тоя овчар! Докато Ернст пасеше овцете зад дома ѝ, тя не се поддаде. А сега, когато отиде толкова надалеч, чак към Мамолсберг, тя хукна най-неочаквано подире му! Ама че глупост! И тая баба, майка му, добре ще я подреди! Но няма всъщност старата вещица не клюкарствува за всяка девойка! Та нали бе пуснала приказка дори за Марихен от Боценбах. Марихен, това петнадесетгодишно дете, при това обещано на Месеровия есесовец от

Шмидхайм, който в никакъв случай няма да вземе у дома си опозорена девойка. И когато излиза от горичката и стига до кухненския прозорец на Ойгени, девойката вече се чувства горда и обидена, като мома, която незаслужено са оклеветили.

Почуква на прозореца.

— Хайл Хитлер! Ойгени, щом като вече печеш нещо, може ли да ми послужиш с едно парченце ванилия, ако имаш.

— Цяла пръчка ще ти дам, Софи, а не парченце! — Ойгени си има запас от всякакви подправки в лъскави бурканчета. — Ти си ми първият гост днес, Софи — казва тя и донася пръчка ванилия и едно голямо парче още топъл сладкиш.

С полепнала по устните захар, с безупречно ванилено алиби Софи Манголд притичва през шосето и влиза в тяхната кухня, където майка ѝ вече мели кафето.

И така нощта най-после отмина. Двамата мъже бяха потрепервали всеки път, когато чуеха кола да идва към Ридервалдското предградие или долавяха стъпките на някой нощен патрул, и колкото повече времето минаваше, толкова по-силно и по-продължително се разтреперваха, сякаш с напредването на часа телата им олекваха.

Когато домакинята разтвори капациите на прозорците и в стаята стана светло, двамата мъже ѝ се сториха остарели и отслабнали — собственият ѝ мъж и гостът. Тя леко потрепера. Погледна към плоската никелирана подставка на настолната лампа и вадя отражението на собственото си лице непроменено, само устните ѝ леко бяха побелели.

— Нощта отмина! — рече тя. — Аз например отивам сега да се къпя и ще си облека празнична рокля.

— Аз пък ще вървя да сваря кафе — рече Крес, — а вие, Георг?

Георг не отговори. Когато тя бе отворила прозореца и свежият утринен въздух нахлу в стаята, Георг изведнъж капна съвсем — за сън и от слабост. Крес пристъпи към стола, където Георг беше кљомнал, опрял чело върху ръба на масата. Тъй като дървото натискаше лицето му, Крес хвана главата му и я извърна на една страна. В едно ъгълче на сърцето му се надигна въпросът докога ли той, Крес, ще трябва да държи в къщата си този гост. Но той побърза да смърми тази част от своето собствено „аз“, която се бе осмелила да зададе такъв въпрос.

„Ти се мамиш, драги — каза той сам на себе си, — аз бих задържал у дома си дори и трупа на този човек.“

Мина съвсем малко време и Георг подскочи; може би някъде се бе затръшна врата. По стара привычка, още полусънен, той се опита да различи звуците на дома: това е кафемелачката, а това — шумът на водата в банята. Понечи да стане, искаше да слезе в кухнята при Крес. Мъчеше се да се пребори със съня, който отново го надви. Но силите го напуснаха и той само си помисли, че все пак новите заплахи са просто сън, на който не бива да се поддава. Но все пак сънят излезе по-силен.

Сънуваше, че отново са го хванали. Блъснаха го в осма барака. Тялото му бе покрито с кървави рани, ала от страх пред онова, което го очакваше, той не усещаше никакви болки. Сам се насърчаваше: смелост, Георг. Ала знаеше, че в тази барака го очаква най-страшното. И ето го и него:

Зад масата, отрупана с електрически шнулове и телефонни апарати, а всъщност напомняща кръчмарска маса — между шнуровете имаше разхвърляни няколко подложки за бирени чаши, — седеше самият Фаренберг, втренчил в него тесните си остри очи със замръзнала усмивка на устните. Отляво и отдясно седяха Бунзен и Цилих с извърнати към него глави. Бунзен се разсмя гласно. Цилих беше мрачен както винаги. Броеше карти. В стаята беше тъмно, само над масата бе малко по-светло, макар че Георг не виждаше никаква лампа. Един от шнуровете се бе обвил три пъти около огромния гръден кош на Цилих и като видя това, Георг се вледени от ужас. Същевременно разсъждаваше съвсем ясно: те действително играят карти заедно с Цилих. Значи, класовите противоречия все пак са вдигнати.

— Ела по-близо! — рече Фаренберг.

Ала Георг остана на мястото си от инат и защото коленете му трепереха. Чакаше Фаренберг да му изкрещи, ала Фаренберг само му намигна в знак на необяснимо съгласие. Тогава Георг разбра, че тия тримата бяха измислили нещо ново — нещо ужасно уничително, коварно, някакъв нов ужас, който в следващия миг трябваше окончателно да го съкруши и телом, и духом. Ала мигът отмина и тримата само го гледаха.

„Внимавай — каза си Георг, — напрегни сетните си сили!“

Тогава в стаята се разнесе някакъв съвсем лек шум, сякаш чупеха кости или изсърнали дърва. Георг се стресна, погледът му се местеше ту към единия, ту към другия на масата пред него. Чак тогава той видя, че на извърнатата към него буза на Циких има дупка, сякаш месото му е започнало да гние там, а едното ухо върху красивия продълговат череп на Бунзен бе започнало да капе, както и част от челото му. Едва сега Георг разбра, че седящите пред него трима мъже бяха мъртви, както и той самият, Георг, когото те искаха да приемат завинаги в своите среди.

Той извика силно:

— Мамо!

Сграби с едната си ръка стоящата лампа край себе си и удари с нея над крака си върху пода. Двамата домакини дотичаха веднага. Георг изтри лицето си с ръка и се огледа в светлата разхвърляна стая. Помоли смутено за извинение.

С голи тънки ръце, с мокри, увиснали коси, жената изглеждаше съвсем млада и чиста. Те го поканиха долу, седнаха край него от двете страни на масата, наляха му кафе, поднасяйки му отляво и отдясно неща за ядене.

— За какво мислите сега, Георг?

— Мисля си откъде накъде те могат да имат такава власт над нас. Ако бях свободен сега, навярно щях да се намирам на някое застрашено място в Испания. Ще чакам там смяната си, а този, който би трябвало да ме смени, може отдавна вече да е прострелян. Може и мен да ме прострелят в корема и това съвсем няма да е по-приятно от ударите в корема, които ми нанасяха бандитите във Вестхофен, и въпреки това в Испания ще се чувствавам другояче. На какво се дължи това? На начина на действие? На властта? Или зависи само от мене?... Докога смятате, че мога да остана у вас в най-лошия случай?

— Докато ви дойде смяната — отвърна Крес така твърдо, сякаш въобще не се бе питал сам през цялото това време докога ли ще трябва да понася това ужасно чакане.

II

По това време Фидлер вече беше в лятната къщичка, която той държеше под наем заедно със своя шурей. Преди да дойде тук, той се бе убедил, че жена му е облечена в костюмчето, както се бяха уговорили да дойде, ако нощта е минала спокойно.

Значи, досега Ръодер не беше издал нищо. Не беше предал своя другар. Иначе досега глутницата вече би била по следите им. Досега. Досега, това означаваше само известна степен на издръжливост, но не и нещо окончателно.

Госпожа Фидлер беше запалила печицата, която им служеше и за отопление, и за готвене. Отвън дървената барака беше прясно боядисана, а вътре бе чисто подредена, сякаш Фидлерови нямаха намерение да се изнасят оттук. Особено през последните по-спокойни години Фидлер се бе грижил за лятната си къщичка с много старание. Госпожа Фидлер му поднесе кафето върху сгъваемата масичка, която той сам си бе измайсторил с най-различни шарнири, за да може тя да се разтваря според нуждите. Масичката беше от елово дърво, с красиви шарки, които Фидлер дълго бе рендосвал и полирал.

Той погледна през малкото чисто прозорче, което също сам си бе направил, към редкия жив плет, по който блестяха безброй много шипки, над кафявите и златни листа на храстите и живите плетове, към далечните църковни кули в града. Щом Ръодер не бе изказал нищо тази нощ, може пък да започне да говори утре или още сега. Фидлер си припомни за Мелцер, когото всички бяха смятали за свястно момче. Цели три дни той бе мълчал, а на четвъртия мъчителите му го бяха развели из предприятието му — една голяма печатница — и той им бе посочил всички, за които знаеше или предполагаше, че са подозрителни. Какво бяха направили те с Мелцер? С каква отрова, с какви клещи бяха измъкнали душата му от живото тяло? И ако утре Ръодер дойде в предприятието, последван от две сенки, и посочи него — Фидлер?

— Не — рече Фидлер високо. Дори извиканият във въображението му Ръодер не му позволи да го въведе в това

въображаемо предателство.

— Какво не? — попита жената на Фидлер.

Фидлер само поклати глава със странна усмивка. Хайслер в никакъв случай не можеше да остане по-дълго там, където беше сега. Фидлер имаше нужда от помощ и съвет. Нима той сам не се бе уверявал през цялата година, че е свършено сам и че не знае вече към кого да се обърне? Може би имаше такъв един-единствен човек — имаше ли го действително? И макар че този един-единствен работеше в същото предприятие, Фидлер отдавна го избягваше. Защо? Поради цял куп причини, сред които — както винаги, когато има цял куп причини — въобще нямаше истинска причина.

Фидлер например си въобразяваше, че избягва този човек, защото не иска да му отежнява положението, тъй като на него му бяха поверени важни задачи в предприятието на Покорни. Друг път Фидлер си мислеше, че е длъжен да избягва този човек, защото той го познава от по-рано и може да каже по невнимание нещо за него. Излизаше, че той го бе отбягвал по две съвсем противоположни причини — от недоверие и от най-висша проява на доверие. Сега обаче, когато ставаше дума за Хайслер, нямаше повече време за губене. Той нямаше нито минута повече да продължи да се мята сред някогашните измислени причини. Сега Фидлер из един път разбра, че бе избягвал този човек само защото — застанеше ли веднъж пред него, това щеше да бъде окончателно. Тогава щеше да излезе наяве веднъж завинаги дали той, Фидлер, завинаги ще се откъсне от другарите си, от всички и от всичко, или ще продължи да бъде един от тях. И този човек умееше по своему да прониква до дъното на човешката душа.

Човекът, към когото Фидлер хранеше такова доверие, се наричаше Райнхард и лежеше сега на леглото в полутъмната си стая, наслаждавайки се на неделната почивка. Ослушваше се сънливо към шумовете на жилището си.

В стаята жена му хранеше внучето; дъщерята бе заминала на някакъв лозарски празник с организацията „Сила чрез радост“.

Райнхард се беше оженил съвсем млад. Косите му бяха пепеливосиви, независимо от това дали бяха побелели наскоро или отдавна, и потъмнели от металния прах.

Върху слабото му, без определена възраст лице човек не можеше да забележи нищо особено, освен ако срещнеше погледа му, и то и

тогава само ако нещо у него привлече вниманието на неговия поглед. Тогава в него проблясваше смесица от доброта и недоверие, но също и от лека насмешка и надежда, че е открил нов приятел.

Макар отдавна да се беше събудил, Райнхард лежеше със затворени очи. Още една минута и ще трябва да става. Този път неделната му почивка бе отишла по дяволите. Ще трябва да се опита да намери човека, за когото мислеше вече от един час насам. Освен ако той не е отишъл на някой работнически излет! Впрочем Райнхард познаваше по физиономия дребничкия Рьодер, за когото Херман му бе разказал; но той в никакъв случай не можеше сам да се приближи до него, да постави на карта толкова много сред неясната смесица от слухове и догадки. Затова човекът, за когото сега той мислеше, бе най-подходящият да разпита и провери Рьодер.

Може всичко да беше само измислица. Вярно е, че се съобщаваха имена на хора и места. Дори бяха блокирали няколко улици и бяха обискирали няколко жилища. Но може би гестапо се възползуваше от мълвата за бягството само за да направи няколко ареста и да поразпита този и онзи. От вчера и радиото мълчеше. Може би Хайслер вече беше заловен? Може би сега той бягаше вече из града само в разказите на хората, криеше се във въображаеми убежища, измъкваше се от лапите на преследвачите си чрез безброй хитрости — една мечта на толкова много хора. За Райнхард това бе твърде вероятно предположение. В такъв случай жълтият плик, който Херман му бе дал, е предназначен именно за този призрачен Георг. Един взет назаем паспорт за един призрак. В тези времена, когато животът на хората бе ограничен до задушаване, те мечтаеха за какво ли не.

Последната минута на неделната утринна почивка изтече. Райнхард изпъшка и спусна крака на пода. Ще трябва веднага да върви при този човек от Рьодеровия цех, който ще трябва да провери какво беше истина в тази история и какво измислица. А Райнхард трябваше да бъде готов цялата тази история за бягството да се разсее като дим и същевременно трябваше да я приеме съвсем сериозно и да не губи нито миг. И Херман, неговият най-близък приятел, въпреки всичките си съмнения бе действувал така, сякаш нямаше място за никакви съмнения. Още в първия миг той се бе погрижил да осигури пари и документи за беглеца. При спомена за Херман очите на Райнхард блеснаха: Херман бе човек, който може да вдъхне сили на другаря си

не само да се справи с редица трудни задачи, но и да му вдъхне сили да извърши редица рисковани неща, които впоследствие можеха да се окажат съвсем ненужни. Сивите очи на Райнхард помрачняха, когато той се сети за човека, при когото щеше да отиде сега — колегата от Рьодеровия цех. Смръщи чело.

Действително той можеше да му даде сведения за Рьодер. Двамата бяха работили заедно при Покорни. Щеше да мълчи и за дошлия да иска сведенията. Ала оттам нататък той сигурно ще почне да се колебае, както се колебае от толкова време насам. Райнхард не го бе изпускал из очи през целия този период. Ще успее ли тази сутрин той да накара този сплашен, стреснал се човек, да надвие себе си? Райнхард седна на леглото и започна да си обува чорапите. В това време навън някой позвъни. Само дано никой не му попречи, защото в понеделник вече може да е късно, той трябва да върви още днес, още сега. Жена му надникна през вратата и каза, че някой го търси.

— Аз съм — рече Фидлер и влезе.

Райнхард вдигна капака на прозореца, за да разпознае посетителя си. Фидлер усети отправени към него същите тези очи, които се бе страхувал да срещне цяла година. И въпреки това Райнхард пръв сведе поглед и каза смутен и развълнуван:

— Ти ли си, Фидлер? Аз тъкмо мислех да вървя да те търся.

— А пък аз — рече Фидлер вече успокоен и непринудено — реших сам да дойда при теб. Попаднах в едно положение, такова едно положение, което ме кара да се доверя някому... Само не знам дали ти можеш да разбереш как така стоях толкова дълго настрана.

Райнхард побърза да го успокои, че всичко му е ясно. И сякаш той именно трябваше да се извини, домакинът заразказва някаква стара история още от двацет и трета година. Бил в района на Билефелд, когато там нахлули войските на генерал Ватер и той така се стреснал, че се крил след това седмици наред. Накрая, когато страхът му отминал, продължил да се крие от срам и от яд, че се е бил изплашил.

След като по този начин Райнхард сам му спести обяснението на държането му, Фидлер веднага заразказва обстойно какво го води тук. Райнхард слушаше мълчаливо. Резкият тон, с който понякога задаваше въпроси, съвсем не отговаряше на израза на лицето му. Това беше израз на човек, който най-после е видял отново пред себе си онова,

което смята за главното в живота, за което е готов да пожертвува всичко и за което винаги е знаел, че то съществува, ала често се е отдалечавало от него до изнемога, крило се е до отчаяние, но сега отново се е изправило пред него, дошло му е дори на крака.

Щом чу всичко, Райнхард стана и остави Фидлер за две минути сам, което даде възможност на Фидлер от своя страна да осъзнае направената крачка, която бе едновременно толкова трудна и толкова лесна. Райнхард се върна и сложи пред него един плик. В тежкия жълт плик имаше документи на името на племенника на един холандски капитан на буксирен кораб, който обикновено пътуваше заедно с чичо си до Майнц и обратно. Този път бяха успели да го настигнат навреме в Бинген, за да го помолят да отстъпи документите и паспорта си другиму, тъй като той и без това си имаше постоянен обикновен паспорт за минаване на границата. Портретът на паспорта бе подправен съвсем леко и внимателно, според портрета на Георг от обявите за бегълците от лагера.

В паспорта бяха пъхнати няколко банкноти. Райнхард изглади с ръба на дланта си плика, за да стане той колкото може по-тънък — едно движение, по-скоро нежно, отколкото необходимо. В този плик бе запечатан резултатът от една опасна, трудна и рискована работа, в него бяха запечатани безброй отивания и връщания, проучвания, списъци, работата от толкова изминали години, стари приятелства и връзки, Съюзът на моряците и пристанищните работници, цяла мрежа, обгръщаща морета и реки. Ала животът на онези, които сега бяха вплели пръсти в тази мрежа, бе труден и тежък, а тези няколко банкноти представляваха в настоящите трудни времена свещени пари, взети от фонда с особено предназначение в касата на окръжното партийно ръководство.

Фидлер пъхна плика в джоба си.

— Ти ли ще го занесеш?

— Не, жена ми.

— Може ли да се разчита на нея?

— Дори повече, отколкото на мен.

С невиждащи очи от плача и от прекараната безсънна нощ Лизел Рьодер облече и нахрани децата.

— Че днес нали е неделя? — рече най-голямото момче, когато тя им поднесе хляб вместо кифли.

Неделен ден Паул отиваше обикновено да купи топли кифли от пекарната отсреща. При този спомен Лизел отново се разплака и децата започнаха да дъвчат и да топят хляба в млякото, изплашени и обидени.

И така Паул не се върна тази нощ, свършено е с техния съвместен живот. Ако се съди по хлипането, което разтърсваше раменете на Лизел, животът ѝ с пропадналия Паул трябваше да е бил прекрасен. Лизел му бе отдала всичките си сили, не на бъдещето, не дори на бъдещето на децата си, а на този техен настоящ съвместен живот. Когато погледна с подути очи надолу към улицата, без да вижда нищо, тя усети, че мрази всеки, който се бе опитал да посегне на устоите на този неин живот — било чрез преследвания и заплахи, било чрез обещания за по-добро бъдеще.

Децата край масата вече се бяха нахранили, ала седяха необичайно тихи.

„Дали го бият? — питаше се Лизел. Тя виждаше съвсем ясно целия си собствен разбит живот с всички последици и най-дребни подробности. Много по-трудно беше да се види разбитият живот на друг човек, та бил той дори Паул... — Ако го бият, докато признае къде е Георг сега? Ами ако признае, ще може ли да се върне у дома? Ще го пуснат ли просто да си върви? И ще може ли всичко да си продължи както преди?“

Тук мислите на Лизел се прекъснаха. И сълзите престанаха да се изливат от очите ѝ. Сърцето ѝ се сви при мисълта, че ѝ е забранено дори да мисли какво ще се случи по-нататък. Нищо не можеше да бъде вече както преди. Лизел не разбираше нищо друго освен собствения си и на своето семейство живот. Тя нямаше понятие от оттатъшната тъмна страна на действителността, още по-малко пък от странните явления, които се пораждаха на границата между двата свята: когато действителността се превръща в нищо и никога вече не може да се върне или когато тъмната страна на живота иска да се влее в действителността и самата още веднъж да стане действителност.

Ала в този миг и Лизел разбра какво може да представлява илюзорният свят, един нередно завърнал се Паул, който няма вече да бъде някогашният Паул, едно семейство, което няма да бъде вече

предишното, един съвместен живот години занапред, който отдавна вече ще е престанал да бъде живот заради признанието, направено през една октомврийска нощ в мазето на гестапо.

Лизел поклати глава и се оттегли от прозореца. Седна до децата на кухненската кушетка. Накара най-голямото момче да смени мръсните си чорапки с праните, които бяха изсъхнали на сушилника над печката. Взе момиченцето на коленете си и му заши едно копче.

III

Метенхаймер си помисли, че продължават да го следят, но не изпита предишния страх при тези мисли.

„Нека ме следят — каза си той с някаква гордост, — тъкмо ще видят какво означава честен човек.“

Ала той продължаваше вътрешно да се моли Георг да изчезне от живота му, без да се случи някакво нещастие на Ели и същевременно без да се наложи той и семейството му да влязат в грях.

Може би това дрипаво човече, което седна до него на пейката, е наследник на оня с бомбето, който го бе довел до отчаяние миналата седмица? Въпреки това Метенхаймер остана да чака спокойно портиерското семейство, което всеки миг трябваше да се върне от църква и да му отключи къщата.

„Чудесна къща — помисли си Метенхаймер, — хора, които са си построили такъв дом, не може да са били лоши.“

Кацнала сред попълзялата нагоре по хълма есенна градина, бялата двуетажна къща с нисък, леко извит покрив и с красива външна врата със същите извивки изглеждаше по-голяма, отколкото бе в действителност. Някога тя се бе намирала извън града. Но после градът я бе настигнал. Заради нея улицата правеше лека извивка, защото къщата беше здрава и хубава и не посмяха да я бутнат. Същински дом за влюбени, които са били сигурни, че и чувствата им ще останат също така устойчиви, какъвто е домът, и още при сватбата са мислили за бъдните си внуци.

— Хубава къщичка — рече дрипавото човече.

Метенхаймер го погледна.

— Голям късмет е, че най-после изкараха предишните й обитатели — продължи човечето, — та да се нанесат други.

— Вие да не сте новият наемател? — попита Метенхаймер.

— Опазил ме бог! Аз? — Човечето се разкисна неудържимо.

— Защото аз ще слагам тапети на къщата — рече Метенхаймер сухо.

Човечето го погледна със страхопочитание. И тъй като Метенхаймер не пророни нито дума повече, то скоро стана, вдигна ръка за поздрав: „Хайл Хитлер!“ и заситни нататък.

„Тоя сигурно не беше агент“ — помисли си Метенхаймер.

Понечи да стане, за да види дали случайно не е пропуснал семейството на портиера, когато първият му помощник Шулц се зададе от трамвайната спирка. Метенхаймер се учуди, че Шулц проявява такова усърдие навръх неделя.

Ала Шулц съвсем не бързаше да дойде на работа. Седна на пейката до Метенхаймер на слънце.

— Хубава есен, господин Метенхаймер.

— Да.

— Скоро ще свърши. Снощи имаше такъв червен залез...

— Така ли?

— Господин Метенхаймер — започна Шулц, — вашата дъщеря Ели, която дойде да ви вземе снощи...

Метенхаймер се извърна рязко. Шулц се смути.

— Какво е станало с нея? — попита Метенхаймер, кой знае защо, ядосано.

— Че какво може да се е случило с нея? Нищо — отвърна Шулц объркан, — тя наистина е хубава. И човек се чуди как така още стои неомъжена.

Очите на Метенхаймер станаха зли. Той каза:

— Това си е работа на Ели.

— Донякъде — рече Шулц, — тя разведе ли се с Хайслер?

Сега вече Метенхаймер се ядоса.

— Можете сам да вървите да попитате Ели.

„Нима наистина не разбира?“ — помисли си Шулц. После каза спокойно:

— Разбира се, че мога да отида. Само че си мислех, че ще бъде по-добре двамата да обсъдим предварително случая.

— Какъв случай? — попита стреснато Метенхаймер.

Шулц изпъшка. Поде с друг глас:

— Аз вече познавам вашето семейство от десет години насам, господин Метенхаймер. Почти оттогава насам ние с вас работим за една и съща фирма. По-рано вашата Ели често идваше на

местоработата ни; като я видях вчера отново, всичко се преобърна в мене.

Метенхаймер хвана мустака си и започна да го хапе.

„Най-последно!“ — помисли си Шулц. И продължи:

— Аз съм човек без предубеждения, що се отнася до историята с Георг Хайслер, за когото говорят какво ли не. Наистина аз не познавам този човек. Но откровено казано, господин Метенхаймер, аз... аз от цялото си сърце му желая да успее да избяга. Казвам ви само какво мислят и останалите. А след това вашата Ели може веднага да поиска развод. Знам, че тя има дете от Хайслер. Да, знам го. Но ако то е добро дете, в края на краищата тъкмо ще си имаме вече и дете.

Метенхаймер промълви:

— То е добро дете.

— Да. Ако бях на мястото на този Хайслер, аз бих си казал — по-добре Шулц да се грижи за детето ми, след като и той е с моите разбирания, отколкото синът ми да попадне в лапите на тези бандити и те да направят и от него бандит. Докато детето на Хайслер порасне, за да тръгне на работа заедно с нас, царството на бандитите вече ще е свършило.

Метенхаймер се стресна. Огледа се наоколо. Но доколкото можа да види, двамата седяха сами под есенното слънце.

— А ако хванат Хайслер — неволно понижи глас Шулц — или ако вече са го хванали, защото днес и вчера не съобщиха по радиото нищо за него, тогава нещастникът няма да им се изплъзне повече, свършено е с него. И Ели няма да има нужда въобще да се развежда.

И двамата гледаха пред себе си. По тихата слънчева улица лежаха разпръснати листа от градините. Метенхаймер си помисли:

„Този Шулц е добър работник, има и разум, и сърце, и външността му е добра. Винаги съм мечтал Ели да си намери такъв мъж. Защо всъщност той отдавна вече не е станал член на моето семейство? Тогава щяха да ни се спестят много неприятности.“

Шулц каза:

— По-рано, господин Метенхаймер, вие бяхте така любезен да ме поканите на гости у дома си. Но тогава аз не се възползувах от случая. Разрешете ми, господин Метенхаймер, сега да се отзова на вашата покана. Само едно ми обещавайте, господин Метенхаймер, да не казвате пред дъщеря си Ели нищо за онова, което току-що уговорихме.

Когато дойда у вас и заваря Ели там, нека това да бъде уж случайно. Младите жени не обичат, когато някой урежда тези въпроси вместо тях. Те искат кандидатите им да бъдат като герои от театър.

Когато човек е обречен да чака и това за него е въпрос на живот и смърт, и не може да знае предварително какъв ще бъде краят и колко ще трае това чакане — часове или дни, човек се мъчи да предприема какви ли не странни мерки срещу времето. Опитва се да хваща минутите и да ги унищожавя. Издига срещу времето нещо като язовирна стена и непрекъснато се мъчи да запушва дупките в нея, дори и когато времето започва да я залива.

Георг, който все още седеше на масата заедно със семейство Крес, отначало също бе се опитвал да се заблуждава, че не усеща как минава времето. После незабележимо се бе отказал от това. Изобщо реши да не чака повече. Крес тъкмо разказваше как и къде се е запознал с Фидлер. Отначало Георг го слушаше по принуда, после — с истински интерес. Крес описа Фидлер като постоянен човек, недостъпен за никакви съмнения и страхове.

Шум от много гласове пред прозореца отвън накара Крес да млъкне, ала веднага се оказа, че това бе обикновен групов излет. Крес опита нещо ново — стана и завъртя копчето на радиото и звуците на някакъв утринен концерт запълниха няколко минути. Георг го помоли, ако има, да даде една географска карта и да му обясни някои неща, които той непременно искаше да научи. Само преди две седмици във Вестхофен бе пристигнал нов лагерник, който беше обрисувал върху влажната земя с няколко тресчици картата на Испания и бе набол в нея с показалеца си местата, където се развиваха военните действия; Георг си спомня как новият веднага бе прекарал дървената си подметка върху картата, щом чуха постовия да се приближава. Беше един дребен печатар от Хану. Георг замълча и времето отново се втурна в стаята. Тогава неочаквано — като по заповед — заговори домакинята, че един от братята ѝ заминал за Испания на страната на Франко и че и нейният приятел от детинство Бено, с когото си играели заедно на времето и който бил приятел на брат ѝ, също искал да замине там. Продължи да говори, сякаш се страхуваше да не би времето отново да се втурне

върху тях, също както човек грабва всичко около себе си, за да запълни някаква пролука.

— На времето аз дълго се двоумих дали да се ожения за теб или за Бено.

— За мен или за Бено?

— Да. Той ми беше много по-близък. Но аз исках непременно да ида някъде другаде. — Признанието ѝ се оказа ненужно, тъй като няколкото думи запълниха съвсем малък интервал от времето.

— Заловете се с работата си, Крес, или си свършете онова, което сте предвидили за днес — рече Георг, — или просто хванете жена си под ръка и идете да се разходите, забравете за няколко часа, че аз изобщо съм тук. А аз ще се кача горе. — И той се изправи за изненада на домакините.

— Той е прав — обади се Крес — или би бил прав, ако действително можем да забравим.

— Че защо да не можем — рече жената, — аз например отивам още сега в градината да разсадя лалетата.

„Ръодер никога не би ме издал — замисли се Георг, щом остана сам, — но може да прояви някаква несъобразителност. Той не знае как да отговаря, не знае как трябва да се държи. Не мога да го виня за нищо. Когато човек отслабне от побоите и се поболи от безсъние, той престава да може да съобразява. В такъв случай и най-хитрият затъпява и оглупява, а в завода сигурно всеки ден са виждали Паул заедно с Фидлер. Гестапо много лесно може да го открие. Ала никой не може да обвини Паул в нищо.“

И Георг за сетен път се попита дали няма да стори по-добре, ако напусне този дом. Дори да приемеше най-добрия случай — Паул да мълчи, какво щеше да стане, ако Фидлер се изплаши и не предприеме нищо? Онова, от което Георг се бе страхувал в двора на онази Грабер, беше много по-възможно именно тук. Просто ще го забравят тук. Да речем, че никой няма да го открие. Крес едва ли е човекът, който може да му помогне да се измъкне от тук. Не е ли по-добре да си отиде още днес, отколкото да чака с дни?

Тъй като мразеше всяко затворено помещение, той пристъпи към прозореца. Загледа се в бялата улица, която пресичаше предградието, приличащо на чистичко село. Зад него се виждаше някакъв парк или гора. Чувство на пълна бездомност обзе Георг и миг след това преля в

чувство на гордост. Кой друг освен него можеше да гледа със същите очи безбрежното стоманеносиньо есенно небе и тази улица, която водеше само за него към безкрайната пустош? Той наблюдаваше хората, които минаваха долу, облечени в празнични дрехи заедно с децата си и възрастни баби с най-необичайни багажи; един мотоциклетист, който взеше годеницата си на задната седалка, две хлапета в униформа на Хитлеровата младеж, един мъж с раница със сгъваема лодка, един щурмовак с дете на ръце, една млада жена с букет астри. Миг след това навън някой позвъни.

„Няма нищо, тук сигурно често звънят“ — каза си Георг.

И домът, и улицата бяха спокойни. Крес се изкачи горе.

— Елате за миг на стълбището.

Георг разглеждаше със свити вежди младата жена с букета астри в ръка, която неочаквано застана в дома на Крес три стълби по-ниско от него.

— Поръчаха ми да ти донеса нещо — каза тя, — освен това трябва да ти предам: утре в пет и половина сутринта трябва да бъдеш в Майнц на пристана край Каstelския мост, ще те чакат на кораба „Вилхелмине“.

— Добре — каза Георг, без да се помръдне от мястото си.

Без да оставя букета, жената откопча джоба на жакета си. Подаде му един дебел плик и рече:

— Значи, предавам ти плика.

По държането ѝ можеше да се разбере, че тя го смята за някой партиен другар, който трябва да се скрие, но не знае въобще кой е той. Георг каза:

— Всичко е наред.

Лизел тъкмо мелеше малцовото кафе за децата, та не чу кога външната врата се е отворила. Паул държеше в ръка цял плик с кифли, които бе купил на връщане. Той каза:

— Лизел, измий си бързо лицето с вода с малко оцет, преоблечи се, за да стигнем на време на стадиона. Ех, и ти, Лизел, за какво трябва да плачеш още? — Той хвана косите ѝ, защото тя бе отпуснала глава върху масата. — Хайде престани, стига толкова. Нали ти обещах, че ще се върна?

— Боже мой! — възкликна Лизел.

— Той няма нищо общо с тая история или поне толкова, колкото общо има с всичко на света. Но едва ли е в кой знае какви отношения с гестапо. Всичко беше така, както си го представях. Един ужасен фокус. Часове наред ме мъчиха да си кажа и майчиното мляко. Само не си бях представял, че ще седи някой в стаята и ще записва всички глупости, които им говоря, та ме накараха дори да си напиша накрая името най-отдолу за доказателство, че аз именно съм ги надрънкал всичките тия работи. Разпитваха ме откога се познавам с Георг, къде, кога, как сме се запознали, кои са му били приятелите, кои са моите приятели. Дори ме питаха кой ни е бил на гости онзи ден.

Заплашваха ме с всичко, с което може да се заплашва човек. Само дето не ми говориха, че ще ме хвърлят в огъня на ада. Така или иначе, искаха да ми внушат, че е дошло второ пришествие и съм изправен пред Страшния съд. Но дето се приказва, че всичко знаели, не го вярвай. Знаят онова, което им се казва.

По-късно, когато Лизел се бе поуспокоила малко и вече бе пременила и децата, и себе си празнично и бе измила лицето си с оцетена вода, Паул заговори отново:

— Едно само ми е чудно, как могат хората толкова много да приказват. И за какво ли им трябва? Приказват, защото мислят, че са всезнаещи. А пък аз си рекох: никой не може да докаже, че Георг действително е бил у дома. Дори да го е видял някой; ще отказвам. Никой не може да докаже, че е бил той освен самият той. А пък ако го хванат, и без това всичко е свършено. Но ако са го хванали вече, няма да има защо да ме разпитват толкова много.

Двайсет минути по-късно те вече бързаха към центъра на града. Заобиколиха малко, за да отведат по-големите деца да прекарат следобед при роднините им. Най-малкото бяха оставили при портиерката, с която се бяха уговорили още преди няколко дни. Впрочем Паул доста се съмняваше, че портиерката бе казала нещо пред гестапо за него, но така или иначе, тя беше услужлива жена и много обичаше деца.

Неочаквано Паул накара Лизел да го почака малко с децата навън. Усети, че го залива топла вълна. Реши и влезе през входа за колите. Малкото прозорче на гаража както винаги светеше, макар че в двора беше светъл ден. Паул изтича бързо към прозореца, за да не кара

семейството си да го чака дълго навън и да ликвидира колкото се може по-скоро тази неприятна работа: Извика:

— Лельо Катарина!

Когато госпожа Грабер подаде глава навън, Паул бързо заразказва:

— Моят шурей те моли да го извиниш. Получи призовка от полицията в Офенбах. Наложил се да си замине и не знае дали ще може да се върне, съжалявам много, лельо Катарина, но аз нямам никаква вина.

Жената помълча за миг, после се разкрещя:

— Не ми трябва въобще да се връща! И без това щях да го изпъдя. Въздържай се друг път да ми водиш такива некадърници!

— Ха де, ха де! — рече Паул. — В края на краищата ти не си имала никаква вреда от него. Поправя ти човекът без пари камионите. Хайл Хитлер!

Госпожа Грабер седна зад бюрото си. Червената цифра на календара ѝ напомни, че днес е неделя. Неделен ден камионите обикновено оставаха там, където ги бе заварила предишната вечер. Тя нямаше повече семейство, пък и да имаше, не би отишла там. Да изпита чак такова разочарование заради подобна дребна подробност — че щурейт на Паул нямало да се върне на работа! Може призовката да е била само повод да не се върне, защото просто не му е харесало при нея. Но тогава той не биваше да пие заедно с нея предишната вечер.

„Не биваше да го прави — помисли си тя разярена, — гадно беше от негова страна!“

И тя се огледа в безкрайната празнична самота — истинско море от празнота, върху чиито вълни се люлееха няколко предмета — една скаличка от малахит, една лампа, една разходна книга и един календар.

Жената изтича до прозореца и извика към двора:

— Паул!

Но Паул отдавна вече бързаше със своята Лизел към Нидеррадското игрище.

Херман гледаше и слушаше полуразвеселен, полувиноват жена си, която се приготвяваше за неделното посещение у роднините си Марнетови и си тананикаше весело. С влажно изчетканите си коси, с

герданчето на шията, с добре изгладената рокля, с чистите очи тя приличаше на здрава девойка, тръгнала да получи първото си причастие. Макар че от тях до Марнетови имаше само десет минути път нагоре по склона, тя все пак нахлупи една шапка върху кръглата си главица.

— Искам да я покажа на Марнетови.

Братовчедка й Аугусте Марнет и днес още не можеше да се примири, че глупавата малка Елзе се бе оженила за добре платения възрастен железничар.

Херман наблюдаваше развеселен лицето на своята Елзе, когато се приближиха към дома на Марнетови. Той познаваше всички нейни реакции, както човек научава бързо реакциите на някое птиче. Как се гордееше тя със своя брак, който смяташе за нерушим.

— Какво ме гледаш така странно днес?

Добре ли беше или лошо, че тя почва да задава въпроси?

Когато се изкачиха на Шмидхаймския хълм, те се запитаха каква ли е тази силна синя светлина, която блестеше зад градинската ограда на Марнетови. Едва когато се приближиха, разбраха, че блести голямата кръгла крушка над лехата с астри.

В кухнята на Марнетови беше топло и влажно. Около масата бе насядало цялото семейство заедно с всичките си гости. Веднъж в годината след прибирането на ябълковата реколта тук печаха ябълкова пита в големи колкото масата тави.

Устните на всички блестяха от сок и полепналата по тях захар както устата на децата, така и на военните, та дори и стиснатите тънки устни на Аугусте лъщяха. Огромната кана за кафе върху масата заедно с по-малката каничка за мляко и украсените с луковидни шарки чаши също приличаха на семейство. Около масата седеше целият род: госпожа Марнет с нейния дребен селянин, внуците й — Ернстхен и Густавхен, дъщеря й Аугусте, зет й и най-големият й син — и двамата в униформи на щурмоваци, по-малкият й син войник, вторият син на Месер — лъскав новобранец, най-малкият син на Месер в есесовска униформа, — но военни или не, всички се бяха събрали да вкусат ябълковата пита. После седеше гордата и красива Ойгени, малко унилата Софи Манголд. Ернст Овчаря беше с връзка, без кърпата на

врата — майка му го заместваше междуременно край стадото. Тук беше и Франц, който скочи, щом влязоха Херман и Елзе. На края на масата, на почетното място, седеше сестра Анастазия от ордена на кьонигсщайнските урсулини. Белите краища на колосаното покривало на главата ѝ се поклащаха блестящи над сложената за закуска маса.

Елзе седна гордо сред жените от нейния род. Здравата ѝ детска ръчица с венчална халка се протегна доволно към ябълковата пита. Херман седна до Франц.

— Миналата седмица при мен дойде да се сбогува Дора Каценщайн — заговори сестра Анастазия, — по-рано купувах плат за поверените ми сирачета от нейния магазин. Не казвайте никому, сестро, ми рече Дора, но ние скоро всички си заминаваме. И дори си поплака малко... Вчера капациите на витрините на магазина ѝ бяха затворени, а ключът беше под бърсалката. Когато отключиха вратата, целият магазин беше празен, стоката разпродадена! Само дървеният метър се мъдреше върху тезгяха.

— Ами да, те нямаше да заминат, докато не продадат и последния метър басма — намеси се Аугусте.

Майка ѝ възрази:

— И ние, ако трябваше да се преселваме, щяхме да изчакаме да приберем и последните картофи.

— Как можеш да сравняваш нашите картофи с басмите на Каценщайнови!

— Всичко може да се сравнява.

Синът на Месер — есесовецът — каза:

— Една Сара по-малко! — и плю.

Госпожа Марнет обаче предпочиташе той да плюе другаде, а не точно върху нейния кухненски под! Изобщо Марнетови не търпят никакъв безпорядък в своята кухня. Дори и четиримата ездаци от Апокалипсиса да бяха долетели да вкусят домашната ябълкова пита, и те щяха да завържат конете си на градинската ограда и щяха да се държат вътре като порядъчни гости.

— Много бързо ти дадоха отпуската, Фрицхен — каза Херман на братовчедата си по женска линия Марнет.

— Че ти не четеш ли във вестника? Всяка майка трябва да има възможност да се порадва в неделя на посещенията на издокарания си

от горе до долу в нови дрехи новобранец.

Намеси се и Ойгени:

— Майките се радват на синовете си както и да са облечени. — Всички я поглеждат смутени, ала тя продължава спокойно: — Разбира се, новата униформа е много по-хубава от надупчената, особено ако дупките са били дълбоки.

Всички се успокояват, когато сестра Анастазия нарушава неловкото мълчание, като се връща отново към казаното преди малко:

— Дора беше свестен човек.

— Тя не можеше да изпее един тон правилно — рече Аугусте — през всичкото време, докато ходехме заедно на училище.

— Да, свестен човек е — рече госпожа Марнет. — Колко топове басма е пренесла сама на гърба си!

Дора Каценщайн вече пътува с емигрантския параход, а в Марнетовата кухня отново се носи трепетният полъх на доброто ѝ име.

— А вие двамата скоро ли ще се жените? — пита сестра Анастазия.

— Ние ли? — възкликват Софи и Ернст и решително се отдръпват един от друг.

Ала от своето почетно място сестра Анастазия вижда не само над, но и под масата.

— А тебе кога най-после ще те вземат войник? — пита госпожа Марнет. — То ще бъде само от полза за тебе, Ернст, няма да можеш да кръшкаш вече от всичко.

— Месеци вече не е бил на никакво обучение — намесва се и Марнет Щурмовакът.

— Аз съм освободен от всякакво обучение — отвърща Ернст, — към противовъздушната отбрана съм.

Всички се размиват, с изключение на Месер есесовеца, който гледа Ернст с отвращение.

— Навярно те карат да изпробваш противогазите на овцете си?

Ернст неочаквано се извърща към Месер, защото е почувствувал погледа му.

— Ами ти, Месер? На теб май също няма да ти е много приятно да смениш черния есесовски мундир с обикновената войнишка униформа?

— Няма защо и да я сменявам — отвръща Месер, ала преди още да настъпи ново неловко мълчание или нещо по-лошо, сестра Анастазия се обажда:

— Това от нас си го научила, Аугусте, да настържеш орехи върху ябълковата пита.

— Аз ще изляза да взема малко въздух — обажда се Херман.

Франц го съпровожда в градината. Над долината небето променя цвета си и птиците летят по-ниско.

— От утре вече е свършено с хубавото време — казва Франц. — Ох, Херман...

— Какво охкаш така?

— Вчера и днес радиото мълчи, нищо не казват вече за бягството. Няма разлепени обявления да търсят бегълците, не споменават нито дума за Георг.

— Виж какво, Франц, престани да мислиш повече за тази работа, по-добре ще бъде и за теб, пък и за всички. Този въпрос твърде много те вълнува. Имай пред вид, че всичко, което можеше да се направи за твоя Георг, е направено вече.

За миг лицето на Франц се оживи и от това пролича, че той съвсем не е бавен и заспал, а годен да извърши и да разбере всичко. Той възкликна:

— Нима е спасен?

— Още не...

IV

Малко след това Херман си тръгна, защото беше нощна смяна. Жена си Елзе той остави край ябълковата пита на Марнетови. Франц излезе да го съпроводи малко. Тъй като не си бе уговорил нищо за неделата, той си тръгна обратно към къщи. Но нямаше желание вече да се върне сред разговорите в кухнята, нямаше желание и да остане сам в своята стаичка. Неочаквано той се почувствува така самотен, както може да се чувствува самотен човек само в неделя. Почувствува се нещастен, раздразнителен и мрачен.

Да тръгне сам през гората ли? Да стряска любовните двойки по полянките сред топлата суха есенна шума? Щом като ще трябва да прекара сам неделата, то по-добре да слезе в града. И той се запъти към Хьохст.

Беше необикновено изморен, макар че си беше отспал. Усещаше в костите си умората от прекараната тежка трудова седмица. Наистина Херман го бе уверил още веднъж да не мисли повече за Георг, защото всичко, което е могло да бъде направено за него, вече е направено. Но нима може човек да отхвърли току-така от себе си своите мисли?

Франц влезе в първата градинска бирария. Беше почти празно, кръчмарката измете сухите листа от покривката на масата и го попита желае ли ябълково вино... Ябълковото вино не беше достатъчно сладко, за неудоволствие на Франц дори имаше лек кисел вкус. По-добре да си беше поръчал чист резняк. Едно малко момиченце изтича в градината и сметената до оградата шума зашумоли под краката му; после то изтича към масата на Франц и започна да подръпва покривката. Личицето му беше оградено с тънка шапчица, очичките му бяха почти черни.

От вратата на заведението излезе майката, заоправя дрешките на детето и му се скара. Дрезгавият ѝ, сякаш насечен глас се стори познат на Франц; тя беше млада и слаба, ала лицето ѝ изглеждаше леко разкривено от килнатата настрани шапчица на големия кичур коса, който закриваше почти половината от лицето ѝ. Франц каза за детето:

— То не ми пречи.

Жената го погледна бързо с откритото си око, доста натрапчиво. Франц каза:

— Ние с вас май сме се виждали?

Тя извърна рязко глава и от бързото движение една част от лявото ѝ, пострадало навярно от трудова злополука око се откри. Тя отвърна подигравателно:

— Ами да, виждали сме се, може и така да се каже.

„Виждали сме се, да, и то често — помисли си Франц, — но къде съм чувал нейния глас?“

— Преди известно време едва не ви блъснах с велосипеда си.

— И това е вярно — отвърна сухо тя; детето, което тя държеше здраво за ръчичка, едва не ѝ изкълчи ръката. — Ала ние се познаваме и от другаде, много по-отдавна. — Тя продължаваше да го гледа право в лицето и накрая извика: — Франц.

Той вдигна високо вежди, сърцето му удари два пъти — едно леко привично предупреждение. Тя му остави време да се съвземе.

— Знаем се от разходката с лодки, от малките островчета на река Нида, където беше лагерът „Фихте“, където ти самият...

— Едно орехче! — възкликна детето, което шареше под краката на масата.

— Счупи го с тока на обувката си — рече жената, без да отмества поглед от Франц.

Той усети някакво необяснимо притеснение и неприятен хлад и продължаваше да я гледа замислено. Неочаквано тя се наведе напред и рече право в лицето му с нескрито отчаяние:

— Че аз съм Лоте!

Той поиска да извика: „Невъзможно!“ — но успя навреме да преглътне възклицанието си.

Ала жената отгатна чувството му. Погледна го право в лицето, сякаш очакваше да прочете по него, че той я познава, че ще открие у нея поне едно бледо отражение на всичко онова, което тя бе някога: едно искрящо от радост момиче, с гладки, източени, обгорели от слънцето крайници и с блестящи коси, буйни като грива на здраво животно.

Когато жената забеляза, че той постепенно започва да я познава, върху лицето ѝ се появи следа от усмивка и чак сега той действително я позна по тази едва загатната усмивка. Припомни си как тя

разпределяше храната в летния им лагер върху една дъска, поставена върху два дънера. Видя я как се връща от гребане със синята си блузка. Видя я седнала на земята със свити до тялото колене. Видя я как носеше знамето, малко уморена, ала усмихната, със снежец върху буйните коси. Една толкова красива и смела девойка, че образът ѝ можеше да се приеме за емблема на поривистата им младост. Той си спомни дори, че тя се бе омъжила скоро след това за някакъв едър светъл човек, един железничар, дошъл от Северна Германия. Франц си спомни дори и името му — Херберт. Той никога не си бе спомнял за това, както човек престава да мисли за неща, изчезнали, без да оставят никаква следа.

— А къде е Херберт? — попита той и веднага съжали.

— Че къде може да бъде? — отвърна жената. — Там! — И тя посочи с показалеца си надолу, към кафявата пръст в градината на бирарията, под земята, покрита с орехова шума и няколко остри грапави орехови черупки. Тя посочи надолу така спокойно, че на Франц му се стори сякаш Херберт, когото той бе смятал за изчезнал и дори не се бе опитал да го потърси, действително лежи под него, под тази градина, където Франц се бе отбил случайно, под изсъхналите листа и високите есесовски и щурмовашки ботуши и фините ботушки на жените им, защото междувременно градината се бе напълнила с хора. Все униформени с годениците си — хубави и млади жени, ала те всички бяха противни на Франц.

— Защо не поседнеш, Лоте? — каза той.

Поръча ябълково вино за жената и лимонада за детето.

— Впрочем аз имах късмет — заразказва Лоте с променен сух глас. — Херберт бе заминал за Кьолн и там го предали. Искаха да откарат и мен, но по това време в нашия цех бе станало нещастие, беше се пръснала една тръба и аз лежах в болница в най-тежко положение. А някой от роднините ми бе прибрал детето, което беше още съвсем малко, и го бе отвел на село... Когато след време можех да се държа на краката си, детето също се бе научило вече да ходи, а Херберт, да, Херберт беше убит... След това не ми се случи нищо, изплъзнах им се някак си... Не бива да духаш, а трябва да смучеш през сламката — каза тя на детето и добави извинително към Франц: — То за пръв път пие лимонада. — Тя оправи шапчицата на главата на детето и каза: — Понякога ми се струва, че е най-лесно да умре човек,

но какво да правя с детето? Мога ли да оставя собственото си дете в техните ръце! Не ме увещавай, Франц, не се опитвай да ме успокояваш. Понякога човек се чувства съвсем сам. И тогава си мисля: вие другите забравихте всичко.

— Кои вие?

— Ами вие! Вие! И ти, Франц. Нима ти не си забравил Херберт? Че аз нали го видях по лицето ти! Щом като ти си забравил дори Херберт, помисли си колцина други си забравил! А щом и ти си забравил... Те именно на това разчитат... — И тя посочи с рамо към съседната маса, заета от щурмоваци и компаньонките им. — Не казвай „не“, ти си забравил много неща. Лошо е, когато чувството на човека се притъпи и започваме да забравяме лошото, което те са ни причинили. Още по-лошо е обаче, че покрай страшното се забравя и най-доброто. Спомняш ли си как ние всички бяхме единни?... А аз, аз нищо не съм забравила.

Франц протегна ръката си към нея, преди да размисли добре. Отмести с леко движение безсмисления кичур коса и погали пострадалото око, а после цялото лице, което преbledня още повече под допира на пръстите му и сякаш охладня. Тя сведе поглед надолу. От това цялото ѝ лице сякаш заприлича на някогашното. Да, Франц имаше чувството, че е достатъчно само да го погали още няколко пъти, и раната ще изчезне и някогашният блясък и изгубена красота ще се върнат отново върху нейното лице. Ала той оттегли ръката си преждевременно. Тя го погледна втренчено със здравето си око, което сега бе станало толкова черно, че зеницата му бе изчезнала и от това изглеждаше още по-голямо. Тя извади от чантата си едно огледалце, опря го на чашата и отново придърпа кичура коса над лицето си.

— Знаеш ли, Лоте — каза Франц, — съвсем рано е още, ела, ако искаш, да отидем при моите хора.

— Ти женен ли си, Франц, или имаш родители тук?

— Нито едното, нито другото, имам само роднини. Все едно, че съм съвсем сам.

Тръгнаха мълчаливо нагоре по шосето и вървяха така около час. Детето не им пречеше. То тичаше пред тях, обладано от желанието да се изкачва все по-нависоко и по-нависоко. То рядко излизаше вън от града. След като потичаше няколко минути, то се спираше за малко, за да се огледа колко нова земя се е разкрила зад гърба му, а заедно със

земята — и още небе. „Когато се изкача съвсем нависоко, мислеше си детето, сигурно ще видим вместо нови села и ниви, нещо съвсем друго, края на всичко, откъдето идват облаците и вятърът, който се слива с жълтата следобедна светлина, ще видя нещо безкрайно.“

Франц видя вече дома на Манголдови. Не бяха разменили нито дума още с Лоте, но не беше и нужно да говорят, разговорът по-скоро щеше да ги смуги. Той купи на детето една вафла, а на Лоте — шоколад, когато стигнаха будката за сода и минерални води. Когато влязоха в кухнята на Марнетови, Аугусте зяпна от учудване. Всички втренчиха погледи във Франц, в Лоте, в детето. Лоте поздрави съвсем спокойно. Зае се веднага да помогне в мнението на съдовете. От голямата колкото масата ябълкова пита за жалост бе останало само още едно хрупкаво крайче. Дадоха парчето на детето, като му разрешиха да отиде да погледа синята стъклена топка, която светеше над лехата с астри. В кухнята всички седяха все още около разчистената, избърсана маса. Ернст, който не отместваше поглед от Лоте, макар че тя му бе по-скоро неприятна, беше раздражен, задето дори заспалият Франц все пак си имал приятелка. По-късно госпожа Марнет извади шишето с ликьора от джанки. Всички мъже изпиха по чашка, от жените пиха само Лоте и Ойгени. Междувременно детето бе отворило градинската врата и бе излязло на поляната. Спря се под първото ябълково дърво — детето на Лоте и на убития Херберт.

Отначало то виждаше само ствола на дървото и прекарваше пръстчето си по браздите на кората. После отчетна главица назад. Клоните се виеха и сякаш се забиваха мощно във въздуха и въпреки това цялата корона беше неподвижна. Детето също стои неподвижно. Листата, които отдолу се виждат съвсем черни, непрекъснато се движат лекичко и през пролуките им блести вечерното небе. Един-единствен полегат слънчев лъч пробива листата и улучва нещо златно кръгло.

— Горѐ виси още една! — извика високо детето.

В кухнята всички скачат от местата си, защото мислят, че кой знае какво се е случило. Притичват и гледат всички нагоре. После донасят дългия прът. И понеже детето е още слабичко, те поддържат ръката му, която стиска тежкия прът като огромен калем. После прътът полита, ябълката тупва на земята — добър вечер, ябълчице.

— Можеш да си я вземеш за тебе — казва госпожа Марнет и си мисли, че е проявила кой знае каква щедрост.

V

Фаренберг застана пред редиците на затворниците, които и тази неделна вечер се строиха в шест часа, както всяка вечер през изтеклата седмица. Днес пред щурмоваците за пръв път стоеше не Цилих, а наследникът му Уленхаут. Пред групата на есесовците не стоеше Бунзен, защото бе излязъл в отпуск, а Хатендорф с дългия конски череп. Ала затворниците, които преди забелязваха и най-малката промяна, след мъченията от последната седмица бяха изпаднали в състояние на някакво притъпено упорито равнодушие.

Никой от тях не можеше да каже със сигурност дали тримата останали бегълци, които сега довякоха отново пред дърветата, бяха мъртви, или все още живееха. Изобщо цялата „Танцова площадка“ пред бараката приличаше на някаква междинна площадка; защото тя не можеше да се намира на земята, не можеше да е и някъде на оня свят. Самият Фаренберг, застанал пред тях, изглеждаше също така съсухрен, отслабнал и измъчен като всички тях.

Гласът му се забиваше в притъпеното съзнание на затворниците — само откъслечни думи за справедливост и за ръката на справедливостта, за народа и за циреите по неговото тяло, за бягството и за деня на бягството — до утре вече една седмица. Ала затворниците се ослушваха в песните на пияните селяни някъде далеч към селата.

Неочаквано през всеки затворник поотделно и през целия им строй премина някакъв трепет. Какво бе казал Фаренберг току-що? Щом е заловен и Хайслер, край на всичко.

— Край — рече някой на връщане към бараката; това бе единствената сричка, произнесена от някого от тях.

Ала един час по-късно в бараката един от затворниците каза на другаря си, без да движи устните си, защото разговарянето беше забранено:

— Мислиш ли, че действително са го хванали?

Другият отговори:

— Не вярвам.

Единият беше Шенк, у когото Рьодер напразно беше ходил, а другият беше новодошлият работник от Рюселсхайм, когото още с пристигането бяха хвърлили в карцера. Шенк каза на другаря си:

— Видя ли смутените им лица? Видя ли ги как си намигаха? А и старият въобще не се разкрещя.

Не, този път ги бяха излъгали. Не, не са го заловили.

Само най-близките съседни можах да разберат какво си казаха двамата. Ала от един на друг с течение на вечерта смисълът на думите им достигна до всички в бараката.

Бунзен бе заминал в отпуск и водеше заедно със себе си двама по-млади свои приятели — хубави остроумни момчета, макар и не чак дотам блестящи като него, но толкова по-подходящи да му бъдат свита.

Докато в лагера Фаренберг държеше речта си, тримата спряха пред бирарията „Рейнският двор“ във Висбаден. Последван от двамата си другари, Бунзен огледа обстановката и влезе в танцувалната зала, където още не бе много пълно. Оркестърът свиреше стар провлачен валс, с който бяха сменили джазовите мелодии. Върху светлата танцова площадка в момента танцуваха десетина двойки: движенията им бяха широки и дългите бели и разноцветни рокли на жените придаваха на движенията още повече мекота и широта. Тъй като повечето мъже бяха униформени, цялото забавление приличаше на някакъв празник на победата или в чест на сключване на мир.

Бунзен забеляза на една маса непосредствено до танцовата площадка бъдещия си тъст и му кимна. Тъстът беше търговски пътник за фирмата „Хенкел“, консул на шампанското, както той сам се наричаше, а също така и — пак според собствените му думи — колега на посланика Рибентроп, който се издигнал от същия бранш. Сега Бунзен забеляза и годеницата си сред танцуващите двойки. В пристъп на двойна ревност му се стори, че тя танцува с непознат, докато позна в лицето на слабия новоизлюпен лейтенант нейния братовчед. Когато танцът свърши, годеницата — деветнадесетгодишна, светлокестенява, нежна, но с дързък поглед, се приближи до него и двамата скоро усетиха доволни, че всички наоколо ги гледат с възхищение. Бунзен доведе двамата си другари, приближиха маси, а малкият келнер зачука с късото си чукче нов лед. Хани, годеницата на Бунзен, обясни, че това за нея е прощална забава, защото утре започва шестседмичният курс за бъдещите есесовски невести. Много важен курс — заяви Бунзен и си

предложи услугите да занимава допълнително колежките ѝ след часовете. Бащата на Хани го изгледа остро, а след това не по-малко остро и двамата му другари. Той беше находчив и хитър вдовец. По начало не беше кой знае колко възхитен от хубавеца, в който се бе влюбила дъщеря му. Освен това му се стори, че работата на Бунзен във Вестхофен не е чак дотам достоен пост за един зет. Но после събра сведения за родителите на Бунзен и те се оказаха обикновени хора. Дребни чиновници в Пфалц, свестни хора. Докато седеше по време на отегчителната си официална визита в дъхащата на спарено гостна стая на бъдещите сватове, вдовецът си мислеше, че раждането на такъв син от страна на тези хорица може да се обясни само като прищявка на „гения на расата“.

Междувременно заведението се бе напълнило. Смениха валсовете с райнлендлери и дори с полка. Тъстът на Бунзен и всички по-възрастни хора в салона се усмихваха, щом оркестърът засвиреше някоя мелодия, която те знаеха от преди и която събуждаше у тях спомени за предвоенните им забавления. Такъв истински празник, такава непомрачена спокойна веселба местните хора отдавна не бяха преживявали. Подобно облекчение изпитват навсякъде, по всички градове на света, само хора, които са избягнали голяма опасност или поне смятат, че са я избягнали. Тази вечер никой няма да смути спокойствието на забавляващите се, няма да наруши всеобщото веселие. Организаторите са се погрижили за това. По Рейн се носи цяла флотилия излетнически кораби „Сила чрез радост“; фирмата, в която работи бащата на Хани, е доставила на всеки кораб по една каса сухо шампанско „Хенкел“. По вратите на салона не надничат недоволни зяпачи, освен може би малкият келнер, който с непроницаемо лице чупи леда с малкото си чукче.

Семейство Крес паркираха своя „Опел“ сред другите коли в същия град, само че пред хотела на санаториума. Георг бе слязъл от колата в Костхайм. Тъй като с тези документи не подхождаше за синята количка, трябваше да намери да ношува в някоя моряшка квартира. През последния половин час Крес бе карал мълчаливо както първия път, когато отвеждаше Георг в Ридервалдското предградие, сякаш гостът му, който с течение на времето бе станал действителност,

сега отново бе започнал да се разнася като дим, така че въобще нямаше нужда да му говори. Не се сбогуваха. И след като Георг слезе от колата, двамата Крес останаха мълчаливи. Без да се питат накъде ще продължат, те стигнаха до ресторанта на санаториума, защото изведнъж почувствуваха нужда да бъдат сред хора и сред много светлина. Седнаха в един ъгъл на малкия салон, за да не правят впечатление с изпрашените си дрехи за екскурзия. Разглеждаха хората наоколо. Най-после жената наруши мълчанието, което бе продължило почти час.

— Каза ли той нещо накрая?

— Нищо. Само „благодаря“!

— Странно — рече жената. — Имам чувството, сякаш аз трябва да му бъда благодарна, каквито и да бъдат последствията от тази история за всички ни — да му благодаря, заедто дойде у нас, заедто изобщо ни гостува.

— Да, и аз също — отвърна бързо мъжът.

И двамата се загледаха учудени, с някакво ново, непознато за тях досега взаимно разбирателство.

VI

След като Крес го остави пред една бирария, Георг се поколеба и вместо да влезе вътре, тръгна надолу по течението на Майн. Тръгна да се разхожда сред множеството по крайбрежната улица, сред тези хора, които се радваха на неделната почивка и на есенното слънце, за което казваха, че вече е добило кисела жилка като ябълковото вино и няма да изтрае вече дълго. Георг мина край един мост с постови. Крайбрежната улица се разшири, той бе стигнал до устието на Майн много по-скоро, отколкото бе предполагал. Сега пред него се разстиляше широкият Рейн, а зад него — градът, където той бе обикалял преди няколко дни. Улиците и площадите, по които той бе страдал с кървава пот, се бяха слели в една сива крепост, която се отразяваше в огледалото на водата. Ято птици — един остър черен триъгълник — се бе врязало върху фона на следобедното небе, между най-високите кули, и напомняше герба на старинен град. Когато отмина няколко крачки, Георг забеляза между две от тези църковни кули на покрива на катедралата статуята на свети Мартин, навел се от коня си, за да сподели дрехата си с просяка, който ще му се яви насън: аз съм този, когото ти преследваш.

Георг можеше веднага да мине през следващия мост и да наеме стая за през нощта в някоя от моряшките квартири. Дори да дойде да обискират къщата, той си имаше редовен паспорт. И все пак се страхуваше да не го забъркат в заплетени въпроси. Предпочиташе да прекара нощта на отсамния, десен бряг, и да се качи утре направо на кораба.

Реши да обмисли още веднъж всичко. И без това беше още рано след обяд. Върна се назад и тръгна да се разхожда по полята около Майн. Едно малко селце — Костхайм, — потънало в орехови и кестенови дървета, се оглеждаше във водата. Следващата най-близка бирария се наричаше „Ангелът“; над фирмата бе окачен венец от кафяви листа, който сочеше, че в заведението има резняк.

Георг влезе и седна в малката градина на заведението — най-подходящото място, където можеше да поседи и да погледа водата, без

да прави впечатление. Трябваше да обсъди какво да предприеме.

Седна досами оградата, с гръб към градината. Келнерката сложи пред него чаша резняк. Той възрази:

— Че аз още нищо не съм поръчал!

Тя вдигна чашата на табличката си и попита:

— Боже мой, че какво ще поръчате?

Той се замисли и каза:

— Чаша резняк.

И двамата се разсмяха. Тя му подаде чашата направо в ръката, без да я оставя на масата. Той отпи една глътка, която му отвори такава жажда, че изпи цялата чаша на един дъх.

— Още една чаша.

— Сега обаче ще трябва да почакате малко — и тя мина да вземе поръчката на посетителите от съседната маса.

Мина половин час. Тя на няколко пъти погледна към него. Колкото жадно беше пил, толкова спокойно и неотстъпно гледаше той сега полята. Последните посетители се оттеглиха от градината в салона. Небето беше червено, лек, но пронизващ ветрец раздвижи дори защитените зад оградата листа на лозницата.

„Дано поне да е оставил парите на масата“ — помисли си келнерката и излезе да провери.

Той си седеше все така на мястото. Тя попита:

— Не искате ли да си изпиете резняка вътре в салона?

Той я погледна за пръв път. Млада жена в тъмна рокля. Лицето ѝ, оживило се за миг, бе уморено от неделната навалица. Имаше голям бюст и нежно вратле. Стори му се позната, почти близка. На коя ли жена от миналото му приличаше? Или му напомняше само някоя мечтана жена? Все пак не може да е била особено горещо желана. И той отвърна:

— Можете спокойно да ми донесете чашата навън.

Премести се на другия стол, тъй като градината вече беше празна. Зачака тя да се върне с чашата. Не се бе излъгал — тя му харесваше; доколкото изобщо в този час можеше да му хареса нещо.

— Починете си малко.

— Къде ще си почивам, вътре е пълно с посетители.

И все пак тя опря коляно на стола до него и се подпря с ръка на облегалката на стола. Едно малко кръстче с гранатови камъни

придържаше яката ѝ. Тя попита:

— Тук ли работите?

— По шлеповете съм.

Тя го погледна спокойно и внимателно.

— От този край ли сте?

— Не, имам роднини тук.

— Говорите почти като нас.

— Мъжете от моя род винаги си вземат жени от този край.

Тя се усмихна, но от това изразът на лека тъга не слезе от лицето ѝ. Той я гледаше и тя го остави да я гледа.

На улицата спря кола; цяла група есесовци минаха през градината и влязоха в заведението. Тя погледна натам само за миг; после сведе очи, погледът ѝ падна върху ръката на Георг, която стисна здраво облегалката на стола.

— Какво ви е на ръката?

— Злополука, от която не се излекувах както трябва.

Тя хвана ръката му така бързо, че той не можа да я изтегли, и я заразглежда внимателно.

— Стиснали сте счупени стъкла; има опасност раната да се разтвори. — И тя остави ръката му на масата. — Сега ще трябва да вървя да обслужвам клиентите.

— Такива важни гости не бива да се оставят да чакат.

Тя повдигна рамене:

— Голяма работа, нас мъчно могат да ни стреснат.

— Кои?

— Униформените — и тя влезе вътре, а той извика подире ѝ:

— Донесете ми още една чаша!

Вече бе станало хладно и сиво.

„Трябва да се върне вече“ — помисли си Георг.

Жената приемаше поръчките. Мислеше си:

„Що за човек е този навън? В каква ли каша се е забъркал? Защото явно е, че има нещо около него. — Тя обслужваше клиентите си с достойнство и със сърчна любезност. — Едва ли работи отдавна по шлеповете. Не е лъжец, но лъже. Страхува се, но не е страхлив. Но от какво ли му е пострадала ръката? Изплаши се, когато я поех, но все пак ме погледна в очите... И как стисна юмрук, когато есесовците минаха през градината. Може би е имал неприятности с тях?“

Най-последно тя напълни една чаша за него. Той крие нещо, ала погледът му е пряк и открит. И жената излезе, за да се остави да я погледат.

Той седеше в студената вечер и още не бе докоснал втората чаша резняк.

— А за какво ви е трета чаша?

— Няма значение — отвърна той.

Той бутна двете чаши една до друга. Пое ръката на жената. Тя носеше само едно тънко пръстенче с малко паяче за щастие, каквито пръстенчета се падат на лотария по панаирите. Георг каза:

— Нямате мъж? Нямате годеник? Нямате любим?

Тя поклати три пъти глава.

— Нямали сте късмет ли? Или всичко е свършило зле?

Тя го погледна учудено.

— Защо?

— Ами защото сте сама.

Тя допря ръка върху сърцето си:

— Всичко остана тук.

И тя ненадейно изтича. Той я извика от вратата да се върне. Подаде ѝ да му размени една банкнота. Тя си помисли:

„Значи, не се притеснява за пари.“

И когато се върна за четвърти път от салона в тъмната градина с чинийката с парите и пясъкът заскърца под обувките ѝ, той се реши:

— Дали тук, в заведението, няма стая за гости? В такъв случай няма да има нужда да отивам до Майнц.

— Тук, в заведението? Какво си мислите вие? Тук живеят само стопаните.

— А там, където живеете вие?

Тя изтегли бързо ръката си от неговата и го погледна мрачно, така че той се приготви да чуе груб отговор. След късо мълчание тя каза просто:

— Добре — и добави: — Почакайте ме тук. Аз имам работа още вътре. След това тръгнете подир мен.

Той зачака. Надеждата му, че бягството все пак може да сполучи, се примеси с весела плахост. Най-последно тя излезе, облечена в палто, без да се обръща към него. Той я последва по някаква дълга улица. Бе започнало да вали дъжд.

Той си помисли полузашеметен:
„Косите ѝ ще се измокрят.“

Няколко часа по-късно той се стресна. Не знаеше къде се намира.
— Аз те събудих — каза тя, — трябваше да те събудя. Не можеш да издържа повече. Пък и леля ми ще се събуди.

— Да не би да съм викал?

— Стенеше и викаше. Заспи сега спокойно.

— Колко е часът?

Тя въобще не бе мигнала. От полунощ бе чувала всеки път, когато отвън един часовник отмерваше часовете:

— Скоро ще бъде четири... Спи спокойно. Можеш да бъдеш съвсем спокоен. Аз ще те събудя.

Тя не разбира дали той отново заспа, или само лежеше неподвижно. Чакаше да види дали ще започне отново да трепере, както по време на първия си сън. Но не, мъжът дишаше спокойно.

Комендантът на лагера Фаренберг бе дал нареждане да го събудят през нощта, както през всички нощи досега, щом се получи някакво съобщение за беглеца. Нямаше нужда да издава такава заповед, защото не можа да заспи и през тази нощ нито за миг. Отново се ослушваше към всички шумове, които можеха да имат някаква връзка със съобщението, което очакваше. И ако последните нощи го бяха измъчвали с тишината си, сега нощта срещу понеделник го измъчваше с прокълтяващите последователно клаксони на колите, с кучешки лай и с рева на пияни селяни.

Но най-после всичко утихна. Околността потъна в здравия сън между полунощ и утринния здрач. Той се помъчи да си представи тази околност, като не преставаше да се ослушва — представи си всички околни села, шосетата и пътищата, които ги свързваха помежду им, както и трите близки големи града — една триъгълна мрежа, в която беглецът трябваше да се хване, освен ако не беше самият дявол. В края на краищата той не можеше да се изпари като дим. Не може да не е оставил някакви следи след себе си, отпечатъци от подметките си върху влажната есенна пръст, все някой трябва да му е дал тези обувки.

Нечия ръка трябва да му е подала парче хляб, друга да му е напълнила чаша да пие. Все някоя къща го е подслонила. Фаренберг за първи път си представи ясно възможността Хайслер действително да се изплъзне. Но тази възможност не можеше да съществува! Че нали му бяха казали, че приятелите му се били отказали от него, че собствената му жена отдавна вече си е намерила приятел, че дори собственият му брат участва в издирването? Фаренберг въздъхна дълбоко. Може би решението на въпроса се криеше именно в доказателството, че той отдавна вече не е жив. Може да се е хвърлил в Рейн или в Майн. И утре водите ще изхвърлят трупа му на брега. Съвсем неочаквано той си представи Хайслер след последния разпит, с напукани устни, с дързък поглед. И Фаренберг изведнъж разбра, че надеждата му беше напразна. Нито водите на Рейн, нито на Майн ще изхвърлят трупа на този човек, защото той навярно е жив и ще живее. За първи път от бягството насам Фаренберг разбра, че не преследва беглец, чиито черти на лицето са му познати и чиито сили можеше да се изчерпят, а някаква безлика, необхватна сила. Но можа да изтърпи тази мисъл само една минута.

— Сега вече е време.

Тя помагаше на Георг да се облича, като му подаваше дрехите парче по парче, както правят войнишките жени, когато отпуската на мъжете им свърши.

„С нея бих могъл да деля всичко — помисли си Георг, — целия си живот, ала аз вече нямам живот за делене.“

— Изпий бързо нещо, преди да тръгнеш.

В светлината на утрото той видя дома, който трябваше да напусне веднага. Жената зъзнеше. В прозорците биеше дъжд. През нощта времето се беше променило. От шкафа го лъхна лека миризма на камфор, когато тя бръкна вътре, за да извади някаква грозна дреха от тъмна вълна.

„Колко красиви неща бих ти накупил, червени, сини, бели...“

Изправена, тя го гледаше, докато той пиеше кафето. Георг беше съвсем спокоен. Тя мина напред, отключи външната врата и се върна отново горе. В кухнята и по стълбището ѝ мина през ума дали да не му каже, че подозира какъв човек е той. Но за какво ли? Само ще го разтревожи.

Зае се да измие чашата му. Кухненската врата се отвори: на прага застана възрастна женица със сива плитчица на главата, загърната цялата в одеяло. Тя започна да я хока в невероятна скороговорка:

— Глупава Мария, тоя никога вече няма да го видиш, можеш да ми вярваш. Как можа да си избереш такъв, сякаш съвсем си полудяла, та до вчера сигурно не си го познавала или пък го знаеш от преди? Кажи де! Езика ли си глътна?

Младата жена извърна бавно глава от мивката; сияещият ѝ поглед обгърна старицата, която се сви, мърморейки. Мария сведе очи със спокойна горда усмивка. Нейният миг бе дошъл. Ала единственият ѝ свидетел бе тази стара, зъзнеца от студ и яд жена, която побърза да се върне в затопленото си легло.

„Какво ли щях да нравя без палтото на Белони?“ — помисли си Георг, докато крачеше по релсите с наведена глава. Силен дъжд се стичаше по лицето му. Най-после къщите останаха зад него. Дъждът се спускаше на ивици пред града на отсрещния бряг на реката. На фона на мрачното сиво небе този град изглеждаше недействителен. Беше един от градовете, които човек си измисля насън и които съществуват само докато трае сънят, а понякога и по-малко. Този обаче бе изтраял вече две хиляди години.

Георг стигна до стълбовете в началото на Кастелския мост, постовият го повика. Георг му показва паспорта си. Когато тръгна вече по моста, той се сети, че сърцето му не бе забило по-бързо. Вече можеше спокойно да мине покрай постовите на десет моста. Така е, човек свиква с всичко. Той разбра, че оттук нататък сърцето му е неуязвимо за всички страхове и опасности, но може би и за щастието. Тръгна малко по-бавно, за да не стигне нито минута по-рано. Когато погледна надолу към водата, видя буксирния кораб „Вилхелмине“ със зелената ватерлиния, която се отразяваше във водата, съвсем близо до началото на моста, ала за жалост не досами брега, а до някакъв друг, по-малък параход. Георг се обезпокои по-малко от постовия в началото на Майнцкия мост, отколкото от това, как ще се прехвърли през чуждия кораб. Но напразно се бе безпокоил. Не бе направил и двацет крачки, когато на борда на „Вилхелмине“ се появи една кръгла като топка глава на някакъв нисък човек без врат — едно кръгло лице, което явно го бе очаквало, леко затлъстяло, с кръгли отворени ноздри, с хлътнали очички, едно лице, от което не можеше да се очаква нищо

добро и което именно поради това бе подходяща физиономия за тези времена за един честен човек, готов да рискува всичко.

А после, в понеделник вечер, отсякоха седемте дървета във Вестхофен. Всичко стана много бързо. Новият комендант на лагера вече бе встъпил в длъжност, преди още да бе съобщено за смяната. Той явно бе човек, годен да въведе ред в един лагер, където се бяха случили подобни нередности. Не крещеше, а говореше с обикновен глас. Но не остави у нас никакво съмнение, че ще заповяда да ни избият всички и при най-малкия повод. Веднага заповяда да насекат кръстовете, защото това не отговаряше на неговия стил. Говореше се, че Фаренберг заминал за Майнц още в понеделник. Отседнал бил в хотел „Фюрстенбергер Хоф“. Там си теглил куршума в главата. Но всичко това е само слух. Пък и не е много вероятно за човек като Фаренберг.

Възможно е през онази нощ друг някой да си е теглил куршума във „Фюрстенбергер Хоф“ заради дългове или от любовна мъка. А Фаренберг може да се е изкачил по-нагоре по служебната стълба и вече да се е сдобил с още по-голяма власт.

Всичко това ние още не знаехме тогава. А по-късно се случиха толкова много неща, че беше трудно да се научи каквото и да било. Ние се надявахме, че не е възможно да ни се случи нещо повече от това, което бяхме преживели. Едва когато бяхме вече вън от лагера, се оказа, че са ни предстоили още много изпитания.

Вечерта обаче, когато за първи път запалиха огън в нашата лагерна барака и нахвърляха вътре дървата, които ние предпологахме, че са от изсечените седем дървета, всички смятахме, че стоим по-близо до живота, отколкото ще ни се случи това по-късно някога, и че сме много по-близо до него от мнозина други, които смятат, че живеят.

Часовият от Щурмовите отреди вече се бе налюбувал на дъжда. Извърна се неочаквано, за да ни изненада в нещо забранено. Разкрещя се и веднага наложи няколко наказания. Десет минути по-късно ние вече лежахме върху наровите. И последната искрица в печката изгасна. Всички си мислехме какви ли нощи ни предстоят въпреки всичко. Студената есенна влага нахлуваше през одеялата, през ризите ни, през кожата на телата ни. Ние всички знаехме колко безмилостно и дълбоко

могат да се впият външните сили в човека, чак до най-съкровената му дълбина, но знаехме също така, че вътре в човека има нещо, което въпреки всичко е неприкосновено и ненаруσιμο.

РАЗКАЗИ

КРИСАНТА

Питате ме как живеят хората в Мексико? За кого да ви разкажа?

За Идалго? За този, който заби камбаната на църквата в село Долорес и по този начин даде сигнала за започване на въстанието срещу испанците? Същата тази камбана, която след освобождението всяка година в деня на националния празник бие от президентския дворец в столицата Мексико.

Или да ви говоря за Морелос? Неговият произход е бил неясен. В жилите му течала смесица от негърска и индианска кръв. Детството му било мизерно. Образованието — недостатъчно. Той бил беден селски свещеник. Тогава го обладала идеята, която Идалго защитил с живота и смъртта си. И той се хвърлил яростно във въстанието. Предвождани от него, шепи селяни се превърнали в армия. По ум и предвидливост той превъзхождал най-великите хора на своето време.

Или да ви говоря за Хуарес? Който по времето на Наполеон III отхвърлил новото френско владичество, наложено на народа му. Той накарал да застрелят кайзер Максимилиан. Бил разбрал, че за бедните селяни не е достатъчно само да получат национално освобождение. И се възправил неумолим и неподкупен срещу местните едри земевладелци. Благодарение на неговите закони бедните селяни получили земя.

Не смятам да ви разказвам за тези мъже, нито за други велики мъже, живели по-късно в Мексико. Макар че те, почти неизвестни в Европа, не само в родината си са по-велики и от най-великите. Няма да ви разкажа нито за Хуарес, нито за Идалго, нито за Морелос. Ще ви разкажа за *Крисанта*.

Крисанта беше около шестнадесетгодишна, когато трябваше да замине от Пачука да си търси работа в град Мексико. Годината на раждането си тя не знаеше с точност. Знаеше само на кой ден е родена. Бяха я кръстили според рождения ѝ ден, празника на всех святих, Санта, тъй като наоколо нямало никой, който да предложи друго име за детето. Тя обаче предпочиташе да се казва Крисанта. Родители

нямаше. Знаеше само, че майка ѝ е умряла при раждането ѝ. За баща си пък изобщо нищо не знаеше.

И все пак Крисанта се чувствуваше по-добре от много друг момичета без баща и майка. Имаше си човек, о когото можеше да се държи като за дебел клон. Това беше една жена на име Лупе Гонсалес. Мъжът ѝ беше миньор в Пачука — на два часа път от Мексико. Самата Гонсалес си имаше няколко собствени деца. Най-големите ѝ синове също ходеха вече на работа в мината. Тя беше кръстница на Крисанта. Крисанта често говореше за леля си Гонсалес. Така тя сама се успокояваше и даваше и на другите да разберат, че не е самичка на този свят. Леля Гонсалес я бе отгледала заедно със своите деца. Беше спокойна, мълчалива жена. Защо Крисанта се бе родила точно в Пачука, и самата леля Гонсалес не знаеше, защото инак все пак би разказала някога за това. Не знаеше също така и какво я бе накарало да отнесе детето у дома си и да го отгледа със своите. Може би и други деца бяха оставали така, подхвърлени от случая, край нея — без баща, защото е умрял или просто избягал, и без майка, покосена от смъртта или от някакво друго нещастие. И тъй като тя самата трябваше да се трепа денем и нощем, за да отглежда собствените си пет деца, тази непозната майка ѝ се стори прекалено мъртва, а детето прекалено живо.

На големите празници госпожа Гонсалес ходеше на църква. Мъжът ѝ никога не ходеше. Националният празник тя познаваше само по фойерверките и по свирещата музика. Не можеше да обясни съвсем точно какво общо имаше този ден с народа ѝ. Крисанта обаче знаеше от тази жена, че има рожден и имен ден на 1 ноември. Защото, щом към края на октомври тя започваше да става по-непокорна от обикновено, втората ѝ майка казваше:

— Твоите дяволи отново са се разбеснели. Те винаги се ядосват на светците-покровители на всяко дете. Твоите дяволи се развихрят преди първи ноември. Тогава правят какви ли не лошотии.

Крисанта имаше още един спомен, за който никога никому не разказваше. Този спомен беше толкова странен, че тя не можеше дори да намери думи за него. Някога в най-ранното си детство тя бе на някакво място, което не приличаше на никое друго на земята. Там се бе чувствувала толкова добре, както никога по-късно. Сякаш тя единствена бе закриляна от някакво особено небе. Запитаха ли се

какво бе то, винаги си спомняше само едно нещо: синия цвят. Едно нежно и наситено синьо, което никога никъде по-късно не бе видяла. Целият свят бе преминал край него, ала не бе проникнал през това синьо.

Крисанта не губеше много време в мечти. Беше чевръста и пъргава. Мислеше си, че може би е живяла някъде другаде със своята истинска майка, преди да се установи у леля Гонсалес. Понякога питаше:

— Откъде е дошла майка ми?

А леля Гонсалес отвърщаше:

— Кой знае?

Това беше отговор, който всеки можеше да даде за всичко. Така Крисанта престана да пита. Ала запази дълбоко в себе си своя спомен. Мислеше за него, когато се страхуваше от нещо.

Сега я беше страх. Неочаквано госпожа Гонсалес заяви, че Крисанта трябва да отиде на работа в столицата. Най-голямата дъщеря щеше да се жени. Крисанта трябваше да прибере рогозката, на която двете момичета бяха спали заедно. Съседката, госпожа Мендоса, имаше леля в Мексико, която беше собственичка на една тортийерия. Четейки молитвата си „Отче наш“, всеки си представяше под думите „хляб наш насущний“ — тортийя. Сплесква се между дланите парче тесто от царевично брашно и вар. Питката става гореща и твърда върху плочата на печката. По пладне пляскането на питките между дланите кънти из улиците еднообразно и весело. Този хляб няма собствена миризма. Не става хрускав. Не се пече във фурна, а пред очите на всички. Ала церемонията е съпроводена с пляскането на дланите. А то привлича гладните. Госпожа Гонсалес приготвяваше тортиите за своето семейство у дома заедно с дъщерите си. Затова Крисанта нямаше нужда да се учи да ги прави. Можеше веднага да постъпи на работа.

Когато седна за последен път на трапезата в Пачука, в нейната тортийя бе завито нещо по-вкусно от обикновено. Не само домати и червен и зелен пипер и порция боб. Получи и парченца месо, които обикновено бяха определени за мъжете. Като малко дете Крисанта се бе разплакала, когато за пръв път ѝ дадоха да ухапе силно подлютена тортийя. По-късно обаче тя чувствуваше нужда от този вкус на люто както от сол. Госпожа Гонсалес внимаваше много синовете ѝ да не

привикнат към ракията. Татко Гонсалес пиеше много. Но си знаеше мярката. Беше винаги сдържан и мрачен. Когато късно вечерта тръгна на работа, той каза на Крисанта:

— Няма да се видим утре с теб, а чак на сватбата. Ще те чакаме да дойдеш тогава, дъще.

И той я прегърна. В двора гордо пристъпваше пуюкът, определен за сватбата. Крисанта изпрати малко надолу по пътя татко Гонсалес. И той като жена си никога не се беше замислял защо Крисанта бе останала именно в неговото семейство. Защо той, именно той, бе заместил баща ѝ, за когото никой нищо не знаеше.

В автобуса Крисанта пътуваше заедно със съседката. Страхът ѝ се разсея по време на пътуването. Девојката се радваше на вещите, които невестата бе оставила ней вместо на по-малката си сестра. Чифт сандали, шарена басмена рокля, голям шал-ребосо. Много от пътуващите в автобуса ѝ бяха познати. Тя знаеше защо се качват и защо слизат. На какъв пазар отиваха, заради каква болест, заради какво семейно празненство. Пътят водеше нагоре. Съседката ѝ посочи покритите със сняг върхове. Оттук те изглеждаха много по-близки и затова още по-недостижими. После минаха през една гора. Вътре стана малко по-тъмно. Миришеше приятно. Крисанта никога не бе виждала толкова много гора. Иначе всичко си бе почти като у дома. Тук-там върху голите хълмове пламтеше червено някое пиперено дърво. После видяха ивици обработена земя. Неподвижни кактуси изчезнаха от погледа, закрити от облак прах. Видя и отделни вили, както там, където беше отраснала, принадлежащи на американци и богати мексиканци. С палми и цъфтящи градини и дори с тенис-кортове и плувни басейни. Крисанта се радваше на многото пъстри цветя. По селата хората отглеждаха цветя дори в консервни кутии, както леля Гонсалес у дома.

На една спирка се качи момък с голям товар. Носеше глинени съдове, които семейството му печеше у дома, за да ги продаде в столицата. Самият той разказа, че нямал намерение да ходи повече на пазара, а щял да постъпи във фабрика.

— Защо?

— Така е по-добре за мене.

— Че защо? Винаги е по-добре човек да си е при своите. Работите всички заедно и продават всички заедно.

— У дома чичо ми разпределя спечеленото между всички ни. И все си имаме ядове. Човек си знае по-добре сметката с чужди хора.

Пътниците внимаваха да не се счупи стоката. Контрольорът се скара:

— Не е позволено да се пренася такава стока! Да беше спрял някой камион да те откара. Млад си. Като няма камион, пък си нямаш и катър, върви пеша.

Момъкът му обясни любезно защо е трябвало да приберат стоката през нощта и защо се налага той да бъде още преди пладне на пазара „Мерсед“. Даде на контрольора една глинена синя птица, която служеше за свирка, подарък за детето му.

Крисанта погледна момъка. Той ѝ хареса. Сега вече ѝ беше приятно, че отива в града, защото и момъкът пътуваше натам.

Минаха под една голяма табела. На нея беше написано: „Добре дошли в Централния окръг“.

Хубав поздрав. Крисанта не можеше да го прочете. Тя не беше ходила на училище.

Как да обясни на момъка къде може да я намери в града? Понякога той я поглеждаше бегло. Тогава тя бързо свеждаше очи. Той видя колко гъсти са клепките ѝ. Не беше много по-възрастен от нея. Ала вече бе преживял доста. Беше спокоен, любезен, горд. Те още не се чувствуваха свързани, но кой знае защо предопределени един за друг. Госпожа Мендоса попита контрольора къде трябва да слязат, за да стигнат до площад „Алваро Орегон“. Добави, може би за да помогне на двете деца, че ще трябва там да остави девойката в тортиерията на своята леля Доролес.

Новият живот се оказа много по-хубав, отколкото Крисанта бе предполагала. Колко весело беше в тортиерията! Пет девойки, чиито устни не преставаха да се движат, както ръцете им. Колко по-различно бе да плескаш тук тортии, отколкото в двора в Пачука! От улицата прииждаха непрекъснато хора. Един искаше половин дузина тортии, друг — цяла дузина, трети пък направо три дузини. Крисанта се слушваше за какво говорят, за какво се сърдят и се смеят хората. Тук веднага подправяха всяка тортия по вкуса на семейството, за което я приготвяваха — ту със зелен, ту с червен пипер. Крисанта жадуваше

за много живот и тук имаше твърде много. Ядосваше се, че госпожа Мендоса се кара толкова дълго с леля си Долорес, задето щяла да даде на момичето с десет песос по-малка заплата, отколкото била обещала. Детето можело да получава десет пъти повече в някоя фабрика и дори два пъти повече като опаковачка в стъklarницата, където нейният зет бил духач. Най-после леля Долорес се съгласи да приюти безплатно у дома си момичето и да му дава безплатна храна вечер. Госпожа Мендоса се застъпваше толкова много за тая загубена хлапачка от добро чувство към леля Гонсалес.

Крисанта стисна първото парче тесто между дланите си. Навън вече се беше наредила опашка, защото беше обед. Крисанта не искаше да си отива никога оттук. Заплатата ѝ се стори дори висока. Пътуването с автобуса оттук до Пачука и обратно щеше да ѝ струва само една част от нея. И щом няма да плаща за храна и за жилище, ще може да си купи престилка като останалите момичета. И обици, каквито носеше леля Долорес. Такива обици ще трябва да има и тя, когато дойде да я посети момъкът, с когото бяха пътували в автобуса. Защото тя никак не се съмняваше, че рано или късно той ще дойде да я посети!

Вечер Крисанта се чувствуваше напълно добре в семейството на леля Долорес. У дома постелята ѝ бе заета поради женитбата на най-голямата дъщеря. Тук за нея се бе освободило едно място за спане поради женитбата на втората дъщеря. Крисанта си мислеше, че така върви животът. Тук някое място се заема, там друго се освобождава. В града никой човек не е сам. Тук той се възправя като дърво в гората, не е самотен като кактус в степта.

Новата ѝ постеля дори не можеше и да се сравнява с предишната. Тук тя спеше в легло. Преди никога не беше спала в легло, а само на рогозка на пода. Отначало я беше страх, че ще падне от леглото. Третата дъщеря, с която спяха на едно легло, бе заела мястото откъм стената. Крисанта си въобразяваше, че лети през нощта високо над всичко наоколо. Тук имаше много по-хубави неща за ядене, отколкото у Гонсалесови. Често ядяха месо, напълнени с много кайма тортии. И пиеха сладко кафе до насита. Семейството беше многобройно. Дори от пръв поглед не можеше да се разбере кои са децата, кои зетьове, кои внуци. Най-малкото дете на леля Долорес беше по-малко от внучетата ѝ. Крисанта взе бащата най-напред за зет.

Той не се прибираше редовно у дома. Леля Долорес говореше за него ту с гордост, ту с презрение. Той беше дребен, подвижен мъж, неспокоен и хитър, с малки мустачки. Върнеше ли се у дома, говореше по време на вечеря много повече, отколкото Крисанта през целия си живот бе чула да изговори татко Гонсалес. Той изкарваше добри пари като майстор в една обуцарска фабрика, но и харчеше много, защото обичаше да се мъкне нагоре-надолу и пиеше. Жена му нямаше голяма полза от него, освен каквото успяваше да измъкне с караници и хитрости по време на неговите посещения. Синовете обаче й се подчиняваха. Майката която всяка заран отиваше на работа и държеше край себе си цялото семейство, та до известна степен дори и неустойчивия си съпруг, поддържаше дома и приготвяваше храната, раждаше и кърмеше децата — бе един здрав дънер с яки корени във всяко кътче на живота.

Крисанта се радваше на всичко. В Пачука животът ѝ беше почти мрачен. Тук за една вечер само тя приказваше шумно и се смееше много повече, отколкото през целия си предишен живот. Леля Долорес обичаше да разказва всевъзможни истории. Когато веднъж Крисанта бе забравила да помете стаята, тя ѝ разказа следната приказка:

— Имало едно време една девойка, която се омъжила за много красив мъж. Мъжът всячески се стараел да ѝ угоди. Само ѝ забранявал да мете стаята. Казал ѝ: „Ако искаш да си живеем винаги добре, остави боклука по пода. Не мога да търпя метли, не мога да издържам, когато се мете.“ Веднъж майката дошла на гости на дъщеря си. Плеснала с ръце над главата си, като видяла толкова много боклук по пода. Дъщерята се извинила, че мъжът ѝ не можел да понася метли. Когато дъщерята отишла на пазар, майката грабнала метлата и се заела да помете основно. Дъщерята се прибрала и започнала да се вайка: „Сега мъжът ми ще ми се разсърди.“ Майката обаче продължила да си мете. Тогава стаята започнала да се тресе, да ръмжи и да трополи, притъмняло, загърмяло.

Когато всичко се успокоило и слънцето блеснало в чистата стая, майката казала на дъщеря си: „Видя ли сега? Само един-единствен мъж не иска да се мете боклукът у дома му. Ти си се била омъжила за дявола и е истинско щастие, дете аз дойдох, та можа навреме да се освободиш от него.“

На младини леля Долорес сигурно се е погаждала добре с мъжа си. Навярно и двамата са обичали да си разказват разни истории, всевъзможни пиперливи клюки и шеги.

Една нощ в неделя срещу понеделник, когато леля Долорес спеше дълбоко, той се примъкна до леглото на Крисанта. Девојката се събуди овреме. Започна да хапе и да го дращи. Дъщерята, която спеше откъм стената, скочи, скочи и лелята. Крисанта каза:

— Няма нищо, няма нищо, котката беше.

Ала леля Долорес бе забелязала, че мястото до нея е празно.

Тя сигурно скоро щеше да накара Крисанта да си излезе от дома ѝ. Не само заради мъжа си. Сигурно не би ѝ било приятно и някой от синовете ѝ да се захване с девојката. Вярно е, че те бяха скромни хорица, но все пак не чак дотам скромни като Крисанта, която си нямаше нито майка, нито баща, нито семейство, за да може да вдигне сватба, и всичкото ѝ имане беше една рокличка и едно ребосо. Ала не се наложи тя да пази членовете на семейството си от Крисанта, защото се случи нещо, което Крисанта тайничко бе очаквала. Момъкът, с когото бяха пътували в автобуса, застана една заран пред тортиерията. Крисанта го забеляза веднага. Откакто момъкът се бе почувствувал привлечен от непознатото момиче по време на пътуването — отначало съвсем бегло, после по-силно, а след слизането неудържимо, — той усещаше това свое влечение като някакво изпълнено обещание. Мислеше си, че ще бъде безотговорен и слаб човек, ако не изпълни обещанието си. Пък и беше прав, като предполагаше, че девојката, по която копнееше, го очаква непрестанно. От напрежение сега той стоеше прав и вцепенен на известно разстояние, насочил златистозелените си очи право към нея. Напоследък дори беше се страхувал да не би тя да е отишла на работа другаде. И ето я сега пред него, каквато я беше запомнил. Дребничка между другите момичета, плескащи тортии между дланите си, не особено хубава, не особено нежна, малко дива и недодялана. Щом го видя, тя затрепера цялата от радост. В първия миг той изпита леко разочарование, макар и в спомените си да не я бе виждал много красива. Ала като я видя да трепери от радост, усети гордост. Чертите на дръзкото ѝ лице се смекчиха под сенките на гъстите клепки. Часът, който сега ги отделяше един от друг, му се стори непоносим. Той си купи три тортии, но не от готовите. Изчака, докато Крисанта

очука няколко между дланите си, и после ги дръпна от горещата плоча. Остана да чака пред вратата, дъвчейки.

Крисанта не отвърна нищо на веселите въпроси на своите другарки. И до края на работния си ден остана мълчалива.

Ето че той бе дошъл, преди още тя да успее да си купи от първата заплата същите обици като на леля Долорес. Вечерта беше студена. Тя нямаше нито жакет, нито чорапи. Само басмената рокля и ребосото, с което сега зави главата и раменете си. Момъкът я грабна с две ръце и я вдигна пред себе си да се качи в автобуса. Автобусът беше пълен с работници, та момчето остана да виси отвън на вратата. Крисанта никога не бе предполагала колко голям е градът. Страхуваше се да излиза сама без ничия защита. После момъкът я свали на земята. Повървяха доста време и той попита:

— Как се казваш?

— Крисанта — и тя му разказа защо се нарича така. — Ами ти?

— Мигел.

Минаха през няколко дълги улици. На лунната светлина прахът приличаше на скреж. Минаха през една голяма порта и влязоха в тесен, дълбок двор, който представляваше отделна уличка с жилища отдясно и отляво. С печки с дървени въглища. С насадени в кофи и консервни кутии цветя. С кладенец. С метати — назъбени каменни плочи, върху които се мелеше царевица чрез триене. И с един пуяк, който се пъчеше като господар в тъмното.

Крисанта отдавна бе престанала да се оглежда. Нищо вече не я интересуваше сред този двор под звездите. Момъкът я побутна към една врата. Тук той живееше в една стая заедно с неколцина приятели. Сега у дома си беше само един, който се изправи безмълвно, когато те влязоха. На излизане той хвърли още веднъж бегъл поглед към Крисанта.

Откакто се бяха разделили — след пътуването им с автобуса, — двамата толкова силно бяха мислили един за друг, че сега нямаше нужда да губят много време. Само понякога досегашният ѝ живот проблясваше още веднъж за миг в стаята, както дворът зад вратата. И ако след това ще се случи още нещо — тя не искаше да мисли повече. Щастieto няма нищо общо с времето. Защо трябва да го прекъсват, щом като няма нищо общо с времето?

Мигел каза, че ще трябва сега да я придружи до автобуса, тъй като е на работа нощна смяна. Едва на излизане Крисанта забеляза, че в стаята спи още някой на една рогозка между железните легла. Мигел го блъсна здравата.

— Ставай, Пабло, време е!

От този ден нататък Крисанта отупваше тортиите по-бързо от всякога. Метеше пода много по-добре от преди. Дори вземаше метлата от ръцете на другите. Непрекъснато намираще на какво да се разсмее. Леля Долорес беше доволна, че Крисанта си е намерила момче, за да не я закача повече мъжът ѝ.

След една седмица Мигел заяви, че занапред Крисанта ще трябва сама да идва дотук с автобуса, защото той няма време да отива да я взема от тортийерията, тъй като ще ходи вечер на училище. Нима нея също не са я записали в някое училище?

Защото по това време правителството бе подело голяма кампания да събере във вечерни училища колкото се може повече хора, които все още не знаеха да четат и да пишат. Откриха училища във всеки квартал. Чиновници обикаляха от къща на къща и записваха неходилите още на училище. Дойдоха и в дома на леля Долорес. Записаха Крисанта. Същата седмица дойде и една калугерка със списък. Законът забраняваше да се ходи в духовно облекло извън църквите. По лицето и по дългата рокля на жената обаче веднага личеше, че е калугерка. Тя се зае да уговаря леля Долорес да изпрати децата в нейното училище.

— Защото научат ли се да четат — говореше калугерката, — те много по-лесно могат да изгубят спокойствието на душите си; може да започнат да четат непозволени неща.

Вечерта момчетата се смяха много в стаята на Мигел, когато Крисанта им разказа за това посещение. Сега те оставаха понякога, когато тя идваше, разговаряха, пиеха и пееха.

— Калугерката е права — каза Пабло, само че в обратен смисъл. Ето например аз, аз мога да чета, чета вестници. И винаги когато някой чете тия лъжи и не може да ги прозре, аз си мисля, че той наистина губи спокойствието на душата си.

Мигел погледна замислено приятеля си Пабло, когато много обичаше. Крисанта усети как я бодва ревност. За миг ѝ се стори, че той

бе станал по-студен. Ала Мигел не се бе загледал в някое момиче, а само в своя приятел Пабло.

Мигел посещаваше вечерното училище в своя район, а Крисанта — в техния. Отначало всичко ѝ беше забавно. И там имаше цял куп нови лица. Това я възбуждаше и същевременно я правеше плаха. Всяко лице си имаше свой собствен живот. Всички тези работници, ваксаджии, продавачки от пазара, улични търговци, домашни прислужници трябваше да идват именно в това вечерно училище, за да се учат да четат и да пишат. Те също бяха любопитни да научат защо Крисанта идва в техния квартал. Всичко това запълваше живота им. Те сядаха по-близо един до друг по чиновете. Учителят им беше млад и благ човек. Срамуваха се от него. Той ги насърчаваше и беше строг. Приличаше на свещеник. Караше им се, когато непрекъснато повтаряха една и съща грешка. И колко весело ставаше, когато той изваждаше всички букви „а“ и „о“ от думите и ги записваше на дъската. Когато се окумваха самички, буквите изглеждаха толкова кръгли или заострени, както и звучаха. После се прибавяха и други букви, които звучаха по-различно, отколкото изглеждаха. Не беше лесно да се съставят от тях цели думи. А в същност се получаваха думи, които се произнасяха най-простичко по хиляди пъти на ден. Крисанта се учудваше на възрастния дебел зидар, който седеше до нея. Той скоро научи всички букви. Лесно започна да ги сглобява в думи.

Мигел си намери по-добра работа. Смени и вечерното си училище. Сега ходеше там по същото време, по което и Крисанта трябваше да ходи на училище. Отначало те се смееха заедно над своите тетрадки, когато техните букви „о“ подскачаха, вместо да се търкалят. Пабло им помагаше. Ала той хвалеше само Мигел. На нея току ѝ се караше. А тя не искаше да седи до Мигел само за да гледат в тетрадките си. И същевременно се срамуваше пред учителя и пред класа, задето все още не се бе научила да свързва отделните букви в думи. Срамуваше се и пред Мигел. Тя още отначало беше сигурна, че той се учи също така добре, както и зидарят на нейния чин. Мигел вече можеше да чете написаното на последната страница на учебника за някакъв мъж на име Хуарес.

Тя се дразнеше, задето дъщерите на леля Долорес получаваха като награда от тяхната калугерка пъстри златни картинки с образа на светата Дева от Гуадалупе. Макар Крисанта да смяташе, че те само се

преструват, че могат вече да четат цялата история за нея. А именно как Мария от Гуадалупе се явила на един беден индианец. За първи път на човек, който няма бяла кожа. И му подарила рози на един гол връх, където иначе растели само кактуси. Дъщерите сигурно толкова често бяха слушали тази история, че я бяха научили наизуст. Сега, вместо на училище, вечер Крисанта тичаше към автобуса, за да отиде при Мигел. Времето между две срещи беше за нея като въздух. Крисанта започваше да брой минутите едва след като денят свършеше. Понякога, когато чуеше стъпките на Крисанта, Мигел сбърчваше вежди, защото Пабло седеше до него и му четеше от вестника. Златистозелените му очи светваха, когато Крисанта седнеше на масата до тях. И Крисанта си мислеше, че всичко си е все същото, както при първата им среща в тортийерията.

Пък и малко време бе минало оттогава. Тя само веднъж бе получила заплата. Тогава неочаквано се появи госпожа Мендоса, която каза, че сватбата щяла да се състои следващата неделя. Междувременно Крисанта почти беше забравила семейство Гонсалес. Новината я възбуди, тя се почувствува виновна. Едно сватбено тържество вече не ѝ се струваше такова голямо събитие. Дори и пуякът, който щяха да заколят сега — изведнъж тя разбра, че твърде често бе яла в града хубави гозби. От този ден тя започна да мисли и денем, и нощем за втората си майка. Непрекъснато разказваше за семейство Гонсалес. Накупи подаръци с цялата си месечна заплата. Избра цвета, който най-много обичаше, измежду роклите, които сутрин уличният търговец продаваше, закачени на една стойка. Купи същото ребосо, което дъщерята на госпожа Гонсалес ѝ бе дала, носни кърпички на цветчета, обици, всевъзможни украшения. Искаше да отрупа цялото семейство с подаръци. И чак тогава се сети, че бе изхарчила и парите за път. Момичетата от тортийерията я посъветваха да си поиска добавка от леля Долорес. Леля Долорес се показа великодушна. Тя се радваше, че ще може по-дълго да задържи Крисанта на работа при себе си. Любовта бе направила Крисанта сръчна и послушна. Ала приятелят ѝ можеше да я придума да отиде другаде на работа.

Мигел също отдавна имаше желание да посети семейството си. Отново пътуваха двамата с автобуса. Мигел обеща да дойде на другия ден да я вземе от Гонсалесови.

Посрещнаха я така, както Крисанта бе очаквала. Радостта от подаръците ѝ нямаше край. Крисанта също сияеше от радост. Цялата къща бе запълнена от празнични сватбени маси. Миришеше на печена пуйка. Госпожа Гонсалес бе изхарчила повече олио, отколкото инак за цяла година. И когато всички вече седяха на празничната трапеза и вратата беше широко отворена и непрекъснато прииждаха нови и нови гости, госпожа Гонсалес, която обикновено пестеше всеки грам, изпращаше да носят още и още и люти, и сладки ястия и ракия. Днес тя не се скъпеше за нищо. Не увещавахе и мъжете да не пият. На днешния ден трябваше да се забравят всички грижи. Хората трябваше да бъдат щастливи като онези души, които Христос бе извел от пещерата. През нощта някои трябваше да си вървят; те едва-едва крачеха по улицата, докато се доберат до камиона, който трябваше да ги откара в мината. Повечето спяха по рогозките. Госпожа Гонсалес свари кафе за всички. Тогава хората добиха още повече настроение за песни и китари. Сякаш сега чак ги бе овладяла истинската радост от празненството. Крисанта се бе потопила изцяло в него. И все пак по същото време, както всеки ден, и сега сърцето ѝ заби, когато денят започна да се захлажда и да замира. Тя пооправи косите и роклята си — и ето го и Мигел.

Той веднага завърза приятелство с всички. Крисанта не свалеше очи от него. Той разговаряше с мъжете. Каза:

— От първата фабрика се прехвърлих в кожарската фабрика на Райес. Отидох там, защото плащат по-добре. Плащат повече, но и искат повече. Не ти казват веднага: „Ние искаме повече.“ Но ти го забелязваш. Отначало си мислиш, че и тук се трепеш от работа осем часа, както и там. Само че човек може да лее пот, може да лее и кръв. Там ми казаха, че малко преди моето идване пристигнала нова машина със зъбчати колелета, чудесия някаква. Един непознат човек пристигнал заедно с машината и цяла сутрин обучавал надзирателя как се работи с нея. Непознат човек, с жълти зъби, със сини очи и с червени коси. Янки, който обаче говорел като нас. Как да ви кажа, те ни плащат повече, ама и на нас това ни коства повече. Речеш ли да излезеш за малко на улицата, да изядеш един сладолед, или пък дойдеш сутрин малко по-късно, веднага ти удържат от заплатата. Ако развалиш някое парче или не си още готов, когато дойде надзирателят да брой изработеното — веднага ти удържат.

Госпожа Гонсалес се обади:

— Защо тогава не се върнеш при семейството си във вашата грънчарска работилница?

Мигел отвърна решително:

— Не.

— Че защо не?

Мигел се замисли за миг.

— Те ни плащат за нещо, за което сме се уговорили. Удържат ни за нещо, за което сме се били уговорили. Само че ние не сме мислили за това. Но те си го имат черно на бяло и четат какво е било уговорено. Няма съмнение, че са разбойническа банда, само че там човек не е сам. Знаете ли, госпожо Гонсалес, у дома, сред семейството, всички сме винаги заедно и въпреки това, всеки поотделно, ето например аз — съм сам. Мъча се у дома да поминувам някак — сам. Счупя нещо — пак съм сам. Направя нещо много добре — пак сам. Нуждая се от нещо по-особено — пак сам.

Мъжете го слушаха внимателно. Не можеха да разберат много добре какво казва. Навярно защото при тях работите стояха другояче. Вярно е, че в мината беше почти същото, в семействата им обаче беше другояче. Мигел продължи:

— Ако не спечелим много, у дома настъпва мизерия. Когато напоследък неочаквано повишиха цените на ориза, ние във фабриката поискахме всички заедно по-високи заплати. Всички заедно захвърлихме работата. А какво можехме да сторим у дома, когато оризът поскъпне? Щеше да се наложи да направим по още няколко гърнета, за да можем да изкараме пари за ориза. А тук какво се случи? Повишиха ни заплатите във фабриката, това е то. И не изхвърлиха никого, нито пък удържаха някому нещо. Не защото ни обичат, а защото и те самите трябва да предават по-нататък продукцията си, нуждаят се от нашата работа. А иначе ни изхвърлят за нищо и никакво, правят ни удръжки за какво ли не. Тогава обаче не.

— Не?

— Не. Това беше стачка. И ние спечелихме.

— И ние искахме да направим такова нещо — намеси се зетят, — аз също щях да участвувам. Неочаквано обаче повечето ги хвана страх, че все пак може да ги изхвърлят от работа.

Мигел продължи:

— Щом се науча да чета и да пиша, смятам да замина надалеч. Искам да отида в Кампече, при чичо си. Той казва, че щом се науча добре да чета и пиша, ще ми намери там място. Не искам да оставам вечно тук. Земята ни е голяма, имаме много градове. Искам да видя някои от тях.

Тогава се обади и старият Гонсалес:

— Тук по време на моята младост беше още по-лошо. Нямахме и лъч светлинка. Връщяхме се през деня само за да спим. Тогава и ние се съюзихме. Тръгнахме на поход към града. Аз бях на годините на най-малкия си син. Те и нас не ни изхвърлиха, приятелю, а направо стреляха срещу ни. Оня дърт пес в президентския дворец се изплаши от нас. Толкова дълго си бе седял на мекичко, а сега трябваше да се маха. — При този спомен, докато разказваше за стачката, и неговите очи блестяха както Мигеловите.

Крисанта не отместваше поглед от Мигел. Той знаеше повече от другите мъже. Имаше много планове за бъдещето. После мъжете от семейство Гонсалес трябваше да тръгнат за мината. Бащата вървеше сам с новия си зет. Те отдавна бяха добри приятели. Момъкът още отсега беше мрачен и мълчалив. Освен когато неочаквано го връхлетеше нещо — любов или някой голям яд. Сега и двамата нямаха желание да си пилят мислите по гостите. Разсъждаваха за всичко онова, което Мигел бе разказал. Старият Гонсалес изпъшка:

— Той е още млад.

— Да — отвърна зетят, — и е съвсем сам. Може да върви, където си иска.

Не споменаха за Крисанта. И двамата само си помислиха бегло какво ли ще се случи след това с нея.

Крисанта не мислеше за нищо. Не мереше времето. И сега също. Животът от само себе си се разпростираше във всички посоки. Тя ходеше с Мигел по всички краища на града. Мислеше си, че той сякаш ѝ подарява на части града. Отидоха заедно на пазара „Мерсед“. И тя си мислеше, че тук е насъбрано всичко, от което народът би имал нужда за цял живот — дрехи и обувки, храна и пиене, седла и ножове, сламени шапки и ребоса, гърнета и кани, украшения и икони. Сандали и ботуши сякаш растяха в пещерите на пазара, подредени на щанги като банани на големи гроздове. Имаше толкова много пъстроцветни платове, сякаш продавачките бяха разгърнали тук цели градини. В една

друга хралупа растеше лико, имаше направени от лико ездачи и великани чак до тавана и наредени една в друга кошници на грамадни камари. Така, както не обръщаме внимание на отделния човек, но, събрани всичко заедно, ставаме силни, така и Крисанта никога не бе обръщала внимание на пазарската кошница на леля Долорес, а сега тук, в полутъмната хралупа, се стъписа пред тази пъстра червено-синя планина от пазарски кошници. Така беше с всички стоки на пазара „Мерсед“. И с всички плодове. Така беше и с грънците, които продаваше Мигеловото семейство. Те също бяха докарали много гърнета и макар че семейството на Мигел — всички заедно — и деца, и внуци, месеха глината, оформяха съдовете, рисуваха ги, полагаха глазурата и денем, и нощем, те все пак бяха изпълнили със стоката си само една барака. Крисанта позна грънците им като някакво цвете. По дръжките и по глазурата. Те всички се изсмяха зад гърба на една непозната жена, която искаше да узнае рецептата как смесват глината. Защото техните гърнета не се пукали на огъня никога, сякаш са направени от желязо. Беше една бяла мършава жена с бледи коси и бледи очи.

— Виж я ти нея, решила за едно песо да си купи и рецептата как се правят нашите грънци! — рече Мигел. — Да върви в магазина да си купи алуминиеви съдове. — Той бе казал „нашите грънци“, макар че работеше във фабриката.

Отидоха двамата заедно на кино. Филмът им хареса толкова много, че те забравиха един за друг. Красива като ангел девойка затъваше все по-дълбоко в нещастieto. Подведоха я и я изоставиха. И тя започна да минава от ръка на ръка. Нямаше късмет с мъжете. Родил дете, което постъпи в сиропиталище. После майката изпадна в мизерия и остаря. Попадна в затвора. Когато отива да посети сина си в училището, той не може да познае собствената си майка. Междувременно той се е научил да чете и да пише, следвал е в университета. Става юрист. Пред съда той защитава една непозната окъсана жена...

Крисанта излезе на улицата като зашеметена. Обикновено тя никога не мислеше за нещо, което вече беше свършило. Сега непрекъснато мислеше за младостта и красотата на девойката и за нещастieto и старините ѝ. Сякаш всичко беше действителност — хем беше минало, хем се случваше сега.

Мигел не преставаше да мисли за сина. Добре бе станало, че той не бе останал при майката. Добре беше също, дето се бе изучил.

За „Празника на светата Дева“ заминаха за Гуадалупе. Вярваха или не вярваха в чудото, хората от целия град бяха тръгнали за Гуадалупе. Това беше чудо за цялата страна. Светата Дева се явила кафявокожа! И то на индианец! На разсъмване, преоблечени като испански и мексикански воители с шлемове и украсени с пера, се появиха танцьори за празничните игри пред църквата. В същност на времето по този повод бе пролята толкова много кръв, че бе учудващо, дето все още имаше толкова много живи хора. В очите на малките деца и на жените все още имаше следи от мъка и тъга. То беше като някаква утайка от времето на крепостничеството, върху която се бе наслоила нова утайка от нови мъки... Мигел беше щедър. Крисанта нямаше никакви пари, тъй като бе изразходвала всичко за подаръци. Той я водеше по всички панаирни будки, купуваше й всевъзможни лакомства. Празненството още не бе стигнало връхната си точка, а по небето все още имаше звезди. През септември двамата пак празнуваха заедно националния празник на страната, „Зовът от Долорес“. Крисанта се държеше за колана на Мигел, за да не го изгуби в блъсканицата. Тълпата гъмжеше пред президентския дворец и дори и хулиганите и пияните внимаваха да не стъпчат малките деца, които майките не носеха вече на гръб в ребосото си. После всички изслушаха мълчаливо ударите на малката камбана от село Долорес, която сега възвестяваше празника в столицата, защото някога първа бе възвестила освобождението. След последния удар народът се раздвижи, започна да буйствува, ликуваше, крещеше. Сякаш тази нощ трябваше и сега да се отпразнува с ракия и с извадени ножове с фойерверки и пистолети, които бяха последвали и на времето след разочарованието и бъркотията подир освобождението. Сякаш скъпата за всички кръв трябваше да се отпразнува заедно с онази, която бе пролята поради предателство, клеветничество, болно честолюбие и алчност.

Крисанта се радваше на всичко, което преживяваше заедно с Мигел. Беше готова да отиде заедно с него във фабриката, да работи на полето, в грънчарската работилница, да ходи заедно с него по сватби и тържества. Би отишла заедно с него и на война, на демонстрации и процесии. Главното бе той да върви пред нея. Сега вече той не я подтикваше пред себе си. Вървеше горд, сигурен, че тя го следва.

Веднъж той я върна, защото учителят бил обещал да му прочете нещо. Крисанта остана да го чака пред къщата. Когато се върна, той ѝ се скара. Крисанта се изплаши, когато Пабло я попита дали е взела изпита си във вечерното училище. А тя въобще бе престанала да ходи там. Пабло бе предугадал това и се разсмя.

Веднъж Мигел каза, че скоро ще напусне Мексико. Един шофьор им бил обещал да ги откара със своя камион до град Оаксака.

— Колко път има дотам?

— Цяла нощ. Той може да дойде да ни вземе всеки миг. И ние сме длъжни да тръгнем начаса.

Той бе очаквал много повече въпроси от нейна страна. Пабло го беше посъветвал дори да не казва на Крисанта нищо за техния план. Щяла да почне да плаче. Щяла да го притесни. И без това с нищо не можел да ѝ помогне. Мигел му бе заявил:

— Но как така, когато оня Алфонсо замина на работа в Калифорния и семейството му не чу никога повече нищо за него, ти сам каза, че това не е честно.

А Пабло бе отвърнал:

— Това е друга работа. Човек като тебе не бива да се обвързва веднага и за цял живот. Ти трябва да се махнеш оттук.

Може би Пабло имаше право. Мигел искаше да се махне оттук, искаше да започне друг живот. Не искаше да прекарва дните си като мъжа на леля Долорес, като татко Гонсалес. Искаше да учи много. Искаше да види много неща. На него му бяха необходими друг вид момичета. Но защо Крисанта не се изплаши? Неочаквано го прониза мисълта, че може би при неговите думи „ние ще заминем“ тя е разбрала, че става дума не за Пабло и Мигел, а за Мигел и Крисанта. Това го обърка, ала Пабло се намеси:

— Какво си мислиш, да не би разлъката да ѝ се стори по-лека, ако трае по-дълго?

И тя наистина не трая дълго. Защото шофьорът дойде още през следващата нощ.

— Хайде, момчета, ако още не сте се отказали.

Когато на другата вечер Крисанта влезе в същия час в двора, една жена, която седеше на земята и мелеше царевица, ѝ каза:

— Днес за кого си дошла?

Така Крисанта разбра, че Мигел и Пабло вече са заминали. Другите момчета в стаята я наблюдаваха полуподигравателно, полусъчувствено. Двама от тях я гледаха мрачно. Крисанта разбра всичко и не каза нито дума. Стоеше като вцепенена. Стаята се завъртя наоколо ѝ. Изчака, докато престане да се върти. После каза весело, сякаш бе знаела и сама бе посъветвала Мигел да замине. Била дошла само да си вземе нещо забравено. Едно от момчетата ѝ подвигна:

— Ако си го забравила на моята рогозка... — И още такива приказки, които момчетата казват при подобни случаи.

Крисанта не му остана дължна. Жената, която мелеше царевица на двора, слушаше смеха им, клатейки глава. Крисанта кимна неочаквано и си излезе.

Навън беше нощ. Беше студено. Крисанта не искаше да се върне при леля Долорес. Никога вече няма да се върне при леля Долорес. Не искаше да отиде нито в жилището, нито в тортийерията ѝ. Не искаше да се върне и в Пачука. Никога вече няма да отиде и у Гонсалесови. Не искаше никой да я пита за нищо. Не искаше да отива никъде. Тръгна да обикаля из улиците. Седна пред една врата и остана там, докато я изпъдиха. Повървя пак. После седна на стълбището пред една вила. Група музиканти се зададоха по нощната улица. Спряха се пред вилата; навярно някой влюбен в някоя от дъщерите на стопанина ги бе изпратил. Те извадиха китарите си и започнаха да свирят и да пеят. Зад един от прозорците се светна. От друг пък някой се наведе навън и започна да се кара. Крисанта стана, сякаш сърдитият глас бе насочен към нея, а не към музикантите, които не му обърнаха внимание и продължиха да свирят зад гърба ѝ. Тръгна надолу по дългата улица. Седна на стълбището пред една голяма обществена сграда. Трепереше от студ. Духаше вятър. Усети между зъбите си пясък. Затвори очи. Измъчена, задето си няма дом, тя потърси в спомените си мястото, където някога като дете се беше чувствувала приютена и сгрята както никога по-късно. Спомни си, че там беше синьо. Животът се движеше зад синьото, ала не влезе вътре. Сепна се, че вече не може да си спомни добре това синьо. Всичко около нея бе еднакво пусто и когато седеше със затворени очи, и когато гледаше. Звездите на небето бяха също тъй самотни, както и отделните хора пред нея по безлюдния площад. Завлече се още малко нататък. После отново седна пред една врата. Пак я изпъдиха. Развидели се. Беше гладна. Нямахше нито сили,

нито желание да говори. А да проси, означаваше да говори. Открадна нещо от един уличен пазар. Така прекара два-три дни. После се затъжи за светлина и топлина. Чу музика от една кръчма. Един непознат излезе оттам и я хвана. Не беше глупав този непознат мъж. Каза ѝ:

— На какво приличаш! Преди да влезеш заедно с мен вътре, малката, трябва да се пооправиш малко. Цяла копа слама се е полепила по ребосото ти.

Тя се поотърси, сплете наново плитките си. Така се започна, така и продължи. Понякога седеше в лоши кръчми, понякога в кафенета на по-хубави улици. Понякога някой пътник я прибираше в хотелската си стая, друг път някой уличен търговец в барачката си. Понякога тя помагаше някому да прекара товар плодове с катъри донякъде. Спеше на някой камион с чуждестранен шофьор. После изведнъж пролича, че е бременна, и трябваше да си намери постоянен подслон. Така се натъкна на една девойка, с която бяха работили заедно в тортийерията. Девойката каза:

— Можеш да родиш при мен. Те ще те запишат в своите списъци, а влезеш ли веднъж в тях, отърване вече няма. — После добави: — Да не мислиш, че чужденките са глупави като нас. Знаеш ли, аз имам осем братя и сестри. Чужденките въобще не чакат да я докарат дотам, пък и освен това тази работа е наказуема. Затова те въобще не чакат да им проличи и да ги запишат в списъците. Каквито са хитри, приключват тая работа още преди детето да се появи на бял свят. Въобще не го оставят да се появи.

Крисанта бе благодарни на тази девойка. Беше отракано момиче. И свястно. То я прибра при себе си.

По-късно девойката каза:

— Виждаш ли колко е добре, че ме срещна. Ако беше попаднала в болница, щяха веднага да впишат детето ти в списъка. А сега въобще не е имало никакво дете. Всичко мина.

Крисанта не отвърна нищо. Понякога се развеселяваше. Друг път се правеше на луда; караше се, плачеше и викаше. Донесе на девойката, както се бяха уговорили, първите припечелени с труд пари. Скоро обаче новата работа ѝ омръзна. Да шие непрекъснато кръстчета, и то все същите птици. През последния си работен ден, само за да ядоса надзирателката, тя избродира друга птица, не като тази, която ѝ бяха наредили, и я направи червена вместо синя върху белия плат, не

според модела, а както на нея ѝ хрумна. По-късно тази птица бе посрещната много добре: донесе десетки нови поръчки на предприятието. Крисанта обаче въобще не научи за това, защото се бе преселила на другия край на града.

Сега тя отново изглеждаше както преди. Отново имаше желание да се смее и да приказва. Беше станала по-умна в отношенията си с мъжете. Отиде на фризьор. Купи си палто от един магазин. Освен това знаеше, че чужденците харесват понякога момичета, които приличат на местните жени: плахи, треперещи, загърнати в ребосо, с плитки. Знаеше, че клепките бяха най-красивото на лицето ѝ, и когато искаше да получи нещо, ги свеждаше надолу. Понякога я обземаше силна омраза, тогава се затваряше в себе си и мълчеше. После отчаянието ѝ минаваше. Отново усещаше желание да вижда светлина и да получава топлина.

Срещна зидаря, заедно с когото бяха посещавали вечерното училище. Той винаги ѝ се бе струвал твърд и замислен човек. Така изглеждаше и сега. Беше облечен все още в същите дрехи, само че сега те бяха още по-износени. Крисанта реши, че животът продължава да си тече независимо от това, дали човек знае да чете и да пише, или не. Каква полза има на този свят един зидар, макар да се е научил да съставя бързо думи от отделните букви? Възрастният зидар я въведе в средата на по-млади зидари. Тя се лепна за един от тях. Тъкмо по това време те строяха една голяма къща на края на града. Строителната фирма изпращаше работниците си от обект на обект заедно със семействата им. И също като циганите, и зидарите всеки път си правеха нови къщички на новото място, където се пренасяха, щом започнеха нов строеж. Младият зидар, който още нямаше семейство, прибра Крисанта в своята барака.

Семейство Гонсалесови отдавна вече се чудеха защо Крисанта не идва да ги посети. Госпожа Мендоса знаеше от леля си Долорес, че Крисанта е изчезнала и оттам и оставила след себе си дългове. Едно грънчарско семейство бе научило от други грънчари в съседното село, че Мигел е напуснал Мексико без Крисанта. Тогава Гонсалесови сами се досетиха какво може да се е случило с Крисанта.

Това доста потискаше госпожа Мендоса, макар и никому да не минаваше през ум да я упрекне в нещо. Ала тя все пак се чувствуваше виновна. Защото именно тя бе отвела момичето на работа в града. Ето

че то не бе намерило щастието си по пътя, към който го бе тласнала госпожа Мендоса. Не бе стигнало доникъде. И затова госпожа Мендоса реши, че е длъжна да потърси девойката.

Положението на Крисанта при нейния зидар беше станало доста несигурно. Жените на останалите зидари бяха започнали вече да говорят лошо за нея. И без това имаше достатъчно неразбории наоколо. Пък и бригадата скоро трябваше да се премести заедно с лагера си. Крисанта се разхождаше по цял ден из околността. Наблюдаваше отдалеч селяните, които слизаха с натоварени катъри или пеша, за да откарат плодове и зеленчуци или друга стока от родните си места из планините в долината на пазара в Мексико. Преди да стигнат предградията на столицата, те спираха да починат. Чак тогава обуваха сандалите си, които не искаха да хабят по пътя. Така Крисанта забеляза едно грънчарско семейство, жените носеха малките деца, а мъжете — стоката. Гърнетата им бяха с дебела глазура, та блестяха отдалеч под слънчевите лъчи. Тази гледка не предизвика у Крисанта никакъв спомен, нито тъга. Само някакво бегло чувство, че е запозната със занаята на грънчарите.

Един от младите грънчари обаче, който беше слязъл малко по-надолу, за да пие вода в ниското, позна Крисанта. И ето че още на другия ден следобед госпожа Мендоса крачеше по една от хубавите улици в предградието между новите, бели, задушаваци се вече сред светлосини цветя сгради на строителната площадка. Тя разпита жените за Крисанта. Дадоха ѝ толкова точен и сърдит отговор, какъвто и очакваше.

Крисанта се стресна, като видя посетителката си. Ала се държа любезно и сърцато. Когато Мендоса настоя, че тя трябва веднага да тръгне с нея с автобуса за Пачука, Крисанта колкото се стресна, толкова се и зарадва. През последната година тя бе успявала да отърси от себе си всяка мисъл за семейство Гонсалес, така че можеше почти да се каже, че бе забравяла това семейство. А в същност все се бе напругала да не мисли за тях, за да не реши да потърси там подслон и да бъде принудена да им дава каквито и да било обяснения. И ето, когато сега ѝ заповядаха властно да стори нещо, за което дори не смееше да си помисли, тя не се опита да се измъкне, а постъпи, както бе навикнала. Подчини се на човека, който беше по-силен от нея. Защото тя, Крисанта, беше слаба, дребна и неука.

Госпожа Гонсалес я посрещна съвсем спокойно. По това време мъжете бяха в мината. Крисанта щеше да спи на старото си място, на рогозката до най-възрастната дъщеря. Сега за нея бе останало още по-малко място, тъй като най-възрастната дъщеря беше бременна. Междувременно тя вече бе родила веднъж. Детето спеше в една изпразнена възглавница, която висеше от тавана на възета. Това беше единствената промяна в стаята и в семейството. Крисанта веднага забеляза, че тук беше твърде тясно, за да може да остане и тя.

— О, бедна моя малка — каза госпожа Гонсалес, — какво ще правиш сега? И на всичкото отгоре пак си бременна!

Крисанта изобщо не бе мислила досега за това. Но втората ѝ майка веднага бе познала, че тя отново очаква дете. Затова истинско щастие за всички бе, дето госпожа Мендоса веднага намери какво да ги посъветва. Сестрата на снахата на нейния съпруг беше омъжена за един човек, комуто бе излязъл късметът в столичния град. Те бяха наели в едно от предградията малка будка, за да продават лимонада на автобусната спирка. Сега търсели човек, който да сменява съпругата.

За да върши тази работа, Крисанта трябваше само да умее да изстискава портокали и да мие чаши. Преди да замине обратно на другата вечер, тя поизпрати малко през двора и навън на улицата стария Гонсалес, който се бе върнал да преспи у дома. Един пуяк се разхождаше горд и самотен с огненочервения си накит. Татко Гонсалес подхвърли, че той бил определен за сватбата на втората му дъщеря. И добави:

— Ще те чакаме да дойдеш тогава. — И след малко каза още: — Да доведеш и детето си, искам да го видя. — И я погледна за миг твърдо.

Този поглед разтърси вътрешно Крисанта, защото ѝ напомни Мигел. И неговите очи бяха също така неумолими, също така златистозелени.

Сега вече тя не се страхуваше да си спомня миналото. Отново се замисли за Мигел. Ядосваше се, задето не се беше върнала по-рано в Пачука. Тогава може би много по-рано щеше да отиде да изцежда портокали в тази будка. И детето, което очакваше, щеше да бъде дете на Мигел. А сега дори не знаеше кой е бащата.

Веднъж тя се спря пред едно кино, за да види снимките. Разпозна отново хората, които бе видяла във филма, който бяха гледали заедно с

Мигел. Помисли си, че и нейният син би могъл и без родители да стане толкова умен, колкото синът на онази жена от филма. Може да се научи да чете и пише. Може да следва. Може дори да стане доктор. Така или иначе, може да стане всичко, ако се роди на този свят, както настоява сега татко Гонсалес.

Новата ѝ работа не беше нито добра, нито лоша. Работодателите ѝ се държаха с нея нито грубо, нито любезно. Бяха малко суховати, малко скъперници. Благодарение на това бяла успели да поспестят пари и да натрупат толкова, колкото да наемат едно място. Проявиха полублаговоление-полузаповед, като решиха, докато жената продава на будката, Крисанта да застава близо до автобусната спирка, така че жената да я вижда, и да продава сама ябълки и лимони. Тя продължи да върши това и след като се роди детето ѝ. Избираше старателно при един търговец на едро за малкото пари, които успяваше да спести, няколко дузини дребни, но лъскави жълти ябълки, лимони, домати, чесън, понякога и корени. Подреждаше всичко на земята край релсите върху вестник на правилни, приканващи купувачите пирамиди. Заставаше пред тях на пода, с детето на гърба си в ребосото.

Веднъж се вдигна облак прах, който скри цялата улица и хората. Крисанта бързо пъкна главата си под плата при детето. Хората се провираха неясни през праха. Из един път тя отново си представи мястото, където си спомняше, че е била като дете. Онова несравнимо, необяснимо дълбоко и тъмносиньо място. То беше ребосото, големият шал на госпожа Гонсалес, а всичко, което се движеше зад него, беше нейният народ.

1950 г.

ДЪЩЕРЯТА НА ДЕЛЕГАТКАТА

Фелка беше радостно възбудена, когато най-после ѝ съобщиха, че е определена за делегатка на профсъюзния конгрес в Москва.

Вярно е, че този избор не дойде за нея неочаквано. Ала има радости, които изненадват човека и когато ги очаква. Защото изведнъж съзира в тях нещо, което преди това само си е представял неясно.

Партията беше забранена, събранията си правеха тайно. Това, че Фелка, именно Фелка щеше да замине, съвсем не изненада текстилните работници в Л. Старият Бронски беше тежко болен. А лежеше в затвора още от стачката през миналата година. Именно тогава, когато полицията се намеси светкавично, за да задуши стачката още в зародиш, Фелка показа що за човек е. Открай време всички я познаваха като сигурен и твърд другар. Но че тази плаха и мълчалива жена, за която въобще не можеше да се разбере дали наистина възприема онова, което чете и чува, че тя именно ще се намеси така смело в ръководството на стачката и ще замести един опитен другар — това никой не бе предполагал. Най-малко полицията. Стачката се разгърна въпреки вълната от арести, без някой да заподозре Фелка — една от десетте хиляди тъкачки.

След като ѝ съобщиха решението за заминаването ѝ, Фелка остана още малко с Н. Той каза:

— Утре заран ще заминеш за границата. Магдуся ще ти даде разрешително, каквито дават на всеки, който ходи оттатък на работа или отива на гости. Ще минеш през граничния пункт пеша, после ще вземеш влака за Берлин. Там ще те чакат на гарата. На другия ден ще продължиш с нови документи през Полша за Москва. Предполагам, че ще останете там пет дни. После ще се върнеш по същия път. Така че следващата седмица си отново при нас.

Фелка мълчеше. Изведнъж страшната задача я бе зашеметила. Ала самият Н. вече бе правил това пътешествие няколко пъти. Той разбираше от какво се страхува Фелка. Тъй като бе забранено да се пътува направо от Полша на Пилсудски за Съветския съюз и навсякъде

дебнеха шпиони, хората предпочитаха този изпробван заобиколен път. Н. продължи:

— За да не се досети никой за нищо, разкажи на съседите, че трябва да отидеш в провинцията при роднини. Ти имаш и дете, нали? Докато те няма, то ще остане при семейство Завадски.

После уговориха подробностите. Постепенно Фелка се успокои от първоначалната си уплаха. Видя, че пътуването ѝ е подготвено най-старателно. Припомни си как миналата година цялата отговорност легна върху нея, тъй като всички останали бяха арестувани, и най-неочаквано цялата стачка, дори съдържанието на забранените позиви, дори тайното им отпечатване зависеха единствено от нейните собствени решения, докато само седмица преди това тя не би могла и да си помисли, че е дорасла да се справи с подобна задача. И въпреки всичко акцията бе излязла сполучлива с помощта на добри другари. Защо и сега пътуването ѝ да не излезе сполучливо, след като бе изпробвано от най-добрите и подготвено от най-доверените? На път край дома тя ще се отбие за малко у семейство Завадски — бояджии от текстилната фабрика, — които ще приютят детето ѝ, докато нея я няма.

Юзя, дъщерята на Фелка, беше единадесетгодишна. Беше плахо мълчаливо момиче. Имаше остро бледо лице с черни очи, засенчени от гъсти клепки. Като на майка ѝ — казваха съседите. Ала Фелка знаеше, че блясъка в погледа при радост или силна надежда, както и лумналите искрици при някое хитро хрумване дъщеря ѝ е наследила от баща си Станек. Станек бе починал преди много години през онази страшна грипава зима. Голяма беше тяхната любов. От мъжа си Фелка бе научила какво е партията. Всичко, което ѝ бе оставил мъжът ѝ, тя бе запазила — и идеите, и детето му.

Винаги когато, следвайки мислено съветите на Станек — такова чувство бе имала тя и миналата година, — се упрекуваше в нещо, Фелка имаше навика да разкаже почти всичко на детето си. Това много би разсърдило другарите ѝ. Как би могла да им обясни, че всичко, което Юзя научи, си остава у нея като заключено със седем катинара? И за предвиденото пътуване Фелка бе разказала на дъщеря си. Очите на детето веднага бяха блеснали, като чу, че може да изпратят Фелка като делегат. Макар че тя бе добавила:

— Не е сигурно. Има и други другари, по-добри...

Фелка скочи от трамвая, прекоси двора и се изкачи по стълбите към дома на Завадски. Не успя да ги помоли обаче да приемат детето ѝ, докато тя е на път. Още по стълбите ѝ казаха:

— Децата на Завадски са болни. Изринали са се. Изглежда, скарлатина.

Тя се отпрати със следващия трамвай към един отдалечен квартал. Там Липски работеше в една шивашка работилница. Жена му вършеше надомна работа. Двамата бяха стари другари, нейни приятели и обичаха деца. Юзя те обичаха като своя внучка.

Старата Липска не се отделяше от жилището си като конеца от иглата. Днес обаче, именно днес, жилището им беше заключено.

— Ех, Фелка, нима не знаеш какво се случи? Полицията беше у дома им. Превърнаха жилището на горката жена на кочина. Дори кутиите с копчетата преобърнали. Отведоха и мъжа, и жената! Горките хора! Как ги блъскаха по стълбите надолу! Натовариха ги на колата и ги откараха!

Фелка така се стресна, че едва по пътя към дома разбра какво означаваше тази новина за самата нея. Дъщеря ѝ лежеше с отворени очи в леглото, защото знаеше, че днес щяха да съобщят на майка ѝ дали ще замине.

— Аз съм делегатката — каза Фелка и Юзя се усмихна весело и едва сдържа радостния си вик, защото той би привлякъл любопитството на съседите.

И все пак в лицето на майката, в тона на гласа ѝ имаше нещо, което тя не можеше да разбере... Зачака майка ѝ да се пъхне в леглото до нея.

В това легло, в нишата, която отделяше тяхното спално помещение от останалата стая, Фелка бе разказвала на детето всичко, което знаеше — от Октомврийската революция до ден-днешен. Беше му разказвала всичко, което вълнуваше сърцето ѝ. Тук бяха сигурни, че няма кой да ги подслушва. Тук Фелка ставаше съвсем спокойна. Всичко, което я вълнуваше, ѝ се изясняваше, докато го разказваше. Освен това тя имаше чувството, че притиснато до нея, детето разбира много повече неща, отколкото би разбрало денем на масата.

— Какво ще правим — говореше Фелка, — у Липски не можеш да отидеш, у Завадски също не може. У Новакови на нашата улица

също не мога да те дам. Да останеш при Янек в нашата къща, съвсем пък ме върви. Никой не бива да узнае за моето пътуване. Дори и Янек. На идване към дома разказах на тоя-оня, че ще заминем с теб на село при роднини. Пък и време нямаме вече. Влакът ми заминава утре заран. Къде да те отведе?

Притиснати една до друга, майка и дъщеря мислеха. Юзя каза:

— Най-лесно е да си остана у дома.

— Но как така? — отвърна Фелка. — Жилището ни трябва да е празно, заключено.

— Да, заключено и да изглежда празно. Никой в къщата не знае дали не съм заминала преди тебе. Утре ще ми купиш набързо нещо за ядене за през тези дни. Ще кажеш, че го вземаш за из път. На никого няма да направи впечатление за колко дни вариш супа.

Отначало Фелка се възпротиви. Твърде необикновено ѝ се стори предложението. Ала то не беше невъзможно. И най-важното, нямаше друг изход. Да се откаже от пътуването, беше немислимо. От нея зависеше да оправдае толкова очаквания, цялото доверие на най-добрите хора. А откакто бе взето решението, другари в три страни подготвиха нейното пътуване. И понеже Фелка мълчеше, Юзя продължи:

— Няма значение, че хлябът ще изсъхне. По това ще разбере кога ще си дойдеш. Пък може би ще ми донесеш нещо. Ще ми оставиш достатъчно ябълки и лук в сандъка...

Докато се развидели, бяха уговорили вече всичко. Жилището им сякаш беше създадено тъкмо за подобни случаи. Между шкафа и стената с прозореца стоеше сандъкът и когато се промъкнеше от леглото дотам, детето можеше да си остане седнало върху него, да учи, да си играе и да си топли супата. Пердето щеше да остане придръпнато — и без това през двора напреко от отсрещните прозорци можеше да се вижда само до печката и най-много до половината на масата. Отсрещната стена с прозорците се опираше о друга, по-висока и без прозорци: там беше складът на обувната фабрика. Комините на фабриката се виждаха над страничната стена на оградата. Зад нея стърчаха много други комини над наблъсканите един в друг дворове. Железопътният насип се издигаше над дворовете, изтеглен като конец под небето.

По този насип, каза майка ѝ, тя ще мине още веднъж, когато сирените оповестят обедната почивка. Тя изпече набързо на дъщеря си сладки като за празник.

Юзя слушаше напрегнато, докато майка ѝ заключи вратата отвън. После завъртя още веднъж ключа обратно, за да може детето да се измъква навън нощем, когато всичко наоколо спи. Отначало на душата на Юзя беше по-скоро празнично, отколкото страшно. Сякаш тя самата заминаваше. Майка ѝ размени още няколко думи със съседите на стълбището. После светът из един път заглъхна. Само разговорите по стълбището продължаваха — като капки дъжд, които правят скучния ден още по-празен.

„Сега тя най-напред ще отиде на гарата — мислеше си Юзя. — Ще си хапна една сладка чак когато влакът мине по насипа.“ Тогава ще се заеме с книгите, както и с вестниците, и с ножицата ще си изрязва животни и хора.

Неочаквано в двора се вдигна врява. Пак тая дяволска жена Голембовица. Цялата къща се страхуваше от нея, защото тя винаги откриваше у всекиго нещо лошо, за да злорадствува. За сметка на това всяка искрица надежда я вбесяваше. Дразнеше се и от най-малката надежда на съседите — че някой може да си намери работа или че нечия болест ще се излекува. Надушваше винаги и щом двама души се обичаха. А ако някой не се бе прибрал през нощта или бе посрещнал гости — тогава злобата ѝ нямаше граница.

„Ако знаеше — помисли си Юзя, — че аз съм тук!“

В това време засвириха сирените... Между завесата на прозореца и рамката му тя можеше да вижда цяла педя от железопътния насип. А Фелка щеше да види от влака жълтото перденце. И когато тя махне с ръка, Юзя ще усети ръката ѝ като лек полъх над косата си. Чу се изсвирване, влакът се показва и изчезна!

Юзя така се натъжи, сякаш чак сега изживя истински раздялата. Впрочем тя самата бе предложили тази нощ да си остане сама у дома. Докато лежеше до майка си, ѝ беше станало ясно, че пътуването трябва да се състои. И всичко онова, което майка ѝ щеше да донесе оттам, трябваше да промени живота, и нейния също. Детето се разплака тихичко и си помисли: след като този живот трябва да се промени, защо пък именно те двете — Юзя и Фелка — трябва да го променят?

Откъм двора се чуха весели викове, децата се връщаха от училище. Заловиха се за новата си любима игра: „гоненица“ в един нарисован с тебешир лабиринт. Неочаквано момчешки глас извика срещу техния прозорец:

— Юзя!

Беше приятелят ѝ Янек, който не можеше да проумее как така тя бе заминала неочаквано, без да му каже нищо.

Пътуването на майка ѝ трябваше да остане тайна дори за Янек, макар че той беше смело и честно момче. Баща му беше в затвора. Майка му беше приятелка на Фелка. Янек беше гъвкав и дребен. Веднъж той се бе промъкнал с куп позиви през малкото прозорче на мазето в едно предприятие, тъй като фабричната порта се охраняваше зорко. Никой не се бе усъмнил, че Янек би могъл да откаже:

„Защо пък тъкмо аз да скоча през малкото прозорче в мазето?“

„Какво щастие — мислеше си Юзя, — дете Янек не може да разбере онова, което си помислих сега.“ Тя се послуша да долови гласа му на двора. И когато ставаше дума за нещо сериозно, и когато играеха, той винаги участвуваше с цялата си душа. Беше невъздържан и пъргав. Същинско жребче.

Понякога топката излиташе толкова нависоко, че се чуваше как плъосва на земята. А майка ѝ все още не бе минала границата. Краката я сърбяха да се включи в играта; как ще изтрае това дълго пътуване? В града имаше и други затворени хора, някои по цели години. Старите Липски сигурно също бяха затворени. В сравнение с всички тях не можеше и дума да става, че Юзя е затворена. Тя си бе останала доброволно, майка ѝ бе ѝ изпекла сладки и щом пътуването свърши, и със затвора на Юзя ще се свърши.

Колко празно беше тази нощ леглото! Сега Фелка спи у другари на границата. Вратата дори не изскърца, толкова тихо се промъкна Юзя през нощта навън и се прибра също така незабелязано, както си го бе представяла. Цялата къща спеше. Вйечорек се бе върнал от кръчмата и също бе престанал вече да вдига шум.

Рано сутринта тя отново се върна в своето гнезденце между шкафа и стената с прозореца, за да не пропусне преминаващия границата влак. Слизайки по стълбата, Янек почука на вратата, макар да знаеше, че Юзя не е в къщи и няма да отиде с него на училище. Как ѝ се искаше да му извика!

Майката скоро пристигна в Берлин. Къщата, в която се помещаваше там партията, се наричаше „Дом Карл Либкнехт“. Карл Либкнехт и Роза Люксембург отдавна бяха пуснали корени в сърчицето на Юзя. Те двамата бяха говорили по площадите в Берлин на народа с пламенни слова. Докато ги бяха арестували, а после ги убиха. Жената бе отишла в Берлин от Полша. И тя бе живяла в такава къща като Юзя и бе гледала към такива дворове. Сега тя лежеше погребана в Берлин. Макар това да удължаваше времето за чакане, все пак беше по-добре, дето майка ѝ ще заобиколи през този град. Сигурно сега и Фелка мисли също като Юзя.

Юзя се осмели дори да си притопли супата; цялата къща се размириша на корени.

В Берлин майката взе влака за Москва. Тя прекоси още веднъж Полша, мина с влака покрай Юзя. С чужди документи, защото иначе биха я измъкнали от влака и хвърлили в затвора. При тази мисъл Юзя се сви одве, сякаш едно нейно движение, един само звук можеше да предаде майка ѝ на агентите на полицията.

Междувременно прозорците бяха станали тъмни. Само три-четири продължаваха да светят, защо ли? Може би там някой лежи болен, може би се ражда дете, може би някой чете нещо? Какво ли напечатано нещо може да бъде толкова интересно, та да накара човек да остане буден до толкова късно, както мисълта за Юзя караше майката да стои будна, пътувайки сега в нощта през Полша? Някъде напред един уличен фенер разделяше двора със светлинния си лъч на две половини, които бяха еднакво празни. Някъде потрепваше светлинната от лампата на пазача; колкото малка беше светлинната, толкова по-голяма беше сянката ѝ. Звезди бяха разхвърляни наредко в тесните четириъгълници небе, ала те укротиха неспокойното сърчице — по-ярки от фенерите навън.

Юзя се събуди от тропането на Янек по вратата. Старата Голомбовица изквича:

— Те заминаха, глупако, не знаеш ли?

— Знам — отвърна Янек, — но съм свикнал да ѝ чукам.

Голомбовица се разсмя с дрезгавия си смях:

— Ще трябва скоричко да отвикнеш. Ти въобще какво си въобразяваш? Тя си е намерила вече някой друг Янек. Няма и да си спомни дори за тебе. Та тя вече стърчи цяла глава над тебе. Ти какво си

мислиш, щом порасне още малко, и ще си намери някое голямо момче, няма да се занимава с такъв хлапак като тебе!

„На него поне трябваше да кажа, че оставам тук — помисли си Юзя, — той би могъл да ми пъкне през вратата някое писъмце или някой бонбон с малиново желе.“ Освен това я хвана и страх. Макар да знае, че Голомбовица е зла жена — може би все пак у него ще се загнезди съмнение?

Утрото беше слънчево. Четириъгълниците небе между покривите приличаха на сини дворове. Комините сякаш висяха от небето. По време на един излет миналата година Юзя бе видяла истинското небе — без никакви бразди по него, без дим. Облаците се гонеха, за миг те заприличваха на ята птици, после на многолюдни демонстрации, а след това на планини. В бъдеще децата ще могат да се радват до насита на горите и на небето. Колко хубаво миришеше в гората, как нежно и страшно кълтеше, всяко дърво беше една песен. Цветенцата я гледаха със сини и златни личица.

„Ние скоро ще отидем пак там с тебе“ — й беше обещала Фелка. Но сега тя наистина беше заминала. Пътува някъде към границата между Полша и Съветския съюз. Веднъж тук, в тази стая, някой бе разказвал за такова пътуване. Там пътниците се прехвърлят в друг влак. А след границата влакът навлиза в Съветския съюз под една огромна табела с надпис: „Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“ И чак след това започва истинското пътуване; чак тогава Юзя трябва да започне да брои дните кога ще се върне Фелка.

Машинистът, който ще откара майка й до границата, ще трябва да върне обратно влака в Полша. Отсега нататък свирката на влака от железопътната рампа ще означава: „Ето ме тук, ето ме тук!“

Трябваше да внимава да разпределя храната си по-точно, отколкото досега. Не е страшно, ако трябва да яде всеки ден по малко, но да започне да гладува из един път, ще бъде тежко.

Тъй както тъкачите от техния град бяха изпратили Фелка за свой делегат, така сега делегати от всички работилници пътуват, за да участвуват в своя конгрес в страната, където земята не принадлежи вече на господарите. Червеното знаме със сърпа и чука, същото онова знаме, което хората тук са принудени да крият като грях, се развява над главите им, те седят около него като около дърво. И тук миналата година, когато колоната тръгна, неочаквано развяха знамето.

Полицията започна да стреля; първите, които го носеха, паднаха, следващите четирима от редицата грабнаха знамето, същото това знаме, което сега се развява над главата на Фелка като разлистено дърво, и когато паднаха и вторите четирима, онези от третия ред пак го понесоха въпреки изстрелите.

Бащата на Янек е в затвора оттогава. Янек бе казал:

— И все пак той също носи знамето известно време.

Когато се заговореше за страната, през която сега пътуваше Фелка, върху всички любими за Юзя лица проблясваше светлина. А всички други, които ѝ бяха неприятни, както това на Голомбовица, се разкриваха в подигравателна гримаса.

Ех, да можеше да замине и тя! Но колко много деца, бели, китайчета и негърчета, чакат сега като нея в стаи, пещери, по параходи. Всъщност нейна самота не е никаква самота.

Чувствуваше се така изморена от всички тези мисли, сякаш самата тя пътуваше. Понякога заспиваше на сандъка, друг път лежеше с часове будна в леглото. Беше изчислила кога би трябвало да се върне майка ѝ в най-добрия и в най-лошия случай. Надяваше се много дълбоко в душата си, отколкото там, където се крият и надяват мислите, — че майка ѝ ще се вирне два дни по-рано, отколкото беше уговорено.

Когато отново излезе навън през нощта, котката на Голомбовица изскочи на прага, погледна я и я изплаши.

Главата ѝ беше вече така измъчена, че важните и глупавите мисли се стрелкаха в нея една през друга. Кой би могъл да твърди, че мисли само за велики неща? И най-великият човек си мисли понякога за ябълки и орехи, за слънце и дъжд, за обувки за децата си. Кой би могъл да твърди, че никога не си мисли за велики неща? И най-глупавият човек се замисля понякога за живота като цяло и по-специално за смъртта. Юзя мислеше за майка си и за конгреса, където бяха я изпратили; мислеше за гъбата, която бе видяла да расте на една поляна сред гората; мислеше за Янек с щръкналите коси и как той се бе промъкнал без страх през оная дупка в мазето с пачката позиви; мислеше си дали Фелка ще ѝ донесе нещо. Веднъж се изплаши силно. За да подиграе Янек, старата Голомбовица почука преди него на вратата; Юзя чу квичация ѝ глас:

— Ах, Юзя, пусни ме да вляза! Знам те, че си вътре, пусни ме да вляза!

В първия миг детето не разбра кой квичи и се бе разтреперало като трепетликов лист.

Понякога Юзя си мислеше, че пътува, дори лети със своя сандък. Толкова много фигурки си бе изрязала от вестниците, че изрезките летяха около нея като снежинки.

Друг път нощем къщата ѝ се струваше като от стъкло. Тя виждаше как завърналият се пиян баща на Виктор го бие, как Маня, която винаги изглеждаше весела, често си поплаква, като остане сама. Гутек тропаше по стълбите нагоре и надолу, посрещайки или изпращайки някое момиче. Смехът на девойката бълбукаше тихичко като капки вода. Юзя си мислеше:

„Дано само Голомбовица не ги усети!“

Храната ѝ бе почти на привършване. Щеше да ѝ стигне все пак за още няколко дни. Юзя я пестеше, и без това не ѝ се ядеше вече много; беше уморена. Мислеше си:

„Не искам да съм заспала, когато тя си дойде!“ Подскачаше при всяко изсвирване откъм военната рампа. Тогава очакването ѝ ставаше още по-напрегнато и тъй като изсвирванията следваха на къси интервали, тя полуспеше, полубудуваше. Сърцето ѝ се разтуптяваше, когато чуеше нощем стъпки по стълбището, които иначе знаеше, че са на непознат човек. А когато настъпи денят, който тя си бе набелязала като последен, целият свят, с изключение на тесния отрязък между рамката на прозореца и пердето, ѝ се стори черен. Виеше ѝ се свят между две вдишвания, между разочарованието и надеждата.

Вечерта, когато майка ѝ трябваше да се върне, тя се бе свила на кълбо, останала съвсем без сили. Не беше престанала да чака, ала голяма част от силата, необходима, за да подхранва надеждата, се бе изпарила. Луната ѝ се стори студена и фалшива. Юзя се промъкна от сандъка в нишата и легна по гръб върху леглото. Тази вечер дори и нямото стълбище се подиграваше с ослушването ѝ. Нито Вйечорек се прибра пиян, нито дори детето на Броня заплака.

Сега изсвирването откъм железопътната рампа ѝ причини болка. Влакът прелетя под светлината на луната, отнасяйки толкова много непознати майки на непознати деца.

Ами какво ще прави, ако Фелка изобщо не се върне?

Неочаквано в главата ѝ се породи странната мисъл, че нещо, в което човек твърдо вярва, също може да се провали. Имаше толкова много лоши хора, за които впрочем често бе ставало дума у тях, ала за които тя бе забравила, увесена в игрите и в ученето. В такава нощ обаче човек се сеща за тях. Тук бяха споменавали имената им, тя знаеше дори и лицата им. От фабриката, от бакалницата, от тяхната къща — ето например Голомбовица, която сигурно бе издала кой идва при бащата на Янек, или главният майстор, който кара работниците да работят толкова много, колкото му заповядва господарят. Или госпожа Якубчак, която бе продавала по време на стачката само срещу пари: „Кажете на твоите у вас, че и на мен никой нищо не ми дава даром. Кажете им на вашите да бяха мислили преди!“

Имаше и полицаи, и войници. А над тях властни господари, които бяха още по-зли и още по-силни. Човек можеше само да ги зърне за миг зад прозореца на колите им. И ето нейната майка бе заминала за онази страна, където подобни хора нямат вече власт. Там тя щеше да научи какво трябва да се направи, за да нямат тези хора власт и тук. Съвсем сигурно е, че всички те са против нейното пътуване и ще искат да попречат на Фелка да се върне.

Майка ѝ я беше уверявала, че другарите са се погрижили за всичко. Но ето че сега Юзя неочаквано си спомни и такива другари, на които майка ѝ напразно беше вярвала. Припомни си много нейни думи: „Никога не съм очаквала толкова нещо от него“ или пък: „Никога не бих повярвала, че той може да се отрече от нас.“ Нима сега Фелка не може да е попаднала на някой, който би се отрекъл от нея?

Юзя изведнъж се почувствува сама. Сама, с малко остатъци от храна. Дали да отвори вратата и да се развика за помощ? Но щом издаде пътуването на майка си, значи, ще издаде всички и всичко. Какво ще каже тогава Янек? „Никога не съм очаквал толкова нещо от Юзя!“ Ами ако след това майка ѝ все пак се върне? Колко страшно ще се разочарова тя!

Ами ако и майка ѝ не успее да свърши нещо? Та нали тя самата бе казала веднъж наскоро: „Какво да сторя? Напрягах се с всички сили, ала не успях.“ Тези думи сякаш се бяха напъхали като паразити в цепнатините на дъските и сега през нощта изпълзяваха там.

Неочаквано откъм железопътната рампа отново се чу свирка. Юзя отново си спомни неща, на които човек може да разчита. Случва

се понякога влак да изскочи от релсите. И все пак това не кара никого да се откаже да пътува и никога да престане да чака. Откакто тя седеше тук, локомотивният машинист бе прекарвал всеки път по едно и също време влака през рампата. Затова именно Фелка бе заминала, защото всички ѝ вярваха. В Москва са се събрали хора от всички страни и други хора от целия свят им вярват. Това бе направило възможно пътуването на Фелка; и Юзя също участвуваше в него, защото и на нея ѝ вярваха.

Откъм рампата прозвуча свирка: „Аз пътувам, аз пътувам!“ Юзя беше прекалено уморена, за да изпита глад. Зави остатъка от хляба в кърпата. Кърпата бе станала твърде голяма.

Колкото тъмно и мрачно да ѝ бе през деня в запердената кухня, сега, в мрака, тя виждаше със затворени очи багри и кръгове. Изведнъж те станаха извънредно пъстри и започнаха да се движат бързо. После постепенно всичко се успокои и Юзя започна да вижда само весели малки светлинни.

Може би още през тази нощ, а може би едва през следващата стълбището изскърца. Стъпките бяха съвършено леки и все пак на Юзя се стори, сякаш цялата къща затрепери от радост. И когато след това ключът се завъртя така леко, така внимателно, на нея ѝ се прииска да скочи от леглото, ала не ѝ достигнаха сили. В този миг майка ѝ вече я бе обгърнала от всички страни. Не запалиха лампата, сякаш все още не можеха да разберат, че дългото чакане е свършило, та сподавяха всеки звук.

— Толкова много неща съм ти донесла — каза Фелка тихо, — толкова много, толкова много, ще разгледаме всичко утре заедно, утре ще ти разкажа всичко.

Детето каза:

— Всичко, непременно.

Беше твърде много уморено, за да може да пита. Майката бъркаше и шумолеше с хартия, после притисна нещо върху устните на Юзя, от което изтече някакъв сок, разнесе се сладникав остър мирис. Юзя разтвори кърпата, за да обясни, че вътре има още малко хлебец, който в най-лошия случай можеше да ѝ стигне за още два дни. И едва майката се излегна върху леглото, детето се притисна до нея и в същия миг заспа.

А Фелка остана дълго будна.

Пътуването бе означавало много повече, отколкото тя бе предполагала. Какво представляваха всички мечти, всички предварителни описания и картини в сравнение с малкото дни действителност? Животът ѝ никога вече не можеше да помрачнее съвсем, защото тя бе видяла със собствените си очи, че на земята може да се построи и друг живот. Тя мислеше за конгреса. Галейки косите на детето, тя се опитваше да си повтори думите, които я бяха развълнували и учудили.

Сега, през нощта, тези думи се сливаха заедно с отделните хора, които ги бяха произнасяли от трибуната. С тези мъже и жени, млади и побелели, тъкачи, металурзи, стругари, бели, жълти, черни и кафяви. Всеки излагаше като блестящо, понякога надупчено от куршуми знаме прекарания си в битки живот на тази трибуна, на която най-послед се бе изкачил от своето полско или индийско, или канадско, или германско, или малайско, или китайско родно място. За да стори път на трибуната, след като е споделил собствения си опит с делегатите на конгреса, на някой друг другар и да се потопи отново в своя изпълнен с борба живот, така както и тя самата, Фелка, се бе върнала отново при своята дъщеричка. Цялото ѝ съществуване най-послед се бе разкрило пред другите като знаме, развяло се под бурни ръкопляскания.

Затова всички другари бяха пожертвували и последния си пфениг, за да могат да изпратят спой делегат на конгреса, който след това ще им донесе като скъпоценен дар онова, което се е случило там.

В същност през всичкото това време тя всяка секунда си бе спомняла за Юзя. Сърцето ѝ бе натезало. А после, окрилена от голямото събитие, тя се отърсваше от болезненото си и тежко съществуване и ѝ се струваше, че те двете въобще не са се разделяли. Тя беше убедена, че всичко ще свърши добре. И защото всичко свърши добре, онези, които се стараеха всячески да вгорчат раздялата им, останаха измамани. Тя трябваше да се върне при своите другари, които я бяха изпратили и я очакваха, както и детето ѝ. Юзя също трябваше да изтърпи чакането — всичко бе свързано.

Нямаше да отива утре на работа. Трябва веднага да отиде при Н., за да му разкаже всичко. След това щеше да има доста свободни часове, които щеше да прекара у дома.

Колкото и да се искаше на Юзя да разкаже веднага на Янек всичко, което бе чула от майка си, тя трябваше да мълчи и след

нейното завръщане.

Затова именно чак сега, когато жените ни разказаха тази история, Янек разбра как някога Юзя е прекарала времето на чакането под един покрив с него, без той да знае. Поклати само глава, горд със своята Юзя.

През онази конгресна година двете деца бяха разделени за дълго време, защото майката на Янек отиде да посети баща му в затвора във Варшава и си намери другаде работа. Едва когато се бяха видели отново преди няколко години, те си бяха признали, че никаква друга любов не е разклатила привързаността им от детските години. Сега те са мъж и жена.

И тримата — Фелка, Юзя и Янек — бяха преодолели заедно не едно опасно пътуване, бяха лежали в затвор, бяха участвували във въстанието, докато страната им стане това, което е сега.

През живота им бе имало периоди, изпълнени с опасности; после те отново бяха участвували открито в борбата. Неведнъж им се бе налагало да преодоляват различни трудности, все така непоклатими и скромни.

АГАТЕ ШВАЙГЕРТ

Една жена на име Хелене Денхьофер живееше в началото на века в малкото градче Алгесхайм, недалеч от Рейн. Хелене бе наследила от мъжа си един галантериен магазин в покрайнините на града, който тя снабдяваше прекрасно с помощта на своята дъщеря Агате. Момичето обслужваше още от малко клиентелата, щом свършеше домашните си за училище.

Малкото им жилище се намираше зад магазина с изглед към двора. Дворът беше разделен на градински квадрати; да полива и плеви техния дял от градината, бе също едно от задълженията на момичето. Инак то би изглеждало още по-бледичко и още по-слабо.

Единствена тема в разговорите между майка и дъщеря бяха клиентелата и нейните нужди от всевъзможни дреболии, наречени галантерийни стоки, панделки и копчета, игли и ширити и конци и всякакви подобни неща. Дори едва забележимите промени в модата и в начините на изработка бяха за тях постоянен повод да разискват и да си блъскат главата как да продадат по-бързо и с няколко пфенига по-скъпо желаната стока.

Благодарение на толкова много усърдие от тяхна страна клиентелата, а заедно с нея и оборотът се увеличаваха, разбира се, винаги съответно на скромната стока. Същевременно с течение на годините край някогашната покрайнина на града израснаха още няколко нови улици. Построиха консервна фабрика, чиито аспержи и грахови консерви се прочуха из страната. Край Алгесхайм минаваха железопътни линии; градчето се сдоби с нова разпределителна гара. Скоро голям брой жилищни сгради, населени предимно с железничари и железопътни работници, се превърнаха почти в ново предградие. Госпожа Денхьофер беше любезна с всички, макар старите купувачи да ѝ бяха много повече по сърце — все занаятчи, търговци като нея и дребни чиновници.

Агате се зарадва, когато свърши училище, защото така щеше да може занапред да помага без никакви пречки на майка си в магазина.

А когато през същото лято избухна Първата световна война, майка ѝ не смогваше вече да се справя без нейна помощ. Градът беше пълен с войници, ден след ден транспортни части се прехвърляха през Рейнската низина към Франция. Заедно със знамената и с маршовата музика над целия Алгесхайм се разпростря някаква нова, възбудена, неизвестна досега припряност, която обхвана дори и госпожа Денхьофер. Непознати хора в униформи, стари познати, които обаче изглеждаха съвсем променени в новите си униформи, идваха при нея да си набавят копчета и нашивки и конци, златни и сребърни, всякакъв вид галантерийни стоки, необходими им за украса на униформите, за отечествени тържества, а скоро вече и за траурни дрехи. Госпожа Денхьофер, привикнала на всякакви промени в своя магазин, не се остави да ѝ се замае така лесно главата. Започна да пести малко по малко бели пари за черни дни и да трупа скромнен таен запас от стока, в случай че спестените парици се стопяха. Агате се доверяваше изцяло на майка си. Говореше също като нея развълнувано с купувачите за победите и генералите, а след битката при Марна гласът ѝ звучеше потиснато.

Когато заедно с пораженията дойде и гладът, отначало можеше да се помисли, че госпожа Денхьофер и дъщеря ѝ са привикнали на лишения и новите няма да ги затруднят. Но след едно пътуване за запасяване с храна в съседните села при студен есенен дъжд госпожа Денхьофер се върна у дома с изненадващо силна кашлица за нейната дребна и слаба фигура. Настинката премина във възпаление на дробовете; тя почина.

От това животът на дъщерята не се промени много. Тънкият, ала чак до последния ѝ час твърд глас на майката липсваше на девойката вечер, когато приключваше касата. Слабичката, отначало облечена в черно, а след това в сиво Агате дотолкова приличаше на майка си, беше толкова старателна и внимателна, че и клиентите не забелязаха никаква промяна. Понякога те забравяха за смъртта на майката и казваха „госпожо Денхьофер“ вместо „госпожице Денхьофер“.

Агате от своя страна трябваше да се справя и занапред със същите грижи и задължения. Когато настъпи най-трудното време, тя отвори приготвения от майка ѝ за този случай сандък. Сега хората и без това се задоволяваха дори и с някое парцалче.

Понякога в магазинчето идваше, подскачайки на патериците си, един опълченец на име Швайгерт. Жена му беше умряла от грип. Тя беше получила съобщението за неговото тежко раняване на фронта, ала не бе дочакала завръщането му. Швайгерт изглеждаше мрачен, трудното придвижване на патериците му беше противно. Той сам си приготвяваше скромното ядене в самотната кухня. Преди мобилизацията беше железничар, добър другар, отзивчив и умен. Дълбоко в сърцето си той все още жадуваше за малко щастие. Самотата го измъчваше. Макар че му бе трудно да върви, той подреждаше всичко така, че да отива по няколко пъти заради една и съща покупка. Вместо да купи шест копчета наведнъж, той вземаше три пъти по две. Току дойдеше преди затварянето на магазина: счупила му се иглата за шев. Да маневрира с влакове, умее, но да си шие копчетата, му било много трудно.

Агате му пришиваше, без да се усмихва, двете копчета. А той гледаше учуден белите ѝ, нежни като стъклени, пръсти. Покойната му жена беше добродушна и засмяна, ала едра и шумна.

Последните поражения. Октомврийската революция в Русия, бягството на краля в Холандия, основаването на Ваймарската република, нахлуването на французите, боевете в Берлин и в Рурската област — всичко това даваше достатъчно поводи за размисъл, въпроси и спорове. Навред. И в Алгесхайм. Никой не се интересуваше от това, че Агате Денхьофер се бе омъжила за Франц Швайгерт.

Никой нямаше за какво да знае също така лош ли излезе този брак или среден, или особено щастлив. Защото той трая твърде малко, а и по това време всеки носеше собствената си, почти непоносима мъка, причинена от войната. Колкото и да се грижеше Агате за него, Франц Швайгерт умря от последиците от тежкото си раняване на фронта.

Тя продължаваше и занапред да се грижи старателно за своя магазин. Сякаш нищо не се бе променило в него с изключение на това, че сега вътре стоеше детето — тихо, чистичко момченце. При всеки слънчев лъч Агате изнасяше навън в двора кошарката, която още Швайгерт сам бе приготвил за детето. Тя му даваше да си играе с остатъци от ширити и златни и сребърни копчета, които никой не купуваше вече. Мнозина купувачи все още бъркаха Агате с майка ѝ — госпожа Денхьофер. А детенцето смятаха за внуче. Понякога пък се

случваше някой пришелец да вземе слабичката Агате за ученичка, а детето — за малкото ѝ братче.

Тя водеше сметките си с точност, както я бе научила майка ѝ. Инфлацията бе погълнала скътаните за черни дни парици и Агате започна да пести отново. Ръкоделствуваше срещу заплащане — дали ще плете, или ще кърпи, ѝ беше все едно. Лека-полека отново посъбра нещичко. Парите щяха да ѝ бъдат необходими за сина ѝ, който трябваше да стане нещо особено, макар тя все още да не знаеше какво.

Понякога идваха слухове от Рур или от Саксония, от Хамбург или от Мюнхен. Нея не я интересуваше нито времето, нито какво става в страната, където се намираще Алгесхайм... Веднъж, рано сутринта, преди започване на работа, тя бе излязла да измие прозорците на магазинчето и видя как двама полицаи мъкнеха към гарата едно буйно момче с вързани ръце, което цепеше здрача с виковете си — водеха го скритом, през покрайнината на града, за да не се разчуе. Агате Швайгерт се обърка съвсем, всичко ѝ се стори като някакъв лош сън. Не спомена с нищо за видяното пред своите клиенти, тъй като те също не отрониха нито дума.

През същата тази година нейният син Ернст вече седеше на училищната скамейка с гладко сресана на път коса и с умни очички. Тя почти се разочарова от това, колко доволно беше детето от настъпилата промяна. Скоро то престана да играе в нейната четвъртита градинка, а ходеше по чуждите дворове. Момчето учеше лесно. Един приятел, когото то си беше намерило в училище, беше неприятен на Агате.

Райнхолд Шанц се казваше приятелят. Беше груб хлапак. Най-малкият от цял куп братя и сестри. Баща му бе работил заедно с Швайгерт в разпределителната гара и това означаваше много за Ернст. За майката обаче семейство Шанц си беше останало непознато, дори чуждо. Пък и освен това госпожа Шанц открай време пазаруваше в един от другите магазини, които се бяха отворили междуременно в Алгесхайм.

Щом Райнхолд свирнеше отвън, нищо вече не можеше да задържи Ернст. Той изхвърчаше веднага навън или се промъкваше през чуждите дворове по най-неподходящо време. Когато най-после се върнеше, навън вече биваше тъмно, защото те ходеха чак до Рейн. Това именно привличаше двете момчета, защото всъщност всичко интересно в техния град се започваше край брега на реката. Щом се

върнеше в къщи, където майка му го очакваше със загриженост, Ернст започваше припряно да разказва за преживяното навън. Тогава чак изчезваше и сянката от лицето на майката, тази сянка, която така го смущаваше, както някога блясъкът върху същото това лице бе смутил бащата. Докато слушаше, Агате забравяше всичкия си страх; струваше ѝ се, че това, което момчето бе преживяло, изкупваше целия неин страх и очакване. За съвсем късо време момчетата бяха видели и кораби, и хора, които самата Агате никога не можеше да види. Та и кога ли би предприела тя дългите часове път пешком или с влака до реката, пък и защо ли? И с кого? Трите училищни излета от детските ѝ години отдавна бяха отлетели заедно с праха на онези топли летни дни. Мъжът ѝ беше инвалид, майка ѝ бе предприемала само служебни пътувания за снабдяване със стока и накрая онова смъртоносно пътуване за храна до близките села.

Поглъщайки лакомо поднесената му от Агате вечеря, Ернст разказваше, докато мъката от нейните очи изчезнеше напълно.

Въпреки всевъзможните приключения Ернст се справяше лесно с домашните си за училище и беше отличен ученик. Един ден класният му учител дойде при госпожа Швайгерт и каза, че момчето трябвало да продължи учението си и че това нямало да ѝ коштува други разходи освен парите за учебници и тетрадки.

Твърде голяма беше радостта ѝ, твърде неочаквано се бе приближила надеждата за осъществяване на нейните тайни желания, за да се изплаши тя от малкото допълнителни грижи и трудности.

Оказа се обаче, че разноските за учението не бяха толкова малки. Тя се нагърби с всевъзможни допълнителни задължения: шиеше илици, правеше фини кърпежи. Ернст ѝ носеше добри бележки и от новото училище.

Разочарована бе само от това, че синът ѝ съвсем не се отказа от приятелството си с Райнхолд Шанц, макар той да си бе останал само с осмокласното образование. Напротив, сега Ернст го посещаваше още по-често, защото сред толкова много братя и сестри винаги беше весело, пък и защото старият Шанц му разказваше всевъзможни случки от времето на баща му.

Когато дойде кризата, за семейство Шанц беше невъзможно да събере пари, за да изпрати най-малкия син — Райнхолд, да се учи по-

нагоре. Все пак накрая Райнхолд напусна Алгесхайм и постъпи в работилницата на някакъв роднина в съседен град.

Тъй като клиентелата застрашително намали покупките си, Агате Швайгерт печелеше парите за обувки и дрехи, пък и за многото учебници преди всичко чрез нощен труд. Ернст преминаваше щастлив без всяко затруднение от един клас в друг. Той често ѝ четеше нещо със своя проникновен глас и онова, което тя чуваше, макар и не всякога да го разбираше напълно, ѝ се струваше достатъчна отплата за всичката ѝ нощна работа.

Разговорите, които се водеха отвъд тезгяха ѝ, тя посрещаше мълчаливо; и без това не можеше да вземе отношение към различните мнения, които чуваше. Клиентите ѝ разказваха за пожара в Райхстага, клатейки учудено глава, понякога дори с известно недоверие. Ала скоро в много разговори започна да прозвучава надеждата за промяна, за постоянна работа и богато ядене.

Агате Швайгерт се интересуваше от Хитлер също така малко, както и преди от кайзер Вилхелм или от президента Еберт. Само синът ѝ Ернст изричаше пред нея от време на време по някоя остра забележка, която сигурно идваше от стария Шанц и която Ернст научаваше по околен път от Райнхолд, когото той — както се разбра — все още навестяваше от време на време. Макар че Райнхолд ѝ беше неприятен, тя несъзнателно се вслушваше в мнението на баща му. Та нали той беше единственият човек, за когото тя знаеше, че е бил близък на времето с мъжа ѝ. И все пак тя не можеше да надвие стеснението си, както не можеше да прави това още като дете, и да го заговори, за да му постави някои въпроси.

В малкото ѝ магазинче се почувствува някакво оживление. Изплаши се, когато Ернст повтори необмислено пред нея думите на Шанц, че всичко било празна работа и че има да видят тепърва какво ще става след това. Мъчно ѝ беше, задето не бе следвала до най-малки подробности съветите на майка си. Тогава щеше да си запази един сандък с галони и ширити, нашивки и конци, които бе унищожила като остарели и ненужни. Колко много бяла материя, дори бели панделки идваха да ѝ искат всеки ден — в училищата учителките бяха изрязали от знамената жълтите ивици и ги бяха подменили с бели. Главното за нея сред постоянните, почти възбудени поръчки за всевъзможни емблеми с определени цветове и шарки бе възможността да скъта

отново малко пари. Междувременно Ернст бе приключил с матурата си. Готвеше се да замине за Франкфурт на Майн да следва немски език и история, за да стане гимназиален учител. Тази перспектива я правеше щастлива, но същевременно я изпълваше с мъка поради близката раздяла.

Писмата, които идваха отначало редовно, ѝ даваха сили да стои спокойно зад тезгяха, а също и известна гордост, че той можеше да следва само защото тя водеше неотстъпно своята малка търговийка. Вечер тя препрочиташе писмата му и тогава в главата ѝ израстваха образите на хората и местата, които той ѝ описваше.

По време на третото или четвъртото си връщане у дома той ѝ се стори по-малко весел от преди. Лицето му беше намръщено, той целият пребледня от яд, когато видя с очите си какво всъщност продава майка му в своя магазин, всички тия украшения, избродирани или щамповани с големи и малки и съвсем мънички пречупени кръстове. Той изруга тихичко. Тя каза изплашена:

— Ами че ако аз не продавам, ти как ще продължиш да учиш?

Когато той се сбогува след съкратения, потискащ престой у дома, тя се поддаде на силното си желание и го погали по красивата гъста коса. Той я погледна тъжно изненадан. Веднага след това горчивата гънка отново се вряза около устата му.

Скоро писмата му започнаха да идват все по-нарядко, ставаха все по-кратки и по-студени.

Една вечер, беше вече късно, тя чу как някой прескочи тихичко в нейната градинка, натисна бравата на външната врата и тя рипна радостна, защото си помисли, че това може да бъде само Ернст. Беше обаче Райнхолд Шанц. Той ѝ се стори още по-загрубял от преди. Каза ѝ:

— Нося ви писмо от вашия син. Моля ви, направете каквото е писано там.

Ернст Швайгерт пишеше:

„Мила майко,

Дай на моя приятел Райнхолд парите за следващия семестър. Дано ги имаш подръка. Дай му също и зимния

ми балтон и двете ми стари ризи, дори и да не си ги изкърпила още. Благодаря ти много, мила майко.

Твой Ернст“

Госпожа Швайгерт попита:

— Но защо?

А Райнхолд Шанц отвърна:

— Той е в опасност и трябва бързо да се махне.

Госпожа Швайгерт си припомни момъка с окованите ръце сред двамата полицаи, когото бе видяла веднъж една ранна утрин...

Парите имаше подръка; тъкмо тази седмица щеше да ги праща и тя прибави към тях и онова, което бе прибрала от касата през деня; пъкна в джобовете на балтона чорапи и бързо приготви с опитните си ръце вързоп с бельо. Попита:

— Но как така е в опасност?

А Райнхолд Шанц отговори:

— Разпръснали са някакви материали срещу Хитлер, група студенти.

Той се опита да облече балтона, ала дрехата му беше много тясна и къса, затова го преметна през ръка, прибра парите в джоба си и стисна пакета под мишница. Кимна с благодарност. После каза:

— Ако някой ви попита, аз изобщо не съм идвал. — И бързо излезе.

Агате Швайгерт изгаси светлината. Седеше в тъмното и се заслушваше, като че ли нощта щеше да ѝ обясни повече от онова, което ѝ бе казал Райнхолд Шанц.

На другата заран нейните клиенти забелязаха само, че тя бе много по-мълчалива и изглеждаше много по-бледа от друг път. Видът ѝ с нищо не издаваше нощното ѝ бдение, нито през тази нощ, нито през следващата и през по-следващата. Тя се успокои едва когато някой пъкна едно листче под външната ѝ порта:

„Всичко мина добре. Той замина.“

Още същата седмица при нея дойдоха двама полицаи и я попитаха къде е синът ѝ. Тя ги погледна тъжно с уморените си сиви очи и отвърна:

— Във Франкфурт, където следва.

Накрая, след настойчив разпит и всевъзможно врънкане, оставиха жената на мира. Беше им се сторила твърде глуповата.

Тя продължаваше да се грижи за магазина си както преди, само че сега я разяждаше очакване, времето за нея сякаш се състоеше от чекмедженца, които тя непрекъснато трябваше да отваря и затваря. От униформи не се страхуваше, нито от черните, нито от кафявите. Тя от малка бе имала работа с хилядите дреболии, които бяха необходими за тяхната изработка. Влезеше ли някой — което сега често се случваше — надуто в магазина ѝ, тя знаеше, че той сигурно ще ѝ поиска някое такова малко украшение.

Най-после нейният Ернст ѝ писа от Париж. Градът бил прекрасен и той много добре разбирал езика, имал тук нови и стари приятели. Тя си мислеше:

„Сега той ще трябва да учи нови неща, но поне е жив. Те не са го хванали...“

Когато седеше вечер в стаичката си към двора и четеше някое писмо, което Ернст ѝ бе писал междуременно, тя премисляше също и всичко, което той ѝ бе казал по време на последното си посещение. Виждаше хубавата му коса, огорчената му уста. Чуваше презрителния тон в гласа му, когато се караше заради глупостите, които тя трябваше да продава. И най-вече сега. Алгесхайм отново беше пълен с войници, откакто вермахтът се бе разположил в Рейнската низина.

Ужасно я разтревожи връщането на едно от писмата ѝ с надпис „Лицето неизвестно“. През следващите нощи тя разравяше леглото си от безсъние или изобщо не лягаше да спи. Очакването ѝ обаче беше съвсем напразно, никакъв пратеник не идваше да пъкне някоя вест под вратата ѝ. Тя отново изваждаше всички писма на сина си, а те не бяха много. В едно от тях той ѝ пишеше, че може би известно време тя няма да чуе повече за него. Ала след това писмо беше дошло още едно. Не ѝ оставаше нищо друго, освен да чака в пустото време.

Когато една нощ отново изваждаше писмата му едно след друго, тя се сепна, като видя върху една пощенска марка печат с името „Тулуза“. Всъщност то ѝ беше направило впечатление веднага, тъй

като тя не пропускаше нищо от пликите и писмата на своя син, ала сега чак се замисли над него. Върху плика имаше печатен надпис „Граф д’Ор“. Щом Ернст го нямаше повече на старото място, то той сигурно беше в този град, навярно в този „Граф д’Ор“, сигурно е бил поне веднъж там, писал е там на някоя маса писмо до Алгесхайм и там сигурно все някой го познава.

Лицето ѝ пламна от напрегнатото мислене. Очите ѝ блестяха. Някъде в душата ѝ се зараждаше решение.

Никому не направи впечатление, че тя започна да става по-приказлива, нито пък това, че тя вече даваше ухо на разговорите в магазина. Отдавна ѝ харесваше сред купувачите една възрастна госпожица, която бе преподавала в първи клас на сина ѝ и понякога се бе изказвала похвално за него, докато пазаруваше. Когато веднъж госпожицата дойде задъхана преди затваряне на магазина да купи нещо, Агате набра смелост и се опита да поведе разговор за това и за онова, като прикри изчервяването си, търсейки и подреждайки стоката... Доверието ѝ скоро бе възнаградено, защото, когато тя надви смущението си и попита какво става със Световното изложение в Париж, за което била чула често да говорят, учителката веднага можа да ѝ отговори. Нейният брат имал приятел, също така учител, който смятал да посети изложението, всичко било с голямо намаление — и пътуването, и престоят там, всичко било уредено, и дори местните власти разрешавали да се пътува по този случай.

Тъй като госпожицата силно се интересуваше от намерението на приятеля на своя брат, тя съвсем естествено донесе всевъзможни пъстри проспекти и започна да обяснява надълго и нашироко, както подобаваше на учителка. А Агате Швайгерт слушаше така внимателно, въпросите ѝ бяха толкова определени и точни, че учителката забеляза усмихнато:

— Госпожо Денхьофер — тя никога не бе навикнала с името Швайгерт, — на мен ми се струва, че на вас сякаш ви се е приискало да пътувате?

— Защо пък не? — отвърна Агате, усмихвайки се също така с бледите си устни.

Докато се осведомяваше, тя бе предприела известни приготовления. Купила си бе малък куфар и бе изтеглила спестяванията си.

Когато веднъж в Алгесхайм меката лятна нощ вече бледнееше, звездите почти бяха угаснали и много улици бяха още съвсем безцветни на зазоряване, а в прозорците на най-крайните къщи на предградията вече премигваше слънцето, изкачващо се над Рейнската долина, тя заключи своя галантериен магазин. Отнесе ключа в жилището на старата учителка и ѝ го предаде да го пази. Голямо облекчение бе това, че и приятелят на брата на учителката щеше да заминава най-напред за Франкфурт на Майн, така че двамата отидоха там заедно при френския консул.

Агате се бе страхувала в душата си само дали местните власти ще ѝ дадат паспорт. Ала от подобното на бягство заминаване на сина ѝ вече бяха изтекли почти две години; новоназначеният чиновник съвсем не я познаваше, прочете само току-що попълнената от нея молба, изписана четливо и чисто.

Както преминаването през моста на Рейн, така и криволичещият път от Франкфуртската гара до консулството и обратно и нощното ѝ пътуване за Франция с контролните постове от двете страни на границата не я учудиха ни най-малко, нито обезпокоиха. Защото тя още от дома бе премислила всички възможни неприятности по време на пътуването, та сега главата ѝ вече бе уморена от много мислене, а сърцето — от много вълнение, и тя вече бе сигурна, че ще постигне целта си. В пълното купе тя бе като някоя запетайчица сред здравите жизнени пътници. На сутринта, щом във Франция се развидели, едно хубаво чернооко дете, което не можеше вече да стои мирно в купето, се разигра и си скъса поличката, за яд на майка си. Агате извади игла и конец и закърпи скъсаното; детето най-после се умири от учудване.

Тя не можеше да размени нито дума с чужденците, ала когато пристигнаха на Източната гара на Париж, те ѝ се притекоха на помощ. Планът на Агате беше да отиде най-напред в дома, където бе живял нейният син; непознатата жена я настани в автобуса, подаде ѝ куфара и ѝ каза още веднъж:

— Мерси.

Намери малкия хотел на левия бряг на Сена. Отначало съдържателната беше нелюбезна, изгледа намръщено слабата чужденка. Жената бе бедно облечена, видът ѝ бе жалък, пък и не можеше да говори френски. Ала когато Агате написа презимето си, съдържателната си спомни сина ѝ, възкликна:

— А, Ернст! — истински учудена, че такава дребна женица е могла да роди такъв весел и хубав момък. Тя също съжаляваше, задето той си бе заминал, ала защо и къде — това и тя не знаеше. Повикаха един наемател, който говореше немски. Съветваха се тримата заедно. Агате показа писмото от Тулуза, по нейна молба поискаха връзка по телефона с „Грап д’Ор“.

Чакайки, тя похапна малко от взетата за по пътя храна. Скоро никой вече не ѝ обръщаше внимание. Тя погали котката на съдържателната. Сърцето ѝ биеше лудо, сякаш ѝ предстоеше нещо необикновено. Когато телефонът извънтя, тя скочи така рязко, че котката падна от коленете ѝ и се разтърси разярена.

По телефона от Тулуза се обади мъжки глас — навярно притежателят на „Грап д’Ор“. Агате извика неколkokратно името на сина си, като повтаряше непрекъснато:

— Са мер, майка му!

Изведнъж ѝ се стори, че съдържателят от Тулуза разбра нещо, чу разбъркани гласове, сякаш той питаше нещо в стаята и му отговарят и се съветват много хора помежду си. После се обади друг глас, който говореше малко немски:

— Той не е вече тук. Не мога да ви кажа нищо повече. Вие ще дойдете тук? Кога? Още утре?

Агате въздъхна: беше предположила, че ще трябва да отиде до Тулуза, а щом трябва, то по-добре да върви веднага.

В Алгесхайм тя непрекъснато се бе опитвала да си представи нещо от града, който толкова много бе харесал на сина ѝ, ала не ѝ се удаваше. Сега, между двете гари на Париж, тя видя една през друга всички картини, които той ѝ беше описвал в писмата си. Тя нямаше нужда вече да си представя всичко, нямаше нужда и да го запомня. Дори мислено не искаше да губи нито секунда. Стигна с питане до гишетото за билети, едва си позволи да изпие едно топло кафе и дори не смееше да заспи във влака.

Утрото в Тулуза щипеше очите с блясъка си. От време на време Агате тръгваше опипом, заслепена от умора, край белите стени. От време на време присядаше върху куфара си. За щастие в уличката, където беше „Грап д’Ор“, бе почти тъмно, дори хладно. Над вратата и над рамките на прозорците се виждаха, макар и измити от времето и олющени, буквите, които тя знаеше от писмото. Съдържателят я

погледна учудено и със съчувствие, а също и малко развеселен. Той беше едър и широкоплещест и с мустаци. А непознатата жена беше жалка, ала тя беше майка на момъка, който доскоро бе негов посетител. Затова той изпрати да повикат човека, който предишния ден бе говорил с нея по телефона на немски.

Момъкът дойде веднага, дори задъхан. Беше млад, може би на годините на Ернст, слаб и дълъг, погледът му беше добър — той пристъпи до Агате Швайгерт, за да разговаря с нея очи в очи. Взе ръката ѝ в своята и започна да я гали успокояващо, като слушаше онова, което тя му разказваше за своето пътуване.

— Ернст Швайгерт беше тук — каза той, — ала вече не е тук. Последното му писмо навярно се е изгубило. Той замина за Испания.

Госпожа Швайгерт втренчи поглед в него и от начина, по който запита:

— Как така? Че защо? — той разбра, че неговите думи не означаваха абсолютно нищо за тази жена. Колкото и да се опитваше да ѝ изясни защо той самият и неговите приятели, между които и Ернст Швайгерт, бяха решили да се бият за Испанската република в интернационалните бригади, каквито и думи да подбираше, за да ѝ изясни всичко това, той виждаше върху бледото лице на Агате Швайгерт само мъчителното за нея напрегане да разбере онова, което той ѝ говореше. Тя непрекъснато питаше:

— Как така? Но защо?

Накрая тя вече не произнасяше думите с гласа си, който съвсем бе прегракнал, а само с устните си. Най-после прехапа устни, синьосивите ѝ очи, които бяха пред него, станаха съвсем светли, почти бели, зениците ѝ намаляха, сякаш гледаше в някаква светлина. Тя изтегли ръката си от неговата, изправи се и каза:

— Тогава аз ще вървя там.

Той я попита какво смята да прави там. И тогава тя започна да му обяснява спокойно и търпеливо, че иска да види сина си, а когато той се зае да я уверява, че това е невъзможно, тя отвърна, че е възможно и че тя на всяка цена ще замине за Испания, че къде другаде да отиде? Тя говореше с решителен тон и той я попита най-после малко по-грубо какво мисли да върши тя там, за да не бъде в тежест на Испанската република. Да се мотае, едно гладно гърло повече, да седи, да чака и да чака? Думите му я засегнаха много. Тя също отвърна този път малко

по-остро, че никога досега през живота си не е била в тежест някому и че умеела да върши почти всякаква работа, пък и била преживяла вече една война, хората от поречието на Рейн знаели какво е това война, а тя била навикнала да пере и да чисти, да кърпи и да шие и да се грижи за другите. Само нека той ѝ помогне да уреди пътуването си.

През това време гостилничарят бе сложил масата и бе донесъл вино и хляб; макар и да не разбираше езика им, той чуваше от техните думи голямата им възбуда и си помисли, че неговата рибена чорба ще им дойде добре. Ядоха и пиха тримата заедно и двамата мъже се грижеха за Агате Швайгерт, както никога дотогава не се бяха грижили за нея чужди хора. Сега на едно място се бяха събрали голяма тревога и голямо успокоение.

Следващото утро не ѝ се стори вече така ярко и горещо. А и дългият и слаб момък, който познаваше Ернст, също дойде навреме, както бе обещал. Той я поведе из града през един широк площад, зает целият от слънчеви лъчи, в една малка уличка, тясна и мрачна като уличката, на която стоеше кръчмата „Грап д’Ор“. Той каза, че това била къщата, където щели да обмислят нейния въпрос. В тесни помещения, които тя определи като някакво учреждение, с етажерки и бюра, неколцина мъже и жени пишеха и се ровеха в документи, като си подвикваха думи на най-различни езици. Една жена дълго и тихо разговаря на немски с момъка, който бе довел Агате Швайгерт. Жената изглеждаше строга, носеше очила и затова Агате Швайгерт си припомни учителката в Алгесхайм, на която бе оставила ключовете от магазинчето си, както човек си спомня някого, когото е видял насън, а връзката с ключовете ѝ се стори голяма и важна, както това лице с очила.

Неочаквано жената се извърна към нея и я попита строго какво иска и умее да върши. Агате отговори ясно и решително, дори с известна гордост в гласа. Накрая очилатата жена ѝ подаде — не нелюбезно, ала сериозно и внимателно — един въпросник, каквито дават на хората да попълват във всяко учреждение.

През следващите дни Агате навикна да седи на сянка под колонадите на едно кафене и да наблюдава големия площад. Собственикът на „Грап д’Ор“ силно се изненада, когато преди заминаването си тя му заплати всичко съвсем точно и без да се двоуми. Той се чукна с нея и я изгледа още веднъж учудено и съчувствено,

както когато тя пристигна, ала вече не беше развеселен. Той бе спечелил доверието ѝ и тя му даде остатъка от парите си да ги пази.

Пред самата испанска граница тя видя отново трима-четирима души, които бяха пътували в същия влак като нея. Сърцето ѝ биеше глухо в дългия подземен тунел, който водеше към Испания. Спътниците ѝ, повечето млади като сина ѝ момчета, и слабият висок човек от Тулуза — имаше още и един беловлас, който бе стар най-малко колкото нея, а също и едно съвсем младо девойче — се заеха да ѝ помагат, сякаш се бяха уговорили помежду си, и ѝ носеха на смени куфара, макар че сами имаха багаж. Агате продължаваше да се чуди как такива непознати хора успяваха да се свързват непрекъснато помежду си чрез жестове и думи. Накрая и тя свикна с тези хора, сякаш бе живяла дълго преди това заедно с тях, макар че всъщност тя никога не бе живяла сред хора като тези, които минаваха сега заедно с нея през този потискащ тунел на испанска земя.

Тя погледна изненадана, без страх, нагоре към войника, който взе да провери документите ѝ, застанал със сериозно лице под червено-златно-виолетовото знаме. Между веждите му имаше бръчка и той погледна за миг лицето на Агате, което също бе прерязано от дълбока резка между веждите. Тя вече не бе обърквана, не разчиташе на късмет, а беше убедена, че ако бъде упорита и настойчива, ще може да стигне целта си, и така най-сетне, преминавайки през различни контроли, стигна до Барселона.

В германския отдел на интербригадите тя узна месторазположението на полка, към който се числеше синът ѝ. Писа му:

„Аз дойдох.“

Още се съветваха каква работа биха могли да дадат на тази жена, когато дойде съобщение от полка, че синът ѝ лежи с лека рана в лазарета на Албасете. Заедно с личните документи ѝ дадоха и едно писмо да я назначат на работа там веднага след пристигането ѝ.

И във влака, и в камионите тя все имаше чувството, като че ли не се придвижва напред, и само дълбоката ѝ вяра ѝ подсказваше, че скоро ще стигне. Всяко спиране беше мъчително за нея. Само когато лежеше

нощем на открито, тя гледаше към обсипаното със звезди небе. Тогава забравяше, че чака тук, на юг. Никога досега не беше виждала толкова много и толкова силно блестящи звезди. Само веднъж бе видяла в Алгесхайм в края на нощта последните няколко звезди, бледнеещи, жалки, когато окончателно замина оттам. Тук сигурно всяка нощ блестеше с такова великолепие. А после, докато пътуваше, какви виолетови скали! И села сред скални зъбери! И тая равнина, такава весела, сякаш тук винаги блестеше слънце! И тези меки, обрасли с гори планини, и това море — всичко това се разкри пред нея, щом затвори зад гърба си вратата на своето магазинче. Често се налагаше да показва разрешителното си и тя го показваше весела, когато ѝ го поискваха, и всеки път изпитваше гордост и удовлетворение. И в камионите, и в пълните влакови купета всякога се намираще по малко местенце, а за нея нямаше нужда от много място. Навред войници, селяни, та дори и децата бяха силно възбудени. Понякога някой спираше поглед върху нея затрогнат, понякога неочаквано някой прехвърляше ръка през раменете ѝ и ѝ викаше, сякаш беше глуха, думата „Теруел“ в ушите. Тази дума често прозвучаваше в разговорите, „Теруел“, „Теруел“. Име на човек ли беше или на населено място, тя не знаеше. И тя пак показваше с гордост и сериозно лице разрешителното си.

Болницата е била преди това дворец, а паркът ѝ — дворецов парк. Тя се вглеждаше смутено ту тук, ту там. Група войници се учеха да ходят на патериците си, със стиснати зъби или засмени. Други лежаха, целите бинтовани, под сенките. За сина си тя знаеше само: лека повърхностна рана. Не е тежко... Какво означаваше това? Тя си имаше свой опит за неизлечими рани. Сега, когато бе постигнала целта си, сърцето ѝ започна неочаквано да я предупреждава със силни удари. Тя се изкачи по голямото бяло стълбище с куфара в ръка.

Когато в дирекцията най-после разбраха коя е, ѝ подадоха едно писмо. Тя видя почерка на сина си. Няколко секунди чувствуваше такова успокоение, че вижда отново дълго търсеното си щастие, че не можа да почувствува веднага разочарованието.

„Колко бях щастлив, майко! Колко много те очаквах!
Ала не можех да остана повече тук. Ще дойда при теб, щом

мога. Сигурно ще бъде скоро. Колко е хубаво, че вече не си далеч, никой сред нас не е така щастлив като мен. Ще останеш ли тук? Тук има нужда от помощ, а ти, майко, умееш всичко.“

Въпреки умората си тя се гордееше с бялата престилка, която ѝ дадоха и която тя носеше от този ден нататък като милосърдните сестри, макар че работата ѝ се състоеше само в това, да поддържа бельото. Отначало имаше твърде много бельо. Скоро обаче трябваше да започнат да кърпят доста употребявани дрехи и главно да приготвяват от останалите здрави парчета спално бельо.

Докарваха много ранени от германската бригада. Агате Швайгерт си намираше работа в болничните зали, за да чува разговорите им и за да научи на кои майки са синове. Сега тя търсеше на картата къде се намира синът ѝ.

Скоро след пристигането ѝ една испанска милосърдна сестра на име Луиза я попита, доколкото можеха да се разберат, дали Ернесто Швайгерт наистина е неин син.

„Всяка страна — мислеше си Агате — придава на името му една сричка. Ернест му викаха във Франция, а в Испания го наричат Ернесто.“

Девојката беше нежна; кожата ѝ беше толкова бяла, колкото не можеше да си представи човек. Косите ѝ бяха черни като перата на дрозд. Госпожа Швайгерт разглеждаше снимките, на които синът ѝ стоеше до Луиза. Ръката му бе бинтована, ала той изглеждаше весел и спокоен, както никога не бе изглеждал у дома.

Когато получаваше писмо, Луиза тичаше с него при Агате. Агате също тичаше при Луиза, когато от своя страна получеше писмо.

Един ден ѝ се стори, че хората сякаш стават неспокойни, като я видят, дори избягват погледа ѝ. Нещо я накара да потърси Луиза. Девојката лежеше върху леглото си и плачеше. Агате докосна косата ѝ, девојката скочи, хвърли се на врата ѝ и заплака на глас. Тя поклащаше тялото на Агате, което бе стиснала здраво, насам и натам, ала Агате Швайгерт стоеше като вдървена, та Луиза сякаш олюляваше някаква дъска. Агате Швайгерт разбра, че Ернест е паднал убит.

По-късно тя усещаше със сбръчкано чело, че някой я докосва с ръце. Край нея произнасяха добри думи. В душата ѝ и върху лицето ѝ всичко се сви. Никой не разбра дали тя плачеше нощем.

Нейното собствено нещастие бе последвано непосредствено от нещастните удари върху хората на Испанската република. Докато Франция не допускаше прехвърлянето на оръжие, италианците и немците помагаша, несмуцавани от нищо, на генерал Франко. Републиканската армия бе разкъсана на две.

В болницата лежаха ранени на всяко свободно местенце по пода. Войната бе дошла така наблизко, че хората я чуваха зад близките планини. Щеше да се наложи скоро да се преместят. Агате Швайгерг сякаш бе станала неуязвима за ужасите и страха. Тя нямаше нужда от сън. Ръцете ѝ непрекъснато приготвяваха нещо, бинтоваха войници, перяха кърваво бельо, кърпеха чаршафи и дрехи.

Веднъж, както бързаше безшумно от едно място на друго и непрекъснато вършеше нещо, от едно легло неочаквано някой я извика:
— Госпожо Швайгерт!

Каквато си беше мъничка, тя нямаше нужда дори да се навежда над този мъж. В бледото самонадеяно лице в бяла превръзка тя позна Райнхолд Шанц. Той съвсем не се учуди, че я вижда така неочаквано тук, навярно защото, измъчван от високата температура, непрекъснато му се привиждаха невероятни картини, а може би просто защото сам Ернст Швайгерт му бе разказал за пристигането на майка си. Той я привлече на ръба на леглото си и ѝ разказа всичко безмилостно, ала все пак така поне тя най-после научи какво се бе случило и това я облекчи; разказа ѝ как Ернст Швайгерт паднал убит пред очите му.

— Той никак не страда, госпожо Швайгерт, смъртта му беше лека.

Тя опипваше ризата и завивката му...

Понеже можеше да издържи пренасянето, Райнхолд Шанц бе преместен още при първата възможност заедно с мнозина други свои другари. На втория ден в неговото легло лежеше вече друг човек.

Луиза замина с един от следващите транспорти. Тя се хвърли на врата на Агате Швайгерт и зариде на глас. И този път старата жена почувствува вместо постоянната си приглушена мъка някакво силно бодване, което би било непоносимо, ако бе траяло повече от една секунда. Никой не бе наредил, ала и никой не се изненада, че Агате

Швайгерт остана да помага до последния миг, че помагаше при превързването на последните ранени и при отнасянето им в колите... Сред потока бежанци, който минаваше през Пиренеите, преследван от Франковите войници по земята и от въздуха чак до последната граница на родната земя, Агате Швайгерт беше сам-сама със своя малък куфар. Сега обаче тя го носеше на гръб като раница. Имаше много самотни хора по този път. Те или бяха пропуснали възможността да се присъединят към общия транспорт, или бяха изгубили близките си по пътя при някое самолетно нападение. Майки търсеха децата си, деца търсеха родителите си, девойки — годениците си. Агате Швайгерт не търсеше никого, тя никого не бе изгубила от очи. По пътя тя се зае с едно малко момче, което си бе наранило крака, превърза го, а то се оказа дете на многолюдно семейство; майката и дядото едва успяваха да задържат децата около себе си и да се грижат за тях по време на бягството. Агате направи от кърпата си за глава люлка, в която двете по-големи момчета носеха най-малкото братче, сменяйки се едно друго. Скоро майката, която се наричаше Мария Гонзалес, и свекърът ѝ, дядото на многото деца, мрачен, едър старец, просто не можеха да се справят без помощта на Агате. Тя се грижеше за най-малките деца; Алфонсо, най-големият, ѝ помагаше много; той приличаше на дядо си, беше мрачен и здравеняк. Дали бащата — офицер в Републиканската армия, бе пленен или убит, това никой не знаеше.

Когато всички тези испанци, за които животът под господството на Франко бе немислим, се спуснаха надолу по Пиренеите, на френската граница настана голямо объркване. Властите обаче, получили нареждане от правителството, веднага се окопитиха и затвориха в лагер всички, които можаха да заловят. Семейство Гонзалес, състоящо се от един старец и една жена с деца, и в края на краищата и от Агате Швайгерт, която им бе помагала през голямата част от пътя, стигнаха близо до Перпинян.

Обзето от съчувствие и почит пред толкова много мъка, понесена по собствено убеждение и избор, едно селско семейство прие семейство Гонзалес. Отстъпиха им една плевня да се приютят в нея и им носеха каквото можеха за ядене. Двете жени веднага се заеха за работа, за да заслужат получения подслон. Така всички заживяха заедно, под грижите на тези френски селяни, и им помагаша при жътвата чак до есента. Избухна световната война. Отначало френската

армия даваше сериозен отпор на германския вермахт на линията „Мажино“. Но хората бяха обзети от страшно предчувствие, че онова, което се бе случило рано пролетта и изглеждаше като приключено в Испания, щеше да представлява начало на нечувани ужаси и страдания за цялото земно кълбо.

Семейство Гонзалес вече зъзнеше в своята плевня; вършейки една или друга работа, двете жени успяха да отработят малко завивки и детски дрехи. Те бяха доволни, когато можеха да помагат в топлатата кухня на французите при чистенето на зеленчука, при кърпенето и шиенето на дрехи. Никой не обръщаше внимание на Агате. Тя беше няма като сянката си, само пръстите ѝ никога не се спираха и все вършеха нещо чевръсто.

Междувременно госпожа Гонзалес получи новини от своя съпруг. Той беше интерниран в един лагер на брега на океана, само на половин ден отук. Тя скоро отиде да го посети. Агате Швайгерт слушаше мълчаливо, без да каже дума, за радостта от свиждането им.

Един ден госпожа Гонзалес възкликна:

— Има писмо и за вас!

Агате никога не беше виждала този почерк. В същия лагер, където бе затворен мъжът на Гонзалес, бе затворен и Райнхолд Шанц. През един от пустите затворнически дни, когато всяко писмо означаваше нещо ново за всекиго, Гонзалес разказал на Шанц за непознатата жена, която живеела заедно с неговото семейство край Перпинян. След като задал няколко въпроса, Райнхолд Шанц се убедил, че тази жена не може да бъде друга освен майката на неговия паднал в боя другар, и ѝ написал писмо.

„Аз съм също така сам на света, госпожо Швайгерт, като вас. Имам само другарите и приятелите си. През лятото тук беше ужасна жега. Сега вее студен вятър. Моята малария не ми дава мира. Не знам дали бихте имали възможност да ми намерите малко хинин. Извинете ме, моля ви.“

До този ден Агате бе живяла от ден за ден. Тя прочете няколко пъти писмото и се замисли. Ако стопанинът на „Грап д’Ор“ в Тулуза

беше добър и честен човек, той сигурно пазеше още парите ѝ. Писа му. Госпожа Гонзалес учудено видя как Агате сякаш бе обзета от някаква възбуда. Скоро след това пристигна писмо от гостилничаря. Той връщаше парите.

Едно ранно зимно утро — тя бе пристигнала с нощния влак, за да дойде навреме — Агате стоеше пред портата на лагера, пронизвана от вятъра и премръзнала. В куфара ѝ имаше няколко пакетчета хинин и малко топли дрехи за Райнхолд Шанц. Учудена, негодуваща, тя гледаше бараките зад телената ограда. Истинско щастие беше, дето бе пристигнала с нощния влак. Защото, тъй като нямаше никакво разрешение от каквато и да е служба, ѝ беше необходимо време, за да си набави пропуск за влизане в лагера.

Френската „гард мобил“ на вратата съвсем не искаше да я пусне в лагера. Но понеже тя не разбираше нищо на полицая и непрекъснато повтаряше едно и също име, той повика началника си. И с началника се случи същото и той я отведе при лейтенанта. Лейтенантът си каза, че тази жалка женица сигурно не би могла да му причини никаква неприятност. Нареди да я отведат в празната барака за посещения и доведоха там Райнхолд Шанц.

Видът на Райнхолд беше загрубял и занемарен. Върху лицето му обаче се четеше силна гордост. Гънката край устата му издаваше подигравка над всичко, което се изпречваше на пътя на неговия млад живот. После погледът му спря замислено върху лицето на Агате. Той ѝ благодари за нещата, които тя му подаде от своя куфар. Така много му се искаше да я погали по главата, ала не посмя.

И двамата си разказваха как протича животът им, откакто се бяха срещнали в лазарета. Дойде един войник и извика:

— Fini!^[1]

Агате се изправи несигурно, войникът чакаше на вратата. Райнхолд я изпрати няколко крачки навън. Под ярките слънчеви лъчи вееше леден вятър. Сбогуваха се; после той се извърна още веднъж към нея. Наведе се и каза бързо:

— Скоро ще откарат семейство Гонзалес, мнозина ще отпътуват оттук. За да не ни заловят нацистите, когато войната дойде и тук.

Войникът извика още веднъж:

— Fini! — ала изчака още мъничко. Мъчно му беше за старата жена, която стоеше сред ледения вятър, който всеки миг можеше да я

отвее, каквато беше мъничка и лека и както трябваше непрекъснато да гледа нагоре към този човек, колкото и да се навеждаше той към нея. Райнхолд Шанц продължи:

— Няколко страни в Южна Америка ни предлагат убежище и ще ни дадат право да работим, ще ни изпратят и билети за парахода. Приятелите на Испанската република си помагат взаимно. Сега правим списък кой ще замине заедно с нас. Вие, госпожо Швайгерт, сте майка на Ернст и сама също направихте много нещо. Затова можете да заминете заедно с нас. Или може би искате да отидете другаде? Да не би да искате да се върнете в Алгесхайм?

— Не, не — отвърна Агате Швайгерт, — искам да дойда с вас.

През пролетта на 1941 година спях на Антилските острови в една барака заедно с много испански жени. Всички чакахме параходите, които щяха да ни откарат в страните, обещали ни убежище.

Испанските жени често пееха, те буйно посрещаха и радости, и скърби, и сигурност, и несигурност. Сред тях седеше една дребна слаба женица, и косите ѝ бяха сиви, и лицето ѝ беше сиво, тя не приличаше на испанските жени и през всичкото време мълчеше.

Веднъж, когато шиеше копче върху дрешката на едно дете, от устата ѝ излезе на немски:

— Стой мирен!

Попитах я откъде е и тя отвърна:

— От Рейнската област, от Алгесхайм.

Тази вечер ние двете седяхме дълго заедно. Скоро след това аз заминах. Не знам жива ли е още тя. Написах тук това, което научих от нея.

1965 г.

[1] Край (фр.). — Б.пр. ↑

КАМЕННА ЕРА

Приземи се сполучливо. Нямахте причина късметът да го напусне. Гери усещаше това. Той не знаеше какво е страх. Късметът обича такива хора; Гери беше убеден, че е така.

Парашутът се бе спуснал точно на предвиденото място. На едно запазено от природата за него необрасло с дървета местенце сред гъстата гора... В отговор на неговата заплаха, че ще връхлети със самолета заедно с пътниците върху атомната централа, му бяха изплатили на уговореното място исканата сума.

Сега той трябваше да изчезне. Как, на това се бе научил във Виетнам. Напрягайки всичките си сили, след шест часа път в северна посока можеше да стигне до шосето. На края на гората отскоро имаше просека. Тя не бе нанесена на никаква карта, също както малката ферма, която се рушеше или беше в строеж... На юг, докдето можеше да се стигне по-бързо, отколкото до шосето, група археолози чоплеха почвата на един склон. Наблизо имаше малко изоставено селце. Навярно археолозите отиваха понякога там, за да пийнат нещо или да си приберат пощата.

Гери избра фермата. Беше събрал сведения и навярно знаеше за нея колкото собственикът ѝ.

През последните часове небето бе помрачняло. Бурята се разрази много по-рано, отколкото бе очаквал Гери. Пак невероятен късмет! Да стигнат до някаква цел при буря — те непрекъснато се бяха упражнявали за това в джунглата. Зад него следите му щяха да изчезнат почти веднага и без остатък. Какъв късмет! Той си помисли:

„Ами така е, защото аз не знам какво е страх...“

По-късно цяла армия военни полицаи щяха да претърсват напразно горите наоколо.

Стигна до фермата почти по времето, както го бе предвидил. Фермерът не се учуди кой знае колко, че Гери е дошъл да изсуши прогизналите си дрехи при него. Гери твърдеше, че се числял към археологическата експедиция на юг. Другарите му го изпратили до станцията на шосето, за да продължи оттам с автобуса до града,

откъдето трябвало да купи един камион. Камионът им трябвал, за да откарат с него неочаквано богатата си находка. Докато чакал, той открил просеката и от любопитство тръгнал по нея. Оказало се обаче, че фермата е много по-отдалечена, отколкото той очаквал. Бурята се била разразила съвсем ненадейно.

Жената и дъщерята на фермера дойдоха от обора. Те му предложиха да пийне нещо топло. Фермерът обясни кой е непознатият. Жената се повайка, че в обора имало прогнило място — навярно си мислеше, че гостът може да ѝ се отплати за гостоприемството. Около петнадесетгодишната щерка, която съвсем не беше хубава и, изглежда, беше бясна по мъжете, за което можеше да се съди по погледа и държането ѝ, попита Гери:

— А защо се отклонихте от станцията?

Тя зададе въпроса си само за да го накара да я погледне и да заговори с нея. Той отвърна:

— Че кой можеше да си помисли, че бурята ще захване толкова скоро? До бензиностанцията съм ходил вече няколко пъти. Още тогава бях забелязал пътя, който води към вас.

Отчасти от жажда за пари, отчасти за да отпрати по-скоро непознатият, тъй като добре познаваше дъщеря си, фермерът заяви, че неочаквано му хрумнала добра идея. Той самият имал нужда от нов, по-широк камион, та затова, ако желаел, господинът можел да види неговия и така би могъл да замине още преди настъпването на нощта.

— А къде тече в обора ви? — попита Гери, сякаш не бързаше за никъде, а вътрешно ликуваше, задето отново му се предлагаше щастлив случай.

Фермерът му показва най-напред камиона. Гери си даде вид, че обмисля сумата, докато тръгна с жените към обора. Затисна бавно прогнилото място, дъщерята се въртеше около него и търсеше всяка възможност да се потърка ту о рамото, ту о бедрото му.

Гери подхвана пазарлък с фермера. Споразумяха се. Жените му предложиха да пренощува. Той обаче отвърна, че хората му ще се зарадват, ако се върне по-рано от предвиденото. Най-напред щял да излезе на шосето и оттам да завие към съседното село, където можел да пренощува, ако се наложи. При всички случаи обаче колегите му ще могат да започнат да товарят рано сутринта.

Нарочно заплати с едри банкноти, та фермерът да му върне достатъчно пари, които щяха да му бъдат необходими много скоро по пътя, защото си мислеше:

„Колкото и да са ни загубени полицаите, все пак скоро ще съобщят много от номерата на банкнотите ми. Няма да внеса голямата си плячка в Щатите, а някъде другаде, и именно натам трябва веднага да тръгна.“

Наложи си да не мисли за никаква опасност, докато пътуваше по шосето. Само това му липсваше. Тъкмо така човек сам си навлича опасността на главата.

Спомни си за своя приятел Хенри Максвел. В продължение на двете години във Виетнам се бяха привързали един към друг. Бяха посещавали там заедно пилотска школа. След като получи една тежка рана, която той впрочем съумя според съвета на свой познат умело да усложни, Гери бе уволнен и изпратен обратно в Щатите. Ала още по пътя към родината бе усетил тъга по джунглата и напрежението по доброволно проиграния необуздан живот.

И един час дори не можа да издържи във фермата на баща си. Замина за града за последна медицинска проверка и за да си получи малкото обезщетение. В една кръчма се натъкна на Хенри Максвел, сякаш бог му бе изпратил такъв приятел.

Хенри го попита:

— Какво мислиш да правиш с парите? — И погледна Гери с косия си и същевременно пронизателен поглед, сякаш бе предугадил някаква тайна негова мисъл или искаше да оформи своя скрита, неизяснена още идея.

— И аз самият още не знам — отвърна Гери. — Мислех, че съм заслужил във Виетнам нещо повече от тия няколко жалки банкноти. Че съм заслужил добър, охолен живот. А ето че те вече връщат обратно маса хора, които не са получили дори и драскотина. Спомняш ли си оня генерал, дето се перчеше, че сме щели да върнем с нашите бомбардировки Виетнам обратно в каменната ера?

Хенри каза:

— Искам да те посъветвам как най-добре да си използваш парите. Не съм ли ти давал винаги добри съвети? Не сме ли вървели двамата заедно през огън в меч? Не съм ли бил винаги най-верният ти приятел?

Гери кимна утвърдително:

— Така е.

— Тогава слушай. Ще ти помогна да се снабдиш с чист, сигурен паспорт за Южна Америка.

— Че за какво ми е?

— Ще го разбереш, когато ти потрябва. Може да е скоро, може и по-късно.

При тези думи Хенри Максвел погледна надолу към ръцете си, сякаш искаше да остави време на Гери да обмисли докрай тайната си мисъл.

— А откъде можеш да ми осигуриш такъв паспорт?

— Познавам един човек, който работи като нощен пазач в градската болница в Албукерке. Там мрат всякакви хора, особено от Южна Америка, никой не ги знае откъде са, кои са и никой не ги потърсва. Моят пазач е прибрал вече не един и два паспорта и търгува с тях. Така че, стига само да му кажеш, Гери, че аз те пращам. Него друго не го интересува. За него са важни само мангизите ти.

Гери се замисли. Извади кутията си с цигари. Вътре беше останала само още една. Купи нова кутия и предложи от нея на Хенри, а той сам изпуши последната си цигара. При това бе смръщил вежди.

Хенри се разсмя.

— Човек може да си помисли, че тая цигарка ти е особено скъпа.

Гери не отвърна нищо...

В своя камион той напрягаше цялата си воля да не мисли повече нито за Хенри Максвел, който го бе навел на мисълта за паспорта, нито за нощния пазач, който му го бе продал. Колумбийски паспорт. Изби от главата си всичко, което бе свързано с някаква опасност. Не искаше да мисли и за полицията, която междувременно сигурно бе разпитала най-подробно фермера и вече бе предала на своите постове данните на камиона му. Затова бързо го продаде. Получената сума внесе на различни места на малки вноски. После замина за Ню Орлийнз, сменявайки автобуси и влакове.

Преди години Гери, който сега се наричаше Хосе Ернандес, бе пристигал с различни параходи в различни пристанища. Говореше добре езиците на Континента. Особено испански. Семейството на

майка му водеше корените си от Мексико. Докато беше още малък, тя винаги бе говорила с него на испански. По-късно обаче това разяри баща му, тъй като той нищо не разбираше.

В Ню Орлийнз Гери намери един малък колумбийски кораб, който попълваше екипажа си, за да се върне обратно. Капитанът беше взел-дал, както и корабът му. Гери му обясни, че иска да постъпи на работа при него, защото трябва да се върне у дома. Капитанът не беше от хората, които разпитват много-много. Беше му съвсем безразлично защо този мъж иска да замине за Картагена през Карибско море.

На останалите моряци Гери разказа, че най-милата му сестра внезапно се била разболяла тежко. Никой не се учуди на това. Често се случва някому да се прииска изведнъж да се върне у дома.

Щом пристигна в Картагена, той обмени пари, колкото бяха необходими на беден човек за из път. По заобиколни пътища стигна до Богота. Там обмени, необезпокояван от никого, малко пари, а по-голямата част преведе чрез банката до различни градове.

Замина навътре в равнината, както бе планирал и както му се искаше. Намери си квартира, нито много скъпа, нито много евтина, в едно малко селище на брега на река Мета, недалеч от пасищната мера, обрасла със сочна трева. Междувременно се бе облякъл — нито много хубаво, нито лошо. Бързо си възстанови испанския език, като непрекъснато запомняше особени наречия и изрази, тъй като това му се удаваше. Беше му приятно, че знае испански и че хората се обръщат към него на испански, сякаш по този начин можеше непрекъснато да кара баща си да изпада в ярост. Външно имаше вид на мълчалив, любезен, сякаш угрижен човек.

Беше почти сигурен, не съвсем, но почти сигурен, че никой не го преследва. Особено когато се установи в равнината в Сан Хуан и се зае да купува добитък. Разбираше от тая работа. Успя дори да вложи остатъка от доларите си в търговията и скоро намери човек — такава беше целта му още отначало, — който купи от него няколко стада добитък срещу долари, които той от своя страна вложи в друга местност в нов добитък.

Остана си все така нащрек, по навик, ала никъде не забеляза да го преследват. Мислеше си: Късметлия съм и спечелих. Спечелил срещу кого? Срещу полицията? Срещу съдбата? Съдба няма. Явно и полицията не го търсеше. Беше сам-самичък в целия свят. Винаги,

винаги е бил сам. Макар през войната да бе имал другари, като например Хенри Максвел, това не можеше да го спаси от самотността. Така е най-добре. Който иска да рискува, трябва да бъде сам. Така си мислеше той сега, тъй като имаше време да мисли. Времето изтичаше бавно между пръстите на ръцете му.

Обличаше се добре, когато заминаваше за града, и в подходящи дрехи, когато работеше. Първата кола, която си купи, смени скоро за друга. Жените, които си избираше, обикновено му бяха препоръчани от някого. Ала те всички му се струваха недодялани или превзети и ужасно алчни за пари. Не попадна нито на една, която занаятът ѝ да бе научил през краткия, съвместно прекаран час, след който щяха да се разделят завинаги, да накара мъжа до себе си да се почувствува радостен, сякаш двамата ще останат завинаги заедно. Вече се страхуваше, че никога през живота си няма да изпита радост, за каквато бе мечтал.

Ходеше в най-близкия съседен град, където имаше банка. Там внасяше част от спечелените пари, друга част изпращаше в друг град, като винаги се съобразяваше с това да изглежда, че печели умерено.

Скоро натрупа толкова пари, че можа да си купи едно малко ранчо, нае пасища и си набави добитък. Селището край реката, което бе открил, му хареса много. Заминаваше всеки месец за града, ала предпочиташе живота далеч от него, широката гледка над равнината и над реката, и над отсрещния бряг, самотата и спокойствието. Сега вече беше напълно спокоен, в същност не щастлив, защото щастието често може да ти измени, ала спокойствието остава ненакърнимо, когато се затвори само в себе си. Всичко се подреждаше така, както той го бе замислил. Дори бе започнал да си въобразява, че правото е на негова страна. Животът му бе станал толкова обикновен и спокоен, че понякога му минаваше през ума: нима това е всичко?

Пред полицията се ползваше с добро име. Въпросите на политиката, които стигаха понякога и до него, било чрез нечий разговор, било чрез лично отправен към него въпрос, не го интересуваха. Когато веднъж полицията дойде, за да търси някакъв младеж, замесен в някаква забранена демонстрация, той прегледа заедно с полицаите целия списък на своите хора. Дори обиколи с тях всичките си стада, тъй като търсеният имаше отличителни белези — дребен метис с клепнали уши.

Минаваше за строг стопанин, който обаче, общо взето, е справедлив и плаща добре за добра работа. Направи към фермата си различни пристройки. Обикаляше редовно на кон пасищата. Решително отхвърляше всякакви предложения от града да участва със свой капитал в някое предприятие.

Понякога наемаше стая в една малка странноприемница в града. Там слушаше радио, преглеждаше вестниците. Така разбра, че във Виетнам, изглежда, скоро ще бъде сключен мир. Значи, съвсем напразно бяха изпратили толкова много хора там, за да затрият от лицето на земята цяла страна. Това го учуди. Но той не се и замисли дори, че дните, които прекарваше тук, имаха нещо общо с предишния му живот.

Играеше на карти. Скоро си създаде кръг от познати.

— Аха, дойде ли най-после пак, Ернандес!

Често питаше този и онзи за съвет, защото знаеше, че хората обичат да дават съвети.

Някой си Ечевария го покани да пийнат нещо на верандата у дома му. Семействата на двамата му по-големи синове също живееха при него. Най-малкият син щеше да се жени скоро.

Бъдещата снаха представи на Гери една млада жена на име Елиза, която тя нарече „моя приятелка“ и добави „и наша шивачка“.

Гери погледна изненадан Елиза. Тази вечер загуби на карти. Елиза Мендес бе учила занаята в една известна модна къща в Богота. Първият ѝ приятел, когото тя смяташе за своя единствена любов, бе загинал по време на самолетна катастрофа. Тя нямаше никакви пари и никакво семейство. Напуснала неспокойна и опечалена Богота и се настанила в един по-малък град. Скоро си намерила там добро място. Накрая обаче, измъчвана от нестихващата си мъка, напуснала постоянната си работа и започнала да пътува по препоръка от едно място на друго.

Гери се учуди колко разумна и независима бе девойката, която беше нежна като дете и имаше сериозен поглед. Тя пътувала навред, където ѝ харесва, печелела доста добри пари чрез собствен труд. Отблъсквала всички кандидати. Сега шиеше тоалети на жените от семейство Ечевария за сватбеното тържество.

Най-после тя се срещна с Гери в парка. Как се случи именно той да пробие дебелия стена, с която се бе оградил, девойката не можеше

да обясни. Призна му, че пътувала наоколо като под нечий натиск след смъртта на своя приятел. Неочаквано попита Ернандес защо я гледа така втренчено.

— Красива сте.

— Е, и какво?

— Като ви гледам, ми олеква на сърцето.

— Нима ви тежи нещо?

— Не, не както на вас. Нито ми е леко, нито ми е тежко на сърцето. Сега обаче просто ми олекна.

Колкото повече продължаваше познанството им, толкова по-ясно разбираше Елиза, че първата ѝ любов е била само детинщина в сравнение с чувството, което сега я бе овладяло.

Не някакво решение я накара да се настани при него в малкото ранчо край реката, а просто и двамата не можеха да действуват другояче. Тя също се радваше на безбрежната земя, където се дишаше много по-лесно от всякъде другаде. Помогна му да подредят къщата. Засади градината.

Гери потърси и купи чудесни коне. Двамата яздеха покрай реката чак до пристанищния град и понякога гледаха ръка за ръка на пристанището пристигащите кораби.

Скоро той започна да печели добре. Елиза беше колкото нежна, толкова и благоразумна и бързо навлезе в неговите работи. Никой не разбра, че той бе прибавил пристигналите от друг град пари към своята сметка. Само когато уреждаше подобни сделки, той се отделяше от Елиза. Тя засия от радост, когато един ден той ѝ донесе един персийски килим. Понякога нощем той усещаше как ръката ѝ търси неговата насън.

Едно нещо само не можеше да разбере.

— Искане ми се да имам син от теб. Защо винаги се пазиш?

Тя отвърна:

— Разказах ти вече какво ме сполетя веднъж. Щастието толкова лесно отлита от нас.

— Но не и нашето. Защо ми говориш такива неща?

Междувременно най-малкият син на Ечевария се бе оженил. Жена му бе успяла да научи къде живее Елиза и един ден се появи най-неочаквано в тяхното ранчо. Едва ли не на колене помоли Елиза да ѝ ушие рокли, които ще може лесно и удобно да се преправят, когато

започне да ѝ личи бременността. Тайно тя се надяваше, че ще може при случай да попита Елиза как успява да се запази да няма дете.

Елиза отново изпита желание да се заеме с предишната си работа. Заминаваше от време на време при семейство Ечевария, за да скрои нещо или да направи проби. След едно такова посещение разказа на Гери:

— У тях имаше някакъв роднина или приятел на семейството. Странен тип.

— Защо?

— Не знам защо точно. Често съм виждала такива хора в Богота. Той познава добре всичко тук наоколо, но не е местен човек. Има голямо желание да види и нашата къща. Госпожа Ечевария му е наговорила какви ли не хубави неща за нас.

Гери отвърна грубо:

— Предпочитам да съм си сам с теб!

— По тези места не е прието да откажеш да приемеш човек, който иска да те посети. Ще дойде и ще си отиде.

На това Гери не отвърна нищо. Отново му минаха разни неща през ума. Помисли си:

„Ето че са тръгнали по дирите ми. Навярно са ме издали парите, които изхарчих преди две години. Грешка беше, дето си изпратих пари на мое име чрез банката. Те са длъжни да ме търсят и си вършат работата, пък и заповедта за задържането ми не е отменена.“

През нощта си начерта план. Главата на жена му, покрита с голяма грива тъмноруса коса, почиваше върху рамото му. Той изтегли леко ръката си. Стана съвсем рано.

— Трябва да свърша една работа в града. Докато ти се събудиш напълно, ще съм се върнал. — Знаеше, че тя обича да се излежава до късно.

Когато тя стана, прислужницата ѝ каза:

— Не, господарят не се е върнал още.

Изпи кафето си сама и остана да го чака. Облече розовия утринен халат, който той обичаше, и пъкна едно цвете зад ухото си. Ала той не се върна и за обяд. Не се върна и вечерта, не си дойде и през нощта. Не се върна никога повече...

Той бе изтеглил една част от сметката си в града. За щастие никой не му се изпречи на пътя. Елиза няма да търпи лишения. Съвсем

не. Остават ѝ къщата, ливадите, конете, бижутата и всичко друго. Тя ще съумее да се задържи на повърхността, докато се появи отново някой жених.

Той замина на изток. Пътуваше ту с автобус, ту с влак, ту с кораб. Купуваше, продаваше, като менеше често селищата. Пак бе започнал старата игра. На едно място прекоси тясна ивица гора. И отново излезе в прерията. Пуснаха го да пренощува край един лагерен огън. Вече беше съвсем спокоен.

„А може би този човек, който непременно бе искал да посети нашия дом, съвсем не е вървял по следите ми. Така или иначе, покрито мляко котки не го лочат.“ Бе измислил нещо, за да може да спи спокойно, тъй като носеше твърде много пари със себе си: беше си завързал един шнур около тялото, на който имаше бодил, за да го събуди, щом някой започне да бърника дрехите му.

Сърцето му не беше натежало. Не му беше и леко. Нещо средно.

Една вечер в прерията Гери се приближи до група вакероси. Те пиеха всички заедно кафе край един огън. Започнаха да го разпитват. Той им каза, че си търсел някое добро място. Какво разбирал под „добро място“? Ами най-добре надзирател с всички права. Например на някоя голяма ферма като тази отсреща, стига да се ползува с пълното доверие на собственика. Изсмяха му се.

— Аз не съм в нужда. Отначало могат да ме изпробват. Пък после ще видим.

Внесе пари на свое име в Сан Себастиан. Обикаля няколко дни насам-натам. Започнаха да говорят за него из околността. Тогава дойде собственикът на голямото ранчо, който търсеше именно това, което искаше и Гери. Този човек, на име Гонсалес, бе наблюдавал внимателно Гери в отношенията му с хората и животните. Гери му се стори сръчен и мълчалив човек. Предложи му да стане пробно за известно време надзирател в неговото ранчо. Гери се престори на равнодушен. Тайно си помисли обаче, че пак му бе провървяло.

Годината изтече. Вътрешно Гонсалес се чудеше защо този човек, който притежава известна сума собствени пари, както той се бе осведомил, работи при него като надзирател. Никога дотогава обаче не бе имал толкова добър и толкова надежден служител.

След едно пътуване Гонсалес разказа у дома си:

— Един човек, с когото пътувахме заедно на кораба, разказа, че в едно селище, където той ходел често по работа, една млада, извънредно красива жена най-неочаквано била напусната от мъжа си без никаква караница, без никаква видима причина. Напразно търсили мъжа ѝ. Той явно си бил отишъл доброволно и не се върнал никога повече. Можете ли вие да разберете такова нещо?

Гери помисли един миг. После каза:

— Сигурно ѝ се е бил наситил.

Гонсалес също се замисли.

— Възможно е. Понякога човек може да се насити и на красавица.

Самият той си имаше не кой знае колко красива, ала добросърдечна и много работлива жена и три свестни деца. Гери винаги стоеше настрана от стопанката. Децата го обичаха. Той си помисли:

„Чужденецът не е казал нищо за Елиза. Следователно моето предчувствие, че някакъв шпионин върви по следите ми, е било само напразна тревога. Иначе Гонсалес все щеше да спомене нещо. Никакви предчувствия повече! Голям късмет е, че този дърдорко не е споменал никакви имена. Ами ако все пак е споменал? Гонсалес ме гледа някак странно. Глупости, гледа ме както винаги...“

Понякога Гонсалес го изпращаше с пълномощно в града, за да свърши това и онова. Веднъж Гери си седеше спокойно в кафенето. Погледът му падна върху един оставен американски вестник. Той не посегна да го вземе, но прегледа крадешком отворената страница. Там бе напечатано, че полицията заловила във Венецуела въздушния пират, който бил скочил преди три години заедно с плячката си от самолета. Гери си помисли:

„Глупости. Никога не са заловили. Отпечатали са това само за да успокоят онзи, когото все още търсят напразно. За да престане той да бъде внимателен и да им падне в ръцете.“

Пробното му време отдавна вече бе изтекло. По-добро място той не можеше и да желае. Гледаха на него почти като на член на семейството. За прислугата и за вакеросите, както и за познатите, които посещаваха дома понякога, той беше добър приятел на домакиня. Мислеше си:

„Надзирател с всички права — та това е дори по-добро, отколкото собственик, носещ отговорност за всичко.“

Имаше само една неочаквана случка, която с течение на времето започна да го безпокои.

В този край почти всички хора бяха католици, макар повечето да се придържаха о предписанията и да спазваха обичаите само заради доброто си име и за да си нямат неприятности с властите и с обществеността. Истински вярващи бяха малцина.

Гонсалесови бяха религиозни по убеждение. Те забелязаха, че Гери гледа леко на този въпрос и че не държи на религията. Семейството празнуваше големите религиозни празници в своето ранчо. В такива случаи особено домакинята измисляше най-различни удоволствия за своите хора, както и за именните дни на Антонио и Урсула. Гери беше против забавленията и панаирджийските увеселения, защото в такива дни се пиеше много и хората занемаряваха работата си през цялата следваща седмица.

Насаме семейство Гонсалес сигурно бяха разговаряли за вероизповеданието на своя главен надзирател, затова по съвета на мъжа си съпругата повика Гери настрана и го поразпита. Вътрешно развеселен, Гери си придаде сериозен и замислен вид. Заяви, че често сам смятал за свой минус — особено като гледал семейство Гонсалес — това, че толкова дълго е странял от църквата. Госпожа Гонсалес му препоръча пастора, който понякога идваше да им гостува. Тя се изплаши искрено, когато Гери ѝ призна, че години наред вече не е ходил на изповед.

А Гери си помисли веднага:

„Защо ми трябваше да ѝ го казвам, те въобще не са обърнали внимание на това.“

Сега се видя принуден да добави, че почти не знае вече какво се говори на изповед.

Макар да се показва потресена, госпожа Гонсалес явно беше доволна, че ще може да помогне на техния главен надзирател Ернандес. Повтори му неколkokратно няколко фрази от рода на: Аз прегреших пред бога и света и не съм достоен да бъда твой син. Гери повтори думите, които ще трябва да каже на пастора, с най-сериозен вид.

При това си мислеше:

„Нямам намерение все още да се отказвам от мястото си тук и затова ще отида при него. Все ще намеря какво да му разкажа, например нещо лошо за жени. Той сигурно често чува такива истории. И, разбира се, веднага ще побърза да предаде на Гонсалесови всяка думичка, която ще му кажа.“

Гонсалесови бяха обещали тържествено за празника на Възнесение господне да подновят малкия параклис в ранчото си и да сменят дрехите на светата Дева. Гери бе свикнал вече с местния обичай да боядисват в църквите и параклисите дървото, от което бяха изрязани фигурите на Христос и на светците, с яркочервена кървава боя и да им поставят лъскави очи и да ги обличат с дрехи. Роклята на светата Дева в параклиса на ранчото съвсем бе извехтяла. Госпожа Гонсалес купи копринен плат от града. Сега тя помоли Гери и сина си, който беше най-големият от трите ѝ деца, да ѝ помогнат при подновяването на параклиса. Скрои плата и накара момичетата да ушийт сами роклята. Момчето попита защо не я ушие майка му, която умее по-добре от тях, обаче госпожа Гонсалес отвърна кратко:

— По-добре да я ушие момиче.

Синът бе готов да отвърне нещо, ала веднага разбра смисъла на отговора и сведе поглед. Това извика неочаквано у Гери спомена за малкия му брат — освен по-възрастния брат, който беше невъобразимо груб и нахален, той имаше и трети брат. На него Гери бе обръщал внимание колкото на някое коте.

След празника Гонсалес замина за кратко време. Като се върна, той разказа, че по време на пътуването си се натъкнал на същия онзи човек, с когото бе пътувал вече веднъж. Той сигурно ходел редовно по работа на онова място.

— Спомняте ли си за онзи човек, който ми бе разказал за красивата жена, която разпратила да търсят навред изчезналия ѝ съпруг?

Госпожа Гонсалес попита:

— Намерили ли са го вече?

— Не.

На Гери му се стори, че Гонсалес го гледа особено настойчиво. Помъчи се да отвърне на погледа му спокойно и твърдо. А Гонсалес веднага заговори за това как бе уредил собствените си работи.

Когато веднъж отново трябваше да отиде в града и седеше в обичайното си кафене, Гери веднага съгледа един захвърлен вестник „Калифорнийски новини“.

Боже мой, мир с Виетнам! Ония са започнали да възстановяват! Ако тези виетнамци се нахвърлят със същото настървение да строят язовири, градове и пристанища, както се биеха по време на войната, земята им отново ще се въземе от разрушенията. И той си помнели:

„Затова генералът заповяда да върнем чрез нашите бомбардировки Виетнам обратно в каменната ера и това ни костваше собствения живот. А на мен дори ми костваше повече. Макар че сега не ми е лошо.“

Той навярно щеше вече да се попита какво друго му е коствала войната освен живота — тъй като новината за установения във Виетнам мир го бе обезпокоила повече, отколкото новината за уж заловения въздушен пират, — когато някой седна на масата му. Непознатият беше облечен смешно, но удобно. Явно не беше местен човек. Дебеланко, същинска тапа с тоя къс врат. Той каза:

— Извинете, вие говорите английски?

Гери повдигна рамене. Онзи продължи на лош испански:

— Но все пак, предполагам, четете английски?

— Малко. Бил съм на времето като дете със семейството си в Ню Мексико.

Дебеланкото открито го заразпитва за работата му. На Гери му беше някак си приятно, че може да отговори истината:

— Моят шеф, фермерът, при когото работя като главен надзирател и който ме е изпратил тук по служба, има голямо ранчо с прекрасен добитък.

Онзи каза:

— Моето име е Хари Голд. Тук съм по поръчение на американската фирма, в която служа. Отговарям по-специално за продажбата на грамофони, магнетофони, радиоапарати и за всевъзможни поправки. Може би вашият шеф ще прояви интерес към моята стока?

— Страхувам се, че не. Той е имал вече възможност да си набави необходимото.

— Но моите стоки са най-нов модел. Трябва открито да ви кажа, че направих във Венецуела, пък и тук, чудесни сделки. Колкото по-навътре в страната навлизам, толкова по-жадно купуват хората. И то особено в малките градове и във фермите. Да оставим настрана скуката — няма не е великолепно за един фермер да не е принуден непрекъснато да язди от едно стадо до друго, а да издиктува указанията си на ролка според докладите на надзирателите си? После нарежданията му ще се пускат на магнетофон по различните пасища. Промени, уволнения — всичко записано на ролка. Надзирателят само ще контролира изпълнението. Мен слушайте: гласът на шефа, това прави силно впечатление. Само гласът на човека. Същинска магия. — Той бил решил да стигне до различните селища и отделни ферми чак до долу на юг. Може би дори чак до Амазонка. Казват, че там имало голяма наказателна колония. В такъв случай ще има непременно и чиновници, надзиратели, пазачи. А те скучаят. — Трудно ще ми бъде да стигна чак до долу, това ми е напълно ясно, ала трудът ми ще се възнагради. Вие какво мислите?

— Възможно е, господине, нямам опит в това отношение.

Почерпиха се взаимно по една чаша.

У дома Гери разказа на своя шеф за тази среща. Децата веднага се развикаха, че искали да им купят това и онова от необичайните вещи, които предлагал този Хари Голд.

Гонсалес обаче предпочиташе лично да язди от стадо на стадо или поне Хосе Ернандес вместо него...

Неочаквано, когато всички вече го бяха забравили, се появи niskият упорит дебеланко. Гонсалес направи една незначителна покупка само за да се отърве от него. За негово учудване Хари Голд го повика настрана — имал към него специална молба. Гери стоеше спокоен, защото знаеше, че този човек не крие никаква опасност за него. Гонсалес се върна усмихнат.

— Той настоява да ви дам отпуска поне три месеца. Щял да ви заплати много добре. А пък аз, така смята той, трябвало да ви дам безплатен отпуск. Сигурен е, че вие навсякъде можете бързо да се ориентирате. Оправен човек сте, според него. Искане да го съпроводите на юг, защото никак не познавал тези земи. После ще се върнете пак при мен. Мисля дори, че той се страхува да не би вие да му искате проценти, което впрочем аз на ваше място бих направил.

Гери премисли всичко бързо и напрегнато. Отвърна обаче привидно колебливо, че трябвало да обсъди всичко обстойно. Готов бил да се срещне следващата седмица с Хари Голд в кафенето.

Откакто Гонсалес бе разказал след своето кратко пътешествие историята за онази красива жена, която била изоставена необяснимо и внезапно от своя съпруг, и го бе запитал как можело да се постъпва така, Гери си мислеше дали вече не е дошло време да се раздели със своя шеф. Макар да не се страхуваше, че въпросът е бил насочен специално към него, все пак беше по-добре от време на време да сменя местонахождението си. И ето че този търговец сега му предлагаше удобен случай.

Най-после той заяви, че не му било приятно да замине дори само за месеци, но се надявал, че ще спечели от това, пък и навярно ще успее да свърши някои работи на Гонсалес.

Децата се вкопчиха в Гери, плакаха на раздяла. Гери удари ръка с Гонсалес, че ще се върне най-много след три месеца. По тези места удрянето на ръцете се равняваше на подписан договор.

Хари Голд беше доволен. Очакваше чудесна търговия дори и в най-южния тесен край на страната, който сега разглеждаше на картата. Гери каза, че винаги е мечтал да види Амазонка. И разказа отново онова, което Хари Голд непрекъснато го караше да му разказва, че Манаус, разположен на същия бряг на голямата река далеч в Бразилия, бил някога великолепен град, в чиято опера гостували дори артисти от Париж, докато един английски шмекер откраднал каучука и го засадил в своите собствени колонии, така че държавата изгубила монопола си над каучука и по този начин и Манаус изгубил своя блясък.

— Добри сделки ще направим ние с вас по цялата страна из малките селища — рече Голд. — Впрочем, Ернандес, вие паспорт имате ли?

— Разбира се.

— Обикновено тук никой никого не закача. Но все пак е по-добре да си го има човек. И можете също така да се позовавате на своя шеф, нали?

— Разбира се — отвърна Гери. В съзнанието му отново изплува Хенри Максвел. „Винаги съм ти давал умни съвети, ти добре ме

познаваш, няма да си изхарчиш парите напразно. Този паспорт ще ти потрябва.“

И Гери си помисли:

„Пътем ще се освободя от него и ще си замина закъдето ми е приятно.“

Гери често се учудваше колко чевръсто се движи и се справя с всяко положение нисичкият кръгъл дебеланко, дори умееше много добре да язди. Ала видът му беше толкова смешен, че много лесно можеше да накара някого да насочи вниманието на властите към него.

Хари Голд, от своя страна пък, се учудваше колко добре говори Ернандес всички местни диалекти. Откъдето и да минаваха, той запомняше всевъзможни изрази, ѝзговори и дори най-невероятни обрати на речта.

В Сан Хосе Хари Голд отново се отби в пощата. Върна се с писма и стари вестници. Зае се любопитно да ги прегледа. Четеше от време на време на глас, сам за себе си и в несръчен превод за своя спътник:

— Заели са се отново да построят моста Лонг-Бин в Ханой. Усещам, че ще има да им даваме заеми. Виетнамците ще го нарекат възмездие. В Щатите няма защо да се страхуват от безработица. Свърши ли в една страна, войната започва отново в друга.

Гери с удоволствие би научил повече новини. Ала сметна, че е по-разумно въобще да не задава въпроси. Значи, всичките му добри бойни другари бяха поставили живота си на карта за нищо и никакво...

Един ден той предяви искане за проценти от продажбите, за които посредничеше и които в същност изобщо нямаше да се осъществят без негова помощ. Голд се беше надявал, че Гери ще се задоволи само със заплатата. Но тъй като Гери повтори искането си и освен това се престори, че ще трябва да се върне навреме при Гонсалес, Голд потърси повод да се освободи от твърде хитрия си помощник. Изказа учудване колко точно изпълняват хората в тази страна обещанията си, които в същност не са скрепени с подпис, а са, така да се каже, само въздушни.

И за него щяло да бъде по-добре, подхвърли той, да съкрати пътуването си. В писмата един колега го съветвал да се върне колкото се може по-бързо и затова той смятал да се прехвърли веднага през

Богота̀ в Щатите, нека само Ернандес го отведеял до следващото летище.

Гери с удоволствие се увери лично, че Хари Голд замина.

„Сигурно ще го разпитват — рече си той — и той ще им разкаже и за мен. Тогава те ще си помислят, че няма нищо по-лесно от това, да ме заловят в ранчото на Гонсалес. Затова ще замина за местност, където никой няма да предполага, че може да съм отишъл. Защо да не отида сам до Амазонка? Нали казах на Хари Голд, когато гледахме заедно картата, че винаги ме е влякло нещо натам? Може пък наистина да е било така. Поне сега ме влече натам.“ Там именно той сигурно ще се отърси от миналото си — от предишното и сегашното.

От следващия пристан той пропътува известно разстояние на изток; когато селищата и отделните ферми започнаха да проредяват все повече и накрая изобщо изчезнаха и гората стана пълен господар на местността, той стигна до едно мисионерско летище, което всеки месец изпращаше собствен самолет до Амазония. Те пренасяха стоки, вземаха и отделни пътници, залутали се насам по служба или понякога дошли да контролират наказателните колонии. Всичко това и повече дори Гери научи едва по пътя и измърмори нещо неопределено за причината на своето пътуване. Нека си мислят, че и той идва по инспекция. Беше мълчалив, любезен, съвсем сериозен.

Двамата пастори, които пътуваха със самолета — Гери си помисли, че ненапрасно се бе научил у Гонсалесови как да се държи и с този род хора, — бяха приказливи, весели, явно напълно еднородни, само че Гери не можа да разбере по какъв въпрос. Когато те го запитаха дали ще се прехвърли с тях на другия самолет, той отвърна, че трябва да отиде до Сан Кристобал. Пасторите се учудиха малко, но го оставиха да си върви спокойно по пътя.

На летището, което навярно също принадлежеше на мисията, двамата пастори останаха да чакат друг самолет. Удобен път водеше към едно селище близо до брега. Един камион натовари различните стоки, които самолетът на мисията бе докарал. Гери скочи на камиона. В селището, където той трябваше да слезе след няколко часа, за негово учудване цареше голямо оживление. Тълпи хора, крясъци, търговия. Той си помисли: сигурно Амазонка вече е наблизко. Вярно, че само от време на време виждаше нещо да проблясва между складовете на кея,

ала знаеше, че това с великата река, и се чувствуваше с леко сърце и свободен.

Много скоро обаче се сепна. Съвсем неочаквано вниманието му се изостри до крайна степен. На една товарна площадка пред мостика, по който се задъхваха носачите, стояха множество военни постове. Той дори не бе успял да се порадва на волната ширина на реката, когато разбра къде е попаднал. Над близките караулни сгради и вдясно и вляво на товарния мостик се развяваха колумбийски знамена. После следваше една междинна отсечка, по която полицията вървеше с бързи крачки нагоре и надолу. А зад ничията земя отново имаше гъста редица гранични постове. Оттук се виждаха знамената на Бразилия. Навярно отсреща имаше бразилски товарен мостик.

И ето че един постови го заговори. Гери му показва колумбийския си паспорт. Полицаят нямаше какво да възрази. Предупреди го само да не слиза на мостика, защото за там трябвало специално разрешение. Също и за междинната зона. Гери каза най-естествено:

— Дойдох тук с един търговец. Връщам се обратно в нашето ранчо.

Полицаят още веднъж го предупреди да не попадне на междинната зона. Гери кимна. Тръгна обратно. В съзнанието му отново ясно бе изплувал образът на приятеля му, комуто дължеше този паспорт. Погледът на приятеля, този необикновен, кос и същевременно насочен право в душата на Гери, в най-затънтените и кътчета поглед.

Гери се отдалечи от забранената пристанищна ивица. Скоро се отклони, без да се замисля, безцелно от утъпканото от коли шосе по един друг път, който не беше нито трасиран, нито набразден от коловози, ала утъпкан от човешки стъпки и копита. Стигна до още едно селище — няколко бараки и колиби и една кръчма. Пийна нещо и попита по-скоро себе си, отколкото, околните:

— А оттук нататък?

Хората знаеха много по-добре от него докъде можеше да се стигне оттук.

Той тръгна по един път в североизточна посока, който му препоръчаха. Пътят се губеше в ниска гора. Забеляза следи от запуснато селище, изоставени, обрасли вече със зеленина някогашни ферми. Запомни някои отличителни знаци, в случай че се наложеше да се върне обратно. Провизиите му бяха твърде малко.

Мислеше си:

„Ще спра да си почина някъде колкото ми се ще“ — досега не му се бе прищявало да си почива. Сякаш не се движеше със собствени сили, а по нечия заповед, която му отнемаше напрежението.

Нещо го влечеше неудържимо към джунглата. Джунглата го влечеше неудържимо към себе си. Често се натъкваше на нещо познато от Виетнам, както му се струваше в първия миг. От Виетнам. Не когато летеше над него, а когато трябваше да навлиза навътре в страната. Попита мислено приятеля си Хенри, който се бе загнездил в съзнанието му, откакто му бяха поискали паспорта:

„Я гледай, спомняш ли си, така ли беше и там? Или не беше същото?“ Дори си помисли: „Дали затова той ме изпрати тук?“ После се поуспокои, защото изведнъж всичко наоколо му стана по-различно. Различен беше крясъкът на птиците, различно се виеха лианите. Скоро щеше да има нужда от мачете. Реши да се връща. Тогава още веднъж се натъкна на съвсем обрасли, едва различими остатъци от някакво селище. Заобиколи го изненадан и откри една утъпкана пътечка. Стигна още веднъж до едно разчистено от коренища място. И точно по средата му имаше квадратна жилищна сграда, старателно оградена с ограда, въпреки че наоколо нямаше нищо друго.

Залаяха кучета, няколко деца изскочиха от фермата и го зяпнаха. Отвори му възрастен човек, който — както се разбра веднага — бе главата на семейството. По-младата двойка, родителите на децата, също изглеждаха възрастни и съсипани от работа. Поднесоха на Гери да хапне и да пийне, ала не му предложиха подслон. Всички го гледаха като натрапник, дошъл да им попречи, макар че не му стана ясно в какво ще им попречи, и той видя с неприятно чувство колко внимателно следяха те всяко негово движение. Макар че беше още ден, той легна в един ъгъл, където сигурно спяха децата, и веднага заспа. Насън чу нещо да чука на равни интервали — може би сърцето му, а може би нещо отвън.

Старият или по-точно, най-старият го събуди и му поднесе кафе. Отказа да приеме предложените му пари, но явно желанието на госта да плати настрои малко по-любезно стопаните. Макар той въобще да не ги бе попитал за това, те му описаха пътя от ранчото до реката. Ако вървял все на североизток, щял да стигне до полуострова. Те предварително бяха решили, че Гери отива там, и добавиха, че сега, по

време на сухия период, това нямало да бъде трудно. Гери попита наслука:

— На полуострова ли е разположено селището?

— Ами да — отвърна най-старият старец. — Оттам те идват през дъждовния период с лодки.

— Защо?

Всички го погледнаха недоверчиво.

— Ами да обменят. За какво друго? За сол.

Дадоха му срещу заплащане малко провизии, кибрит и сол, които сигурно щяха да му бъдат необходими.

Той отново имаше цел — неизвестният полуостров. Трябваше да си проправя път без мачете. Често падаше изнурен на земята, после скачаше като подгонен от нечия заповед. Беше навикнал да се насочва невероятно бързо към всяка цел, която му бяха посочили или сам си бе набелязал.

Толкова дълго време си бе проправял с мъка път навътре в гората, че вече се страхуваше дали ще му стигнат провизиите. Никога през живота си не бе виждал толкова високи палми. Когато отметна веднъж назад глава и погледна нагоре по голия ствол към короната, където висяха големите снопове плодове, той забеляза захванато за чеповите на ствола някакво странно съоръжение, подобно на стълба. После забеляза и човечето, което се изкачваше нагоре по тази подвижна, направена от клони стълба; то я закачваше на следващия чеп и се покатерваше по-нагоре.

Гери усети, че му стана приятно, дето се бе натъкнал в тази самота на някакво човешко създание, колкото и странно да бе то. Значи, все пак не беше свършено сам. Гледаше нагоре към аборигена, онзи обаче гледаше нагоре към короната на дървото.

Наблизо гореше огън. Няколко колиби стояха върху коловете си. Дребните на ръст тъмнокафяви жители го посрещнаха безгрижно, защото беше сам и беззащитен.

Гери повтори почтителните им движения. Реши да подражава на всичко, което вижда. Помогна му дарбата да възпроизвежда движения и звуци.

Сториха му място край огъня. Във Виетнам никога не го бяха посрещали така добросърдечно.

„Диваци — помисли си той, — и тия, като и ония там.“

Отспа си до насита. После тръгна заедно с тях на риболов и да събират плодове. Тези хора се задоволяваха с живота около селището си, на брега на полуострова. На първо време това щеше да бъде достатъчно и на Гери. Скоро той започна да разбира повечето им изрази и се научи да ги повтаря. Защото в същност езикът им не се състоеше от кой знае колко думи.

Само едно нещо Гери не можеше да прави като тях — да възпроизвежда музиката и танците им. Не можеше да разбере какво чувствуваха те чрез тях. Навярно щастлив улов или може би онзи бог, който бяха изрязали върху един дирек?

Един ден дойдоха група непознати аборигени, които външно напълно приличаха на местните. Приеха ги най-радушно. Това бе явно уговорено гостуване.

Нещо бодна Гери в сърцето, когато забеляза сред посетителите един-единствен бял човек — едър и рус. Какво търсеше той тук?

— Какво търсите тук? — попита непознатият на лош испански език, щом видя Гери.

„От Щатите ще да е“ — помисли си Гери и отвърна каквото му хрумна:

— Изследвам говорите на местните племена.

— Щастливо съвпадение — каза непознатият. — Аз съм антрополог. Пиша за аборигените в Бразилия, Венецуела и Колумбия. Името ми е Том Хилсът.

Гери също се представи.

— Хосе Ернандес. — И добави: — Аз съм колумбиец. От испански произход.

Хилсът видимо се зарадва на тази среща. Местните аборигени явно го познаваха и от други посещения. Те го приемаха като мъдър и добър човек, значи, сигурно и приятелят му е добър и мъдър. Та откъде можеха да предполагат те, че двамата се бяха срещнали съвсем случайно? Гери беше нащрек. Помисли си: „Едно е да се натъкне човек на мен, съвсем друго е да открие кой съм.“

Хилсът седна до него и попита дали Хосе Ернандес — той повтори името съвсем точно, ала на срички, като човек, който не е навикнал с езика — не познава последната му книга.

— В нея аз сравнявам живота на отделни групи аборигени в отделни страни с живота на хората от ранната каменна ера. Доколкото

тя е изследвана и описана и описанията са стигнали до нас. — И добави усмихнат: — Навярно в по-голямата си част погрешни.

— Да, погрешни — вметна Гери, сякаш също бе мислил по този въпрос.

През следващите дни те често седяха заедно. Гери нямаше защо да говори много, защото Хилсъм разправяше непрекъснато за своята работа. Обясняваше различни племенни обичаи, божества и празненства.

В повечето случаи Гери разбираше по-добре от Хилсъм смисъла на местните думи. Хилсъм се учудваше на разликата в изразите на двете племена, които си дележа полуострова. Тук назоваваха с различни имена растенията и животните, дори реката, сякаш се намираха в съвсем отдалечени земи. Той каза:

— Конквистадорите са наложили своя език на една цяла част от земното кълбо. А ето че на този малък полуостров две съседни племена имат различни изрази за едни и същи неща. По каква причина? Може би още по времето на конквистадорите племето се е разделило на две части от предпазливост. — И той продължи да разсъждава на глас: — После дошло второто гонение. Няколко генерации в Бразилия са събирали каучук и са прокуждали хора зад границата, а други са принуждавали да им работят. Преследването прави хората винаги недоверчиви и затворени в себе си.

За миг у Гери проблесна надеждата под Хилсъмовия спокоен и открит поглед, че той няма защо да се страхува от този човек — съществуват толкова странни професии. Ала после някаква дума, някакъв израз отново му напомниха да не приспива никога недоверието си.

Хилсъм продължи хода на мислите си:

— Дори всяко племе почита свои собствени символи, които смята за самото божество. — И добави: — Като нас.

— Как така? — попита Гери.

— Ами има хора, които защитават символа на своята страна, например знамето със звездите, до последната си капка кръв.

Гери слушаше внимателно. Беше съвсем далеч от мисълта, че може да принадлежи към онези, които са защитавали знамето със звездите. Онова, което говореше Хилсъм, му се стори странно, съвсем безобидно. Така му се искаше в този момент Хилсъм да няма никакви

задни мисли спрямо него. И колкото Гери да бе нащрек, както винаги, сега у него се загнезди чувството, че нищо не го заплашва от страна на този човек.

Един ден, когато Хилсъм обясняваше нещо на английски, Гери кимна и подхвърли, без да мисли, някаква английска дума. Веднага усети каква грешка беше допуснал и продължи разговора на испански.

Хилсъм разбра, че събеседникът му не желае да разговаря на английски, макар и да не знаеше по каква причина. Гери обаче, недоверчив както винаги, веднага усети, че Хилсъм бе забелязал грешката му. Затова му се стори, че ще бъде по-добре да обясни уж открито онова, което бе обяснил и на търговеца Хари Голд, когато онзи го хвана да чете английски вестник. А именно, че семейството му е живяло няколко години в Щатите и той самият дори е ходил там известно време на училище.

Хилсъм го попита:

— Добре ли ви беше там?

— На мен ли?

Напук на всяка предпазливост на Гери неочаквано му се прииска да разкаже нещо от живота си именно на този човек, който — Гери усещаше или поне мислеше, че усеща — не бе дошъл тук, за да го преследва. Затова продължи:

— Не е за мен работа животът в Щатите. У дома, в малкото ранчо, което държахме под наем, съм преживял само лоши неща. Трябваше да работя като добиче от сутрин до късна вечер. Баща ми ме биеше, а по-големият ми брат се хилеше, докато майка ми не смееше да им противоречи в нищо.

Хилсъм го слушаше замислен. Гери млъкна и си помисли:

„Сигурно не биваше да казвам всичко това. Но само да мълчиш, това прави още по-силно впечатление.“ И макар Хилсъм да не го попита нищо, Гери добави:

— Всичко това ми омръзна и аз тръгнах да плавам по океана...

През една от следващите нощи на полуострова двете живеещи иначе отделно племена си устройоха тържество. Хилсъм скицира танците и записа звуците на техните там-тами. А Гери скоро започна да му обяснява какво означаваха техните викове — страстната им благодарност, когато те ту допираха земята с глава, ту я отхвърляха

назад. Празненството бе посветено на една звезда, появила се за първи път през тази нощ на небето.

— Едно небе, една звезда и това вече е повод за сближение — каза Хилсъм. Той беше почти засрамен, че Гери се ориентираше в съзвездията по-добре от него.

— Откакто плавам по океана — обясни Гери, — се научих да разбирам нощното небе.

— Значи, аз съм имал голям късмет, задето вие сте избягали от дома си.

През това време аборигените запалиха огън. Започнаха да пекат различни ястия, като не преставаха да отмятат глави назад, за да се убедят отново, че новопоявилата се звезда все още стои на мястото си на небето.

Гери и Хилсъм се оттеглиха бавно в мрака малко настрани от кръга на празничните гости. В звездната нощ Гери усещаше, че лицето на Хилсъм е извърнато към него, и заразказва:

— Аз при всички случаи щях да избягам от дома. Както ви казах, брат ми беше зъл човек. А малкият ми брат не бе за мен повече от едно котенце. — Той млъкна, сякаш при тази мисъл си припомни нещо за по-малкия си брат. И макар Хилсъм да не го попита нищо, продължи: — Тръгнах да плавам по океана, главно за да спечеля пари, защото си имах момиче в близкото селище, където ходех понякога на пазар. Колко ми харесваше тя! Тя бе моята светлина. Единствената ми радост. Бяхме се уговорили, че ще стана моряк и щом спечеля достатъчно пари, за да можем да се оженим, ще се върна... Ала това трая по-дълго, отколкото бяхме предполагали. Когато се върнах, тя вече се бе омъжила за друг.

Хилсъм бе отвърнал глава и си помисли:

„Дали това именно все още потиска Ернандес?“

През дните след нощния празник Гери и Хилсъм се опитаха да разберат дали растенията, които аборигените намираха след упорито търсене, им служат като лекарства от натрупан от дедите им опит, или ги събират от суеверие. Това им даде възможност да покажат на местните хора как се обработва земята. Показаха им как се теглят бразди и как се сади. Тук всичко растеше приказно бързо. Гери каза:

— Колко дълго трябваше да чака майка ми, докато някое растение, което беше засадила, пораснеше, та да може да вари от него

чайове против кашлица и против температура, особено за дядо ми, нейния баща, да, той пристигна неочаквано при нас много отдалеч, защото си нямаше никого друго. Баща ми се караше, че нямал нужда от човек, който ще ни подяжда и без това оскъдния хляб. Но старият вече беше дошъл във фермата и не можеше нито да продължи нанякъде, нито да се върне обратно. На мен ми беше мъчно за него и аз му отсипвах понякога от моята чиния, а после на него му ставаше мъчно, когато баща ми се нахвърляше необуздано да ме бие...

Той млъкна изведнъж, ала скоро след това продължи, макар Хилсъм да не питаше нищо, сякаш нишката на мислите му не се бе прекъсвала:

— Докато бях на кораба, понякога си спомнях за стария, да, а когато момичето ми ме напусна, аз все пак се върнах у дома само за да видя стария, и дори му купих пакетче цигари. Ала той беше умрял вече. Изпуших цигарите си сам и духах дима в лицата на останалите си близки, без да предложи никому. Дори и на малкия си брат, който вече съвсем не беше толкова малък и който сигурно се надяваше, че ще му оставя една, поне последната. Но аз не го направих. Разбирате ли, че съжалявам сега за това?

— Напълно — отвърна Хилсъм.

— После заминах, колкото се може по-надалеч, дете никой не може да ме намери, на времето това не беше никак трудно...

Малко по-късно Гери приготви на бърза ръка нещо подобно на палатка от мрежи против папатаци. Когато Хилсъм се възхити от сръчността му, той каза:

— Във Виетнам съм се научил на това. — И веднага му мина през ума: „Защо ми трябваше да казвам такова нещо?“

Хилсъм разбра, че думите просто се бяха изплъзнали от устата на Гери, и затова не продължи разговора, макар да си помисли:

„Това е, значи, което непрекъснато потиска този човек!“ И се престори, че нищо не му е направило впечатление.

В главата на Гери обаче отново започнаха да се стрелкат неприятни мисли:

„Защо той не ме попита нищо повече? Или защото и без това знае всичко за мен, или защото не иска да ме разпитва. Пък и какво ли ме прихвана! Защо ми трябваше да споменавам за Виетнам? Та ония

отдавна вече са разбрали, че онзи, който е скочил с парашута, е бил обучаван във Виетнам.“

Друг път му мина през ума:

„Че какво пък толкова съм казал! Аз далеч не съм единственият участник в тази война. Така че спокойно мога да си разказвам на Хилсъм разни неща.“

Накрая обаче той все пак си рече:

„Не, не бива повече да говоря. Да ми олекне на сърцето, що за глупост!“ За един миг, за един-единствен миг той сякаш се бе сломил под натиска да мълчи цял живот.

През следващите дни, като по уговорка, двамата не разговаряха много помежду си. Показваха с голямо търпение на аборигените как се чистят коренища и как се теглят бразди, и как се сеят семена. Гери изказа мнение, че много думи са се породили от движенията, от несъзнателните подвиквания. Обясни разликата между „аз“ и „ти“, между „на мене“ и „на тебе“ и как думите са се образували различно у отделните племена по време на риболов или докато поставят капани. Той измисли тези свои обяснения сега, макар самият да не бе сигурен, че е така.

Аборигените работеха с радост, естествената равномерност на движенията им доставяше удоволствие...

Един ден Хилсъм обясни, че ще трябва да прескочи за известно време до съседното селище, за да набави някои сечива. На Гери той каза:

— И също така за да видя какво става по широкия свят. — Добави, че ако намерел някой испански вестник, Гери можел след това да му го преведе точно. Предполагаше, че ще отсъства около две седмици.

Гери реши, че Хилсъм сигурно смята да отиде до квадратната ферма. Там той бе чул насън някакво тихо чукане. Сигурно беше радиостанция. Хилсъм взе за водачи двама аборигени, които и без това искаха да обменят там срещу сол.

Отначало Гери се почувствува потиснат от самотата, сякаш Хилсъм бе запълнил живота му. Някогашното чувство за празнота направи първите няколко дни почти непоносими за него. Един чужд човешки живот, който бе влиял върху него и комуто той също бе влиял, бе облекчил самотата му. Навремени той се извърщаше рязко, сякаш

улучен от погледа на Хилсъм. После привикна с това си състояние и започна да разсъждава. Чак сега разбра истински каква глупост бе направил, като спомена за Виетнам. Хилсъм сигурно беше прочел като него, дори може би в същия вестник, че един въздушен пират — по скачането му можеше да се съди, че е бил обучен във Виетнам — е бил арестуван във Венецуела, и Хилсъм сигурно също така си е рекъл, че те разпространяват това съобщение, за да заблудят търсения. А от това заключение бе достатъчна само една крачка на мисълта, за да се открие миналото...

Отначало Гери, както преди това Хилсъм, показваше на аборигените как да изчистят от коренищата едно доста голямо парче земя, за да зарадва Хилсъм, когато се върне... Сега обаче започна да го преследва мисълта: „Той не замина, за да купи сечива. Отишъл е да осведоми полицията на кого се е натъкнал в джунглата. Трябва да се махам оттук!“

Набави си провизии, провери оръжието и мрежата си срещу папатаци. Аборигените не обърнаха внимание на суетенето му.

Направи си сметка кога бе заминал Хилсъм. После напусна полуострова. Връщайки се и заобикаляйки, за да заблуди околните, вървя ту насам, ту натам с често упражняваната бързина. В сърцето му отново дълбоко бе залегнало убеждението, че щастието пак ще бъде на негова страна, ако се заеме да осъществи плана си сам и на всяка цена...

В наколното селище отначало хората изобщо не забелязаха отсъствието му, след това си казаха, че той сигурно е отишъл на риболов или да търси някакво растение и все ще се върне. Те нямаха никакво чувство за време. Не го търсиха щателно, а накрая решиха, че двамата бели мъже сигурно ще се върнат заедно.

Хилсъм наистина се върна един ден. Учуди се много на изчезването на Гери. И тъй като не можа да разбере добре откога отсъствува той, отначало зачака заедно с всички останали. Показа им как да си служат с новите лизгари. Те му подражаваха, весели и засмяно любопитни. А през това време лианите сигурно бяха покрили вече следите на Гери.

Когато разбра, че Гери е тръгнал с доста провизии, с оръжието и с мрежата си срещу папатаци, Хилсъм се замисли над онова, за което двамата бяха разговаряли през последните дни. Дали семейството на

Гери беше от Колумбия, дали бяха живели малко или дълго в Щатите, това не занимаваше кой знае колко мислите на Хилсъм. Гери сигурно беше объркан, дори може би потресен от своите преживявания във Виетнам и навярно пътува от място на място, за да забрави миналото. Хилсъм се мъчеше да си припомни дали сам не е прогонил човека на име Хосе Ернандес с някоя необмислена дума. Онова, което Ернандес бе преживял във Виетнам, сигурно бе заседнало така дълбоко в душата му, че с течение на времето той вече не може да понася никакво съжителство с други хора. И въпреки всичко Хилсъм смяташе, че сигурно, без да знае, е допринесъл с нещо за това рязко заминаване.

А през това време Гери съвсем се бе изтощил от своето бягство. Ала беше горд. Не, той далеч не е изгубил силите и ловкостта си. Легна да си отпочине в гъсталака на две съборени от буря и сраснали се отново корони на дървета в нещо като гнездо сред буйната джунгла. Сепна се, сякаш неочаквано бе усетил погледа на Хилсъм върху себе си. Може би Хилсъм го е проследил и най-после го е открил? После отново се успокои. Хапна малко и заспа още веднъж, като си мислеше в просъница:

„Преследват ме за кражба, заради тия няколко кесии с долари. От това те не са обеднели кой знае колко. Всичко, което се случи във Виетнам обаче, им се струва съвсем честно. Те никога няма и дума да обелят за градовете и мостовете, които аз разрушавах с бомбите си по тяхна заповед. Ами този Хилсъм? Че съм бил във Виетнам, това го преглътна, макар че сигурно си е направил извод. Оная работа със самолета обаче никога не би ми простил. И все пак сигурно би ми олекнало, ако можех да се разговоря още веднъж с него. Но няма бих разговарял изобщо някога с него? Сега вече е късно. Той сигурно е насъскал полицията подир мен.“

Усещаше преследването с всичките си фибри. Страхът го гонеше все по-навътре и по-навътре в джунглата. Престана да брой дните. Времето не съществуваше вече за него. От време на време само се стряскаше, че навярно скоро ще настъпи дъждовният период...

Съвсем неочаквано стигна до една река, която му се стори огромна след гъстата растителност и мрака в гората. Между неясните отражения на гористите брегове се очертаваше леко криволичеща светла ивица вода. Гери отметна глава назад и видя, че небосводът все още се извисява над всичко наоколо. Помисли си: „Дали в тази река се

влива онази, на която бе разположен полуостровът?“ Реши да тръгне покрай брега срещу течението, защото наблизно сигурно имаше вече селище. Съдеше за това по някои следи. Там ще може да си отпочине. Тук не го грози никаква заплаха от страна на полуострова. Човешките следи идваха от противоположна посока.

След няколко часа забеляза на срещуположния бряг някаква станция или лагер, или нещо подобно. Започна да вика. Виковете му заглъхнаха. Направи огън, за да го забележат.

Най-после му дадоха сигнал. Една лодка започна да се приближава, стара лодка с гребла, снабдена, както той скоро разбра, с мотор.

Беше дошъл да го вземе един млад колумбиец. Въпреки изтощението си Гери се учуди на красотата на момчето. Усмивката му беше открита, почти лъчезарна. Докато помагаше на Гери да се качи в лодката заедно с багажа си, то попита:

— Ти откъде изникна?

Гери заразказва вяло, сякаш от слабост не можеше да говори ясно, че бил изгубил хората си и се бил объркал, та тръгнал по течението нагоре.

— Ти не си първият, комуто се случва такова нещо — рече момчето. — Но имаш късмет. Ние вече си тръгваме, може би още утре ще пристигне параходът на нашата фирма.

— Какъв параход? Каква фирма?

Момчето разказа, че параходът ги оставял тук след дъждовния период и щял отново да ги прибере преди следващия дъждовен период. Те трябвало да секат определен вид дървета, които растели само тук с еди-какви си жилки и цвят. Гатерът вече бил демонтиран, а дъските подредени на кубици. Всичко щяло да отплува заедно с работниците до следващия пристан, който не бил много далеч от по-следващия. Там, при по-следващия, имало летище...

Гери слушаше момчето с удоволствие, макар че не разбираше много добре говора му. Замисли се на кого ли му прилича този момък на име Естебано. Вече приближаваха отсрещния бряг, когато се сети. Наистина приликата не беше много голяма, ала все пак той приличаше донякъде на сина на фермера Гонсалес, при когото Гери бе работил като надзирател, преди да замине заедно с оня дебеланко, американеца. Той не бе удържал обещанието си да се върне. Още когато го даваше,

вече знаеше, че няма да го удържи. А синът на Гонсалес, по-млад от този момък, се бе разплакал, сякаш знаеше, че се разделят завинаги.

Гери дори имаше чувството, че все пак ще удържи на обещанието си и ще се върне: иначе на какво щеше да се зарадва момчето с почти лъчезарната си усмивка? Естебано възкликна отново:

— Какъв късмет, че все пак ни срещна!

Гери кимна. Мина му отново през ума, че щастието пак го е сполетяло.

Когато пристигнаха на брега, хората се скупчиха около тях. Навярно се надяваха, макар надеждата им да бе съвсем безсмислена, че Гери им носи новини, защото те отдавна бяха свършили работата си и се бяха подготвили да се връщат. Момъкът им разказа на наречието, което Гери много трудно разбираше, как е попаднал този човек тук. Той разказваше спокойно и весело и сигурно допълваше нещо, което му се струваше вероятно. Колегите му обаче бяха разочаровани. Някои от тях дори се отчаяха. Страхуваха се, че са ги изоставили. Някои подхвърлиха:

— Как ще ни изоставят, фирмата има нужда от материали!

Шефовете по-скоро биха оставили хората да се издавят, когато голямата река залее бреговете си, но дървеният материал трябва да се запази сух.

За Гери чакането тук можеше да продължи безкрайно само за да минава времето, съвсем безцелно сред тези горски работници и дървари, които скоро започнаха да му се струват съвсем близки. Хората обаче го гледаха накриво, сякаш той им бе донесъл нещастие, тъй като не им бе донесъл и щастие. Само момъкът, който го бе довел, си остана все така спокоен и любезен, носеше му ядене, защото все още им бяха останали малко припаси, понякога дори се облягаше на рамото му и съвсем не беше заразен от това болезнено чакане. Останалите мъже седяха безмълвни и неподвижни и се ослушваха напрегнато, после отново избухваха в ярост и ругаеха, че и бог, и господарите са ги изоставили. И все пак най-после отдалеч прокънтя ясно сирената. Тя предизвика отклик сред всички обитатели на гората. Мъжете започнаха да пренасят с яростна бързина наредения на кубици дървен материал, сечивата си, целия си багаж близо до брега, сякаш беше възможно изобщо да пропуснат парахода. Пренесоха близо до мостика върху набързо приготвените носилки трима или четирима мъже, които бяха

пострадали по време на работа. Изведнъж всички бяха станали разговорчиви. Сирената ги пришпорваше. Обясниха на Гери, че никой няма да забележи, ако той също се качи с тях на парахода. Дадох му документите на един от колегите си, който бе умрял. С тези документи можело дори да получи заплатата на умрелия.

Сирената беше неприятна на Гери. Но къде да отиде, когато реката скоро щеше да набъбне и бреговете щяха да останат с километри навътре под водата? Сърцето му не заби от радост, когато се показва параходът. Беше стар плавателен съд с три шлепа. Тук все още имаше възможност да акостира, но по-нататък, чак до устието, реката бе плавателна вече само за канутата на аборигените.

Отсега нататък с Гери всичко се случи така, както му го бяха предсказали. Чиновникът на търгуващата с дървения материал фирма не познаваше никого от хората лично освен отговорника на лагера. Извикваха всеки на борда по списък. Гери повикаха случайно след Естебано. Той прие това като добро предзнаменование. Момъкът се извърна към него с красивата си усмивка, сякаш и той бе доволен.

Според другите корабът много се бавеше, преди да тръгне, докато за Гери всичко мина изненадващо бързо и без никакви усложнения...

Скоро гората остана зад тях. Вече се чуваха имената на отделни селища, разположени далеч от бреговете навътре сред хълмистата местност. На първата спирка, която не беше пригодена за големи плавателни съдове, а само за междинна връзка, Естебано пристъпи към Гери, заговори му нещо и го прегърна. И преди още Гери да разбере, че Естебано ще слезе тук и ще продължи пеша до родното си място, момъкът се извърна, натъжен от раздялата и същевременно радостен, че отново ще види близките си, още веднъж към Гери, махна му с ръка от пристана, вече полуизвърнат напред, и скоро изчезна зад хълма.

През следващите часове Гери се почувствува особено самотен, изпадна в някаква нова непривична самота. Замисли се:

„Та нали така се чувствувах и когато оня Хилсъм напусна полуострова? Защо замина той? Къде отиде? За какво? Междувременно той отдавна вече се е върнал. Ако е изпратил преследвачи подире ми, аз съм се бил измъкнал навреме. Виж, Естебано не е имал никакви задни мисли по мой адрес. Та аз не можах, дори да си поприказвам истински с него. И добре, че стана така. Но

Хилсъм? Нима той действително беше човек със задни мисли? Ще ми се да вярвам, че не е бил.“

Скоро един от спътниците му го попита защо не бе слязъл заедно с Естебано. Гери го запитва учудено:

— Че защо трябваше да сляза с него?

— Ами аз мислех, че сте роднина, защото той отиде да те вземе с лодката и през всичкото време все се грижеше за тебе в лагера ни.

Гери отвърна:

— Че нали вие го изпратихте с лодката да ме вземе? Не си ли спомняш?

— Аз лично още тогава си мислех, че той ти е по-малък брат или изобщо, че сте нещо роднина. Ние всички бяхме толкова уморени, а той веднага се съгласи да отиде да те докара.

Гери заключи от този разговор с удовлетворение, че се бе сраснал с тази група хора, а оттам — и с хората на страната. Как иначе можеше да сметнат Естебано за негов по-малък брат?

Тъй като по време на пътуването хората се бяха развеселили и поотпуснали, той можа по-лесно да се поразговори с някои от тях. Реши, както имаха намерение мнозина, да слезе на пристана, съединен чрез шосе навътре към сушата с едно селище, където се намираще управлението на търгуващата с дървен материал фирма.

Селището се оказва малко градче. Доста голямото предприятие се намираще в покрайнините му. Заплатите на хората бяха изплатени още на парахода. Както всички останали и Гери искаше да се порадва на живота. Затова никой не се изненада, когато той тръгна да обикаля кръчмите издокаран. Повечето магазини и заведения тук принадлежаха на тяхната фирма. В градчето имаше достатъчно млади хубавички момичета; не се наложи Гери да търси дълго. Една, която не бе свикнала още със занаята си — погледът ѝ блуждаеше плахо, когато казваше обичайните думи, — се приближи към Гери. Може би той и се стори по-малко груб от останалите. Отведе го в една кръчма. Името ѝ беше Луиза. Хареса се на Гери и двамата останаха заедно в малкото селище — полуградче-полусело. Луиза не се учудваше на нищо и не му задаваше никакви въпроси. Мислеше си, че е имала късмет, като е попаднала на този човек, който от своя страна също не я разпитваше, беше мълчалив и не се скъпеше да плаща, макар и с мярка.

Междувременно мъжете от предприятието за дървен материал бяха подхванали отново работата си във фабриката или бяха постъпили някъде другаде. Само един срещна Гери и Луиза и рече усмихнат:

— Добре стана за тебе, че те взеха за горкия покоен Алберто от списъка.

Гери не желаше да си спомня повече за това. Според паспорта си той се наричаше Хосе Ернандес, това си беше така и го задоволяваше напълно. Той си мислеше, че ще бъде най-добре да се върне колкото се може по-скоро на спирката, оттам обратно нагоре по течението до летището и после в град Кларо Хоризонте. Беше изпратил там доста отдавна пари на свое име. Искаше сега да си ги вземе от банката и да заживее някъде спокойно. Щом като досега не го бяха открили — ако на времето разказът на фермера Гонсалес се отнасяше за него, а не за някой непознат и за някоя съвсем непозната изоставена жена, в края на краищата имаше не малко изоставени жени, — това значи, че в Кларо Хоризонте ще му изплатят парите без никакви спънки.

Дъждовният период вече беше започнал и те прекарваха всеки ден спокойно по няколко часа по кафенетата и кръчмите. Когато неочаквано заяви на Луиза, че трябва да замине, това така я потресе, че след кратко обмисляне той я попита дали е съгласна да го придружи до Кларо Хоризонте. Макар нищо да не го свързваше с нея, щеше да му бъде приятно тази доверчива девойка да остане край него още известно време, тъй като сега му предстоеше нещо неприятно. Тя се съгласи с радост. Никога досега не бе летяла със самолет. А Гери беше доволен, че от възбуда девойката не питаше нищо.

Още по-голяма беше нейната радостна уплаха, когато веднага след пристигането ѝ той ѝ купи дрехи и обувки, каквито тя не бе имала никога досега, дори не бе и подозирала, че съществуват. Гери забеляза, че тя бързо се ориентира по жените в града как трябва да се облича и движи. Отначало двамата се настаниха в един среден хотел. Какво да чака още? — попита се сам Гери. Набра смелост да отиде в банката, сякаш щеше да скача в морето или във въздуха.

Изплатиха му спокойно цялата сума. След като вече бе сложил глава в торбата, той реши и се представи на банковия директор, от когото поиска да му даде някои сведения.

Сега вече беше сигурен, че никой не бе тръгнал по следите на парите му. Мислеше си:

„Ето че ми се бе удало да срещна близък човек. Хенри Максвел, моят приятел, бе ме посъветвал добре. Там през войната във Виетнам намерих истински приятел.“

Междувременно Луиза бе свикнала с необичайните за нея неща в града. Прехвърлиха се от средния хотел в по-скъп. След като бе ходил в банката, Гери си мислеше:

„Истинско спокойствие ще намеря едва когато изобщо вече няма да чакам нищо. Какво чакам в същност? Полицията? Ами ако тя никога не дойде, какво ще чакам тогава?“

Веднъж по време на обяд влезе в разговор със седящите на съседна маса. Бяха двама търговци на скъпоценни камъни на път за Изумрудената долина. Единият бе широкоплещест, едър, с мустаци, които изглеждаха като лакирани с черна боя. Другият беше чевръст, дребен. Двамата се наричаха помежду си Дон Ернесто и Дон Алфредо. Не можеше веднага да се разбере кой е помощникът. Говореше главно широкоплещестият, който убеждаваше Гери да замине заедно с тях. Те двамата имали връзки и той можел много лесно да утрои парите си.

Гери се осведоми как се вършат подобни сделки. Оня с мустаците му описа подробно връзките и препоръките им. Другият го оставяше да говори и разглеждаше Гери — твърде настойчиво, както се стори на Гери — и неочаквано прекъсна приятеля си:

— Но аз вече съм виждал някъде лицето ви!

За миг в главата на Гери се развихри истинска буря.

„Дали все пак са намерили следите ми? Може би някой от преследвачите ми е бил на парахода на търгуващата с дървен материал фирма? Аз действително не огледах внимателно хората. Ако ме преследват още оттам, значи, са открили накъде съм заминал от полуострова. Следователно все пак Хилсъм ги е изпратил по следите ми. Но аз не искам това да е бил Хилсъм, не искам да е бил той.“

Чевръстият дребен мъж рече:

— Спомних си. Преди няколко дни ви видях тук в града, в банката.

А Гери си помисли:

„Няма да вървя с тях в Изумрудената долина. Ще тръгна на запад. В планините. Ще си намеря там някое местенце с хубава паша и

добитък. Поне от тая работа разбирам.“

На Луиза той заяви:

— Утре заминавам.

Тя го погледна втренчено.

— Аз те попитах дали си съгласна да ме придружиш до Кларо Хоризонте.

Но тя беше толкова объркана, че той добави:

— Това място тук е добра стартова площадка за теб. Имаш облекло, каквото през живота си нямаше да можеш да си набавиш. Хотелът ти е предплатен за цял месец. Ето ти и пари за храна за целия месец.

Гласът му беше спокоен, ала тя разбра, че е безсмислено да го разубеждава. А Гери си помисли:

„С Луиза всичко ще свърши лесно, съвсем открито, не тайно, както на времето с Елиза.“

Когато седнаха за последен път да се хранят на съседни маси, той каза на двамата търговци, че някаква неотложна работа го карала да замине.

— За Богота ли?

— Не, не, на запад.

— За Ибаге? Или за Манисалес?

От техните любопитни въпроси той можа да си направи някои изводи. Луиза слушаше неподвижна. Той не й бе дал никакво обяснение за своето ненадейно заминаване...

Новото начало бе излязло сполучливо. Очакваше го втори живот, за какъвто мнозина открай време са мечтали напразно. Никаква нишка не го свързваше повече с миналото. Явно никой не го преследваше. Ала той все пак си остана нащрек. Измежду всички невъзможни случаи едно предизвикано от Хилсъм преследване му се струваше най-неприятно. Ала сега и тази мисъл бе отхвърлена. Онова, което му предстоеше, зависеше от него самия.

След като слезе от самолета на последното летище, той потърси пътя си на картата, закована с кабърчета на една дъска повече за украшение на бюрото, отколкото за употреба. Градовете не го привличаха. Реките го привличаха само за да стигне по тях до Сиера. Бе чувал, че около селището Санта Хосефа имало пасища в западната част на високото плато, преди склона на Сиера. Откри на картата една

спирка край реката, която извираше някъде навътре в планината и се вливаше далече надолу в голямата река Магдалена. Той, Гери, обаче щеше да обърне гръб на земята, която прекосяваше тази река. Нямаше повече желание да вижда река Магдалена. Ще заживее сигурен и спокоен живот някъде на някое високо плато сред планините.

Стигна до самоволно определената си цел след всевъзможни затруднения, които му доставиха удоволствие. Междувременно беше научил от дочути разговори, че от последното пристанище — понагоре реката не беше плавателна поради водовъртежи и водопади — тръгвала колона камиони към Санта Хосефа. Освен отделни ферми и бедни селца по лъкатушното шосе на този склон на планината нямало повече селища.

Той тръгна заедно с товарния транспорт, който прекосяваше местността всеки втори месец чак до склоновете на планината и се връщаше оттам обратно с нова стока. Понякога дори с определен товар добитък. Освен говедарите, носачите и стоката камионите вземаха и някои пътници, които или слизаха някъде по пътя, или отиваха до крайната цел на транспорта. Сядаха и спяха кой както може, хранеха се по спирките.

Колкото и да го бе раздрусал камионът, Гери беше доволен от това пътуване през хълмистата местност. Имаше склонове, остри завои. Спътниците му разговаряха за различните си намерения, за търговията си с ориз, кафе, памук, дървен материал, мед и полускъпоценни камъни, а и с добитък. Когато попитаха и него, Гери отвърна уклончиво, че трябвало да стигне до едно ранчо зад Санта Хосефа. Говедарите разправяха, че отивали да вземат някаква особена порода говеда от платото Лас Пинас, които щели да превозят главно с параходи до вътрешността на страната за един голям фермер, който много държал на тази порода.

Един дребен, кокалест, жилав човек, с жълта като щавена кожа носеше огромен чувал. Когато по едно време той бръкна вътре, Гери видя, че чувалът беше пълен с най-странни и разнообразни неща. Ръчни мелнични, сита и други сечива, каквито могат да се купят в големите магазини, но сигурно не и в Санта Хосефа. Един от пътуващите попита дребния човек какво ново има у тях. От разговора Гери разбра, че онзи е глава на семейство от някакво село, разположено на високото плато сред планините, които отначало се

появиха безкрайно бавно, после отново изчезнаха от погледа, сякаш се бяха мярнали насън, но накрая все пак се издигнаха пред тях вечни, съвсем истински и недостъпни.

Една вечер пристигнаха в градчето Санта Хосефа. Слънцето още се отразяваше по покритите със сняг върхове. Гери гледаше нагоре към един залян от слънчеви лъчи, упорито блестящ връх, залог за вечна сигурност. После заспа в странноприемницата в едно легло, което му се стори удобно и сигурно, защото нищо вече не го терзаше.

Сутринта той изпи кафето си почти спокойно. Разказа на собственика за последната отсечка от пътуването си, за своите спътници, за дребния човечец с големия чувал. Оказа се, че стопанинът на странноприемницата го познава.

— Той всяка година ходи да прави покупки за семейството и за съседите си.

Странноприемницата беше разположена на откритото шосе, тук бе последната спирка за почти всички преминаващи транспорти. Зад селището шосето се разделяше на няколко утъпкани от много стъпки пътеки, водещи към малки селца или отделни ферми.

Гери научи, че последното ранчо, до което можеше да се стигне оттук, се наричало на името на собственика си Батиста Гомес и било разположено по-нависоко и издълбоко сред планините от Санта Хосефа. Осведоми се колко време му трябва, за да стигне там. Замисли се какви ли ще да са това ранчо и неговите обитатели. Може да са добронамерени хора. Може стопанинът да е щедър човек като онзи, Гонсалес, при когото той бе работил като надзирател. Ще го преценят и ще го оценят. Ще го приемат да прекара при тях студения сезон.

Когато изрече на глас това свое предположение, собственикът на странноприемницата му се изсмя:

— Хайде бе, с тоя тип на глава не се излиза. Ужасен мерзавец. Попаднеш ли в неговото ранчо, ще те кара да работиш до смърт. Дявол го знае защо мъчи и себе си, и останалите. Ни жена има, ни деца. А оня мъж с големия чувал живее на платото Лае Пинас. Там има пасища и добитък като никъде другаде. Там човек може да си опита щастието, ако мисли да вложи малко пари.

Гери веднага си помисли:

„Аз мога да вложа пари. Пък и разбирам от тая работа. Там бих могъл да се установя.“ И той се осведоми как да стигне дотам през

планините.

— Когато въздухът е ясен — заразказва стопанинът на странноприемницата, — може да се видят върховете, които са още по-високи от тези тук пред нас. Платото се намира между двете планински вериги. Там има дори едно частно летище. То е собственост на фирмата, която добива мед между по-следващата и третата планинска верига. Не съм чувал никога обаче да вземат и пътници, може би само понякога някои с много дебели връзки. Ако искате да стигнете до Лас Пинас, ще трябва да се изкатерите най-напред по склона тук пред нас, през нощта ще видите там огньовете на пастирите, после ще стигнете до един удобен планински проход, който ще ви отведе до платото. Трябва да вървите все на юг, защото отвесната част се спуска рязко на североизток към долината, където се е настанил този същият Гомес. В неговото ранчо обаче има достатъчно слънце, защото на отсрещната стена планината се спуска меко надолу, той дори е засадил склона, добитъкът му обаче пасе откъм нашата страна. Той не разрешава никому да прекоси земите на неговото ранчо, за да може да се прехвърли по полегатия склон към прохода.

Гери мълчеше. Преценяваше чувото.

Купи си всичко, което щеше да му бъде необходимо, също и провизии за доста дни, за да не бъде принуден да прибегва веднага до гостоприемството на хората от Лас Пинас. В магазина се натъкна още веднъж на отговорника на транспорта, с който бе дошъл. Онзи никак не се учуди на срещата им. Гери бе казал, че ще посети едно ранчо близо до Санта Хосефа. На въпроса на Гери той отговори, че семейството му живеело в Богота. След три пъти по шест седмици път натам и обратно той прекарвал един месец у дома си. По време на пътуването погледът му се бе сторил на Гери остър и дебнеш. Сега човекът му се видя спокоен и равнодушен. Гери си помисли: добре му е на тоя, прекарва си отпуската у дома. Припомни си красивата жена, която бе изоставил така неочаквано. Добре щеше да му е при нея. Тя би го посрещнала с радост.

В странноприемницата посетителите и главно стопанинът одобриха решението му. Те се надяваха, че той сигурно ще слезе пак насам през годината и ще им разкаже как е осъществил намеренията си.

На сбогуване стопанинът го дръпна настрана.

— А защо се бяхте спрели най-напред на Гомес? Имате да му предадете нещо ли? Не отивайте при този човек. При него никой не е прокопсал.

— Добре, добре — отвърна Гери, — нямам да му предавам никакво съобщение. Нали знаете, че когато човек пътува дни и нощи, чува най-различни неща. Някой просто бе споменал името му.

През нощта на склона просветна огънят на пастирите. Той привличаше неудържимо Гери. На другата вечер все още вървеше натам. Защото, макар да бе тръгнал рано сутринта, изкачването се проточи много по-дълго, отколкото бе предполагал. Насядалите около огъня мъже го срещнаха с учудени погледи; поканиха го при себе си. Той яде и пуши и се опита да се включи в разговора им, макар че трудно разбираше говора им. Пастирите събираха добитъка от крайните, отдалечени едно от друго селища, за да го пасат тук на планинските поляни.

Сред мъжете имаше и двама пастири от хората на Батиста Гомес — баща и син — един изпостелял старец, който пестеше всяко движение, и едно здраво като кремък момче.

На този скат тревата била много сочна. Всички пастири се събираха тук нощем. Споменаха развеселени, че собственикът на голямото ранчо не одобрявал много-много техните сбирки. Не позволявал на своите пастири да се събират с другите, нито пък добитъкът му, сякаш той можеше да хване краста от чуждия добитък.

Описаха още веднъж на Гери пътя, за да стигне по-лесно до планинския проход. Гери попита дали има селища от другата страна на втората планинска верига. Тогава научи, че по-нататък, а в Санта Хосефа това „по-нататък“ му се бе сторило като края на света, имало още едно плато, върху което били разположени няколко села, след това се проточвала друга планинска верига, зад която била голямата мина, и чак оттам се стигало, ако имал човек късмет, до морския бряг. За това хотелиерът в Санта Хосефа не бе и споменал дори.

— Оттук обаче жив човек не е стигал дотам. Веднъж само дойде един откъм морето.

„Ако успея да се заселя на това плато — помисли си Гери, — няма за какво да слизам до морето. Кой ще ме намери там? Дори Хилсъм да е изпратил подире ми някого — но не, той не е изпратил.“

Показаха му от кои камъни и как можеше да избие искра, за да си подпали огън, какъвто бе виждал по склоновете от Санта Хосефа.

Загърнаха се в завивките си за сън. Всички заспаха със същата охота, с която преди това бяха говорили един през друг или се бяха опитвали да се разберат помежду си. Гери заспа спокойно като дете.

През следващата нощ бе се изкачил вече толкова високо, че огънят на пастирите остана да блещука дълбоко назад. От хралупата, която си бе избрал за нощно убежище, той виждаше светлините на Санта Хосефа. Сега видя също така ясно на запад, зад планинската верига, която го бе изненадала от ниското, две по-високи планински вериги. Покритите им с лед зъбери още блестяха под последните лъчи на изчезналото от погледа му слънце. Гери усети някакво удовлетворение, сякаш и той притежаваше частица от този необятен свят. Пъхна се в спалния си чувал. Извади една цигара. При това си спомни за своя приятел Хенри. Не във връзка с паспорта си. Просто така, спомни си как Хенри му се беше надсмял, когато той извади последната цигара от пакета и я изпуши сам.

Заспа бързо.

Трябваше да напрегне сили, за да тръгне отново на път. Колко лек бе станал въздухът! Лек за летене, но не и за изкачване. След като изменише и най-малката отсечка, се чувствуваше изнурен до крайност. Ако не се чувствуваше напълно сигурен сред тези бездни, той дори би съжалил за някоя гореща, замъглена от изпарения низина. Учуди се малко защо още не бе стигнал началото на планинския проход. Сега обаче часовете нямаха значение, та дори и дните.

Отпусна се на земята и започна да дъвче първото попаднало между пръстите му парче сухар. Беше полубуден и все пак достатъчно буден, за да мисли за това и за онова, непоследователни мисли, които не го караха да се задълбочава. Ала нещо го притесняваше, а накрая дори започна и да го потиска. Какво беше то? Нищо не го заплашваше. Дори мисълта за онзи човек, който му бе станал спътник за известно време на полуострова и после неочаквано и безпричинно, а може би и с лошо намерение го бе изоставил, сега бе станала излишна. Когато отметна бавно глава назад, той видя два блестящи ледени върха, които бяха от следващата планинска верига зад високото плато, към което се стремеше той, без някой да го принуждава, без заповед, само за да може да продължи там спокойно да живее. Гъсталакът, върху който

лежеше, се подаваше от една пукнатина сред скалите, където се бе запряла голяма буца пръст. А когато се огледа с мъка настрани, той видя тук-таме все още червени петна от слънчевата светлина, които обаче веднага изчезнаха от погледа му.

Глух и сив стана изведнъж каменният свят, сред който бе попаднал. Когато се напрегнаше и отпуснаше глава ниско назад, звездите не го успокояваха. Сън не го ловеше въпреки голямата преумора, защото се чувствуваше все по-силно потиснат. Дълбоко вътре в тялото му го измъчваше непозната болка. Не можеше да разбере какво го боли, нямаше никакви рани по тялото си. В съзнанието му кръжаха безброй разкривени, обгорени лица, които бързо се стопяваха като лед в огън.

Реален и досегаем беше само образът на момчето, което бе дошло да го прибере с лодката и се бе погрижило за него, после бе пътувало заедно с него по обратния път, а след това неочаквано бе слязло и изчезнало сред сушата на път към своите. И както се отлепва лист от лист, той съзря лицето на едно друго момче, на сина на фермера, което бе усетило, когато се разделяха, че той няма да удържи обещанието си. Ала всичко това нямаше нищо общо с онова, от което той не можеше да се отърси сега сред тези чукари.

Най-сетне се оформи съвсем ясно очертано лицето на малкия му брат с изпълнения с очакване поглед. Гери трябваше да му остави поне последната цигара от пакета, който бе донесъл за дядо си. Той усещаше сега съвсем осезателно разочарованието на момчето, когато брат му, след едно зло, почти предлагащо движение, пхна все пак цигарата в пакета, а пакета в джоба си.

И той си помисли:

„Защо постъпих така?“

Сви се и започна да зъзне. Когато леденото слънце ухапа плътта му, той се опита, надмогвайки отпадналостта си, да поеме все пак нещо топло в стомаха си. Отвори една консервна кутия.

Стъкна малък огън, без сам да съзнава — съвсем старателно, така че никой да не може да го забележи. Хапна малко, после завърза отново чувала си и тръгна. Тук склонът беше почти гол, имаше само някакъв остър трънак. Мина му през ума, че сигурно е пропуснал планинския проход. Трънакът дращеше лицето му, ала той не можеше да го отстрани от пътя си. Силите му стигаха само да пропълзи.

Не успя да се задържи никъде, когато полетя надолу. Една последна мисъл се стрелна през главата му: „По дяволите, парашутът не иска да се отвори!“

От ранчото на Батиста Гомес хората видяха как ятото лешояди се спусна надолу към някаква цел и се приземи само след няколко целенасочени кръга. Мястото бе извън фермата, не много отдалечено, в сянката на стръмната скала. Хората се запътиха веднага натам. Не беше нито за пръв, нито за последен път неопитно пастирче или добиче от някое стадо да се сгромоляса долу.

Пренесоха в ранчото жалките останки от мъртвеца. Фермерът — груб, решителен мъж — опипа здравия, почти съвсем запазен още колан, който бе носил падналият непознат. От вътрешната страна на колана бе защитена кесията му; в нея имаше само малко пари и паспорт на името Ернандес. С приглушен, но заплашителен глас фермерът заповяда на хората си да дадат всички пари, защото пребилият се сигурно е носел повече в себе си. Мъжете знаеха, че господарят им няма да се церемони много, и затова веднага оставиха на масата всичко, което бяха задържали за себе си. Стопанинът прибра парите, както и паспорта, в случай че някога дойде някое служебно лице да попита за него. Но такова лице никога не дойде.

Понякога, колкото се може по-рядко и за по-кратко време, Гомес отиваше на кон до Санта Хосефа на пазар или на църква. Когато седна да пийне нещо в странноприемницата, стопанинът го попита дали не се е отбивал при него един непознат, който разпитвал предишната година за него. Фермерът отвърна:

— За мене ли? Че защо? Кой го знае. Аз не знам нищо за такъв човек.

Хилсът продължи своите изследвания още дълго време. После се върна в Щатите, където изнесе няколко доклада. А след това се зае да опише спомените си. Основаваше се на бележките си, направени с дребен шрифт за най-важните му ежедневни наблюдения.

Следвайки записките си, той стигна до посещението на приятелското съседно племе в онова селище от наколни жилища сред

полуострова, до което можеше да се стига само по време на недъждовния период. Описа в своята книга най-подробно празненството в чест на тяхното идване. Запъна се, търсейки думи, за да опише голямото си учудване, когато бе видял сред аборигените непознатия човек. В бележника му бе записано: „Колумбиец? Защо е тук?“

По време на своите пътешествия Хилсъм бе имал толкова странни запознанства, бе виждал толкова различни хора, че след известно време бе забравил мнозина от тях. Сега обаче, предизвикан от спомена, той видя неочаквано пред себе си съвсем ясно образа на онзи непознат, сякаш той стоеше изправен пред него. Помисли си дори, че този непознат, на име Ернандес, сякаш винаги бе живял някъде край него, подобно на някакъв свидетел на всички преживявания, които ни носят работата и приятелствата. Можеше да повтори всичките им разговори, обясненията, които му бе давал този човек, който бе твърдял, че е дошъл на полуострова по работа като Хилсъм.

Сега той видя написаните от собствената му ръка малки въпросителни след думите: „Защо е тук?“

„Значи, не съм бил много сигурен от първото си впечатление — продължи мислите си Хилсъм. — Той бе изчезнал безследно по време на отсъствието ми. Защо?“ И отново се замисли по този въпрос, както се бе замислил и тогава. Ала колкото и странно да бе, вместо да се разсее с течение на времето, споменът му се връщаше още по-упорито назад в миналото. Чак сега той си припомни отделни подробности от взаимните им разговори. Чуваше дори интонацията на думите, които му бе говорил онзи човек, без да се замисли, полупряко волята си, понякога с такъв един поглед, сякаш му се иска да върне назад казаното. В съзнанието на Хилсъм се бе загнездило убеждението, че този човек, когото случайността му бе изпратила за спътник, непременно бе искал да скрие нещо.

„Той искаше да бъде сам — помисли си Хилсъм, — нека си бъде.“

И Хилсъм задраска думите, с които бе описал срещата им. След това прегледа още веднъж основно бележника си и унищожи всяка дума за онзи човек. Сякаш някой можеше все още да го открие в тази тетрадка, той заличи всяка следа завинаги.

1975 г.

НОВА СРЕЩА

I

Тази история започна на съседна до моята маса в едно кафене в град Мексико. Тогава аз не подозирах, че тя започва оттам, ала въпреки всичко си спомням много добре времето, тъй като за първи път бях отишла отново след дълго боледуване в това кафене, където обичах да чета и да пиша. То се намираще на ъгъла на Кале Ганте, недалеч от Меркадо, големия пазар, който днес не съществувал вече, както ми казаха.

Докато лежах в болницата, Хитлер бе претърпял поражение на Волга — тази новина бе нахлула в подсъзнанието ми през тъмната мъгла, — Червената армия си проправяше път от Изток на Запад, Курската дъга вече бе зад нея, а напред се простираше Белорусия.

Всеки от нас следеше редовно военните събития. Испанските емигранти на съседната маса също говореха за тях. Това кафене беше любимото им заведение. Келнерите бяха свикнали с тях, макар че те консумираха малко и даваха много малък бакшиш, защото бяха бедни. Идваха тук само за да се срещнат помежду си, да прочетат вестниците и да поспорят. На мен поне техният разговор, сравнен със спокойния говор на мексиканците, често ми приличаше на бурна караница, която се засилваше още повече дори само като заговореха за новините от деня или по семейните си въпроси.

Поръчах си нещо и разтворих тетрадката си. Бях много уморена, ала оживената реч на испанските емигранти, с която вече бях навикнала, не ме смущаваше. Не обръщах внимание на отделните фрази, мислех си за своите неща.

Едва след настъпилата за миг тишина се ослушах, защото някой каза особено твърдо и решително:

— Лицето му беше съвсем близо. Познах го със сигурност. Той е тук.

— Не вярвам — подхвърли друг, — тогава аз щях да го знам. Ние с него бяхме като братя.

— Той все ще се обади. Видях го със собствените си очи.

— Алфонсо е мъртъв! — извика трети.

— Или е някъде в затвор.

— А ние ще разберем за това чак след година или по-късно дори.

— Или никога.

— Или пък е във Франция, или някъде другаде в някой лагер.

— Или пък е избягал.

— Така или иначе, сега той е тук — отвърна решително първият.

— Тогава Селия щеше да знае нещо. Тя постоянно прави всичко възможно, за да научи нещо за него. Не мисли за нищо друго.

— Никога няма да забравя лицето ѝ, когато параходът ни се отдели от Европа. Непрекъснато гледаше към брега, сякаш Алфонсо можеше да изтича подир нас през океана.

Друг рече с тон, с който се изговаря някаква истина:

— Голяма любов беше тяхната. И от нейна страна, и от негова.

— Сега обаче той е при нея. Той е тук. Аз го видях.

— Хайде и ти!

— Защо казвате „беше“, а на мен ми казвате „хайде и ти“? Сега той е при нея. Видях го вечерта на Авенида Венте де Новиембре. — И младият слаб човек с дълги крайници, които се движеха в такт с думите му, заедно с краката и цялата му фигура, заразказва припряно защо е минавал случайно тази вечер по Авенида Венте де Новиембре.

След това престанах да ги слушам. Другарите му явно не му вярваха. И пак чух гласа на човека, който бе говорил за онази гореща любов, да се извисява над другите:

— След като брегът изчезна в далечината и раздялата беше вече окончателна, тя се затвори в кабината си, където се бе настанила заедно с жената на Антонио Мендес. Когато излезе оттам, беше отново съдържана, спокойна. Бе привела в ред облеклото и косите си. Извика при себе си всички деца, за да си отдъхнат майките им, и през целия път помагаше комуто както можеше.

— И тук човек винаги може да разчита на Селия.

Не бих се вслушвала повече в думите им, ако на масата им не настана отново раздвижване. В кафенето бе влязъл нов посетител, който седна при тях. И отново започна старата история.

— Той твърди, че бил видял Алфонсо. Ти би трябвало да знаеш това, Мигел.

Новодошлият отвърна:

— Не е възможно.

Младият испанец разказа още веднъж къде го е видял. Новодошлият, който се наричаше Мигел, повтори:

— Не е възможно. — После добави: — Той или е някъде в затвора, или са го пребили от бой, или отдавна вече е мъртъв. А възможно е да живее и до днес някъде свободен под фалшиво име. В последните съобщения нищо не се споменава за него.

Бях дръпнала леко стола си встрани, за да мога да видя кой е Мигел. Бях виждала вече няколко пъти лицето му по вестници и на събрания. По вида му съвсем не можеше да се съди за всичко онова, което аз знаех за него. Нищо не издаваше нито смелостта, нито решителните му действия, нито острия ум, той дори не приличаше на човек, който чете и пише много. А и не беше задължително човек да го вземе за испанец. По тази причина той сигурно беше извънредно подходящ за живота, който бе водил и който сигурно още водеше...

Не знам за какво разговаряха след това испанците. Тръгнаха си скоро. Направи ми впечатление само, че Мигел задържа за миг младия слаб мъж, и като го гледаше право в очите, му каза твърдо:

— Ти си се заблудил. Не си виждал Алфонсо. Разбра ли ме?

Другият се подвоуми за миг, после каза, като не отместваше очи от погледа на Мигел:

— Да. Сигурно съм се припознал...

В продължение на няколко години бях забравила за чутото на съседната маса. То явно се бе загнездило без последствие, без никаква връзка, заедно с безброй други, доловени в различни разговори думи на дъното на моите спомени, подобно на плоски камъчета, които децата хвърлят при игра над самата вода, така че те дълго да не паднат на дъното. Разбира се, накрая камъкът пада на дъното. Аз не познавах тези испанци, не ходих повече в това кафене. След боледуването си явно съм била прекалено уморена.

II

През лятото на 1944 година един мъж на име Енрике Гомес се бе качил в Лисабон на малък товарен кораб, който щеше да спира по пътя си на различни острови, за да товари и разтоварва, и да хвърли котва накрая във Веракрус в Мексико. Пътуването беше доста опасно през тези военни времена, макар че и Португалия, и Испания бяха неутрални. Освен моряците имаше съвсем малко пасажери.

За този човек, на име Енрике Гомес, беше същинско чудо да наблюдава как португалският бряг все повече и повече избледнява и най-накрая съвсем изчезва от погледа. Така му се искаше да остане сам, ала трябваше веднага да отидат на храна, както обикновено става след заминаването. На едната маса седяха капитанът, първият офицер и корабният инженер. На другата — неколцина пасажери, предприели това пътуване по различни причини. Към тях се числеше и жената на първия офицер, която се грижеше за групата. Тя бе около четиридесетгодишна, добре фризирана и облечена. Съпругата на капитана, възрастна, мълчалива жена, която приличаше на грижлива домакиня, дойде малко по-късно. Тя се хранеше на офицерската маса.

Един мексиканец без определена възраст, който щеше да пътува чак до Веракрус, разговаряше само когато се наложеше. На въпроса за къде пътува, Енрике Гомес, който говореше еднакво добре и португалски, и испански, отвърна, че и той трябва да стигне до Веракрус. Там му предстояло дълго пътуване из страната, защото набавял особен вид коноп за своята фирма, специализирана за корабно оборудване главно с тънки и дебели въжета.

Всички изказаха опасенията си от мини и подводници. Един млад търговец, който лично придружаваше пратката си от тел, смяташе, че падането на Хитлер е неизбежно. Първият офицер се провикна към съседната маса, подкрепен от жена си, че това зависело от американците. Те все още можели да премислят и да се съюзят с немците.

Гомес беше доволен, че ще трябва да дели кабината си именно с мълчаливия мексиканец. Той произнасяше само от време на време

някоя любезна дума. Неочаквано Гомес си помисли, че Селия живее в родината на този човек, че е възможно дори жена му Селия и този мълчалив мексиканец да са се срещали някъде. После сам се укори: няма такива случайности. Как тъй ще се случи в тази голяма страна тя да се натъкне точно на този човек?

В мисълта му бентът, който препречваше спомените му за Селия, вече се бе отприщил. Той дори беше сигурен, че ще я види отново.

За последен път тя бе извърнала лице към него, спускайки се надолу по склона на Пиренеите. Нисколетящи самолети непрекъснато бомбардираха бежанците. Селия бе получила задача заедно с Антонио и Ана Мендес да евакуират на сигурно място във Франция децата от един детски дом. А той и неколцина другари имаха поръчението да прикриват, докато и последният от колоната премине границата.

Когато някой попиташе него самия, преди още бежанската колона да бе тръгнала: „А ти кога ще тръгваш? И накъде?“ — той отвръщаше:

— Аз оставам тук.

Скоро след това франкистите започнаха да го търсят и той трябваше да се скрие, ала те продължиха да го преследват. Той потърси верни хора в Арагон и в Каталония. Снабден с нови документи, с променена външност, а може би променен и вътрешно, доколкото такава промяна бе възможна, той замина за известно време за Барселона. Криеше се, работейки във фабрики и на параходи, тъй като беше израсъл на море. Не му беше лесно да запази връзката с ръководството, което по едно време бе унищожено и бе избрано ново.

Те винаги бяха предупреждавали, че след Гражданската война, която бе разединила страната им, ще последва световна война, която ще разедини Европа. Но какво означаваше „предупреждавали“? Какво означава и „преживели“? През есента избухна войната. Стражевата верига зад Селия се бе превърнала в неумолима граница. После границата стана една непреодолима голяма река. Времето, което наричаха „безумна война“, свърши за една година и германският вермахт окупира Северна Франция. Оттогава той три пъти има възможност да прочете нещо, написано от ръката на Селия. Две писма, които някак бяха успели да стигнат до него. Тя сигурно бе писала десетки такива писма с надеждата все някое да стигне до него. Третия път той видя нейния почерк върху едно листче, откъснато от писмо.

„Аз не мога да дойда при теб, ти не можеш да дойдеш при мен.“ Тези думи го пронизаха като с нож. Той усещаше, че те направо го съсипваха. А това не бе позволено за живота, който сега беше принуден да води.

Когато до него стигна новината, че тя е хвърлена в някакъв лагер, в същност тя вече бе освободена оттам с помощта на една сестра на госпожа Мендес, омъжена за французин. Когато той научи, че тя се прехранвала чрез шиене в Париж, немците вече бяха покорили Франция. И тя сигурно бе стигнала вече в Мексико, когато той научи, че Мендесови я уговаряли да замине най-сетне с последния параход. Много по-късно — Хитлер бе нападнал междувременно Съветския съюз — той получи съобщение, че тя била на сигурно място извън Европа. Сърцето му едва не се пръсна от радост и от болка. От радост, че тя е на сигурно място, и от болка, че е толкова далеч от него.

III

Партийното ръководство в Мексико извикваше на определени интервали нелегални от Испания, за да може да си състави мнение за положението въз основа на техните доклади...

Енрике Гомес в същност се наричаше Алфонсо Варела. Щом в някой разговор се споменеше за Алфонсо от Теруел, всички знаеха за кого става дума. Защото там той бе играл важна роля при победата над Франко и всички знаеха това... И ето сега неочаквано получи нареждане да замине при ръководството в Мексико и успя да се добере по всевъзможни обиколни пътища до Португалия, снабден с нови документи. За да може изцяло да се вживее в личността на паспорта си, известно време той работи в Кадис в едно предприятие за параходно оборудване. Предохранителните мерки и наложените му от тях продължителни престои тук и там му бяха отнели доста време. Така че, когато той замина в една кабина със стария мексиканец, вече бе лятото на 1944 година.

Изкачил се на палубата, за да вземе, както сам каза, малко въздух, той тръгна напред и назад, изцяло обзет от увереността, че скоро ще види отново Селия. Разпери ръце. Знаеше, че сега може да се отдаде на щастието да мисли за нея, без по този начин да прекъсне изпълнения си с постоянно напрежение живот.

Разбира се, той трябваше добре да обмисли доклада, който щеше да изнесе пред партийното ръководство в Мексико — тежък и сериозен доклад. Не можеше да си взема никакви бележки, не можеше да го стори и сега, защото отдавна вече не бе Алфонсо Варела, а само Енрике Гомес и трябваше да остане същият по време на цялото пътуване и на пристигането си. Затова докладът му трябваше да бъде съвсем точен, за да може ръководството да си направи изводи от него, не бегло обмислен, нито пък писан или произнасян преди това и все пак трябваше да бъде като изваян, като издялан от камък. И въпреки трудната си задача от време на време, като например сега, той можеше да си позволи да мисли с най-голяма радост за Селия. Не мислеше дали е все още така красива, както при раздялата, когато тя, последна

от групата бежанци, се бе извърнала за последен път в Пиренеите към него, отчаяна, ала сдържана, леко помръкнала, може би вследствие на някаква болест или от непосилен труд — той не мислеше сега за това.

Крачеше бързо напред и назад. Отдавна вече бяха излезли в открито море. Нощта бе погълнала последните светлини на брега. Скоро и вечерната омара се разнесе съвсем. Не се виждаше никаква светлинна нито откъм сушата, нито от други кораби, навред пълна самота. Единствен португалският флаг беше осветен. Алфонсо търсеше по небето отделните небесни съзвездия, които добре познаваше още от детинство. Дали Южният кръст се вижда и в Мексико?

Той слезе в кабината и попита спътника си. Мексиканецът лежеше неподвижен, ала с отворени очи. Изправи се бавно и отвърна:

— Да. В южната част. В северната — не. — И той отново се излегна и не каза нищо повече.

Хората от тази страна явно не задаваха въпроси на непознати, ала и сами не разказваха много-много за собствения си живот. Това бе добре дошло за Алфонсо.

Когато влязоха в столовата, отново го заразпитваха: накъде пътува? Защо? По каква работа? Той бе подготвен за подобни въпроси. Добре, че бе живял известно време живота, за който сега още веднъж трябваше да разкаже най-подробно. Задоволи любопитството на спътниците си по всички линии.

След храна Алфонсо отново се изкачи на палубата. Оформи мислено началото на своя доклад. После се отдаде известно време — без някой да го дебне, без никакви опасности, само на мислите си за Селия. След това се върна в кабината за сън.

Спътникът му още не спеше; този път обаче той пръв заговори:

— На мен не ми пречи, ако пушите. Лежа, но не спя.

— Вие в Мексико ли живеете?

— Да. Заедно с брат ми сме управители на един голям магазин. Жена ми беше испанка по майчина линия. Единствената ни дъщеря, която умря наскоро, беше омъжена за португалец, преподавател по химия. Заради нея предприех това пътуване в такова неспокойно време. Дойдох късно, ала все пак навреме за погребението и панихидата ѝ.

Алфонсо изрече обичайните съчувствени думи. Учуди се на това, че човекът не пропусна да спомене в своя тъжен разказ, че в семейството му тече и испанска кръв. Той твърде много приличаше на индианец.

По време на пътуването Алфонсо отново си възвърна дълбокия сън. През следващата нощ обаче някой го разтърси; бе се промъкнал в тяхната кабина. В първия миг Алфонсо веднага си помисли да бяга, както бе навикнал през последните години. След това обаче се сети, че тук няма възможност за бягство, пък навярно няма и повод. Младият корабен инженер, португалец, с когото бяха играли заедно шах, го изведе навън на стълбичката.

— Трябва веднага да ви кажа какво съобщиха по радиото. Нещо ново се е случило в нашия свят. Открит е втори фронт! Съюзниците са акостирали в Нормандия!

Алфонсо изтръпна. Отидоха двамата с инженера в кабинката с преподавателя. Започнаха да търсят по картата местата, на които бяха акостирали съюзниците на нормандския бряг.

Офицерите и пасажерите се изплашиха, защото това означаваше, че съюзниците възнамеряват да унищожат заедно с русите Хитлерова Германия. Някой подхвърли, че работите скоро щели да се изменят, възможно е това да е само шахматен ход. Младият инженер, който бе открил заедно с Алфонсо по картата местата, съобщени по радиото, каза:

— Само че този шахматен ход ще коства много кръв.

Двете жени се разтрепераха от ужас и страх, когато заговориха за германските подводници, които сега сигурно претърсваха Атлантическия океан.

Долу в кабината мексиканецът каза, че за него животът и без това нямал вече никакъв смисъл, а Мексико било на страната на съюзниците. Варела не отвърна нищо. Новината го бе поразила. Ако Франция се освободи чак до испанската граница, вълненията веднага ще се прехвърлят и в неговата родина. Ако там все още има хора като него, които ще съумеят да намерят точните слова, подходящия призив!

Дали неговите другари в Мексико бяха подозирали нещо, когато му наредиха веднага да замине? Едва ли. Всички толкова време бяха очаквали втория фронт, че никой вече не допускаше, че той ще бъде открит на следващия ден. Откакто му бяха наредили да тръгне, бяха

минали седмици. Варела беше доволен, че в кабината им е тъмно, и се престори на заспал. Жените на масата се страхуваха за жалкото си съществуване. Жалко? Защо жалко? Ами аз самият? Нима съм готов да умра на последната отсечка, преди да съм видял отново Селия?

Да потъне безсмислено в океана, вместо да се бори у дома в планините, когато испанската съпротива ще се обедини с френската?... Така или иначе, сега вече бе само въпрос на време кога заедно със Селия ще заживее завинаги в Испания.

През всичкото това време той бе давал от себе си толкова много на живота и ето че сега най-после приближаваше мигът, в който той сам ще получи нещо от живота. Ала щом си помислеше за Селия, било тук в кабината или горе на палубата, измъчен, притеснен, разхождайки се напред и назад, веднага му се натрапваше мисълта за онова, което можеше да се случи у дома му, в родината.

IV

През последните години Селия се държеше външно спокойно. Дори не беше прекалено мълчалива. Разговаряше с Ана Мендес и с другите си познати за всевъзможни неща, за дрехи, за децата, за времето, за войната. Само който я познаваше добре, знаеше какво преживява младата жена.

Един ден Селия посети своите приятели семейство Мендес. Двете жени — Ана Мендес и Селия Варела, бяха изкарвали заедно прехраната си във Франция с шиене. Използувайки опита си по кройка и шев, веднага след пристигането си в град Мексико те откриха модно ателие.

Детето, което Ана бе носила по време на бягството им, вече се бе родило, по-голямото братче щеше скоро да тръгне на училище. Когато идваше на гости, Селия гледаше децата с дълбока болка. Антонио Мендес разбираше какво си мисли тя: Дали ще мога да видя отново мъжа си? Да имам дете от него?

Един ден през седмицата, когато бяха решили на заседание на ръководството да накарат Алфонсо Варела да пристигне, щом това бъде възможно, Антонио съпроводи Селия до автобуса. Алфонсо не само знаеше какво е положението в провинциите, граничещи с Пиренеите, но и в Каталония, и в Арагон, и в Баския, познаваше всички главни опорни точки в Испания, които сега застрашително бяха намалели.

Нощният площад Мелхор до Кампо бе почти безлюден. Стените се белееха под светлината на луната. Селия поглеждаше от време на време Мендес отстрани. Двамата се познаваха много добре. Бяха израснали като съседски деца. Тя попита ненадейно:

— Нещо ти тежи на сърцето. Какво има?

Антонио отвърна:

— Нищо ми няма, Селия, нищо.

Изведнъж Селия възкликна дълбоко отчаяна:

— Нещо се е случило с Алфонсо! — После се опита да се овладее и каза спокойно: — Не мога да понасям да криеш нещо от мен.

Антонио Мендес отвърна:

— Нищо не крия от теб. Нищо лошо не се е случило на Алфонсо.

Тя се замисли за миг. Под светлината на луната, на фона на бялата, обрасла с бугамбилии стена, лицето ѝ за миг заприлича на онова детско лице, пред което Антонио се бе спирал поразен посред игрите. Защото той още тогава бе разбрал, че у неговата приятелка в игрите има нещо особено, но какво точно беше то, тогава той не можеше да разбере и те продължаваха безгрижно играта си. Сега той си припомни тези мигове на смущение. С течение на годините бе разбрал какво го бе смущавало като момче: красотата, нейната красота, и може би нещо повече от красотата, което проникваше в душата ѝ, както проникваше и в неговата. Това именно го бе поразявало като дете и сега той си го припомни отново.

След кратко замисляне Селия каза:

— Щом като знаеш с такава сигурност, че той е добре, това означава, че си получил някакво сведение за него.

— Не съм. Моля те, съвземи се. — И той добави, страхувайки се, че е казал повече, отколкото трябва: — Не ме питай нищо. Не бива да споменаващ и името му. Дори само един намек, само споменаването на името му може да му навлече опасност.

Селия отвърна:

— Няма да питам за него. Ти обаче, приятелю мой, единственият истински приятел, когото имам тук, ти ще ми кажеш, щом чуеш нещо за Алфонсо!

— Ще ти кажа. А сега се успокой. Пак повтарям: съвземи се.

Тя скочи в автобуса и на тръгване извърна за миг лице към него. Като леко сияние се разнесе в нощния град отблясъкът от усмивката на лицето ѝ, усмивка на щастие и страх, на надежда и напразно очакване.

Той се питаше дали е издал с нещо решенията на закритото им заседание. Но не. Тя просто бе вникнала в интонацията на гласа му.

У дома жена му го попита:

— Ти влюбен ли си в Селия? Кажи ми го открито.

— Не съм.

— Намираш я по-хубава от другите жени, нали?

Той я погали по косата, отиде към леглата на децата, после отново пристъпи към жена си.

— Да. Намирам я по-красива от другите жени. Ала това съвсем не означава, че съм влюбен, съвсем не. Нима не ме разбираш?

Жената не каза нищо повече. Изглеждаше сериозна, замислена. После отиде да свърши нещо в кухнята. Накрая седна с ръкоделие в ръка на масата в стаята. Антонио Мендес четеше внимателно вестниците на испански и на английски език и подчертаваше едно или друго.

Той проследяваше фронта по картата.

— Червената армия навлиза с всеки изминат ден все по-навътре в Белорусия, ала нацистите, погледни тук, все още са в Днепърска област. Все още държат градове като Витебск и Орша.

Жената се наведе над картата, без да оставя ръкоделието си — не беше работа за ателието, а кърпеше някаква детска дрешка. Тя знаеше колко много Антонио обича да споделя с нея всичко. Каза, макар и меко и кротко:

— Когато една жена роди дете и отглежда две деца в непозната страна, след всичко, което ние преживяхме и което навярно ни предстои да преживеем, никак не е лесно да изглежда безупречно красива.

Антонио отвърна:

— За мен ти си чудесна. И същевременно най-добрата, най-милата.

Жената мълчеше. Антонио отново се надвеси над картата, говорейки сам със себе си:

— Сигурно вече преживяваме последната година на войната.

Всички членове на ръководството бяха вперили очи в устата на Мигел, сякаш събитието, което всички знаеха, бе станало действителност с тежки последствия, едва когато той заговори за него. Още преди заседанието те бяха разговаряли помежду си какво означава откриването на втори фронт за Испания и за самите тях. Мигел разясни най-важното със спокойни, съдържани думи. Накрая добави:

— Най-късно вдругиден, а може би още утре Алфонсо Варела ще пристигне във Веракрус.

Всички испански емигранти — от една или от друга група — живееха на местата, където се бяха установили, с полуразопаковани

куфари. Куфарите бяха част от мебелировката на жилищата им. Те не разчитаха да останат, а да се връщат. И ето, моментът бе дошъл. Щом западните сили са се съюзили със Съветския съюз и са се заели заедно да разчупят оста Германия-Италия-Япония, значи, дните на Франко са преброени. Преброени бяха и дните, които те трябваше да прекарат в емиграция...

— Алфонсо ще пристигне, добре — каза Хосе, — но кого ще изпратим в Испания?

В своя доклад Мигел бе твърдо убеден, че съпротивителните сили в Южна Франция скоро ще се обединят с испанската съпротива.

Хосе попита със своя провлечен глас:

— Ти сигурен ли си, че Франко вярва, че е настъпил краят му?

— Какво искаш да кажеш? Франко е коварен и жесток. Но не е глупав.

Решиха да изпратят колкото се може по-бързо подходящ човек в Испания, за да създаде там група от опитни другари, които да обединят силите на всички провинции. А те от своя страна трябваше да се вляят във въстанието в Северна Испания.

Хосе се обади отново със своя привичен спокоен глас, който действуваше почти предизвикателно именно защото се отличаваше от останалите:

— Да приемем, че събитията се развият така, както се надяваме. Кого ще изпратим?

Всеки беше готов да замине. Кой обаче щеше да бъде най-подходящият, за да се справи със задачата? Последва нов остър спор, прекъсван от тишина за размишление.

Най-после Мигел каза:

— Най-подходящ от всички ще бъде Алфонсо Варела. Трябва да го изслушаме, да преценим нещата и веднага да го върнем обратно с нови нареждания.

От всеобщото мълчание беше ясно, че Мигел е прав. Варела щеше да дойде от страната, която познаваше много добре, и след обсъждането ще трябва да се върне отново, така ще бъде най-правилно. Не бива изобщо никой да го види тук, ще докладва на ръководството и след като вземат ново решение, ще замине обратно за Испания.

Паспортът му естествено е издаден на определено име, свързано с определена професия. В такъв случай той ще трябва да живее тук така, както го изискват данните от паспорта му. Доверен човек във Веракрус ще го посрещне и ще го изпрати веднага на уговореното място...

След като всичко бе уточнено, другарите се разотидоха помълчаливи от обикновено. Антонио Мендес задържа Мигел. Изля пред него грижата си. Мигел отвърна:

— Въпреки това не е възможно Селия да научи за пристигането му.

— Не е възможно тя да не научи — отвърна Антонио Мендес.

— Твой дълг е да не й кажеш нищо.

— Дори аз да не кажа нищо, тя ще го прочете по лицето ми.

— Глупости. Тя и без това непрекъснато дебне лицето ти за новини. Ти ще мълчиш.

— Чуй ме, Мигел...

— Тя никога няма да научи, че той е бил тук.

— Аз си залагам главата за Селия. Щом знае, че ще навреди на мъжа си макар и с една дума, тя никога няма да се изпусне, нито дори насън или на разпит.

— Ех, Антонио, за какво ми е необходимо на мен, пък и на всички ни ти да си залагаш главата?

— Тя просто гасне из ден в ден пред очите ми. Живее само с надеждата, че ще го види отново.

— Тя наистина ще го види отново. Ние всички ще се върнем в родината.

— Мигел, ти можеш ли да заложиш главата си за това?

Двамата се погледнаха в очите. Помълчаха.

После Антонио подхвана отново:

— Да говорим само за Алфонсо. Да види отново жена си, колкото и за кратко да е, за три дни, за един ден макар, за него това би било извънредно голямо насърчение. То ще го накара да понесе полесно пътуването дотук и пак обратно.

Мигел каза:

— Алфонсо няма нужда от никакво насърчение.

— Има нужда, има. И той е човек. Предстои му толкова трудна задача. И толкова трудни неща е преодолял. И той има нужда от

искрица радост, от една само искрица радост.

Антонио видя, че Мигел се замисли. Надяваше се с цялото си сърце, че другарят му няма да пристигне и да се върне обратно, без да се срещне със Селия, макар и за кратко.

V

Алфонсо беше свикнал да потиска чувствата си още в зародиш, преди да са го овладели. Инак той щеше да изпита дълбоко разочарование при пристигането си, след като провериха документите му. Селия не го чакаше. Беше дошла да го посрещне една възрастна жена с набръчкано жълтеникаво лице. Беше мексиканка, ала облечена по европейски — тук казваха „по американски“.

Жената го поздрави с „добре дошъл“ и докато вървеше край него, му обясни, че той ще трябва да потърси в град Мексико собственика на един магазин за домашни потреби, които тук се наричали „тлапалерия“, на улица Букарели и да попита веднага собственика дон Пабло за предварително поръчаните различна големина сита. Този дон Пабло щял да му каже всичко необходимо. Алфонсо повтори указанията.

Докато влакът пътуваше нагоре по височината, Алфонсо си мислеше в купето:

„Предишният ми живот явно продължава и тук с всички необходими мерки за сигурност.“

В купето имаше една североамериканска двойка с дъщеря им. Лицата на жените бяха изгладени като дрехите им.

Майката и дъщерята непрекъснато се учудваха на нещо, което тук не било същото като у тях. Бащата, за сметка на това, не се учудваше на нищо. Един друг пътник — мексиканец, така много приличаше по мълчаливостта си на спътника на Алфонсо от парахода, че той едва не се здрависа с него.

Възклицанията на американците, които се притискаха о прозореца, привлякоха вниманието и на Алфонсо. Два самотни снежни върха се издигаха между небето и земята. Той не си помисли за Пиренеите, защото тукашните снежни върхове бяха несравними — самотни и далечни. Те го изненадваха, вдъхваха му спокойствие навярно защото го накараха несъзнателно да почувствува, че се издигат така от незапомнени времена — двама самотници — и ще продължат да се издигат и занапред.

При един кратък престой си купи вестник. Както отдавна си го беше казал сам, Атлантическият вал на нацистите се бе оказал само празни приказки. Съюзниците бяха навлезли вече във Франция. Бяха завзели Руан. Камбаните ще възвестят освобождаването на Париж, мина през ума на Алфонсо, както и нашето.

Той беше толкова изморен, че съзнанието му се замъгли. В полусън си припомни, без никаква връзка, младото дръзко и някак си зло лице на моряка, заедно с когото бе връзвал въжа на палубата на транспортния кораб „Санта Исабел“. Видя съвсем ясно младежкото, но вече озлобено лице. Дали и това въже беше от същите влакна, които го бяха изпратили да закупува тук? Сигурно не. Инак фирмата не би се славилa с изключителните качества на своята стока. А морякът бе казал бързо с кос зъл поглед:

— Слушай, не искам да разговаряш с мен!

Алфонсо бе избухнал в смях.

— Въобще нямам намерение да разговарям с теб. Ти какво искаш в същност?

— Знам те аз какъв си! Много добре те виждам що за стока си! Каквото и да правят с нас тук на кораба, тяхна си работа! Не искам да си имам никакви неприятности. Няма и гък да кажа. Искам само да се върна по живо по здраво у дома.

Алфонсо се разсмя още веднъж.

— Че кой ти пречи? Аз най-малко.

— Виждам те аз какъв си. Вечно правда търсиш! А аз искам спокойствие. За мен няма справедливо и несправедливо спокойствие. Спокойствието си е спокойствие. Затова мен не ме забърквай.

— Но ти какво искаш? Аз въобще нямам никакво намерение да се захващам с теб.

— Имаш ти, имаш. То си личи.

— И какво ми личи?

Младежът не бе отвърнал нищо. Двамата бяха продължили мълчаливо да връзват въжата. Алфонсо се попита:

„Какво ли ще си помисли той днес, когато всичко се започне?“

Имаше нови вестници. Алфонсо изведнъж се разсъни съвсем. Преведе на американците с бедните си познания по английски: Френската съпротива помагала навсякъде на съюзническите сили... Сърцето му отново се сви:

„Защо тъкмо сега аз съм тук?“ Реши да не мисли за нищо друго, а само за доклада, който щеше да изнесе скоро, за да могат по него другарите му да си направят изводи за новосъздалото се положение. Сега всяка дума щеше да бъде решаваща, тъй като предстоеше обрат.

В град Мексико той потърси указаното предградие и улицата. И тук, щом отметнеше глава назад, виждаше да се издигат като неизменни свидетели на всичко двата високи планински върха.

Магазинът на този дон Пабло явно имаше голяма клиентела. Алфонсо се нареди сред чакащите. В същност блъсканицата бе само привидна. Наредилите се на опашка даваха преднина на онзи, чиято покупка им се струваше бърза. Един нахален младеж поиска тирбушон за баща си, като подхвърли, че той самият предпочитал да удря бутилката о стената, докато тапата излезе сама.

— Знам, знам — каза дон Пабло, — само не мога да разбера защо му са на баща ти толкова много тирбушони?

След това една жена с малко дете, превързано с ребосо през врата ѝ, и друго по-голямо, хванало се за ръката ѝ, поиска плахо един тиган и започна да върти в ръка предложения ѝ, преценявайки ще ѝ стигнат ли парите, докато дон Пабло рече полунетърпеливо, полудобродушно:

— Остатъка ще ми платиш, като вземеш заплата!

После той бързо продаде с лека шега една градинска ножица на една красива, облечена по последната мода жена.

Алфонсо попита пристигнали ли са най-последно различните големини сита, които той бе поръчал.

— Да, пристигнаха с последната пратка. Гледайте да вземете всичко веднага, господин Гомес — каза дон Пабло. — Ето ви сметката. Докато вие платите, моето момче ще отнесе покупката ви в колата. На ъгъла на улица Рио де ла Плата, нали?

— Да. Благодаря.

— На вашите услуги.

Междувременно зад гърба на Алфонсо се бе струпала нова тълпа купувачи. До колата се стигаше за няколко минути към центъра на града. По паважа се бяха наредили момичета с плитки, които продаваха домати, лимони, всякакви корени. Над огньовете от дърва печеха месо, кафявокожи и смугли хора се трупаха наоколо през обедната си почивка. Макар че също беше гладен и винаги се

чувствуваше истински пристигнал на някое ново място едва след като се нахранеше, сега Алфонсо нямаше никакво време за това. Всичко наоколо той възприемаше като разпокъсани сънища малко преди събуждането, когато на човек все още не му се става, макар че трябва.

Момчето бе оставило ситата в колата. Пътуваха двадесет минути. После Алфонсо трябваше да се прехвърли. Едва в новата кола той най-сетне видя познато лице. Вътре беше Хосе със студената и суха подигравателна гримаса на лицето, която той си бе наложил, след като бе успявал толкова често и толкова дълго време да остане хладнокръвен и дързък при всички хайки и разпити, само на крачка от смъртта.

Хосе прегърна Алфонсо. Каза:

— Ще пътуваме още един час. После ще се видиш с Мигел и с някои други. — И добави: — Както виждаш, аз съм още жив. Измъкнах се от лагера, преди да ме пипнат немските окупатори. И пристигнах тук с най-последния параход.

Алфонсо вметна:

— И Селия дойде с последния параход.

Хосе отвърна само: „Да!“ — с тон, който се стори предизвикателно сух на Алфонсо.

Алфонсо усети как сърцето му се сви от страх. И все пак му беше неприятно да разпита Хосе за жена си. Хосе мълчеше упорито. Той не знаеше за тайното кратко свиждане, за което Мигел най-последно бе дал съгласието си.

Пристигането на Алфонсо не бе вълнуващо събитие за всички само защото се бе случило в този момент. Всеки куриер от Испания означаваше за един малка нивичка или градина с маслинови дървета, или градинка във вътрешен двор, за друг — отекващи стъпки по паважа на някой град или порта на завод, или вратичка на работилница. Сега по-ясно от всеки друг път около новодошлия витаеха, сякаш получили криле, много образи на мъртви и живи хора.

Всички запрегръщаха Алфонсо, отрупаха го с въпроси. Мигел прекъсна поздравленията почти грубо:

— Всяка минута ни е скъпа. Започвай, Алфонсо!

Алфонсо се замисли за миг така напрегнато, че чак усети болка, после изложи всичко необходимо. Последваха въпроси, едни твърди като удар с камък, други неуверени, таени дълго време в душата...

Мигел си бе отбелязал точките, които бяха останали неясни за него в доклада на Алфонсо.

Накрая на няколкочасовото съвещание Алфонсо се съгласи с направеното от Мигел предложение. Действително никой не бе подходящ от него самия да се върне веднага обратно в Испания. Още по време на обсъждането и разумът, и сърцето му бяха подсказали същото. Той не намираше думи да изрече желанието, което сега го бе овладяло с още по-голяма сила.

Мигел каза между другото, сякаш Алфонсо го бе попитал за това:

— И така, привидно ще трябва да закупиш стоката за твоята корабостроителна фирма, за да не би да те следят. Най-много след десет дни заминаваш обратно. Би било по-добре да тръгнеш след десет минути. От нас да мине обаче, ще ви оставим, на теб и Селия, три дни да се видите. Намерили сме ви и място — в покрайнините на Таско. Тя ще бъде там, когато пристигнеш. Оттам ще дойдат да те вземат. Ясно ли е, братле?

— Ясно.

VI

Селия скочи, когато чу приближаващата се кола, и посрещна Алфонсо на вратата. Веднага влязоха в прохладната, обляна в слънце градина. И двамата имаха чувството, сякаш никога не се бяха разделяли. Та нали и по време на Гражданската война трябваше дълго да чакат за всяка среща и щом се видеха, забравяха тревожното чакане?

Алфонсо бе решил въобще да не мисли за неизбежната бърза раздяла през тези два дни. Смяташе да каже за това на Селия едва последния ден, един час преди да дойдат да го вземат. Нямахше нужда от голямо усилие, за да изпълни намерението си. Така се бе случвало при всяка негова кратка отпускат. Тогава той забравяше онова, което бе преживял и което му предстоеше да преживее.

Влязоха навътре в градината. Дългите ивици на утринните сенки на дърветата не затъмняваха градината, напротив, от цветовете на акарандата се излъчваше нежна светлосиня светлина, сивите тънки стволове на дърветата блестяха, а евкалиптовите и пиперените дървета поглъщаха само толкова слънце, че под тях се усещаха приятна хладина и светлина. Винаги когато Алфонсо се връщаше от фронта за кратка среща, погледът му биваше ясен, ясни бяха и сега светлите му очи, чак до дълбините, светлина огряваше и всичко наоколо, накъдето те погледнеха.

По време на Гражданската война Селия бе работила като машинописка в щаба зад фронта и когато фронтът се изтегли на север, канцеларията на щаба също мина на север... Техните срещи бяха винаги ненадейни и съвсем неопределени.

Сега тя отметна глава назад и погали челото му, за да отпъди всяка грижа, която се криеше там, ала в момента той не се чувствуваше особено потиснат от никаква мисъл.

Стопанката ги покани на трапезата.

— Ще седна за малко при вас, ако разрешите.

Защо не? Те имаха предостатъчно време. От масата се виждаха блестящите капчици вода в градината. Стопанката каза, че крановете

на оросителната система били отворени, ала всички в дома трябвало да се съобразяват с определените часове за ползуване на водата. Нейният съпруг, който бил лекар, излекувал на времето сина на началника на водоснабдяването; в техния град имало такъв началник, който държал ключовете на водопровода и го отварял в определени часове, жените от града обаче трябвало да ходят за вода на голямата чешма, а на нея от благодарност той й разрешил да има собствена чешма, както и на четири-пет други къщи. Големият хотел отсреща пък си бил построил душове и бани за някаква огромна сума.

Тъй като гостите мълчаха, защото историята за началника на водоснабдяването отвлече мислите им до една граница, която при сегашното си положение те нямаха право да прекратят, стопанката продължи:

— Четох, че едрите земевладелци, които сега отново са собственици на земята си в Испания, така пускали водата по време на сушата, че тя да напоява само техните земи, а по малките нивички цъцрели само вадички.

— Изглежда, че там отново е така — каза кратко Алфонсо. И по-силно от желанието му да не мисли сега за нищо друго освен за тяхното щастие, го овладя мисълта:

„Така е там сега, ала няма да трае дълго.“

Алфонсо погледна Селия. Лицето й беше безгрижно. Тя навярно не бе и слушала разговора. А стопанката на дома си помисли, че никога досега не е имала толкова весели гости.

След храна двамата не отидоха в градината, а минаха най-напред през шосето и превалиха баира. Там имаше една нива с царевица, а по-нататък бедно селце. За огради служеха огромни кактуси. Алфонсо искаше да разпита Селия, която вече добре познаваше страната. Ала съвсем неочаквано Селия попита него:

— Знаеш ли нещо за майка ми?

— Откъде мога да знам? — отвърна той.

— А за семейство Гайтан?

— Откъде да знам?

При тези думи тя се вкопчи в него, сякаш ги грозеше опасност да изменят на щастията си и да се изгубят сред мрака. А мракът се бе спуснал изведнъж. Между хълмовете едновременно с Вечерницата

блесна светлинка. Селото беше толкова бедно, че почти не се виждаха никакви светлини, докато небето се покри изведнъж с хиляди звезди.

Върнаха се у дома, в своя дом, който сега бе малката гостоприемна къща с градината. Истинско чудо бе, че те двамата отново се бяха намерили между живота и смъртта сред този размирнен безумен свят.

Следващият ден беше по-хубав от всички досега. Селия каза:

— Дъждовният период току-що приключи. Всичко цъфти. Слънцето още не е горещо, а е само ясно и прохладно.

На третия ден двамата се разхождаха бързо напред и назад по пътеката в градината. Тя бе облегла лакътя си върху неговата подкрепяща я ръка. Ненадейно той заговори:

— Селия!

Гласът му беше съвсем променен. Тя се извърна бързо, сложи ръка върху устните му и каза:

— Знам какво искаш да ми кажеш. Няма защо да го казваш, аз го знаех още преди да дойдеш. Ала не исках да съкращавам с мисли за раздялата малкото време, което имаме. Ти трябва веднага пак да си вървиш.

Той също не се учуди. Каза само:

— На времето, когато се разделихме, аз ти обещах, че ще се видим отново, и удържах обещанието си. Сега пак ти го казвам. Само че този път няма защо да идвам аз. Ти ще дойдеш при мен.

Тя го съпроводи до вратата на градината, когато колата пристигна. На стопанката тяхната раздяла се стори толкова безгрижна, че тя само попита:

— Той ще дойде ли да ви вземе?

Селия отвърна:

— Още не знам дали аз ще отида при него, или той ще дойде да ме вземе.

VII

През следващите седмици Селия успя да се овладее напълно; не поставяше излишни въпроси, на които Антонио Мендес нито желаше, нито можеше да отговори. Преди тя беше весела и общителна, сега само привидно беше весела и общителна и особено в модното ателие, което държаха двете с Ана Мендес. Имаха добра клиентела. Останеше ли сама, Селия преглеждаше внимателно вестниците. Те пишеха подробно за освобождението на Франция от нацистите, за напредването на Съветската армия от Изток на Запад. На 20 юли 1944 година големи заглавия обявиха: „Безуспешен атентат срещу Хитлер!“ Нацистите бяха застрашени, ала все още не искаха да се предадат.

В Мексико приемаха за законно правителство на Испания емигрантското, а не Франко. А Селия се осведомяваше не само от вестниците какво става в Европа след откриването на втория фронт и не само чрез срещите си с другарите, които все така се вълнуваха и надяваха, а и от други, странични хора, с които случайно се бе запознала благодарение на шивашкия си занаят.

Една от техните клиентки правеше чести и богати поръчки в ателието. Вкусът ѝ напълно съвпаднаше с вкуса на Ана Мендес и на Селия Варела. Семейството на клиентката беше от Канада. Съпругът ѝ беше син на заможни родители, беше следвал във висши учебни заведения и говореше няколко езика. Отначало той бил съсобственик на едно издателство, ала скоро поел дипломатическата кариера; в момента беше посланик на своята страна в Мексико.

Селия почти не задаваше въпроси, макар че двете жени, които бяха на една възраст, обичаха да пият заедно кафе и да разговарят. Така канадката, госпожа Дюверже, покани веднъж Селия да им гостува в тяхната вила в Куернавака, за да могат двете да обсъдят там обстойно целия гардероб на госпожата — от костюмите до вечерните тоалети. Мъжът ѝ Робер бил получил поръчение да замине заедно с новото посолство на Франция веднага щом там се сложи край на последните бъркотии. Най-после тази ужасна война и фашизмът щели да бъдат ликвидирани в Европа. Съпругът ѝ, заяви госпожа Дюверже, щял да

бъде доволен, ако Селия се съгласи да им гостува няколко дни, тъй като и той щял да има възможност да упражни малко с нея своя испански, който щял да му бъде необходим по-късно за службата.

Госпожа Дюверже често казваше, че е благодарна на щастливата случайност, отвела я в модното ателие на двете испанки. Тя знаеше, че след победата на Франко Селия се е прехвърлила във Франция през Пиренеите, а оттам — в Мексико. Възхищаваше се от умерената веселост на Селия след всичко преживяно както и от нейната външност, и от вкуса ѝ.

Антонио Мендес посрещна дори с известно облекчение временното заминаване на Селия. Тя действително нищо не питаше, ала той имаше чувството, че непрекъснато чете върху лицето ѝ нейното мълчаливо, но вечно напрегнато очакване. Самият той беше напрегнат, почти отчаян. Отдавна вече бе изтекъл срокът, в който Алфонсо трябваше да им съобщи, че е пристигнал благополучно в родината. Такова съобщение обаче не се получаваше и в никой доклад от родината не се споменаваха нищо за него. Почти всяка новина, която достигаше до тях по един или по друг начин, беше винаги двусмислена и съдържаше нещо, което все повече усилваше тяхната надежда, почти, но винаги само почти, докато пристигнеше друга, съдържаща нещо уклончиво и несигурно, което донякъде бе проличало и в първата.

Мигел не вярваше, че Алфонсо е могъл вече да се включи във въстанията, избухнали на север, или да има нещо общо със стачката в Астурия; по това време той сигурно е бил все още по път. Научил обаче, че приятелят на Алфонсо, който му беше същевременно и свързка, е бил арестуван. Малко след това бяха арестувани и двама ценни, еднакво разумни и предпазливи другари. Изглежда, мислеше си Мигел — ала той съвсем не беше сигурен в този тежък извод, за да може да го зададе дори като въпрос на някой от другарите си, — че Франко е започнал да действа особено решително и жестоко именно сега. Това не е някой хищен звяр, който удря диво около себе си с последни сили. Това е опасен хищник, готов винаги за скок. Франко е сигурен в себе си. Той има здрава опора, сериозна поддръжка. Американците ли? Наистина по това време те се биеха заедно със Съветския съюз срещу Хитлер. Само че нашият осведомител намеква за някакви преговори, които, изглежда, се водят между франкистите и

американците. Понякога някой нелегален знае повече от посланика в неговото посолство, някой нелегален в някое пристанище, предприятие или хотел...

Антонио Мендес се стъписа, когато една вечер тоя и жена му Ана седяха мълчаливи, замислени всеки за нещо свое, и тя каза, че Селия сигурно очаква дете. На неговия вълнуващ въпрос тя отвърна:

— То й личи, когато наблюдава нашите деца, пък се вижда и по лицето й. — И след малка пауза добави: — По-рано тя ми беше заявила веднъж, че иска и ще има дете единствено от Алфонсо.

Антонио се изплаши. Той не бе произнесъл нито дума пред никого, дори и пред жена си, за краткото пребиваване на неговия приятел тук. Не можеше да повярва, че Селия би споделила нещо.

В мисълта на Ана се събираха много нишки, които тя разплиташе наум. Преди седмици, може би бяха минали и месеци, мъжът й се бе замълчавал доста често и упорито; по същото това време той бе заминал при Мигел някъде извън града. От подобни срещи той се връщаше обикновено възбуден и винаги чувствуваше нужда да сподели нещо с нея. А нали по същото време и Селия бе заминала нанякъде за няколко дни под претекст, както сега, че ще гостува на семейство Дюверже в Куернавака? След това тя се бе сторила на Ана съвсем променена, и то по необясними причини. Сега вече Ана беше сигурна. Куриерът, когото очакваха тогава, е бил Алфонсо. На своя съпруг Антонио Ана каза само:

— Не. Селия не е споделила с мен нито дума.

След това и двамата замълчаха...

Невъзмутима, спокойна и весела се стори на всички във вилата в Куернавака гостуващата им Селия. Госпожа Дюверже знаеше, че тази прелестна и винаги любезна шивачка не е упражнявала открай време този занаят, макар че имаше истинска дарба за него. Тя знаеше също така, че Селия е републиканка и че живее тук в емиграция. Селия си позволяваше само от време на време да спомене някоя и друга дума за миналото и за бягството си, като например:

— Това манто, което обличам тук понякога, от една страна, защото ми е спомен, от друга, защото все пак ми е необходимо, когато неочаквано стане студено, го носех по времето, когато се прехвърляхме през планината във Франция.

Тогава госпожа Дюверже си помисляше:

„Смела жена и винаги весела“ — ала не питаше нищо. Сега тя беше решила да изпрати на Селия нова клиентка. Във вилата бяха дошли на гости и двама съпрузи — мъжът бил сътрудник на Дюверже в издателството. Сред гостите бе и един съвсем млад канадец на име Хенри Филд, който щеше да заминава заедно със съпруга на госпожа Дюверже за Европа.

Хенри Филд, който говореше добре френски, искаше да усъвършенствува и своя испански. Сега вече беше почти сигурно, че Дюверже ще бъде назначен посланик във Франция, а Хенри Филд — негов аташе. Бяха ги предупредили, че е полезно да знаят за работата си и испански.

Хенри Филд имаше съвсем младежки вид. Издателят от своя страна приличаше на учен. Жените разглеждаха модни списания. Хенри Филд често прекъсваше техния разговор, като гледаше Селия и никак не криеше, че тя му харесва.

На трапезата той седеше между нея и съпругата на издателя. Тук имало най-добра възможност, заяви той, да упражнява своя испански. И Селия се зае да му обясни разликата между испанския език в Мексико и в Испания.

По време на яденето пиха доста. След това мъжете продължиха да пият. Хенри Филд опита различни питиета, докато най-накрая се установи отново на своето уиски. Селия усмихнато го подкани да се въздържа. Тогава той решително остави шишето си сред мъжката компания, която се бе образувала междувременно. Селия прелистваше ту някой моден журнал, ту някое списание. Звънкият младежки глас на Филд често долиташе до тях:

— Борби с бикове. Прадо, Ескориал! Аз твърдо се надявам, че скоро ще им видим сметката! — И малко по-късно: — Ужасно хитра лисица е тоя Франко. Изпрати на Хитлер своя син легион, докато самият той остана въвн от играта. Запази неутралитет в тази проклета война.

Селия не отместваше поглед от едно списание, сякаш нещо съвсем необикновено бе привлякло вниманието ѝ. Домакинът Дюверже, бъдещият посланик, заяви:

— Той е затворил херметически северната си граница и оттам не може да мине нито човек, нито оръжие. Потушава най-жестоко всяко недоволство сред баските и каталонците.

Издателят каза спокойно:

— Сега там сигурно затварят и избиват много повече хора, отколкото в края на Гражданската война.

Младежки звънкият глас на Хенри Филд надвиши без никакво напрежение останалите гласове:

— И то без никой да му попречи. Именно защото запази неутралитет по време на войната, тая хитра лисица, тоя шмекер, точно това имах пред вид преди малко, успя хем да не се компрометира, хем да не се присъедини към немците и към италианците. Затова сега американците могат спокойно да преговарят с него. Ех, Дюверже, кога най-после ще ни изпратят в Мадрид?

Селия бе прелистила няколко страници и сега гледаше втрещено някаква нова снимка. От възбуда Филд неочаквано скочи, допря за миг главата си до главата на Селия и се върна отново на мястото си. Селия смачка нещо в ръката си.

— Моля, моля! — извика засмяна госпожа Дюверже. — Това е нашата рисунка!

Селия заоправя старателно листа хартия. При това си мислеше:

„Какви мерзавци са тия мъже! Колко е гаден този Хенри Филд! Безразсъден, глупав, тъп! Никаква вяра, никаква цел. Само да получи назначение за Мадрид. Това е неговата цел — да запази мястото си като аташе. Всичко друго му е безразлично.“

VIII

Всичко, на което Мигел и другарите му се бяха надявали, дори бяха сигурни, че ще се случи, не стана. Франко пазеше неумолимо отново възстановената власт на господарите.

Ала хората не се отказват така лесно от съкровения си надежди. Не се свиква с големите разочарования. Отчаяние, очакване, ново отчаяние и нова надежда четяха другарите взаимно по лицата си. Докато най-последно в измъчените им сърца, в уморените им мозъци се загнезди увереността, че все още е рано да мислят за завръщане в родината...

И все пак онова, което ставаше или не стана в Испания, не беше обяснение защо нямаше никакви новини от Алфонсо Варела. Той отдавна вече трябваше да се обади, освен ако, да, освен ако не са го хвърлили в някой претъпкан затвор, в очакване на присъда, задържан може би още при пристигането си.

Сега вече всички разбраха, че Селия очаква дете. Въпреки отчаяната надежда за завръщане в родината и огорчението, че отново за сетен път трябва да се откажат от тази мисъл, техните ежедневни предположения за това и онова продължаваха както във всяко голямо семейство — за всевъзможни важни и маловажни случки. Току някой кажеше на друг:

— Значи, тя все пак си е намерила приятел.

— И добре, че е така.

— Не знам. Точно за Селия това ми се струва някак странно.

— Дали е испанец?

— Толкова много чужденци посещават тяхното ателие. Освен това тя самата ходи в различни семейства. Може някъде да се е породило някое увлечение.

— О, не вярвам, за Селия съществува само любов, никакви увлечения.

— Ще го научим някой ден.

Селия се бе пренесла в жилището на Хосе Батиста, тъй като там се бе освободила едната стая. Колкото и пресметливо студен и

подигравателен да изглеждаше той, предизвикателен, твърд — с течение на времето в ъглите на устните му се бе загнездила някаква насмешка след всички преживени разпити и бягства, — у дома Хосе беше много грижовен глава на семейство. Грижеше се непрекъснато за жена си и за дъщеря си Габриела. Когато хората заговориха упорито за Селия и за предполагаемия баща на детето ѝ, Хосе си спомни как му бяха заръчали да откара Алфонсо Варела с най-голяма предпазливост с една кола вън от града, за да се срещне там с Мигел. Той си каза:

„По време на своето кратко пребиваване тук той се е срещнал с жена си. Може би другарят, който твърдеше, че е срещнал Алфонсо в тъмното, се е натъкнал на него случайно.“

Дъщерята на Хосе, Габриела, която беше още съвсем млада, се бе влюбила лудо в един мексиканец. Баща му притежаваше доста надолу на юг ферма, та синът често идваше в града да търгува с тютюн. Негова роднина била съученичка на Габриела, ала приятелството между двете момичета скоро охладняло, щом синът на тютюнопроизводителя престанал да ухажва далечната си братовчедка и неочаквано бе решил твърдо да се ожени за младата испанка.

Баща му беше страстен привърженик на президента Карденас, който бе национализирал чуждестранните нефтени компании. Фермата му не беше голяма и изискваше доста труд и грижи. Семейството беше порядъчно, Хосе Батиста не можеше да отрече това, ала все пак те бяха извънредно чужди както за него, така и за жена му. А ето че дъщеря им така неочаквано се бе привързала най-сериозно към хубавия горд момък. Теглеше я много по-силно към фермата на юг, отколкото да се завърне обратно в родината, която тя бе напуснала като малко дете.

Пред любовта ѝ бе отстъпила и мисълта, че ще трябва да пусне корени далеч на юг в тази страна, далеч от родителите и от най-близката си среда. Хосе, баща ѝ, страдаше дълбоко от това, че неговият собствен живот, с всички преживени опасности, с бягството, арестуването, повторното бягство, за които той често ѝ бе разказвал, съвсем нямаха върху Габриела такова силно влияние, както той се надяваше; тя много лесно преряза нишките, които я свързваха с другарите по съдба, явно не държеше на тях, нито пък имаше чувство за общата им емигрантска съдба.

След женитбата на Габриела, която Хосе и жена му преживяха твърде болезнено, Селия се пренесе в стаята на дъщерята. Никъде

другаде нямаше да намери по-подходящо жилище за себе си и за бъдещата си рожба. Тя дори успя донякъде да поутеша Хосе:

— Защо се оплакваш? Та това са свестни хора. Габриела обича момчето, то също я обича. Тя беше дете, когато ние трябваше да бягаме от родината.

— Нима ти, именно ти ми казваш това? Нима и според теб всичко, което тя знае за мен, за всички нас, няма никакво значение за нея?

— Има си то значение, има, постепенно, по-късно, тя ще го почувствува. А там, във фермата на своето ново семейство, ще разказва за всички нас.

Сега Селия и Ана Мендес бяха затрупани с неочаквано много работа в ателието си. Получаваха поръчки преди всичко от канадката. Тя, изглежда, почти не бе забелязала, че отношението на Селия към нея бе охладняло след гостуването ѝ в тяхната вила.

Откриването на ново посолство в Париж се бе позабавило. Госпожа Дюверже поиска съвет от Селия какви дрехи ще ѝ бъдат необходими, за да пристигне добре облечена в този град, за който, както всеки знае, се говори, че отдавали голямо значение на това.

Селия имаше нужда от пари, имаше нужда и от работа, за да няма време да се задълбочава в отчайващите си мисли. Детето ѝ трябваше да бъде весело и здраво. Не питаше никога за Алфонсо, беше убедена, че щом научи нещо за него, Антонио Мендес ще ѝ го каже. Антонио пък се измъчваше от нейното храбро мълчание. Понякога дори сам се питаше, макар и само за миг, дали не би било по-добре да я излъже, че е пристигнала новина от него, вместо да се придържа строго о жестоката истина. Защо не съобщила дори дали той е пристигнал? Нима са го арестували още при стъпването на родна земя? Или пък, тъй като са арестували другаря му, той не е заминал на юг, или може би не е жив вече? Или пък лежи някъде в затвор?

Ала той се отказа да съчинява лъжи само защото погледът на Селия го измъчваше...

И ето през последната зима на войната, малко преди да роди Селия, от Франция пристигна изчерпателно съобщение, че Алфонсо е пристигнал благополучно, само че не се знаело къде живее сега и така било по-добре. Малко по-късно пристигна и писмо от сестрата на Ана, която беше омъжена за французин и която бе помогнала на двете жени

след пристигането им във Франция. Тази именно сестра те използваха от време на време за препращане на пощата им.

Още при пристигането бяха предупредили навреме Алфонсо да не се обажда във фирмата, търгуваща с корабно оборудване. Ходили били да питат там за него и сега полицията го дебнела. По време на разпит, след побой, един другар бил произнесъл неговото име, тъй като смятал, че той е вън от страната и е на сигурно място. Затова сега Алфонсо трябваше да продължи живота, който бе водил преди своето заминаване. Под чуждо име, местейки се от град на град.

— Ние ще го видим отново твоя татко, сигурно — успокояваше Селия нероденото си още дете.

Тя беше сигурна, че детето ще бъде момиченце. Щеше да се казва Луиза.

Съветската армия си проправяше път на Запад. През август Париж бе освободен. През декември обаче Хитлеровият генерал Рундщет бе забавил за известно време войната с цената на много убити и осакатени. От кръвта, която тогава бе пролята в Ардените, нацистите почерпаха още веднъж няколко капки надежда...

Бягайки, Мусолини бе заловен и разстрелян заедно с любовницата си недалеч от швейцарската граница; обесили ги след това един до друг с главата надолу. Хитлер се бе самоубил в своя бункер, когато съветските войски завзеха Берлин. А Франко си седеше в Ескориал. Всяка година празнуваше тържествено деня, в който бе пристигнал в Испания със своите марокански полкове.

Детето на Селия видя светлината на белия ден през март 1945 година — шарена светлина, с мрачни и с ярки петна, сякаш прозираща през короната на огромно дърво...

IX

Селия измисляше модели и шиеше в ателието и през следващите няколко години. Беше все така спокойна. Ала сега беше и притихнала.

Една вечер тя остави детето си при госпожа Батиста и както често правеше някога, отиде да посети семейство Мендес.

Двамата Батиста се бяха привързали силно към Луиза, както едно време бяха привързани към собствената си дъщеря Габриела, и както сигурно още държаха на нея. Луиза бе станала вече на четири години. Беше весела, каквато бе и майка ѝ на времето. Отдавна вече я пускаха да играе със съседските деца. Тя често лудуваше и сама, въртейки се безшумно като лист, необременена от грижите на възрастните...

Селия се зарадва, че завари Ана сама.

— Дошла съм да поговорим. Ние двете с теб отново сме отрупани с работа и в ателието, и у дома за нашата госпожа Дюверже, а сега пък и за приятелката ѝ.

Ана Мендес каза сухо:

— Ту вечерна рокля за едната, ту следобеден костюм за другата. Госпожа Дюверже писала на приятелката си, че в Париж полите съвсем не били толкова широки, колкото се предполагало тук, когато станело дума за френската мода. Помоли ме да ѝ купя още два метра плат от същия магазин...

Селия каза:

— Трябва да те попитам и затова именно прескочих дотук, как преценяваш ти госпожа Дюверже, искам да кажа, като човек?

— Като човек ли? Какво имаш пред вид?

— Ами ето какво, Ана. — И тя заразказва бързо и възбудено, че най-после получила първото писмо от Испания чрез собственика на магазина Дон Пабло, чийто адрес дала на своята приятелка Жаклин в Париж. Писмото от Испания ѝ било изпратено чрез тази Жаклин и било писано от нейната леля Хосефа, за която тя едва си спомняла. Майка ѝ живеела сега при лелята, при по-възрастната си състоятелна сестра. Лелята ѝ пишела, че прибрала майката на Селия в своята вила. Ала нещастната жена била смъртно болна; единственото ѝ съкровено

желание било да види още веднъж любимата си дъщеря. Понякога дори си въобразявала, че е достатъчно само да повика Селия, защото отдавна вече не разбирала, че дъщеря ѝ живее толкова далеч. Впрочем и тя самата, Хосефа, не разбирала това. И бе прибавила в писмото: „Ако искаш още веднъж да видиш майка си, трябва да дойдеш веднага.“

— Но тук нямаме консул на Франко — каза Селия. — Не ми се вярва испанският консул в Париж да ми позволи да се върна в родината. Дори френският консул тук в Мексико не пуска никоя испански емигрант да замине за Франция. Ако госпожа Дюверже е поне донякъде свестен човек, би могла да ми помогне. Консулите често са в добри отношения помежду си.

Ана втренчи поглед в приятелката си.

— Ти си се умопобъркала.

— Аз ли? Защо? Какво неестествено има тук? Да видя отново майка си и да ѝ покажа детето си?

Антонио Мендес се бе върнал посред разговора на жените.

— Селия съвсем не се е умопобъркала — каза той, — една част от нашето ръководство скоро ще се прехвърли във Франция. Всеки търси начин за това. А вие винаги сте казвали, че тая ваша Дюверже е добродушна жена.

— Ама Селия не е член на ръководството!

— Тъкмо затова не е и под наблюдение.

Тази вечер двамата съпрузи не говориха повече по този въпрос. Селия се върна при детето си.

Един ден канадката пристигна на посещение в Мексико. Беше дошла да продаде вилата. Пиха двете със Селия кафе както преди и тя изслуша молбата ѝ и веднага отвърна, че е готова да ѝ помогне. Щяла да пътува обратно с част от персонала на посолството в Париж, та много лесно можело да впишат и името на Селия и на детето ѝ в списъка.

Заминаването се проточи, така че още преди тръгването Селия получи съобщение, че майка ѝ е умряла. Селия заяви, натъжена и спокойна, ала решителна, че въпреки това ще замине...

Два дни преди заминаването на Селия в семейство Батиста се случи нещо, което принуди Селия да се подслони още веднъж при Антонио и Ана. Хосе Батиста беше силно огорчен, задето дъщеря му

Габриела никога не съпровождаше мъжа си в Мексико, когато той идваше тук по своята търговия, което щеше да ѝ даде възможност да се види с родителите си и да им покаже детето си. И ето, тя ги извести, че ще ги посети. Вече очаквала второ дете. Новината предизвика спречкване между съпрузите Батиста. Жената настояваше, че е съвсем невъзможно да наемат хотелска стая. Какво ще каже зет им, ако те не приемат всички в собствения си дом? Дъщерята дори им беше писала: „Вие, майко и татко, ще останете да си спите на леглата. Ние можем да спим и на дюшеци на земята.“

Селия само се разсмя с някогашната си спокойна весела усмивка на караницата на съпрузите Батиста. И побърза да успокои Хосе, че Габриела явно е доволна от брака си.

Селия опразни своята стая. Въпреки възбудата от предстоящото пътуване тя все пак любопитствуваше да види отново Габриела. Когато се сбогуваха, Габриела ѝ каза тихо:

— Да, Селия, аз очаквам своето второ дете. Нима всичко останало е само сън? Моят баща мисли, че аз изобщо съм забравила Испания. О, Селия, понякога си мисля, че животът ми в тази ферма е само някакъв сън и че онова, което преживях като дете в Испания, е било единствената същинска действителност.

При едно от последните си посещения у семейство Мендес Селия доведе и детето си. Тя каза:

— Нося я в шал-ребосо като мексиканка. Винаги съм мечтала за това: Луиза да си играе някога с вашите деца.

Антонио Мендес я погледна сериозно и замислено. Жена му се занимаваше нещо с децата. Антонио каза:

— Когато наистина се върнеш у дома, не забравяй нито за миг, че на всяка крачка сигурно те следят. Опитай ли се да се срещнеш с Алфонсо, това може да означава и твоят и неговият край.

Ана също се намеси в разговора:

— Мигел ми бе разказал веднъж, че малко след като Хитлер бе завзел властта в Германия, държавната полиция там, която се нарича гестапо, открила в бележника на някакъв важен тип, когото арестували, мисля, че бил водач на младежката организация, някаква дата, просто надраскана там, и после шпиони проследили съвсем незабелязано задържания из града, но той, щом забелязал своя приятел отдалеч, се

хвърлил под една кола, насъбрали се много хора и приятелят му избягал. Разбираш ли защо се сетих за това сега?

— Да — отвърна Селия, — можете да бъдете спокойни.

Когато отведе Селия до летището, където я очакваше Дюверже, Антонио Мендес каза:

— Признай, Селия, че заминаваш заради всички нас, за да изпълниш задачите, които ще ти възложат в Париж, но и не само заради нас. Надяваш се да видиш отново Алфонсо.

Селия го погледна учудено.

— Нима мога да се откажа от надеждата? Аз положително ще го видя отново. Знам това.

Когато Селия замина заедно с детето и дъщеря им Габриела се върна със семейството си във фермата на своя свекър, Хосе скоро започна да се отнася към жена си толкова грубо, рязко и подигравателно, както никога преди. Новите наематели в опразнената стая се сменяха често, защото никой не можеше да понася неговите грубости. Дъщерята им пишеше рядко и не се върна никога повече.

Х

Щом майка ѝ прехвърлеше ръка през рамото ѝ, на Луиза ѝ беше все едно дали пътуват с автобус в град Мексико от дома на семейство Батиста на гости у семейство Мендес, или летят със самолета над Атлантическия океан заедно с госпожа Дюверже и персонала на канадското посолство. В Париж тя беше учудена, защото не разбираше какво казват хората, ала Селия набързо ѝ обясни много неща. В Испания Луиза стана неспокойна не защото езикът звучеше по-различно и тя трябваше да си напряга ума, а защото от възбуда Селия често притискаше силно рамото ѝ. Детето току поглеждаше майка си от страни. Какво се беше случило? Какво имаше още да се случи? Защо лицето на мама се беше променило така?

Селия бе се справила благополучно с всички разпити на испанските власти в Париж и на границата. Преди всичко ѝ помогна писмото на леля Хосефа. Тя беше съпруга на покойния търговец Алберто Рамирес, уважаван гражданин, някогашен собственик на известна фирма за търговия на едро с текстил в град Б.

Пред властите Селия не спомена, че още в Мексико бе получила второ остро и укоризнено писмо от леля си Хосефа със съобщението за смъртта на майка ѝ. Защото в такъв случай завръщането ѝ в родината ставаше ненужно.

Сега тя минаваше заедно с детето си почти по същия път, по който бяха минали, напускайки Испания, само че в обратна посока. Припомняше си всичко. Нямахше нужда дори да напряга мисълта си:

„Тук групата ни трябваше отново да се раздели. Останахме Мендесови, аз и децата от дома, и още неколцина бежанци, които се бяха присъединили към нас. Алфонсо и двамата му другари вървяха ту с нас, ту с някоя друга група. Тук ни откъснаха от големия поток бежанци. Защо ли бие сега камбаната? И защо стоим толкова дълго на това място? Познах ви, огромни дънери на двете отрязани дървета, които, кой знае защо, са ви оставили да лежите тук зад тази редица от нови бараки. Само че сега дънерите ви са се покрили изцяло със зеленина. Отсечката, която преминаваме сега, е истинското,

действително преживяно време, докато всички онези години, които последваха, бяха само прах. С изключение на дните, които преживях заедно с Алфонсо — само те бяха истински, само те не бяха прах...“

— Наричат ме Конча — каза възрастната любезна жена, която ги посрещна в Б. в градското жилище на леля Хосефа. — Госпожа Рамирес живее почти постоянно в своята вила. О, това е вашето дете? Какво хубаво момиченце! — Тя им поднесе кафе и бисквити. Може би бе забелязала колко изгладнели са гостенките.

Селия се огледа в стаята. Картините по стените, стари и нови майстори, бяха доста хубави. Селия се страхуваше само, че детето може да се изплаши от разпятieto, което стоеше на ниска подставка. Лицето на Христос, белязано от всички преживени и бъдещи страдания, беше извънредно близко. Но Луиза, привикнала с мексиканските разпятия и светци, само попита:

— Защо кръвта, която тече по него, не е червена?

Чак когато се наложи Селия да я остави при Конча, уверявайки я, че скоро ще се върне, малката се разплака. Досега Луиза бе плакала само три пъти през живота си. Сега обаче тя заяви, че ще плаче, докато се върне майка ѝ. Когато Конча я увери, че тя няма толкова сълзички, Луиза отвърна:

— Ще видиш, имам.

— Не — отвърна Конча, — защото аз ще ти ги бърша ей с тази кърпичка. Я погледни какви ангели и звездички са избродирани по нея и след това няма да пуснеш нито една сълзичка повече.

Веднага след тези думи детето застина в търпеливо очакване...

Селия замина за село Сан Педро.

„Тук спряхме да почиваме. Привидно атаката ни бе сполучлива. Бяхме щастливи. После Франко завзе отново селото.“

Селия се спря пред белия фронтон на вилата. Рамирес я беше купил след Гражданската война заедно с малко земя, за да заживее като земевладелец. Същевременно се занимаваше и с банкови операции...

Хосефа Рамирес, по-възрастната сестра на покойната майка на Селия, беше красива жена на младини. Още по време на Гражданската война тя вече беше омъжена за този заможен мъж. Селия едва си спомняше нейния единствен син, братовчеда Емилио. Рамирес бе успял да продаде изгодно своята фирма за търговия на едро с текстил малко преди изборната победа на Народния фронт. Той винаги

успяваше навреме да надуши накъде клонят събитията и винаги бе съумявал да се осланя само на собствените си устойчиви убеждения. Още тогава той инстинктивно беше недоволен от това, че по-малката сестра на Хосефа се бе омъжила за този републикански лекар. В същност отначало шурейт и жена му им гостуваха в тяхното градско жилище. По онова време по-скоро беше полезно, отколкото вредно за Рамирес да има такъв шурей. Като дете Селия беше играла понякога заедно със своя братовчед Емилио... После бе извършен генералският преврат и Франко пристигна със своите марокански полкове. Алберто Рамирес усети — въпреки ожесточената съпротива на републиканците, въпреки наличието на интернационалните бригади, — че Франко ще победи и ще се задържи. И тогава той забрани на жена си Хосефа да се занимава повече с републиканското лекарско семейство. Той остана в града, когато Франко го завзе...

Прислужницата огледа още на вратата любопитно Селия, която явно очакваха тук. И във вилата стаята, в която я въведоха, не беше грозна. И тук имаше разпятие, само че готическо, високо горе на стената, а по останалите стени имаше най-различни картини, пейзажи и портрети. Вуйчото, търговец на текстил и земевладелец, явно бе имал слабост към изкуството.

Лея Хосефа се появи с държане, което трябваше да внуши респект на посетителката. Тя все още беше представителна жена. Бял кичур коса се проточваше през цялата ѝ червеникавокафяво боядисана коса. Тя поздрави Селия със студена любезност, после гласът ѝ прозвуча направо сурово:

— Защо не дойде по-рано? И защо въобще идваш сега? Нима не получи писмото ми за смъртта на майка ти? За щастие тя изобщо не разбра къде живееш. Защо напусна страната след Гражданската война? И защо ти беше нужно да заминаваш толкова далеч? Какво прави отвъд Океана? Къде е мъжът ти? Какво работи той?

— Собственик е на една голяма търговска къща — и Селия разказа приблизително онова, което Алфонсо ѝ бе разказал веднъж за своя спътник на парахода. После добави: — Оставих детето си във вашето градско жилище, лельо.

Хосефа я погледна учудено.

— Детето си? Тук? Индианско дете?

— Детето ми е с испанска кръв. Можете да бъдете съвсем спокойна.

Сега лелята се разплака.

— Смъртта на майка ти беше много тежка и за мен. Изглежда, моите страдания няма да имат край. Синът ми Емилио падна убит в края на Гражданската война. Може би дори той беше последната жертва. Защото по това време ние вече отдавна бяхме победили, ала имаше все още няколко разбойнически гнезда в Пиренеите. После умря и мъжът ми.

— Мъжът ви? През Гражданската война?

— Не, не, една година след Световната война. В Америка. Замина там по търговски сделки. Самолетна катастрофа.

Една минута госпожа Рамирес остана загледана право пред себе си. После каза съвсем неочаквано:

— Къде ще живееш? Как смяташ да живееш тук? Предполагам, че не си пристигнала тук след смъртта на майка си на екскурзия?

— Разбира се, че не. Надявам се, че ще мога да преспя няколко нощи тук или във вашето градско жилище? След това ще си потърся работа.

— Нима няма да се върнеш при мъжа си?

— Не. Той искаше на всяка цена да остане там, а аз исках на всяка дена да се върна в Испания. Ние се разделихме.

— Нима така е прието там?... Щом търсиш работа, аз ще мога да ти помогна с някой и друг съвет...

— Време е за инжекцията! — чу се откъм вратата нечий заповедно-насърчителен глас.

Леля Хосефа каза:

— Това е моята племенница Селия, а това е госпожица Тереса.

Тереса стоеше изправена като свещ, тъмната ѝ рокля ясно очертаваше хубавата ѝ висока фигура. Лицето ѝ не беше грозно, не беше в същност и високомерно, ала отблъскващо, малко напрегнато, неестествено. Тя поздрави Селия, ала погледът ѝ беше недоверчив.

„Защо тази жена е така нащрек? — помисли си Селия. — Аз нямам намерение да ѝ отнемам нищо.“

— В тази стая, на това легло — поде леля Хосефа; междуременно Тереса бе облякла бяла сестринска престилка над

роклята си, — умря майка ти. Ако се случи да пренощуваш някога тук, ще спиш в същата стая — добави тя, сякаш искаше да я накаже с това.

Тереса провери пулса ѝ, измери кръвното налягане и постави инжекцията — правеше всичко, което можеше да подсили и да продължи този живот.

После госпожа Рамирес каза:

— Моля ви, Тереса, да ми покажете наредената трапеза. Ти, Селия, не можеш да вземеш участие в нашата тържествена вечеря, понеже тази година си в траур. — Тя забравяше, че траурната година важеше и за нея — сестрата на покойната. — Това, че си се върнала в Испания, не може да остане тайна. Освен туй хората не са забравили кой беше баща ти. Бяха започнали разни приказки още когато тежко болната ти майка намери подслон тук. Но хората разбраха, че правилно съм я подслонила. Дори ме уважаваха за това. Аз винаги казвах: не мога да се сърдя на собствената си сестра, която е толкова сериозно болна, за онова, което е вършил мъжът ѝ по време на Републиката. Баща ти искаше да те праща да се учиш все в светски училища и други подобни. Така поне ще можеш сега сама да се грижиш за себе си. Често се случва лошото да е примесено с добро...

В една тясна продълговата зала бе сложена маса за гости, с пьстър керамичен сервиз в народен стил, ала с кристални чаши и сребърни свещници със свещи.

— Тереса, детето ми, ти винаги всичко вършиш по мой вкус!... Да изпием по чашка кафе със Селия, преди да я откара автобусът в града. Той пристига с последната работническа смяна.

Тереса, която бе свалила сестринската си престилка, сервира кафето в хола. Леля Хосефа се обърна живо към нея:

— Тереса, Тереса, само за едно те моля: бъди мила с господин Ечевария. Той прие поканата да дойде само заради теб. Колко пъти вече съм ти говорила за това! На тази възраст никога вече няма да имаш такъв обожател, дори кандидат за женитба, като господин Ечевария. Защото той има искрени намерения. Вземи пример от моята племенница. Тя е изоставила мъжа си, хем има дете. А ти искаш да тъжиш вечно за първата си любов!

Тереса и Селия си размениха бързо по един страничен поглед. При това очите им се срещнаха. Всяка прочете в погледа на другата: „Тая жена ги дрънка какви ли не за тебе.“

Тереса отвърна:

— Щом свършим инжекциите, тоест през следващия месец, мен ме очакват в моята болница.

— Как не искаш да се откажеш от това!

— Казах ви още веднага и все ви повтарям, че обещах на сестра Вероника да се върна в уговорения срок.

— Внимавай, Селия, да не изпуснеш автобуса, който докарва последната смяна работници от града. Впрочем това са работниците от текстилната фабрика, която снабдява фирмата, ръководена от господин Бордатеги, който може би, повтарям, може би ще се съгласи да те назначи за секретарка.

XI

— Боже мой, какви сте ми ранобудници! — възкликна Конча, когато рано сутринта Селия тръгна с детето да се разходи из града.

Тя вдъхваше дълбоко особено силния рано сутрин мирис на жасмин, който толкова дълго не бе усещала; Луиза подражаваше на майка си. Отначало Селия се чувствуваше волна, освободена от всякакви задължения, приказки и погледи. Разхождаха се из спокойния квартал. Понякога тя побягваше с все сила заедно с детето и се спираше неочаквано на някой ъгъл, сякаш точно там щеше да се сблъска с един определен човек, тичащ насреща ѝ.

Всички къщи в този квартал бяха неприветливо тихи и чисти, все вили и дву- и триетажни къщи за наематели. Тя седна заедно с детето в една малка градинка — двете бяха почти първите посетители за този ден, с изключение на ято гълъби. Наблизо имаше само неколцина пеещи и подсвиркващи си закъснели минувачи, които се прибираха в къщи и може би случайно минаваха отгук. Неочаквано се приближи една старица с раздърпани пъстри дрехи, която искаше да ѝ гледа на ръка още рано сутринта. Старицата сигурно и денем, и нощем дебнеше за клиента. Селия не възрази, тъй като така по-бързо щеше да се отърве от нея. Събуди се от своите мисли едва когато жената посегна към малката ръчичка на Луиза, и ѝ подаде няколко монети... Вече не бяха двете сами. Всякакви дребни хорица — фризьори, пекари, куриери се бяха спрели на групички да си побъбрят. Настрани от тях ваксаджиите дебнеха първите обувки, по които вече се е полепил утринният прах.

Селия съзря зад храстите пощенска сграда, която събуди у нея чувството, че не е изоставена сама на себе си. Можеше да пусне там една картичка за Жаклин. Ех, да можеше! Жаклин, нейната приятелка от времето, когато бе живяла в Париж, щеше да държи връзка между Селия и испанската група емигранти във Франция. Сега Антонио Мендес се числеше към парижкото ръководство, след като беше взето решение да се изпратят там опитни другари.

Студената война бе последвала кървавата Световна война след съвсем кратка пауза, която не бе стигнала на хората дори да си поемат дъх. Тя не бе избухнала след обявяване на война, а се бе промъкнала в различните страни е изселванията, с недоверието на хората един към друг, на една група към друга, с истеричната пропаганда срещу Съветския съюз. Онова, от което испанските емигранти в Мексико се бяха страхували, сега ставаше открито навред в тяхната родина: Франко можеше да действа напълно свободно не само при изстребване на партизаните, наричани в страната герилероси, а и преследвайки всички републиканци; той надушваше всеки, който имаше или беше имал нещо общо с тях.

Луиза наблюдаваше внимателно линиите на малката си длан; беше видяла как го прави гледачката. После захапа медената сладка, която Конча ѝ бе дала.

„Как могат да ме открият тук? — мислеше си Селия. — За каква работа могат да ме използват? Аз не бива да оставам дълго в това жилище...“

Луиза ококори учудено очички, когато се върнаха в градското жилище на леля Хосефа и я завариха там много изправена, с подчертано строга рокля, ала с необичайни, биещи на очи украшения. Детето погледна жената също така строго, както и жената детето. Госпожа Рамирес прокара ръка над косичката на малката, както се бърше прах по статуя или по ваза.

— Значи, това е дъщеря ти! Като си помисля, че и аз можех да имам внуци сега, ако червените не бяха убили моя Емилио!... Имам да говоря с теб за важни неща, Селия. Конча! Погрижи се за детето!... Както се надявах, ще те назначат, мястото е скромно, но отговорно, във фирмата за търговия на едро с текстил, която по-рано бе сдружена с фирмата Рамирес. Тя взема на работа само изключително доверени хора. Моята препоръка ще ти бъде достатъчна. Шефът на фирмата господин Бордатеги ми беше на гости и аз веднага се възползувах да уредя твоя въпрос.

Хосефа Рамирес погледна строго Селия право в лицето.

— Първоначалната ти заплата ще ти се стори ниска, защото няма да можеш да живееш на широка нога. Затова побързах да ти намеря удобно и не скъпо жилище в един нов строеж с голямо общо патио, защото аз имам нужда от градското си жилище за себе си и за гости.

Отначало, като започнеш работа, ще можеш да оставяш детето при Конча. Ала само на първо време. После ще го изпратиш на училище в манастира „Санта Клара“. Ти самата каза, че ще пращаш детето си — как се казва то? Луиза? — в испанско училище. Разбра ли всичко?

— Да, лельо Хосефа, много ви благодаря.

И същевременно си помисли:

„Тази Хосефа наистина ще ми помогне, щом ще ме назначи в някаква канцелария. Така ще мога да бъда полезна на своите испански другари и ще мога да пиша на Жаклин, щом се настаня в новопостроения блок.“ В мислите ѝ се прокрадна смътна, но твърда надежда, че щом си намери приятели, навярно ще може да научи нещо и за Алфонсо.

Леля Хосефа би била изненадана, че Селия веднага прие с благодарност нарежданията ѝ, ако не смяташе за съвсем естествено всеки да следва нейните нареждания.

В канцеларията Селия бе посрещната от чиновниците доста сдържано. Бързо се бе разчуло чия роднина е. Защо госпожа Рамирес изпраща своята племенница на работа именно тук? Подобни въпроси бавно заглъхнаха, тъй като Селия се оказа любезна и услужлива и чистосърдечно молеше да ѝ помогнат, щом не разбираше нещо веднага. Обясни на колегите си, че дълги години не бе упражнявала професията си. Затова сигурно ще се налага често да моли за съвет.

Първия ден детето бе плакало, след като остана само с Конча. Сега оставаше вече, без да се противи. Било защото единствено лицето на Конча му беше близко сред всички останали непознати лица, било защото само разбра, че „трябва“ — из един път то бе пораснало.

Когато Селия се премести да живее в новопостроения блок, Конча идваше рано сутрин да вземе детето. Конча харесваше Селия и Луиза. Нищо обаче не беше в състояние да разклати нейната преданост към госпожа Рамирес. Тя пренесе няколко стари мебели в жилището на Селия, както ѝ бе заповядано.

Отначало Селия одобри жилището си — тя беше една от първите обитателки на жилищния блок, — сградата имаше голям вътрешен двор, така нареченото патио, сред тревата растяха две малки палми и имаше покрит с цветни плочки басейн. Луиза си играеше там, когато Конча идваше само за да я целуне набързо и да ѝ каже, че този ден ще трябва да обслужва госпожа Рамирес.

Само след няколко седмици новопостроеният блок се изпълни с безброй обитатели. Тревата бе стъпкана. Спряха водата на басейнчето с шадраванчето. Когато се връщаше от работа, Селия чуваше шум и смехове, и караници, и китари, и сърдити ругатни, и танцова музика. Над всеобщия шум се издигаше един несравним ангелски гласец, тъй че за миг всичко наоколо замлъкваше да го чуе. Често избухваха караници по най-различни поводи, всички слушаха внимателно и следяха с поглед тупаницата, насърчавайки биещите се с: „Давай! Дай му да се разбере!“ После отново се разнасяше ангелският глас и Селия разбра, че това бе гласът на един необуздан младеж, който също с удоволствие се включваше в побоищата на връщане от работа. Не само блокът се оказа тесен, всяко жилище беше твърде малко за своите обитатели и хората гледаха да прекарват времето си колкото се може повече на двора. Селия и тук беше любезна и услужлива към всички.

Тя въздъхна облекчено, когато най-после видя надписано от Жаклин писмо. „Сега вече в Париж знаят къде живея. Никога и никъде няма да съм сама.“ От предпазливост Жаклин бе отишла на едnodневна екскурзия от Андай в Испанските Пиренеи.

Когато видяха Селия да се връща от работа, съседите ѝ извикаха:
— Имате писмо.

Защото, щом раздавачът донесе пощенски картички, всички веднага ги преглеждаха, сякаш се чувствуваха затворени в този голям жилищен блок. Сред обитателите му имаше чиновници, чието положение беше още по-тежко, отколкото на Селия, малко печелещи занаятчийци, продавачи, дребни пощенски и железопътни чиновници, страхуващи се вечно да не ги уволнят, и други, които вече бяха уволнени и гладуваха известно време, докато се наложеше да напуснат и жилището.

Вечер обаче всички се събираха заедно, весели и сърдити, разговаряха и пееха, и току някой подвикваше на Селия:

— Хей, красавице! Къде се бави толкова дълго твоичкият?

За да избегне излишни въпроси, Селия бе разказала на съседите си:

— Моят е моряк.

XII

Тереса дойде за малко, за да види дали всичко при Селия е наред — с работата и жилището.

„Дали е дошла по поръчение на леля — помисли си Селия — или по свое желание?“

На тръгване Тереса каза:

— Чудя ви се как понасяте всичко това, Селия, цялата тази бъркотия. Този шум.

Селия отвърна усмихнато:

— За щастие хората и спят понякога. — И после добави: — За жалост не всички по едно и също време.

Тереса отвърна:

— И в моята болница не всичко е спокойно. Но все пак има часове, в които мога да бъда свободна. — В същото време си помисли: „Тя трябва да има някаква причина, за да понася всичко това. А тая баба Рамирес излива омразата си към покойните родители върху младата жена!“

След няколко дни Тереса дойде с кола да вземе майката и детето. По пътя разказа:

— Леля ви е на почивка в Балеарските острови. Аз няма да я видя повече. Обещах на сестра Вероника, че ще се върна най-късно следващата седмица в болницата. Имах още малко работа тук в града. Във вилата ще бъдем съвсем сами.

Селия си помисли:

„Какво иска Тереса именно от мен? Защо настоява да останем насаме?“

Скоро след като пристигнаха, Тереса разведе гостенките си из патиото. Детето се заслушваше в тишината, погали с ръка пъстрата мозайка на басейна, като се опитваше да хване с ръка капките вода.

Във вилата Тереса каза:

— Избери си в коя стая искаш да спиш, макар че госпожа Рамирес смята, че трябвало да се настаниш в стаята, където умря майка ти. — И после добави, без да чака въпрос: — Майка ти умря

спокойно. Вярно е, че често питаше за теб, но тя си мислеше, че ти само си излязла. Напоследък тя беше изгубила чувство за време...

Над бюрото на лелята бяха окачени много фотографии на единствения ѝ син Емилио, който бе паднал убит малко преди края на Гражданската война, когато Франко ликвидира последните метежнически групи в Астурия. На всяка от тях Емилио бе на различна възраст — като момче при някакво сложно упражнение на гимнастически уред, като млад човек в униформа с много ордени.

Селия посочи момчето на гимнастическия уред.

— Аз го познавах такъв. Дори мисля, че тогава се възхищавах от него. Вие сигурно го познавате от по-късния му период?

Тереса отвърна сухо:

— И още как!

— Какъв стана той в същност?

— Че какъв може да е станал? Един прекрасен Франков офицер.
— Тя замълча за миг.

Тонът на отговора ѝ накара Селия да вдигне поглед към лицето на Тереса. Макар младата жена никога да не казваше мнението си, Селия предполагаше, че като икономка на този дом, тя сигурно е привърженичка на фалангата. Сега лицето на Тереса беше открито, неподправено, всяка следа на двусмисленост или равнодушие бе изчезнала от него. То бе помрачняло. Ала именно защото не беше подправено, сега то изведнъж се стори на Селия хубаво, дори младежко, и тя си помисли:

„Ако не беше тази постоянна принуденост и двусмисленост у нея, особено като говори, тя би могла да изглежда дори хубава.“

Тереса извърна очи към Селия и я погледна внимателно. Лицето ѝ не беше само мрачно, а и нещастно. И тя изведнъж избухна:

— На теб, Селия, мога да кажа всичко. Ти няма да ме издадеш. Ти никога няма да ме издадеш.

Селия усети колко студена бе ръката, която Тереса положи върху нейната. Тереса я изведе най-напред от стаята на леля ѝ, а след това и от вътрешния двор в голямата градина. Непосредствено зад оградата земята вече беше обработена; нивите се простираха чак до хълмовете, тук-там под лъчите на утринното слънце проблясваха тънки вади. В зиданата ограда имаше само две-три, известни единствено на обитателите на дома портички, през които се излизаше на полските

пътища. В градината имаше малка дървена къщичка с веранда. Оттук се виждаха само нивя чак до хълмовете.

— Твоя братовчед аз познавах като мъж. Впрочем само в продължение на две седмици. Но това ми стига. Как попаднах в този дом ли? След края на Гражданската война бях останала в манастира „Санта Клара“, който се вижда оттук по пътя към Б. Искях да се добера до моя настойник, защото изобщо не знаех какво да правя. Майка си не познавам, баща ми беше някъде из Африка и ме бе оставил в училището на „Санта Клара“ и на настойника ми, някакъв далечен роднина, който се интересуваше от мен само по задължение. Мислех си да му разкажа, че войната ме е задържала на страната на републиканците. На времето той живееше в къщата, където беше и малкият му магазин. Когато след време успях някак да се добера дотам, къщата беше изчезнала. Просто беше изчезнала. Там вече строяха нещо ново. Неприятно ли ти е, че ти разказвам толкова надълго?

— Не, не — отвърна Селия, — с удоволствие бих чула всичко за тебе. — И все пак тя беше малко изненадана от това внезапно излияние. Стори ѝ се странно, че Тереса разкрива душата си именно пред нея.

— През ваканциите обикновено заминавах в провинцията на гости на моята най-добра приятелка. Боже, колко много време мина оттогава! И въпреки всичко то ме мъчи и досега... — Тя говореше тихо и бързо. Гласът ѝ почти съскаше от възбуда. — Чакай да си опомня: колко време мина оттогава? Бяхме във ваканция, когато се случи онова, което по-късно нарекоха въстанието на генералите. През 1936. Малко преди Гражданската война, през ваканцията аз се бях влюбила в един лекар. После той постъпи в републиканската армия. Ние живеехме като мъж и жена и аз останах да работя като медицинска сестра при него. Той често пътуваше до фронта, а аз изпълнявах задълженията си и го чаках. Когато дойде новината, че е паднал убит, бях като замаяна. Не бях вече на себе си. Пресметни само, нима е възможно, та това е било преди дванадесет-тринадесет години, а аз тогава сигурно съм била на осемнадесет и бях действително хубава, много хубава, можеш да ми вярваш. Днес лицето ми е разкрито в гримаса. Как да ми повярваш, като ти казвам, че съм била хубава? — Във въпроса ѝ

прозвуча плаха молба: „О, моля те, открий у мене следа от някогашна хубост!“

Селия каза искрено:

— Понякога ти действително изглеждаш хубава.

— Така ли смяташ? — попита Тереса с детски глас и Селия се учуди колко много държеше тази жена на това.

— Фалангата беснееше и гонеше всичко живо. А аз, вече не на себе си, откъсната от всички, заминах в близкия град. Неочаквано ме обзе някакъв страх, че в този град, в който бях съвсем сама, може да ме познае някой, може да знае, че и с разума, и със сърцето си съм на страната на републиканците. Че съм била медицинска сестра и по собствена воля съм се грижела за републиканците. Че приятелят ми е бил червен лекар — някой можеше да знае всичко това.

Така заминах на юг. Ту вървах пеша, ту някой камион ме взимаше в кабината си. Най-после, навярно по стар навик, който отново се бе прокраднал в напълно опустошеното ми, открито за всички ветрове сърце, изнурено до смърт, потърсих убежище в манастира „Санта Клара“. Там предположиха със сигурност, че съм дошла като медицинска сестра с хората на Франко. Дадох ми работа в една от техните болници.

Сестра Вероника, която преди това беше моя учителка — понякога тя ме поглеждаше така странно, че ме обземаше страх да не би да знае нещо за мен, — ме помоли да отида за известно време като медицинска сестра при някоя си госпожа Хосефа Рамирес. След това щях да постъпя на работа в градската болница в Р. Предпочитах госпожа Рамирес да ме бе взела просто като медицинска сестра. Тя обаче открила някъде си, че уж съм била далечна родственица на мъжа ѝ. И ме прие като роднина. Затова не ми даваше заплата. Но беше винаги мила с мен, твоята леля; насърчаваше ме да си купувам всичко, от каквото се нуждаех. С течение на времето ми възложи изцяло надзора над прислугата и тук, и в градското ѝ жилище. Сметките. Всичко.

Един ден чух навън да пристига автомобил. Миг след това къщата се огласи от възторжен вик. Чух новодошлия, Франков офицер, да казва:

— Ликвидирахме ги веднъж завинаги. Затова си взех няколко дни отпуск, да дойда да те видя, майко...

Емилио приличаше на истински офицер. Правех всичко възможно, за да се крия от него. И без това имаше много работа. При нужда помагах ту тук, ту там. Уреждахме в негова чест тържествени обеда и вечери. Идваха чиновници, духовни лица, негови другари, офицери. Скоро забелязах, че той все търси да ме види, именно мен. Откриеше ли ме, очите му блясваха. Най-последно веднъж ме свари сама. Ужасих се от ухажванията му. Избягах, ала той изтълкува поведението ми другояче... Няколко дни по-късно се изпречи на пътя ми. Лицето му беше разкривено от ярост.

— Един познат ме уверява, че си имала нещо общо с някакъв червен. Казах му на този тип, че ако си позволи да каже още веднъж подобно нещо, ще му счупя черепа с юмрука си, защото ще бъде жалко да си хабя патрона за него.

Аз само промълвих нещо неразбрано и избягах. О, Селия, предполагам, че ти никога не си изпитвала подобен страх.

Селия прекъсна този съвсем неочакван за нея задъхан разказ:

— Как да не съм. Смятам, че всеки човек е трябвало да преодолее някога силен страх.

— Може би си права. Аз във всеки случай имах чувството тогава, сякаш потъвам в някакво блато. Никаква опора. Молитвите ми бяха празни. Защото аз почти вярвах в бога. Не съвсем. Наполовина. Мислех си: „Господи! Дано те има! Помогни ми! Не, ти не съществуваеш и няма никаква помощ отникъде!“ После страхът ми поутихна, ала от време на време пак ме обземаше, пристъпът траеше винаги само около минута...

Неочаквано повикаха Емилио да замине на север. Трябвало да разчистят още няколко метежнически гнезда в планините. Заминаването му беше съвсем срочно. Ала той не забрави заканата си. Предполагам, че у него все пак бе останало някакво подозрение.

— Престани най-последно да мислиш за това — каза Селия. И същевременно си помисли: „Къде сбърках, та тази жена ми демонстрира толкова голямо доверие?“

Сякаш повлияна от спокойствието на Селия, сега Тереса продължи с променен глас:

— Повярвах, че все пак има съдба, когато дойде съобщението, че Емилио е паднал в бой. Майка му крещеше и се вайкаше. Аз обаче, и това е много странно, щом отпадна от мен този ужасен страх, из един

път се почувствувах освободена от всякакъв страх. Никога вече няма да изпитам страх. Пред никого. Пред нищо. Колко уничително нещо е страхът! Колко жалки прави хората! Разяжда мозъка и сърцето ти. Днес не мога вече да си обясня как можах да почувствувам толкова силно облекчение от смъртта на един човек, пък бил той дори толкова лош!

Селия мислеше:

„Но защо ми разказва тя всичко това? Дали все още я гнети? Може би ще се освободи от него едва когато го разкаже някому?“

В този миг момиченцето изтича при тях.

— Ето ви къде сте били! Най-последно. Търсих ви навсякъде!

— А сега иди да ни донесеш и на двете по една чаша сок. Внимавай да не го разлееш. Пълна чаша за всяка от нас!

Когато отново останахме сами, Тереса продължи:

— Колко много прилича детето на твоя Алфонсо! Да, аз знам, че вие бяхте заедно през войната. Виждала съм го няколко пъти. Всички го обичаха и го уважаваха. В лазарета казваха: „Сега той ще дойде при нас.“ Няколко пъти го виждах. Може би и теб съм те виждала. Ала не съм обръщала внимание на жената, която беше с него. Той имаше светли очи, нали? Спомних си това, когато видях детето ти. При това то съвсем не е дете на Алфонсо, защото той въобще не е напуснал Испания. Вярно е, казват, че децата често приличали на човека, когото майката е обичала силно, защото е мислила за него при зачеването.

След минута мълчание Тереса заговори с обикновения си невъзмутим глас с едва забележима подигравателна нотка, сякаш разказва за нещо, случило се на някой непознат:

— Сестра Вероника, която ме бе довела тук, ме отведе отново в болницата, както се бяхме уговорили преди това. Ала госпожа Рамирес си спомнила отново за мен по-късно, когато тежко болната ти майка се бе пренесла при нея. Тя успя — как, и днес не мога да си го обясня — да ме задържи много по-дълго, отколкото се бяхме уговорили, дори и след смъртта на майка ти.

А може би, може би — добави тя тихо, повече като на себе си — сама си бях виновна за това, защото все още тайничко изпитвах известен страх, че може синът ѝ да е споделил с нея подозрението си...

— Ами — каза Селия, — не започвай пак да си мислиш за това. Нали сама си се убедила, че страхът е уничително нещо? Нима си

забравила всичко онова, което ти е говорил твоят другар, истинският, първият ти приятел?

— Всеки ден си спомням всичко като някакво ехо, залутало се сред планините и отекващо отново. Само страхът ме бе направил глуха и жалка...

Съседите на Селия я заразитваха:

— Как прекара празничните дни? Хубаво ли беше? Добре ли мина всичко?

А Селия отвърщаше:

— Чудесно беше! Макар че много малко бяхме заедно. Нали ви казвах вече, че той пътува по океана. Дойде ли за малко на сушата, праща да ме вземат с кола. А когато дойде за по-дълго, аз отивам и оставам при него.

XIII

В търговската фирма бяха доволни от Селия. Преместиха я в друг отдел. Повече работа, но и по-добра заплата. Започнаха да я изпращат в различни магазини за платове, понякога в близките малки градчета, които получаваха стоката си от фирмата за търговия на едро, в която тя работеше.

Понякога при тях идваше един чиновник, за да урежда сметки. Наричаха го на шега Малкия Мануел, за разлика от друг чиновник — едър, самонадеян и високомерен, когато наричаха Големия Мануел. Малкия Мануел беше винаги много любезен, всякога старателно облечен, сякаш искаше по този начин да компенсира дребния си ръст.

Когато веднъж се наложи Селия да намери една стара сметка, за да направят някакво сравнение, тя остана за няколко минути сама с Мануел в едно прашно помещение, което използваша като склад за стари документи. Мануел веднага ѝ предаде поздрав от Мария Перес, която бе ходила заедно с нея на училище и бе прекарвала ваканциите заедно с нейния съпруг Алфонсо и жената на Мануел. Това бе уговорената парола с испанското партийно ръководство.

Тъй като Мануел често идваше по служба, не беше трудно да се виждат. Той поръча на Селия най-напред да се срещне на пазара с една жена от тъкачната фабрика и да организира заедно с нея женска група. Същевременно приеха Селия в една създадена вече група от неколцина мъже и жени. За първи път в този град трябваше да издадат позив по случай Първи май. Тъй като задачата ѝ се стори твърде лека, Селия си припомни думите, изречени веднъж от Мигел в Мексико. Той бе прочел на всички членове на тяхната група доклада на един куриер, дошъл от Испания, и бе добавил, че този доклад е стигнал до тях с опасност за живота на донеслия го и че зад всяко изречение се крие трудна и опасна, наглед дребна работа... Освен това, бе допълнил Мигел, ще трябва да издадат колкото се може по-скоро и един позив с искания за по-високи заплати, отговарящи на непрекъснато покачващите се цени на олиото, ориза, хляба и други хранителни

продукти. Нека полицията мисли, че много повече хора са замесени в играта, а не само тази шепа другари...

— Глупости — рече един счетоводител от фирмата, когато позивът попадна в ръцете му, — по-добре да си живее човек спокойно с ниската заплата, отколкото да получава по-висока заплата сред кървави безредици.

Веднага го попитаха:

— Нима смятате, че вашата заплата тук е ниска?

— Че аз въобще не съм говорил за моята заплата.

Скоро го уволниха.

Селия се безпокоеше, щом Мануел не се появеше по-дълго време във фирмата. А той можеше да се среща с нея незабелязано само ако имаше сериозен повод. Щом си помислеше обаче, че такъв повод отдавна вече има, страхът ѝ за този дребен, любезен човек, който непрекъснато мислеше за общото дело, нарастваше още повече.

Най-после той се появи, усмихнат и спокоен, и уреди работите си в канцеларията. Скоро след това се намери повод двамата да заминат заедно в едно предградие. Там той щеше да диктува нещо на Селия.

По пътя Селия го попита за някои може би общи техни другари от времето на Републиката. Някои той не бе познавал, един беше в затвора, друг бе заминал в емиграция, трети пък си живеел спокойно, привидно предан на новото правителство, уважаван в службата си. Наистина не издавал старите си другари, ала когато отидели да поискат от него подпис или малка помощ за семейството на някой арестуван другар, отговарял: „Разбери ме правилно защо не мога да участвувам в такива акции. При действително сериозен случай можете да разчитате на мене.“

— И не само той говори така — продължи Мануел, — мнозина приказват същото, сякаш сериозният случай в наше време не е постоянен!

Тогава Селия го попита уж случайно, без да издава особеното си нетърпение, дали познава един човек, който изглеждал така ѝ така и преди години се наричал Алфонсо Варела. Мануел се замисли. После каза:

— Мисля, че знам за кого ме питате, ако става дума за същия човек. Междувременно той сигурно много пъти вече си е сменял

името. Разбира се, и вида си. Доколкото това е възможно. Да, да, имаше един Алфонсо Варела през Гражданската война. След това обаче не съм го виждал вече.

Селия успя да скрие вълнението си, защото беше време да слизат и Мануел трябваше най-напред да потърси сградата, в която работеше търсената фирма. Тамошният шеф му даде сведенията, които Мануел след това издиктува на Селия. Шефът разглеждаше Селия със задоволство, после прочете бегло диктовката, за да я подпише.

Истински почитател на красивите жени беше шефът на тази фирма, ала Селия нито веднъж не отвърна на косия му поглед. Мануел трябваше да остане още малко там, а Селия отнесе продиктуваното ѝ в града...

В едно писмо, което ѝ бе изпратила Жаклин, имаше и един лист, написан с непознат детски почерк.

„Пиша на Ана, за да не може баща ми да прочете писмото. Ти си остана за мен най-близката сред всичките ми стари познати. Може би това ще те учуди, защото ние едва се познаваме. Когато си помисля за тебе, сърцето ми се свива, задето не съм при теб, но ако бях при теб, сърцето ще ме тегли назад, натам, където съм сега. Така е с мен. Ала само на теб мога да го кажа. В никакъв случай на баща си. Нито пък на новото си семейство. Тук всички се отнасят добре с мен, мъжът ми също. Имаме три деца.“

Селия се порови в паметта си, докато си припомни лицето на девойката, която се бе омъжила за един мексиканец за голямо неудоволствие на родителите си...

През февруари 1951 година фирмата изпрати Селия до няколко търгуващи с платове фирми в съседни градове, между които и в малкия град Н. Мануел много се зарадва, когато тя му съобщи тази новина.

— Това ще ми спести доста време. Там ти ще можеш да уредиш някои неща вместо мене.

Тя трябваше да отиде в една малка книжарница на ъгъла на улица Сан Исидоро и улица Калдерон, в нещо като полуоткрит павилион, в който освен вестници продавали разни дреболии, кройки, карти за игра, и да поиска едно модно списание. Миг след това в магазина щял да влезе един човек и да попита има ли още календари за

тази година. През февруари те почти не се намирали вече. Тогава Селия трябвало да каже:

— И аз бих желала да си купя един.

Мануел ѝ подаде един лист, който тя трябвало да даде незабелязано на другия купувач, без да го заговаря.

Селия замина. Щом свърши работата за фирмата, в която работеше, тя се поразходи из непознатия пъстър градец с удоволствието на човек, който е бил принуден да живее дълго в еднообразно селище. При разходката си тя видя къде се намира полуоткритият павилион. Отиде там в уречения час, за да си купи модното списание.

Миг след това вътре влезе някой и произнесе уговорените думи. Селия се вслуша в този глас. Пребледня, ала разумът ѝ следеше всяка дума. Изрече, полуизвърната натам, думите, които ѝ бяха заръчани, спокойно, безгрижно. При това погледна в лицето влезлия мъж. Той каза още нещо, потопявайки бавно погледа си в нейния, сякаш по този начин мигът можеше да продължи. Очите му, без да се издават, че я гледат, обгърнаха цялата и фигура и той рече:

— Жалко, благодаря ви — и излезе.

Селия плати покупката си. Никой не видя колко бледо беше лицето ѝ. Улицата, която стигаше чак до паметника, гъмжеше от хора, от пъстрите чадъри пред кафенетата. На нея обаче ѝ се стори пуста. Слънцето беше студено. Премина разстоянието без напрежение, сякаш тикана от някаква въздушна струя.

Алфонсо не забеляза, че тя мина още веднъж край масата в кафенето, където той се беше върнал. Той тъкмо разговаряше със своя спътник. Познаваше този човек на име Пабло от доста време. Отначало той му се беше сторил напълно порядъчен. През последната седмица обаче му направи впечатление, че Пабло непременно искаше да замине заедно с него за града, където трябваше да отиде Алфонсо. Също и това, че не можеше да се отърве от него и че той остана да чака в кафенето, докато Алфонсо отиде да направи покупката си. Погледът на Пабло не се отместваше от гърба му. Алфонсо бе усетил това; в същност у него все още не се бе загнездило истинско съмнение, но все пак нещо го предупреждаваше да бъде внимателен. И сега Пабло наблюдаваше внимателно лицето на Алфонсо — така поне си мислеше

Алфонсо, — за да забележи по него нещо необикновено, някакво разочарование.

„Може би само си въобразявам всичко това — помисли си Алфонсо, — а може и да е така...

Дали той съзнателно не ме накара да се срещна с жената, която обичам? Нима е могъл да узнае това?

Сигурно. Не. Да. Не.“

Във всеки случай Алфонсо не се издаде с нищо. Беше се случило онова, което той толкова бе желал. Година след година, ден след ден. Като в някаква старинна легенда, която някой му бе разказал, любимата жена се бе появила още веднъж от подземния свят. Ала за разлика от легендата, той не се бе обърнал да я види отново. Тя не се бе потопила в мрака. Той не бе издал нито нея, нито себе си. Затова тя не бе изгубена и той щеше да я види отново. Беше уверен в това, докато отговаряше на отегчителните въпроси на Пабло...

Когато на другата заран Селия влезе в затворения двор на техния жилищен блок, Луиза изтича от безводния фонтан и се хвърли на врата ѝ. Детето уж си бе играло, но всъщност я бе очаквало.

— Какво ти е, мамо?

— Че какво трябва да ми е? Нищо ми няма.

— Има ти, има.

— Нали ти казвам, нищо ми няма.

Селия отиде на работа и се върна у дома, както слепец се оправя по обичайния си път. В двора им я посрещнаха с възгласи:

— Много за кратко! Аз, красавице, не бих те пуснал да си идеш така бързо!

— И все пак успяхме да се видим! — А в сърцето ѝ отекуваше ехото: „И все пак успяхме да се видим!“

Лицето ѝ бе просветнало. Хората говореха помежду си:

— Те наистина се обичат, личи ѝ.

Когато Мануел ѝ каза: „Аз трябва да се махам“ — тя посрещна новината трезво и дори нема време да се стресне. Защото той веднага продължи:

— Ще ме замести Естебано, чиракът, когото познаваш от тенекеджийската работилница. Той обича да си подсвирква, като работи. Уточнил съм с него паролата, която трябва да си размените.

В този град има седем-осем напълно надеждни другари. За мен Естебано е най-добрият от тях. Има десетки други, които мислят като нас, ала се страхуват. И стотици, ако не и хиляди, които вече са започнали да се замислят. Желая ти успех. Довиждане...

Тя отиде в уречения час в тенекеджийницата. Там отдалеч чу Естебано да си подсвирква, докато тя уговаряше поръчката си с майстора. Естебано беше слаб, хубав човек, с тесни сръчни ръце, лицето му имаше дързък израз дори и когато той си подсвиркваше весело. Селия пристъпи към него при първата възможност.

— Братовчед ви Карлос ви поздравява най-сърдечно. Той живееше по време на отпуската си при моя братовчед в планината.

— Благодаря. Как е той?

Селия продължи усмихната, след като двамата вече се бяха уверили кои са от разменената парола:

— Ами не е много добре, защото братовчед ми го изхвърли.

Майсторът търсеше нещо зад гърба ѝ.

— Божичко, че защо?

— Ами защото започнал роман с жената на братовчед ми.

Естебано се разсмя.

Няколко седмици след като Естебано бе заел мястото на Мануел, полицията стреля в група работници, връщащи се заедно от циментната фабрика. Като причина бе посочена забранена демонстрация.

За първи път след Гражданската война Селия видя отново върху огрения от жаркото следобедно слънце паваж тъмни сенки и кръв... Подобни инциденти имаше във Валенсия и в други градове все под същия предлог. Скоро след това един работник стреля по някакъв полицаи, когото разпознал сред патрулираща група. Веднага го скрили в неизползувания кокошарник на една дървена жилищна барака. След залавянето му той самият и предполагаемият му помощник бяха осъдени на смърт; всички наематели на дървената барака, макар и да не бяха подозирали нищо за скривалището, получиха присъди по за десет-петнадесет години затвор...

Веднага след случилото се Естебано бе подготвил и извъртял на циклостил в своя роден град един позив заедно с мъжете и жените от неговата група. Толкова много възбудени разговори имаше по този повод в предприятията, работилниците и канцелариите, че никой не

можеше да повярва, че само неколцина души са могли да предизвикат подобни размирици.

След това Естебано трябваше да изготви нов позив за случая във Валенсия — за смъртта на двамата работници и за присъдите на всички възрастни обитатели на бараката. Позивът трябваше да бъде колкото се може по-остър и добре обмислен: затова Естебано искаше да го съгласува със Селия. Не можаха да намерят по-подходящо място за това от нейната собствена стая. За да могат да останат половин час сами, той ѝ показа как може да повреди незабелязано водопровода у тях и дойде да го поправи с инструментите си и с проекта за позива.

Поялната лампа блещукаше. През капациите на прозореца слънчевата светлина падаше на ивици върху листа. Селия си мислеше:

„Мануел действително си избра достоен заместник.“

През всичкото време Естебан си подсвиркуваше и най-последно възкликна:

— Готово! — И си отиде.

В службата на Селия една чиновничка веднага изтича с позива при шефа. Някои казаха:

— Единият е стрелял, другият го скрил. Полицията е имала право.

— Какво право? Нима хората не бива да разговарят на връщане от работа?

— Никой не е стрелял заради това.

— Но то се било случило другаде, така пише в позива.

— В кой позив?

— Значи, е имало и друг?...

Рано сутринта някой почука на вратата ѝ. През ума на Селия минаха какви ли не мисли, преди почукването да се повтори; това я успокои, защото полицията би нахлула веднага.

В рамката на вратата се показа бяла престилка на медицинска сестра. Тереса рече:

— Идвам толкова рано, защото пропуснах един влак, за да мога да те видя макар и за малко. Трябваше да отведа един болен до дома му. Днес вече изобщо не мога да си обясня защо се съгласих да отида повторно при леля ти Хосефа. Но сега вече мисля, че съм отново такава, каквато бях преди. Ти ми помогна за това.

Селия си помисли тревожно:

„Откъде накъде? Какво съм й помогнала толкова?“

А Тереса продължи спокойно, със замислено лице:

— Вярно е, ти почти не говориш, но аз виждам, че си истински човек. В същност дойдох само за да ти кажа какво става с мен. Сега работя в градската болница и имам квартира навън, също и свободно време. Ами ти? Детското креватче е празно. Знам от сестра Вероника, че Луиза ношува сега в „Санта Клара“, откакто ходи там на училище.

Селия отвърна:

— Какво да ти кажа, точно от това се страхувах. Но се оказа, че не е толкова страшно, колкото си представях. Тя си идва при мен на края на седмицата и ми разказва всичко, което чува и вижда там, като някаква приказка с лоши и добри духове и с една невероятно добра жена, която помага на хората със своите чудеса.

— Тя може би има право, това е действително една невероятно добра жена. Детето скоро ще учи при сестра Вероника, която беше и моя учителка.

Тереса изведнъж си спомни, че може да изпусне и последния влак, ако не отиде веднага на гарата. Вече беше поставила ръка на дръжката на вратата, когато видя скроен плат на облегалката на един стол.

— Нима ти можеш и да кроиш?

— Научих се във Франция, за да мога да се изхранвам.

Тереса я погледна изненадана и каза:

— Желая ти всичко хубаво за днес. До скорошно виждане.

След това посещение Селия си мислеше:

„Нима Тереса дойде при мен само за да ме увери, че най-после окончателно е успяла да се освободи от своите съмнения и страхове? И то именно мен? Само задето неочаквано се появих в онази вила?“

Леля Хосефа беше доволна, че племенницата ѝ напредва в службата и от място на място най-после бе стигнала до канцеларията на господин Бордатеги. При това тя си мислеше:

„Добре е да имам там човек, който може да научава разни неща за фирмата, която работеше в тясна връзка с предприятието на моя покоен съпруг.“

Тя изпрати колата си и покани Селия да я посети вечерта в градското ѝ жилище.

— Радвам се, че напредваш в службата. Още повече, че в самото начало бях казала на господин Бордатеги: „Опитайте! Не знам дали младата жена може да ви бъде полезна. Забравете, моля ви, че тя изобщо ми е някаква роднина. В края на краищата истински роднински връзки не съществуват. Аз дори не ви я препоръчвам.“ Щом вече получаваш по-висока заплата, явно господин Бордатеги е доволен от теб.

Макар че никога не бе правила никакви подаръци нито на Селия, нито на детето ѝ, сега госпожа Рамирес добави припряно:

— Ще си купиш две скромни, но подходящи рокли за канцеларията и освен това и една официална рокля. Хората сигурно са разбрали вече чия роднина си. Иди в магазина на Моралес и Родо. — После тя направи кратка пауза сякаш за да обмисли нещо. — Те сигурно ще ти предложат най-подходящото, след като разберат, че ще изпратят сметката на моя адрес. Противно ми е да ти давам пари на ръка. Освен това ти самата имаш добър вкус, което можах да забележа от някои дреболии. — И тя заостри устни в някаква усмивка, сякаш всмукваше нектара на собственото си великодушие.

Селия отвърна:

— Много ви благодаря. Но както сама забелязахте, аз успях и със старите си дрехи и с новите евтини неща, които си набавих, да получа повишение в службата. Освен това сега получавам по-висока заплата и мога да си купя каквото си искам. Пък и вие сама похвалихте добрия ми вкус.

— Колко си горда! — рече леля Хосефа. — Би могъл да си помисли човек, че си кръвна роднина на моя покоен съпруг.

XIV

Веселият глупавичък аташе, с когото Селия се бе запознала в Мексико във вилата на канадците, не можа да види толкова скоро Мадрид, колкото се бе надявал. Съюзниците бяха принудени да отзоват своите посланици през първата година на мира, защото в различните столици сградите на испанските посолства бяха разрушени, когато Франко започна да хвърля в затворите и да разстрелва хиляди непокорни работници в Бискайя, Астурия и Каталония.

През тези години мнозина емигранти от испанската група, прехвърлена във Франция, трябваше да се скрият на различни места. Едни се прехвърляха по дълги заобиколни пътища, други се бяха изселили в съседни страни, търсейки там отново краткосрочно жителство.

Антонио Мендес живееше в един малък градец недалеч от Париж спокойно, благодарение на помощта на своя зет французин. В жилището му често се свикваха съвещания на испанските другари.

Когато гостите разговаряха с баща му, по-големият син Педро обичаше да седи в един ъгъл на стаята и очакваше напрегнато да чуе решенията им. Той си припомняше отделни подробности за спускането им по планината накрая на Гражданската война заедно с група непознати деца и със Селия.

По-малкият му брат Луис, който се бе родил в Мексико, разсмиваше възрастните с дяволиите си и беше вечно весел, сякаш от малък бе дишал друг, безгрижен въздух.

Един ден в жилището на Антонио и Ана Мендес дойде непознат гостенин. Той погали момчетата по косите. После отпратиха двете деца.

— Изглеждаш много добре, съвсем подмладен — каза Ана.

— Знаете ли защо? Бях в Испания. Не, не с някаква специална задача, а просто от мъка по родината. Бях съвсем за малко там.

Погледът му падна върху Педро, който отново се бе промъкнал в стаята и слушаше от своя ъгъл.

Антонио Мендес отвърна на безмълвния жест на госта:

— Остави го да си седи там. Той никога няма да каже нищичко.

Гостът описа краткия си престой в родината. Не стигнал далеч от границата. Ала все пак бил на испанска земя. Когато той се сбогува, Ана заяви, че техният другар е действувал неблагоприятно, след като е толкова известен и снимката му може да се види във всеки вестник.

Педро пристъпи към масата и каза:

— Че то никак не е трудно да се отиде оттатък, без да те види никой. Аз самият два пъти вече съм минавал границата.

Родителите му го зяпаха изумени.

— Ти? Как така?

Момчето с големите очи, които бяха толкова тъмни, че когато светлината идваше откъм гърба му, зениците им не се виждаха, разказа спокойно:

— Да, два пъти вече. Когато бях през ваканцията заедно с Жаклин в Андай. Познавам там едно момче, то ми е приятел. Баща му е рибар. То ми каза, че по голямото шосе край брега имало много постове. Ала той имал чичо, който е горски пазач в планината откъм испанската страна. От това място на планината зад хребета минава малка пътека, която човек трябва само да запомни. Там никой не пази.

Педро бе преминал границата само за собствено удоволствие. Мислеше си, че там страната е различна от всички останали. Беше сигурен, че има защо да се живее там и да се умре там. Беше се катерил дълго заедно със своя приятел сред папратта. Нима само там има толкова много и такава висока папрат? Той не бе обърнал внимание на това по време на бягството им преди много години.

— Ето ни вече отвъд границата — бе казал приятелят му.

— Тогава ме остави сам. Върви при чичо си! Ела после да ме вземеш! — И Педро се бе излегнал на земята. Тази земя, за която толкова се говореше у дома му. Той чу как земята тупти. Тупаше собственото му сърце...

И тъй като родителите му го гледаха все така изумени, той каза:

— Ами да, никак не е трудно.

Когато Селия се връщаше веднъж късно следобед у дома, Тереса ѝ препречи пътя. Селия я поздрави любезно и малко изненадана. Тереса каза:

— Да отидем ли да се поразходим из парка? — И за да не й даде възможност да й откаже, тя хвана Селия под ръка. Не беше в сестринската си униформа. Беше облечена в скромна, неправеща впечатление рокля, която обаче никак не скриваше хубавата й висока фигура.

— Трябва да ти разкажа нещо, нещо важно.

Селия си помисли:

„Какво ли й тежи днес на сърцето?“ Беше минало доста време от посещението на Тереса в жилището ѝ. Ала тя все пак не можеше и не искаше да й откаже, а и Тереса вече я дърпаше решително през улицата.

— Слушай ме внимателно. Подготви се, Селия, да чуеш нещо много важно. Може би най-важното, което съществува за теб. Напрегни всичките си сили, за да се овладееш. Трябва да се смееш и да се усмихваш, каквото и да ти кажа. Знам, че умееш да се владееш.

Те вече вървяха из парка. Селия беше много учудена, ала следвайки указанието на Тереса, посочи усмихнатата един мъж с шарманка и маймунка. Дори му хвърли една монетка в паничката. Тереса продължи, притискайки леко ръката на Селия:

— Най-важното, ти казвам. Знам какво означава за теб Алфонсо. За теб той е всичко. Разбрах го още щом споменах за пръв път името му пред тебе. Ти го търсиш непрекъснато, откакто си отново в Испания.

Дъхът на Селия замря.

— Обърни се пак назад към шарманката — подсети я Тереса и продължи уж между другото: — Сега мога да ти кажа: ние го открихме.

Това „ние“ в устата на Тереса, свързано с подобна новина, учуди Селия едва много по-късно, когато тя можа да премисли всичко. Новината я разтърси, ала тя веднага си помисли:

„Може би вярвам на думите ѝ, защото така силно желая то да е истина.“ После в главата ѝ отново прозвуча обичайното предупреждение: „Внимавай!“

Двете жени се разхождаха напред и назад, сякаш потънали в приятен разговор. Тереса продължи:

— Моля те, Селия имай доверие в мене. Вече съм уредила всичко, за да можеш да го видиш. В момента той се намира в един

транспорт за болни от затвора в Бургос. Съвсем не е далеч от болницата за затворници, която също се числи към болниците, за които отговарят сестрите от „Санта Клара“. Ще остане там една седмица след тежка операция.

„Овладей се! Овладей се!“ — говореше Селия на сърцето си.

Тя купи едно илюстрирано списание от близката будка и се задържа там, ала Тереса я хвана здраво под ръка и я повлече със себе си.

— Нашата група успя да го открие. Не само ти беше загрижена за Алфонсо. Та той е един от нашите най-отговорни хора. И ето че изведнъж изчезна. Другарите ни го търсиха из цялата страна. По заводи. Дори по параходите. В затворите. Той не се нарича вече Варела, нито пък носи някое от имената, с които се е назовавал, преди да го арестуват. Работел в корабостроителницата в С. Но при един опит за стачка, или по-точно при подготовката на един опит за стачка, били задържани всички подозрителни. Заедно с тях и той под името Андрес Видела. — Тереса крачеше бързо. Влачеше Селия със себе си. — Ти ще си вземеш отпуск. Кажи на шефа си, че искаш да се оттеглиш за известно време в манастира. Сестра Вероника ще те срещне със сестра Антония, която ще бъде дежурна следващата седмица; защото тези монахини се грижат и за болни затворници, които трябва да лежат в болницата след операция. Нашата група си набави списък с имената на болните. Единствено тя знае за Алфонсо, както и че той сега се нарича Андрес Видела. Съобщението бе изпратено само на ръководството. Никая друга група не бива да узнае нищо. Разбираш ли ме?

— Да — отвърна Селия.

— Трябва да намериш сили да ми повярваш. За бога, Селия, вярвай ми. Трябва да си вземеш отпуска малко по-рано и да кажеш, че се оттегляш в манастира за духовно обучение, което провежда отец Йероним. Всичко съм обмислила. Ще се погрижа накрая на седмицата за детето ти, тъй че, когато се върнеш, ще ти го доведе. Така и само така трябва да стане всичко. Ще заминеш за манастира, там ще те чака сестра Антония. Още на вратата ѝ се обади. Сестра Антония е уведомена. Ала няма да говори за това нито с тебе дори. Не я питай нищо. Разбра ли ме?

— Да — отвърна Селия.

Докато се връщаха, Тереса говореше за какво ли не. И сякаш между другото подхвърли:

— Алфонсо, наречен сега Андрес Видела, при всички разпити повтарял, че е израсъл в дом за сираци. Домът за сираци бил разпуснат по време на Гражданската война. Така не могли да намерят никакви улики против него освен участието му в подготовката на забраненото събрание. Сега той е тежко болен. Наложило се да го оперират. Ала животът му не е застрашен. Така че бъди смела. Разбра ли всичко?

— Всичко.

Селия се напрегна да овладее вълнението си, когато най-после остана сама. Сигурно ли беше това свиждане? Или поне само вероятно? Тя, която бе минала през тежката школа на постоянно недоверие, може би най-тежката на света, трябваше да се попита:

„Защо вярвам на тази Тереса? Не ѝ вярвам само защото с цялото си сърце желая онова, което тя ми обещава, а защото сега из един път се убедих, че не ме лъже. — Болезнената ѝ надежда се смеси с възхищение от Тереса. Онова, което тя бе преживяла, не бе минало напразно, беше пуснало корени. Тереса се бе отърсила от страха. — Преди лицето ѝ беше винаги престорено. Сега то е открито и ясно. Тя е смела и добра. Ами тази сестра Вероника? Ами сестра Антония? Не знам какво става в този манастир. Защо пък и там да няма някоя добра жена, която да си казва, че трябва на всяка цена да извърши нещо добро? Поради различни от нашите подбуди. Ала все пак тя иска да извърши нещо добро. Затова трябва да се доверя на Тереса, която познава обстановката там.“

— Можем набързо да оправим и този тук.

— Защо? — изскърца остро гласът на монахинята, която днес беше дежурна надзирателка; въпреки възрастта си тя кръстосваше припряно залата, дебнейки ту тук, ту там. — Край за днес! Нямаме време повече!

— Има. Помогнете ми и вие, Селия. Всичко е наред.

Тъй като не разполагаше с повече чисти чаршафи, сестра Антония се зае да оправя стария, втвърдил се от мръсотия и кръв чаршаф, след това обърна завивката. Ръцете на Селия ѝ помагаха. Самата тя се бе вцепенила, само ръцете ѝ се движеха.

От всички страни се чуваха жални молби, отнякъде и нахални подвиквания. Пазачите се втурнаха и залата и започнаха да наказват и заплашват. После за миг се възцари тишина. Някой изстена, не можейки да преглътне болката си, друг изпсува, заплахите станаха още по-груби.

Затворникът, когото в момента обслужваха сестра Антония и Селия, отначало почти не обърна внимание на двете жени. Едната беше калугерка, другата сигурно мирянка. Отначало той не видя нищо, което можеше да привлече вниманието му в тази слаба, непозната фигура, облечена в дълга рокля, със сиво като роклята лице под забрадката. За миг се ослуша в този глас, в който му се стори, че прозвуча нещо близко и настойчиво. Ръцете на по-младата жена докоснаха вдървеното му от мръсотията и болките тяло. А когато погледът ѝ се спря върху него, той изведнъж разбра: „Познай ме! Аз съм!“ И неговият поглед отвърна на нейния със скрита усмивка. В движението, което по-скоро галеше, отколкото докосваше тялото му, се съдържаше цялата любов, която така силно бе тласкала съществуванията им едно към друго. Любовта, която бе за него повече от живота му. Наистина ли? Повече от живота ли? А какво представляваше неговият живот? За какво можеше да послужи още той? Какво беше необходимо на един човек, на него самия? Той раздвижи леко устни и Селия разбра какво иска да ѝ каже. Беше едновременно отчаяна и щастлива. Ще издържи ли той пренасянето? Толкова сериозно е болен! Лекарите го бяха изрязали здравата. А колко ли често са го били и измъчвали, след като са се мъчили да разберат кой е. Той беше изтощен, остарял, бе станал неузнаваем за всички. Ала погледът му струеше от същите непроменени, светли очи.

Леглото му вече бе оправено. Селия последва сестра Антония към друго легло, след като докосна още веднъж крака му, подал се изпод завивката. Невъзможно беше да го погледне пак...

А той, все още в полусъзнание след продължителната дълбока наркоза, съвсем не се изненада от това, че тя се появи край леглото му. Това не беше никакво чудо, нито пък сън. Той нямаше чувство нито за разстояние, нито за време. Тя трябваше да се появи сега край леглото му, за да пропъди жестоките болки, които отново се връщаха с излизането му от наркозата. Помисли си само бегло, както преди още да дойде в съзнание човек се хваща за миг о някоя мисъл: „А защо тя

не ми показва детето ни?“ Та нали преди време му бяха съобщици, че тя живее заедно с детето. „Но тук въобще не е място за деца.“ Такива мисли се гонеха в съзнанието му. „Аз ще се махна оттук, ще продължа да живея“ — мина му през ума в изблик на сили...

В манастира Селия не размени повече нито дума със сестра Антония. Сестрата от своя страна избягваше да срещне Селия сама; тя нито имаше възможност, нито искаше да задава каквито и да било въпроси.

Когато след отпуската си Селия се върна вечерта у дома, Тереса вече бе сложила детето в леглото. Каза й:

— Алфонсо е по-добре, съобщиха ни го. Вече не е в лазарета. Прехвърлили са го в друг затвор. Само не знаем къде. Щом науча нещо със сигурност, ще ти го съобщя. Моля те, не идвай известно време в болницата при мен.

Детето се бе престорило на заспало. Щом Тереса си отиде, то скочи на крака и се хвърли на врата на майка си. Селия започна да го увещава да си легне.

— Нека посвети още малко лампата! — каза детето. То гледаше майка си внимателно. А тя стоеше безмълвна и неподвижна наред с нея. Детето скочи още веднъж и пристъпи към нея. После каза, без да пита, а със сигурност:

— Ти си го видяла отново.

Селия се отърси от мислите си и каза:

— Кого? Къде? Как така съм го видяла отново?

— Защо не ми казваш нищо? — Детето потърка главата си о ръката на Селия, като я гледаше в лицето. — Тогава, когато се върна пак така късно след онова пътуване, ти изглеждаше точно така, както сега.

— Какво искаш да кажеш? — попита Селия потресена. — За кого говориш?

— За него, много добре го знаеш. И тогава очите ти гледаха точно както сега. Сякаш тук няма какво да видят, та гледаха някъде надалеч. И устните ти изглеждаха така, сякаш не мислиш онова, което казваш. Точно както сега.

Селия погали детето по меката топла косица.

— Какви си ги измисляш? Крайно време е да си лягаш вече.

Свита на кълбо в креватчето, с изтеглени нагоре колене, Луиза си мислеше за миналото време. Колкото и кратко да беше нейното минало, мислите ѝ се потопиха в него като в някакъв бездънен кладенец. Тя бе убедена, че баща ѝ е жив и че майка ѝ го вижда понякога. Струваше ѝ се, че той винаги е бил край тях. Много преди онази среща, от която майка ѝ се бе върнала пак така мълчалива и бледа като сега. И както възрастните се опитват да се пренесат мислено в далечното неизвестно бъдеще, така и детето се опита да си представи миналото; макар че за неговия живот то означаваше само няколко години, то беше еднакво дълбоко и неизвестно, както бъдещето...

След като изтече почти година, без да научи нищо за Алфонсо, Селия нямаше повече сили да се сдържа. Попита веднъж Естебано:

— Слушай, знаеш ли случайно какво е станало с онзи Алфонсо Варела, който по време на Гражданската война бе играл известна роля при завземането на Теруел, та затова по-късно му викаха понякога Алфонсо от Теруел? Жив ли е той още? В затвора ли е? Знаеш ли нещо за него?

Естебано отвърна живо и изненадано:

— И аз самият често съм се питал. Защото по-рано много чувах за него. Някои мислеха, че е напуснал страната, не знаеха точно къде, други смятаха, че сигурно е останал в Испания, и твърдяха, че само той и никой друг е могъл да организира внезапните кратки демонстрации в Астурия заедно с неколцина другари, които работят също така умело като него, та да не успеят да арестуват никого. Ти сигурно сама си чувала за това? После говореха, че известно време се подвизавал под името Симон Солер. В същност обаче това е бил същият онзи Алфонсо, когото мнозина познаваха от Гражданската война. Един мой стар другар твърдеше, че по-късно полицията го била заловила, ала той успял да избяга, докато ги прекарвали от един затвор в друг. После пак той бил начело на онази акция в Кадис, спомняш ли си, там бяха издали позив, който дори бяха успели да вмъкнат и в параходите малко преди заминаването им. Както и в много предприятия. Не мога да се закълна, че става дума за същия човек, за когото ме питаш. Ала много неща говорят, че е така. Скоро няма да можем да научим подробности. Може би един ден той сам ще ни ги разкаже. Ако е още жив.

1977 г.

СКРИВАЛИЩЕТО

Корабите, с които Колумб за трети път заминаваше от Хаити за Испания, за да даде отчет пред кралицата, отново не бяха пълни със злато, както трябваше да се очаква, а с някакъв червеникав и светъл, непознат още в Европа дървен материал, със семена и плодове, с бали различни тъкани.

Преди всичко Колумб изпълняваше изричното желание на кралицата: водеше ѝ дванадесет съвсем млади девойки, които бе описал в своите доклади като ангелски прелестни и красиви.

Кралица Изабела смяташе да възпита тези момичета в испанския двор и да ги остави след това да сервират на трапезата ѝ за почуда на гостите. Най-прелестните от тях навярно щяха да бъдат подарени на някои благородници с особени заслуги към короната.

Девойките се стрелкаха като летящи риби една край друга, танцувайки под лъчите на вечерното слънце на палубата на адмиралския кораб. Най-красивата от тях наричаха у дома ѝ Тоалиина и това име ѝ беше останало. Другарките ѝ често се скупчваха около нея, после се извърщаха към обитателите на острова, които, охранявани от испанци, следяха с поглед от брега близо до мостика маневрите за отплаване на кораба. На палубата моряците се възхищаваха от разстояние на танцуващите момичета. Беше им забранено дори да докоснат с ръка някоя от тях.

Издърпаха котвите. Из един миг брегът изчезна в мъгла.

Тоалиина нададе някакъв птичи крясък. Прехвърли се през перилата. Веднага всички девойки скочиха подире ѝ. С равномерни движения те се устремиха към онова място на брега, откъдето преди малко се бяха отделили. Оттам над водата долитаха викове — някои предупреждаващи, други насърчителни.

Един особено сръчен юнга се хвърли подир Тоалиина. Тя се извърна светкавично и го захапа за ръката. В това време от кораба спуснаха много лодки. Девойките образуваха колона. Тоалиина плуваше най-отпред. Моряците се втурнаха подир тях — кой с плуване, кой, загребвайки с веслата.

Ако биха ударили или стреляли по момичетата, нямаше да могат да отведат в испанския двор прелестните създания.

Тоалиина промени посоката. Две от другарките ѝ моряците хванаха още във водата. Те бяха плували право към брега; останалите стражата залови при излизането им на сушата. Лицата на присъстващите бяха помрачнели. Преди малко, докато корабът отплава, те се бяха усмихвали. Чак сега обаче бяха започнали да разбират какво са кроили на девойките. Заловените бяха затворени в тъмни каюти. На кораба хората се чудеха защо бяха побягнали.

— Те нямат представа какво е Испания.

— И какво би означавало за тях да служат на испанския двор.

Двама приятели подхвърлиха, че вчерашният гост на адмирала бил брат на местния вожд. Поднасяйки своите дарове за раздяла, той бил разменил няколко тихи думи с Тоалиина и ѝ направил някакви знаци с ръце във въздуха...

Тоалиина не доплува до сушата. Скри се под един носец се над водата храст, после стигна до брега на едно твърде отдалечено място от мостика. Отправи се с бързи, точни стъпки към една падина. Там се спря и впери поглед в една огромна корона на дърво, откъртена от ствола си нарочно или от буря. Короната отново бе пуснала корени.

Сега от клоната изпъзля една старица. Щом разбра, че Тоалиина тръгва, без да се двоуми, подире ѝ, тя тръгна назад. Не извика нищо, не кимна, само вдигна показалеца си към отвесната скала, върху която бе пуснала нови филизи огромната корона.

Следвайки старицата, Тоалиина пропъзля подир нея в скалата. Само от време на време в многото ходове и пещери проникваше малко светлина. Тогава тя си припомни думите, които ѝ бе прошепнал хаитянинът, който бе донесъл на адмиралския кораб подаръци за испанския кралски двор. Този брат на местния вожд сигурно не бе дошъл на борда само за да донесе подаръците, а за да даде на девойката няколко съвета. За разлика от брат си той още отначало се бе отнесъл недовърчиво към испанците, както и много други обитатели на острова. Той бе дал знак на Тоалиина:

— Единствено при тази жена, майка на моя приятел, можеш да бъдеш сигурна до края на живота си.

Тоалиина не се бе замислила над тези думи, не мислеше и сега какво можеше да означава това „до края на живота си“.

Старицата се промъкна в скалата така спокойно и сигурна, сякаш вървеше по обикновен полски път. Тоалиина пълзеше подире ѝ. Спряха се в една пещера. Стените ѝ бяха изтрити, по издатините бяха подредени съдини. На пода имаше няколко завивки. Те бяха излинели и разнищени по краищата, ала ако се съдеше по тъканта и багрите им, такива завивки трябваше да има и между подаръците за испанския двор. Тоалиина вече мечтаеше за въздух и за шума на морето...

Старицата се зае да стрие на каша грудки и корени. Откъм един заден ход се чуха стъпки. Жената каза:

— Това е Чананги! Моят син! — И продължи да трие с весело усърдие.

Щом видя новодошлия, Тоалиина засия, неговото лице също светна, като я видя.

Чананги разказа, че три от девойките били заловени още с пристигането си на брега. Испанците проследили две други и открили скривалищата им. Били ги до кръв. После ги затворили. Подпалили колибите им. Тоалиина възкликна.

— Били ги до кръв! Опожарили ги!

— Точно така — отвърна младият хаитянин, който не преставаше да придърпва нежно напред и назад ръката на Тоалиина пред устните си. После добави: — Вождът искаше да ни внуши, че боговете били изпратили тези чужденци при нас, брат му обаче още отначало казваше, че те са жители на някакъв далечен остров, пристигнали при нас за плячка. Истината скоро се разкри. Ние, мъжете на острова, вече не сме единопдушни.

Майка му се обади:

— Когато идваш пак при нас, мини по друг път. През гората. Само ние познаваме този вход. Тоалиина изобщо не бива да излиза оттук. Косите ѝ са черни, ала сред тях блестят златни точки. Всеки ще я познае отдалеч...

Тоалиина беше зашеметена от любовта си към Чананги. Не усещаше времето. Не усещаше колко време е минало между две прегръдки. Не усещаше колко време е минало между разлъката и завръщането му...

Роди му син. Чананги започна все по-често да закъснява. Веднъж се върна с някакъв странен медальон, закачен на връв на врата му. Обясни им:

— Който не носи шнур с такъв медальон, веднага го хващат. Това е знак, че си си платил златния данък. Окачват го на всеки, който го е платил. Не зная дали този адмирал е добър или лош. Хората му обаче съвсем се развилняват, щом той се отдалечи от тях, както сега. Не може да ги владее отдалеч. Щом някой от нас не си плати златния данък, веднага го пращат в мината. Там е длъжен да изрови от земята онова, което не е предал доброволно.

Друг път той каза:

— Адмиралът се върна заедно със своя приятел. Не се зарадва на събитията, случили се междуременно тук. Испанците са дръзки и безсърдечни. Тоалиина, ти не бива да излизаш нито крачка навън.

Сега тя отново си припомни, ала този път със страх, думите, които ѝ бе казал на кораба братът на вожда: „На това място, при майката на моя приятел, ще бъдеш на сигурно място до края на живота си.“

Влечеше я неудържимо към морето. Една вечер Чананги отнесе последното ѝ дете през задния ход до брега. Тоалиина вдъхна жадно соления мирис, когато пое отново детето в ръце.

Старицата умря. Самотата беше горчива.

Веднъж след дълго чакане, а междуременно Тоалиина бе разбрала какво означава да чакаш, вместо Чананги дойде най-добрият му приятел. Каза ѝ:

— Чананги ми описа най-подробно пътя дотук. Накрая те все пак го пъхнаха в златната мина. На мен ще ми бъде много по-лесно да живея тук заедно с теб, отколкото навън, заплашван от испанците.

Този път в Кадис не посрещнали Колумб така сърдечно, както при последното му пристигане. Съобщили му, че на негово място са назначени неколцина нови главнокомандуващи на новооткритите земи и острови. В негово отсъствие в Хаити била разрушена крепостта Ла Навидад. И там бил назначен нов губернатор на мястото на Колумб.

Братът на стария вожд, който бе донесъл на Колумб преди последното му заминаване дарове за испанския кралски двор, бил лишен заради непокорство от титла и всякакви почести. Той бил принуден да се скрие заедно с много други хаитяни в планината в западната част на острова. Всички те още отначало не смятали испанските пришълци за богове, а за натрапници, лицемерни и стръвни. Сега било станало ясно кой против кого е. На високия път в

планините се повел бой между хаитяните и испанците. Испанците се биели с превъзходни оръжия. Победените хаитяни били превърнати в роби.

Всичко това разказа приятелят на Чананги. Той остана да се крие в пещерата. Промъкваше се само колкото се може по-рядко по страничната пътека, за да донесе плодове и вода. Тоалиина се бе научила да му приготвява чудесни ястия, както майката на Чананги. Тя живееше с този приятел не така щастлива както преди, ала без неприятно чувство към него. Роди му две деца.

През това време в Испания кралица Изабела се бе осведомила от духовниците и от висшите сановници разрешени ли са търговията с хора и продажбата на роби. След основно проучване ѝ дадоха отговор:

— Да. Напълно са разрешени още в Светото писание.

Най-хубавите и най-сръчните от девойките, които на времето бяха избягали заедно с Тоалиина, но отново бяха заловени, отначало бяха служили в кралския двор и по домовете на благородниците. Когато им се наситиха, ги изпратиха по пазарищата за роби. Вярно е, че няколко от тях останаха като любовници или като жени на благородните господа.

Колумб се беше върнал в Хаити и подтикван от откривателската си страст, отново бе започнал да пътува. Нищо не бе в състояние да го разубеди, че островите и бреговете, до които достигаше, не са части от Индия — Ориноко, в чието устие бе навлязъл, той смяташе за една от огромните индийски реки.

Испанският двор естествено се вълнуваше от тези нови открития, но много повече го вълнуваха събитията в собствената му страна. В двореца празнуваха сватба след сватба. Най-младата принцеса се омъжи за владетеля на Нидерландия, а испанският престолонаследник — за неговата сестра...

Чананги, първият мъж на Тоалиина, отдавна вече бе избягал от мината. Добра се до планината в западната част на острова, където властвуваше вождът Бужарда, който никога не бе смятал чуждите нашественици за богове. И на него, и на другарите му все повече им ставаше ясно, че нечестни, алчни, хитри хора грабят техния остров при всяко свое идване. Чананги скоро стана един от най-приближените

бранители и другари на Бужарда. Когато след едно нападение на испанците отнесоха Чананги тежко ранен навътре в планините, докато го мъчеше треска, той бълуваше, че лежи в пещерата, която дълго време му беше дом. Жената, която се грижеше за него, му се стори по-красива от всяка друга на света. Нейният образ го изпълваше с щастие. Той бе забравил раните си, докато се мъчеше да си припомни името ѝ. Из един път съзнанието му се проясни и той извика:

— Тоалиина! — Този спомен му вля сили да даде известно време отпор на смъртта...

Излизайки веднъж от пещерата, за да търси храна, хаитянинът, който сега беше мъж на Тоалиина, се извърна твърде рязко и невнимателно. Веднага чу да го викат пазачите. Те се нахвърлиха върху него с въпроси:

— Откъде идеш? Кой е господарят ти?

Той отвърна:

— Господарят на западните планини.

Тези планини бяха непобедими. На въпроса при кого е дошъл тук, той отвърна:

— При всеки, който е готов да ме изслуша.

Овързаха го целия, биха го и докато го разпитваха настойчиво, търкаха със сол кървавите следи от ударите с камшик по тялото му. Той се смееше и беше готов да го убият, но никога нямаше да издаде мястото, където се криеше Тоалиина и което бе станало убежище за не един преследван мъж.

Постепенно никой вече не търсеше нейното скривалище. Макар да имаше още хора, които предполагаха, че тя се крие някъде в планината. Все пак тя не можеше да изчезне като дух, след като бе доплувала до брега.

Испанският престолонаследник Хуан, който се бе оженил за една дъщеря на нидерландската кралска фамилия, умря внезапно. Траурна церемония сложи край на сватбените веселия. Беше положено началото на испанско-холандското владичество, което щеше да разкъсва Европа още сто години...

Възможно е понякога в скривалището на Тоалиина да се е промъквал някой, комуто са били посочили това място заради

надвисналата над него смъртна опасност. Възможно е понякога някой да е споделял с друг:

— Там май живее онази жена, която искаха да продадат преди много години в Испания, но тя скочи от адмиралския кораб и доплува обратно, та се скри тук някъде по брега.

Така тя научи за собственото си минало, което почти беше вече забравила, с изключение на спомена за грохота на вълните.

Веднъж, когато тя лежеше в пещерата, се разрази ужасна буря. Морето поглъщаше цели части от брега. Дървета падаха, изскубнати из корен. Стените на пещерата не издържаха. Тоалиина пропълзя през задния ход, който почти бе засипан вече. Вкопчи се о камъните, за да си поеме дъх. Лицето ѝ скоро изпръхна от соления въздух.

„Къде ли са децата ми сега? В мината? Или оковани във вериги? Или заловени? Или плуват някъде по морето?“

Всеки миг вълните можеха да я повлекат. Тя заби ноктите си с последни сили в една скала и въпреки голямата опасност усети, че морето, което ѝ беше така близко още от малка, ѝ помага.

Сега вече знаеше, че бягството ѝ бе сполучило.

Издание:

Ана Зегерс. Седмият кръст

Немска. Второ издание

Рецензент: Недялка Попова

Редактор: Яна Мутафчиева

Художник: Светозар Сребров

Художник-редактор: Ясен Васев

Технически редактор: Иван Скорик

Коректор: Людмила Стефанова

В предговора е посочен превод на български на романа „Седмият кръст“ още през 1946 г., но няма сведения за преводача. Друго издание на романа според предговора е през 1978 г. На сайта: <http://forum.uni-sofia.bg/forum/viewtopic.php?f=162&t=11120&start=90> е цитирано издание от 1975 г.: Ана Зегерс. Седмият кръст. Библиотека Победа. Партиздат. С., 1975. 425 с. Твърда корица с обложка. На сайта: <http://www.darl.eu/delit/betrachtungen/bulgar/seghers.htm> за новелата „Каменната ера“ се споменава издание на сп. „Панорама“ около 1980 г. За разказа „Дъщерята на делегатката“ информацията за написването е взета от адрес: http://www.buch-liste.de/library/index.php?view_book=730.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.